تفسیر

معارف القرآن

پهٔ قندهاری پښتو

تالیف

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع

پښتو ترجمه کوونکی: ابو صدیق احمد مولوی نصیر احمد حقانی

تصحیح او سمون: مولوی نصیر احمد حقانی او مولوی امین الله حقانی

مکتبه حنفیه
کانسي روډ۔ کوټه

Maktaba Tul Ishaat .com

تمام فنون کے کتب کے پی-ڈی-ایف ہمارے ویب سائٹ سے اور پلے سٹور سے فری ڈاون لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید کتب شامل کر رہے ہیں اس لیے آپ ہفتے میں ایک بار ضرور ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو چیک کیا کریں۔

ابھی مطلوبہ پی-ڈی-ایف مفت ڈاون لوڈ کریں

تفاسیر	خطبات	منطق
احادیث	سیرت	معانی
فقہ	تاریخ	تصوف
سوانح حیات	صرف	تقابل ادیان
درس نظامی	نحو	تجوید
لغت	فلسفہ	نعت
فتاوی	حکمت	تراجم
اصلاحی	بلاغت	تبلیغ و دعوت
	تمام فنون	

تـفـــســـیر

معارف القرآن

په قندهاري پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمه الله

پښتو ترجمه کوونکي (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیراحمد حقّانی)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیراحمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)

دکمپوز او ترجمي چاري .... الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵٦)

جلد نهم پاره (۲۵) ..... (۲٦) ..... (۲۷)

خپرونکي

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲٦٦۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوئټه

چاپ ځای .... لاهور

مضمون .	فهرست تفسیر معارف القرآن	مخ

اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ ۚ وَمَا تَخْرُجُ مِن ثَمَرَٰتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا وَ

هغه ته حواله دی خبر دقیامت او نه را وزی څه میوی دخپل غلاف څخه او نه پاته کیږي

مَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ ۚ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَآءِى

حمل دیوی ښځی او نه هغه زیږوی مګر دهغه په علم سره ، او په کومه ورځ چی دوی ته اواز وسی چیری دی زما شریکان ،

قَالُوٓا۟ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَدْعُونَ

وبه وایی چی مونږ خو تاته وویل په مونږ کی هیڅوک ددې اقرار نه کوی ، او ورك سول د دوی څخه کوم چی بی بلل

مِن قَبْلُ ۖ وَظَنُّوا۟ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٤٨﴾ لَّا يَسْـَٔمُ ٱلْإِنسَٰنُ مِن دُعَآءِ

دمخکی څخه اوپوه سول چی دوی ته چیری نسته خلاصی ، نه ستړی کیږي بنده په غوښتلو

ٱلْخَيْرِ وَإِن مَّسَّهُ ٱلشَّرُّ فَيَـُٔوسٌ قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَٰهُ رَحْمَةً مِّنَّا

دخیر سره، او که ورسیږي ده ته بدی نو مایوسه ناامیده سی ، او که مونږ وڅکوو ده ته دخپلی مهربانی څخه

مِنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَٰذَا لِى وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةً

وروسته دتکلیف څخه چی ده ته رسیدلی ؤ، نو وایی دا زما سره لائق وه او زه ګمان نه کوم چی قیامت راتلونکی دی

وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّىٓ إِنَّ لِى عِندَهُۥ لَلْحُسْنَىٰ ۚ فَلَنُنَبِّئَنَّ ٱلَّذِينَ

او که زه واپس سوم خپل رب طرف ته بیشکه ما لره ده دهغه سره نیکی نو خبر به کړو مونږ منکران

كَفَرُوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟ وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٠﴾ وَإِذَآ أَنْعَمْنَا

په هغه چی دوی کړی دی او وبه څکوو مونږ دوی ته دسخت عذاب څخه ، او کله چی مونږ نعمتونه ولیږو

عَلَى ٱلْإِنسَٰنِ أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ فَذُو دُعَآءٍ

په انسان نو مخ اړوی او تا و وی خپل بغل او کله چی ورسیږي ده ته بدی نو دعاګانی کوی

عَرِيضٍ ﴿٥١﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُم بِهِۦ مَنْ

اوږدی ، ته ووایه آیا وینی تاسی که دا وی دالله ﷻ دطرف څخه بیا تاسی دا ونه منی بیا دهغه

أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَ

څخه زيات گمراه به څوك وي كوم چې ليري ولاړ سي په مخالفت كې ، اوس به وښايو مونږ دوى ته خپلې نښاني په دنيا كې

فِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ

او په خپله د دوى په ځانونو كې تردې چې ښكاره سي په دوى باندې چې دا حق دى ، آيا پوره نه دى ستا رب

أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾ أَلَا إِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَاءِ

په هرشي باندې شاهد كيدونكى ، خبردار دوى په شك كې دي دملاقات

رَبِّهِمْ ۗ أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ ﴿٥٤﴾

دخپل رب څخه ، خبردار هرشي دهغه په احاطه كې دى.

لنډتفسير: (لوړ چې دكوم قيامت ذكر دى چې په هغه كې به دوى ته جزا رسيږي دهغه) قيامت دعلم حواله دخداى طرف ته كول كيږي (يعنى ددى سوال په جواب كې چې قيامت به كله راځي لكه چې كفارو به په غرض دانكار داسي ويل ، هم دابه ويل كيږي چې دهغه علم خداى ته دى ، مخلوق ته دهغه نه كيدو څخه دهغه نه واقع كيدل نه لازميږي) او (دقيامت څه تخصيص دى دهغه علم خو په هرشي باندې احاطه كوونكى دى ، تردې چې) يوه ميوه دخپل پوښ څخه نه راوځي اونه يوه ښځه حملداره كيږي اونه هغه بچې زيږوي ، مگر دا ټول دهغه په علم كې وي (او ددى علم لرلو په وجه دهغه دعلم صفت ذاتي دى كوم چې داعلى درجې دكمال په وجه دتوحيد دليل هم دى او دقيامت دعلم دليل هم دى ، نوپه دى سره د دواړو مضمونونو تائيد وسو) او (مخكې ددغه قيامت ديوى واقعي ذكر دى چې په دى سره دتوحيد اثبات او دشرك ابطال هم كيږي يعنى) په كومه ورځ چې الله ﷻ دوى (مشركان) راوبلي (او ووايي ورته چې (كوم تاسي زماسره شريكان كړي وه هغه) زما شريكان (اوس) چيري دي (هغوى راوغواړي چې تاسي ددى مصيبت څخه خلاص كړي) هغوى به ووايي چې (اوس خو) مونږ تاسي ته داعرض كووچې په مونږ كې هيڅوك (ددى عقيدى) دعوه كوونكى نسته (يعنى په خپله غلطى باندې اقرار كوو چونكى هلته به دعقيدو حقيقتونه ښكاره سي ، وروسته دا اقرار ياخو اضطراري دى ياپه دى وجه چې په دى سره بې دنجات څه توقع كړي وي) اوكوم كوم چې دى خلگو دمخكې څخه (يعنى په دنيا كې) بلل هغه به ټول غائب سي او (كله چې داحالات وسي نو) دا خلگ به پوه سي چې د دوى دپاره دخلاصي هيڅ صورت نسته (هغه وخت به ورته د درواغو دخدايانو بې وسى او دالله ﷻ واحد حقوالى معلوم سي، مخ ته دكفر اوشرك يولوى اثر په انساني طبيعت باندې بيانوي چې څوك سرې دتوحيد اوايمان څخه بې برخي سو دهغه) بنده (اخلاق او عادتونه عقيدى اوعملونه داسي ناكاره سي چې يو خو په هيڅ حالت كې يعنى په فراخي اوتنگى دواړو كې) دترقى په خواهش سره ده زړه نه مړيږي (كوم چې دانتهايي حرص نښه ده) او

(خاص په حالت دتنگی وغیره کی خو یی دا حال وی چی) که ده ته څه تکلیف رسیږی نونا امیده اوپه بیره کی وی (او دا دانتهایی ناشکری اودالله ﷻ څخه دبدگمانی نښه ده) او (کله چی تنگی ورڅخه لیری سی نو دغه وخت دده دا حالت وی چی) که مونږ ده ته دتکلیف څخه وروسته کوم چی په ده واقع سوی وو دخپلی مهربانی خوند وڅکوو نو وایی چی دا خو زما دپاره خامخا په کار وه (ځکه چی زما تدبیر اولیاقت او فضیلت ددی مقتضی وو او دا هم انتهایی ناشکری اوتکبر دی) او (په دی نعمت کی داسی بدمسته اونا خبره سی چی داسی هم وایی چی) زه دقیامت دراتلو خیال نه کوم اوکه چیری (بفرض محال راهم سی او) زه خپل رب ته ورسیږم هم (لکه چی نبی ﷺ وایی) نو زما دپاره به دهغه سره هم ښه والی وی (ځکه چی زه په حق یم او ددی مستحق یم، دقیامت څخه انکار کوم چی انتهایی درجه کفر دی اودقیامت دواقع کیدو په صورت کی داگمان چی هلته به هم ماته انعامات ورسیږی دادالله ﷻ په معامله کی په انتهایی دوکه کی اخته کیدل دی غرض دکفر اوشرك څخه دامفاسد پیدا سول ، هغه داسی ناکاره شی دی) نو (دا خلق دلته چی څه غواړی ، دعوی دحقونو او استحقاقونو دی کوی اوس ډیر ژر) مونږ به دی منکرانوته د دوی (دا) ټول کردار خامخا وښیو او دوی ته به دسخت عذاب خوند وڅکوو او (دارنگه دکفر او شرك یو اثر دا دی) چی کله مونږ (داسی) بنده ته نعمت ورکی نو (زمونږ څخه اوزمونږ داحکامو څخه) مخ اړوی اومنع گرځوی (کومه چی انتهایی درجه ناشکری ده) او (په حالت دتنگی اوضررکی دکفر اوشرك دنښو څخه یوه دا ده چی) کله ده ته تکلیف رسیږی نو (دنعمت دلیری کیدو دبیری څخه په ژړا فریاد سره نه چی دخپل منعم طرف ته په زاری کولو سره) ښی اوږدی اوغټی دعاگانی کوی (اودا انتهایی درجه بی صبری او ددنیا په محبت کی تښتیدل دی مخ ته درسالت اوقرآن دحقوالی طرف ته ددعوت ورکولو دپاره ارشاد دی چی ای پیغمبرﷺ ته (دی منکرانو ته) ووایه چی (ای منکرانو! دقرآن په حقوالی چی کوم دلیلونه قائم دی لکه ددی معجزه کیدل او دغیبو خبرو صحیح صحیح ښوول که تاسی دعدم تدبر په وجه سره سبب دیقین نه گڼی نوکم از کم ددی داحتمال په درجه کی خونفی تاسی هم نه سی کولی ځکه چی په نفی باندی خو ستاسی سره څه دلیل هم قائم نه دی نو) ایا داخو وښیاست چی که چیری (بناء په احتمال مذکور) دا قرآن دخدای دطرف څخه راغلی وی اوبیا تاسی ددی څخه انکار کوی نو دداسی سړی څخه زیات به څوك پرغلطی وی کم چی (دحق څخه) په داسی لیری مخالفت کی پروت وی (په دی وجه په انکار کی دتلواری څخه کارمه اخلی بلکه دفکر پوهی څخه کار واخلی چی حق واضح اومتعین سی او ددی خلگو څخه څه امیددی چی داتدبیربه وکی مگرخیر) مونږ (په خپله) به ډیر ژر دوی ته خپلی (دقدرت) ښښی (کومی چی دلالت کوی په صدق دقرآن) ددی خلگوپه گیر چاپیره ماحول کی هم وښیو (چی ټول عرب به دپیشگویی مطابق فتح سی) او په خپله د دوی په (خاص) ذات کی هم (وښیو چی په بدر کی به قتل سی او د دوی د اوسیدو ځای مکه به هم فتح سی) تردی پوری چی (په مجبوری ددی پیشگویو په وقوع سره به) دوی ته ښکاره سی چی دا قرآن حق دی (چی ددی پیشگویی څنگه رښتیا کیږی ، که څه هم دا اضطراری علم بغیر داختیاری تصدیق څخه مقبول نه دی ، لیکن په اتمام دحجت کی خو قوت زیاتیږی ، غرض دا چی ددی حقیقت به یوه ورځ داسی ظاهرسی ، باقی فی الحال چی کوم

داخلق ستادوحي درسالت څخه انکارکوي، ته غمجن کیږه مه ځکه چي که داخلق په دي شهادت ورنه کي نو، ایاستادرب خبره (ستادحقانیت دشهادت اوتسلي دپاره) کافي نه ده چي هغه دهر(واقعي) شي شاهد دي (اوهغه ځاي په ځاي ستا درسالت شهادت ورکړي دي، مخ ته اصل وجه ددي انکار بنيي اوپه دي سره تسلي هم زیاتیدي سي) یادساته چي هغه خلګ خپل رب ته دمخامخ کیدوڅخه په شك کي پريوتلي دي (په دي وجه په زړه کي يې بيره نسته چي دحق طلب په وکي) مگر یاد ساته چي هغه هرشي (دخپل علم) په احاطه کي راګيرکړي دي (نوددوي په شك اوشبهه باندي هم پوه دي اوسزابه ورته ورکوي)

معلومات او مسئلي: فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ: مقصود دا دي چي دکافر انسان خصلت دا دي چي کله الله ﷻ ده ته څه نعمت دولت او عافیت ورکي نو په هغه کي مشغول اومست سي ، دمنعم حقیقي الله ﷻ څخه نور هم زیات لیري سي او دده تکبر او غفلت زیات سي اوکله چي ورته څه مصیبت راپیښ سي نو دالله ﷻ څخه اوږدي اوږدي دعاګاني غواړي ، اوږده دعايي دلته په عريض يعني پلني سره تعبير کړي ده چي په دي کي زياته مبالغه ده، ځکه چي دکوم شي پلنوالي ډير وي دهغه اوږدوالي ددي څخه زيات خود بخوده معلوميږي په دي وجه دجنت په فراخي بيانولوکي هم حق تعالى فرمايي ، عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ: يعني جنت دومره وسيع دي چي په پلنوالي کي يې تول اسمانونه اومځکه ځاي کیږي.

او اوږدي دعاګاني غوښتل که څه هم في نفسه محمود يو مستحسن کار دي لکه چي په صحیح احاديثوکي ددعاپه ادابوکي ذکرسوي دي ، چي په دعاګانوکي زاري فرياد اوبار بار تکرار کول ښه دي ، (لکه چي بخاري ، مسلم اوعامو محدثينو يې ذکر کړي دي)

ليکن دلته ددي کافر انسان چي کوم مذمت سوي دي ، هغه په حقیقت کي په اوږدي دعا باندي نه دي بلکه په دغه مجموعي مذموم خصلت باندي دي چي کله الله ﷻ په دوي باندي دخپل نعمت ارزاني وفرمايي نو په تکبر او غرورکي بدمسته سي اوکله چي مصيبت پرراسي نو دخپلي پريشاني دليري کيدو دپاره بار بار الله ﷻ را بولي ، لکه چي دغافلو خلګو عادت وي چي دالله ﷻ څخه دعا کول يې مقصود نه وي بلکه خپل تکليف زړل او خلګو ته يې ښوول مقصود وي ، والله سبحانه وتعالى اعلم

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ: يعني دخپل کامل قدرت او وحدانيت نښاني دي خلګوته به وښيو، په خوا اوشاکي هم اوپخپله د دوي په تن بدن کي هم افاق دأُفق جمع ده او دآسمان غاړي ته ويل کیږي ، مراد دافاق څخه اطراف دعالم دي ، يعني دتول عالم لوي اوکوچني مصنوعات اومخلوقات، دآسمان اومځکي او ددي په درمیاني مخلوقات کي هرشي ته وګوره نو هغه دالله ﷻ دوجود او دده دعلم اوقدرت دمحيط کيدو او دده ديو والي شهادت ورکوي او ددغو څخه زيات نژدي شي په خپله دانسان خپل ځان اوجسم دي دده يويو اندام اوپه ده کي کار کوونکو باريکو اونازکو مشينانو ته وګوري چي په دي کي دانسان دراحت اوسهولت څنګه انتظام سوي دي چي عقل ورته حيرانيږي بيايي دا نازك مشينونه دومره مضبوط جوړکړي دي چي تر اويا (۷۰) اتيا (۸۰) کالو پوري هغه سوليږي نه ، دانسان په عامو بندونو کي چي کوم سپيرنګونه لګيدلي دي که دا دانسان کاريګري وي نو دفولادو سپرنګ هم سوليږي اوختميږي ، دلته دلاسونو څرمن اوپه دي ليکل سوي کرښي اوخطونه هم تول عمرنه سوليږي

چي دي ته که ديو ادنی عقل خاوندهم فکروکی نوپه دي يقين کولوبه مجبوره سي چي ددی پيدا کوونکی اوقائم ساتونکی څوک داسی ذات دی چي دعلم اوقدرت انتهايي نسته اومثل يي نسته ، فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ .

تمّت سُورة حم السجدة بعون الله وحده للعشرين من الرّبيع الثانی سـ ۱۳۹۲ سـنه هـ يوم السبت .

(سورة الشورى)

سُورَةُ الشُّورٰى مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَلٰثٌ وَّخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَّخَمْسُ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة شورىٰ په مکه کی نازل سو او په دی کی دروپنځوس (۵۳) آيتونه اوپنځه (۵) رکوع ګانی دي .

شروع کوم په نوم دالله ﷻ سره چي بی حده مهربانه نهايت رحم والا دي .

حٰمٓ ﴿۱﴾ عٓسٓقٓ ﴿۲﴾ كَذٰلِكَ يُوْحِيْٓ اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكَ

، دغه شان وحی ليږي تاته او ستا څخه چي مخکي وه

اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۳﴾ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَهُوَ

الله زبردست حکمتونو والا ، دهغه دي څه چي دي په آسمانونو کی او په مځکه کی او هغه دي

الْعَلِيُّ الْعَظِيْمُ ﴿۴﴾ تَكَادُ السَّمٰوٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلٰٓئِكَةُ

دټولو څخه پورته لوی ، نژدی ده چي اسمان خيری سی دلوړ څخه او ملائکی

يُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُوْنَ لِمَنْ فِي الْاَرْضِ ؕ اَلَآ اِنَّ

پاکی بيانوی دصفتونو دخپل رب او بخښنه غواړی دمځکی والا وو دپاره خبردار هغه دي

اللّٰهَ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿۵﴾ وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ اللّٰهُ

الله معافی کوونکی مهربانه ، او چاچي نيولی دي دهغه څخه ماسوا نور کارسازان الله

حَفِيْظٌ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيْلٍ ﴿۶﴾ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ

دغو ټولو ته يادونکی دی ، او ته د دوی ذمه وار نه يي ، او دغه شان نازل کړو مونږ

اِلَيْكَ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِّتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ

په تا قرآن په عربی ژبه چي ته وبيروی لوی کلی او ددی خوا اوشا دکلو والا او خبر وا وروی

الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ۞ وَلَوْ

دجمع کیدو د ورځي چي شك په کي نسته ، يوه فرقه به په جنت کي وي او يوه فرقه په دوږخ کي ، او كه

شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن يُدْخِلُ مَن يَشَاءُ فِي

غوښتلی الله نو کړي به يې واي ټول خلق يوه فرقه او ليکن هغه دا خلوي چا لره چي وغواړي

رَحْمَتِهِ ۚ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُم مِّن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ۞ أَمِ اتَّخَذُوا

په خپل رحمت کي او خوك چي ظالمان دي دهغوی نسته څوك کار ساز او نه مدد گار ، آيا دوی نيولي دي

مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ ۖ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ

دهغه څخه ماسوا نور کار سازان ، نو الله چي دی هغه دی کار ساز او هغه ژوندي کوي مړي او هغه په

كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۞

هر څه کولو قادر دی .

لنډتفسير حٰمٓ عٓسٓقٓ (ددی معنی خو الله ﷻ ته معلومه ده ، څنگه چي ددين داصولو دتحقيق او عظيمو فائدو دپاره دا سورة په تا نازليږي) دغه شان په تا او کوم (پيغمبران) چي ستا څخه مخکي تير سوي دي په هغوی دالله ﷻ چي غالب حکمت والا دی (د نورو سورتونو او کتابونو) وحی ليږلي ده (او دهغه شان دا دي چي) دهغه دي څه چي په اسمانونو کي دي او څه چي په مځکه کي دي او هغه دتولو لوړ او عظيم الشان دی (دده عظيم شان که څيني دمځکي خلک ونه پيژني اووی نه مني ، مگرپه آسمانونو کي دده معرفت لرونکي او عظمت پيژندونکي ملائکي دومره ډيري دي چي) څه ليري نه ده چي آسمان (د دوی دبار په وجه) دخپل لوړ څخه (چي بار په هغه سره راځي) څيري سي (لکه چي په حديث کي دي .

أَطَّتِ السَّمَاءُ وَحُقَّ لَهَا أَنْ تَئِطَّ مَا فِيهَا مَوْضِعُ أَرْبَعَةِ أَصَابِعَ إِلَّا وَمَلَكٌ وَاضِعٌ جَبْهَتَهُ سَاجِدًا لِلَّهِ . رواه الترمذي وابن ماجه وبه فُسِّرَ الاٰيةَ فِي الْمَدَارِكَ ، يعني په آسمان کي داسي اواز پيدا سو لکه چي په يوشي دزيات بار غورځيدو څخه پيدا کيږي ، او په دې کي داسي اواز په کار دي ځکه چي په ټولو آسمانونو کي دڅلورو گوتو ځای هم داسي نسته په کوم کي چي يو ملائکه خپل تندی اينبوونکي په سجده نه وي) او (دغه) ملائکي دخپل رب تسبيح او حمد کوي او دمځکي اهل (کي چي کوم خلک دهغه دعظمت حق نه ادا کوي بلکه په شرك او کفر کي مبتلا دي ، په دې وجه مستحق دعذاب دي ، دغه ملائکي د دوی) دپاره (تر يو خاص وخته پوري) معافي غواړي (ددي محدودي معافي غوښتلو څخه مراد دا دی چي ملائکي ددې دعا کوي چي په دوی په دنياکي څه سخت عذاب رانه سي چي ټول په هلاك سي ، ددنيا دمعمولي

سزاګانې او داخرت اصلي عذاب ددې استغفار دمطلب څخه دباندې دی اوالله ﷻ دملائکو دا دعا او درخواست قبلوي او دوی ددنیا دعام عذاب څخه محفوظ کوي) ښه پوه سی چې الله ﷻ معاف کوونکی او رحمت کوونکی دی (که څه هم دکفارو دا معافي محدوده او رحمت صرف ددنیا ترحده پورې وي) اوکومو خلګو چې دخدای څخه ماسوا نور کارسازان مقررکړي دي ، الله ﷻ هغه (قبیح عملونه) وینې پېژني (چې سزابه یې ورته په مناسبت وخت ورکول سي) اوتا ته په دوی هیڅ اختیار نه دی درکول سوی (چې ته کله غواړې په دوی عذاب نازل کړې) او (تاته په دې خلګو باندې په دې وجه غم اوخفګان نه دی په کار چې په دوی فوري عذاب نه راځي څکه چې ستاکار تبلیغ کول دي ، هغه تاوکې ددې څخه زیات فکر ته مه کوه چنانچې) مونږ داسې (لکه څنګه چې ته وینې) په تاعربي قرآن کریم دوحي په ذریعه (محضې ددې دپاره) نازل کړی دی چې ته (دټولو څخه اول) دمکي اوسیدونکي اوکوم خلګ چې د دوی خوا اوشاته دي دوی وبیروې او (دا بیرول هم دیو لوی شي څخه دي یعني) دجمع کیدو دورځې څخه یې وبیروې (مراد ددې څخه قیامت دی په کوم کې چې به ټول اولین اواخرین په یو میدان کې جمع کیږي) په کوم کې چې یوه ذره شك نسته (چې فیصله به په کې دا وي چې) یوه ډله به جنت کې (دا خله) اویوه ډله به په دوزخ کې (داخله) وي (بس ستا کار دومره دی چې ددغه ورځې څخه دوی وبیروې) او (پاته سو د دوی ایمان راوړل یانه راوړل داپه مشیت الهي باندې موقوف دی) که الله ﷻ ته منظوره وای نو دوی ټول به یې په یوه طریقه جوړ کړي وای (یعني ټولوته به ایمان نصیب سوی وای لکه چې الله ﷻ فرمایي ، وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا: یعني که مونږ غوښتلي نوهرسړي به موهدایت ته رسولی وو) لیکن (دډیروحکمتونو په بناهغه ته دامنظوره نه سوه بلکه) هغه چا ته چې وغواړي (ایمان ورکړي) په خپل رحمت کې یې داخلوي (اوچاته چې وغواړي دی په کفر اوشرك باندې پریږدي چې هغه په رحمت کې داخل نه سي) اودَ دې) ظالمانو (کمو چې په کفر اوشرك کې مبتلادي دقیامت په ورځ) څوك حامي اومددګار نه وي (مخ ته دشرك ابطال کول کیږي) ایا دې خلګو دخدای څخه ماسوا نور کارسازان مقررکړي دي نو (که کار ساز جوړول وي نو) الله ﷻ دکار ساز (جوړولو مستحق) دی او هغه به مړي ژوندي کوي اوهغه په هرڅه باندې قدرت لري (نو دکار ساز جوړولو لایق هغه دی کوم چې په هرڅه باندې ترډې چې په مړو ژوندي کولو هم قادر دی ، دهغه دقدرت خصوصیت دا دی ، چې په نورو شیانو دپاره دنامه قدرت څه خو نورو ته هم دا وخت حاصل دی ، مګر دمړو دژوندي کولو په قدرت کې څوك دپاره دنامه هم شريك نسته)

معلومات اومسئلې: يَتَفَطَّرْنَ : په دې کې په حواله دحدیث لوړ بیان سوی دی چې دملائکو په بار سره په آسمان کې داسې اوازونه پیدا کیږي لکه په یو شي چې ددروند بار دایښیدو څخه پیدا کیږي ، ددې څخه معلومه سوه چې په ملائکوکې دروند والې سته او په دې کې څه استبعاد نسته څکه چې دا خبره خو منل سوې ده چې ملائکې هم بدنونه دي ، که څه هم لطیف بدن دي اولطیف اجسام کله چې په ډیر تعداد کې سي نو ددې بار پریوتل څه مستبعد کار نه دی (بیان القرآن)

لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ، د: أُمَّ الْقُرَىٰ ، معنی ده ، دټولو کلو اوښارونو اصل اوبنیاد ، مراد مکه مکرمه ده ، ددې نوم امّ القرىٰ څکه کښیښوول سوچې داښاردټولې دنیادښارونواوکلونواودټولې مځکې څخه دالله ﷻ په نزد

اشرف او افضل دی لکه چی امام احمد په خپله مسند کی دحضرت عدی بن حمراء زهری څخه روایت کړی دی دوی فرمایی چی مادنبی کریم ﷺ څخه هغه وخت واوریدل کله چی دوی (دمکی مکرمی څخه هجرت کوی او) دمکی دبازار په مقام حزوره باندی وو چی دوی مکی مکرمی ته خطاب وکی او وی فرمایل.

إِنَّكِ لَخَيْرُ أَرْضِ اللهِ وَأَحَبُّ أَرْضِ اللهِ إِلَى اللهِ وَلَوْلَا أَنِّي أُخْرِجْتُ مِنْكِ لَمَا خَرَجْتُ : رواه الترمذی والنسائی وابن ماجه وقال الترمذی هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

ته زما په نزد دالله ﷻ دټولی مځکی څخه ښه یی او دټولو مځکو څخه زیاته مجبوبه یی که زه ددی مځکی څخه ایستل کیدی نه نو ما به په خپله رضا سره هیڅکله دامځکه نه وای پری ایښی.

وَمَنْ حَوْلَهَا : یعنی دمکی مکرمی خوا اوشا، ددی څخه مراد دخوا اوشا عرب ملکونه هم کیدی سی او ټوله مځکه ترمشرق او مغرب هم.

وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللهِ ۚ

او په کومه خبره کی چی جګړه کوی تاسی خلق دڅه شی څخه دهغه فیصله دالله په حواله ده

ذٰلِكُمُ اللهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿١٠﴾ فَاطِرُ

دغه الله دی رب زما په هغه ده زما بروسه، او دهغه طرف ته زما رجوع ده، پیدا کوونکی

السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَّمِنَ

دآسمانونو او دمځکی، جوړی کړی یی دی ستاسی دپاره ستاسی څخه جوړی او

الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا ۚ يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ ۚ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ

دحیوانانو څخه جوړی، خپروی تاسی دغسی، نسته دهغه په شان هیڅوك، او هغه اوریدونکی

الْبَصِيرُ ﴿١١﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ يَبْسُطُ الرِّزْقَ

لیدونکی دی، هغه سره دی کیلیانی دآسمانونو او دمځکو، فراخه کوی رزق

لِمَنْ يَّشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾

دچا دپاره چی وغواړی او تنګوی، بیشکه هغه دهر شی خبر لرونکی دی.

لنډتفسیر: او (ته دی خلګو ته کوم چی په توحید کی ستاسره اختلاف ساتی دا ووایه چی) په کومه کومه خبره کی تاسی (دحق دخاوندانو سره) اختلاف کوی دهغه (ټولو) فیصله الله ﷻ ته سپارلی ده (هغه دا ده چی په دنیاکی یی په دلیلونو اومعجزو سره دتوحیدحق والی واضح کی او په اخرت کی به ایماندار په

جنت کې او ایمان نه راوړونکي په دوزخ کې وغورځوي) دا الله (چې دايي شان دی) زمارب دی (اوستاسي دخلاف اومخالفت څخه چې دکوم تکليف اونقصان رسيدو ببره کيدی سی ددی په باره کې) په هغه توکل ساتم او (ددنيا اودين په ټولو کارونوکې) دهغه طرف ته رجوع کوم (په دی سره دتوحيد مضمون ښه مؤکدسو مخ ته دکمال په نوروصفتونو بيانولوسره ددی زيات تاکيدکول کيږي يعني) هغه داسمانونو اومځکو پيدا کوونکی دی (اوستاسي هم پيداکوونکي دی چنانچې) هغه ستاسي دپاره ستاسي دجنس څخه جوړې جوړې کړي او (دغه شان) دحيوانانو جوړې يې جوړې کړي (او) ددی (جوړو ديو ځای کيدو) په ذريعه ستاسي نسل خپروي (هغه په ذات اوصفاتوکې داسې کامل دی چې) هيڅ شی دهغه مثل نسته او هغه دهرې خبرې اوريدونکی ليدونکی دی (په خلاف دنورو چې دهغوی ليدل اوريدل ډير محدود دی او په مقابله دالله ﷻ دسمع اوبصركالعدم دی) دهغه په اختيارکې دی کيلياني دآسمانونو او دمځکي (يعني په دی کې دتصرف کولوصرف هغه ته حق حاصل دی ، په کوموکې چې يو تصرف دا دی چې) چاته غواړي زيات رزق ورکوي او (چاته چې غواړي) کموي بيشکه هغه په هرڅه پوره پوه دی (هرچاته يې دمصلحت مطابق ورکوي)

معلومات اومسئلې: وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللهِ : يعني په کومه معامله کوم کار کې چې ستاسي په مينځ کې څه اختلاف وي دهغه فيصله الله ﷻ ته سپارل سوي ده ، ځکه چې اصل حکم صرف دالله ﷻ دی ، لکه چې په بل آيت کې ارشاد دی ، اِنِ الحُكْمُ اِلاّ لله : او په نورو ډيرو ايتونوکې چې کوم داطاعت په حکم کې رسول اوپه ځينو ايتونوکې اولو الامر هم شامل کړی دی ، هغه ددی معارض نه دی ځکه چې رسول يااولو الامر چې کومه فيصله ياحکم کوي ، هغه په يوحيثيت سره دالله ﷻ حکم کوی ، که په ذريعه دوحي يا دکتاب او سنت په نصونو سره وي ، نو دهغه خو حکم الهٰی کيدل ظاهردی ، او که په خپل اجتهاد سره وي نو چونکه داجتهاد مدار هم دقرآن اوسنت پرنصوصو وي ، په دی وجه دغه هم په يو حيثيت سره دالله ﷻ حکم دی ، دامت دمجتهدينو اجتهادونه هم په دی حيثيت سره دالله ﷻ په احکامو کې دا خل دی ، په دی وجه علماء فرمايي چې دعام سړی کوم چې دقرآن اوسنت دپوهې صلاحيت نه لري دهغه په حق کې دمفتي فتویٰ ته حکم شرعي ويل کيږي .

شَرَعَ لَكُمْ مِّنَ الدِّيْنِ مَا وَصّٰى بِهٖ نُوْحًا وَّالَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ وَمَا

مقرركې الله ستاسې دپاره هغه دين کوم چې حکم يې کړی دی دهغه نوح ﷺ ته اودكوم حكم چې ولیږی مونږتا ته

وَصَّيْنَا بِهٖٓ اِبْرٰهِيْمَ وَمُوْسٰى وَعِيْسٰٓى اَنْ اَقِيْمُوا الدِّيْنَ

او دکوم چې حکم ولیږی مونږ ابراهيم ﷺ ته او موسی ﷺ ته اوعيسی ﷺ ته دا چې قائم کړی دين

وَلَا تَتَفَرَّقُوْا فِيْهِ ۭ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِيْنَ مَا تَدْعُوْهُمْ اِلَيْهِ ۭ اَللّٰهُ يَجْتَبِيْٓ

اواختلاف مه اچوی په دی کې درونددی په مشرکانو هغه شی دکوم طرف ته چې ته دوی بولې الله ﷻ غوره کوی

إِلَيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْٓ إِلَيْهِ مَنْ يُّنِيْبُ ﴿١٣﴾ وَمَا تَفَرَّقُوْٓا إِلَّا

دخپل طرف ته خڅه چاله چې وغواړي او هدایت کوي خپل طرف ته هغه چاته چې رجوع کوي او کومو چې اختلاف وکړ

مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۗ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ

نو د پوهېدو څخه وروسته دوجهې دضد څخه په خپل مینځ کې او که نه وی یوه خبره چې مخکې سوې ده

مِنْ رَّبِّكَ إِلٰىٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَّقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۗ وَإِنَّ الَّذِيْنَ أُوْرِثُوا

ستا درب څخه تر یوې مقررې نیټې پورې نو فیصله به سوې وه په دوی کې ، او کومو ته چې ورکړه سوې دی

الْكِتٰبَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيْبٍ ﴿١٤﴾ فَلِذٰلِكَ فَادْعُ

کتاب د دوی څخه وروسته نو دوی خامخا ددې څخه په دوکه کې دی چې آرام ورلره نه ورکوی نو ته

وَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ ۚ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَآ أَنْزَلَ

وبوله ددې طرف ته او برابر سه لکه چې تاته حکم سوی دی، او مه څه د دوی په خواهشاتو پسې او وایه ما یقین وکړ

اللّٰهُ مِنْ كِتٰبٍ ۚ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ ۗ اللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۗ لَنَآ

په هر کتاب چې نازل کې الله ﷻ ، او ماته حکم دی چې انصاف وکړم په تاسی کې الله رب دی زموږ او ستاسی موږ

أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ ۗ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ۗ اللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۚ وَإِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ﴿١٥﴾

ته به زموږ عمل رسیږي او تاسی ته ستاسی عمل ، هیڅ جګړه نسته په موږ او تاسی کې ، الله به جمع کړي موږ

ټول او دهغه طرف ته واپس کېدل دي .

لنډتفسیر: الله تاسی خلګو د پاره هغه دین مقرر کی د کوم چې هغه نوح ﷺ ته حکم ورکړی وو او کوم چې موږ تاته دوحی په ذریعه رالیږلی دی اود کوم چې موږ ابراهیم ﷺ او موسیٰ ﷺ ته (سره دهغو ټولو تابعدارو) حکم ورکړی وو (اودهغوی امتونو ته مودا ویلی وه) چې دین قائم ساتی او په دی کې اختلاف مه پیدا کوی (مراد ددی دین څخه اصول ددین دی کوم چې مشترك دي په ټولو شریعتونو کی لکه توحید رسالت او بیاژوندی کیدل وغیره او قائم ساتل دا چې دغه بدلوی مه او پرېږدی یې مه او اختلاف دا چې په څه خبره ایمان راوړل سی او په څه خبره ایمان رانه وړل سی یاڅوك ایمان راوړی او څوك ایمان رانه وړی ، مطلب دا چې توحید وغیره پخوانی دین دی چې داول څخه تردی وخته پوری ټول شریعتونه په دی کی متفق دی او ددی په ضمن کی دنبوت هم تائید وسو ، وروسته په کار وه چې ددی په قبلولو کی خلګو ذره

وروسته او مخکې نه کولی مګر بیاهم) په مشرکانو دغه خبره (یعني توحید) ډیرګران لګیږي دکوم طرف ته چې ته دوی رابلې (او ددې سره دا هم چې) الله ﷻ خپل طرف ته چاته چې وغواړي راولي (یعني دحق دین دقبلولو توفیق ورکوي) اوکوم بنده چې (دخدای طرف ته) رجوع کوي هغه ته خپل طرف ته رسایی ورکوي (دمشیت څخه وروسته اجتباء وي اواجتباء یعني دایمان دتوفیق څخه وروسته که انابت اواطاعت وي ، نو په دې قرب الهي اوثواب غیر متناهي مرتب کیږي ، لنډه داچې په مشرکانو کې صفت دانکاردی اوپه مومنانوکې صفت داجتبا) (یعني بنه کولو) اوهدایت دی او (زمونږچې کوم تیرو امتونو ته حکم وو: أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ نو ډیر خلګ په دې قائم پاتې نه سول اومختلف سول ددې سبب څه التباس اواشتباه نه وه چې دمعذوري احتمال وي بلکه) دغه خلګ وروسته ددې چې دوی ته (یعني د دوي غورونو اوذهنونوته صحیح) علم رسیدلی وو ، محض په خپل مینځ کې دضدپه وجه په خپل مینځ کې مختلف سول (داسې چې اول دمال دولت په طلب اودمرتبې اوریاست په طلب سره غرضونه مختلف سول ، بیاپه کې فرقې جوړې سوې په داسې وخت کې ددین په پرده کې په نورو باندې عیبونه اونقصانونه لګوي اوکرار کرار مذهب اومسلك مختلف کیږي ، بیا دفروعو څخه اصولوته رسیږي) او (داخلګ په دې عظیم جرم کې چې سره دحق پیژندو مختلف سول او دداسې سخت عذاب مستحق سوي وه چې) که ستا دپروردګار دطرف څخه تریو معین وخته پورې (دمهلت ورکولو) یوه خبره دمخکې څخه نه وې مقرر سوې (چې د دوي موعود عذاب به په اخرت که څه هم وي) نو (په دنیاکې به) د دوی (داختلافاتو) فیصله سوې وه (یعني په عذاب سره به ختم سوي واې او که څه هم په تیرو امتونو عذاب رالې لیکن بغیر دمومنانو رالې ، په مومنانوکې چې چا اختلاف کړی وو ، په برکت دالتزام دایمان په هغوی رانه لی که په ځینو ثابت سی نوپه ټولونه دی راغلی ، په دې تقدیر به دا معنٰی وي چې په کومو ځینو رانغی دهغه وجه عدم مقتضي والي نه دی ، بلکه ددې مانع وجه مهلت یعني تر: أَجَلٍ مُّسَمًّى موجودیدل دی) دا خو قصه دتیرو امتونو سوه اوکومو خلګو ته چې دهغو (تیرو امتونو) څخه وروسته کتاب ورکول سوی دی (مراد ددې څخه مشرکین دعهد نبوي دي چې ستاپه ذریعه دوی ته قرآن ورسیدی) هغه (خلګ) دهغه (کتاب) څخه داسې په (کلك) شك کې پراته دي کوم چې (هغوی) په تردد کې اچولي دي (مطلب دا دی چې په تیرو امتونوکې ځینو چې څنګه انکار کړی وو ، هغه شان اوس د دوی وار راغی) نو ته (دچاپه انکار زړه ماتی کیږه مه بلکه کوم طرف ته چې ته دوی دمخ کې څخه رابولې چې ذکر یې په دې آیت کې دی، كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ : یعني توحید) هغه طرف ته (دوی برابر) رابله اوڅنګه چې تاته حکم سوی دی (چې فَلِذَٰلِكَ فَادْعُ: په دې) مستقیم اوسیږه اوددوی په (فاسدو) خواهشونو پسې مه ځه (یعني هغوی مخالفت کوي اوداغواړي چې مونږ ته خبرې کول پریږدې خو ته یې مه پریږده) اوته وایه چې (زه کوم طرف ته تاسې رابلل غواړم زه په خپله هم په هغه عمل کوونکی یم چنانچې) الله ﷻ چې څومره کتابونه نازل کړی دی (قرآن په کې هم داخل دی) زه په ټولو ایمان راوړم (دکومو دمتفق علیها مضامینو څخه چې توحیدهم دی) اوماته دا (هم) حکم سوی دی چې (په خپل او) ستاسې په مینځ کې عدل (اوانصاف) وکړم (یعني کوم شی چې په تاسې واجب اولازم وایم په خپل ځان

هم هغه لازم ولرم ، داسی نه چی تاسی په تکلیف کی واچوم او په خپله ازاد سم ، په داسی مضامینو سره سلیم الطبع ته رغبت او اتباع کول راځی او په دی که هم نرم نه سی نو اخری خبره دا ده چی) الله ﷻ زما هم مالك دی او ستاسی هم مالك دی (یعنی هغه دټولو حاکم دی او) زمونږ عمل زمونږ دپاره دی او ستاسی عمل ستاسی دپاره، زمونږ او ستاسی په مینځ کی هیڅ بحث نسته ، الله (چی دټولو مالك دی په قیامت کی) به مونږ ټول جمع کی (په دی کی هیڅ شك نسته چی) دهغه طرف ته تلل دی (هغه به دټولو فیصله دعملونو موافق وکی، دا وخت ستاسی سره بحث فضول دی ، ها تبلیغ به کول کیږی)

معلومات او مسئلي: شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَاوَصّٰى بِهٖ نُوحًاالاية : په تیرو ایتونو کی دالله ﷻ دظاهری او جسمانی نعمتونو ذکرو و، ددی ځای څخه دروحانی او باطنی نعمتونو بیان دی ، هغه داچی الله ﷻ ستاسی دپاره داسی مضبوط او مستحکم دین درکړی دی کوم چی په ټولو پیغمبرانو کی مشترك او متفق علیه دی ، په آیت کی یی دانبیاء علیهم السلام څخه دپنځو ذکر وفرمایی دټولو څخه اول دنوح علیه السلام او په اخرکی زمونږ درسول خاتم الانبیاء ﷺ او په مینځ کی دحضرت ابراهیم علیه السلام ځکه چی هغه ابو الانبیاء دپیغمبرانو پلاردی او دعربو خلگ سره دخپل کفر او شرك څخه دهغوی دنبوت قائل وه او د دوی څخه وروسته یی دحضرت موسیٰ علیه السلام او حضرت عیسیٰ علیه السلام ذکرځکه وکی چی دقرآن دنزول په وخت کی ددی دواړو پیغمبرانو منونکی یهود او نصارىٰ موجود وه ، په دی سورة احزاب کی هم دمیثاق انبیاء په ذکر کی ددی پنځو ذکر راغلی دی ، وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ، فرق دادی چی په سورة احزاب کی دخاتم الانبیاء ﷺ ذکر اول او دحضرت نوح علیه السلام وروسته دی او په سورة شورىٰ کی دحضرت نوح علیه السلام اول او ددوی وروسته دی په دی کی شاید اشاره دی طرف ته وی چی حضرت خاتم الانبیاء ﷺ که څه هم دزمانی دولادت او بعثت په اعتبار سره دټولو څخه په اخرکی دی ، مگر په ازلی تقسیم نبوت او رسالت کی دټولو څخه مخ ته دی، لکه چی په یو حدیث کی فرمایی چی زه په ټولو انبیاوو کی په اعتبار دتخلیق (ازلی) مخ ته یم او دبعثت په اعتبارسره دټولو څخه په اخرکی یم، (ابن ماجه، دارمی عن بهز بن حکیم رضی الله عنه وقال هٰذا حدیث حسن کذافی المشکوٰة صـ۵۸۴)

پاته سو دا سوال چی دټولو څخه اول پیغمبر خو حضرت آدم علیه السلام دی دانبیاوو ذکر یی د دوی څخه ولی شروع نه کی ، ددی وجه دا ده چی حضرت ادم علیه السلام دټولو څخه اولنی پیغمبر دی کوم چی دنیاته تشریف راوړی دعقائدو په اصولو او ددین په مهماتو کی که څه هم هغه مشترك وو، مگر دهغوی په زمانه کی شرك او کفر په انسانانو کی نه وو، دشرك او کفر مقابله دحضرت نوح علیه السلام څخه شروع سوي ده ، په دی لحاظ سره حضرت نوح علیه السلام اولنی پیغمبر دی کوم ته چی داسی معاملات پیښ سول چی وروسته پیغمبرانو ته پیښیدونکی وو، په دی وجه سلسله دحضرت نوح علیه السلام څخه شروع سوه ، والله تعالی اعلم

أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ : دا جمله داولی جملی تشریح ده چی هغه دین په کوم کی چی ټول انبیاء مشترك او متحد دی هغه دین قائم وساتی په هغه کی اختلاف او تفرقه جائزنه ده، بلکه دهلاکت موجب ده

(اقامتِ دین فرض او په دی کي تفرق حرام دی)

په دی آیت کی دوه حکمونه مذکوردی یو اقامتِ دین ، دوهم ددی منفی اړخ ، یعنی په دی کی دتفرق

ممانعت، هرکله چې دجمهورو مفسرینو په نزدپه ، أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ : کې حرف أَنْ دتفسير دپاره دی نو ددين معنٰی متعين سوه چې مراد هغه دين دی کوم چې په ټولو انبياوو کې مشترک راروان دی اوداهم ظاهره ده چې دغه مشترک دين په ټولو انبياوو کې دعقيدو اصول يعنې توحيد ، رسالت په اخرت ايمان اوعبادتونو اصول، لمونځ، روژه، حج، زکوة، په پابندی سره کول دی، دارنګه غلا ، ډاکه زنا ، دروغ، فريب، چالره بې وجهې ازارول وغيره اودعدې ماتولو حراموالی دی ، کوم چې په ټولو آسمانی دينونو کې مشترک اومتفق عليه راروان دی او دا هم په نص قرانی سره ثابته ده چې په فروعی احکاموکې دانبياوو په شريعتونوکې جزوی اختلاف هم دی ، لکه چې ارشاد دی: لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا: ددی مجموعی څخه ثابته سوه چې دايت په دی جمله کې چې دکوم دين داقامت حکم اوپه دی کې داختلاف ممانعت ذکر دی ، دا هغه الهی احکام دی کوم چې دټولو انبياؤ په شريعتونوکې مشترک اومتفق عليه راغلی دی په هغوکې تفرق اواختلاف حرام اوموجب دهلاکت دامتونو دی .

حديث : حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمايي چې يوه ورځ نبی کريم ﷺ زمونږ په مخکې يوسيده خط راکش کې بيايي ددی خط راسته چپه طرفونوته نور کوچنی کوچنی خطونه راکش کړل اووی فرمايل چې داراسته اوچپه طرفونوته واړه واړه خطونه هغه لاری دی کومې چې شيطان ايجاد کړی دی اوپه دی هره لاره يوشيطان مسلط دی کوم چې خلګو ته په دی طرف دتلو تلقين کوی اوبيايي سيده خط طرف ته اشاره وکړه اوويی فرمايل ، وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ : يعنی دا زماسيده لارده تاسی ددی تابعداری کوی «رواه احمد والنسائی والدارمی ، مظهری»

په دی تمثيل کې صراط مستقيم دهغه قيم دين لارده کومه چې په ټولو انبياؤکې مشترک راغلی ده اوپه دی کې ښاخونه را ايستل ، دا تفرق حرام او دشيطانانو عمل دی اوپه دی اجماعی اومتفق عليه احکامو کې داختلاف کولو سخت ممانعت په صحيح احاديثوکې راغلی دی نبی کريم ﷺ فرمايي ، مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شِبْرًا فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ «احمد وابوداود» يعنی کوم سری چې دمسلمانانو دجماعت څخه يوه لويشت قدر جلاوالی اختيار کړی هغه داسلام دعقيدت حلقه دخپلی غاړی څخه وايستله .

اوابن عباس ﷺ فرمايي چې نبی کريم ﷺ فرمايلی يَدُ اللهِ عَلَى الْجَمَاعَةِ «رواه الترمذی بسند حسن» يعنی دالله ﷻ لاس دی پر جماعت «ټولی» باندی .

اوحضرت معاذ بن جبل ﷺ څخه روايت دی چې نبی کريم ﷺ فرمايلی دی چې شيطان دانسانانو دپاره شرمښ دی لکه دبزوپه رمی پسی چې شرمښ وی ، نودی هغه بزه نيسی کومه چې دخپلی رمی څخه وروسته يا اخوا ديخوا پاته سی، په دی وجه تاسی ته په کار دی چې دجماعت سره اوسيږی جلاکيږی مه «رواه احمد داټول احاديث په مظهری کې دی»

لنډه خبردا ده چې په دی آيت کې حکم ددی مشترک اومتفق عليه دين دقائم ساتلو دی په کوم چې ټول انبياء متفق اومشترک راغلی دی ، په دی کې يې اختلاف په لفظ دتفرق سره تعبير کړی اومنع کړی يې دی ، په دی قطعی احکاموکې اختلاف اوتفرق يې په ذکر سوو احاديثوکې دايمان دپاره خطره اوسبب دهلاکت فرمايلی دی .

(دمجتهدينو امامانو فروعي اختلافات په ممنوع تفرق کي داخل نه دي)

ددي څخه واضحه سوه چي په فروعي مسئلوکي کوم ځاى چي دقرآن اوحديث واضح حکم موجودنه وي يا دقرآن اوحديث په نصوصوکي څه ظاهري تعارض وي ، هلته دمجتهدينو امامانو په خپل خپل اجتهاد سره څه حکم متعين کول چي باهمي اختلاف په کي وي درايي اونظر داختلاف په بنا لازمي دي ، ددي ممنوع تفرق سره ددي هيڅ تعلق نسته ، داسي اختلاف په صحابه کرامو ﷺ کي په خپله درسالت دزماني څخه راغلي دي اودا په اتفاق دفقهاوو رحمت دي، او داقامت دين څخه مراد په هغه قائم دائم پاته کيدل، په دي کي څه شك اوشبهه نه کول اوپه هيڅ حال کي هغه نه پريښوول دي (قرطبي)

كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ : يعني دين حق دکوم لوی رکن چي توحيددی ، دعالم دابتداء څخه دټولو انبياوو ﷺ په اتفاق سره دحقوالي دثابتيدو باوجود کوم خلګ چي دشرك عادت سوي دي دوی ته ستا دتوحيد دعوت ډير دروند معلوميږي چي وجه يي خواهشات اواغراض اودشيطاني تعليماتو تابعداري اوصراط مستقيم پريښوول دي چي لوړ يي ممانعت مذکور دی ، مخ ته فرمايي

اَللّٰهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ : يعني دصراط مستقيم دهدايت دوی طريقی دي يوه داچي الله ﷻ په خپله چاته دخپل دين اوصراط مستقيم دپاره منتخب کړی نودهغه فطرت اوطبيعت ددي مطابق جوړکړی لکه انبياء اوخاص اولياء الله، دکومو په باره کي چي قرآن فرمايي، إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ : يعني مونږ دوی ديوخاص کار دپاره خالص کړي دي کوم چي داخرت فکر دي او دخاصوخاصو انبياوو ﷺ په باره کي قرآن مُخْلَصْ په زبر دلام وضاحت فرمايلي دي چي معنٰی يي منتخب اومخصوص ده ، دا مطلب دی د: اَللّٰهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ : دا طريقه دهدايت مخصوص اومحدوده ده اوبله عامه طريقه دهدايت پيداکيدو دا ده ، چي کوم سړی دالله ﷻ طرف ته رجوع وکی او دهغه په دين دتلو اراده وکی نو هغه ته الله ﷻ دحق دين هدايت کوی دامطلب دی د دوهمی جملی ، وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ : لنډه داچي دهدايت پيداکيدو صرف دوی طريقی دي ، يوه خصوصي چي الله ﷻ چاته په خپله دصراط مستقيم دپاره منتخب کړی ، دوهم غمومي چي څوك دالله ﷻ طرف ته رجوع وکی او دده دحق دين تلاش وکی نوالله ﷻ هغه دهغه مقصود هدايت ته رسوی ، اودمکی مشرکان چي دتوحيد دعوت ورته دروند معلوميږي، ددي سبب دادی چي هغوی په دين دپوهيدو اوپه دي دچليدو اراده هم نه کوی.

وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ، د: مَاتَفَرَّقُوا : ضمير دحضرت ابن عباس ﷺ په نزد قريشو دمکی ته راجع دی او مطلب يي دا مقرر کړی دی چي دقريشو کافرانو چي کوم دحق دين اوصراط مستقيم څخه جلاوالی اوبيزاری اختيار کړي ده ، دا في نفسه هم سخته ناپوهي وه، په دي سربيره دا چي دالله ﷻ دطرف څخه دعلم راتلو څخه وروسته هم دوی داسي وکړل دعلم راتلو څخه مراد دحضرت ابن عباس ﷺ په نزد دنبي کريم ﷺ راتلل دي کوم چي دټولو الهي علومو سرچشمه وه اوځيني حضرات د:مَاتَفَرَّقُوا ضمير دتيرو امتونو دخلګو طرف ته راګرځوي اومعنٰی دا مقرر وي چي دتيرو امتونو خلګو دخپلوخپلو انبياوو په دين کي اختلاف اوځان ځاني اختيار کړه ، سره ددي چي هغوی ته دانبياوو په ذريعه دصراط مستقيم صحيح علم راغلي وو، تير امتونه مخاطب وي يادامت محمديه کفار، ددواړو تقاضا داوه چي په خپله

خو په گمراهی کی پراته وه اودخپلو رسولانو هم په خپله لاره دچلولو خواهشمند وه ، په دی وجه ددی څخه وروسته نبی کریم ﷺ ته خطاب کوی او ارشاد فرمایی .

(۱) فَلِذٰلِكَ فَادْعُ (۲) وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ (۳) وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ (۴) وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنْ كِتَابٍ (۵) وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ (۶) اَللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ (۷)، لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ (۸) لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ (۹)، اَللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا (۱۰) وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ .

حافظ ابن کثیر فرمایی چی داآیت په لسو مستقلو جملو مشتمل دی اوهره جمله په خاصو احکامو مشتمله ده ، گویا په دی یو آیت کی داحکامو لس فصلونه ذکر دی ، ددی نظیر په ټول قرآن کی دایة الکرسی څخه ماسوا بل نسته، په ایة الکرسی کی هم دلسو احکامو لس فصلونه راغلی دی .

اولنی حکم : فَلِذٰلِكَ فَادْعُ : یعنی که څه هم پرمشرکانو ستا دتوحید دعوت ډیردروند لگیږی مگرپه دی وجه ته خپل دعوت مه پریږده اومسلسل ددی دعوت کار جاری ساته ، دوهم حکم . وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ دی یعنی ته په دی دین په خپله مستقیم اوسیږه دکوم دعوت چی خلگو ته ورکوی اودا استقامت داسی په کار دی لکه څنگه چی تاته حکم سوی دی یعنی په ټولو احکامو اوعقیدو، اعمالو اوعاداتو اواخلاقو اومعاشرت کی په صحیح اعتدال قائم اوسیږه چی یوطرف ته دافراط اوتفریط ادنی شان میلان نه وی اوظاهره ده چی داسی استقامت اسان کارنه دی، په دی وجه دنبی کریم ﷺ څخه چی کله اصحابو ﷺ د دوی دوربښتو سپینیدو ذکر وکی نو دوی ﷺ وفرمایل ، شَيَّبَتْنِي هُودٌ، یعنی زه سورة هود بوډا کرم ، په سورة هودکی هم داحکم په دی الفاظو سره راغلی دی (هلته په سورة هود (ج۴ پاره ۱۲، سورة هود ، آیت۱۱۲) کی په دی په تفصیل سره بحث سوی دی ویی گوری) دریم حکم: وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ دی یعنی په خپلو فرائضو دتبلیغ کی ته دچامخالف په مخالفت پروامه کوه، څلورم حکم، وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنْ كِتَابٍ : دی یعنی ته اعلان وکه چی څومره کتابونه الله ﷺ نازل کړی دی زماپه هغو ټولو باندی ایمان دی، پنځم حکم: وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ دی ددی مطلب په ظاهره خودادی چی ماته کومی معاملی دباهمی جگړو راسی ماته حکم سوی دی چی زه په هغه کی عدل اوانصاف وکړم ، ځینی حضراتو دعدل معنٰی دلته دبرابری اخیستی ده دایت دا مطلب یی مقرر کی چی زه ستاسی په مینځ کی ددین ټول احکام برابر وساتم چی په هرنبی اوهرکتاب ایمان راوړی او دالله ﷺ دټولو احکامو اطاعت وکی ، داسی نه چی په ځینو ایمان وی اوپه ځینونه وی یادځینو احکامو تعمیل وی اودځینو نه وی ، شپږم حکم اَللّٰهُ رَبُّنَا دی ، یعنی الله ﷺ زمونږ دټولو پالونکی دی ، اووم حکم، لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ دی : یعنی زمونږ عملونه به زمونږ په کار راځی ، تاسی ته به دهغه څه نفع نقصان نه رسیږی ، ځینی مفسرین حضرات فرمایی چی دا ایت په مکه مکرمه کی هغه وخت نازل سوی وو کله چی دکفاروسره دجهاد کولو احکام نه وو نازل سوی، دجهاد داحکامو ایتونو داحکم منسوخ کی ، څکه چی دجهاد مطلب دا دی چی کوم خلگ په نصیحت اوپوهولو اثر وانه خلی ، هغوی په جنگ باندی مغلوب سی ، داسی نه چی هغوی به په خپل حال پریږدی اوځینی حضرات فرمایی چی دا حکم منسوخ نه دی اومطلب دایت دا دی چی کله مونږحق په دلیلونو اوبرهانونو سره ثابت کی نو اوس دده نه منل صرف دعناد

اوبغض په وجه سره کيدی سی اوچی عناد رالی نو اوس په دليلونو سره خبری فضول سوی ، ستاسی عمل به تاسي ته اوزما دابه ماته را رسيږی (قرطبی)

اتم حکم لا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ دی ، دحجت څخه مراد بحث مباحثه ده، مراد دا دی چی دحق واضح کيدو څخه اوثابتيدو څخه وروسته هم که تاسی دعناد څخه کاراخلی نو اوس خبری فضول دی زمونږ اوستاسی په مينځ کی اوس هيڅ بحث نسته، نهم حکم اَللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا دی، يعنی دقيامت په ورځ به مونږ ټول الله ﷻ جمع کړی او دهريو عمل بدله به راکی، لسم حکم وَاِلَيْهِ الْمَصِيْرُ دی، يعنی مونږټول به هغه ته واپس کيږو.

وَالَّذِيْنَ يُحَاۤجُّوْنَ فِی اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا

او کوم خلق چی جګړه کوی دالله ﷻ په خبره کی نو دهغه چی خلق يی

اسْتُجِيْبَ لَهٗ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ

ومنی د هغو جګړه باطله ده دهغوی درب په نزد او په هغوی غضب دی

وَّلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ﴿۱۶﴾ اَللّٰهُ الَّذِیْۤ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ وَالْمِيْزَانَ

او دهغوی دپاره سخت عذاب دی ، الله هغه دی چی نازل يی کی کتاب په حق باندی او تله هم

وَمَا يُدْرِيْكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيْبٌ ﴿۱۷﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِيْنَ

او ته څه خبر يی ، شايد چی قيامت نژدی وی ، تلوار کوی په قيامت سره هغه خلق چی

لَا يُؤْمِنُوْنَ بِهَا ۚ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مُشْفِقُوْنَ مِنْهَا ۙ وَيَعْلَمُوْنَ

يقين وربانديندی نه کوی ، او هغه خلق چی يقين کوی هغوی ورڅخه په بيره کی دی اوپوه دی

اَنَّهَا الْحَقُّ ؕ اَلَاۤ اِنَّ الَّذِيْنَ يُمَارُوْنَ فِی السَّاعَةِ لَفِیْ ضَلٰلٍۭ بَعِيْدٍ ﴿۱۸﴾

چی هغه حق دی ، کوم خلق چی جګړه کوی ددغه ګړی په راتلو کی هغوی په ګمراهی ليری کی لويدلی دی.

لنډتفسير: اوکوم خلک چی دالله ﷻ (ددين) په باره کی (دمسلمانانو سره) جګړی راباسی وروسته دهغه څخه چی هغه ومنل سو (يعنی ډير پوه عاقلان خلک مسلمانان سول دايی منلی دی اودحجت واضح کيدو څخه وروسته جګړه زياته مذمومه ده) دهغو خلګو حجت دهغوی درب په نزد باطل دی اوپه هغوی (دخدای دطرف څخه) غضب (راتلونکی) دی او دهغوی دپاره (په قيامت کی) سخت عذاب (کيدونکی) دی (اوددی څخه دمحفوظ کيدو طريقه دا ده چی الله ﷻ ومنی او دهغه دين ومنی يعنی دهغه کتاب کوم چی په حقوق، الله اوحقوق العباد ټولو باندی خاوی دی داواجب العمل ومنی څکه چی) الله ﷻ دی چاچی

(دا) کتاب (یعنی قرآن) او (په دی کی چی کوم خاص حکم دی د) انصاف (هغه) یی نازل وفرمایی (کله چی داکتاب دالله ﷻ دی نو الله ﷻ منل بغیرددی کتاب دمنلوڅخه معتبرنه دی ، ځینی غیر مسلم کوم چی دالله ﷻ دمنلو دعوه خو کوی ، مگر قرآن نه منی دا دنجات دپاره کافی نه ده) او (داخلگ کوم چی ستا څخه دقیامت دمتعین وخت پوښتنه کوی نو) تاته (دهغه) څه پته ده (لیکن چی تاته یی پته نسته نوپه دی سره ددغی ورځی نفی نه لازمیږی بلکه دهغه واقع کیدل یقینی دی اوتعین دوخت دپاره اجمالاً دومره پوهیدل کافی دی چی) عجیبه نه ده چی قیامت نژدی وی (مگر) کوم خلگ چی ددی یقین نه کوی (هغوی ددغی ورځی څخه دبیریدو په ځای په طور دمسخرو او انکار) دهغه تقاضا کوی (چی هغه ژرولی نه راځی) اوکوم خلگ چی یقین لری هغوی ددی څخه (رپیږی او) بیریږی اوعقیده لری چی هغه برحق ده یاد ساتی چی (په دغو دواړو قسمو خلگوکی داول قسم خلگ یعنی) کم خلگ چی دقیامت (څخه منکردی اوددی په باره کی جگړی کوی) په ډیره لیری (اوږده) گمراهی کی (اخته) دی.

معلومات اومسئلې: په تیرو ایتونوکی دهغه قویم دین په طرف اهل عالم ته دعوت ورکول سوی وو په کوم چی ټول اسمانی کتابونه اوانبیاء متفق دی اوپه هغه دقائم اوسیدو او استقامت اختیارولو تلقین وو، مگر ځینی کافران کوم چی داوریدو اومنلو اراده نه لری ، هغوی په دی هم دمسلمانانو سره حجت بازی شروع کړه ، په ځینو روایتونو کی دی چی ځینو اهل کتابو یهودو اونصاراوو داحجت پیش کی چی زمونږ نبی ستاسی دنبی څخه مخ ته اوزمونږ کتاب ستاسی دکتاب څخه مخ ته دی ، په دی وجه زمونږ دین ستاسی ددین څخه افضل دی اوپه ځینی روایتونوکی دامضمون دقریشو دکفارو څخه ذکرسوی دی څکه چی دوی به خپلو ځانونوته ددین ابراهیمی متبعان ویل.

قرآن کریم په ذکرسوو ایتونوکی دوی خبردار کړل چی ددین اسلام اوقرآن حجت په خلگو تمام سوی دی اوپه خپله په تاسی کی پوهانو اوانصاف پسندو خلگو منلی دی او مسلمانان سوی دی اوس داستاسی حجت بازی باطله اوگمراهی ده چی هیڅ قرار یی نسته اوس که دانه منی نو دخدای غضب به په تاسی راځی ، مخ ته دقرآن دالله ﷻ دطرف څخه کیدل اودحقوق الله اوحقوق العباد دپاره جامع قانون کیدلو ذکر دی ، أَنزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ : دکتاب څخه مراد دلته مطلق اسمانی کتاب دی چی په دی کی قرآن اومخ کی ټول کتابونه داخل دی اودحق څخه مراد هغه حق دین دی دکوم ذکر چی لوړ راغلی دی او دمیزان لفظی معنٰی تله ده ، دا چونکی دانصاف قائمولو اوحق پوره ورکولو یوه اله ده، په دی وجه حضرت ابن عباس ﷛ دمیزان تفسیر په عدل اوانصاف سره کړی دی ، دتفسیر امام مجاهد فرمایی چی دلته دمیزان څخه مراد هغه عامه تله ده کومه چی خلگ استعمالوی اومراد ددی څخه دټولو دحقونو پوره ادا کول او انصاف دی ، نو په لفظ دحق کی ټول حقوق الله اوپه لفظ دمیزان کی دټول حقوق العباد طرف ته اشاره وسوه.

او دا چی فرمایی چی مومنان دقیامت څخه بیریږی ، مراد ددی څخه اعتقادی بیره ده کومه چی دقیامت دهیبت څخه ده ، دارنگه دخپلو عملونو په کوتاهی دنظر کولو سره لازمی وی ، مگرځینی وخت په مومن دالله ﷻ دملاقات شوق زیات سی اوپه دی بیره باندی غالب سی ، هغه ددی منافی نه دی لکه چی په

قبرکي دځينو مړو دا ويل ثابت دي چي قيامت دی ژر راسي ، وجه دا ده چي په قبر کي کله دملائکو دطرف څخه انسان ته چي درحمت او مغفرت خوشخبري ورکول کيږي ، نو دقيامت بيړه مغلوبه سي.

اَللّٰهُ لَطِيْفٌ بِعِبَادِهٖ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيْزُ ﴿۱۹﴾ مَنْ

الله ﷻ نرمي کوي په خپلو بندګانو رزق ورکوي چاته چي غواړي او هغه دی زور اور زبردست ، څوك چي

كَانَ يُرِيْدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهٗ فِيْ حَرْثِهٖ ۚ وَمَنْ كَانَ

غواړي دآخرت پيدا وار زياتوو مونږ ده دپاره ده پيداوار ، او څوك چي

يُرِيْدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَّصِيْبٍ ﴿۲۰﴾

غواړي ددنيا پيداوار ده لره ورکوو مونږ څه ددې څخه او دده دپاره به نه وي په آخرت کي څه حصه .

لنډتفسير: اوهغه خلګ کوم چي ددنياپه نازاونعمت مغروره سوي دي اخرت يې هيرکړی دی اوداسي ګني اووايي چي که زمونږ عمل دالله ﷻ درضاخلاف وي نومونږ ته به يې داعيش اوعشرت ولی راکوی نه په سي چي دا د دوی ناپوهي ده ، دا ددنيا نعمت او دولت دليل درضانه دی بلکه ددی وجه خوداده چي الله ﷻ (په دنياکي) په خپلو بندګانو باندي (په عام طورسره) مهربان دی (ددی عام رحمت په سبب سره ټولوته رزق ورکوي ، صحت اوتندرستي ورکوي چي په دی کي دمصلحتونو اوحکمتونو په بناکومی اوزياتي هم کيږي چي) چاته (خومره قدر) چي غواړي رزق ورکوي (مګر نفس رزق په ټولوکي مشترك دی) او (په دنياکي په دی لطف اومهرباني سره داګڼل چي دده طريقه حقه ده اوپه اخرت کي به هم دالطف اومهرباني جاري وي سراسر دوکه ده، هلته خوبه ددوی په بدو عملونو باندي عذاب وي کومه چي څه مستبعده نه ده ځکه چي) هغه قوت والا زبردست دی (غرض دا چي د دوی دټولو خرابيو اصل په دنيا مغروره کيدل دی ، دوی ته په کار دی چي ددی څخه منع سی او داخرت فکروکی ځکه چي) کوم سړی داخرت پيداوار غواړي ، مونږ ده ته دده په پيداوارکی ترقي ورکوو (نيك عملونه پيداوار يعنی فصل دی اوپه دی ورکول کيدونکی ثواب ددی ميوه ده اوترقي يی دا ده چي ثواب به ورته دوچنده ورکول کيږي لکه چي په قرآن کي ارشاد دی چي ديوی نيکی بدله لس چنده ورکول کيږي) اوڅوك چي ددنيا دپيداوار طالب وي (يعنی دټول عمل اوکوشش مقصدیی ددنيا نفع وی، داخرت دپاره څه کوشش نه کوی) نو مونږ ده ته څه دنيا (که وغواړي) ورکوو او په اخرت کی به دده هيڅ حصه نه وي (ځکه چي ددی شرط ايمان دی هغه په دوي کي نسته)

معلومات اومسئلي (۱) اَللّٰهُ لَطِيْفٌ بِعِبَادِهٖ لفظ دلطيف دلغت په اعتبارسره په څومعانيوکی استعماليږی دلته ابن عباس ﷺ ددی ترجمه حفی په معنٰی دمهربان سره اوحضرت عکرمه ﷺ باريعنی په محسن سره کړي ده

(۱) بسم الله الرحمٰن الرحيم

دنعمت شکر

۲۴ ربیع الثانی سنه ۱۳۹۲ هـ ورځ دچهارشنی دسهار، دمعارف القرآن، تفسیر تردی ځای پوری درسولو او ددارالعلوم دنورو کارونو کولو څخه وروسته دماپښین لمونځ اداکی او دا صفحی می دبالښت لاندی کښیښوولی چی د ډوډی خوړلو څخه وروسته به لږ ارام وکړم نوبیا به دتفسیر کار شروع کړم، مگر انسان اوده دارادو دکمزوری اندازه ددی څخه وکړی چی نن پوره شپږ پنځوس ۵۶ ورځی وروسته ۲۰ جمادی الثانی سنه ۱۳۹۲ هـ په ورځ دچهارشنبی دوباره په دی کاغذ باندی دقلم لګولو نوبت ددی څخه وروسته رالی چی ترڅه مودی پوری دژوند څخه مایوسی وه اویوه نیمه پاره دقرآن تفسیرچی لیکل یی باقی وو، ددی دتکمیل وصیت می خپل برخور دار صالح مولوی محمدتقی سلمه ته وکی اودخپل حسرت لړمخ نیوی می وکی اوزړه می فارغه کړی وو واقعه داسی وسوه چی دغرمی دډوډی خوړلو څخه وروسته زماپه سینه کی سخت درد پیدا سو چی په بله ورځ دډاکټرانو دتشخیص مطابق زماپه زړه باندی سخته حمله (هارټ اټیك) ثابت سو. زما مخلص محب محترم ډاکټر صغیراحمد هاشمی حق تعالی زما ددوهم ژوند ذریعه جوړه کړه هغوی په خپل خاص تدبیر سره زه فوراً دزړونو دمرضونوپه هسپتال کی داخل کړم خوزه په خپل اختیارسره په دی باندی په هیڅ رنګ تیارنه وم ځکه چی په هسپتال کی دمریضانو سره دسلوك چی کومی مشاهدی ماکړی وی ددی په سبب زما زړه په هیڅ شان مطمئن نه وو، چی خصوصًا دمرګ اوژوند دکشمکش په حال کی داخل سم مګر موصوف څه تدبیرونه وکړل او زه یی هلته ورسولم دی څخه وروسته ثابته سوه چی هم هغه زما ددوباره ژوندی ظاهری سبب جوړسو. په هسپتال کی دقیام څخه بغیرعلاج ممکن نه وو.

۲۵ ربیع الثانی سنه ۱۳۹۲ هـ دزیارت په ورځ دزړه دمرضونوپه هسپتال کی داخل سوم اوبحمدالله ددی ځای ډاکټران دماهروالی سره سره همدرد اومهربان هم ثابت سول په یوځو ورځوکی الله ﷻ دخطی څخه وایستلم دنور احتیاطی علاج دپاره دودیرش ۳۲ ورځی په هسپتال کی پاته کیدل راغلل ۱۱ جولایی سنه ۱۹۷۲ په ورځ ددوشنبی زه دهسپتال څخه رخصت سوم اوپه لسبیله کی واقع خپل کورکی می یو څو هفتی دقیام اراده وکړه دلته هم احتیاطی تدابیر اوعلاج جاری دی، نن ۲۰ جمادی الثانی کوم چی اتفاقًا زما پاکستان کراچی ته درسیدلو تاریخ دی اونن پاکستان ته دراتلو زما څلورویشت کاله پوره سول اوپنځه ویشتم شروع کیږی اوبحمد الله صحت اوقوت هم اوس کرار کرار زیاتیږی نودالله ﷻ په نوم می نن داصفحات بیا رالوړ کړل اودا حاشیه می ولیکله.

دتفسیر معارف القرآن صورت حال دا دی چی کله داحادثه ماته راپیښه سوه نومعارف القرآن، ما تقریبًا دقرآن تراخره پوری لیکلی وو په یوخاص سبب مینځنی شپږم منزل پاته سوی وو. ددی دلیکلو کار دسورة شوریٰ تردی مقام پوری رسیدلی وو. مخکی تقریبًا یوه نیمه پاره قرآن کریم سورة حجرات پوری لیکل باقی وو. اوس حق تعالی لکه چی دوباره ژوند راکی اومعالج ډاکټرانو څه دلیکلو ویلو اجازت راکی نو برخوردار مولوی محمد تقی می دځان سره ملګری کی اوپه نوم دخدای می بیا داکار شروع کړی دی. وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ. وَعَلَيْهِ التُّكْلَانُ.

حضرت مقاتل فرمایی چی الله ﷻ په خپلو ټولو بندګانو باندی مهربان دی تردی پوری چی په کافر فاجر

باندې هم په دنیاکې ددوی نعمتونه اوروي ، دحق تعالی عنایتونه اولطف اوکرم پرخپلو بندګانو په بې شمیره انواعو اواقسامو دی، په دې وجه تفسیر قرطبي دلفظ دلطیف معناوي هم ډیرې بیان کړې دي اوحاصل دټولو په لفظ د، حفي، او، بارٌ، کې شامل دي.

دالله ﷻ رزق خو دټولو مخلوقاتو دپاره عام اوشامل دی ، په وچه او دریاب کې اوسیدونکې هغه حیوان کوم چې هیڅوك نه پیژني د دوی رزق هم دوی ته رسیږي ، په دې آیت کې چې کوم دا ارشاد دی چې رزق ورکوي چاته چې غواړي، ددې زیات واضح مطلب هغه دی کوم چې تفسیر مظهري اختیار کړې دی چې دالله ﷻ درزق بې شمیره قسمونه دي ، په قدر دضرورت معاش درزق خودټولو دپاره عام دی ، بیا دخاصو خاصو قسمونو درزق په تقسیم کې یې په خپل حکمت بالغه سره مختلفې درجې اوپیمانې مقرر کړې دي ، چاته یې دمال او دولت رزق زیات ورکی ، چاته یې دصحت اوقوت ، چاته یې دعلم اومعرفت چاته یې دنورو اقسامو ، دغه شان هرانسان دبل محتاج هم وي اودا احتیاج دوی دیوبل مدد اوتعاون ته تیاروي چې په دې دانساني تمدن بنیاد دی . حضرت جعفربن محمد فرمایي چې درزق په معامله کې دالله ﷻ رحمت اومهرباني په بندګانوپه دوه قسمه سره ده ، اول خو دا چې هر یو ذي روح ته دده دحال مناسب خوراك او ضرورتونه ورکوي ، دوهم داچې هغه چاته دده پوره رزق دټول عمرپه یووخت نه ورکوي کنه نواول خو به دهغه حفاظت کول مشکل وای اوکه هرڅومره حفاظت یې کولی هم خو سره ددې به بیاهم دسخا کیدو اوخرابیدو څخه نه سومحفوظ کیدی (مظهري او ددې په مثل په قرطبي کې)

یومجرب عمل : مولانا شاه عبد الغني پهولپوري رحمه الله فرمایي چې دحضرت حاجي امداد الله رحمه الله څخه منقول دي چې کوم سړی سهار اوبیا ۷۰ واره په پابندۍ سره دا ایت ووایي هغه به درزق دتنګۍ څخه محفوظ وي ، اوفرمایي چې دا ډیر مجرب عمل دی ، هم داایت دی کوم چې لوړ ذکرسوی دی یعني.

اَللّٰهُ لَطِيْفٌ بِعِبَادِهٖ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيْزُ.

أَمْ لَهُمْ شُرَكٰٓؤُا شَرَعُوْا لَهُمْ مِّنَ الدِّيْنِ مَا لَمْ يَأْذَنْۢ بِهِ اللّٰهُ ؕ وَلَوْلَا

آیاددوی دپاره نورشریکان دي چې هغوی لارجوړه کړې ده د دوی دپاره ددین ، دکومې چې حکم نه دی کړی الله

كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ؕ وَإِنَّ الظّٰلِمِيْنَ لَهُمْ

اوکه نه وي مقررسوې یوه خبره دفیصلې نو فیصله به سوې وه په دوی کې،اوبیشکه کوم چې ګناهګار دي هغوی

عَذَابٌ أَلِيْمٌ ﴿٢١﴾ تَرَى الظّٰلِمِيْنَ مُشْفِقِيْنَ مِمَّا كَسَبُوْا وَهُوَ

لره دی عذاب دردناك ، ته به ووینې ګناهګاران بیریدونکې به وي دهغه څخه چې یې کړې وي اوهغه

وَاقِعٌۢ بِهِمْ ؕ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فِيْ رَوْضٰتِ

به واقع کیږي په دوی ، او کومو خلقو چې ایمان راوړی او نیك کار یې وکړی په باغونو کې به وي دجنت

الْجَنّٰتِ لَهُمْ مَّا يَشَآءُوْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيْرُ ﴿۲۲﴾

دهغوی دپاره دی څه چی هغوی غواړی دخپل رب سره دا ده لویه بزرگی ،

ذٰلِكَ الَّذِىْ يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

دا ده خوشخبری چی ورکوی یی الله خپلو هغو بندګانو ته چی ایمان راوړی اونیك عملونه وکی ،

قُلْ لَّآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِى الْقُرْبٰى وَمَنْ يَّقْتَرِفْ

ته ووایه زه نه غوارم تاسی څخه په دی څه بدله مګر دوستی دخپلوی ، اوخوك چی وکتی

حَسَنَةً نَّزِدْ لَهٗ فِيْهَا حُسْنًا اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ شَكُوْرٌ ﴿۲۳﴾

نیکی مونږ به زیاته کړو ده ته نیکی ، بیشکه الله معاف کوونکی حق منونکی دی .

لنډتفسير: (حق دین خو الله ﷻ مشروع اومقرر فرمایلی دی مګر داخلګ چی دا نه منی نو) ایا دهغوی (تجویز سوی) ځینی شریکان (په خدایی کی) سته کومو چی دهغوی دپاره داسی دین مقرر کړی دی دکوم چی خدای اجازت نه دی ورکړی (مطلب دا دی چی هیڅوك ذات ددی قابل نسته چی دخدای خلاف دهغه مقرر سوی دین معتبرسی) اوکه چیری (دخدای دطرف څخه) یوه خبره فیصله (سوی) نه وی (یعنی چی په دوی به اصل عذاب دمرګ څخه وروسته وی) نو (په دنیاکی به) دهغوی (عملی) فیصله سوی وه او (په اخرت کی) ددی ظالمانو دپاره به ضرور دردناك عذاب وی (په هغه ورځ) ته به داظالمانووینی چی دخپلو عملونو (دوبال) څخه به بیرېږی اوهغه (وبال) به په دوی (خامخا) راځی (دا خو دمنکرانو حال سو) اوکومو خلګو چی ایمان راوړی اوهغوی نیك کارونه کړی وی هغوی به دجنت په باغونوکی (داخل) وی (جنت یی جمع څکه راوړی چی دجنت مختلفی طبقی او درجی دی، هره طبقه یوجنت دی اوپه هرطبقه کی دیرباغونه دی دخپلی خپلی مرتبی مطابق به ځینی یوځای وی اوځینی بل ځای) هغوی چی څه غواړی دهغوی درب سره به هغوی ته ورکول کیږی دالوی انعام دی (نه چی هغه فانی عیش عشرت کوم چی په دنیاکی موجود دی) دا دی دکوم خوشخبری چی الله ﷻ خپلو بندګانوته ورکوی کوم چی ایمان راوړی اونیك عملونه وکی (اوچونکی کفار دپوره مضمون اوریدو څخه اول دتکذیب کولو عادت وه په دی وجه ددی مضمون دختمولو څخه اوپه یوه معترضه جمله سره کفاروته دیوزړه ویلی کوونکی مضمون اورولو حکم فرمایی یعنی) ته (دوی ته) داسی ووایه چی زه خوستاسی څخه نور څه مطلب نه غوارم بغیر دقرابت دمحبت څخه (یعنی دومره غوارم چی ستاسی دقرابت چی کوم تعلقات دی دهغه دحقوقو خیال وساتی ، ایا دقرابت داحق نه دی چی زماسره په دښمنی کی تلوارمه کوی بلکه په اطمینان سره زما پوره خبره واوری اودا دعقل اودلیل په صحیح میزان سره وتلی که مقبوله وی قبوله یی کړی اوکه څه شبهه په کی

وی نوصفایی کړی او که په فرض محال غلطه وی نوماپوه کی غرض کومه خبره چی وی په خیر خواهی سره دی وی داسی نه چی فوراپه جوش کی راسی) او (مخ ته دمومنانو دپاره دخوشخبری تتمه ده یعنی) کوم سړی چی څه نیکی وکی مونږبه دده په هغه (نیکی) کی نوری خوبی زیاتی کړو (یعنی دهغه نیکی دفی نفسه مقتضا چی څومره ثواب دی مونږبه دهغه څخه زیات ثواب ورکو) بیشکه الله ﷻ (داطاعت ګذارو بندګانو دګناهونو) لوی بخښنی والا (او د دوی دنیکیو) لوی قدردان (اولوی ثواب ورکوونکی دی)

معلومات اومسئلي: قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ : ددی آیت کوم تفسیرچی په ذکر سوی لنډتفسیرکی تیر سوی دی ، هغه دجمهورو مفسرینو څخه منقول ماثور اومختار دی ، ددی مطلب دا دی چی زما اصل حق په تاسی تولو دا دی چی زه دالله رسول یم تاسی ددی اعتراف وکی اودخپلی صلاح اوفلاح دپاره زما اطاعت وکی، مګرکه زما رسالت او نبوت تاسی نه تسلیموی نو پروا نسته ، مګر زما یو انسانی اوخاندانی حق خوهم دی دکوم څخه چی تاسی انکارنه سی کولی چی ستاسی په اکثرو قبیلو کی زماقرابت اوخپلولی ده ، دخپلولی دحقوقو اودصله رحمی دضرورت څخه خوستاسی هم انکارنسته نو زه ستاسی څخه دخپل دغه خدمت کوم چی ستاسی دتعلیم تبلیغ اوعملونو اوحالاتو دپاره کوم ، څه معاوضه ستاسی څخه نه غواړم ، صرف دومره غواړم چی دقرابت دحقوقو خیال کوی ، خبره منل یانه منل ستاسی په اختیارکی دی ، مګر عداوت اودښمنی خوکم از کم ددی خپلولی اونسب په وجه مه کوی اوس داخبره ظاهره ده چی دقرابت دحقوقو رعایت داخوپه خپله ددوی خپل فرض وو ، دی ته دڅه خدمت تعلیم اوتبلیغ معاوضه نه سی ویلی ، په ذکرسوی آیت کی چی یی داپه لفظ داستثناء سره ذکر کړي دی ، نودا ۰ ر په اصطلاحی الفاظوکی استثناء منقطع ده ، په کومه کی چی مستثنٰی ددی مجموعه مستثنٰی منه جزء نه وی ، یایی بیا دامجازًا اوادعاءً معاوضه مقرر کړه، چی مطلب یی دا دی چی زه ستاسی څخه صرف دومره خبره غواړم کومه چی که څه هم په حقیقت کی څه معاوضه نه ده ، تاسی که دامعاوضه ګنی نو دا ستاسی خپله غلطی ده ، ددی نظائر دعرب اوعجم په هره ژبه کی پیدا کیدی سی ، متنبی شاعر دیو قوم شجاعت بیانوی ، وایی چی په دوی کی هیڅ عیب نسته ، بغیر ددی څخه چی ددوی په تورو کی د ډیر جنګ اوګذارونو په وجه داغونه جوړ سوی دی ، ظاهره ده چی دیو شجاع اوبهادر دپاره داڅه عیب نه دی ، بلکه هنر دی ، ددی عربی شعر دا دی .

وَلَا عَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَنَّ سُيُوفَهُمْ بِهِنَّ فُلُولٌ مِنْ قِرَاعِ الْكَتَائِبِ

اویو داُردو ژبی شاعر دغه شان مضمون داسی لیکلی دی

په ما کی یو لوی عیب دا دی چی زه وفاداریم ، ده وفاداری دعیب په لفظ سره تعبیرکړي ده ، او خپله بی ګناهی یی ډیره لوړه کړی ښکاره کړي ده .

لنډه دا چی دخپلولی دحقوقو رعایت کوم چی په واقع کی څه معاوضه نه ده زه ستاسی څخه ددی څخه ماسوا نور هیڅ نه غواړم .

دذکر سوی آیت دا تفسیر په صحیحینو کی دحضرت ابن عباس ؓ څخه منقول دی او دتفسیر په امامانو کی ، مجاهد ، قتاده اوډیر لوی جماعت داتفسیر اختیار کړی دی ، دا دټولو انبیاوو اواز په هر دورکی

راغلی دی چی خپل قوم ته یې په ډاګه ښوولی ده چی مونږ چی ستاسی دخیر ښیګړی دپاره څه کوشش کوو، ستاسی څخه دهغه څه معاوضه نه غواړو، زمونږ معاوضه راکوونکی صرف الله ﷻ دی ، دسید الانبیاء ﷺ شان خو په دی تولو کی اعلی اولوړ دی هغه به څنګه دقوم څخه څه معاوضه وغواړی.

داحادیثو امام سعید بن منصور رحمه الله، ابن سعد رحمه الله، عبد بن حمید رحمه الله، حاکم رحمه الله او بیهقی رحمه الله دامام شعبی رحمه الله څخه داواقعه نقل کړي ده اوحاکم ددی سند ته صحیح ویلی دی ، واقعه دا ده چی امام شعبی وایی چی خلګو زمونږ څخه ددی آیت دتفسیرپه حقله سوالونه وکړه نو مونږ ابن عباس ﷺ ته خط ولیکی او ددی دصحیح تفسیر پوښتنه مو ورڅخه وکړه نو دوی په جواب کی ولیکل چی.

اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ وَسَطَ النَّسَبِ فِيْ قُرَيْشٍ لَيْسَ بَطْنٌ مِّنْ بُطُوْنِهِمْ إِلَّاوَقَدْ وَلَدُوْهُ فَقَالَ اللهُ تَعَالٰى: (قُلْ لَّا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا) عَلٰى مَاأَدْعُوكُمْ عَلَيْهِ (اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِى الْقُرْبٰى) تَوَدُّوْنِيْ لِقَرَابَتِيْ مِنْكُمْ وَتَحْفَظُوْنِيْ بِهَا (روح)

نبی کریم ﷺ دقریشو دداسی نسب سره تعلق لری چی د دوی دهر یوه ذیلی خاندان سره دده تعلق دولادت قائم وو، په دی وجه الله ﷻ وفرمایل چی ، ته مشرکانو ته دا ووایه چی په خپل دعوت زه ستاسی څخه څه معاوضه بغیر ددی څخه نه غواړم چی تاسی زما سره دخپلولی دمروّت اومؤدّت معامله وکی بغیر دڅه تکلیف رسولو څخه می په خپل مینځ کی اوسیدو ته پریږدی اوزما حفاظت وکی، اوابن جریر وغیره دا الفاظ هم نقل کړی.

يَاقَوْمِ إِذَا أَبَيْتُمْ اَنْ تُتَابِعُوْنِيْ فَاحْفَظُوْا قَرَابَتِيْ مِنْكُمْ وَلَا يَكُوْنُ غَيْرُكُمْ مِنَ الْعَرَبِ اَوْلٰى بِحِفْظِيْ وَنُصْرَتِيْ مِنْكُمْ (روح)

ای قومه ! که تاسی زما دتابعداری څخه انکار کوی نوستاسی سره چی زما دخپلولی کومه خپلوی ده نو دهغه لحاظ خو وکی او داسی نه چی دعربو نور خلګ (دکومو سره چی زما خپلولی نسته) زماپه حفاظت اومدد کی ستاسی څخه بازی یوسی.

او دحضرت ابن عباس ﷺ په یو ضعیف سند سره یو روایت دا هم منقول دی چی کله دا آیت نازل سو نو ځینی خلګو د دوی څخه دا پوښتنه وکړه چی ستاسی په خپلولی کی کوم خلګ دی؟ نو دوی وفرمایل چی علی ﷺ اوفاطمه ﷺ او د دوی اولاد، ددی روایت سندپه درمنثورکی سیوطی اوپه تخریج احادیث دکشاف کی حافظ ابن حجر ضعیف ګرځولی دی اوچونکی ددی مطلب دا جوړیږی چی زه دخپل خدمت دومره معاوضه غواړم چی زما داولاد تاسی رعایت کوی ، کومه چی دعامو انبیاوو خصوصاً دسید الانبیاء ﷺ دشان سره مناسبه هم نه ده ، په دی وجه راجح اومختار تفسیر دجمهور امت په نزد هغه دی کوم چی لوړ لیکل سوی دی ، روافضو دا روایت نه صرف اختیار کړی دی ، بلکه په دی یې لوی لوی قلعه ګانی جوړی کړی دی چی هیڅ بنیاد یې نسته.

(دآلِ رسول ﷺ دتعظیم او محبت مسئله)

لورچی څه لیکل سوی دی دهغه تعلق صرف ددی خبری سره دی چی په ذکرسوی آیت کی نبی کریم ﷺ دخپل خدمت په معاوضه کی دقوم څخه دخپل اولاد دمحبت اوعظمت دپاره څه درخواست نه دی کړی ، ددی دا معنی دهیچا په نزد نه ده چی پرخپل ځای دآلِ رسول مقبول ﷺ محبت اوعظمت څه اهمیت نه لری داسی خیال خوبه څوک بدبخته ګمراه کولی سی حقیقت دمسئلی دادی چی دنبی کریم ﷺ تعظیم اومحبت

دټولو کائناتوڅخه زيات کيدل دايمان جزء بلکه مدار دايمان دی او ددی دپاره لازمه ده چی چاته څومره قدرنژدی نسبت دنبی کريم ﷺ سره دی دهغه تعظيم اومحبت هم په دی پيمانه سره واجب دی اوپه لازموانی کی هيڅ شبهه نسته ، چی دانسان صلبی اولادته دټولوڅخه زيات نسبت دنژدی والی حاصل دی په دی وجه دهغوی محبت بيشکه جزوی ايمان دی، مګر دَدی دامعنیٰ نه ده چی پاکی بيبيانی اونور صحابه کرام ﷺ دکوموچی دنبی کريم ﷺ سره ډيرقسمه نسبتونه اوخپلولی حاصلی دی هغوی هيرکی.
لنډه دا چی داهل بيتو اوالِ رسول ﷺ دمحبت مسئله په امت کی هيڅکله داختلاف لاندی نه ده راغلی ، په اجماع اواتفاق سره د دوی محبت اوعظمت لازم دی ، اختلافات هلته پيدا کيږی کوم ځای چی دنورو په عظمتونو حمله کول کيږی ، کنه نو دالِ رسول ﷺ دکيدو په حيثيت سره عام سيدان برابره خبره ده که ددوی سلسله دنسب که هرڅومره ليری هم وی ، د دوی محبت اوعظمت عين سعادت اجر اوثواب دی اوچونکی ډيرخلک په دی کی ډيری کوتاهيانی کوی ، په دی وجه حضرت امام شافعی په څو اشعاروکی ددی سخت مذمت فرمايلی دی ، هغه اشعار دا دی اوپه حقيقت کی دادجمهور امت مسلك اومذهب دی.

يَا رَاكِبًا قِفْ بِالْمُحَصَّبِ مِنْ مِّنًى وَاهْتِفْ بِسَاكِنِ خَيْفِهَا وَالنَّاهِضِ

سَحَرًا اِذَا فَاضَ الْحَجِيْجُ اِلٰى مِنًى فَيْضًا كَمُلْتَطِمِ الْفُرَاتِ الْفَائِضِ

اِنْ كَانَ رِفْضًا حُبُّ اٰلِ مُحَمَّدٍ (ﷺ) فَلْيَشْهَدِ الثَّقَلَانِ اَنِّيْ رَافِضِي

يعنی ای شهسواره! دمنٰی وادی محصب ته نژدی ودريږه اوکله چی دسهار په وخت کی دحاجيانو سيلاب دخپی وهونکی درياب په شان دمنٰی طرف ته روان وی نو ددی علاقی هر اوسيدونکی اوهر يو په لاره تيريدونکی ته په چغه دا ووايه چی که صرف دالِ محمدﷺ دمحبت نوم رفض وی نو ددی کائناتو ټول پيريان او انسانان شاهد سی چی زه هم رافضی يم.

اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ۚ فَاِنْ يَّشَاِ اللّٰهُ يَخْتِمْ عَلٰى

آيا دوی وايی چی ده جوړ کړی دی په الله ﷻ باندی دروغ ، نو که الله ﷻ وغواړی نو مهربه ووهی

قَلْبِكَ ؕ وَيَمْحُ اللّٰهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمٰتِهٖ ؕ اِنَّهٗ عَلِيْمٌۢ

ستا په زړه او محوه کوی الله ﷻ دروغ ، او ثابتوی رښتيا په خپلو خبرو سره ، هغه ته معلوم دی

بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۲۴﴾ وَهُوَ الَّذِيْ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ

څه چی په زړونو کی دی ، او هغه دی چی قبلوی توبه دخپلو بندګانو څخه

وَيَعْفُوْا عَنِ السَّيِّاٰتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُوْنَ ﴿۲۵﴾ وَيَسْتَجِيْبُ الَّذِيْنَ

او معاف کوی دګاهونو څخه ، او پيژنی څه چی تاسی کوی ، او دعا اوری دايماندارو

اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَيَزِيْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ؕ وَالْكٰفِرُوْنَ

چې نیك کارونه کوي او زیات ورکوي هغوی ته دخپل فضل څخه ، اوڅوك چې منکر دي

لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ﴿۲۶﴾

دهغوی دپاره سخت عذاب دی.

تفسیر: ایاداً خلگ (ستاپه نسبت نعوذ بالله) داسې وايي چې دوی په خدای پاك باندی دروغ جوړ کړی دی (چې خلافِ واقع یې دنبوت او وحی دعوه کړې ده) نو (د دوی دا قول په خپله افتراء ده څکه چې ستا په ژبه چې دحق ترجماني کوونکې ده دالله ﷻ دا معجزکلام جاري سوی دی کوم چې دربتینی نبي څخه ماسوا دبل چاپه ژبه نه سی جاري کیدی که معاذالله ته په خپله دعوه درسالت کې ربتیني نه وای نو الله ﷻ به دا کلام په تا نه وای جاري کړی چنانچې) خدای (ته دا قدرت حاصل دی چې) که چیری (هغه) وغواړي نوستا په زړه به بند ولگوی (اودا کلام به ستاپه زړه القاء نه سی بلکه درڅخه لیری به سی اوستا څخه به بالکل هیرسی ، اوپه دی صورت کې ظاهره ده چې بیاپه ژبه به نه سی ادا کیدی) اودالله ﷻ (عادت دا دی چې هغه دنبوت) باطله (دعوه) ورکوی (چلیدو ته یې نه پریږدی ، یعنی ددا سی درواغجن مدعي دلاسه معجزی نه ظاهروي) او (دنبوت) حق (دعوه) په خپلو احکامو سره ثابته (اوغالبه) کوی (نو ته صادق او دوی درواغجن دي او څونکې) هغه (یعنی الله ﷻ) دزړونو خبری پیژني (نو دژبې خبري او داندامونو کارونه څه دي ، نو الله ﷻ ددی خلگو دعقیدو اوخبرو اوعملونو ټولوڅخه خبردی ، په دی ټولوبه ورته ښه سزا ورکړي ، البته کوم خلگ چې دخپل کفر اوبدو عملونو څخه توبه وکي نو هغوی به معاف کړي څکه چې دا دهغه قانون دی) اوهغه داسی (رحیم) دی چې دخپلو بندگانو توبه (چې په خپلو شرطونو پوره وي) قبلوي اوهغه (ددی توبې په برکت سره) ټول (تیر) گناهونه معاف کوی اوڅه چې تاسي کوی هغه دا (ټول) پیژني (نوهغه ته دا هم معلومه ده چې توبه یې خالصه کړې ده که غیرِ خالصه او (هرکله چې یوسړی دکفر څخه توبه وکي مسلمان سی نُودده چې کوم عبادتونه اول نه قبلیدل اوس قبلیږي څکه چې الله ﷻ) دهغو خلگو عبادت (په دی شرط چې دریاء دپاره نه وي) قبلوی کوم چې ایمان راوړي اوهغوی نیك عملونه وکی (هغه عبادِتونه دانیك عملونه دي اوددی دقبلولو مطلب دا دی چې دوی ته ثواب ورکوي) او (علاوه ددی ثواب څخه کوم چې فی نفسه ددغه عمل مقتضاء ده) هغوی ته دخپل فضل څخه نور زیات (ثواب) ورکوي (دا خو دایماندارو دپاره سوه) اوکوم خلگ چې پرکفر (باندی اصرار) کوی (اوایمان نه راوړي) دهغوی دپاره سخت عذاب (مقرر) دی.

معلومات اومسئلې: دذکر سوو ایتونو څخه په اول آیت کې حق تعالی دنبي کریم ﷺ رسالت اونبوت اوقرآن ته غلط اوپه خدای تعالی باندی افتراء ویونکو ته خپله یوه عامه قاعده وښووله اوجواب یې ورکی چې دهغه خلاصه دا ده چې داسې کار کوم چې عادتًا انسان نه سی کولی اوکوم ته چې خرقِ عادت یامعجزه ویل کیږي که څه هم ځیني ساحران جادوگران هم دخپل سحر څخه داسې کارونه ښيي ، دا خو ظاهره ده

چې په دې دواړوکې يو هم بغير دالله ﷻ دارادې اومشيت څخه څه نه سي ورکول کيدې حق تعالىٰ په خپل فضل سره دانبياوو عليهم السلام دنبوت ثابتولو دپاره دوي ته معجزې ورکوي په کومو کې چې دپيغمبر هيڅ اختيارنه وي.

دغه شان دجادوګرانو جادوهم دخپل حکمت امتحان او ازمائش په بناء باندې چلوي ، مګر په سحر اومعجزه کې دفرق اوپه نبي اوساحرکې دامتياز دپاره هغه داقاعده جاري کړي ده چې کوم سړي دنبوت دعوه په دروغو وکي ، دهغه په لاس سره هيڅ سحر ياجادو کامياب نه وي ، ترڅوپورې چې هغه دنبوت مدعي نه وي سحرېې چليږي، دنبوت په دروغ ددعوي کولو څخه وروسته ددہ سحر الله ﷻ نه چلوي.

اوکومو ته چې الله ﷻ نبوت او رسالت ورکې هغوي ته يې معجزې هم ورکړي او دهغوي دمعجزو ښکاره کيدل روښانه کړي ، دغه شان په تکويني اوتقديري طور سره دهغوي نبوت ثابت کړي ، بل دخپل کلام په ايتونو کې د دوي تصديق نازل فرمايي.

هرکله چې دا قاعده معلومه سوه نو اوس پوه سي چې قرآن کريم يوه معجزه ده چې دټولي دنيا پيريان اوانسانان ددې ديو ايت دمثال جوړولو څخه عاجزه دي چې عجزيې په زمانه دنبوت کې ثابت سو اوترننه پورې ثابت دي ، داسې ښکاره معجزه دچا درواغجن مدعي دنبوت څخه دذکر سوي قاعدې مطابق نه سي صادريدې ، په دې چې ستادعوه دوحي او رسالت حقه ده اوصحيح ده ، دې ته غلطه اوافتراء ويونکې ګمراه اودروغ تړونکې دي.

په دوهم آيت کې منکرينو اومعاندينو ته نصيحت سوي دي چې اوس هم دکفر اوانکار څخه واپس سي اوتوبه وکاږي ، الله ﷻ ډيرلوي رحيم اوکريم دي دتوبه کوونکو توبه قبلوي او خطاګاني يې معاف کوي.

(دتوبې حقيقت)

دتوبې لفظي معنیٰ واپس کيدل او رجوع کول دي اوپه شرعي اصطلاح کې دګناه څخه واپس کيدو ته توبه وايي او ددې دصحيح اومعتبر کيدو دپاره درې شرطونه دي ، يو دا چې په کومه ګناه کې في الحال مبتلا دي هغه فوراً پريږدي ، دوهم دا چې په تير وخت کې ورڅخه کومه ګناه سوې وي په هغه پښېمانه اونادم سي دريم داچې ائنده دپرېښولو پوخ قصدوکي اوکه څه شرعي فرض يې پرېښې وي نوچې دهغه په اداکولو او قضا راګرځولوکې شروع سي اوکه ګناه دحقوق العباد سره متعلق وي نوپه دې کې يو شرط دا هم دي چې که دچا مال دده پرذمه واجب وي اوهغه سړی ژوندی وي نوچې ياهغه ته هغه مال واپس کي يا ورڅخه معافي وغواړي اوکه هغه ژوندی نه وي او ورثا يې موجود وي نوهغوی ته يې واپس کړي اوکه ورثايې هم نه وي نوچې په بيت المال کې يې داخل کړي ، که بيت المال هم نه وي يايې انتظام صحيح نه وي نو چې دهغه دطرف څخه يې صدقه کړي اوکه څه غيرِ مالي حق يې په ذمه دچا واجب وي مثلاً ناحقه يې څوك ازار کړی وي ، بد رديې ورته ويلي وي يايې دهغه غيبت کړی وي نوڅنګه چې ده لره ممکن وي ، هغه دې راضي کړي اومعافي دې ورڅخه حاصله کړي.

او دا خو دهر قسم توبې دپاره ضروري ده چې دګناه پرېښوول دالله ﷻ دپاره وي دخپلې څه جسماني کمزوري يامجبوري په بناء باندې نه وي اوپه شريعت کې اصل مطلوب خو دا دي چې توبه دټولو

ګناهونو څخه وسي ، ليکن که صرف دڅه خاص ګناه څخه توبه وکاړي نو داهلِ سنتو دمسلک مطابق به دهغه ګناه ترحده پوري که معاف سي خو دنورو ګناهونو وبال به يې پرسر باندي پاته وي .

وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهٖ لَبَغَوْا

اوکه فراخه کړي الله رزق دخپلو بندګانو دپاره نو بغاوت کوي

فِى الْاَرْضِ وَلٰكِنْ يُّنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَآءُ ۭ اِنَّهٗ بِعِبَادِهٖ خَبِيْرٌۢ

په مځکه کي او ليکن نازلوي يې په اندازه سره څومره چي غواړي ، بيشکه هغه په خپلو بندګانو خبردار

بَصِيْرٌ ﴿۲۷﴾ وَهُوَ الَّذِىْ يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْۢ بَعْدِ مَا قَنَطُوْا وَيَنْشُرُ

ليدونکی دی ، او هغه دی چي نازلوي باران نو ددي چي نا اميده سي اوخپروي

رَحْمَتَهٗ ۭ وَهُوَ الْوَلِىُّ الْحَمِيْدُ ﴿۲۸﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوٰتِ

رحمت خپل ، او هغه کارساز دټولو تعريفونو لائق دی ، او دهغه دنښو څخه پيدا کول داسمانونو

وَالْاَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيْهِمَا مِنْ دَآبَّةٍ ۭ وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ

او دمځکي دی او څه چي خپاره دي په دی کي دځيوانانو څخه ، او هغه په جمع کولو ددي

اِذَا يَشَآءُ قَدِيْرٌ ﴿۲۹﴾ ع وَمَآ اَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيْبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ

کله چي وغواړي قادر دی ، او څه چي رسيږي تاسي ته څه مصيبت نو هغه بدله ده دهغه چي کړي دي

اَيْدِيْكُمْ وَيَعْفُوْا عَنْ كَثِيْرٍ ﴿۳۰﴾ ۭ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ فِى الْاَرْضِ ۚ

ستاسي لاسونو اومعاف کوي ډير ګناهونه ، او تاسي نه ياست سترې کوونکي په تيښته په مځکه کي

وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿۳۱﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهِ

او هيڅوک نسته تاسي لره دالله ﷻ څخه ماسوا کارساز ، او نه مدد ګار ، او دهغه دنښو څخه دي

الْجَوَارِ فِى الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿۳۲﴾ ۭ اِنْ يَّشَاْ يُسْكِنِ الرِّيْحَ فَيَظْلَلْنَ

جهازونه تلونکي په درياب کي لکه غر ، که وغواړي نوبنده به کړي هوا بيا به پاته سي

رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهٖ ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ﴿۳۳﴾

تو له ورځ ولاړ ددې په شا باندې ، بیشکه په دې کې نښانې دي دپاره د هر صبر کوونکي شکر کوونکي ،

اَوْ يُوْبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوْا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيْرٍ ﴿۳۴﴾ وَّيَعْلَمَ الَّذِيْنَ

یا تباه کړې دوی په سبب د دوی دعملونو او معاف کوي هم ډیر ، او چې پوه سي هغه خلق کوم چې

يُجَادِلُوْنَ فِىْٓ اٰيٰتِنَا ؕ مَا لَهُمْ مِّنْ مَّحِيْصٍ ﴿۳۵﴾

جګړې کوي زموږ په قدرتونو کې ، چې نسته د دوی دپاره دتیښتې ځه ځای .

تفسير: او «دالله ﷻ دصفت حکمت داثارو څخه دا ده چې ده ټولو انسانانو ته زيات مال ورنه کي ، ځکه چې» که الله ﷻ دخپلو ټولو بندګانو دپاره «په موجوده حالت کې لکه چې د دوی طبیعتونه دي» رزق فراخه کړي وای نو دغو به «په دنیاکې» شرارت کوی «ځکه چې کله ټول انسانان مالداروی اوڅوك دچامطلق محتاجه نه وای نو هیڅوك به دچا څخه نه بیریدی» لیکن «دا یې هم ونه کړل چې بالکل یې چاته څه ورنه کړل بلکه» څومره رزق چې غواړي په «مناسب» انداز سره «هر یوه ته یې» نازلوی «ځکه چې» هغه دخپلو بندګانو «دمصلحتونو» پیژندونکی «او د دوی دحال» لیدونکی دی ، اوهغه داسي «رحيم» دی کوم چې «ډیر واره» دخلګو دنا امیده کیدو څخه وروسته باران اوروی او دخپل رحمت «اثار په دنیا کي» خپروی «داثارو څخه مراد نباتات اومیوی اوګلونه دي» اوهغه «دټولو» کارساز «اوپه دې کارسازی» قابل دحمد «اوثنا» دی اومن جمله دهغه د «قدرت د» نښانو څخه پیداکول دی ، دآسمانونو اودمځکی اودحیوانانو کوم چې هغه په مځکه اواسمانونوکی خپاره کړی دی اوهغه «دقیامت په ورځ په دوباره ژوندی کولو دهغه «مخلوقاتو» په جمع کولو هم کله چې هغه «جمع کول» وغواړي قادر دی او «هغه بدل اخیستونکی مګر ور سره معاف کوونکی هم دی» چنانچې تاسی ته «ای ګناهګارو!» چې کوم مصیبت «حقیقتًا» رسیږی نو هغه ستاسی دلاسونو په کړو کارونو سره «رسیږی اوبیاهم په هره ګناه نه بلکه په ځینو ځینو ګناهونو» او د ډیرو «ګناهونو» څخه درګذرکوی «برابره خبره ده که په دواړه جهانه یاصرف په دنیاکې» او «که هغه په ټولو مواخذه کول شروع کړی نو» تاسی «د» مځکی «په یوه حصه» کې «په پناه اخیستو سره» هغه نه سی کمزوری کولی او «په داسی وخت کی به» دخدای څخه ماسوا ستاسی څوك حامی مددګار نه وی اومنجمله دهغه د «قدرت د» نښانو څخه جهازونه دي په سمندرکی «داسی لوړ» لکه غرونه «مراد دا دی چې ددغو په سمندر کی تلل دلیل دی دالله ﷻ دعجیبه صنعت کاری کنه نو» که هغه وغواړي نو هوا به ودروی نو هغه «جهاز» به دسمندر په سطح ولاړ پاته سی «دا دهغه کار دی چې هوا چلوی اوپه دی سره هغه جهاز چلیږی» بیشکه په دی کی «په قدرت دلالت کوونکي» نښانی دی دهرصبر کوونکی اوشکر کوونکی «یعنی مومن» دپاره «ددی تشریح دسورة لقمان په اخری رکوع کی ددی قسم جملی لاندی تیره سوې ده ، غرض که هغه وغواړي نو هوا به بنده کړی جهاز به ودروی» یا «که هغه وغواړي نو تیزه هوا به

راولی دَ دغه جهاز (سپرلی) لره به دغوی دَ (بدو) عملونو (کفر وغیره) په سبب تباه کړی او (په دوی کی) ددیرو انسانانو څخه درگذرکوی (یعنی دغه وخت غرق نه سی که څه هم په اخرت کی به سزا پیداکی) او (ددی تباهی په وخت کی) به هغو خلگو ته کوم چی زمونږ په ایتونوکی جګړی راپاسی معلومه سی چی (اوس) دغوی دپاره هیڅکله دخلاصی (صورت) نسته (ځکه چی په داسی وختونوکی به هغوی هم خپل خیالی شریکان عاجز ګڼل)

معلومات اومسئلې: ترون اوشانِ نزول په دی ایتونوکی الله ﷻ دتوحید دعقیدی دثابتولو دپاره دخپل دی حکمت بالغه ذکر فرمایلی دی دکوم په ذریعه چی یی کائنات په یومستحکم نظام کی تړلی دی اومقصد دا دی چی دکائناتو دا مستحکم نظام ددی خبری واضح دلیل دی چی څوك حکیم اوخبیر ذات داچلوی.

ددی مضمون په ابتداکی باری تعالی خپل دمعیشت دی نظام طرف ته اشاره کړي ده کوم چی ده په خپل حکمت سره په دنیاکی جاری فرمایلی دی او دا مضمون دتیرو ایتونو سره داسی تړل سوی دی چی په تیرو ایتونو کی دا بیان سوی وو چی الله ﷻ دمومنانو عبادت قبلوی په کوم کی چی د دوی ددعاګانو قبلول هم شامل دی ، اوس دلته دا اشکال کیدی سوچی دا خبره ډیره لیدل کیږی چی مسلمان دخپل څه دنیوی مقصد دپاره دعاکوی لیکن هغه مقصدنه پوره کیږی، ددی اشکال جواب په ذکرسوو لوړو ایتونوکی دتولو څخه په اولنی آیت کی ورکول سوی دی او ددی خلاصه دا ده چی دانسان دهرخواهش پوره کیدل ځینی وخت په خپله دانسان دانفرادی یا اجتماعی مصلحت خلاف وی ، په دی وجه که څه وخت دانسان څه دعاپه ظاهره قبوله نه سی نو ددی په شا دکائناتو هغه عظیم مصلحتونه وی په کومو چی ددغه علیم اوحکیم خالق څخه ماسوا بل څوك نه پوهیږی که ددنیاهرانسان ته هرقسم رزق اوهرقسم نعمتونه ورکړل سی نو ددنیا دانظام په حکمت سره نه سی چلیدی (تفسیر کبیر)

چنانچی په ځینو روایتونوکی ددی تائید کیږی چی دا آیت دهغو مومنانو په باره کی نازل سوی وو کومو چی به دکافرانو مال دولت لیدی او ارزوګانی به یی کولی چی دا فراوانی او فراخی مونږ ته هم حاصله سی امام بغوی دحضرت خباب بن ارت ؓ داقول نقل کړی دی چی مونږدبنوقریظه بنو نضیر اوبنو قینقاع مال دولت ولیدی نوزمونږپه زړونوکی هم دمالداری ارزوګانی پیداسوی، په دی باندی دا آیت نازل سو، اوحضرت عمروبن حریث ؓ فرمایی چی په اصحاب صفه کی ځینو حضراتو دنبی کریم ﷺ په مخکی ددی خواهش اظهار کړی وو چی الله ﷻ مونږ مالداران جوړ کړی په دی دا آیت نازل سو (روح المعانی وغیره)

(په دنیاکي ددولت عامه فراواني دفساد سبب دی)

په هرحال په دی آیت کی دافرمایل سوی دی چی که ددنیاپه هرفرد باندی هرقسم رزق اوهرقسم نعمتونه پریمانه کړی نو دانسانانو دیوبل خلاف بغاوتونه اوفسادونه به دحد څخه زیات سی ، په دی وجه چی ددولت دپریمانی په وجه به نه څوك دچامحتاج وو اونه به څوك په چا کمزوری کیدی ، بل طرف ته د دولت مندی یو خاصیت دا دی چی څومره دولت زیاتیږی دومره په حرص اوهوس کی هم اضافه کیږی ، ددی لازمی نتیجه به دا وه چی دیو بل په مالونو به دقبضی کولو دپاره دزور اوزبردستی استعمال عام وو جنګ جګړی ، سرکښی اونور بدعملونه به دحد څخه زیات سوی وو ، په دی وجه الله ﷻ هربنده ته هر

قسم رزق او هرقسم نعمت ورکولو په ځای دانعمتونه په خپلو بندګانو داسی تقسیم کړی دی چی دچاسره مال دولت زیات دی ، څوك په صحت اوقوت کی دبل څخه زیات دی . څوك په حسن اوجمال سره مالامال دی ، دچا سره دعلم اوحکمت دولت دنورو څخه زیات دی ، غرض هر سړی په څه ناڅه شی کی بل ته محتاج دی ، اوپه دی باهمی احتیاج باندی دتمدن عمارت قائم دی ، د، وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ مطلب دا دی چی الله ﷻ خپل نعمتونه په یوخاص انداز سره ددنیا په خلګو باندی نازل کړی دی اومخ ته یی: إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ (بیشکه هغه په خپلو بندګانو پوه او لیدونکی دی) وفرمایل اودی طرف ته یی هم اشاره وکړه چی الله ﷻ ښه پوه دی چی دکوم انسان دپاره کوم یو نعمت مناسب دی اوکوم نقصان ورکوونکی دی؟ په دی وجه هغه هر سړی ته مناسب نعمتونه ورکړی دی اوکه دچا څخه یی څه نعمت اخیستی دی نو هغه یی دهغه او دټول عالم دمصلحت په بنا باندی ورڅخه اخیستی دی او دا بالکل ضروری نه ده چی دهر فرد په باره کی دا مصلحت زمونږ په خیال کی راسی ، ځکه چی دلته هر بنده دخپلو معلوماتو په یوه محدوده دائره کی فکر کوی ، اودالله ﷻ په مخکی دټول کائنات مصلحتونه دی په دی وجه دهغه ټولوحکمتونوته رسیدل ممکن نه دی، ددی یومحسوس مثال دا دی چی یو دیانتدار سربراه دحکومت ډیر واره داسی احکام جاری کوی چی هغه دځینو افرادو خلاف پریوزی اوهغوی ددی په وجه په مصیبتونوکی اخته کیږی ، کوم سړی چی دداسی قسم مصیبتونو ښکارسی هغه صرف دخپلو محدودو مفادوپه دائره کی فکر کوی ، په دی وجه ممکنه ده چی ده ته دسربراه مملکت دا اقدام بد محسوسیږی ، لیکن دکوم سړی نظر چی دټول ملك او قوم په حالاتو وی اوڅوك چی داګنی چی دیو سړی په مفادو باندی ټول ملك نه سی قربانولی هغه دغه اقدام ته بدنه وایی اوس کوم ذات چی دټولو کائناتو نظام چلوی دهغه دحکمتونو احاطه اخرڅنګه کیدی سی ، که دانکته په ذهن کی وی نو هغه وهمونه او وسوسی خودبخوده لیری کیدی سی ، کومی چی په دنیاکی څوك په مصیبتونوکی ګرفتار وويني پيدا کيږی .

ددی آیت څخه دا هم معلومیږی چی ددنیا دټولو انسانانو په مال دولت کی برابر کیدل نه ممکن دی نه مطلوب ، اونه دنظام عالم تکوینی مصلحتونه ددی تقاضاکوی ، ددی مسئلی پوره تفصیل به انشاء الله دسورة زخرف دایت ، نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ، لاندی راسی .

دجنت اودنیا فرق: دلته دااشکال کیدی سی چی په جنت کی خو به په ټولو انسانانو دنعمتونو فراوانی وسی ، هلته به داشی دفساد څنګه وی ؟ ددی جواب دا دی چی په دنیا کی دفساد سبب دمال دولت دزیاتی سره دحرص اوهوس هغه جذبات دی کوم چی د دولت مندی سره سره عموماً زیاتیږی ، ددی برخلاف په جنت کی دنعمتونو عام باران خوبه وی ، لیکن دحرص اوهوس اوسرکښی داجذبات به ختم سی چنانچی هلته به دا فساد نه سی ښکاره کیدی ، حکیم الامت حضرت تهانوی رحمه الله په لنډ تفسیر کی په موجوده حالت ، الفاظ دی طرف ته داشاری کولو دپاره زیات کړی دی (بیان القرآن)

اوس دلته دا اعتراض قطعی فضول دی ، چی په دنیاکی هم دمال دولت دزیاتوالی سره دحرص اوهوس جذبات ولی ختم نه سول ؟ ځکه چی ددنیا دپیدا کولو مقصد یوداسی جهان پیدا کول دی کوم چی دخیر

اوشر دواړو قوتونو څخه مرکب وي، ددې څخه بغير دانسانانو دغه ازمائش ممکن نه دی کوم چې دعالم دپيدا کولو اصل منشاء ده، په دې وجه که دلته دانسانانو څخه داجذبات ختم سي، نو ددنيا دپيدا کولو اصل مقصدبه فوت سي، ددې برخلاف جنت به خاص په خير باندې مشتمل وي، په دې وجه هلته به دا جذبات ختم سي.

وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا: اوهغه داسې دی کوم چې دخلګو دنا اميده کيدو څخه وروسته باران واوروي، هسې خو دالله ﷻ عام عادت دی چې کله مځکې ته داوبو سخت ضرورت سي باران اوروي ليکن دلته، دنا اميده کيدو څخه وروسته، يې وفرمايل اودې طرف ته يې اشاره کړې ده چې کله کله الله ﷻ په باران اورولوکې دعام عادت خلاف دومره تاخيرکوي چې خلګ په نا اميده سي، په دې سره دازمائش څخه علاوه په دې خبره خبردار کول مقصود وي، چې باران اوقحط ټول دالله ﷻ په قبضه دقدرت کې دي، هغه چې کله غواړي دخلګو دبدو عملونو وغير په بنا باندې بندوي چې خلګ دده درحمت طرف ته متوجه سي، عاجزي اوزاري ورته وکي، ورنه که دباران هم څه مقرر وخت واي چې دوربېنته هومره اخوا ديخوانه يې ورڅخه هيڅکله نه کولی نو خلګو به داخالص دظاهري اسبابو تابع ګڼلی اودالله ﷻ دقدرت څخه به بې فکره سوي واي او دلته دَ، نا اميد، کيدو څخه مراد دخپلو تدبيرونو څخه نا اميده کيدل دي، کنه نو دالله ﷻ درحمت څخه مايوسي خو کفر دی.

وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ: دَابَّةٌ په اصل لغت کې هرهغه شي ته ويل کيږي کوم چې په خپل اختيارسره تلونکی اوحرکت کوونکی وي، وروسته ددې لفظ صرف دحيوانانو دپاره استعمال شروع سو، په دې آيت کې يې آسمان اومځکې دواړو طرف ته نسبت کړی دی اودايې ويلي دي، چې په دې کې الله ﷻ ډير چليدونکي مخلوقات پيدا کړي دي، په مځکه خوتلونکي مخلوقات معلوم دي، په آسمان کې ددې څخه مراد ملائکې هم کيدی سي او دا هم ممکنه ده چې په آسمانونوکې څه داسې حيوان موجود وي، کوم چې لاتراوسه دانسان په علم کې نه دي راغلي.

په هرحال مقصد دا دی چې که څه هم دنظام عالم په مصلحت سره الله ﷻ هرانسان ته په مال او دولت کې وسعت نه دی ورکړی، بلکه په يوحکيمانه انداز سره يې درزق تقسيم فرمايلی دی، ليکن دکائناتو کوم نعمتونه چې دعامي فائدې دي، دهغه څخه يې هرسړي حصه اخيستونکی کړی دی، باران وريځ، مځکه آسمان او ددې مخلوقات ټول دانسانانو دفائدې دپاره پيدا سوي دي، او دا ټول شيان دالله ﷻ په يو والي دلالت کوي، ددې څخه وروسته که يو سړي ته تکليف رسيږي نو هغه دهغه دخپلو عملونو په وجه رسيږي، په دې وجه ده ته په دې دالله ﷻ څخه دشکوې کولو په ځای په خپل ګريوان کې کتل په کار دي د، وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ: مطلب هم دغه دی، دحضرت حسن ؓ څخه روايت دی چې کله دا آيت نازل سو نونبي کريم ﷺ وفرمايل چې قسم دی په هغه ذات دکوم په لاس کې چې زما روح دی، کوم سړي ته چې په څه لرګي باندې خراش رسيږي يايې رګ غورځي يايې پښه ښوئيږي، دا ټول دده دګناهونو په سبب سره وي او دهرې ګناه سزا الله ﷻ نه ورکوي بلکه کوم ګناهونه چې الله ﷻ معاف کوي هغه ددې څخه ډير زيات دي ترهغو په کومو چې سزا ورکول کيږي، حضرت

اشرف المشائخ فرمایی چی لکه څنګه جسمانی ازارونه اوتکلیفونه دګناهونوپه سبب راځی ، دغه شان باطنی مرضونه هم دځه ګناه نتیجه وی ، دبنده څخه یوه ګناه وسی نو هغه په نورو ګناهونوکی داخته کیدو سبب سی ، لکه چی حافظ ابن القیم په ،الدواء الشافی، کی لیکلی دی، چی دګناه یوه نغده سزا دا وی چی ددی سره په نورو ګناهونوکی مبتلاسی ، دغه شان دنیکی یوه نغده جزاء دا ده چی یوه نیکی بله نیکی ځان ته راکشوی .

بیضاوی وغیره فرمایی چی دا ایت دهغو خلګو دپاره مخصوص دی دکومو څخه چی ګناه کیدی سی ، انبیاء علیهم السلام کوم چی دګناهونو څخه معصوم دی یانابالغ بچی اولیونی دکوموڅخه چی څه ګناه نه کیږی هغوی ته چی کوم تکلیف اومصیبت رسیږی هغه په دی حکم کی داخل نه دی ددی نوراسباب اوحکمتونه وی، مثلاً ددرجو پورته کول، اوپه حقیقت کی دهغه دحکمتونو احاطه انسان نه سی کولی . والله اعلم

فائده : دحدیث دځینو روایتونو څخه ثابته ده چی په کومو ګناهونو څه سزا په دنیاکی ورکول سی دمومن دپاره په اخرت کی دهغه څخه معافی کیږی ، لکه چی حاکم په مستدرک کی اوبغوی دحضرت علی رضی الله عنه څخه مرفوعاً نقل کړی دی (مظهری)

فَمَآ اُوْتِيْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى لِلَّذِيْنَ

نو څه چی رسیږي تاسی ته څه شی نودغه سامان دژوند ددنیادی ، اوڅه چی دالله سره دی غوره دی اوباقی پاته

اٰمَنُوْا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ۝۳۶ وَالَّذِيْنَ يَجْتَنِبُوْنَ كَبٰٓئِرَ

کیدونکی دی دایماندارو دپاره کوم چی په خپل رب باندی توکل ساتی ، او کوم خلق چی ځان ساتی دغټو

الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَاِذَا مَا غَضِبُوْا هُمْ يَغْفِرُوْنَ ۝۳۷ وَالَّذِيْنَ

ګناهونوڅخه او دبی حیایی څخه او کله چی غصه ورسی نو معاف کول کوی ، او کومو چی

اسْتَجَابُوْا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۠ وَاَمْرُهُمْ شُوْرٰى بَيْنَهُمْ ۠

حکم ومنی دخپل رب او قائم یی کی لمونځ او کار کوی په مشوری سره په خپل مابین کی

وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۝۳۸ وَالَّذِيْنَ اِذَآ اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ

او زمونږ د ورکړی رزق څخه څه خرڅ کوی ، او هغه خلق کله چی ورسیږي دوی ته دچا څخه ظلم نودوی

يَنْتَصِرُوْنَ ۝۳۹ وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ۚ فَمَنْ عَفَا

صرف خپل بدل اخلی، او بدله دبدی بدء ده په مثل دهغه، نو چا چی عفوه وکړه

وَاَصۡلَحَ فَاَجۡرُهٗ عَلَى اللّٰهِ ؕ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيۡنَ ۝۴۰ وَلَمَنِ

او صلح یې وکړه نو دده ثواب دالله په ذمه دی ، بیشکه نه خوښوی هغه ګناهګاران ، او څوک چې

انۡتَصَرَ بَعۡدَ ظُلۡمِهٖ فَاُولٰٓئِكَ مَا عَلَيۡهِمۡ مِّنۡ سَبِيۡلٍ ۝۴۱ اِنَّمَا

بدله واخلی پس دخپل مظلوم کیدوڅخه نو په ده نسته څه الزام ، الزام

السَّبِيۡلُ عَلَى الَّذِيۡنَ يَظۡلِمُوۡنَ النَّاسَ وَيَبۡغُوۡنَ فِى الۡاَرۡضِ

خو په هغوی دی کوم چې ظلم کوی په خلقو اوبغاوت کوی په مځکه کی

بِغَيۡرِ الۡحَـقِّ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ اَلِيۡمٌ ۝۴۲ وَلَمَنۡ صَبَرَ وَغَفَرَ

په ناحقه ، دهغو خلقو دپاره دی عذاب دردناک ، او البته چاې چې صبر وکی او معاف یې کی

اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنۡ عَزۡمِ الۡاُمُوۡرِ ۝۴۳

بیشکه داکار دی دهمت .

تفسیر: (اوتاسی لوړ اوریدلی دی چې ددنیا دطالب هره دنیوی تمنًا نه پوره کیږی او داخرت څخه محروم وی اوداخرت طالب ترقی کوی ، دارنګه تاسی اوریدلی دی چې ددنیا دزیات سامان انجام ښه نه وی اکثرپه دی سره مضر عملونه پیدا کیږی) نو (ددی څخه ثابته سوه چې دنیا دمطلوب جوړولو قابله نه ده، بلکه اخرت دی اوباقی ددنیادشیانو څخه) تاسی ته چې څه درکول کیږی هغه محضی (دځوورځو دنیوی ژوند سامان دی (چې دعمر ختمیدو سره به ددی هم خاتمه وسی) اوڅه چې (اجر اوثواب په اخرت کی) دالله ﷻ سره دی هغه په ډیرو درجو ددی څخه (دکیفیت په اعتبار سره هم) ښه دی او (دکمیت په لحاظ سره هم) زیات پائیدار (یعنی همیشه پاته کیدونکی دی نو ددنیا طلب پریږدی اوداخرت طلب کوی ، مګر داخرت دحصول دپاره دکم څخه کم شرط خو ایمان راوړل اوکفر پریښوول دی اوداخرت دمکملو درجو دپاره ټول واجبات اوفرائض اختیارول اوټول ګناهونه پریښوول ضروری دی اودتقرب ددرجو حاصلولو دپاره نفلی عبادتونه اختیارول اوخلاف اولی مباحات پریښوول هم ښه دی چنانچې) هغه (ثواب دکوم تفصیل چې لوړ تیر سو) دهغو خلګو دپاره دی کوم چې ایمان راوړی اوپه خپل رب توکل کوی اوکوم چې دکبیره ګناهونو څخه او (په دی کی) دبی حیایی دخبرو څخه (بالخصوص زیات ځان ساتی اوکله چې هغوی ته غصه راسی نو معافی کوی ، اوکومو خلګو چې دخپل رب حکم ومنی اوهغوی دلمانځه پابند دی او هغوی هر (هغه) کار (په کوم کی چې دالله ﷻ دطرف څخه څه معین حکم نه وی) په خپل مینځ کی په مشوره سره وی اومونږچې څه دوی ته ورکړی دی هغوی په هغه کی خرڅ کوی

اوکوم چې داسې (منصف) دي چې کله په هغوی (دچا دطرف څخه ظلم وسي نوهغوی (که بدلې اخلي نو) برابر بدله اخلي (زیاتوب نه کوي ، او دا مطلب نه دی چې معافي نه کوي) او (دسر په سربدلې اخیستو دپاره مونږ دا اجازت ورکړی دی چې) دبدی بدله بدی ده دهغه په شان (په دې شرط چې دغه کاربذات خودګناه نه وي) بیا (دبدل اخیستو داجازت باوجود) کوم سړی چ ، معافي وکي او (په خپل مینځ کې دمعاملې) اصلاح وکي (چې دښمني پرختمه سي اودوستي جوړه سي) نو ددی ثواب (دوعدې مطابق) دالله ﷻ په ذمه دی (اوځوك چې په بدله اخیستوکې زیاتي وکي نو داواوري چې) واقعي الله ﷻ ظالمان نه خوښوي اوځوك چې (زیاتوب نه کوي بلکه) په خپل ځان دظلم کیدوڅخه وروسته برابر په برابر بدله واخلي ، نو په داسې خلکو هیڅ الزام نسته ، الزام صرف په هغو خلکودی کوم چې په خلکو باندې ظلم کوي (برابره خبره ده که دابتداء څخه یادبدل اخیستوپه وخت کې) اوپه ناحقه په دنیا کې سرکښي (اوتکبر) کوي (ګرځي ، اوداتکبر دظلم سبب سي ، اوناحقه یې ځکه وویل چې سرکښي اوتکبر همیشه په ناحقه وي ، مخ ته ددې الزام بیان دی چې) دداسې خلکو دپاره دردناك عذاب (مقرر) دی اوکوم سړی چې (دبل په ظلم) صبر وکي اومعافي وکي داالبته دلوی همت دکارونو څخه دی (یعني داسې کول ښه او داولو العزمي تقاضا ده)

معلومات اومسئلې: په ذکر سوو ایتونوکې ددنیا دنعمتونو ناقص کیدل اوفاني کیدل اوددې په مقابله کې داخرت دنعمتونو کامل والي هم اوداثموالي هم بیان سوی دی او داخرت دنعمتونو دحصول دپاره دتولوڅخه اهم اولوی شرط خوایمان دی چې ددې څخه بغیر دانعمتونه هلته هیچاته نه سي ورکول کیدی لیکن دایمان سره که نیك عملونه هم په پوره اهتمام سره سوي وي نو داخرت دانعمتونه بالکل ورکول کیږي کنه نو دخپلو ګناهونو اوکوتاهیو دسزا تیرولو څخه وروسته به ورکول کیږي ، په دې وجه په ذکر سوو ایتونوکې دټولو څخه اولنی شرط خویي اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بیان وفرمایي ، ددې دخاصو عملونو ذکریې وکې ، دکمو څخه بغیرچې دقاعدې مطابق داخرت نعمتونه دشروع څخه نه ورکول کیږي ، بلکه دخپلو ګناهونو دسزا پیدا کولو څخه وروسته به ورکول کیږي او دقاعدې مطابق یې ځکه وویل چې که الله ﷻ وغواړي نو ټول ګناهونه به معاف کې ، داول څخه به داخرت نعمتونه دلوی څخه لوی فاسق ته ورکړي ، هغه دهیڅ قانون پابندنه دی اوس هغه عملونه اوصفتونه وګوری دکومو چې دلته په اهمیت سره ذکر سوی دی .

اولنی صفت : عَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ : یعني په هرکار او په هرحال کې په خپل رب توکل کوي ، دهغه څخه ماسوا بل ځوك حقیقي کار ساز نه ګڼي ، دوهم صفت : وَالَّذِيْنَ يَجْتَنِبُوْنَ كَبٰٓئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ : یعني کوم چې دکبیره ګناهونو څخه خصوصاً دبې حیایې دکارونو څخه پرهیز کوونکې دي ، کبیره ګناهونه څه دي؟ ددې تفصیل په سورة نساء وغیره کې مخکې بیان سوی دی، اواحقر په یوه لنډه شان رساله کې دکبیره اوصغیره ګناهونو پوره فهرست هم لیکلی دی کومه چې د، ګناه بې لذت ، په نوم شائع سوي ده .

په کبیره ګناهونوکې ټول ګناهونه داخل وه ، په دې کې دفواحشوپه جدا بیان بیانولوکې داحکمت دی ، چې دفواحشو ګناه دعاموکبیره ګناهونوڅخه زیاته سخته هم ده اوهغه یومتعدی مرض وي چې نور

خلک ورځخه هم متاثره کیږي ، فواحش هغو کارونو ته ویل کیږي په کوموکې چې بې حیایي وي ، لکه زنا او ددې مقدمات، دارنګه هغه بدعملونه کوم چې همیشه اوپه ډاګه کول کیږي هغه ته هم فواحش وایي ، دهغه وبال هم ډیرسخت اوپوره انساني معاشرې لره خرابوونکې وي .
دریم صفت: وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ : یعنې هغه چې کله ورته غصه راسي نو معاف کوي ، دا دښه خوی اعلیٰ نمونه ده ، ځکه چې دچامحبت یاچاته غصه ، دادواړه شیان چې کله غالب سي نوښه عاقل بنده ړوند کوڼ کوي ، هغه دجائز اوناجائز ، حق اوباطل اودخپلو کړو په نتیجو دفکر کولو صلاحیت ختم کړي ، چاته چې غصه سوې وي نو دهغه کوشش دا وي چې دخپل وس مطابق په هغه خپله غصه سړه کړي الله ﷻ دمومنانو صالحانو دا صفت بیان کې چې هغه صرف په دې باندې بس نه کوي چې دغصې په وخت کې دحق او ناحق په حدودو قائم پاته سي ، بلکه خپل حق هم معاف کوي .
څلورم صفت : الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ :داستجابت ځخه مراد دا دی چې دالله ﷻ دطرفه کوم حکم ورکول سي هغه فوراًبې چون اوچرا اوبې تامله قبلولو اوعمل کولوته تیار سي ، هغه دده دطبیعت مطابق وي اوکه مخالف ، په هرحال کې ددې تعمیل کوي ، په دې کې داسلام دټولو فرائضو ادائیګي اودټولو محرماتو اومکروهاتو ځخه دځان ساتلو ځخه پابندي شامله ده ، مګر په فرائضوکې چونکې لمونځ دټولو ځخه اهم فرض دی او په دې کې داخاصه هم ده چې په دې په عمل کولو سره دنورو فرائضو پابندي او دممنوع شیانو ځخه دمحفوظ کیدو توفیق هم کیږي ، په دې وجه یې ددې ذکر په امتیاز سره وکی ، وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ، یعني داخلک لمونځ دده دټولو واجباتو اوادابو سره صحیح صحیح ادا کوي،
پنځم صفت : وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ : یعنې دهغوی کارپه خپل مینځ کې په مشوره طې کیږي ، شورىٰ په وزن دبشرىٰ مصدردی، تقدیر، دعبارت، ذوشورىٰ، دی، مراد دا دی چې دکارونو په مهمونو کې په کومو کې چې شریعت څه خاص حکم نه دی متعین کړی دهغه په فیصله کولوکې هغوی په خپل مینځ کې دمشورې ځخه کار اخلي ، دمهمو کارونو قید په خپله دلفظ دامر ځخه مستفاد دی ، ځکه چې په عرف کې امر داسې کارونو ته ویل کیږي دکومو چې اهمیت وي، لکه دسورة الِ عمران دایت ، وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ : لاندې یې تفصیل تیرسوی دی ، په دې کې دا هم واضحه سوې ده ، چې په مهماتوکې مشوره اخیستل واجب دي ، په اسلام کې یې دامیر انتخاب هم په مشوره موقوف کړی دی اودجاهلیت دزماني شخصي بادشاهتونه یې ختم کړي دي کومو ته چې به ریاست په طور دوراثت ورکول کیدی ، اسلام دټولو ځخه اول داختم کې اودحقیقي جمهوریت بنیادیې کښېښووی، مګر دمغربي جمهوریت په شان یې عوامو ته هرقسم اختیارات نه دي پرېښي اوپه اهل شورىٰ باندې یې څه پابندي عائد کړي ، دغه شان داسلام نظام حکومت دشخصي بادشاهت اومغربي جمهوریت دواړو ځخه جدا یودیر معتدل دستور دی، ددې تفصیل په څلورمه پاره کې دسوره ال عمران دایت نمبر ۱۵۹ په تفسیرکې وګوره .
امام جصاص په احکام کې فرمایي چې ددې آیت ځخه دمشورې اهمیت واضح سو اودا چې مونږ په دې مامور یو چې په داسې مشوره طلب اهم کارونو کې دتلوارې اوخپلې رایې ځخه کارنه اخلو بلکه دهو ښیارانو اوپوهانو ځخه مشوره اخلو ، هله بیا قدم لوړوو .

(دمشورې اهميت او دهغه طريقه)

خطيب بغدادي دحضرت علي ﷺ څخه روايت کړی دی چې دوی فرمايي چې ما نبي کريم ﷺ ته عرض وکړ چې ستاڅخه وروسته که مونږته څه داسې معامله راپيښه سي په کومه کې چې قرآن څه فيصله نه وي کړې اوستاسي څخه هم ددې څه حکم مونږته نه وي رسيدلی نو مونږ به څنګه عمل کوو نونبي کريم ﷺ وفرمايل

اِجْمَعُوْا لَهُ الْعَابِدِيْنَ مِنْ اُمَّتِيْ وَاجْعَلُوْهُ بَيْنَكُمْ شُوْرٰى وَلاَ تَقْضُوْا بِرَاْيٍ وَّاحِدٍ (روح المعاني بحواله خطيب)

ددې دپاره زما دامت عبادت ګذار جمع کوئ اوپه خپل مينځ کې مشوره طی کوئ ، دچاپه يوازې رايې باندې فيصله مه کوئ .

ددې روايت په ځينو الفاظ کې دفقهاوو اوعابدينو لفظ راغلی دی چې ددې څخه معلومه سوه چې مشوره دهغوخلکو څخه اخيستل په کار دي کوم چې فقهاء يعنې ددين پوه لرونکي عبادت ګذار وي .

صاحب دروح المعاني فرمايي چې کومه مشوره په دې طريقه نه وي بلکه دبې دينه اوبې علمه خلکو په مابين کې وي نو دهغه فساد به په اصلاح باندې غالب وي .

بيهقي په شعب الايمان کې دحضرت ابن عمر ﷺ څخه روايت کړی دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې کوم سړي دڅه کار اراده وکړه اوپه هغه کې يې په مشوره باندې عمل وکړ نوالله ﷻ به هغه ته دښو کارونو طرف ته هدايت وفرمايي يعنې دهغه مخ به هغه طرف ته وګرځوي کوم چې دهغه دپاره انجام کار خير اوښه وي ، دغه شان يو حديث بخاري په ادب المفرد کې اوعبد بن حميد رحمه الله په مسند کې دحضرت حسن ﷺ څخه هم نقل کړی دی چې په هغه کې دوی ذکرسوی آيت ووايه اوويې فرمايل .

مَا تَشَاوَرَ قَوْمٌ قَطُّ اِلاَّ هُدُوْا لِاَرْشَدِ اَمْرِهِمْ : هرکله چې يوقوم په مشوره باندې کارکوي نوخامخا دوی ته دصحيح لارې طرف ته هدايت کول کيږي .

حديث : په يوحديث کې نبي کريم ﷺ فرمايي چې هرکله ستاسي اميران اوحاکمان هغه خلک وي کوم چې په تاسي ټولو کې ښه دي اوستاسي مالدار خلک سخيان وي (چې دالله ﷻ په لاره کې اوپه غريبانو خرڅ کوي) اوستاسي کارونه ستاسي په مينځ کې په مشوره سره کيږي ترهغه پورې ستاسي په مځکه دلوړ اوسيدل يعنې ژوندی پاته کيدل ښه دی اوکله چې ستاسي اميران اوحاکمان ستاسي دقوم بدان خلق سي اوستاسي مالداران بخيلان سي اوستاسي کارونه ښځوته وسپارل سي چې هغوی څنګه غواړي کوي ، دغه وخت ستاسي دپاره دمځکې دشا په ځای دمځکې نس ښه دی يعنې دژوند څخه به درته مرګ ښه وي (روح المعاني)

شپږم صفت : مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُوْنَ : يعنې هغه خلک دالله ﷻ د ورکړی رزق څخه په نيکو کارونو کې خرڅ کوي چې په دې کې فرض زکوٰة او نفلي صدقات ټول شامل دي ، دقرآن دعام اسلوب مطابق دزکوٰة اوصدقو ذکر په لمانځه پسې متصل راتلل په کار وو ، دلته دلمانځه دذکر څخه وروسته دمشورې مسئله اول بيان سوه بيا دزکوٰة بيان راغلی ، په دې کې شايد دې طرف ته اشاره وي چې دلمانځه داقامت دپاره په جماتونو کې پنځه وخته اجتماع کيږي ، ددې اجتماع څخه په مشوره طلب کارونو کې دمشورې اخيستلو کار هم اخيستی سي (روح المعاني)

اووم صفت : وَالَّذِيْنَ اِذَا اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُوْنَ : يعنې کله چې په دوی څوك ظلم کوي نو دوی سرپه

سربدله اخلی ، په دی کی دمساوات دحد ځخه تجاوزنه کوی ، دا صفت په حقیقت کی د دریم صفت تشریح اوتفصیل دی ، ځکه چی د دریم صفت مضمون دا وو چی داخلګ خپل مخالف معاف کوی ، مګر ځینی حالات داسی هم پیښیږی چی په معاف کولو سره فساد زیاتیږی نوهلته بدل اخیستل ښه وی ، ددی قانون یی په دی آیت کی وښوول چی که چیری په یوځای کی بدل اخیستل مصلحت وګڼل سی نو ددی خیال ساتل ضروری دی چی په دی انتقام اخیستو کی دبرابری ځخه زیاتی ونه کړی، کنه نودی به په خپله ظالم سی ، په دی وجه ددی ځخه وروسته یی وفرمایل، وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا : یعنی دبدی جزا ددی برابر بدی کول دی، یعنی ځومره نقصان مالی یاجسمانی چی چا تاته رسولی دی، صحیح دهغه هومره ته ور ورسوه ، ځنګه بدی چی هغه ستاسره کړي ده هغسی ته وکړی ، مګر په دی کی دا شرط دی چی هغه بدی فی نفسه ګناه نه وی ، مثلاً چاپه ده شراب په زور ځښلی وی ، نو ددی په جواب کی به ده ته جائز نه وی چی په هغه په زور شراب وځښی ، په دی آیت کی که ځه هم دبرابر په برابر دبدلی اخیستو اجازت ورکول سوی دی ، مګر مخ ته یی دا هم وفرمایل چی ، فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللهِ : یعنی ځوک چی معافی وکی اواصلاح لار اختیار کړی، دهغه اجر دالله ﷻ په ذمه دی ، په دی کی یی داهدایت وکی چی معاف کول افضل دی ، ددی ځخه وروسته په دوو ایتونو کی ددی زیات تفصیل راغلی دی .

(په عفوه بدل اخیستو کي درمیانه فیصله)

حضرت ابراهیم نخعی فرمایی چی سلفو صالحانو دا نه خو ښوله چی مومنان خپل ځانونه دفاسقانو فاجرانو په مخکی ذلیل کړی او دهغوی جرأت زیات سی ، په دی وجه کوم ځای چی داخطره وی چی په معاف کولوسره دفاسقانو فاجرانو جرأت زیاتیږی اوهغوی به نورنیکان خلګ ازاروی نوهلته به بدل اخیستل ښه وی ، دمعافی ښه والی په دی صورت کی دی کله چی ظلم کوونکی په خپل کار ستومانه کیږی اوپه نورظلم کولو دهغه دجرأت زیاتیدو خطره نه وی، قاضی ابن عربی په احکام القرآن کی اوقرطبی په خپل تفسیرکی دا اختیار کړي ده چی دعفوی اوانتقام دواړو حکم دمختلفو حالاتوپه اعتبار سره دی ، ځوک چی دظلم کولو ځخه وروسته شرمنده سی هغه ته عفوه افضله ده اوځوک چی په خپل ضد اوظلم اصرار کوی دهغه ځخه انتقام اخیستل ښه دی .

اوحضرت اشرف المشائخ په بیان القرآن کی اختیارکړي ده،چی الله ﷻ په دی دواړو ایتونو کی دمومنانو مخلصینو دوه صفتونه بیان کړی دی په هُمْ يَغْفِرُوْنَ: کی خوبیی داوښوله چی هغوی دغصی ځخه نه مغلوب کیږی،بلکه رحم اوکرم دهغوی په مزاج غالب وی اومعافی کوی اوپه هُمْ يَنْتَصِرُوْنَ کی دا وښووله چی دا هم ددغو صالحینو خصوصیت دی چی که چیری دظلم دبدل اخیستو تقاضا دهغوی په زړه کی پیداسی اوبدله اخلی نو په دی کی دحق ځخه تجاوزنه کوی که ځه هم معاف کول دهغوی دپاره افضل دی .

وَمَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ ۚ وَتَرَى الظّٰلِمِيْنَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ

او ځوک چی بی لاری کړی الله نو هیڅوک نسته ده لره کار ساز دده ځخه ماسوا اوته به وینی ګناهګاران کوم وخت چی ووینی عذاب .

يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّن سَبِيلٍ ﴿۴۴﴾ وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا

چې وایي به چې په څه شان به دواپس کیدو څه لار وي؟ او ته به ویني دوی چې مخامخ کړل سي اورته

خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ يَنظُرُونَ مِن طَرْفٍ خَفِيٍّ ۗ وَقَالَ الَّذِينَ

کښته به وي دذلت څخه گوري به په پټ کتلوسره او وایي به هغه خلق

آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ

چې ایماندار وه بیشکه په تاوان کی دي هغه خلق چې په تاوان کی یی واچول ځانونه اوخپل اهل په ورځ

الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّقِيمٍ ﴿۴۵﴾ وَمَا كَانَ لَهُم

دقیامت ، خبردار ظالمان پراته دي په عذاب همیشه کی ، او نسته هغوی لره

مِّنْ أَوْلِيَاءَ يَنصُرُونَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ

څوک مدد گار چې دهغوی مدد وکړي ما سوا دالله څخه ، او څوک چې گمراه کړي الله ﷻ

فَمَا لَهُ مِن سَبِيلٍ ﴿۴۶﴾ اسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ

نسته هغه لره څه لار ، ومنئ حکم درب خپل مخکې دهغه څخه چې راسي

يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ ۚ مَا لَكُم مِّن مَّلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُم

یوه ورځ چې نه وي واپسی هغه ته دالله ﷻ دطرف څخه ، نه به وي تاسی لره ځای دپناه په دغه ورځ اونه به وي

مِّن نَّكِيرٍ ﴿۴۷﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ إِنْ

تاسی لره انکار (دخپلی گناه څخه) بیا که هغوی مخ واړوی ، نو موږ نه یی لیږلی ته په هغوی باندی نگهبان ،

عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ ۗ وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۖ

ستا په ذمه خو صرف تبلیغ کول دی، او موږ چې هرڅه وڅکو و بنده ته دخپل طرف څخه رحمت نو خوشحالیږي په دی

وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنسَانَ كَفُورٌ ﴿۴۸﴾

او که ورسیږي هغوی ته څه بدی په بدله دکړو عملونو دهغوی کی نو انسان ډیر ناشکره دی

لِّلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ يَهَبُ لِمَنْ يَّشَآءُ

الله لره حکومت دی په آسمانونو کی او په مځکه کی، پیدا کوی څه چی وغواړی، بخښی چاته چی وغواړی

اِنَاثًا وَّيَهَبُ لِمَنْ يَّشَآءُ الذُّكُوْرَ ﴿۴۹﴾ اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَّاِنَاثًا ۚ

لونړی او بخښی چاته چی وغواړی زامن، یا ورکوی جوړی زامن او لونړی

وَيَجْعَلُ مَنْ يَّشَآءُ عَقِيْمًا ۚ اِنَّهٗ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ ﴿۵۰﴾

او کوی چالره چی وغواړی شنډی، هغه په هرڅه پوه او قادر دی.

تفسير: (دا حال خو داهل هدایت وو چی هغه په دنیا کی دالله ﷻ دطرف څخه په هدایت او په اخرت کی په ثواب مشرف سو) او (مخ ته دګمراهانو خال واوری هغه دا چی) کوم چی الله ﷻ ګمراه کړی نو ددی څخه وروسته دهغه سړی (په دنیاکی هم) څوک کار ساز نسته (چی دی په لاره کی) او (په قیامت کی به یی هم بدحال وی چنانچی په دغه ورځ) ته به (دا) ظالمان وینی څه وخت چی هغوی ته عذاب وښوول سی (په ډیر افسوس سره به) وایی چی ایا (دنیاته) دبیرته تللو څه صورت کیدی سی؟ (چی بیابه عمل وکو راسو) او (دارنګه) ته به هغوی په داسی حالت کی ووینی چی هغوی به دوزخ ته مخامخ راوستل سی ددیر ذلت څخه به ټیټ وی (او دوی به هغه ته) په سست (سست) نظر سره ګوری (لکه بیریدلی بنده چی ګوری او په یو بل آیت کی چی یی کوم درندیدو خبر ورکړی دی هغه دحشر وخت دی او دا دهغه څخه وروسته واقعه ده چنانچی هلته دلفظ د: نَحْشُرُهٗ وضاحت دی) او (دغه وخت) ایماندار به (په خپل محفوظ کیدو باندی دشکر دپاره او په دوی دملامت کولو دپاره) ووایی چی پوره تاوان کوونکی هغه خلګ دی کوم چی دخپلو ځانونو سره او دخپلو متعلقینو سره (نن) دقیامت په ورځ په خساره کی پریوتل (ددی تفسیر دسورة زمر په دوهمه رکوع کی تیر سوی دی) یادساتی چی ظالمان (یعنی مشرکان اوکافران) خلګ به په دائمی عذاب کی (ګرفتار) وی او (هلته به) د دوی څوک مددګارنه وی کوم چی دخدای څخه جلا (سی) د دوی مدد وکی اوڅوک چی خدای ګمراه کړی دهغه د (نجات د) پاره هیڅ لارنسته (یعنی نه معذورت نه دچامدد اونه نورڅه، مخ ته کافرانو ته خطاب دی چی ای خلګو! هرکله چی تاسی د دوزخ داهولناك حالات واوریدل نو) تاسی دخپل رب حکم (دایمان وغیره) ومنی مخکی دهغه څخه چی داسی ورځ راسی دکومی دپاره چی دخدای دطرف څخه واپس کیدل نه وی (یعنی لکه څنګه چی به په دنیاکی عذاب واپس کیدی سو، په اخرت کی به داسی څه صورت نه وی او) نه به په هغه ورځ تاسی ته څه (بله) پناه درکول سی او نه به ستاسی په باره کی څوك (دخدای سره) روك ټوك کوونکی وی (چی دومره پوښتنه وکی چی د دوی داحال ولی جوړ سو او ای پیغمبر ﷺ دی خلګو ته دا واوروه) بیاکه داخلګ (دا واوروی هم او) منع کوی (او ایمان رانه وړی) نو (ته فکر اوغم مه کوه ځکه چی) مونږ ته په دوی باندی نګران کړی نه یی لیږلی (چی ستا څخه به ګوندی دپوښتنی احتمال وی چی ستا په نګرانی کی د دوی څخه داکارونه

ولي وسول ، بلکه) ستاپه ذمه خوصرف (دحکم) رسول دی (کوم چی ته کوی ، بیاته ددی څخه زیات فکر ولي کوی) او (د دوی دحق څخه دمنع کولو سبب دالله ﷻ سره دتعلق کمزوری ده چی دهغه نښانه دا ده چی) مونږ هر کله (داقسم) بنده ته څه دخپلی مهربانی خوند وڅکوو نو هغه په دی (مست سی) خوشحاله سی (او منعم ته نه ګوری چی شکر یی وکی) اوکه چیری په (داسی) خلګو باندی د دوی د (بدو) عملونو په بدله کی کوم چی دوی مخکی په خپلو لاسونو سره کړی وی څه مصیبت راپریوزی نو (د اسی) بنده ناشکری کول شروع کړی (اوداسی نه کوی چی دګناهونه توبه او استغفار وکی دعبادت اوطاعت په ذریعه دالله ﷻ طرف ته رجوع سی اودا دواړه حالتونه ددی خبری علامت دی چی دده تعلق دخپلو نفسانی لذتونو سره زیات اودالله ﷻ سره معدوم یاکمزوری دی او په دی سره هغه په کفرکی اخته سوی دی ، اوچونکی دا حالت دهغو خلګو طبیعت ثانیه جوړ سوی دی ، په دی وجه ته د دوی څخه دایمان توقع ولی ساتی چی دا موجب دغم سی ، مخ ته بیا دتوحید بیان دی چی) دالله ﷻ دی (تول) حکومت داسمانونو اودمځکی هغه چی څه غواړی پیدا کوی (چنانچی) چاله چی غواړی لوڼی ورکوی اوچاله چی غواړی زامن ورکوی یادوی لره (دچا دپاره چی غواړی) په جمع ورکوی (چی) زامن هم (ورکوی) اولوڼی هم اوڅوک چی غواړی بی اولاده یی ساتی، بیشکه هغه لوی پوه لوی قدرت والا دی.

معلومات اومسئلې: دذکرسوو ایتونوڅخه په اولنیو ایتونوکی دهغوخلګوانجام ذکر دی کوم چی دمومنانو صالحانو په مقابله کی داخرت دفکر په ځای ددنیا لذت او راحت غواړی ، ددی څخه وروسته په: اِسْتَجِیْبُوْا لِرَبِّکُمْ، کی دوی ته نصیحت سوی دی چی دقیامت دعذاب راتلو څخه اول توبه وکی اوایمان راوړی اوبیا نبی کریم ﷺ ته تسلی او اطمینان ورکول سوی دی چی ستا دبار بار تبلیغ اوکوشش باوجود که داخلګ په هوش کي رانه سي نوته غم مه کوه دَ، فَاِنْ اَعْرَضُوْا فَمَآ اَرْسَلْنٰكَ عَلَیْهِمْ حَفِیْظًا دامطلب دی.

په اخری ایتونوکی دَ: لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ : څخه تر اخره پوری چی دکائناتو په پیدائش کی چی کوم دحق تعالی دکامل قدرت اوبالغ حکمت مشاهده کیږی چی په دی کی څوك دده سره شریك نسته ، ددی په بیانولو کی یی دتوحید دعوت ورکړی دی ، په دی سلسله کي دآسمانونو اومځکی دپیداکولو دذکر څخه وروسته یی دقدرت یوه قاعده بیان کړي ده ، چی یَخْلُقُ مَا یَشَآءُ، یعنی دهرلوی اوکوچنی شی په جوړولو باندی ده ته پوره قدرت حاصل دی ، هغه چی کله غواړی اوڅه چی غواړی پیدا کوی ، په دی سلسله کی یی دانسان دپیدا کیدو ذکر وفرمایی ، یَهَبُ لِمَنْ یَشَآءُ اِنَاثًا وَّیَهَبُ لِمَنْ یَشَآءُ الذُّکُوْرَ، اَوْ یُزَوِّجُهُمْ ذُکْرَانًا وَّاِنَاثًا وَیَجْعَلُ مَنْ یَشَآءُ عَقِیْمًا اِنَّهٗ عَلِیْمٌ قَدِیْرٌ : یعنی دانسان په پیدا کولو کی دچا دارادی او اختیار بلکه دعلم اوخبر هم هیڅ دخل نسته او دچا دخل خو څه کوی دانسان مور اوپلار کوم چی دهغه دپیدائش ظاهری سبب جوړیږی ، په خپله د دوی دارادی او اختیار هم دبچی په پیدائش کی څه دخل نسته ، په پیدائش کی دخل خو لیری خبره ده دبچی دپیدائش څخه مخکی مور ته هم هیڅ خبر نه وی چی ددی په نس کی څه اوڅنګه اوپه څه شان جوړیږی ، دا صرف دالله ﷻ کار دی چی چاته لوڼی ورکوی اوچاته زامن ورکوی ، چاته زامن اولوڼی دواړه ورکوی اوڅوك شنډی کوی چی هیڅ اولاد یی نه کیږی .

په دی آیتونوکی دبچیانو په اقسامو بیانولوکی الله ﷻ اول دجینکیو ذکر فرمایلی دی او دهلکانو ذکر

بې وروسته کړې دی ، ددې آیت داشارې څخه حضرت واثله بن اسقع فرمایې چې دکومې ښځې دنس څخه اول لور پیداسي ، هغه مبارکه وي (قرطبي)

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُّكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَّرَآئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُوْلًا

او د هیڅ بنده په طاقت کې نه ده چې خبرې ورسره وکړي الله مګر په اشاره سره یا د پردې څخه شانته یا ولیږي څوك پیغام

فَيُوْحِيَ بِاِذْنِهٖ مَا يَشَآءُ ؕ اِنَّهٗ عَلِيٌّ حَكِيْمٌ ﴿۵۱﴾ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ

راوړونکی بیا ورسوي دهغه په حکم سره څه چې غواړي بیشکه هغه دټولو څخه لوړ حکمتونو والادی ، او دغه شان لیږلی ده مونږ

اِلَيْكَ رُوْحًا مِّنْ اَمْرِنَا ؕ مَا كُنْتَ تَدْرِيْ مَا الْكِتٰبُ وَلَا الْاِيْمَانُ

تاته یو ملائکه په حکم خپل سره ، ته نه وې پوه چې څه دی کتاب او نه ایمان

وَلٰكِنْ جَعَلْنٰهُ نُوْرًا نَّهْدِيْ بِهٖ مَنْ نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ؕ وَاِنَّكَ

او لیکن مونږ کړی ده دا رڼا لار په ښیو چا ته چې وغواړو دبندګانو خپلو څخه ، او بیشکه چې ته

لَتَهْدِيْۤ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ۙ﴿۵۲﴾ صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذِيْ لَهٗ مَا فِي

ښیی لار سیده ، لار دالله هم دهغه دی څه چې دی

السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ اَلَآ اِلَى اللّٰهِ تَصِيْرُ الْاُمُوْرُ ﴿۵۳﴾ع

په اسمانونو کې او چې په مځکه کې دی ، خبردار الله ﷻ ته رسیږي ټول کارونه

لنډتفسیر: او دیو بشر په موجوده حالت کې) دا شان نه دی چې الله ﷻ دهغه سره خبرې وکې مګر (په درې طریقو سره) یاخو په الهام سره (چې په زړه کې ورته څه بنه خبره واچوي) یا دپردې څخه وروسته (ورته څه خبره واوري لکه حضرت موسیٰ ﷺ ته یې چې اوروللی وه) یایو ملائکه ولیږي چې هغه دخدای په حکم سره چې څه خدای ته منظوره وي ، پیغام ورسوي (ددې وجه دا ده چې) هغه لوی عالیشان دی (په دې سره چې هرکله هغه په خپله طاقتورنه وي څوك ورسره هم کلام کیدی نه سي ، مګر ددې سره) لوی حکمت والا (هم) دی (په دې وجه دبندګانو په مصلحت سره هغه دخبرو کولو درې ذکر سوې طریقې مقرر کړې دي) او (لکه څنګه چې دبشرسره زموږ دخبروکولو طریقه بیان سوه) دغه شان (یعنې ددې قاعدې مطابق) مونږ تا ته (هم) وحې یعني خپل حکم لیږلی دی (اوته مو نبي جوړ کړی یې او دا وحې داسې هدایت نامه ده چې ستا په بې مثله علومو کې ددې په وجه ترقي وسوه ، چنانچې ددې څخه مخکې) تاته نه دا خبر وو چې (دالله) کتاب څه شی دی او نه دا خبر وو چې دایمان (مکمل ترینه درجه یې کومه چې اوس درته حاصله ده)

څه شي ده (که څه هم نفس ایمان نبی ته دنبوت څخه مخکې هم حاصل وي) اولیکن مونږ (تاته نبوت او قرآن درکی او) دا قرآن مو (ستا دپاره اولاً او دنورو دپاره ثانیًا) یو نور جوړ کی (چې په دې سره تاته دا عظیم علوم او ډلوی مرتبې احوال حاصل سول او) دکوم په ذریعه چې مونږ دخپلو بندګانو څخه چاته چې غواړو هدایت کوو (نو ددې نورپه عظیم کیدوکې هیڅ شبهه نسته اوس چې څوك رونډوي، هغه ددې نور دنفع څخه محروم بلکه ددې څخه منکر دي ، لکه دا اعتراض کوونکې) اوپه دې کې هیڅ شك نسته چې ته (ددې قرآن اووحی په ذریعه سره عامو خلګوته) دیوی سیده لارې هدایت کوې یعنی دهغه خدای دلارې چې دهغه دی څه چې په آسمانونوکي دي اوڅه چې په مځکه کی دي (مخ ته ددی احکامو منونکو اونه منونکوته دجزا اوسزا ذکر دی چې) یاد ساتې ټول کارونه به دهغه طرف ته واپس کیږي (نرهغه به په ټولو جزا اوسزا ورکي)

معلومات اومسئلې: په ذکر سوو ایتونو کې اولنی آیت دیهودو دیوی عنادي مطالبې په جواب کې نازل سوی دی ، لکه چې بغوی اوقرطبي وغیره لیکلي دي چې یهودو نبی کریم ﷺ ته وویل چې مونږ په تا څنګه ایمان راوړو ، کله چې ته نه خدای ﷻ وینې اونه ورسره مخامخ خبرې کولی سی لکه چې موسیٰ ﷺ به ورسره کولی اوالله ﷻ به یې لیدی .

نبی کریم ﷺ وفرمایل چې دا خبره غلطه ده چې حضرت موسیٰ ﷺ الله ﷻ لیدلی دی ، په دې دا ایت نازل سو ، دکوم مطلب چې دا دی چې دیو انسان دپاره دالله ﷻ سره مخامخ خبرې کول په دې دنیاکی ممکنه نه ده ، په خپله حضرت موسیٰ ﷺ هم مخامخ خبرې نه دي اوریدلی ، بلکه دپردې څخه اخواته یې صرف اواز اوریدلی دی .

په دې آیت کی دا هم وښوول سوه چې دیو بشر سره دالله ﷻ دخبرو کولو صرف درې صورتونه کیدی سی ، یو وَحْيًا یعنی یو مضمون په زړه کې غورځول ، دا په ویښه هم کیدی سی او په خوب کی په صورت دخوب لیدو هم ، لکه چې په ډیرو احادیثوکی نقل دی چې نبی کریم ﷺ فرمایی ، اُلْقِيَ فِيْ رُوْعِي : یعنی دا خبره زماپه زړه کی وغورځول سوه او دانبیاء خوب هم وحي وي ، په دې کی شیطاني تصرف نه سی کیدی ، په دې صورت کی عمومًا الفاظ دالله ﷻ دطرف څخه نه وي ، صرف یو مضمون په زړه کی راسی دکوم څخه چې هغه په خپلو الفاظوکی تعبیر کوي .

دوهم صورت مِنْ وَّرَآءِ حِجَابٍ دی : یعنی په ویښه څه خبره دپردې څخه اخوا واوري ، لکه حضرت موسیٰ ﷺ ته چې په کوه طورکی پیښه سوه چې دالله ﷻ کلام یې واوریدی ، مګر زیارت یې ونه سو، په دې وجه دزیارت درخواست یې وکی، رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ چې جواب یې په نفی کی ورکول سو، لَنْ تَرَانِي . اودا حجاب کوم چې په دنیاکی انسان ته دحق تعالی ددیدار څخه مانع دی ، هغه څه داسی شی نه دی کوم چې الله ﷻ پټ کړی څکه چې دهغه محیط نور هیڅ شی نه سی پټولی ، بلکه دانسان دلیدو دقوت کمزوری ده ، په دې وجه دزیارتِ حق په مینځ کی حجاب وي ، په دې وجه په جنت کی کله چې ددې دلیدو قوت قوی سی ، نوهلته به هرجنتي دالله ﷻ په زیارت سره مشرف سی لکه چې دصحیح احادیثو دوضاحت مطابق داهل سنت والجماعت مذهب دی ، دا قانون کوم چې په ذکر سوی آیت کی ارشاد دی

ددنیاپه حقله دی چی په دنیاکی هیڅ انسان دالله ﷻ سره مخامخ یعنی بی حجابه خبری نه سی کولی او دانسان په خبروکی په دی وجه دی چی خبری دانسان سره متعلق وی ، کنه نو ظاهره دا ده چی دملائکو سره هم دالله ﷻ کلام مخامخ نه وی ، لکه چی دترمذی په روایت کی دحضرت جبرائیل ؑ څخه نقل دی چی زه ډیر نژدی سوی وم اوبیاهم اویا زره حجابونه پاته وه اودمعراج په شپه کی دنبی کریم ﷺ دالله ﷻ سره مخامخ خبری که ثابتی سی لکه چی دځینو علماوو قول دی ، نو هغه ددی منافی نه دی ځکه چی دغه کلام په دی عالم کی نه وو په عالم سمٰوٰت کی وو ، والله تعالی اعلم

دریم صورت أَوْيُرْسِلَ رَسُولاً دی ، یعنی یو ملائکی جبرائیل وغیره ته خپل کلام ورکی راوړ لیږی ، هغه بی رسول ته واوروی او دا طریقه عامه ده ، قرآن مجید ټول دغه شان په واسطه دملائکی نازل سوی دی په ذکر سوی تفصیل کی لفظ دوحی صرف په زړه کی داچولو په معنٰی کی اخیستل سوی دی ، مگر اکثره دالفظ دټولو اقسامو دکلام ربانی دپاره هم استعمالیږی، لکه چی دصحیح بخاری په یواوږد حدیث کی دوحی په اقسامو کی په ذریعه دملائکی کلام هم شامل کړی دی اوپه دی کی دا تفصیل هم دی چی دملائکی په ذریعه کومه وحی راځی دهغه هم دوه صورتونه وی ، کله فرښته په خپل اصلی شکل کی وی ، کله دانسان په شکل کی مخ ته راځی ، والله تعالی اعلم

مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيْمَانُ وَلٰكِنْ الخ : دا ایت داول آیت دمضمون تکمله ده ، مطلب یی دا دی چی په دنیاکی مخامخ خبری خونه دچاسره سوی دی ، نه کیدی سی، البته الله ﷻ په خپلو مخصوصو بندگانو باندی خپله وحی لیږی دکومی چی دری طریقی په اول آیت کی بیان سوی ددی سنت الٰهی مطابق په تاهم وحی لیږل کیږی ، دیهودو دا مطالبه چی ته دالله ﷻ سره مخامخ خبری ولی نه کوی ، محض جهالت اوبغض ده په دی وجه یی دا وفرمایل چی یو انسان ته تردی چی چا رسول ته هم څه علم ورکول کیږی هغه ټول دالله ﷻ ورکړه وی اوترڅو پوری چی الله ﷻ په ذریعه دوحی دوی ته ونه ښیی نونه دوی ته دڅه کتاب پوه حاصلیدی سی، نه دایمان تفصیلات، دکتاب پوه خو دوحی څخه مخکی نه کیدل ظاهره ده ، دایمان څخه دواقفیت نه کیدو معنٰی دا ده چی دایمان تفصیلات او دایمان شرائع یا دایمان اعلی مقام کوم چی وروسته دوحی حاصلیږی دوحی څخه مخکی ددی واقفیت نه وی ، که نه نو په اجماع دامّت داثابته ده چی الله تعالی کوم انسان خپل رسول اونبی جوړوی هغه دابتداء څخه په ایمان باندی پیدا کوی اودهغوی فطرت په ایمان باندی مبنی وی ، دنبوت ورکولو اووحی نازلیدو څخه مخکی هم هغوی پاخه مومنان وی، دایمان اصول دهغوی په فطرت اوخلقت کی دا خل وی ، وجه دا ده چی دټولو انبیاوو څخه چی کله د دوی قومونو مخالفت وکی نو په دوی یی قسم قسم الزامونه ولگول ، مگر په یو پیغمبر باندی هیڅ امت هم دا الزام نه دی لگولی چی ته خو هم دنبوت ددعوی څخه مخکی زمونږ په شان دبتانو عبادت کوونکی وی ، قرطبی په خپل تفسیر اوقاضی عیاض په شفاء کی ددی مضمون پوره تفصیل لیکلی دی .

سورة شورٰی ختم سو

وَالْحَمْدُلِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

﴿سُورة الزخرف﴾

سُوْرَةُ الزُّخْرُفِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ تِسْعٌ وَّثَمَانُوْنَ اٰيَةً وَّسَبْعُ رُكُوْعَاتٍ

سورة زخرف په مکه کی نازل سو او په دی کی نهه اتیا (۸۹) ایتونه او اووه (۷) رکوع گانی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع کوم د الله ﷻ په نوم سره چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی.

حٰمٓ ① وَالْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ② اِنَّا جَعَلْنٰهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ

، قسم دی په دی کتاب واضحه ، مونږ کړی دی دا قرآن په عربی ژبه چی تاسی

تَعْقِلُوْنَ ③ وَاِنَّهٗ فِيْٓ اُمِّ الْكِتٰبِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيْمٌ ④ اَفَنَضْرِبُ

پوه سی ، او بیشکه دا قرآن په لوح محفوظ کی زمونږ سره دی او لوړ مستحکم ، آیا واپس کوم

عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا اَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِيْنَ ⑤ وَكَمْ اَرْسَلْنَا

ستاسی څخه دا قرآن اړولی په دی سبب چی تاسی یاست داسی خلق چی حد باندی نه پاته کیږی ، او ډیر لیږلی دی

مِنْ نَّبِيٍّ فِي الْاَوَّلِيْنَ ⑥ وَمَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ نَّبِيٍّ اِلَّا كَانُوْا بِهٖ

مونږ نبیان په مخکنیو خلقو کی ، او نه راتی خلقو ته څوك پیغام راوړونکی چی دوی وریوری

يَسْتَهْزِءُوْنَ ⑦ فَاَهْلَكْنَآ اَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَّمَضٰى مَثَلُ الْاَوَّلِيْنَ ⑧

مسخری نه کوی ، بیا برباد کړل مونږ د دوی څخه سخت زور والا او راغلی دی مثال په مخکنیو خلقو کی.

لنډتفسیر: حٰمٓ (ددی معنٰی الله ﷻ ته معلومه ده) قسم (دی) په دی کتاب واضح ، چی مونږ دا په عربی ژبه جوړ کړی دی ددی دپاره چی (ای عربو!) تاسی (په آسانی سره) پوه سی او هغه زمونږ سره په لوح محفوظ کی دلوی مرتبی او حکمت څخه ډك کتاب دی (نو هر کله چی هغه په پوهیدو کی اسان او خاص زمونږ د حفاظت او اعجاز په وجه دلوی مرتبی والا او حکیمانه مضامینو باندی مشتمل دی ، نو داسی کتاب ضرور منل په کار دی لیکن که تاسی نه منی نو بیا هم مونږ د خپل حکمت په تقاضا سره ددی لیږل او تاسی ته یی مخاطب جوړول نه پریږدو ، چنانچی ارشاد دی چی) آیا مونږ ستاسی څخه دا نصیحت (نامه محض) په دی خبره واپس کړو چی تاسی د حد (د اطاعت) څخه تیریدونکی یاست (او دا نه منی یعنی

برابره خبره ده که تاسی منی او که نه منی ، مگرنصیحت به برابر کول کیږی او دا فیض به خامخا کامليږی چې په دی سره مومنان نفع واخلی او په تاسی حجت قائم سی) او مونږ په مخکنيو خلگو کی (سره دهغوی د درواغجن کولو) ډیر نبیان لیږلی دی (داسی نه ده سوی چې دهغوی د درواغجن کولو په وجه سره سلسله دنبوت بنده سوي ده) او (ای پیغمبر ﷺ لکه څنگه چې مونږ د دوی د درواغجن کولو پرواه نه کوو، دغه شان ته هم څه پرواه اوغم مه کوه څکه چې د) هغو (مخکو) خلگو (هم دا حال وو چې هغوی) ته هم څوك نبی داسی نه دی راغلی چې هغوی ورپوری مسخری نه دی کړی بیامونږ هغه خلگ کوم چې ددی (مکی والاو څخه) زیات زورآور وه (د درواغجن کولو اومسخروپه سزاکی) تباه کړل او دمخکو خلگو داحالت سوی دی (نومه ته غم کوه چې د دوی هم داسی حال کیدونکی دی ، لکه چې په بدر وغیره کی وسو، اونه دی دوی بی فکره کیږی چې نمونه موجوده ده)

معلومات اومسئلې: دا سورة مکی دی البته دحضرت مقاتل قول دی چې آیت وَاسْئَلْ مَنْ اَرْسَلْنَا الخ مدنی دی اویوقول داهم دی چې داسورة دمعراج په وخت کی په آسمان کی نازل سوی دی (روح المعانی) والله اعلم

وَالْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ : قسم دی په واضح کتاب ، ددی څخه مراد قرآن کریم دی الله ﷻ چې هرکله په یوشی قسم اخلی نوعموماً هغه شی دورپسی دعوی دلیل وی ، دلته یی په قرآن کریم باندی قسم واخستی او دی طرف ته یی اشاره کړي ده ، قرآن بذات خود دخپل اعجاز په وجه سره دخپل حقوالی دلیل دی اوقرآن ته دواضح ویلو مطلب دا دی چې ددی په وعظ اونصیحت باندی مشتمل مضامین داسی دی چې په اسانی سره په پوهیدی سی ، لیکن ترکومه حده پوری چې ددی څخه دشرعی احکامو داستنباط تعلق دی هغه بیشکه یومشکل کار دی ، داجتهاد دپوره صلاحیت څخه بغیر نه سی کیدي چنانچې بل ځای دا خبره واضحه سوي ده (اوبیشکه مونږ قرآن دنصیحت حاصلولو دپاره اسان جوړکړی دی ، نو سته څوك نیصحت حاصلونکی؟) په دی کی یی فرمایلی دی چې قرآن دنصیحت حاصلولو دپاره اسان سوی دی ، په دی وجه ددی څخه داجتهاد او استنباط اسان والی نه لازمیږی، بلکه په نورو دليلونو سره ثابته ده چې ددی کار دپاره په متعلقه علوموکی پوره مهارت شرط دی .

(مُبلغ ته مایوسه کیدل اوکښینستل نه دی په کار)

اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا اَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِيْنَ (آیامونږ دا نصیحت ستاسی څخه په دی خبره واپس کړو چې تاسی دحدڅخه تیریدونکی یاست) مطلب دا دی چې تاسی په خپله سرکښی اونافرمانی کی که هرڅومره دحدڅخه تیږسی لیکن مونږ تاسی ته دقرآن په ذریعه نصیحت کول نه پریږدو ددی څخه معلومه سوه چې کوم سری ددعوت اوتبلیغ کار کوی ، ده ته هر سری ته دحق پیغام ورل په کار دی ، یوی ډلی یاجماعت ته تبلیغ کول محض په دی بنا باندی نه دی پریښوول په کار چې هغه خو دانتهایی درجی ملحدان بی دینه یافاسقان اوفاجران دی ، هغو ته ولی تبلیغ ورکول کیږي .

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُوْلُنَّ خَلَقَهُنَّ

او که ته دهغوی څخه پوښتنه وکړی چې چاجوړکړی دی اسمانونه اومځکه نو وبه وایی جوړکړی دی

الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ۝٩ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَّجَعَلَ لَكُمْ

زبردست پوه ، هغه دی چا چی جوړه کړه ده تاسی دپاره مخکه فرش او جوړی کړی یی دی تاسی دپاره

فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝١٠ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

په دی کی لاری ، چی تاسی لار پیدا کی ، او چا چی نازلی کړی داسمان څخه اوبه

بِقَدَرٍ فَأَنشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ۝١١ وَالَّذِي

په اندازه نو تازه کړه مونږ په دی سره مخکه مړه ، دغه ډول به تاسی را وباسی ، او هغه چی جوړی

خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا

کړی یی دی دهرشی جوړی او جوړی کړی یی دی تاسی دپاره کښتی ، او حیوانان

تَرْكَبُونَ ۝١٢ لِتَسْتَوُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا

چی تاسی پرسپریږي ، چی وخیژی تاسی د دوی شاګانوته ، بیا یاد کړی دخپل رب احسان کله چی

اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا

کښینی په دی باندی او ووایی پاك ذات دی هغه چا چی مسخر کړی دی دا مونږ لره ، او

كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ۝١٣ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ۝١٤ وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ

مونږ نه وو ددې قابو کوونکی ، او زمونږ خپل رب ته واپس کیدل دی ، او مقرر کړی دی دوی الله لره

عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ۝١٥ أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ

دهغه دبندګانو څخه اولاد ، په تحقیق سره انسان ، ډیر ناشکره دی ښکاره ، آیا هغه دځان دپاره ونیول په مخلوقاتو کی

بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُم بِالْبَنِينَ ۝١٦ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ

لونی او تاسی یی غوره کړاست په زامنو سره؟ او کله چی دوی ته څوك خوشخبری ورکړی دهغه شی چی دوی یی د رحمن په نوم

مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ۝١٧ أَوَمَن يُنَشَّأُ

کوی ، نوتوله ورځ یی مخ تور وی ، او په زړه کی ویلی کیږي ، آیا هغه څوك چی پرورش پیدا کوی

فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿۱۸﴾ وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ

په کالو کي او هغه په جګړه کي خبره نه سي کولی ، او ګرځولي دي دوی ملائکي

الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَٰنِ إِنَاثًا ۚ أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ ۚ سَتُكْتَبُ

کوم چي دخدای بندګان دي ښځي ، آیا دوی دپیدائش په وخت کي لیدل؟ د دوی دا شاهدي

شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿۱۹﴾ وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ ۗ

به مونږ ولیکو او د دوی څخه به پوښتنه وسی، او وایی که الله ﷻ رحمٰن غوښتلي نو مونږ به د دوی عبادت نه وای کړی

مَا لَهُمْ بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿۲۰﴾ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا

هیڅ خبر نسته دوی ته ددی ، دوی اټکلونه چلوی ، آیا مونږ څه کتاب ورکړی دی دی ته

مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿۲۱﴾ بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا

ددې څخه مخکي نو دوی هغه لره مضبوط نیولی دی ، بلکه وایی مونږ پیدا کړی دی خپل پلاران نیکه ګان

عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ ﴿۲۲﴾ وَكَذَٰلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ

په یوه لاره ، او مونږ د دوی په قدمونو لار پیدا کړی ده ، او دغه شان چي څوك ولیږي مونږ

قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا

ستا څخه مخکي یو کلي ته بیروونکی نو وویل دهغه ځای خوشحالو خلقو مونږ پیدا کړی دی

آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ ﴿۲۳﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكُمْ

پلار نیکه خپل په یوه لاره او مونږ دهغوی په قدمونو چلیږو ، هغه وویل که څه هم ما راوړه تاسی ته

بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ ۖ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ

زیاته لار دهدایت په کومه چي تاسی پیدا کړی دی خپل پلار نیکه ، نو دایی وویل چي مونږ ستاسی راوړل سوی

كَافِرُونَ ﴿۲۴﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ ۖ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿۲۵﴾

نه منو ، نو مونږ دهغوی څخه بدله واخیسته نو وګوره څنګه سو؟ انجام د دروغجن کوونکو ؟

تفسیر: اوکه د دوی څخه پوښتنه وکې چې آسمانونه اومځکه چاپیداکړي دي نودوی به خامخا دا ووایي چې هغوی زبردست پوه (خدای) پیداکړي دي (اوظاهره ده چې کوم ذات یوازي داعظیم مخلوقات پیداکړي وي ، عبادت هم یوازي دهغه کول په کار دي په دې وجه توحیدپه خپله د دوی په اقرارسره ثابت سو ، مخ ته دالله ﷻ دتوحید دزیات مدلل کولو دپاره خپل هغه کارونه بیانوي کوم چې په توحید دلالت کوونکي دي، یعني دامځکه او آسمانونه هغه پیداکړي دي) کوم چې ستاسي دَ (ارام دَ) پاره مځکه (په مثل دَ) فرش جوړه کړه (چې په دې ارام کوئ) اوپه هغه (مځکه) کي هغه ستاسي (منزل مقصودته درسیدو) دپاره لاري جوړي کړي چې (په هغولارو ولاړسئ) تاسي منزل مقصود ته ورسیږئ اوچاچي دآسمان څخه اوبه په یو (خاص) اندازه سره (دخپل مشیت اوحکمت مطابق) را واورولي بیامونږ په هغو (اوبو) سره لوړه مځکه (دهغه په مناسب) ژوندۍ کړه (اوپه دې سره دتوحید ددلالت څخه علاوه دا هم پوهیدل په کار دي چې) دغسي به تاسي (هم دخپلو قبرونو څخه) را ویستل سئ اوچاچي (په مختلفو انواعو اواجناسو کي) ټول (مختلف) اقسام (یعني اصناف) جوړکړل اوستاسي هغه کښتۍ اوحیوانان یې جوړ کړل په کومو چې تاسي سپریږئ چې تاسي په هغو (کښتیو اوحیوانانو په سطح او) شاګانو باندي کلك (په اطمینان سره) کښینئ بیا کله چې پرهغه کښینئ نودخپل رب نعمت (په زړه سره) یادکړئ او (په ژبه سره استحباباً) داسي ووایئ چې دهغه ذات پاك دئ کوم چې داشیان زمونږ په واك کي کړل اومونږ خو داسي (طاقتور اوهنرمند) نه وو چې هغه مو په واك کي کړي وای (ځکه چې دحیوانانو څخه زیات طاقت نسته او دالهام حق څخه بغیر دکښتئ چلولو په تدبیر سره خبر نه وو، د دواړو متعلق حق تعالی تدبیرونه وښوول) اومونږ ته دخپل رب طرف ته بیرته تلل دي (په دې وجه چې مونږ په دې سپاره سو دشکر څخه غفلت یاتکبر نه کوو) او (باوجود دتوحید ددلیلونو دواضح کیدو) دې خلګو (شرك اختیار کړی دی او هغه هم څومره قبیح ، چې ملائکوته دخدای لوڼي وایي اودهغو عبادت کوي ، نو یوه خرابي خو دا سوه چې دوی) دخدای په بندګانو کي (چې کوم مخلوق دي) دخدای جزء مقرر کړي دي (حال دا دی چې دخدای څه جزء کیدل عقلاً محال دي) واقعي (داسي) انسان واضح ناشکره دي (چې دخدای ﷻ سره دومره لوی کفر کوي چې هغه صاحب جزء ګرځوي په کوم سره چې دخدای ﷻ معاذ الله حادث والي لازمیږي غرض یوه خرابي خو دا سوه او دوهمه خرابي دا چې خلګ خو لور ناقصه ګڼي اوبیادخدای دپاره لوڼي مني نو) ایاخدای په خپل مخلوق کي (ستاسي په ګمان کي دخپل ځان دپاره خو) لوڼي خوښي کړي اوتاسي یې په زامنو سره مخصوص کړاست حال دا چې (تاسي خو لوڼي دومره بدي ګڼئ چې) کله په تاسي کي چاته دهغه شي دپیدا کیدو خبر ورکول سي، کوم چې یې دخدای رحمٰن نمونه (یعني اولاد) جوړکړي دي (مراد لوڼي دي) نو (دومره ناراضه سي چې) ټوله ورځ دده مخ خراب وي او دی په زړه زړه کي ویلي کیږي (نو دحیراني خبره ده چې دخدای طرف ته دنقص نسبت کوي، تردې پوري خو د دوی دفاسدي عقیدې الزامي تردید دو چې تشریح یې په سورة صافات کي تیره سوي ده ، ددې عقیدې تحقیقي تردید کوي چې که څه هم انجلۍ کیدل بذات خودڅه دذلت یاشرم خبره نه ده ، لکه چې تاسي یې ګڼئ ، لیکن مونږ ته خو په دې کي هیڅ شك نسته چې دا دخپل اصل خلقت په اعتبارسره ناقص العقل او

ضعیف الرأی خامخادي ، هرکله چي دا خبره ده نو) آیا (خدای داولاد گرځولو دپاره انجلۍ خوښې کړې) کومې چي (عادتًا) په ارائش (اوزیبائش) کې وپالل سي (کوم چي دکالو اودول اوسنګار طرف ته د دوی درغبت سبب وي اودهغه لازمي نیتجه دعقل اورایې کچه والي وي) اوهغه (دفکری قوت دکمزوري په بنا) په مباحثه کې قوت دبیان (هم) نه لري (چنانچي ښځې عمومًا دخپل مافي الضمیر په قوت اوفصاحت سره په بیانولوکې دسړو په نسبت کومې قادري وي ، اکثره نیمګړې خبره کوي اوفضول خبرې ورسره یوځای کوي ، دکومو چي په اصل مقصد کې هیڅ دخل نه وي دا دوه خرابۍ سوې) او (دریمه خرابي دشرك لازمیدو څخه قطع نظر دا ده چي) دغوخلګو ملائکي کوم چي دخدای (مخلوق) بندګان دي (په دې وجه الله ﷻ ته د دوی پوره حالت معلوم دي اوچونکي هغه په نظر نه راځي په دې وجه د دوی څه صفت بغیر دالله ﷻ دښوولو څخه هیچاته نه سي معلومیدي اوالله ﷻ هیڅکله دا نه دي ښوولي چي ملائکي ښځې دي لیکن ددې باوجود دوی هغه بې دلیله) ښځې مقررې کړې دي (اودهغوی په ښځو کیدو نه څه عقلي دلیل موجود دي نه نقلي په دې وجه مشاهده په کار ده نو) آیا دوی دهغوی دپیدائش په وخت کې موجود وه (اولیدلي یې جواب ظاهر دي چي دوی دملائکو پیدائش نه دي لیدلي په دې وجه د دوی ددې احمقانه دعوې حقیقت واضح سو) د دوی دا دعوه (کومه چي بې دلیله ده ، دعمالو په دفتر کې) لیکل کیږي او (په قیامت کې به) د دوی څخه پوښتنه کیدی سي (دا خبرې خو دملائکو دلوښو کیدو سره متعلق وې) او (مخ ته ددغو دمعبود کیدو متعلق بیان دي چي) هغه خلګ داسي وایي چي که الله ﷻ (دا خبره په خوشحالي سره) غوښتلې (چي دملائکو عبادت دې نه وي یعنې دهغوی په عبادت سره هغه ناخوښه وای) نو مونږ به (هیڅکله هم) دهغوی عبادت نه وای کړی (ځکه چي هغه به یې مونږ کولو ته نه وای پرېښې بلکه جبرًا به یې منع کولو ، هرکله چي مونږ نه منع کوي نومعلومه سوه چي هغه دهغوی په عبادت نه کولو سره خوشحاله نه دي ، بلکه په عبادت کولو سره یې خوشحاله دي ، مخ ته د دوی تردید دي چي) هغوی ته ددې (خبرې) هیڅ تحقیق نسته محضې بې تحقیقه خبره کوي (ځکه چي دالله ﷻ خپلو بندګانو ته په یوکار قدرت ورکول ددې خبرې دلیل نه دي چي هغه په هغه کار راضي هم دي، لکه داتمی پارې دنیمې څخه مخکې آیت سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا الخ کې ددې تفصیل، تیرسوی دی ، اوس دا وښایاست چي) آیا مونږ دوی ته ددې (قرآن) څخه مخکې څه کتاب ورکړی دي چي دوی (په دې دعوه کې) دهغه څخه استدلال کوي (حقیقت دا دی چي نه د دوی سره دلیل عقلي سته نه دلیل نقلي) بلکه (محض دخپلو پلارانو نیکه ګانو اتباع ده چنانچي) هغه خلګ وایي چي مونږ خپل پلاران نکه ګان په یوه طریقه پیدا کړي دي او مونږ هم په هغوی پسې وروسته وروسته په لاره ځو او (لکه څنګه چي داخلګ بې دلیله بلکه ددلیل څخه خلاف خپل پخوانی رسم په طور دسند پیش کوي) دغه شان مونږ ستا څخه مخ ته یوکلي ته هیڅ یو پیغمبر نه دی لیږلی، مګر دهغه ځای خوشحاله خلګو (اولاً اومتبعینو یې ثانیًا) دا وویل چي مونږ خپل پلاران نیکه ګان په یوه طریقه پیدا کړي دي او مونږ هم په هغوی پسې وروسته وروسته روان یو (په دې خبره) دهغوی (هغه) پیغمبر (هغوی ته) وویل چي آیا (دپلار نیکه درسمونو تابعداري به کوی) که څه هم ماخوددې څخه ښه (منزل) مقصودته رسوونکې طریقه تاسي ته راوړې ده چي په کومه باندې تاسي

خپل پلاران نيكه ګان پيدا كړي دي هغوى (په بغض سره) وويل چي مونږ خو دهغه (دين) منونكي نه يو كوم چي تاته دركول سوى دى ته په هغه (په خپل ګمان سره) راغلى يې نو هركله چي بغض دحد څخه زيات سو، دغه وخت) مونږ دهغوى څخه بدل واخيستى نو وګورى د درواغجن كوونكو څنګه (بد) انجام سو.

معلومات اومسئلي: جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا (ستاسى دپاره يې مځكه فرش جوړكړى ده) مطلب دا دى چي دمځكي ظاهري صورت او ددې ارام دفرش په شان دى په دى وجه دا دمځكي دګول والي منافي نه ده.

وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ (اوستاسى دپاره يې دغه كښتۍ اوحيوانان جوړكړى دي په كومو چي تاسي سپريږئ) دانسان دسپرلى دوه قسمونه وي، يو هغه سپرلى كوم چي انسان دخپل صنعت اوكاريګرى په ذريعه يې په خپله جوړ وي، اودوهم هغه حيوانات دكومو په پيدائش كي چي دانسان دكاريګرى هيڅ دخل نسته، دكښتيو څخه دسپرليو اولنى قسم مراد دى او دحيواناتو څخه دوهم قسم، په هرحال مطلب دا دى چي دانساني استعمال ټولي سپرلى برابره خبره ده كه ددوى په تيارى كي دانسان دخل وي اوكه نه وي دالله ﷻ يو ډير لوى نعمت دى، دحيواناتو نعمت كيدل خو بالكل ظاهر دى چي هغه دانسان څخه څوچنده زيات طاقتور دى، ليكن الله ﷻ دوى دانسان په مخكي داسي آرام كړى دى چي يو بچي هم د دوى په خله كي واګي واچوى ياپه پزه كي پيزوان نوكوم خواته چي غواړى بيولى يې سى، دغه شان هغه سپرلى هم دالله ﷻ لوى نعمت دى دكومو په تيارى كي چي دانسان دكاريګرى دخل دى، دهوايي جهازڅخه واخله ترمعمولي سائيكل پورى دا ټولي سپرلى كه څه هم په ظاهره انسان په خپله جوړى كړى دى، ليكن د دوى دجوړولو صنعت الله ﷻ ښوولى دى، دهغه څخه ماسوا ددى ښوونكى څوك دى؟ دا هغه قادر مطلق دى چاچي انساني دماغوته هغه طاقت وركړى دى كوم چي اوسپنه موم كوى، ددى څخه علاوه دهغه په جوړولوكي چي كوم خام مواد استعماليږى، هغه او دهغه اثرات اوخواص خو سيده په سيده دالله ﷻ پيدا سوى دى.

ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ (اوچي تاسي يادكى دخپل پروردګار نعمت) په دى سره يې اشاره وفرمايله چي ديو عاقل اوهوښيار انسان كار دا دى چي هغه دمنعم حقيقي دنعمتونوپه استعمالولوكي دغفلت بى پرواهى اواستغناء دمظاهرى كولو په ځاى دى خبرى ته خيال كوى چي داپه مادالله ﷻ انعام دى، په دى وجه پرما دهغه شكر ادا كول اوعاجزى اظهار كول واجب دى، په يومومن اوكافركي په حقيقت كي دا فرق دى چي دكائناتو نعمتونه دواړه استعمالوى، ليكن كافر يې په غفلت او په بى پرواهى سره استعمالوى او مومن يې دالله ﷻ انعامات ګڼي اوخپل سرپه عاجزى سره دهغه په حضوركي كښته كوى، ددى مقصد دپاره په قرآن اوحديث كي دمختلفو كارونو دكولوپه وخت كي دصبر اوشكر په مضامينو مشتملي دعاګاني راغلي دي اوكه انسان په خپل روزانه ژوند كي دكښينستو ولاړيدو، تللو اوګرځيدلو په وخت دغه دعاګاني خپل معمول جوړكي نو دهغه هر مباح كار هم عبادت جوړيږى، دا دعاګاني دعلامه جزرى په كتاب حصن حصين، او دحكيم الامت حضرت تهانوى رحمه الله په، مناجات مقبول كي ليدلى سى.

(دسفر په وخت كي دعاګاني)

سُبْحٰنَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هٰذَا (پاك دى هغه ذات چاچي دا زماپه واك كي كړى) داپه سپرلى دكښينستلو دعاده

چنانچې دنبی کریم ﷺ څخه په ډیرو روایتونو کې نقل دي چې ده ﷺ به په سپرلۍ دکښېنستلو په وخت دا الفاظ ویل، او دسپریدو پوره مستحب طریقه دحضرت علی ؓ څخه دا منقول ده چې سپرلۍ ته دپښې خیژولو په وخت کې، بسم الله، ووایي، بیا دې دسپریدو څخه وروسته، الحمدلله، او ددې څخه وروسته دا کلمې د، سُبْحٰنَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هٰذَا څخه تر لَمُنْقَلِبُوْنَ پورې (قرطبی)

دارنګه دنبی کریم ﷺ څخه دا هم روایت دی چې که دې ﷺ به په څه سفرتلې نو دذکر سووکلموڅخه وروسته به یې دا دعا هم ویله.

اَللّٰهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ، اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَّعْثَاءِ السَّفَرِ، وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَالْحَوْرِ بَعْدَ الْكَوْرِ، وَسُوْءِ الْمَنْظَرِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ، اوپه یوه روایت کې دا الفاظ هم منقول دي، اَللّٰهُمَّ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ (قرطبي)

وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ (او زمونږ ددې راګرځولو کولو وس نسته) دا خبره په مشینې سپرلیو هم دغسې صادقه راځي، لکه څنګه چې په حیواناتو اوخاروو، څکه چې که الله ﷻ دغه کچه مواد نه وای پیدا کړې یایې په هغه کې دغه اثار او خواص نه وای ایښې، یایې انساني دماغوته دهغه خواصو معلومولو طاقت نه وای ورکړې، نو که ټول کائنات یو ځای سي هم به یې داسې سپرلۍ نه وې پیدا کړې.

وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُوْنَ (اوبیشکه مونږ دخپل رب طرف ته واپس کیدونکې یو) ددې الفاظو په ذریعه تعلیم دا ورکول سوه چې انسان ته دخپل هر یو دنیوی سفر په وخت کې داخرت هغه سخت سفر یادساتل په کار دي کوم چې به په هرحال کې پیښیږي او دهغه په آسانې سره دطې کولو دپاره دنیکو عملونو څخه ماسوا به بله هیڅ سپرلۍ نه وي.

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا (او دوی دخدای دبندګانو څخه دخدای جزء مقرر کړې دی) دلته دجزء څخه مراد اولاد دی چې مشرکانو به ملائکو ته دالله ﷻ لونې ویلې اود، اولاد، په ځای یې دجزء لفظ اختیار کړي دی، خلاصه یې دا ده چې که دالله ﷻ څوك اولاد وي نو هغه به دده جزء وي څکه چې زوی دپلار جزء وي اوداعقلي قاعده ده چې هرکل په خپل وجود کې دجزء محتاجه وي نو ددې څخه به لازم سي چې معاذ الله الله ﷻ به هم دخپل اولاد محتاج وي اوظاهره ده چې هر قسم احتیاج دشان خداوندي بالکل منافي دی

أَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ (ایاڅوك چې په ارائش کې پرورش پیداکي) ددې څخه معلومه سوه چې دښځې دپاره دکالي استعمال اودشریعت موافق ډول سنګار کول جائز دي، چنانچې په دې اجماع ده لیکن ددې سره دبیان طرز داښیي چې په ډول اوسنګسارکې دومره مشغولیدل چې شپه او ورځ په دې کې مشغوله وي دامناسبه نه ده بلکه دا دکمزوری عقل اوراېي نښانه هم ده او ددې سبب هم.

وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِيْنٍ (او هغه دمباحثې په وخت کې قوت بیان هم نه لري) مطلب دا دی چې دښځو اکثریت داسې دي چې هغه مافي الضمیر دقوت او وضاحت سره دسړو په مخ کې په بیانولو قادرې نه وي، په دې وجه که چیرې مباحثه جوړه سي نوخپله دعوه ثابتول او دبل دلیلونه ردکول ددې دپاره مشکل وي، لیکن دا حکم داکثریت په اعتبار سره دی، په دې وجه که ځینې ښځې دخبرو دسلیقې

مالکانی وی او په دی معامله کی دسرو ښځه هم زیاتی سی نو ددی آیت منافی نه ده ځکه چی حکم په اکثریت باندی لګیږی او اکثریت بیشکه چی داسی دی.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا

او کله چی وویل ابراهیم ﷺ پلار خپل ته او دده قوم ته زه بیزاره یم دهغو شیانو ځخه دکومو چی تاسی عبادت کوی

الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي

مګر چا چی زه پیدا کړم، نو هغه به ما ته لار وښیی، او دا خبره یی وروسته پریښوله، په خپل

عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى

اولاد کی چی هغوی رجوع کوی، نه ده بلکه ما نفع ورکړی ده دوی ته او د دوی پلارنیکه ته تردی

جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا

چی راغی دوی ته دین رښتینی اورسول ښکاره بیان کوونکی، او هرکله چی راغی دوی ته رښتینی دین وی ویل

سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٠﴾

دا جادو دی او مونږ دا نه منو.

تفسیر: او (هغه وخت دیادولو قابل دی) کله چی ابراهیم ﷺ خپل پلار ته او خپل قوم ته وفرمایل چی زه دهغه شیانو (دعبادت) ځخه بیزاره (اوبی تعلقه) یم دکومو چی تاسی عبادت کوی مګرها (دهغه خدای سره تعلق لرم) کوم چی زه پیدا کړم بیاهغه ماته (زما ددین اودنیا دمصلحتونو) لاربښیی (مطلب دا دی چی دی خلګوته دحضرت ابراهیم ﷺ حال یادول په کار دی چی هغه په خپله هم دتوحید معتقد) او (دوصیت په ذریعه) هغه ﷺ هغه (عقیده) په خپل اولاد کی (هم) یوه قائم پاته کیدونکی خبره وګرځوله (یعنی خپل اولاد ته یی هم وصیت وکی چی دهغه لړ لړ اثر دحضور ﷺ تر بعثت پوری برابر پاته سو، تردی چی په زمانه دجاهلیت کی هم په عربو کی ځینی خلګو دشرك ځخه نفرت کوی، او دا وصیت هغوی په دی وجه کړی وو) چی (په هره زمانه کی مشرك) خلګ (دموحدینو ځخه دتوحید عقیده اوری دشرك ځخه) واپس کیږی (مګر دا خلګ بیاهم نه واپس کیږی او دی طرف ته توجه نه کوی) بلکه ما (چی کوم) دوی ته او د دوی پلارنیکه ته (ددنیا) ښه سامان ورکړی دی (په دی کی منهمك اوغافله کیږی) تردی چی (ددی انهماك خوب دغفلت ځخه دبیدارولو دپاره) دوی ته رښتینی قرآن (کوم چی دمعجز کیدو په وجه دخپل رښتینوالی خپل دلیل په خپله دی) اوصفا صفا ښوونکی رسول (دالله دطرف ځخه) رالی اوهرکله چی دوی ته دارښتینی قرآن راورسیدی (اواعجاز یی ظاهرسو) نو ویی ویل چی داجادو دی اومونږ دا نه منو

معلومات اومسئلې: وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ دتیرو ایتونو په اخر کې باری تعالی دابیان فرمایلی وو چې دعربو دمشرکانو سره په خپل شرك ماسوا دخپل پلارنیکه درسمونو څخه بل هیڅ دلیل نسته او دا ظاهره ده چې دواضحو عقلی اونقلی دلیلونو په موجودګی کې محض دپلار نیکه په تقلید اصرار کول دحق او انصاف څخه څومره قدر بعیده ده ، اوس په دې ایتونوکی دې طرف ته اشاره فرمایلی ده چې که دخپل پلار نیکه په لاره تلل غواړی نو دحضرت ابراهیم علیه السلام په لاره ولې نه ځی کوم چې ستاسې اشرف ترین جد اعلی دی اودکوم سره چې نسبی ترون تاسې دخپل ځان دپاره سرمایه دفخر ګڼې ، هغه نه صرف دتوحید قائل دی ، او خپل اولاد ته یې هم ددې وصیت کړی وو ، بلکه په خپله دده طرزعمل دا ښیې چې دښکاره عقلی اونقلی دلائلو په موجودګی کې محض دپلار نیکه تقلید کول جائز نه دی ، هرکله چې هغه دنیا ته مبعوث سو نو دده ټول قوم دخپل پلارنیکه په تابعداری کې په شرك کې مبتلاوو ، لیکن دوی دخپل پلارنیکه دړوند تقلید په ځای دواضحو دلیلونو په تابعداری کې دخپل قوم څخه دبیزاری اظهار وفرمایي ، إِنَّنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ (دکومو شیانو چې تاسې عبادت کوی زه دهغوی څخه بری یم)

ددې څخه داهم معلومه سوه چې که یوسړی دچابدعملویابدعقیده خلګوپه مینځ کې اوسیږی اودخاموش پاته کیدو په صورت کې یې دا بیره وی چې دی به هم ددې خلګو هم خیال وګڼل سی نو محض دخپلی عقیدی اوعمل درست کول کافی نه دی ، بلکه دهغو خلګو دعقیدی اوعملونوڅخه دخپل برات اظهار هم ضروری دی ، چنانچې دلته حضرت ابراهیم علیه السلام صرف دومره ونه کړل چې خپل عقیده او عملونه یې دمشرکانو څخه عملاً جلا اوممتاز ګړل بلکه په ژبه سره یې هم دبرائت په ډاګه اظهار وفرمایي .

وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ (او هغه دا په خپل اولاد کې یوه باقی پاته کیدونکې خبره کړه) مطلب دا دی چې دوی دتوحید خپله عقیده ترخپل ځان پوری محدوده ونه ساتله بلکه خپل اولادته یې هم په دې عقیده دقائم اوسیدو وصیت وفرمایي چنانچې د دوی په اولاد کې یولوی شمیر موحدین پیدا سول اوپه خپله په مکه مکرمه او ددې په خوا اوشا کې دنبی کریم ﷺ دبعثت تروختنه پوری داسې سلیم الفطرت حضرات موجود وه کوم چې دصدیو تیریدو څخه وروسته هم دحضرت ابراهیم علیه السلام په اصل دین قائم وه ددې څخه داهم معلومه سوه چې دخپل ذات څخه علاوه خپل اولادپه صحیح دین دکار بندکولو اوساتلو فکر هم دانسان په فرائضوکې داخل دی په انبیاء کې دحضرت ابراهیم علیه السلام څخه علاوه دحضرت یعقوب علیه السلام په باره کې هم قرآن کریم ښوولی ده چې هغوی دوفات په وخت کې خپلو زامنوته په صحیح دین دقائم اوسیدو وصیت کړی وو ، په دې وجه په کوم صورت سره چې ممکنه وی ، داولاد دعملونو اواخلاقو په اصلاح کې خپل پوره کوشش صرف کول ضروری هم دی اودانبیاؤ سنت هم اوهسې خو د اولاد داصلاح ډیری طبقی دی کوم چې دموقعې مطابق اختیاریږی ، لیکن حضرت شیخ عبدالوهاب الشعرانی رحمه الله په لطائف المنن والاخلاق کې لیکلی دی چې داولاد داصلاح دپاره دټولو څخه زیات کارګر عمل دا دی چې مور اوپلار د دوی ددینی اصلاح دپاره ددعا اهتمام کوی ، افسوس دی چې ددې اسان تدبیر څخه نن صبا عام غفلت کیدی سی او ددې دبد انجام مشاهده په خپله مور اوپلار کوی .

....

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيْمٍ ﴿۳۱﴾ اَهُمْ يَقْسِمُوْنَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا

اووای چی ولی نازل نه سودا قرآن په یولوی سړی ددی دوو کلو څخه، آیادوی تقسیموی ستادرب رحمت؟ مونږ تقسیم

بَيْنَهُمْ مَّعِيْشَتَهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ

کړی دی ، په دوی کی رزق د دوی په ژوند ددنیاکی اوپورته کړی دی مونږ درجی دځینو په ځینو

دَرَجٰتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا ؕ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُوْنَ ﴿۳۲﴾

باندی چی ونیسی یو بل لره خدمت گار ، او ستا درب رحمت غوره دی دهغوی شیان چی دوی یی جمع کوی

لنډتفسیر: (دا کافرانو دقرآن په باره کی وویل) او (دمحمد ﷺ په باره کی) وایی چی دا قرآن (که کلامی الهی دی اوپه حیثیت درسالت راغلی دی نو) په دی دواړو کلو (یعنی دمکی اوطائف په اوسیدونکو) کی پرچا لوی سړی ولی نازل نه سو؟ (یعنی ذرسول دپاره عظیم الشان والی ضروری دی اونبی کریم ﷺ مال او ریاست نه لری نو دی پیغمبرنه سی کیدی ، باری تعالی د دوی دشبهی تردید فرمایی چی) ایا داخلگ ستادرب (خاص) رحمت (یعنی نبوت په خپله) تقسیمول غواړی (یعنی داغوښتل چی نبوت زمونږ درایی مطابق خلگوته ورکول کیدل په کاردی گویاپه خپله دتقسیمولو هوس کول دی چی داتقسیم دی مونږ ته سپارل سوی وای ، حال دا دی چی دا هوس صرف ناپوهی ده ځکه چی) په دنیوی ژوند کی (خو) ددوی رزق مونږتقسیم کړی دی او(په دی تقسیم کی) مونږیوه لره په بل لوړوالی ورکړی دی ددی دپاره چی (په دی سره دامصلحت حاصل سوچی) دیوبل څخه کاراخلی (اودعالم انتظام قائم وی) او(ظاهره اویقینی خبره ده چی) ستادرب (خاص) رحمت (یعنی نبوت) په شوچنده دهغه (دنیوی مال اواسباب اومرتبی اومنصب) څخه ښه دی کوم چی داخلگ جمع کوی (نو هرکله چی ددنیوی معیشت تقسیم مونږ د دوی په رایی نه دی ایښی ، حال دا دی چی دا دادنی درجی شی دی ، نو نبوت چی په خپله هم داعلی درجی شی دی اوددی مصلحتونه هم دډیری عظیمی درجی دی ، هغه به څنگه د دوی په رایی تقسیم سی؟)

معلومات اومسئلې: په دی ایتونوکی الله ﷻ دعربو دمشرکانو دیو اعتراض جواب ورکړی دی کوم چی به هغوی دنبی کریم ﷺ په رسالت کوی ، دراصل په اول کی خو هغوی دی باورکولوته هم تیارنه وه چی یو انسان دالله ﷻ رسول کیدی سی ، چنانچی دهغوی دا اعتراض قرآن کریم ځای په ځای ذکرکړی دی چی نبی کریم ﷺ مونږ رسول څنگه ومنو، هرکله چی دی دعامو انسانانوپه شان خوری چښی اوپه بازارونو کی گرځی ، لیکن هرکله چی دقرآن دډیرو ایتونو په ذریعه داواضحه سوه چی داصرف دنبی کریم ﷺ خصوصیت نه دی ، بلکه په دنیاکی چی څومره انبیاء راغلی دی هغه ټول انسانان وه، نواوس هغوی خبره بدله کړه اودا اعتراض یی وکی چی که یوانسان ته نبوت ورکول کیږی نوحضور ﷺ خو په مالی اعتبار سره څه لوی صاحب حیثیت نه دی ، دامنصب دحضور ﷺ په ځای دمکی اوطائف یو لوی دولتمند اوصاحب دمرتبی اومنصب والا انسان ته ولی ورنه کول سو؟ په روایتونوکی دی چی په دی سلسله کی

دوی دمکې مکرمې څخه دولیدبن مغیره اوعتبه بن ربیعه اودطائف څخه دعروه بن مسعود ثقفي، حبیب بن عمرو ثقفي یاکنانه بن عبد یالیل نومونه پیش کړی وه (روح المعاني)
دمشرکانو ددې اعتراض په باره کې الله ﷻ دوه جوابونه ورکړی دی ، اولنی جواب دذکر سوی ایتونو په دوهم آیت کې، اودوهم جواب په راتلونکو ایتونوکې ورکول سوی دی ، ددې تشریح به هم هلته راسي ددې اولني جواب خلاصه دا ده چې په دې معامله کې تاسې ته ددخل ورکولو هیڅ حق نسته، چې الله ﷻ دنبوت منصب چاته ورکوی اوچاته یې نه ورکوی؟ دنبوت تقسیم ستاسې په لاسونوکې نه دی چې څوك دنبي جوړولو څخه اول ستاسې څخه رایه واخلې سي ، داکار کلیةً دالله ﷻ په لاس کې دی اوهغه یې دخپلو عظیمو مصلحتونو مطابق کوی ، ستاسې وجود اوعقل اوشعور ددې عظیم کار صلاحیت دسره نه لري چې دنبوت دتقسیم کارتاسې ته وسپارل سي ، اودنبوت تقسیم خو ډیر دلوړی درجې شی دی ، ستاسې حیثیت ، وجود اوشعور خو ددې هم محتمل کیدی نه سي چې په خپله ستاسې دمعشیت او سامان دمعیشت دتقسیم کارتاسې ته وسپارل سي ځکه چې مونږ پوه یو چې که داسې وسوه نوتاسې به یوه ورځ هم نظام عالم ونه چلولی سي اوټول نظام به درهم برهم سي ، په دې وجه الله ﷻ په دنیوی ژوند کې ستاسې درزق تقسیم هم ستاسې په ذمه دې اینبې، بلکه دتقسیم دمعشیت کار یې په خپله په خپل لاس کې اخیستی دی ، کله چې دادنی درجې کاریې تاسې ته نه دی حواله کړی ، نو دنبوت دتقسیم کار چې دومره لوی عظیم کاردی ، تاسې ته څنګه حواله سي، دایتونو څخه دخبرې مقصد خو دغومره دی ، لیکن مشرکانو ته دجواب ورکولو په ضمن کې باری تعالی چې ددنیا دنظام معیشت په متعلق کوم ارشاد کړی دی ، ددې څخه ډیرمعاشي اصول مستنبط کیږي ، دلته ددغو لنډ شان وضاحت ضروری دی

(دتقسیم معیشت قدرتي نظام)

نَحۡنُ قَسَمۡنَا بَيۡنَهُم مَّعِيشَتَهُمۡ (مونږ تقسیم کړی دی د دوی په مینځ کې د دوی معیشت) مقصد دا دی چې مونږ په خپل حکمت بالغه سره ددنیا نظام داسې جوړ کړی دی چې دلته هرسړی دخپلو ضرورتونو دپوره کولو دپاره دبل دکومك محتاجه دی ، اوټول خلګ ددې باهمی احتیاج په تارکې تړل سوی دپوره معاشرې ضرورتونه پوره کوی، دی آیت په واضح طور سره دا خبره ښوولې ده چې الله ﷻ دمعیشت دتقسیم کار (داشتراکیت په شان) چا با اختیاره انساني اداری ته نه دی سپارلی، کوم چې دمنصوبه بندی په ذریعه داطې کړی چې دمعاشرې ضرورتونه څه دي؟ هغه څنګه پوره کولی سي ، دپیداوار وسائل دې په کوم تناسب سره په کومو کارونوکې ولګول سي ، او د دوی په مینځ کې دآمدنی تقسیم په کوم بنیاد کول کیږي ؟ ددې پرځای داټول کارونه الله ﷻ په خپل لاس کې اخستی دی اوپه خپل لاس کې دساتلو مطلب دا دی چې هر سړی یې دبل محتاج کړي دی اوددنیا نظام یې داسې جوړکړی دی چې په دې کې که (داجاره دارو وغیره په ذریعه) غیرِ فطری خنډونه پیدانه سي نوهغه نظام خود بخوده داټول مسائل حل کوی ، دباهمی احتیاج دی نظام ته په موجوده معاشی اصطلاح کې د (طلب اورسد) نظام ویل کیږي ، دَ، دطلب اورسد ، قدرتي قانون دادی چې دکوم شی رسد کم وی اوطلب زیات دهغه قیمت زیاتیږي ، په دې وجه دپیداوار وسائل دهغه شی په تیاری کې زیاته نفع ورکوی اودی طرف ته متوجه

کیږي او کله چې رسد دطلب په مقابله کې زیات سي نو قیمت کمیږي چنانچې دهغه شي زیاته تیاري نفع بخش نه پاته کیږي او دپیداوار وسائل دهغه په ځای په څه بل داسي کار کې مصروف سي، دکوم ضرورت چې زیات وي، اسلام دَ، طلب اورسد، ددې قدرتي قوتونو په ذریعه ددولت پیداوار اودتقسیم کار اخیتسی دی او په عامو حالاتو کې یې ، دَتقسیم معیشت، کار یو انساني اداري ته نه دی حواله کړی، ددې وجه دا ده چې دمنصوبه بندی برابره خبره ده که هرڅومره ترقي یافته طریقي معلومي سي ، لیکن ددې په ذریعه دمعیشت دیویو جزوي جزوي ضرورت احاطه ممکنه نه ده اوداقسمه معاشرتي مسائل عموماً دداسي قدرتي نظام تابع چلیږي ، دژوند ډیري معاشرتي مسئلي دغه شان په قدرتي طور خودبخوده طې کیږي اودا دحکومت منصوبه بندي ته حواله کول په ژوندکې دیو مصنوعي جنجال پیدا کولو څخه ماسوا نور هیڅ نسته ، دمثال په طور دا خبره چې دورځې وخت دکار دپاره دی اوشپه دخوب دپاره ده، دا دڅه عمراني معاهدي یا انساني منصوبه بندي لاندې نه ده طې سوې، بلکه دقدرت خودکار نظام خود بخوده دافیصله کړې ده ، دغه شان دامسئله چې کوم سړی دچاسره واده وکي ، دطبعي مناسبتونو دفطري نظام لاندې خودبخوده انجام پیداکې اودا دمنصوبه بندي په ذریعه دحل کولو ګرسره دچا په خیال کې هم نه دی راغلي .

یامثلاً داخبره چې کوم سړی دعلم اوفن کومه شعبه خپل میدان جوړ کړي ، دا دطبعي ذوق اومناسبت په ځای دحکومت منصوبه بندي ته حواله کول خامخا یوه زبردستي ده اوپه دې سره نظام فطرت درهم برهم کیدی سي ، دغه شان نظام معیشت هم قدرت په خپل لاس کې اینبي دی ، او دهر سړي په زړه کې یې هغه کار اچولی دی کوم چې دهغه دپاره زیات مناسب دی اوکوم چې هغه په ښه طریقه سره کولی سي چنانچې هر سړی برابره خبره ده که هغه یو خاکروب ولې نه وي په خپل کار خوشحاله دی اوهغه دځان دپاره سرمایه دفخر ګڼي، کُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ، البته دسرمایه دارانه نظام په شان اسلام افرادو ته دومره ازادي نه ده ورکړې چې هغه په هره جائزه اوناجائزه طریقه دولت راغونډکړي ، او دنورو دپاره درزق دروازې بندې کړي ، بلکه دامدني په ذریعوکې یې دحلال اوحرام تمیز کړی دی ، سود، سټه، خمار او ذخیره اندوزي یې ممنوع ګرځولي ده بیاپه جائزه امدني باندې هم زکوٰة ، عشر وغیره واجبات عائدکړي دي او ددې خرابي یې بندې کړې دي ، کومې چې په موجوده سرمایه دارانه نظام کې لیدل کیږي ، ددې باوجود هم که چیري اجاره داري قائمي سي ، نو دهغه دماتولو دپاره دحکومت مداخلت یې جائز کړی دی ، دلته ددې دتفصیل موقع نسته ، په دې موضوع داحقرمستقلي رسالي، مسئله سود، داسلام د دولت دتقسیم نظام، او، په اسلامي نظام کې معاشي اصلاحات، وګوري .

(دمعاشي مساوات حقیقت)

وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ (اومونږ یوه ته پربل لوړ والي ورکړی دی) ددې څخه معلومه سوه چې معاشي مساوات (په دې معنی کې چې ددنیا دټولو افرادو امدني بالکل برابروي) نه مطلوب ده نه ممکن العمل، ددې تفصیل دا دی چې الله ﷻ ددې کائناتو په هر رکن باندې څه فرائض عائدکړي دي اوڅه حقوق یې ورکړي دي اوپه دواړوکې یې په خپل حکمت سره داتناسب اینبي دی چې دچاپه ذمه څومره

فرائض دي ، هومره يې حقوق دي دانسان څخه علاوه چې څومره مخلوقات دي ، دهغوی په ذمه چونکې فرائض دټولو څخه کم دي چې هغه شرعًا دحلالو حرامو جائزو او ناجائزو مکلف نه دي په دې وجه دهغوی حقوق هم دټولو څخه کم دي ، چنانچې انسان ته يې ددغو په معامله کې وسيعه ازادي ورکړې ده چې هغوی د دوی څخه ديرڅو معمولي غوندې پابنديو سره چې څنګه غواړي نفع اخستې سي چنانچې څينې حيوانات دوی پرېکوی اوخوری يې ، په څينو سپرلی کوی ، څينې حيوانات پامال کوی . مګر ددې سره دهغو مخلوقاتو حق تلفی نه سې کيدې ، په دې وجه چې په دې مخلوقاتو چونکې فرائض کم دي نو څکه دهغوی حقوق هم کم دي ، بياپه کائناتوکې دټولو څخه زيات فرائض په انسان اوپيرې باندې عائد سوي دي څکه چې هغوی په خپل هرقول اوفعل اوهرنقل او حرکت کې دالله ﷻ په مخکې جواب ورکوونکې دي ، اوکه خپلې ذمه دارې پوره نه کې نو داخرت دعذاب مستحق دي ، په دې وجه الله ﷻ انسان اوپيرې ته حقوق هم دنورو مخلوقاتو په مقابله کې زيات ورکړل بيا په انسانانوکې هم دالحاظ دې چې دچاذمه دارې اوفرائض دنورو څخه زيات دي دهغوی حقوق هم زيات دي ، په انسانانوکې دټولو څخه زياته ذمه وارې په انبياوو وي ، چنانچې دوی ته دير حقوق هم دنورو څخه زيات ورکول سوي دي ، په نظام معيشت کې هم الله ﷻ دا رعايت ايښی دی چې هرسړی ته دومره معاشي حقوق ورکول سې ، دڅومره فرائضو ذمه وارې چې هغه په خپل سر اخلي اوظاهره ده چې په فرائضوکې يوشان والی پيدا کول بالکل ناممکن اوتفاوت په کې ناګزير دي ، داسې هيڅکله نه سې کيدې چې دهر سړي معاشي وظائف اوفرائض دانسانانو په فطري صلاحيتونو باندې موقوف وي چې په دې کې جسماني طاقت ، صحت ، دماغي قوی اوعمر ، ذهني معيار ، چستي اوچالاکې په شان شيان داخل دي او دا خبره هرسړي په ظاهرو سترګو ليدې سي ، چې ددې صفتونو په اعتبار سره په انسانانو کې يو شان والی اومساوات پيدا کول ، دلوی څخه دلوی ترقي يافته اشتراکي حکومت په وس کې هم نه ده ، هرکله چې دانسانانوپه صلاحيتونوکې تفاوت ناګزير دي نو دهغوی په فرائضو کې به هم لازمًا تفاوت وي اومعاشي حقوق چونکې په دې فرائضو باندې موقوف دي ، په دې وجه په معاشي حقوقو يعنې امدني کې هم فرق ضروري دي ، څکه چې که دټولو امدني بالکل مساوی سي اوپه فرائضوکې فرق وي نو په دې سره هيڅکله عدل اوانصاف قائم نه سې پاته کيدې ، په دې وجه چې په دې صورت کې به دڅينوخلګو امدني ددوی دفرائضو څخه زياته اودڅينوبه د دوی دفرائضو څخه کمه سي کمه چې صريحه نا انصافي ده ، ددې څخه واضحه سوه چې په امدني کې مکمل مساوات په يو دورکې هم قرين انصاف کيدې نه سې ، په دې وجه اشتراکيت دخپلې ترقي په انتهايي (۱)

---

(۱) داشتراکيت وينادا ده چې في الحال خو دامدني مکمل مساوات ممکن نه دي ليکن که داشتراکيت په ابتدايي اصولو عمل شروع سي نو يو وخت به داسې راسي هرکله چې په امدني کې مکمل مساوات ياپه املاکوکې مکمل اشتراک پيداسي اودابه دمکمل کميونزم دور وي.

دور (مکمل کميونزم) کې هم چې دکوم مساوات دعوه کوی هغه په هيڅ حال کې نه قابل عمل ده اونه قرين دعدل اوانصاف ، البته داطې کول چې دچا فرائض زيات اودچاکم دي او ددې په مناسبت سره ده

ته څومره حقوق ورکول کېدل په کار دي يو ډېر نازك او مشکل کار دی او دانسان سره څه داسی پيمانه نسته چې په هغه سره هغه ته ددې خبرې ټيك ټيك تعين وسی ، ځينی وخت داسی محسوسيږي چې يو ماهر اوتجربه کار انجنير په يوه ګنټه کې دومره امدني حاصله کړي ده ، چې يو غيرِ هنرمند مزدور ټوله ورځ په منونو خاوره واړوی حاصله نه کې ، ليکن که په انصاف سره وکتل سی نو قطع نظر ددې څخه چې دمزدوري دټولي ورځي دازادمحنت ذمه واری دهغه بار سره نه سی برابريدی کوم چې انجنير پورته کړی دی ، دانجنير دا امدني صرف دهغه يوی ګنټي دمحنت صله نه ده ، بلکه په دې کې دکلونو دهغه دماغ سوزي ، عرق ريزي اوجان فشاني دصلي يوه حصه هم شامله ده کومه چې ده دانجنيرنګ دتعليم او تربيت اوبياپه دې کې په تجربې اومهارت حاصلولوکې يې برداشت کړي ده ، اشتراکيت په خپل ابتدايي دورکې دامدني دافرق تسليم کړی دی ، چنانچې په ټولو اشتراکي ملکونو کې دابادي دمختلفو طبقو په مينځ کې دتنخواه ګانو زبردست فرق پيداکيږي، ليکن تينداك يې دلته خوړلی دی چې دپيداوار ټول وسائل يې دحکومت په تحويل کې ورکړل ، دوسائلو دپاره يې دفرائضو تعين اوبيا د دوی په مناسبت سره په دوی دامدنی تقسيم يې هم ټول حکومت ته حواله کړی دی ، حال دا دی چې لکه لوړچې عرض وسو ، دفرائضو او حقوقو په مينځ کې دتناسب دباقي ساتلو دپاره دانسان سره څه پيمانه نسته چنانچې داشتراکيت دطريقِ کار لاندې دټول ملك دانسانانو دروزي تعين دحکومت دڅو کارندو په لاسوکې راغلی دی او دوی ته دا اختيار ورکول سوی دی چې چاته څومره غواړي ورکړي ، څومره غواړي بندکړي ، اول خو په دې کې بد ديانتو اواقربا نوازو ته يولوی ميدان ورکول کيږي ، په اصلي سرمايه يې افسر شاهي مزی اوچرچې کوی ، دوهم که دحکومت ټول کارنده ملائکي هم تصور سی اوهغوی فی الواقع داغواړي چې په ملك کې دامدني تقسيم دی دحق اوانصاف په بنياد وی ، نو د دوی سره اخرهغه کومه پيمانه ده چې په هغه سره هغوی دا فيصله وکی چې ديو انجنير اويو مزدور په فرائضو کې څومره فرق دی او په دې نسبت سره د دوی په امدنونو کې څومره فرق قرين انصاف دی .

واقعه دا ده چې ددې خبرې صحيح صحيح فيصله دانساني عقل او ادراك څخه قطعي ماوراء ده په دې وجه داقدرت په خپل لاس کې اخيستی دی ، په زيربحث آيت، وَرَفَعۡنَا بَعۡضَهُمۡ فَوۡقَ بَعۡضٖ دَرَجَٰتٖ : کې الله ﷻ دې طرف ته اشاره فرمايلې ده چې ددې فرق تعين مونږ انسانانو ته دحوله کولو په ځای په خپل لاس کې اينبی دی اوپه خپل لاس کې دا ينبولو مطلب دلته هم دا دی چې په دنياکې دهر سړی ضرورتونه دبل سره وتړل سول او داسی نظام جوړ سوی دی چې هر سړی دخپل حاجت پوره کولو دپاره بل ته په دومره څه ورکولو مجبور دی دڅومره چې هغه مستحق دی ، دلته هم په باهمی احتياج باندې مبني د، طلب اورسد ، نظام دهرسړي دامدنی تعين کوی، يعنی هرسړی ددې خبرې فيصله پخپله کوی چې څومره فرائض ماپه خپله ذمه اخيستی دی اوددې څومره معاوضه زمادپاره کافي ده ددې څخه په کمه ورکول کيدودې په کار باندې راضي نه وی اوکه زياته غواړي نوکار اخيستونکی ورڅخه کارنه اخلی، دَلِيَتَّخِذَ بَعۡضُهُم بَعۡضٗا سُخۡرِيّٗا : دامطلب دی چې مونږ په امدنی کې فرق په دې وجه اينبی دی چې يوسړی دبل څخه کار واخلی ، کنه نو که دټولو امدنی برابره وای نوڅوك به دچاپه کار نه راتلی .

البته په ځينو غير معمولي حالاتو کې دلوئ ځخه لوئ سرمايه دار د (طلب او رسد) ددې قدرتي نظام ځخه نا جائزه فائده واخلي ، غريبان په دې خبره مجبوره کيږي چې هغوئ دخپل حقيقي استحقاق ځخه په کم اجرت کار وکي اسلام اول خودحلالو حرامو اوجائزو ناجائزو دوسيعو احکامو په ذريعه دارنګه اخلاقي هدايتونه او داخرت دتصور په ذريعه داسې صورت حال دپيدا کيدو ځخه بند کړي دي اوکه چيرې په ځه مقام داسې صورت پيداسي نواسلامي حکومت ته دا اختيار ورکول سوي دي چې ددې غيرِ معمولي حالاتو ترحده پورې هغه داجرتونو تعين کولې سي ، ليکن ظاهره ده چې داصرف دغيرِ معمولي حالاتو دپاره دي په دې وجه ددې مقصد دپاره ټول وسائل دپيدا وار حکومت ته دحواله کولو هيڅ ضرورت نسته ځکه چې ددې نقصانات دفائدو ځخه زيات دي .

(داسلامي مساوات مطلب)

دلوړوارشاداتو ځخه داخبره په ښه شان سره واضحه کيږي چې په امدني کې مکمل مساوات نه دعدل او انصاف تقاضاده نه عملاً هيځکله قائم سوي ده نه کيدې سي اونه دااسلام غواړي البته اسلام چې کوم مساوات قائم کړي دي ، هغه دقانون ، معاشرت او د اداپې حقوق مساوات دي ، ددې مطلب دا دي چې دلوړ ذکر سوي قدرتي طريق کار لاندې دکوم سړي چې ځومره حقوق متعين سي دهغه دحاصلولو په قانون ، تمدني اومعاشرتي حق کې ټول برابر دي ، ددې خبرې هيڅ معنٰی نسته چې يوامير ياصاحب مرتبه او منصب انسان دې خپل حق په عزت سره په اساني حاصل کړي اوغريب دې دخپلو حقونوحاصولو دپاره درپه در ټکرې خوري اوسپك اوذليل کيږي دي ، قانون دې دامير دحقونو حفاظت کوي اوغريب دې بې يار اومددګار پريږدي ، داخبره حضرت ابوبکر صديق ﷺ په خپله يوه خطبه کې ارشاد فرمايلې وه .

وَاللهِ مَا عِنْدِي اَقْوٰى مِنَ الضَّعِيْفِ حَتّٰى اٰخُذَ الْحَقَّ لَهٗ وَلَا عِنْدِيْ اَضْعَفُ مِنَ الْقَوِيِّ حَتّٰى اٰخُذَ الْحَقَّ مِنْهُ (په خداى قسم دې زماپه نزد ديوکمزورې سړې ځخه زيات قوي ځوك نسته ترهغه پورې چې زه دهغه حق دهغه دپاره وانه خلم او زماپه نزد ديو قوي سړې ځخه زيات کمزورې ځوك نسته ترځو چې زه دهغه (دکمزورې) حق وصول نه کړم)

دغه شان په محکم معاشي نقطه نظر سره داسلامي مساوات مطلب دا دي چې داسلام په نظرکې هرسړې ته دګټې وټې يوشان موقعې حاصلې دي اواسلام داخبره نه خوښوي چې يوځو لوې لوې دولت مند دې دمال دولت پرګټلوقابض خپلې اجاره دارې قائمې کړي او دورو سوداګرو دپاره دې په بازارکې کنبينستل مشکل کړي ، چنانچې سود ، سټه، خمار، ذخيره اندوزي اواجاره دارانه تجارتي وعدې يې ممنوع وګرځولې ، دارنګه زکوٰة ، عشر، خراج نفقات ، صدقات اونور واجبات يې عائد کړل او داسې ماحول يې پيدا کړي دي چې په دې کې هر يو انسان دخپل ذاتي صلاحيت، محنت اوسرمايې په تناسب سره دګټې کولو مناسبې موقعې حاصلولې سي اوپه دې سره ديوې خوشحاله معاشرې تعميرکيدې سي، ددې باوجود دآمدني چې کوم فرق باقي پاته سي ، هغه په حقيقت کې ضروري دي اولکه ځنګه چې دانسانانو په مينځ کې دحسن وجمال ، قوت اوصحت ، عقل اوذهانت اود آل او اولاد فرق ختمول ممکن نه دي ، دغه شان دا فرق هم نه سي ختمولې .

وَلَوْلَآ اَنْ يَّكُوْنَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَنْ

او که دا خبره نه وی چی ټول خلق به سی په یو دین باندی نوموږ به ورکړی وای هغو خلقو ته

يَّكْفُرُ بِالرَّحْمٰنِ لِبُيُوْتِهِمْ سُقُفًا مِّنْ فِضَّةٍ وَّمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُوْنَ ﴿۳۳﴾

چی منکر دی د رحمن څخه دهغوی دکورونو دپاره چتونه دسپینو زرو او ځینی چی په هغ خیژی ،

وَلِبُيُوْتِهِمْ اَبْوَابًا وَّسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔوْنَ ﴿۳۴﴾ وَزُخْرُفًا ۭ وَاِنْ كُلُّ

او دهغوی دکورونو دپاره دروازی او تختونه چی تکیه وهلی وربانـدی ناست وی ، او دسروزرو ، او دا ټول

ذٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۭ وَالْاٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿۳۵﴾

نه دی ، مگر سامان ددنیا دژوند دی او آخرت ستا درب په نزد دهغو دپاره دی چی بیریږي .

لنډتفسير: (او دا کافران خلگ دمال دولت زیاتوب دنبوت دصلاحیت شرط گنی ، حال دا دی چی نبوت یو عظیم الشان شی دی په دی وجه ددی دصلاحیت شرط هم عظیم الشان په کار دی) او (ددنیا ، دولت اوجاه زموږ په نزد دومره سپك دی چی) که دا خبره (متوقع) نه وی چی (قریب قریب) ټول خلگ به په یوه طریقه سی (یعنی کافران به سی) نوکوم خلگ چی په خدای باندی کفر کوی (او دخدای په نزد سخت مبغوض دی) موږ به دهغو (ټولو) دپاره دهغوی دکورونو چتونه دسپینو زرو کړی وای اوځینی هم (دسپینو زرو کړی وای) په کومو چی خیژی (کښته کیږی) اودهغوی دکورونو دروازی به موهم (دسپینو زرو کړی وای) اوتختونه هم (به دسپینو زرو کړی وای) په کومو چی تکیه لگولی ناست وی او (دا شیان دسرو زرو به هم (کړی وای ، یعنی څه دسرو زرو اوڅه دسپینو زرو ، مگر داسامان موږ کفاروته ځکه ورنه کی چی داکثرو انسانانو په طبیعت کی دمال اسباب دحصول یقینی سبب جوړي ده ، نو دلږ کسانو څخه علاوه به قریب قریب ټولو کفر اختیارکړی وای ، په دی وجه موږ ټولو کافرانو ته دمال دولت دافراخی ورنه کړه کنه نوکه دا مصلحت نه وای نو موږ به داسی کړی وای اوظاهره ده چی دښمن ته دقدر اوفراخی شی نه ورکوو ، ددی څخه معلومه سوه چی ددنیا مال متاع په حقیقت کی څه عظیم الشانه شی نه دی پس داد نبوت په شان دیوعظیم الشان منصب دپاره دصلاحیت شرط هم نه سی کیدی ، ددی په ځای دنبوت شرط هغه اعلیٰ درجه ملکات دی کوم چی دالله ﷻ دطرف څخه انبیاوو ته ورکول کیږی او دا ملکات په محمد ﷺ کی په پوره شان سره جمع دی ، نو نبوت د دوی ﷺ دپاره زیباوو ، نه چی دمکی او طائف درئیسانو دپاره) او (ددنیادحقارت یوه بالکل واضحه وجه بیان فرمایی چی) دا ټول (ساز او سامان دکوموچی لوړذکروسو)هیڅ هم نه دی صرف ددنیادژوند دځو ورځو کامرانی ده (بیافنا ، اخر فنا) او اخرت (کوم چی ابدی دی او په دی وجه ددی څخه ښه دی هغه) ستا دپروردگار په نزد دخدا ترسو دپاره دی .

معلومات اومسئلې

(دمال دولت زياتي دفضيلت سبب نه دی)

کفارو چې دا ويلې وه چې دمکې اوطائف يولوی مالدار نبي ولې جوړ نه سو، په دې آيتونوکې دهغه دوهم جواب ورکول سوی دی او ددې خلاصه دا ده چې بيشکه دنبوت دپاره دصلاحيت څه شرطونه پيدا کول ضروری دی ليکن دمال دولت دزياتي په بنا باندې چاته نبوت نه سي ورکول کيدی، ځکه چې مال دولت زمونږ په نظر کې دومره سپك شی دی چې که دټولو خلګو دکافرو جوړيدو بيره نه وای نو مونږ به په ټولو کافرانو باندې دسرو او سپينو باران کړی وای او دصحيح ترمذی په يوحديث کې دنبي کريم ﷺ ارشاد دی، لَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللّٰهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى كَافِرًا مِنْهَا شَرْبَةَ مَاءٍ (يعني که دنياد الله ﷻ په نزد دغوماشي ديوه وزر برابره درجه لرلې نو الله ﷻ به يو کافر ته ددې څخه داوبو يوغرپ هم نه وای ورکړی.

ددې څخه معلومه سوه چې نه دمال او دولت زياتي څه دفضيلت شی دی، نه ددې کمی دانسان دکمی رتبی کيدو نښانه ده، البته دنبوت دپاره دڅه اعلی درجې اوصاف ضروری دی او داپه سرکار دوعالم ﷺ کې په کامله درجه سره پيدا کوی سی، په دې وجه دا اعتراض بالکل خطا او باطل دی.

او په ذکر سوو ايتونو کې چې دا ويل سوی دی چې که په کافرانو دمال دولت دومره فراواني وسی نو ټول خلګ به کافران سی، ددې څخه مراد دخلګو اکثريت دی کنه نو دالله ﷻ څه نيك بندګان نن هم داسی موجود دی چې دا يقين ساتي چې په کفر اختيارولو سره دوی په مال دولت مالامال کيدی سی ليکن هغه دمال دولت په خاطر کفر نه اختيار وی، داسی خلګ شايد هغه وخت هم په ايمان قائم پاته کيدل ليکن شمير يې په اوړو کې دمالګي برابر وو.

وَمَنْ يَّعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهٗ شَيْطٰنًا فَهُوَ لَهٗ قَرِيْنٌ ﴿۳۶﴾

اوڅوك چې خان ناولده کې ديادو درحمن څخه مونږ په ده مقرر کړو يو شيطان نو هغه دده ملګری وی،

وَاِنَّهُمْ لَيَصُدُّوْنَهُمْ عَنِ السَّبِيْلِ وَيَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿۳۷﴾

او هغه دی منع کوی دلاری څخه او دوی ګڼی چې مونږ په لاری يو،

حَتّٰٓى اِذَا جَآءَنَا قَالَ يٰلَيْتَ بَيْنِيْ وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ

تردې چې هرکله راسی مونږته وايي ای کاشکي! چې زما او ستا په مابين کې ليری والی دمغرب او مشرق هومره وی

الْقَرِيْنُ ﴿۳۸﴾ وَلَنْ يَّنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ اِذْ ظَّلَمْتُمْ اَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ

چې څنګه بد ملګری دی، او هيڅ فائده نسته تاسی ته نن ورځ هرکله چې تاسی ظالمان سو است ددې خبری څخه

مُشْتَرِكُوْنَ ﴿٣٩﴾ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ اَوْ تَهْدِى الْعُمْىَ وَمَنْ كَانَ

چي تاسي په عذاب کي شامل یاست ، نو آیا ته اوروِلی سی کڼو ته یا هدایت کولی سی ړندو ته اوڅوك چي

فِىْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٤٠﴾ فَاِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَاِنَّا مِنْهُمْ مُّنْتَقِمُوْنَ ﴿٤١﴾ اَوْ

په ښکاره غلطی کی ورك وی ، بیا که مونږ تاددی ځای څخه بوزو نو مونږ د دوی څخه بدله اخیستونکی یو

نُرِيَنَّكَ الَّذِىْ وَعَدْنٰهُمْ فَاِنَّا عَلَيْهِمْ مُّقْتَدِرُوْنَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ

یا تاته وښیو کومه چی د دوی سره مونږ وعده کړی ده نو دا زمونږ په وس کی ده ، نو ته مضبوط ونیسه

بِالَّذِىْٓ اُوْحِىَ اِلَيْكَ ۚ اِنَّكَ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٤٣﴾ وَاِنَّهٗ لَذِكْرٌ لَّكَ

کوم چي تا ته حکم کیږي ، ته یی بیشکه په سیده لاره ، اودانصیحت دی تاته

وَلِقَوْمِكَ ۚ وَسَوْفَ تُسْـَٔلُوْنَ ﴿٤٤﴾ وَسْـَٔلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ

اوستا قوم ته او مخکي به ستا څخه پوښتنه کیږي ، اوپوښتنه وکړه دهغو څخه چي مونږ لیږلی وه ستاڅخه

مِنْ رُّسُلِنَآ اَجَعَلْنَا مِنْ دُوْنِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً يُّعْبَدُوْنَ ﴿٤٥﴾

مخکي رسولانو ، چیری مونږ مقرر کړی دی درحمنت څخه ماسوا بل حاکم چي عبادت یی وسی

لنډتفسیر: اوکوم سړی چي دالله ﷻ دنصیحت (یعنی قرآن) څخه (قصداً) ځان ړوندکی (لکه چي دا کافران دي چي دکافی شافی دلیلونو باوجود ځان ناولده کوی) مونږ په هغوی یوشیطان مسلط کی ، نو هغه (هر وخت) دهغوی سره وی اوهغه (دهغوی سره اوسیدونکی شیطانان) هغوی (دقرآن څخه اعراض کوونکی برابر) دلاری (حقی) څخه منع کوی (او دا دتسلط اثر دی) او دا خلګ (سره ددی چي دحقی لاری څخه لیری دی) دا خیال کوی چي هغوی (یعنی مونږ) په لاره (سیده) باندی دی (نو دچا دګمراهی چي داحالت اودا صورت وی دهغه پرلاری دکیدو څه امیددی نو غم ولی کوی او دا هم تسلی ساته چي د دوی دا تغافل به ژرختم سی او ژر به دوی ته خپله غلطی ښکاره سی ځکه چي دا تغافل صرف تر دنیا پوری دی) تردی چي هرکله داسی سړی مونږ ته راسی (او دده غلطی ظاهره سی) نو (دغه ملګری شیطان ته) به ووایی چي کاشکی! زما اوستا په مینځ کی (په دنیاکی) دمشرق اومغرب دومره فاصله وی (ځکه) چي ته (خو) بد ملګری وی (چي تازه ګمراه کړم . مګر دا حسرت به دغه وخت په کار را نه سی) او (دارنګه دوی ته به وویل سی چي) کله چي تاسی (په دنیاکی) کفر کړی وو نو (لکه څنګه چي نن حسرت ستاسی په کارنه راځی دغه ډول) نن دا خبره (هم) ستاسی په کارنه راځی چي تاسی (او شیطانان) ټول په عذاب کی شریك

یاست (لکه په دنیاکی چی ځینی وخت نور په مصیبت کی شریكووینی یو قسم تسلی کیږی ، هلته به چونکی عذاب ډیر سخت وی ، په دی وجه بل طرف ته به التفات هم نه وی ، هر سړی به په خپل حال کی اخته وی او خپل ځان به دټولو ځخه زیات مبتلا وینی) نو (تاته چی هرکله د دوی دا حالت معلوم سوچی د دوی دهدایت هیڅ امید نسته نو) ایاته (داسی) کنوته اوریدل کولی سی یا (داسی) ړانده اوهغه خلګ کوم چی په ښکاره ګمراهی کی (مبتلا) دی ، په لاره کولی سی (یعنی د دوی هدایت ستا داختیار ځخه خارج دی ، ته مه وریسی کیږه) بیا (د دوی داسرکښی خالی تلونکی نه دد ، بلکه په دی ضرور سزا مرتب کیدونکی ده برابره خبره ده که ستاپه ژوندکی وی برابره خبره ده که ستا دوفات ځخه وروسته وی نو) که چیری مونږ (ددنیا ځخه) تا لوړ کو نو هم مونږ د دوی (کافرانو) ځخه بدله اخیستونکی یو یاکه د دوی سره چی کومه مونږ دعذاب وعده کړي ده هغه (ستاپه ژوند کی په دوی نازله کړو) تاته یی (هم) وښیو نوبیاهم (څه بعیده نه ده ځکه چی) په دوی زمونږ هرقسم قدرت دی (مطلب دادی چی عذاب به خامخاوی برابره خبره ده هرکله چی وی او کله چی داخبره ده) نوته (تسلی ساته اوپه اطمینان سره) په دی قرآن قائم اوسیږه کوم چی په تا دوحی په ذریعه نازل سوی دی (ځکه چی) بیشکه ته په سیده لاریی (مطلب دا دی چی ته خپل کار کوه او دنورو دکار غم مه کوه) او دا قرآن (په کوم چی دقائم اوسیدو مونږ وایو) ستا دپاره اوستا دقوم دپاره دلوی شرف شی دی (ستا دپاره خو په دی وجه چی ته بلا واسطه مخاطب یی او دقوم دپاره په دی وجه چی هغه بالواسطه مخاطب دی ، دعامو بادشاهانو سره هم کلامی لوی شرف ګڼل کیږی نو لا بیا دبادشاهانو دبادشاه مخاطب کیدل) او ډیر ژر (دقیامت په ورځ) به ستاسی ټولوځخه (دخپلی خپلی ذمی دواجبو حقونو) پوښتنه وسی (نو ستاځخه به صرف دتبلیغ په حقله پوښتنه وی کوم چی تابښه ادا کی ، او دعمل متعلق به د دوی ځخه پوښتنه وی ، نوهرکله چی ستاځخه د دوی دعملونوپه باره کی پوښتنه نه وی نوته غم ولی کوی) او (مونږچی کومه په تانازلیدونکی وحی حقه ګرځوو، په دی کی کفارو ته دټولو ځخه لوی اعتراض په عقیده دتوحید ده ذکوم په حقوالی کی چی دوی خبری کوی ، نو په حقیقت کی دا داسی حق کار دی چی په دی دټولو انبیاوو اجماع ده اوچونکی انبیاء دعقلی اونقلی دلائلو جامع دی په دی وجه ګویا په دی په زرګونو عقلی اونقلی دلیلونه قائم دی ، چنانچی که ستازړه غواړی نو) ته دهغو ټولو پیغمبرانو ځخه کوم چی مونږ ستا ځخه مخکی لیږلی دی پوښتنه وکړه (یعنی دهغوی دکتابونو اوصحیفو ځخه دکوموچی څه بقیه موجود دی تحقیق وکړه) چی ایا مونږ دخدای رحمٰن ځخه ماسوا (کله هم) نور معبودان مقررکړی وه چی دهغوی عبادت دی وسی (ددی ځخه نوروته اورول منظور دی چی که دچازړه غواړی تحقیق دی وکی اوپه کتابونو کی دی کتلو ته یی درسولانو ځخه پوښتنه کول مجازاً ویلی دی)

معلومات اومسئلي

(دخدای دیادو ځخه اعراض دبد صحبت سبب دی)

وَمَنْ یَعْشُ عَنْ ذِکْرِ الرَّحْمٰنِ مطلب دا دی چی کوم سړی دالله ﷻ دنصیحت یعنی قرآن اووحی ځخه قصداً اعراض کوی نو مونږ په ده یو شیطان مسلط کی کوم چی په دنیاکی هم دده سره اوسیږی اودی دنیکیو

ځکه منع کوی اوبدیو ته یی راپاروی او په اخرت کی هم چی کله دا سړی د قبر څخه پورته سی نو دا شیطان به دده سره وی، تردی چی دواړه به جهنم ته دا خل کړل سی (قرطبی) د دی څخه معلومه سوه چی دالله ﷻ دیادو څخه داعراض دومره سزا په دنیاکی ورکول کیږی چی دانسان صحبت خراب سی او شیطانان برابره خبره ده که دانسانانو څخه وی او که دپیریانو څخه، دی دنیکیو څخه لیری او بدیو ته نژدی کوی، دی ټول کارونه دگمراهی کوی، مگر گنی داسی چی ډیر ښه کوی (قرطبی)

او دلته چی دکوم شیطان دمسلط کولو ذکر دی هغه دهغه شیطان څخه علاوه دی کوم چی دهر مومن او کافر سره لگیدلی دی ځکه چی هغه دمومن څخه په خاصو وختونو کی لیری کیږی هم، نو دا به همیشه ورسره وی (بیان القرآن)

وَلَنْ يَّنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ الخ د دی آیت دوه تفسیرونه کیدی سی یو دا چی کله ستاسی کفر او شرک ثابت سوی دی نو په اخرت کی ستاسی داتَمَنَّا هیڅ په کارنه راځی چی کاشکی دا شیطان زما څخه لیری وای ځکه چی دغه وخت به تاسی ټول په عذاب کی شریك یاست، په دی صورت کی به، اَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ الخ، د، لِاَنَّكُمْ په معنٰی کی وی او د، يَنْفَعُ (ضمیر دفاعل به مقول يٰلَيْتَ بَيْنِي الخ طرف ته راجع وی.

او دوهم تفسیر دا ممکن دی چی هلته درسیدو څخه وروسته به ستاسی او دشیطانانو په عذاب کی مشترك والی څه فائده مند نه وی، په دنیاکی بیشکه داسی کیږی چی په یو مصیبت کی څو تنه شریك سی نو دهر یو غم سپك سی، لیکن هلته به چونکی په هر یوه خپله سختته وی او څوك به دچا درد نه سی کمولی په دی وجه ددغه اشتراك څخه به هیڅ فائده نه رسیږی په دی صورت کی به اَنَّكُمْ، دَيَنْفَعُ فاعل وی

(نیک شهرت هم په دین کي خوښي گڼل سوی دی)

وَاِنَّهٗ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ (او دا قرآن ستا دپاره اوستا دقوم دپاره لوی دشرف شی دی) دَذِکْرٌ څخه مراد نیکه ناموری ده او مطلب دا دی چی قرآن کریم ستا اوستا دقوم دپاره عظیم شرف او دنیك شهرت باعث دی، امام رازی فرمایی چی ددی آیت څخه دا معلومه سوه چی نیك شهرت یو قابل رغبت شی دی، په دی وجه الله ﷻ دلته دا دیو احسان په طور سره ذکر فرمایلی دی او په دی وجه حضرت ابراهیم ؑ دا دعا فرمایلی وه چی، وَاجْعَلْ لِّيْ لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْاٰخِرِيْنَ (تفسیر کبیر)

لیکن دا یاد ساتل په کار دی چی نیك شهرت هغه وخت ښه دی کله چی دا دژوند دمقصد جوړولو څخه بغیر دانسان دنیکو عملونو په وجه خود بخوده حاصل سی او که انسان نیکی صرف په دی مقصد سره کوی چی دده په دنیاکی نوم نیك سی نو دا، ریا، ده چی په دی سره دنیکیو ټوله فائده ختمه سی او چپه گناه لازم سی، په دی آیت کی، ستا دقوم، څخه مراد ځینو مفسرینو صرف دقریشو قبیله مقرره کړي ده او په دی سره یی دقریشو فضیلت ثابت کړی دی، لیکن علامه قرطبی فرمایی چی صحیح دا ده چی ددی څخه مراد د دوی ټول امت دی، برابره خبره ده که دهر رنگ او نسل سره چی تعلق لری قرآن کریم ددی ټولو دپاره دعظمت، شرف او نیك نامي باعث دی (قرطبی)

وَسْئَلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُّسُلِنَا (ته دهغو ټولو پیغمبرانو څخه کوم چی مونږ ستا څخه مخ کی لیږلی دی، پوښتنه وکړه) دلته داسوال پیدا کیږی چی تیرانبیاء خو وفات سوی دی دهغوی څخه دپوښتنی

کولوحکم څنګه ورکول کیږي ؟ ددې جواب ځینو مفسرینو خودا ورکړی دی چې دایت مطلب دا دی چې که الله ﷻ دغه معجزې په طور دتیرو انبیاء سره ستا ملاقات وکی نو هغه وخت دهغوی څخه ددې خبرې پوښتنه وکړه ، چنانچې دمعراج په شپه د دوی ملاقات دټولو انبیاوو سره وسو اوعلامه قرطبي ځینې روایتونه نقل کړی دی دکومو څخه چې معلومیږي چې دوی دانبیاء دامامت کولو څخه وروسته دهغوی څخه ددې خبرې پوښتنه کړې وه ، لیکن دهغو روایتونو سند مونږ ته معلوم نه سو، چنانچې اکثرو مفسرینو دایت مطلب دابښوولی دی چې په خپله دانبیاء څخه پوښتنه مرادنه ده بلکه په دوی دنازلو سوو صحیفو څخه تحقیق کول اوددوی دعالمانو څخه پوښتنه کول مراد دی چنانچې دبنی اسرائیلو دانبیاوو چې کومې صحیفې اوس موجودې دي په هغه کې د ډیرو تحریفاتو باوجود دتوحید تعلیم او دشرک څخه دبیزارۍ تعلیم تر اوسه شامل دی دمثال په طورپه موجوده بائبل کې دالاندې عبارتونه ملاحظه کی .

(دانبیاوو علیهم السلام په صحیفو کې دتوحید تعلیم)

په موجوده تورات کې دي (چې ته پوه سې چې خداوند یوازې خدای دی او دهغه ماسوا هیڅوك دده سره نسته (استثناء ۴: ۳۵)

او. واوره ای اسرائیل ! خداوند زمونږ خدای صرف یو خدای دی (استثناء ۶: ۴)

او دحضرت اشعیا ﷺ په صحیفه کې دي .

زه خداوند یم بل هیڅوك نسته زما څخه ماسوا څوك خدای نسته چې دمشرق څخه تر مغربه پورې خلګ پوه سي چې زما څخه ماسوا څوك نسته زه خداوند یم، زما څخه ماسوا څوك بل نسته، یسعیاه ۲۵: ۵، ۶)

اوحضرت مسیح ﷺ دا قول په موجوده انجیلونوکې ذکر دی ، ای اسرائیل ! واوره ! خداوند زمونږ خدای صرف یوخداوند دی او ته دخداوند خپل خدای سره دخپل ټول زړه ، خپل ټول ځان اوخپل خورږ عقل اوخپل ټول طاقت سره محبت ساته (مرقس ۱۲: ۲۹ ومتّی ۲۲: ۳۶)

نقل دی چې دوی یو وار مناجات کوی ، ویې فرمایل .

او دهمیشه ژوند دا دی چې هغه تاخدای واحد اوبرحق اویسوع مسیح کوم چې تا رالیږلی دی وپیژني ، (یوحنّا ۱۷: ۳)

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ

او مونږ ولیږی موسی ﷺ دخپلو نښو سره فرعون او دده سردارانو ته نو وی ویل چې زه رالیږلی سوی یم

الْعَالَمِينَ ﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَاءَهُم بِآيَاتِنَا إِذَا هُم مِّنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا

دجهان درب ، بیا چې کله یې راوړی دوی ته زمونږ نښانی نو هغوی ور پورې خنداکوله ، او نه

نُرِيهِم مِّنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا ۖ وَأَخَذْنَاهُم بِالْعَذَابِ

ښوولہ مونږ دوی ته یوه نښانه مګر هغه به داولې څخه لويه وه ، او ونیول مونږ هغوی په عذاب

لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا يَا أَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ

کې چې هغوی واپس سی، او وې ویل ای جادو گره! اوبله زمونږ دپاره خپل رب چې ستاسره یې وعده کړې ده

إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿٥٠﴾

مونږ به ضرور په لاری سو ، بیا چې هرکله لیرې کې مونږ دهغوی څخه عذاب نو هغوی وعده ماتوله ،

وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ

او آواز وکی فرعون په خپل قوم کې وې ویل ای زما قومه ! آیا نه دی زما په لاس کې حکومت دمصر

وَهَٰذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي ۖ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ

او دا نهرونه چې بهیږي لاندې دمحل زما څخه آیا تاسې نه وینې ؟ آیا زه یم غوره

هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ

دهغه سړي څخه دکوم چې څه عزت نسته ، او صفا خبرې نه سی کولی ، نو ولې نه غورزیږي په ده بنګړې

مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ

د سرو زرو یا ولې نه راځي ده ته ملائکې په قطارونو کې؟ نو بې عقله کې ده خپل قوم

فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّا آسَفُونَا انتَقَمْنَا

پس دده خبره یې واوریده ، بیشکه هغه وو خلق نافرمانه ، بیا چې مونږ یې غصه کړو نو مونږ بدله

مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ ﴿٥٦﴾

واخسته دهغوی څخه بیا ډوب کړل مونږ هغه ټوله ، بیا کړل مونږ هغه تیر سوی او یو مثال د وروسته دپاره .

تفسیر: اومونږ موسیٰ علیه السلام ته خپل دلیلونه (یعنی معجزې عصا اوید بیضاء) ورکړل فرعون اودده سردارانو ته مولیږلی وه نو دوی (هغه خلګو ته راللی) نووې فرمایل چې زه درب العٰلمین دطرف څخه (ستاسې خلګو دهدایت دپاره) پیغمبر (سوی راغلی) یم (مګر فرعون اودفرعون خلګو ونه منل) بیا (مونږ نور دلیلونه دسزاګانو په رنګ کې د دوی دنبوت ثابتولو دپاره ظاهر کړل یعنی قحط سالي وغیره مګر ددغو خلګو بیاهم دا حالت ووچې) کله به موسیٰ علیه السلام هغوی ته زمونږ (هغه) نښانې راوړې (کوموته چې

نهه ۹ ایتونه ویل کیږی) نوهغوی به یکدم په هغو (معجزو) پوری خنداوکړه (چی داخه معجزی دی محض معمولی واقعات اوحادثی دی څکه چی قحطی وغیره خوهسی هم راځی ، مگر دا د دوی حماقت وو څکه چی په نورو قرائنو سره صفا معلومیده چی دا واقعات غیر معمولی دی او دمعجزی په طور کیږی په دی وجه هغوی دجادو تهمت پرلګولی وو لکه چی په سورة اعراف کی لِتَسۡحَرَنَا به الفاظ پردی شاهد دی) او (دهغونښانوکیفیت داوو چی) موږبه هغوی ته کمه نښه ښووله هغه به دبلی نښانی څخه زیاته وه (مطلب داچی ټولی نښانی لویی وی او دا مطلب نه دی چی هره نښانه دبلی یوی نښی څخه لویه وه دا یوه محاوره ده هرکله چی دډیرو شیانو کمال بیانول غواړی نوداسی وایی چی یودبل څخه زیات دی اوداهم ممکنه ده چی واقعةً هم هری راتلونکی نښی دبلی تیری نښی څخه څه زیات فضیلت لرلی وی) اوموږ (ددی نښوپه واقع کولو سره) هغه خلګ په عذاب کی نیولی وه چی هغوی (دخپل کفر څخه) واپس سی (یعنی هغه نښی دنبوت دلیلونه هم وه اودهغوی دپاره سزاګانی هم وی، مگرهغه خلګ واپس نه سول، سره ددی چی دهری نښی په واقع کیدریی ددی څوواره عهدهم وکی) اوهغوی (موسیٰ ﷺ ته په هره نښه باندی دا) وویل چی ای جادوګره (دالفظ یی دتیرعادت موافق په ډیره بدحواسی سره دخلی څخه به وتلی وی کنه نو دداسی عاجزانه درخواست په موقع باندی دا دشرارت لفظ ویل خومستبعد معلومیږی، په هرحال مطلب یی داووچی ای موسیٰ ﷺ) زموږ دپاره دخپل رب څخه دهغه خبری دعاوکړه دکومی چی هغه ستاسره عهدکړی دی (اوهغه خبره ده زموږ په واپس کیدو دقهر لیری کول، موږ وعده کوو چی که تا داعذاب لیری کی نو) موږ به خامخا پرلاری سوبیا (کله چی) موږ هغه عذاب دهغوی څخه لیری کی نوبیا هغوی (خپله) وعده ماته کړه (ددی نښوبیان په سورة اعراف کی تیرسوی دی) اوفرعون (غالبًاپه دی خیال سره چی دمعجزوپه لیدو چیری عام خلګ مسلمانان نه سی) په خپل قوم کی اواز وکی (اوپه دغه اوازکی یی) داخبره وکړه چی ای زما قومه! ایا دمصر (سره دتوابعو) حکومت زمانه دی او (وګوری) دانهرونه زما (دمحل) لاندی چی بهیږی ایاتاسی (داشیان) وینی نه (اودحضرت موسیٰ ﷺ سره هیڅ سامان هم نسته نو وښیاست چی زه ښه او قابل اتباع یم اوکه موسیٰ ﷺ) بلکه زه (خاص) ښه یم ددی سړی څخه (یعنی موسیٰ ﷺ څخه) کوم چی (په اعتبار دمال اومرتبی) کوم قدره (سړی) دی اوقوت بیانیه هم نه لری (اوکه داسړی خپل ځان ته پیغمبر وایی) نودده (په لاسونوکی) دسرو زرو بنګړی ولی وانه چول سول (لکه چی ددنیا دبادشاهانو عادت دی چی کله په چاخاص عنایت کوی نو ده ته په عام دربارکی دسرو زرو بنګړی ورپه لاس کوی ، مطلب دا چی که دی سړی ته نبوت ورکول سوی وی نو دده په لاسونو کی به دسرو زرو بنګړی وای) یاملاتکی دده په خواکی په قطار ولی نه راځی (لکه چی دخاصو امیرانو شاهی جلوس دغه شان وزی) غرض هغه (داسی خبری وکړی) خپل قوم یی مغلوب (العقل) کی اوهغوی دده په خبروکی راغلل (او) هغه خلګ (دمخکی څخه هم) دشرارت څخه ډك وه (په دی وجه دفرعون دخبرو په دوی زیات اثر وسو) بیا چی هرکله هغو خلګو (برابرپه کفر اوبغض باندی اصرار کوی) موږ یی غصه کړو نو موږ د دوی څخه بدله واخیسته اوهغه ټول موډوب کړل اوموږ هغوی دائنده راتلونکو دپاره په خاص طور سره متقدمین اونمونه (دعبرت) جوړکړه (په خاص طور دمتقدمینو جوړولو مطلب دا دی چی

خلګو ته د دوی قصه دعبرت اخیستو دپاره ذکر کیږی چی وګوری په تیرو خلګوکی داسی داسی خلګ تیرسوی دی اودهغو داسی داسی حال سوی دی۔

معلومات اومسئلې

دحضرت موسٰی علیه السلام واقعه مخکی باربار تیره سوي ده او په دی ایتونوکی چی د دوی کومو واقعاتو ته اشاره سوي ده هغه په تفصیل سره په سورة اعراف کی راغلی ده ، دلته دده دواقعی یادولو څخه مقصددا دی چی دمکی کافرانو به دنبی کریم ﷺ په نبوت باندی د دوی دنه مالداری په وجه شبهه کوله ، دا څه نوی شبهه نه ده ، بلکه فرعون او دده قوم هم دا شبهه دحضرت موسٰی علیه السلام په نبوت باندی کړی وه ، دفرعون وینادا وه چی زه دمصر دحکومت مالك یم اوزما ترمحلونو لاندی نهرونه بهیږی په دی وجه زه دحضرت موسٰی علیه السلام څخه (معاذالله) ښه یم ، بیازماپه مقابله کی ده ته نبوت ولی ورکول کیږی؟ لیکن څنګه چی دهغه داشبهه دهغه هیڅ په کار ورنغله اوهغه سره دخپل قوم غرق سوه دغه شان دمکی دکفارو دا اعتراض به هم دوی ددنیا اواخرت دوبال څخه محفوظ نه کړل سی .

وَلَايَكَادُ يُبِيْنُ (اوکوم چی دخبرو کولو قوت هم نه لری) که څه هم دحضرت موسٰی علیه السلام په دعاسره الله ﷻ دده دژبی تتوالی لیری کړی وو لیکن فرعون ته دده اولنی منظر یاد وو ، په دی وجه هغه په حضرت موسٰی علیه السلام باندی دا عیب ولګوی او دا هم کیدی سی چی دلته د ، قوت بیانیه، څخه مراد دژبی دروانی په ځای دلائل دقوت او وضاحت وی او دفرعون مطلب دا وی دحضرت موسٰی علیه السلام سره داسی کافی دلائل نسته کوم چی مامطمئن کی ، حال دا دی چی دا دفرعون صرف الزام وو ، کنه نو دحضرت موسٰی علیه السلام ددلائلو اوبراهینو په مقابله کی فرعون قطعی لا جوابه وو (تفسیر کبیر، روح المعانی)

فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهٗ : ددی دوی ترجمی کیدی سی یوه داچی فرعون په اسانی سره خپل قوم خپل تابع جوړکی طلبَ منهُمُ الخفةَ طَاوعَتهِ، اودوهمه داچی ده خپل قوم بی عقل پیدا کی وَجَدَهُمْ خَفِيْفَةَ اَحْلَامِهِمْ (رح المعانی)

فَلَمَّآ اٰسَفُوْنَا: دا دَآسَفَ څخه وتلی دی چی لغوی معنٰی یی ده افسوس په دی وجه ددی جملی لفظی معنٰی سوه . نو هرکله چی دوی مونږ ته افسوس راکی ، او افسوس ډیر دغصی په معنٰی کی هم استعمالیږی ، په دی وجه ددی بامحاوره ترجمه عمومًا داسی کول کیږی چی ، کله دوی مونږ ته غصه راوسته ، او چونکی الله ﷻ دافسوس اوغصی دانفعالی کیفیتونو څخه پاك دی ، په دی وجه ددی مطلب دا دی چی دوی کار داسی وکی ، په کوم سره چی مونږ دوی ته دسزا ورکولو پخه اراده وکړه (روح)

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا اِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّوْنَ ﴿۵۷﴾ وَقَالُوْٓا

او هرکله چی مثال بیان سو دزوی دمریم نو دغه وخت ستا قوم په دی سره چغی کړی ، او وایی

ءَاٰلِهَتُنَا خَيْرٌ اَمْ هُوَ ۭ مَا ضَرَبُوْهُ لَكَ اِلَّا جَدَلًا ۭ بَلْ هُمْ قَوْمٌ

زمونږ معبودان غوره دی یا دغه ، دا مثال چی بیانوی تا ته نو صرف دجګړی دپاره بلکه دا خلق دی

خَصِمُونَ ﴿۵۸﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَٰهُ مَثَلًا لِّبَنِىٓ

جګړه کوونکی ، دغه نه دی بلکه یو بنده دی چی مونږ ورباندی فضل کړی دی او کی مونږ دی مثال دبنی

إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿۵۹﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَا مِنكُم مَّلَٰٓئِكَةً فِى ٱلْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿۶۰﴾

اسرائیلو دپاره، که مونږ وغواړو نو راوبه باسو تاسی څخه ملائکی چی اوسیږي به په مځکه کی ستاسی په ځای

وَإِنَّهُۥ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَٱتَّبِعُونِ ۚ هَٰذَا صِرَٰطٌ

او هغه نښانه ده دقیامت نو په دی کی شك مه کوی او زما خبره ومنی ، دا یوه سیده

مُّسْتَقِيمٌ ﴿۶۱﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ ۖ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿۶۲﴾ وَلَمَّا

لاره ده ، او منع دی نه کړی تاسی شیطان هغه بیشکه ستاسی دښمن دی ښکاره ، او هر

جَآءَ عِيسَىٰ بِٱلْبَيِّنَٰتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُم بِٱلْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُم

کله چی راغی عیسی ﷵ دښښو سره وې ویل ما راوړی دی تاسی ته پخی خبری اوچی بیان کړم تاسی ته

بَعْضَ ٱلَّذِى تَخْتَلِفُونَ فِيهِ ۖ فَٱتَّقُوا ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿۶۳﴾ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ

ځینی هغه شیان چی تاسی په کی اختلاف کوی ، نو و بیریږي دالله څخه اوزما خبره ومنی ، بیشکه الله چی دی

رَبِّى وَرَبُّكُمْ فَٱعْبُدُوهُ ۚ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿۶۴﴾ فَٱخْتَلَفَ

هغه دی رب زما او رب ستاسی نو دهغه بندګی کوی دا لاره ده برابره ، بیا اختلاف وکی

ٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَيْنِهِمْ ۖ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿۶۵﴾

فرقو په خپل مینځ کی ، نو خرابی ده ګناهکارانو لره دعذاب د ورځی دردناکی څخه .

لنډتفسیر: (یو وار نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایلی وو چی دالله ﷻ څخه ماسوا دڅومره څه چی ناحقه عبادت کول کیږی په هغوکی په هیڅاکی هم خیرنسته ، په دی دقریشو ځینو خلګواعتراض وکی چی نصرانیان خو دحضرت عیسٰی ﷵ عبادت کوی ، مګر دهغوی په باره کی خو ته هم منی چی په هغوی کی خو سراسر خیر وو ، دهغوی په جواب کی الله ﷻ ارشاد فرمایی) اوهرکله چی دَ (عیسٰی) ابن مریم (رض) متعلق (دیو معترض دطرف څخه) یوعجیبه مضمون بیان سو (عجیبه ځکه چی په سرسری نظرسره دهغه

بطلان دوی ته په خپله معلومیدی سو نو سره دعقله داسی اعتراض کول ډیرعجیبه وو ، غرض کله چی دا اعتراض وسو) نویکدم دده دقوم خلګ په هغه (اعتراض اوریدو) سره (دخوشحالی څخه) په چغو سر سوه او (دهغه معترض سره متفق سوه) ویی ویل چی (وواياست ستاسی په نزد) زمونږ معبود زيات ښه دی یاعیسیٰ (ﷺ ښه دی مقصد دا دی چی ته عیسیٰ ﷺ خو یقیناً ښه ګڼی حال دا دی تاچی کوم دا ویلی وه چی دالله ﷻ څخه ماسوا دخومره څه چی ناحق عبادت کول کیږی په هغه کی هیڅ خیر نسته ، ددی تقاضا خو دا ده چی په حضرت عیسیٰ ﷺ کی دی بالکل خیر نه وی ، په دی سره یو خو ستا داقول معاذ الله صحیح پاته نه سو ، دوهمه معلومه سوه چی کومو ته ته خیر وایی په خپله دهغوی هم عبادت سوی دی نو په دی وجه په دی سره دشرك صحت ثابت سو ، مخ ته ددی اعتراض جواب دی اول اجمالاً بیا تفصیلاً ، اجمالاً خو دا چی) دی خلګو چی کوم دا (عجیبه اعتراض) تاته بیان کړی دی نومحض دجګړی په غرض سره (نه چی دحق دطلب دپاره کنه نو په خپله په دوی ددی اعتراض عبث والی پټ نه دی او ددی خلګوجګړه کول څه ددی اعتراض سره مخصوصه نه ده) بلکه داخلګ (عادتًا) جنګ کوونکی دی (چی اکثره په حقو خبروکی جګړی راباسی ، مخ ته تفصیلی جواب دی یعنی) عیسیٰ (ﷺ) خومحض یوداسی بنده دی په کوم چی مونږ (په مقبولیت اوکمالاتو دنبوت ورکولوسره خپل) فضل وکی اوهغه مودبنی اسرائیلو دپاره (اولاً اودنورو دپاره هم ثانیاً دخپل قدرت) یوه نمونه جوړه کړی وه (چی خلګ په دی پوه سی چی خدای ﷻ ته دغه شان بغیر دپلارڅخه پیداکول هم څه مشکل نه دی ، په دی سره دهغو دواړو اعترضاتو جواب راووتی دکومو تشریح چی به په معلوماتو اومسئلوکی راسی) او (مونږ خو ددی څخه په زیاتو عجیبو اونا اشنا کارونو باندی قادریوچنانچی) که مونږ غوښتلی نومونږ به ستاسی څخه ملائکی پیداکړی وای (لکه څنګه چی ستاسی څخه ستاسی بچی پیداکیږی) چی هغه په مځکه (دانسان په شان) په یو بل پسی اوسی (یعنی پیدائش به یی هم دانسانانو په شان وای اومرګ هم، نو بغیر دپلار څخه په پیداکیدو سره دا نه لازمیږی چی حضرت عیسیٰ ﷺ دخدای بنده اودهغه په قدرت کی نه دی پاته ، په دی وجه داکار دحضرت عیسیٰ ﷺ دمعبود کیدو دلیل نه سی جوړیدی ، بلکه په دغسی پیدا کولو کی ځینی حکمتونه وه دکوموڅخه چی یوخولوړ بیان سوچی دوی دخپل قدرت نمونه جوړول وه) او (دوهم حکمت دا وو چی) هغه (یعنی دعیسیٰ ﷺ په داسی پیداکیدوکی) دقیامت (دامکان) دیقین ذریعه ده (داسی چی په قیامت کی په دوباره ژوندی کیدوکی ددی څخه زیات نورڅه بعد دی چی دوباره ژوندی کیدل خلاف عادت دی اودحضرت عیسیٰ ﷺ بغیردپلارڅخه په کیدو سره ثابته سوه چی الله ﷻ دخلاف عادت کارونو په صادرولو قادر دی ، نو په دی سره داخرت اوقیامت دعقیدی صحیح والی ثابت سو اوکله چی تاسی داخرت دعقیدی دا دلیل واوریدی) نوتاسی خلګ په (صحت دَ) هغه کی شك مه کوی او (دتوحید اواخرت وغیره په عقیدو کی) تاسی خلګ زما تابعداری کوی ، دا (مجموعه دکوموطرف ته چی زه تاسی رابولم) سیده لارده اوتاسی دی شیطان (په دی لاره دراتلوڅخه) منع نه کی هغه بیشکه ستاسی ښکاره دښمن دی او (تردی پوری خو دکفارو دذکر سوی اعتراض جواب وواومخ ته په خپله دحضرت عیسیٰ ﷺ ددعوت په مضمون سره دتوحید داثبات او دشرك دابطال تائید دی یعنی) کله چی

عیسٰی ﷺ ښکاره ښکاره) معجزې راوړې نو هغه (خلګوته) وویل چې ماتاسی ته دپوهیدو خبرې راوړې دي (چې ستاسې دعقیدو اصلاح وکړم) اوچې ځینې خبرې (لکه حلال اوحرام) په کوموکې چې تاسې اختلاف کوی تاسې ته بیان کړم (چې اختلاف او اشتباه په رفع سی ، کله چې زه داسی راغلی یم) نو تاسې خلګ دالله ﷻ څخه وبیریږی (او زمادنبوت څخه انکار مه کوی ځکه چې دادخدای څخه مخالفت دی) او زماخبره ومنی (ځکه چې دنبوت دتصدیق دپاره دا ضروری ده اوحضرت عیسٰی ﷺ دا هم وویل چې) بیشکه الله ﷻ زماهم رب دی اوستاسې هم رب دی نو (صرف) دهغه عبادت کوی (او) دا (دتوحید) سیده لارده نو (باوجود دحضرت عیسٰی ﷺ ددې واضح بیان دتوحید څخه بیاهم) مختلفو ډلو (په دې باره کې) په خپل مینځ کې اختلاف جوړ کې (یعنې دتوحید خلاف یې قسم قسم مذهبونه ایجاد کړل ، چنانچې په توحید کې دنصاراوو اوغیر نصاراوو اختلاف هم معلوم دی) نو دهغوظالمانو (مسلمانانو مشرکینو اهل کتابو اوغیرِ اهل کتابو) دپاره دیوی دردناکې ورځې دعذاب لویه خرابی (کیدونکې) ده (پس دحضرت عیسٰی ﷺ په دې دعوت سره په خپله دتوحید تائید وسو لهذا دحضرت عیسٰی په ناحقه عبادت سره دشرک په صحت استدلال دمدعی سُست شاهد چُست مثال دی)

معلومات اومسئلې : وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ : ددې ایتونو په شان نزول کې مفسرینو درې روایتونه بیان کړې دي یو دا چې یو وار نبی کریم ﷺ دقریشو دقبیلې خلګوته خطاب کوی ، وي فرمایل ، يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ لَاخَيْرَ فِيْ اَحَدٍ يُّعْبَدُ مِنْ دُوْنِ اللهِ یعنې ای دقریش خلګو! دالله ﷻ څخه ماسوا چې دچاعبادت کول کیږی په هغه کې هیڅ خیرنسته ، په دې مشرکینو وویل چې نصارا دحضرت مسیح ﷺ عبادت کوی ، لیکن ته په خپله منې چې هغه دالله ﷻ نیک بنده او دهغه نبی وو ، د دوی ددې اعتراض په جواب کې دا ایت نازل سو (قرطبی)

دوهم روایت دا دی چې کله دقرآن کریم دا ایت، اِنَّكُمْ وَمَاتَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ : بیشکه ای مشرکانو! تاسې او دکومو چې تاسې عبادت کوی هغه به دجهنم خشاک جوړیږی ، نازل سو، نو په دې باندې عبدالله بن الزِّبعری، کوم چې دغه وخت کافر وو ، دا وویل چې ددې آیت خو زماسره بهترین جواب موجود دی اوهغه دا چې نصارٰی خو دحضرت مسیح ﷺ عبادت کوی اویهود دحضرت عزیر ﷺ نوایا دا دواړه به دجهنم خشاک جوړیږی؟ دا خبره چې دقریشو مشرکانو واوریده نو ډیر خوشحال سول په دې الله ﷻ یو خو دا ایت نازل کې چې ، اِنَّ الَّذِيْنَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِّنَّا الْحُسْنٰٓى اُولٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُوْنَ : او دوهم دسورة زخرف دا لوړ ذکر سوی آیت (ابن کثیر وغیره)

دریم روایت دا دی چې یو وار دمکې مشرکانو دا بی هوده خیال ظاهر کې چې حضرت محمد ﷺ دخدایی دعوه کول غواړی دده مرضی دا ده چې لکه څنګه نصارٰی دحضرت مسیح ﷺ عبادت کوی دغه شان مونږ هم دده عبادت کوو ، په دې باندې دا لوړ ایتونه نازل سو ، او په حقیقت کې په درو سره وو روایتونو کې څه تعارض نسته ، کفارو دی درې سره خبرې کړې وې چې په جواب کې یې الله ﷻ داسې جامع ایتونه نازل کړل چې ددغو د درو سره وو اعتراضونو جواب په وسو ، ددې اخرې اعتراض جواب خو په ذکر سوو ایتونو کې بالکل واضح دی چې کومو خلګو دحضرت مسیح ﷺ عبادت شروع کړی دی ،

هغوی نه په څه خدایي حکم سره داسې کړی دی ، نه دحضرت مسیح ﷺ په خپله دا خواهش وو اونه قرآن دهغه تائید کوی ، دوی خو دحضرت عیسیٰ ﷺ په بی پلاره پیدا کیدو باندی غلط سوی وه او قرآن ددی مغالطی تردید کوی ، بیا دا څنګه ممکنه ده چی نبی کریم ﷺ (معاذ الله) دعیسایانو په لیدو سره دخپلی خدای دعوه وکی.

اوپه اول اوپه دوهم روایتونوکی دکفارو داعتراض مطلب تقریبًا یودی دهغه جواب دذکر سوو ایتونو څخه داسی راوزی چی الله ﷻ چی کوم داسی فرمایلی وه چی دالله ﷻ څخه ماسوا چی څومره مخلوق معبودان جوړ سوی دی هغه به دجهنم خشاك وی یاحضور ﷺ چی کوم فرمایلی وه چی په دوی کی خیر نسته ، ددی څخه مراد هغه معبودان وه کوم چی یا خو بی جانه وه ، لکه ډبری بتان یاجاندار وه ، مګر په خپله یی دخپل عبادت حکم کړی وی یایی خوښ کړی وی ، لکه شیطانان ، فرعون اونمرود وغیره ، حضرت عیسیٰ ﷺ په هغوی کی څنګه داخلیدی سی ، ځکه چی هغه خو په هیڅ مرحله هم خپل عبادت نه وو خوښ کړی ، نصارا دهغه دڅه هدایت په بنا عبادت نه کوی بلکه هغه مونږ دخپل قدرت یوه نمونه جوړه کړی وه او بغیر دپلار څخه مو پیدا کړی وه ، چی خلګو ته دا واضحه سی چی دالله ﷻ په خپل تخلیق کی داسبابوڅه واسطی ته ضرورت نسته ، لیکن نصاراوو ددی څخه غلط مطلب واخیستی اومعبود یی ورڅخه جوړ کی، حال دا دی چی دهغه دا معبود جوړول عقلاً هم غلط وه اوپه خپله دحضرت عیسیٰ ﷺ ددعوت څخه هم بالکل خلاف وه ، ځکه چی هغوی همیشه دتوحید تعلیم ورکړی وو، غرض دا چی دحضرت عیسیٰ ﷺ دخپل عبادت څخه بیزاری ددی خبری څخه مانع ده چی هغه دنورو باطلو معبودانو په صف کی شامل کړل سی. ۱

په دی سره دکفارو دا اعتراض هم ختم سو دکوم ذکر چی په لنډتفسیر کی راغلی دی چی کومو ته ته په خپله خیر وایی (یعنی حضرت عیسیٰ ﷺ) دهغوی هم عبادت سوی دی ، نو ددی څخه معلومه سوه چی دغیرالله عبادت څه بده خبره نه ده ، په ذکر سوو ایتونو کی ددی جواب واضح دی ، چی دحضرت عیسیٰ ﷺ کوم عبادت سوی دی ، هغه دالله ﷻ دمرضی څخه هم خلاف وو اوپه خپله دحضرت عیسیٰ ﷺ ددعوت څخه هم ، په دی وجه په دی سره دشرك په صحت باندی دلیل نه سی راوړی.

وَلَوْنَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ : دا دنصاراوو دهغه مطالبی جواب دی دکوم په بنا چی دوی حضرت عیسیٰ ﷺ معبود مقرر کړی وو ،هغوی دحضرت عیسیٰ په بی پلاره پیدا کیدو سره دده په خدایی دلیل نیولی وو، باری تعالیٰ د دوی په تردید کی فرمایی چی دی خومحض زمونږ دقدرت یوه مظاهره وه اومونږخوددی څخه هم زیات په خلاف عادت کارونوقادریو ، بغیردپلار څخه پیدا کیدل خوڅه ډیره زیاته خلاف عادت نه ده ، ځکه چی حضرت ادم ﷺ خو بغیر دمور اوپلار څخه پیدا سوی وه که مونږ وغواړو نوداسی کارهم کولی سوچی تراوسه یی مثل نسته اوهغه داچی دانسانانو څخه ملائکی پیدا کړی.

وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ (اوبیشکه حضرت عیسیٰ ﷺ دقیامت دیقین کولو دپاره یوه ذریعه ده) ددی دوه تفسیرونه سوی دی ، یو هغه چی په لنډتفسیر کی بیان سو ، یعنی حضرت عیسیٰ ﷺ خلاف عادت بغیر دپلارڅخه پیداکیدل ، ددی خبری دلیل دی چی الله ﷻ بغیر دظاهری اسبابوڅخه هم خلګ پیداکولی

سی ، ددی ځخه ثابته سوه چی مړی دوباره ژوندی کول هغه ته څه مشکل نه دی ، لیکن اکثرو مفسرینو ددی آیت مطلب دا ښوولی دی چی دحضرت عیسیٰ ﷺ دوباره دآسمان ځخه نازلیدل دقیامت علامه ده ، چنانچی د دوی په اخره زمانه کی دوباره تشریف راوړل او ددجال قتلول په متواترو احادیثو سره ثابت دی ، ددی مسئلی څه تفصیل په سورة ال عمران په آیت ، إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ الخ کی اوځه په سورة مائده کی تیرسوی دی ، دزیات تفصیل دپاره داحقر رسالة ، التصریح بِمَا تَوَاتَرَ فی نزول المسیح ، اود ، مسیح موعود کی پیهچان وغیره وګوری .

وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ (او چی زه بیان کړم تاسی ته ځینی هغه خبری په کوموکی چی تاسی اختلاف کوی) چونکی په بنی اسرائیلو کی دعناد او بغض غلبه وه ، په دی وجه دوی په ځینو شرعی احکامو کی تحریف کړی وو ، حضرت عیسیٰ ﷺ ددی حقیقت واضح کی او ، ځینی خبری ، یی ځکه وفرمایل چی ځینی کارونه خاص دنیوی وه ، حضرت عیسیٰ ﷺ به په هغه کی داختلاف رفع کولو ضرورت نه ووګنلی (بیان القرآن)

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ

اوس دا خبره ده چی دوی انتظار کوی دقیامت . چی راسی په دوی نا ځاپه او دوی ته

لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾ الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا

خبر هم نه وی ، خومره دوستان چی دی په هغه ورځ به دیو بل دښمنان وی مګر

الْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾ يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾ الَّذِينَ

کوم خلق چی بیریدونکی دی ، ای زما بندګانو ! نه څه بیر سته په تاسی نن ورځ او نه به تاسی غمجن سی ، کوم

آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٦٩﴾ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ

چی یقین راوړی زمونږ په خبرو او سی حکم منونکی ، داخل سی جنت ته تاسی اوستاسی بیبیانی

تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِصِحَافٍ مِّن ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا

په خوشحالی سره ، ګرځی به په دوی باندی تالی دسرو زرو اوپیالی اوهلته به وی

مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٧١﴾

هغه چی زړه یی غواړی ، اوسترګی پر خوشحالیږي او تاسی به په هغه کی همیشه یاست ،

وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِىٓ اُوْرِثْتُمُوْهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۷۲﴾ لَكُمْ فِيْهَا فَاكِهَةٌ

او دا هغه جنت دی کوم چی میراث پیدا کی تاسی په بدله دهغه کارونو کی چی تاسی کول تاسی دپاره په دی کی ډیری میوی دی

كَثِيْرَةٌ مِّنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿۷۳﴾ اِنَّ الْمُجْرِمِيْنَ فِىْ عَذَابِ جَهَنَّمَ خٰلِدُوْنَ ﴿۷۴﴾

دغو څخه ځینی تاسی خوری ، بیشکه کوم خلق چی گناهگار دی هغوی به د دوږخ په عذاب کی همیشه وی

لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيْهِ مُبْلِسُوْنَ ﴿۷۵﴾ وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْا

سپك به نه شی دهغوی څخه او هغوی به په کی نا امیده سوی پراته وی ، او مونږ په هغوی ظلم ونه کی او لیکن وو

هُمُ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۷۶﴾ وَنَادَوْا يٰمٰلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ ۖ قَالَ اِنَّكُمْ مّٰكِثُوْنَ ﴿۷۷﴾

هغوی بی انصافه ، او آواز به وکی چی ای مالکه ! و وایه چی فیصله وکی زمونږ ستارب ، هغه به و وایی تاسی لره همیشه و سیدل دی

تفسیر: دا خلګ (دحق واضح کیدو باوجود په باطل اصرار کوی نو) بس دقیامت انتظار کوی چی هغه په دوی ناڅاپه راسی او دوی ورڅخه خبر هم نه وی (دانکار باوجود دانتظار څخه مراد دا دی چی د دوی دلیلونه نه منل داسی دی ، لکه یو سړی چی دمشاهدی منتظر وی چی کله یی په سترګو سره ووینم نو هله به یی منم او دقیامت ددغی ورځی واقعات دا دی چی) ټول (ددنیا دوستان) به په دغه ورځ دیو بل دښمنان سی بغیر دهغو څخه کوم چی دخدای څخه بیرېږی (یعنی ایماندار ځکه چی په دغه ورځ به دباطل د دوستی نقصان ښکاره سی نو خامخا به یی بده ګنی او د دوستانو څخه به یی نفرت وی چی دنقصان سبب دغه خلګ سول او دحق د دوستی نفع او ثواب به ښکاره سی ، په دی وجه به دغه باقی وی او هغو مومنانو ته به دالله ﷻ دطرف څخه آواز وسی) ای زما بندګانو! په تاسی نن څه بیره (واقع کیدونکی نسته) او نه به تاسی غمجن سی ، یعنی هغه بندګان کوموچی زمونږ په ایتونو ایمان راوړی وو او (علماً او عملاً زمونږ) فرمانبردار وه ، تاسی او ستاسی (ایمانداری) بیبیانی په خوشحالی سره په جنت کی داخل سی (او جنت ته دتلو څخه وروسته به د دوی دپاره دا وی چی) هغوی ته به دسرو زرو پلیټونه (دخوراك دشیانو څخه ډك سوی) او ګلاسونه (دشربتونو څخه ډك دسرو زرو یادبل شی) راوړل سی (یعنی غلمان به یی راوړی) او هلته به هغه شیان ورکول کیږی کوم چی زړه غواړی او په کومو سره چی سترګو ته خوند حاصلیږی او (دوی ته به وویل سی چی) تاسی دلته همیشه اوسیږی او (دابه ورته هم وویل سی چی) دا هغه جنت دی دکوم چی تاسی مالکان سوا ست (ستاسی څخه به هیڅکله نه سی اخیستل کیدی) دخپلو (نیکو) عملونو په بدله کی (او) ستاسی دپاره په دی کی ډیری میوی دی دکومو څخه چی خوری (داخو دایماندارو حال سو ، مخ ته دکفارو ذکر دی چی) بیشکه نافرمان (یعنی کافران) خلګ به د دوږخ په عذاب کی همیشه وی او هغه (په عذاب) کی مایوسه اوسیږی او (مخ ته دحق تعالی ارشاد دی چی) مونږ

په هغوی (ذره) ظلم نه دی کړی (چې ناحق عذاب ورکوو) لیکن هغوی په خپله ظالمان وه (چې کفر او شرك یې وکې خپل نقصان یې وکې) او (مخ ته دهغوی دباقي حال ذکر دی چې هرکله دنجات څخه بالکل مایوسه سي نو دغه وخت به دمرګ ارزوګاني کوی او د دوږخ دا روغه مالك نومي ملائکي ته) به اواز وکې چې ای مالکه! ته دعاوکړه چې، ستاپروردګار (مونږ له مرګ راولي او) زمونږ کار تمام کې هغه (ملائکه) به جواب ورکې چې تاسې به همیشه په دې حال کې اوسیږی (نه به ورڅخه وتی سی نه به مری)

معلومات اومسئلي

(دوستي په حقیقت کي هغه ده کومه چې دالله ﷻ دپاره وی)

اَلۡاَخِلَّاۤءُ یَوۡمَئِذٍۭ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الۡمُتَّقِیۡنَ: ټول دوستان به په دغه ورځ دیوبل دښمنان سی، بغیر دهغو څخه چې دخدای څخه بیریږی) دی آیت دا خبره په ډاګه ښکاره کړه چې دا دوستانه تعلقات په کوموچې انسان په دنیاکی ناز کوی او دکومو په خاطر چې حلال او حرام یو کوی، دقیامت په ورځ به نه صرف دا چې په کار رانه سی، بلکه دښمنان به سی، چنانچې حافظ ابن کثیر ددی آیت لاندی دحضرت علی رضی الله عنه دا ارشاد دمصنف عبدالرزاق اوابن ابی حاتم په روایت سره نقل کړی دی چې دوه دوستان مومنان وه او دوه کافران، په مومنانو دوستانوکی دیو انتقال وسو او ده ته دجنت خوشخبری واورول سوه نوده ته خپل دوست را یادسو، ده دعا وکړه چې یاالله! زما فلانی دوست به ماته ستا اوستا درسول ﷺ داطاعت تاکید کوی، دنیکی حکم به یې راته کوی اودبدی څخه به یې منع کولم او دا به یې راته را یادوله چې زه به یوه ورځ تاته حاضریږم، په دی وجه یاالله! دی زما څخه وروسته مه ګمراه کوی چې هغه هم (دجنت) دامناظر ووینی، کوم چې تاماته وښوول، اوته چې څنګه زماڅخه راضی سوی، دغه شان دهغه څخه هم راضی سه، ددی دعاپه جواب کی به ده ته وویل سی چې که تاته معلومه سی چې ماستا دهغه دوست دپاره څه اجر اوثواب ایښی دی نو ته به ژاړی کوم اوخاوندی به زیات، ددی څخه وروسته چې هرکله دبل دوست انتقال وسی نو د دواړو ارواحان به جمع سی، باری تعالی به دوی ته وفرمایی چې په تاسې کی هر یو دی دبل تعریف وکی نو د دوی څخه هر یو به دبل په باره کی دا ووایی چې دابهترین ورور، بهترین ملګری اوبهترین دوست دی.

ددی برخلاف کله چې د دوو کافرو دوستانو څخه دیوه انتقال وسی اوخپل دوست یې ورياد سی، دغه وخت به هغه دعاوکی چې یا الله! زما فلانی دوست به ماته ستا اوستا درسول ﷺ دنافرمانی کولو حکم کوی، دبدی تاکید به یې راته کوی او دنیکی څخه به یې منع کولم اوماته به یې ویل چې زه به هیڅکله هم ستاپه حضورکی حاضرنه سم، په دی وجه یاالله! چې زما څخه وروسته ده ته هدایت ونه سی چې هغه هم (د دوږخ) دا مناظر ووینی کوم چې تاماته وښوول اوته چې څنګه زما څخه ناراضه سوی یې دغه شان دهغه څخه هم ناراضه سی، ددی څخه وروسته به د دوهم دوست هم انتقال وسی نو د دواړو روحونه به یوځای سی او دوی ته به وویل سی، چې په تاسې کی دی هر یو دبل ملګری تعریف وکی، نو په هغوی کی به هر یو دبل په باره کی ووایی دا بد ترین ورور، بد ترین ملګری اوبد ترین دوست دی (ابن کثیر ص۱۳۴ ج۴)

په دی وجه ددنیا او اخرت دواړو په لحاظ سره بهترینه دوستی هغه ده کومه چی دالله ﷻ دپاره وی ، په کومو دوو مسلمانانو کی چی صرف دالله ﷻ دپاره محبت وی ، ددی ډیر فضیلتونه په احادیثو کی راغلی دی ، دکومو څخه چی یو دا دی چی په میدان دحشرکی به دا خلک دالله ﷻ دعرش دسایی لاندی وی ، او دالله دپاره دمحبت مطلب دا دی چی دبل سره یی په دی بنا تعلق وی چی هغه دالله ﷻ ددین رښتینی پیرو کار دی چنانچی ددینی علمونو داستاذ شیخ مرشد ، علماء او اهل الله سره دارنګه دټولی دنیا دمسلمانانو سره بی اختیاره محبت په دی کی دا خل دی .

لَقَدْ جِئْنٰكُمْ بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كٰرِهُوْنَ ﴿۷۸﴾

مونږ راوړی دی تاسی ته حق دین او لیکن ډیر خلق په تاسی کی حقه خبره بده ګڼی ،

اَمْ اَبْرَمُوْٓا اَمْرًا فَاِنَّا مُبْرِمُوْنَ ﴿۷۹﴾ اَمْ يَحْسَبُوْنَ اَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ

آیا دوی مقرر کړی ده یوه خبره مونږ به هم مقرر کړو ، آیا خیال کوی چی مونږ نه اورو د دوی رازونه

وَنَجْوٰىهُمْ ۭ بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُوْنَ ﴿۸۰﴾ قُلْ اِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ

او د دوی مشوری ، ولی نه او زمونږ لیږلی سوی د دوی سره دی چی لیکی یی ، ته ووایه که وی درحمن دپاره

وَلَدٌ ڰ فَاَنَا اَوَّلُ الْعٰبِدِيْنَ ﴿۸۱﴾ سُبْحٰنَ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ رَبِّ

اولاد ، نو زه به یی اول دټولو څخه عبادت کوم ، پاک دی هغه رب دآسمانونو او دمځکی رب

الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿۸۲﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوْضُوْا وَيَلْعَبُوْا حَتّٰى يُلٰقُوْا

دعرش دهغه خبرو څخه چی دوی یی بیانوی ، نو پریږده دوی چی عبث کوی او لوبی کوی تردی چی مخامخ

يَوْمَهُمُ الَّذِيْ يُوْعَدُوْنَ ﴿۸۳﴾ وَهُوَ الَّذِيْ فِى السَّمَاۗءِ اِلٰهٌ وَّفِى

سی دهغه ورځی خپلی سره چی د دوی سره یی وعده سوی ده ، او هغه دی چی عبادت یی کیږي په اسمان کی

الْاَرْضِ اِلٰهٌ ۭ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْعَلِيْمُ ﴿۸۴﴾ وَتَبٰرَكَ الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ

او عبادت یی کیږی په مځکه کی ، او هغه دی حکمت والا په هرڅه پوه ، او لوی برکت دی هغه لره چی حکومت یی دی

وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ وَعِنْدَهٗ عِلْمُ السَّاعَةِ ۚ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۸۵﴾

په اسمانونو کی او په مځکه کی او څه ددې په مابین کی دی ، او هغه سره دی علم دقیامت ، او هغه ته به بیابیرته راسی

وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ

او اختیار نه لری هغه څوك چی دوی یی بولی ماسوا دهغه څخه دشفاعت مگر هغه چا چی شاهدی یی وکړه

بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ

په حقه او دوی پوه دی ، او که ته پوښتنه وکړی د دوی څخه چی چا پیدا کړل دوی نو وبه وایی چی الله

فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾ وَقِيلِهِ يَا رَبِّ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ فَاصْفَحْ

بیا کومی خواته چپه چلیږي ، قسم دی درسول په دی خبره چی ای ربه دا خلق دی چی یقین نه کوی ، نو ته مخ

عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ ع

واړوه د دوی څخه او ووایه سلام دی ، نو ژر به دوی پوه سی .

تفسیر: (اولوړ چی دکومو سزاگانو بیان وسو دهغه وجه دا ده چی) مونږ رښتنی دین (چی رکن اعظم یی په توحید او رسالت عقیده ده) تاسی ته ورسوی ، لیکن په تاسی کی اکثره خلگ درښتنی دین څخه نفرت کوی (اکثره خلگ خو یی په دی وجه وویل چی ځینی خلگ ائنده ایمان راوړونکی وه اویا څکه چی نفرت خو په صحیح معنٰی سره ځینوته وو نورو ځینو محض په تقلید سره حقه لار پرینښی ده ، او دا نفرت شامل دی ، مخالفت درسول او مخالفت دتوحید دواړوته ، مخ ته د دواړو تفصیل دی چی) البته ایادوی (رسول ته دنقصان رسولو په باره کی) څه انتظام برابر کړی دی نو مونږهم یوانتظام برابرکړی دی (اوظاهره ده چی دخدایی انتظام په مخکی د دوی انتظام نه سی چلیدی چنانچی ته محفوظ سوی اوهغه خلگ ناکامه سول اواخر په بدرکی هلاك سول ، ددی په تفصیل سره ذکر دسورة انفال په څلورمه رکوع آیت ، وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ الخ کی تیرسوی دی) البته (داخلگ کوم چی تاته دنقصان رسولو دپاره پټ تدبیرونه کوی) ایاددی خلگو داخیال دی چی مونږ دهغو پټی پټی (سوی) خبری او دهغوی (پټی) مشوری نه او روو (کنه نوکه مونږ یی اوریدونکی گڼلی نوبیابه یی داسی جرأت ولی کوی؟ مخ ته د دوی ددی خیال تردید فرمایی چی) مونږ خامخا (اورو او ددی څخه علاوه) زمونږ ملائکی (کومی چی عملونه لیکی) دهغوی سره دی هغوی هم لیکی (که څه هم ددی ضرورت نسته، لیکن عام عادت دا دی چی دمجرم دپاره دپولیسو لیکل سوی رپورټ دحاکم دمعائنی څخه زیات قابل الزام وی ، داخو د دوی درسول دمخالفت بیان سو، مخ ته دتوحید دمخالفت په باره کی فرمایی چی ای پیغمبرﷺ ته (دی مشرکانوته) ووایه چی (تاسی کوم په خپلو ځینو مشرکانه خبر وکی دحق تعالی طرف ته داولاد نسبت کوی نو) که چیری (په فرض محال داسی وی یعنی) دخدای رحمٰن اولاد وی نو دټولو څخه اول دهغه عبادت کوونکی زه یم (څنگه چی تاسی ملائکی دخدای لونی گڼی اوعبادت یی کوی دغه شان به ماهم په دغه صورت کی دخدای داولاد عبادت کوی مطلب داچی زه ستاسی په شان دحقی خبری څخه انکارنه

کوم که تاسی یی ثابته کی نو دتېولو څخه اول به یی زه ومنم اوهرکله چی ورته دخدای اولاد ومنم نو
چونکی دخدای اولادهم خدای په کار دی ، اوخدای مستحق دعبادت دی ، په دی وجه به زه دهغه
عبادت هم کوم ، مگر چونکی داکار محضِ باطل دی ، په دی وجه یی زه نه منم اونه یی عبادت کوم مخ
ته دشرك څخه دالله ﷻ دپاکوالی بیان دی یعنی) دآسمانونو اودمځکی مالك کوم چی دعرش هم مالك
دی دهغو خبرو څخه منزه دی کوم چی دا (مشرکان) خلگ (دهغه په جناب کی) بیانوی (هرکله چی داخلگ
دحق واضح کیدو باوجود دخپل بغض څخه نه راگرځی) نوته دوی په دی شغل اولوبوکی پریږده ، تر دی
چی دوی دخپلی هغه ورځی سره مخامخ سی دکوم چی د دوی سره وعده کیږی (دغه وخت به ټول حقیقت
معلوم سی اود ، پرېښودو ، مطلب دا نه دی چی تبلیغ مه کوه بلکه مطلب دا دی چی د دوی مخالفت ته مه
گوره او د دوی په ایمان نه راوړو غمجن کیږه مه) اوهغه ذات کوم چی په آسمانونوکی هم دعبادت قابل
دی اوپه مځکه کی هم دعبادت قابل دی اوهغه لوی حکمت والا اولوی علم والا دی (بل هیڅوك په علم
اوحکمت کی دهغه سره شریك نسته ، نو خدایی هم دهغه سره خاصه ده) اوهغه ذات لوی عالی شان دی
دکوم دپاره چی دآسمانونو اودمځکی اوکوم چی ددی په مینځ کی (مخلوقات) دی دهغه حکومت ثابت
دی او (علم یی داسی کامل دی چی) هغه ته دقیامت خبر (هم) دی (دکوم چی هیڅ مخلوق ته پته نسته) او
(دجزا اوسزا مالك هم هغه دی چنانچی) تاسی ټول به هغه ته واپس کیږی (اوهغه لره به حساب ورکوی) او
(دغه وخت به دالله ﷻ بغیر دشرکت دغیر څخه دجزا اوسزامالکوالی داسی ظاهر اوښکاره سی چی)
دخدای څخه ماسواکوم معبودان داخلگ بولی هغه به دسفارش (قدر) اختیارنه لری البته کوموخلگوچی
دحقی خبری (یعنی دایمان دکلمی) اقرارکړی وو اوهغه یی (په زړه سره) تصدیق هم کوی (هغوی به البته
دالله ﷻ په اذن دایماندارو سفارش کوی ، مگر د دوی څخه کفاروته څه فائده ده؟) او (مونږ چی کوم لوړ
دتوحید مضمون بیان کړی دی ، په کوم کی چی داخلگ اختلاف کوی نو ددغه مقدماتی خو دوی هم
تسلیموی چنانچی) که ته د دوی څخه پوښتنه وکی چی دوی (یعنی تاسی) چاپیدا کړی دی نودابه ووایی
چی الله ﷻ (پیداکړی دی) نو (ظاهره ده چی مستحق دعبادت هغه کیدی سی کوم چی په پیداکولو قادر
وی ، نو) دا خلگ (مقدماتی خومنی مگربیا دمطلوب دمنلوپه وخت کی خدای خبرچی) کوم طرف ته چپه
چلیږی (ددی ټولو خبرو څخه واضحه ده چی ددی کافرانو جرمونه ډېر سخت دی ، په دی وجه سزابه
یی هم یقینًا چی سخته وی اومخ ته دسزا سختی زیاته دموکد کولو دپاره یوه بله خبره بیان فرمایی چی
لکه څنگه چی الله ﷻ دقیامت څخه خبر دی ، دغه شان) هغه ته درسول الله (ﷺ) ددی خبری هم خبر دی
چی ای زماربه! دا داسی خلگ دی چی (سره زما د دومره پوهولو څخه) ایمان نه راوړی (په دی سره دسزا
سختی نوره زیاته سوه چی جرمونه خوی یی سخت وه ددی سره درسول نالش هم موجود دی ، نو پوهیدل
په کار دی چی ډېره سخت عذاب به وی ، اوهرکله چی تاته دا معلومه سوه چی د دوی انجام داسی
کیدونکی دی) نو ته د دوی څخه مخ واړوه (یعنی د دوی دایمان داسی امید مه ساته کوم چی ورو سته
موجب دغم وی) او (که هغوی ستا سره دمخالفت اوجهالت خبری کوی نو ته دشر رفع کولو دپاره) داسی
ووایه چی تاسی ته سلام کوم (اونور هیڅ نه وایم اونه درسره څه واسطه لرم ، مخ ته الله ﷻ دتسلی دپاره

فرمایي چي ته لږ صبر وکړه) نو دوی ته به اوس (دمرګ سره) معلومه سي .

معلومات اومسئلي: إِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعٰبِدِينَ (که دالله رحمٰن خوك اولاد وي نو دټولو څخه مخکي به ما دهغه عبادت کوی) ددی مطلب دا نه دی چي معاذ الله دخدای داولاد کیدو په څه درجه کي هم امکان سته ، بلکه مقصد په اصل کي دا ښوول دي چي زه ستاسي دعقیدو انکار په څه عناد یابغض سره نه کوم ، بلکه ددلیلونو په وجه سره یې کوم که په صحیح دلیلونو سره دالله ﷻ داولاد وجود ثابتیدی نو ما به ضرور منلی وای ، مګر دعقل اونقل هر یو دلیل ددی تردید کوی ، په دی وجه دمنلو یې هیڅ سوال نه پیدا کیږي ، ددی څخه معلومه سوه چي داهل باطلو سره دمباحثي په وخت کي دخپلي حق پسندی وریادولو دپاره دا ویل جائز او مناسب دي چي که ستاسي وعده په صحیح دلیلونو سره ثابته وای نومابه تسلیمه کړي وای ، ځکه چي ځیني وخت دخبرو په داسی انداز سره دمخالف په زړه کي داسی نرمي پیدا کیدی سی ، کومه چي هغه حق قبلولو ته تیارکی .

وَقِيلِهِ يٰرَبِّ إِنَّ هٰؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ : داجمله یې ددی خبری دواضحه کولو دپاره راوړی ده چي په دی کافرانو دالله ﷻ دعذاب نازلیدو څومره سخت اسباب موجود دي ، یوطرف ته خو د دوی جرمونه فی نفسه سخت دی ، دوهم طرف ته دغه رسول کوم چي رحمت دمخلوقاتو اوشفاعت کوونکی دګناهګارو جوړ سوی اوراليږل سوی دی (ﷺ) کله چي په خپله ددی خلګو څخه شکایت وکی او دا وفرمایي چي دا خلګ دبار بار پوهولو باوجود ایمان نه راوړی نو اندازه ولګوی چي دوی به نبی کریم ﷺ ته څومره تکلیف رسولی وی ، کنه نو په معمولی تکلیف باندی رحمة للعٰلمین ﷺ ته داسی د درد څخه ډك شکایت نه فرمایي ، ددی تفسیر مطابق ، وَقِيلِهِ یو آیت مخکی په لفظ دَالسَّاعَةَ باندی معطوف دی ، ددی آیت نور هم دیر تفسیرونه سوی دی ، مثلاً دا چي دلته واو دعطف نه دی بلکه دقسم دی، يٰرَبِّ دقیل مقوله ده اوانّ هٰؤُلَاءِ الخ جواب دقسم دی ددی تفسیرونو تفصیل عالمان په روح المعاني وغیره کي لیدلی سی

وَقُلْ سَلٰمٌ په اخرکی هغه تلقین سوی دی کوم چي دحق هر داعی ته همیشه سوی دی چي دمخالفینو ددلیلونو اوشبهو جواب خو ورکوه لیکن هغوی چي کومي دجهالت اوحماقت یا دکښنځلو خبری کوی ، ددی جواب د دوی په ژبه دورکولو په ځای خاموشي اختیارکړه او دا چي یې کوم فرمایلي دی چي ، ووایه تاسی ته سلام کوم ، ددی مقصد دا نه دی چي دوی ته ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ، ووایه ، ځکه چي یوغیر مسلم ته په دی الفاظو سره سلام کول جائز نه دی ، بلکه دا یوه محاوره ده چي هرکله دیو سړی سره قطع تعلق کول وی نو وایي چي ، زما دطرف څخه سلام یا، تاته سلام کوم ، ددی څخه په حقیقی طورسره کول مقصود نه وی ، بلکه مطلب دا وی چي زه په ښه طور سره ستاسی څخه قطع تعلق کول غواړم ، په دی وجه کومو حضراتو چي ددی آیت څخه دلیل نیولی دی اوکافرانو ته یې اَلسَّلَامُ عَلَيْكُم یاسَلَامٌ ویل جائز کړي دی دهغوی قول مرجوح دی (روح المعاني)

اَلْحَمْدُلِلّٰه په تاریخ د(۳) رجب په ورځ د دوشنبې په وخت دماخستن دسورة زخرف تفسیر په اوو (۷) ورځوکی مکمل سو

والحمدلله اولاً واخراً وصلی الله علی خیر خلقه محمد وعلی اله واصحابه اجمعین .

﴿سورة الدخان﴾

سُوْرَةُ الدُّخَانِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ تِسْعٌ وَّخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَّثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة دخان په مکه کې نازل سوه په دې کې نهه پنځوس (۵۹) آیتونه او درې (۳) رکوع ګانې دي.

شروع کوم د الله په نوم سره چې بې حده مهربانه نهایت رحم والا دی.

حٰمٓ ۝١ وَالْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ۝٢ اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةٍ مُّبٰرَكَةٍ اِنَّا كُنَّا

قسم دی په دې واضح کتاب ، مونږ دا نازل کې په یوه برکت ناکه شپه کې مونږ یو خبر

مُنْذِرِيْنَ ۝٣ فِيْهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكِيْمٍ ۝٤ اَمْرًا مِّنْ عِنْدِنَا اِنَّا كُنَّا

ورکوونکي ، په دې کې جلا کیږي هر یو کار د حکمت ، حکم کیدل زمونږ د طرف څخه مونږ یو

مُرْسِلِيْنَ ۝٥ رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ۝٦ رَبِّ السَّمٰوٰتِ

لیږونکي ، په رحمت سره ستا د رب د طرف څخه ، هغه دی اوریدونکی پوهیدونکی ، رب د اسمانونو

وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا اِنْ كُنْتُمْ مُّوْقِنِيْنَ ۝٧ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ

او د مځکې او څه چې په دې کې دي ، که تاسې یقین کوئ ، نسته لائق د عبادت ماسوا د هغه څخه ژوندی کوی

رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِيْنَ ۝٨ بَلْ هُمْ فِيْ شَكٍّ يَّلْعَبُوْنَ ۝٩

او مړه کوی ، رب ستاسې او رب ستاسې د تیرو پلارانو نیکه ګانو ، داسې نه ده بلکه هغوی په دوکه کې لوبې کوونکي دي

تفسیر: حٰم (د دې معنی الله ﷻ ته معلومه ده) قسم دی په دې واضح کتاب (چې معنی یې واضحه ده) چې مونږ دا (د لوح محفوظ څخه آسمان د دنیا ته) په یوه برکت والا شپه (یعنی شب قدر) کې نازل کې (ځکه چې) مونږ (په وجه د شفقت په خپله اراده کې خپلو بندګانو ته) خبردارکوونکي وو (یعنی مونږ ته دا منظوره سوه چې دوی د مضرتونو څخه د بچ کولو د پاره په خیر او شر باندې خبردار کړو، دا د قرآن د نازلولو مقصد وو مخ ته د دغه شپې د برکتونو او نفعو بیان دی چې) په دې شپه کې هره یوه حکمت والا معامله زمونږ په مخکې حکم (صادر) کیږي طې کیږي (یعنی د ټول کال معاملې کوم چې سراسر ټولې په حکمت مبنی وي ځنګه انجام ته رسول یې چې الله ﷻ ته منظور وي په هغه طریقه سره متعین کولې او اطلاع یې متعلقه ملائکو ته ورکول کیږي دوی ته سپارل کیږي ، چونکې هغه شپه داسې ده او د قرآن نازلول د ټولو څخه زیات حکمت والا کار وو په دې وجه د دې د پاره هم دا شپه منتخب سوه او دا قرآن ځکه نازل سو چې)

مونږ په وجه درحمت کوم چې ستا درب دطرف څخه وي ستا پیغمبر جوړونکي وو (چې ستاپه معرفت سره خپل بندګان خبردارکي) بیشکه هغه لوی اوریدونکې لوی پوهیدونکي دی (په دی وجه دبندګانو رعایت کوی اوهغه داسی دی) کوم چې مالك دی دآسمانونو اودمځکې اوکوم (مخلوق)چې ددی دواړوپه مینځ کې دی دهغه هم که تاسی یقین کوی(نوداد توحید دلیلونه دیقین کولو دپاره کافي موجود دی ، مخ ته دتوحید وضاحت دی چې) دهغه څخه ماسوابل څوك لایق دعبادت نسته هغه دی روح ورکوونکی اوهغه دی روح ایستونکی هغه ستاسی هم پروردګار دی اوستاسی دتیرو پلارانو نیکونو هم پروردګار دی (او ددی تصریح او وضاحت تقاضا خو دا وه چې دغو خلګو منلی وای مګر دغه خلګ یې بیاهم نه منی) بلکه هغوی (دتوحید په شان دحقیقتونو څخه) په شك کې (پریوتي) دي (اوپه دنیوی) مشغلو کې مصروف دی (داخرت فکر ورسره نسته کوم چې دحق طلب وکی اوپه دی کی دفکر کولو څخه کاروا خلی.

معلومات اومسئلې : دسورة فضیلت : دحضرت ابو هریره ﷺ څخه روایت دی ، نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې کوم سړی دجمعې په شپه کې سورة دخان ووایی نوسهار ته به دده ګناهونه معاف سوی وی اودحضرت امامه ﷺ څخه روایت دی ، نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې چا دجمعې په شپه یا په ورځ کې سورة دخان ووایه الله ﷻ به دهغه دپاره په جنت کې کور جوړکی (قرطبی بروایت ثعلبی)

په ذکر سوو ایتونوکی دقرآن دعظمت اوخاصو صفتونو بیان دی ، وَالْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ : یعنی دواضح کتاب څخه مراد قرآن دی ، په دی آیت کی الله ﷻ په قرآن قسم اخیستی دی او ارشاد یې فرمایلی دی چې دا مونږ په یوه شپه مبارکه کې نازل کی چې مقصد یې دغافلو انسانانو بیدارول دی ، دغه شان قسم په دی الفاظو سره دسورة زخرف په اول کې هم تیر سوی دی ، هلته ددی بیان تیر سوی دی .

لَيْلَةٍ مُّبٰرَكَةٍ : څخه مراد دجمهورو مفسرینو په نزد شب قدر دی ، کومه چې درمضان المبارك په اخری لسوکی وی ، دی شپې ته یې ځکه مبارك ویلي دی چې په دی شپه کې دالله ﷻ دطرف څخه په خپلو بندګانو بې شمیره خیر اوبرکات نازلیږي اودقرآن کریم په شب قدر کې نازلیدل په سورة قدرکې په وضاحت سره راغلي دی ، إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ددی څخه ظاهره سوه چې دلته هم د لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ څخه مراد شب قدر دی او په یو حدیث کې دنبی کریم ﷺ څخه منقول دی، چې الله ﷻ څومره کتابونه ددنیا دابتداء څخه تر اخره پورې په خپلو پیغمبرانو باندی نازل کړی دی هغه ټول په رمضان المبارك په مختلفو تاریخونو نازل سوی دی ، دحضرت قتاده ﷺ څخه په روایت دحضرت واثله ﷺ نقل دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې دحضرت ابراهیم ﷺ صحیفی درمضان په اول تاریخ کی اوتورات درمضان په شپږم تاریخ کی، زبورپه دولسم تاریخ، انجیل په اتلسم تاریخ اوقرآن دڅلور ویشتم تاریخ دتیریدو څخه وروسته یعنی په پنځ ویشتمه شپه نازل سو (قرطبی)

دقرآن په شب قدرکی دنازلیدو مطلب دا دی چې دلوح محفوظ څخه ټول قرآن لاندی (اول) اسمان ته په دی شپه نازل سوی وو، بیاپه درویشت کاله موده کی لږلږ په نبی کریم ﷺ باندی نازلیدی اوځینی حضرات فرمایی چې په هرکال کی به څومره قرآن نازلیدل مقدر وو، دومره به په شب قدرکی دلوح محفوظ څخه اول آسمان ته نازل سو (قرطبی)

اودځينو مفسرينو عکرمه ﷺ اونورو څخه نقل دي چي دوی په دې آيت کی د: لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ څخه مراد شب برات يعني دشعبان پنځلسمه شپه مقرر کړی ده، مګرپه دې شپه کی دقرآن نازليدل دنورو تولو نصوص دقرآن اوروايتونو شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ او، إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ: په شان دواضحو نصوصو په موجودګی کی بغير دڅه قوي دليل څخه نه سی ويل کيدی چي دقرآن نزول په شب برات کی سوی دی البته دشعبان پنځلسمه شپه يې په ځينو روايتونو دحديث کی په شب براءت ياليلة الصَّك په نوم سره تعبيرکړې ده او ددې شپې مبارکوالي اوپه دې کی دالله ﷻ درحمتونو دنزول ذکر دی، ددې سره په ځينو روايتونوکی دا مضمون هم راغلی دی کوم چي دلته دشپې مبارکی په صفت کی راغلی دی، يعنی، فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا: يعنی په دې شپه کی دهرحکمت والا معاملی فيصله زمونږ دطرف څخه کول کيږی، چي معنٰی يې حضرت ابن عباس ﷺ دا فرمايلې ده چي دا شپه په کومه کی چي دقرآن نزول وسو يعنی، شب قدر، په دې کی دمخلوقات متعلق تول اهم کارونه دکومو فيصلی چي په دې کال کی تر راتلونکی شب قدر پوری واقع کيدونکی وی طی کيږی چي څوک څوک به په دې کال کی پيداکيږی څوک څوک به په دې کی مری، چاته به څومره رزق په دې کال کی ورکول کيږی دا تفسير دنورو امامانو دتفسير حضرت قتاده ﷺ، مجاهد ﷺ، حسن ﷺ وغيره څخه هم منقول دی او مهدوی رحمه الله فرمايي چي معنٰی ددې دا ده چي دا تولی فيصلی کومی چي په تقدير الٰهی کی دمخکی څخه طی سوی وی، په دې شپه کی متعلقه ملائکو ته سپارل کيږی، ځکه چي دقرآن اوسنت نورنصونه په دې شاهد دي چي الله دا فيصلی دانسان دپيدائش څخه هم مخکی په ازل کی ليکلی وی، نو په دې شپه کی دهغه دطی کولو مطلب دا کيدی سی چي دقضا او قدر نفاذ چي دکومو ملائکوپه ذريعه کيږی، په دې شپه کی دغه سالانه احکام دوی ته سپارل کيږی (قرطبی)

چونکی دحديث په ځينو رايتونو کی دشب براءت يعني پنځلسمی شپی شعبان متعلق هم راغلی دی چي په دې کی دعمرونو او رزقونو فيصلی ليکل کيږی، په دې وجه ځينو حضراتو په ذکر سوی آيت کی دمبارکی شپې تفسير په شب براءت سره کړی دی، مګر دا صحيح نه ده ځکه چي دلته په دې شپه کی دقرآن دنزول ذکر دتولو څخه اول دی او دا په رمضان کی کيدل دقرآن دنصوصو څخه متعين دی، او دشب براءت متعلق چي کوم دا مضمون په ځينو روايتونوکی راغلی دی چي په دې کی دارزاقو وغيره فيصلی کيږی اول خو ابن کثير ددې متعلق فرمايي چي دا روايتونه مرسل دی اوداسی روايتونه دصحيح او واضحو نصوصو په مقابله کی قابل اعتماد نه سی کيدی دغه شان قاضی ابوبکر ابن عربی فرمايي چي دپنځلسمی شپې دشعبان په باره کی څه قابل اعتماد روايت داسی نسته چي دهغه څخه ثابته سی چي درزق اومرګ ژوند فيصلی په دې شپه کی کيږی، بلکه دوی فرمايي چي ددې شپې په فضيلت هم څه قابل اعتماد حديث نه دی راغلی، ليکن په روح المعانی کی يوبلا سنده روايت دحضرت ابن عباس ﷺ څخه ددې مضمون نقل سوی دی چي درزق اومرګ اوژوند وغيره فيصلی دشعبان په پنځلسمه شپه کی کيږی اوپه شب قدرکی ملائکو ته حواله کيږی که دا روايت ثابت سی نو دغه شان به په دواړو قولونو کی تطبيق وسی، کنه نو اصل خبره کومه چي دظاهر قرآن اوصحيح احاديثو څخه ثابته

ده هغه دا ده چې په سورة دخان کې په دې ذکر سوې آيت کې ، لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ، ده، او د: فِيهَا يُفْرَقُ وغيره
الفاظ دشب قدرمتعلق دي، پاته سوه دشب برات دفضيلت معامله پس هغه يوه مستقله معامله ده کومه
چې په ځينو روايتونو دحديث کې منقول ده ، مگر هغه اکثر ضعيف دي ، په دې وجه ابوبکربن عربي
ددې شپې دځه فضيلت څخه انکار کړی دی ، ليکن دشب برات دفضيلت روايتونه که څه هم دسند په
اعتبار سره دضعف څخه يو هم خالي نسته ليکن په تعدد دطرقو اوپه تعدد درو ايتونو سره دوی ته هم
يوقسم قوت حاصليږي په دې وجه ډيرو مشائخو دوی قبول کړه ، ځکه چې په فضائلو داعمالوکې په
ضعيفو روايتونو باندې هم دعمل کولو گنجائش سته ، والله تعالى اعلم

فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ

نو ته انتظار کوه دهغه ورځې چې راوړي آسمان دود ښکاره ، چې گيرکړي به يې وي خلق دا دی عذاب

أَلِيمٌ ﴿١١﴾ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ

دردناک ، ای ربه ! ليرې کړې زمونږ څخه دا آفت مونږ يقين راوړو ، دکومه به ورکول سی دوی ته نصيحت او

جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ ﴿١٤﴾ إِنَّا

راغلی دی دوی ته ښکاره بيان کوونکی ، بيا يې ورڅخه مخ واړوی او وې ويل پوه کړل سوی ليونی دی ، مونږ

كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ﴿١٥﴾ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ

ليرې کوو دا عذاب دلږ وخت پورې ، تاسی به بيا هغه کوی ، په کومه ورځ چې ونيسو مونږ په

الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ ﴿١٦﴾

لويو نيولو سره ، بيشکه مونږ بدله اخيستونکي يو .

تفسير: (او کله چې دا خلګ دواضح کيدو باوجود نه مني) نو ته (د دوی دپاره) دهغه ورځې انتظار کوه
چې دآسمان دطرف څخه په نظر راتلونکې دود پيدا سی کوم چې په دې ټولو خلگو باندې عام سی دا (هم)
يوه دردناکه سزاده (کومه چې به دوی ته وی ، ددې څخه مراد دغلي قحطي ده په کومه کې چې دمکې
خلګ دنبي کريم ﷺ په ښراوو سره اخته سوي وه اودا ښيري يووارپه مکه کې سوي وې اويو وارپه مدينه
منوره کې اوقاعده ده چې سخته لوږه اوتنده دآسمان اومځکې په مينځ کې دسترگو په مخکې ددود
شان په نظر راولي ، غرض دمکې خلګ په خپلو ځانونو پورې تنګ سول اوعاجزي يې شروع کړه
چنانچې دپيشګويي په طور فرمايي چې دغه وخت به دالله ﷻ په دربارکې عرض کوي چې) ای زمونږ ربه
زمونږ څخه دامصيبت ليرې کړې مونږ ضرور ايمان راوړو (چنانچې پيش گويي داسې پوره سوه چې

ابو سفیان اونورو قریشو دوی ته ولیکل هم اوراغلل هم چې ته دعا وکړه اوثمامه رئیس دیمامه کوم چې غله بنده کړی وه پوه کړی اودروح صاحب دابو سفیان دایمان وعده هم نقل کړي ده مخ ته د دوی دا وعده په زړه سره نه کول ارشاد فرمایي چې) دوی ته به (په دی سره) کله نصیحت حاصل سی (په کوم سره چې د دوی دایمان توقع وسی) حال دا دی چې (ددی څخه مخکي) دوی ته په ظاهر شان سره پیغمبر رالی (چې دنبوت شان یې ظاهروو) بیاهم دی خلګو دهغه څخه مخ واړوی اودایی وویل چې (بل چا) دی پوه کړی دی (او) لیونی دی (نو هرکله چې د دومره لوی رسول په راتلوچې درسالت په دلیلونوکی یې هیڅ تاویل نه سی کیدی ، دی خلګو ایمان راوړی ، نو په قحطي باندی چې په دی کی بی انصافه سري دا هم احتمال راوایستی سی چې دایو معمولی واقعه ده چې دطبعی اسبابو لاندی سویده او دکفر سزا نه ده ، کله ورڅخه دایمان راوړلو امید دی .

ددوی دا وینا محض دفع الوقتی ده ، مګر خیر) مونږ (دحجت تماملو دپاره) لږ نور دا عذاب لیری کړو (مګر) تاسی به بیاپه خپل هغه حالت باندی سی (چنانچې داپیش ګویی داسی پوره سوه چې دوی دعاوکړه ، باران وسو اوثمامه ته یې هم خط ولیکی چې غله دی راپریږدی اودمکی خلګوته تسلی نصیب سوه ، مګر ایمان یې څه راوړی بلکه دمخکی څخه هم زیات سرتیزه اوزور شور کوونکی سول او ، ترلږ وخت پوری ، یې څکه وفرمایل چې ددی عذاب دواپس کیدو موده صرف تردنیوی ژوند پوری ده ، بیا دمرګ څخه وروسته چې کوم مصیبت راسی دهغه خاتمه هیڅکله نسته ، چنانچې ارشاد دی چې) په کومه ورځ یې مونږ په سختو نیولو سره ونیسو (په هغه ورځ) به مونږ (پوره) بدله واخلو (یعنی په اخرت کی به پوره سزا وی)

معلومات اومسئلې : په ذکرسوی آیت کی چې دکوم دُخانِ مبین ذکر په طور دپیشګویي راغلی دی ، چې ته انتظار کوه ، دهغه واضح دود چې به په آسمان وی اوپه خلګو راسی ، ددی متعلق دصحابه وو اوتابعینو څخه دری قولونه منقول دی ، اول دا چې دا دقیامت دعلامو څخه یوه علامه ده ، کومه چې به قیامت ته بالکل قریب واقع کیږی ، دا قول دحضرت علی مرتضیٰ، ابن عباس ﷺ ابن عمرﷺ ابو هریره ﷺ اوزیدبن علی ﷺ اوحسن بصری ﷺ اوابن ابی ملیکه رحمه الله وغیره دی اوحضرت ابوسعید خدری ﷺ اوحذیفه بن اسید غفاری ﷺ څخه داقول مرفوعًا هم روایت سوی دی چې ددی تفصیل مخ ته راځی.
دوهم قول دادی چې پیشګویي واقع سوي ده او ددی مصداق دمکی مکرمی قحط دی کوم چې دنبی کریم ﷺ په ښراوو سره په دوی مسلط سوی وو ، هغوی دلوږی څخه مره کیدل ، مرداری به یې خوړل ، په آسمان باندی به په ځای دباران او وریځی هغوی ته دود په نظر راتلی ، دا قول دحضرت عبدالله ابن مسعودﷺ وغیره دی ، دریم قول دا دی چې ددی دود څخه مراد هغه ګرد اوغبار دی کوم چې دمکی دفتح په ورځ دمکی مکرمی پراسمان غوړول سوی وو ، دا قول دعبد الرحمٰن اعرج ﷺ وغیره دی (قرطبی)
زیات معروف اولنی دوه اقوال دی ، د دریم قول متعلق ابن کثیر فرمایی (دا قول ډیر غریب دی بلکه منکر دی) دباقي دوو ذکر په صحیح احادیثو کی راغلی دی ، روح المعانی دوهم قوله ته ترجیح ورکړی ده او په ذکر سوی لنډتفسیر دبیان القرآن یې دا اختیار کړی ده ، دابن کثیر اوقرطبی څخه داولنی قول

ترجیح معلومیږي ، والله اعلم ، د دواړو اقوالو درواېتونو ذکر څه داسې دی ، په صحیح مسلم کې دحضرت حذیفه بن اسید ﷺ څخه رواېت دی چې نبي کریم ﷺ دیوې بالاخانې څخه مونږ ته وکتل ، مونږ په خپل مینځ کې دعلاماتِ قیامت تذکره کوله ، دوی وفرمایل چې قیامت به ترهغه پورې قائم نه سي ، ترڅو پورې چې تاسې لس نښانې ونه وینې ، دلمر دمغرب طرف څخه راختل اودود اودابة الارض اودیاجوج ماجوج راوتل اودعیسیٰ ﷺ نزول او ددجال راوتل اودرې مځکې ننوتل یوه په مشرق کې اوبله په مغرب کې ، دریمه په جزیرة العرب کې اواور چې دقعر عدن څخه به راووزي خلک به شړي کوم ځای چې خلک دشپې دخوب دپاره ودریږي ، دی به هم ودریږي اوکوم ځای چې خلک دغرمې دارام دپاره ودریږي ، دی به هم ودریږي (ابن کثیر)

ابن جریر دابو مالك اشعري ﷺ څخه رواېت کړی دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې زه تاسې د درو شیانو څخه بېروم یو د دود څخه کوم چې به مومن ته یوقسم زکام پیداکړي اودکافرپه ټول بدن کې به ننوزي تردې چې دهریوې سایې اومسام څخه به یې راوزي اودوهم شی دابه ده (کوم چې به یوعجیبه قسم حیوان دمځکې مخ ته راووزي) اودریم دجال ، دا رواېت ابن کثیر نقل کړی دی فرمایي چې (ددې اسناد جید دی) ددې مضمون یو رواېت په حواله دابن ابي حاتم دحضرت علي کرم الله وجهه څخه هم ابن کثیر نقل کړی دی چې ددخان پیشګویي تیره سوې نه ده (بلکه قیامت ته نژدې به) دا دود دمومن دپاره یوقسم زکام پیداکي اوکافرته به دومره ورننوزي چې دده دهر وربښته دسورې څخه به راووزي ، دغسې یو مضمون په حواله دابن جریر دحضرت عبدالله ابن عمر ﷺ څخه اوحضرت ابن عباس ﷺ څخه هم نقل سوی دی چې ددې دنقل کولو څخه وروسته ابن کثیرفرمایي .

وهذا إسناد صحيح إلى ابن عباس حبر الأمة وترجمان القرآن، وهكذا قول من وافقه من الصحابة والتابعين أجمعين، مع الأحاديث المرفوعة من الصحاح والحسان وغيرهما، التي أوردوها مما فيه مقنع ودلالة ظاهرة على أن الدخان من الآيات المنتظرة، مع انه ظاهر القرآن، قال الله تعالى (فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ) وعلى ما فسره ابن مسعود، ﷺ إنما هو خيال رأوه في أعينهم من شدة الجوع والجهد، وهكذا قوله تعالىٰ: (يَغْشَى النَّاسَ) أي: يتغشاهم ويعمهم، ولو كان أمرا خياليًا يخص أهل مكة المشركين لما قيل فيه: (يَغْشَى النَّاسَ)

دحضرت ابن عباس ﷺ حبر امت اوترجمان القرآن څخه دا اسناد صحیح دی اوداقول دنورو حضراتو اصحابو اوتابعینو هم دی کومو چې دابن عباس ﷺ موافقت فرمایلی دی ، ددې سره احادیث مرفوعه په کوموکې چې ځینې صحیح ځینې حسن دي هغه هم ددې ثابتولو دپاره کافي دي چې دخان دقیامت دهغو علاماتو څخه دی دکومو چې انتظار دی اوس لانه دی راغلی خصوصاً کله چې ظاهر الفاظ دقرآن هم په دې شاهد دي اوحضرت عبدالله ابن مسعودپه مشهور تفسیرکې په کوم کې چې د دود ذکر دی هغه خو یو خیالي دود وو کوم چې دسختې لوږې په وجه د دوی سترګو ته محسوس کیدی ، په دې وجه لفظ دیغشی الناس بعید معلومیږي، ځکه چې داخیالي دود خو داهل مکه دپاره مخصوص وو او دیَغْشَی النَّاسَ الفاظ دابښیي چې هغه پرټولو خلکوپه عام طورسره غوریدلی وو .

او اول یعنی دحضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ دقول روایت په صحیحینو او مسند احمد، ترمذی او نسایی وغیره کی داسی راغلی چی حضرت مسروق روایت کړی دی چی یوه ورځ مونږ دکوفی په جمات کی داخل سو کوم چی ابواب کنده ته نژدی دی هلته مو ولیدل چی یو واعظ خلګوته وعظ کوی او ددی آیت یعنی: يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ: متعلق یی دحاضرینو څخه پوښتنه وکړه چی تاسی پوهیږی چی ددی دخان څخه مراد دی؟ بیایی وفرمایل چی دا به یو دود وی کوم چی به دقیامت په ورځ راوزی کوم چی به دمنافقانو غوږونه او سترګی ونیسی او مومنانو ته به ور څخه زکام راسی.

مسروق وایی چی دواعظ دا خبره چی مو واوریده نو مونږ حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ ته ولاړو هغه ته مو ددی ذکر وکی هغه پروت وو په بیړه راپورته سو او ویی فرمایل چی الله ﷻ ستاسی نبی ﷺ ته دا هدایت فرمایلی دی چی، قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ (یعنی زه ستاسی څخه په دی تعلیم او تبلیغ څه معاوضه نه غواړم او نه زه دهغو خلګو څخه یم کوم چی په تکلف سره څه خبره جوړوی) په دی وجه دعلم تقاضا دا ده چی څوك څه شی نه پیژنی نو صفا دوایی چی زه نه پوهیږم ددی علم الله ﷻ ته دی په تکلف سره خبره نه جوړ وی) بیایی وفرمایل چی زه اوس تاسی ته ددی آیت دتفسیر یوه واقعه اوروم، هغه دا ده چی کله قریشو دنبی کریم ﷺ ددعوت اسلام دقبلولو څخه انکار او په خپل کفر یی اصرار وکی نو نبی کریم ﷺ دوی ته ښرا وکړه چی یاالله! په دوی داسی قحط راوله لکه چی تا دحضرت یوسف ﷺ په زمانه کی راوستلی وه، ددی ښراوو اثر داسی وسو چی دغه خلګ په سخت قحطی کی اخته سول، تردی چی هډوکی او مرداری خوړل یی شروع کړل، دی خلګو چی به آسمان ته نظر پورته کوی نو دسختی لوږی څخه به دوی ته د دود شان په نظر راتلی، ددی څخه وروسته عبدالله ابن مسعود ﷺ دا آیت په دلیل کی تلاوت وفرمایی، فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ: کله چی دا واقعه پیښه سوه نو خلګ دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سول او درخواست یی وکی چی دخپلی قبیلی مضر دپاره دالله ﷻ دباران سوال وکړه کنه نو دغه به ټول هلاك سی نبی کریم ﷺ دعا وفرمایله نو الله ﷻ باران وکی، په دی دا آیت نازل سو، إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ: یعنی مونږ ستاسی څخه دا عذاب دڅو ورځو دپاره لیری کوو (مګر کله چی تاسی دمصیبت څخه ووزی) نو بیا به دخپل کفر طرف ته واپس سی چنانچه داسی وسوه بیا هغوی خپل تیر حالت ته واپس سول، نو الله ﷻ دا آیت نازل کی، يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ: یعنی په کومه ورځ چی مونږ په سختو نیولو ونیسو دهغه ورځی څخه وبیرېږی بیا ابن مسعود ﷺ وفرمایل چی دابطش کبری یعنی لوی سخت نیول په غزوه بدر کی وسو، حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ ددی واقعی نقل کولو څخه وروسته فرمایی چی پنځه شیان تیر سوی دی یعنی دخان، روم، قمر، بطشه، لزام، (ابن کثیر)

ددخان څخه مراد په دی تفسیر کی دمکی مکرمی قحطی ده او دروم څخه مراد هغه پیش ګویی ده کومه چی په سورة روم کی د دوی دغلبی متعلق راغلی ده، وَهُم مِّن بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ: او دقمر څخه انشقاق دقمر مراد دی چی ذکر یی په، اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانشَقَّ الْقَمَرُ: کی دی او بطشه دذکر سوی تفسیر مطابق په

غزو بدرکی دقریشو دکفارو انجام دی اودلزام څخه اشاره دی آیت طرف ته ده: فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا که په ذکر سوو ایتونوکی فکر وسی نو په دی کی څو پیشګویی دی اول دود په آسمان باندی ظاهریدل اوپه تولو خلګو خپریدل ، دوهم دمشرکانو ددی عذاب څخه عاجز راتلل ، دایمان وعده کول ، دالله ﷻ څخه دعاګانی غوښتل، دریم د دوی وعده دروغ کیدل او وروسته منکر کیدل ، څلورم دالله ﷻ د دوی د دروغو په وعده هم په طور داتمام حجت دڅه وخت دپاره د دوی څخه عذاب لیری کول اودانِّيْ ته بنوول چی تاسی به په دی وعده قایم پاته نه سی ، پنځم دوباره بیادوی ته په سختو نیولو سره نیول ، دحضرت عبدالله ابن مسعود دتفسیر مطابق دا تولی پیش ګویی پوره سوی ، اول څلور خو په مکه والاوو دسخت قحط په مسلط کیدو اوبیا درفع کیدوپه دوران کی پوره سوی اوپنځمه په غزو بدرکی پوره سوه .

لیکن په دی تفسیر دقرآن دظاهرو الفاظو څخه دا بعیده معلومیږی چی دلوږی دسختي په سبب په آسمان کی خیالی دود په نظر راتلل دی قرآن کریم په تَاْتِي السَّمَآءُ او دُخَانٍ مُّبِيْنٍ او يَغْشَى النَّاسَ په الفاظوسره تعبیر کړی وی، څکه چی په ظاهره ددی الفاظو څخه په عام آسمان کی ښکاره دود ښوریدل اودتولو خلګو ددغه دود څخه متاثره کیدل معلومیږي، په ذکرسوی تفسیرکی نه پرآسمان ددود خپریدل ثابتیږی اونه دخلګو ددی دود څخه متاثره کیدل‌معلومیږی، بلکه دا دود خو په خپله د دوی دخپل سخت مصیبت اثروو، په دی وجه حافظ ابن کثیر دظاهر قرآن مطابق دی ته ترجیح ورکړي ده چی دا دخان مبین دقیامت دعلاماتو څخه دی او ددی ترجیح په دی وجه هم ده چی دا په مرفوع روایتونو سره ثابت دی او دا صرف دحضرت عبدالله ابن مسعود‌ؓ خپل قول دی ، مګر په دی تفسیر په ظاهره د: إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ : څخه دا اشکال کیږی ، چی په قیامت کی خو دکفارو څخه هیڅ عذاب نه سی لیری کولی ، دلته دڅو ورځو دپاره دعذاب لیری کولو ذکر څنګه درست کیدی سی؟ ابن کثیر فرمایی چی ددی دوی معناوی کیدی سی ، یوه دا چی مراد ددی څخه داوی چی که مونږ ستاسی دوینا مطابق عذاب لیری کو اوتاسی بیا دنیاته واپس کړو نوتاسی به بیادغه کفر اوانکار شروع کی لکه چی په نورو ایتونوکی هم دامضمون دغسی راغلی دی ، وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ : اوپه یوبل آیت کی فرمایی: وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ : دوهمه معنی دا هم کیدی سی چی په كَاشِفُوا الْعَذَابِ کی دکشف عذاب څخه مراد دا وی چی که څه هم دعذاب راتلو اسباب مکمل سول او عذاب تاسی ته نژدی راغلی دی ، مګر دڅو ورځو دپاره مونږ دا وروسته کی ، لکه چی دحضرت یونس ؑ دقوم په باره کی راغلی دی ، كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ. حال دا دی چی دحضرت یونس ؑ په قوم عذاب نه وو راغلی ، صرف اثار دعذاب په نظر راغلی وه ، دا یی په کشف دعذاب سره تعبیرکړه ، لنده داچی که ددخان پیش ګویی دقیامت په علاماتوکی شمارسی نود: كَاشِفُ الْعَذَابِ په الفاظو سره په دی هم څه اشکال نه پاته کیږی اوپه دی تفسیربه د: يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰى څخه مراد دقیامت دورځی نیول وی دحضرت عبدالله ابن مسعود‌ؓ په تفسیرکی چی یی دبدر دغزا نیول فرمایلی دی هغه په خپل ځای صحیح ده هغه هم یو سخت نیول وو ، لیکن په دی سره دانه لازمیږی چی مخ ته په قیامت کی به ددی څخه

لوی نیول نه دی اوپه دی کی هم څه بعدنه معلومیږی چی قرآن کریم دمکی کفار دیو راتلونکی عذاب
څخه په دې آیتونوکی بیرولی دی ددې څخه وروسته چی هرڅه عذاب پرهغوی راغلی دی ، هغه په څه
درجه کی صحابه کرامو ﷺ ددی مصداق ګڼلی دی او ددی ایتونو ذکر یی فرمایلی دی چی په دی سره
ددی دعلامو دقیامت دکیدو څخه نفی نه کیږی لکه چی په روح المعانی کی دعلامه سفارینی دکتاب ،
البحور الزاخرة، په حواله سره په خپله دحضرت ابن مسعود ﷺ څخه روایت کړی دی .

هما دخانان مضى واحد والذي بقي يَملأ ما بين السماء والأرض ولايصيب المؤمن إلا بالزكمة وأما الكافر فيشق مسامعه فيبعث الله تعالى عند ذلك الريح الجنوب من اليمن فتقبض روح كل مؤمن ويبقى شرار الناس (روح)

دخانونه دوه دی یو تیر سو (یعنی دمکی دقحطی په وخت کی) اوبل کوم چی باقی دی هغه به دآسمان اومځکی دمینځ فضا ډکه کړی اومومن ته به ددی څخه صرف دزکام حالت پیداسی اودکافر تول مسامونه به څیری کړی دغه وخت به الله ﷻ دیمن دطرف څخه جنوبی هوا راولیږی چی دهرمومن روح به قبض کړی اوصرف کفار شرار الناس به باقی پاته سی .

که څه هم صاحب دروح المعانی دخپل مختار تفسیر مطابق ددی روایت دصحت متعلق دخپل شك اظهار کړی دی ، مګر که دا روایت ثابت سی نو دظاهر دقرآن سره او دمرفوع روایتونو سره څه تعارض نه پاته کیږی ، والله سبحانه وتعالی اعلم

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَآءَهُمْ رَسُوْلٌ كَرِيْمٌ ﴿١٧﴾

او آزمائش کړی دی مونږ د دوی څخه مخکی دقوم دفرعون او راغلی دوی ته رسول عزتمند

اَنْ اَدُّوْٓا اِلَيَّ عِبَادَ اللّٰهِ ۭ اِنِّىْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ ﴿١٨﴾ وَّاَنْ

چی حواله کړی ما ته بندګان دخدای ، زه تاسی ته راغلی یم رسول معتبر ، او دا

لَّا تَعْلُوْا عَلَى اللّٰهِ ۭ اِنِّىْٓ اٰتِيْكُمْ بِسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿١٩﴾ وَاِنِّىْ عُذْتُ

چی لویی مه کوی دالله په مقابله کی ، ما راوړی دی تاسی ته دلیل واضح ، او زه پناه غوارم

بِرَبِّىْ وَرَبِّكُمْ اَنْ تَرْجُمُوْنِ ﴿٢٠﴾ وَاِنْ لَّمْ تُؤْمِنُوْا لِىْ فَاعْتَزِلُوْنِ ﴿٢١﴾ فَدَعَا

په خپل رب اوستاسی په رب ددی څخه چی تاسی ماسنګسار کړی، اوکه تاسی یقین نه کوی په ما نوزما څخه لیری سی، بیایی

رَبَّهٗٓ اَنَّ هٰٓؤُلَاۗءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُوْنَ ﴿٢٢﴾ فَاَسْرِ بِعِبَادِىْ لَيْلًا اِنَّكُمْ

دعا وکړه خپل رب ته چی دا خلق ګناهګار دی ، نو اوباسه زما بندګان دشپی خامخا په تاسی به

مُّتَّبَعُوْنَ ﴿۲۳﴾ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا ۭ اِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُوْنَ ﴿۲۴﴾ كَمْ تَرَكُوْا

دریسی کیږي ، او پریږده دریاب خلاص سوی ، خامخا دغه خلق به ډوبیږي ، ډیر ورڅخه پاته سول

مِنْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿۲۵﴾ وَّزُرُوْعٍ وَّمَقَامٍ كَرِيْمٍ ﴿۲۶﴾ وَّنَعْمَةٍ كَانُوْا فِيْهَا

باغونه اوچینی ، او فصلونه اوخاص کورونه ، او دارام سامان په کومو کی

فٰكِهِيْنَ ﴿۲۷﴾ كَذٰلِكَ ۣ وَاَوْرَثْنٰهَا قَوْمًا اٰخَرِيْنَ ﴿۲۸﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاۗءُ

چی به دوی خبری جوړولی، هم دغسی وسوه او هغه تول په میراث ورکړل مونږ بل قوم ته نو ونه ژړل په هغوی اسمان

وَالْاَرْضُ وَمَا كَانُوْا مُنْظَرِيْنَ ﴿۲۹﴾ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ مِنَ

او نه مځکی اونه هغوی ته مهلت ورکړل سو ، اومونږ محفوظ کړل بنی اسرئیل د

الْعَذَابِ الْمُهِيْنِ ﴿۳۰﴾ مِنْ فِرْعَوْنَ ۭ اِنَّهٗ كَانَ عَالِيًا مِّنَ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿۳۱﴾

عذاب د ذلت څخه ، کوم چی دفرعون دطرف څخه وو ، بیشکه هغه وو لویی کوونکی دحد څخه وتونکی

وَلَقَدِ اخْتَرْنٰهُمْ عَلٰي عِلْمٍ عَلَي الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۲﴾ وَاٰتَيْنٰهُمْ مِّنَ الْاٰيٰتِ

او دوی مونږ خوښ کړل په خپل علم سره په مخلوقات کی ، او ورکی مونږ دوی ته نښی په کومو

مَا فِيْهِ بَلٰۗـؤٌا مُّبِيْنٌ ﴿۳۳﴾

کی چی وو ښکاره مدد .

تفسیر: اومونږ د دوی څخه مخکی دفرعون دقوم ازمائش کړی دی او (هغه ازمائش دا وو چی) دوی ته یو معزز پیغمبر (یعنی حضرت موسیٰ ؑ) راغلی وو (دپیغمبر په راتلو سره ازمائش داسی کیږی چی کوم ایمان راوړی اوکوم نه راوړی اودوی (راغلل دفرعون قوم ته یی وفرمایل) چی دا دالله بندګان (یعنی بنی اسرائیل کوم چی تاسی په قسم قسم تکلیفونوکی اچولی دی) ماته حواله کړی (او د دوی څخه لاس واخلی چی زه کوم خای اوځنګه مناسب وی دوی ازاد وساتم) زه تاسی طرف ته (دخدای) پیغمبر (جوړ سوی راغلی) یم (او) دیانتدار یم (په یوه خبره دوحی کی کومی زیاتی نه کوم کوم حکم چی وی هغه تاسی ته رسوم، نو تاسی ته یی منل په کار دی) او دا (یی هم وفرمایل) چی تاسی دخدای څخه سرکښی مه کوی (لوړ دحق العباد حکم وو دلته دحق الله) زه ستاسی په مخکی یو واضح دلیل (دخپل نبوت) پیش کوم

(مراد ددې څخه معجزه دعصا اوید بیضاء وې) او (هرکله چې فرعون او اهل فرعون ونه منله بلکه د دوی په مینځ کې مشوره د دوی دقتل وسوه دغه وخت چې دوی وا وریدل نووې فرمایل) زه دخپل پروردګار او ستاسی دپروردګار پناه غواړم ددې څخه چې تاسی خلک ما په ډبرو (وغیره) قتل کې او که تاسی په ما ایمان نه راوړی نوتاسی زما څخه لیرې سی (یعنی زما په تکلیف رارسولو مه پسی کیږی ځکه چې ماته هیڅ نقصان نه رسیږی، زما سره دالله ﷻ وعده ده، فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا، لیکن ستاسی جرم نور په زیاتیږی په دې وجه په خیر خواهي سره وایم چې داسی مه کوی، مګر هغوی کله منع کیدل) پس موسیٰ ؑ خپل رب ته دعا وکړه چې دا ډیر سخت مجرمان خلک دی (چې دجرمونو څخه نه منع کیږی اوس د دوی فیصله وکې ارشاد وسوچې مونږ دعا قبوله کړه او د دوی دفیصلی وخت رالی) نو اوس زما بندګان (یعنی بنی اسرائیل) ته په شپه روان کړه ووزه (ځکه چې) ستاسی به (دفرعون دطرف څخه) تعاقب (هم) کیږی (په دې وجه چې تاسی دشپې ووزی نو دومره لیرې به ولاړسی چې دوی به تاسی (لاندې نه کړی) او (په سفرکې چې درته دریاب مخ ته راسی) تاسی دغه دریاب (اول په لکړه ووهی چې هغه وچ سی لار درکړی بیا دپوری وتلو څخه وروسته کله چې دی په دغه حالت وويني نوفکرمه کوی چې دغه شان به فرعون هم شاید چې راپوری وزی بلکه تاسی دی دغسی) دسکون په حالت کې (یعنی داوبو لیرې کیدو اولاړو جوړیدو سره چې د دریاب کوم هیئت جوړسوی دی په دغه هیئت یې) پرېږدی (اوبې فکره اوسیږی ځکه چې ددې په دې حالت کې په پاته کیدوکې داحکمت دی چې) ددوی (فرعونیانو) تول لښکر (په دې دریاب کې) به ډوب سی (داسی چې هغوی به وردننه سی اوټول په کې ورسی نو دځلور طرفه څخه به اوبه پرراسی، چنانچې داسی وسوه چې حضرت موسیٰ ؑ پوری وتی اوفرعونیان غرق سول او) عمده کورونه (اوځومره دارام سامانونه په کوموکې چې هغوی خوشحاله اوسیدل پرېښوول (داقصه) دغه شان وسوه او مونږ یو بل قوم ددې مالکان جوړ کړل (مراد ورڅخه بنی اسرائیل دی) پس (چونکې هغوی نهایت مبغوض وه په دې وجه) نه پردوی آسمان او مځکې ته ژړا ورغله اونه دوی ته (دعذاب څخه) څه مهلت ورکول سو (یعنی که لږ نور ژوندی پاته سوی وای نو دجهنم دعذاب څخه به څه ورځې بچ پاته سوی وای) او مونږ (دغه شان) بنی اسرائیلو لره دسخت ذلت دعذاب څخه یعنی دفرعون (دظلم اوستم) څخه نجات ورکې، واقعي هغه (فرعون (لوی سرکښ (او) دحد (دبندګۍ) څخه دوتونکو څخه وو (یونعمت خوپه بنی اسرائیلو داوسو) او (ددې څخه علاوه) مونږ بنی اسرائیلو لره (نور نعمتونه ورکړل) دخپل علم (اوحکمت په وجه وسره (په ځینو کارونو کې دټولې) دنیا په خلکو باندې (یا په ټولو کارونوکې په یوه لویه حصه دمخلوق باندې مثلاً ددغه زمانې په خلګومو) فوقیت ورکې او (په دغو نعمتونوکې، دانعام کیدو څخه علاوه دالله ﷻ په قدرت باندې دلالت هم وو چې مطلب یې دا دی چې) مونږ دوی ته (دخپل قدرت) داسی (لوی لوی) نښانې ورکړې په کوموکې چې صریح انعام وو (یعنی کوم احسان چې په دوی وسو، په دې کې دوه صفتونه پیدا کیږی انعام والي یې هم اوقدرت دلیل والي یې هم بیا ځینې په دغوکې حسی نعمتونه وه لکه دفرعون څخه نجات ورکول او ځینې معنوي وه لکه علم اوکتاب اومشاهده دمعجزاتو)

معلومات اومسئلې: وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ (زه دخپل پروردګار او ستاسی دپروردګار پناه

غوارم ، ددی څخه چی تاسی ما رجم کی) درجم معنٰی په ډبرو ویشتل او هلاکول هم دی او چاته ښکنځل اوبدی ردی ویل هم ، دلته دواړی معناوی مرادی دی څکه کیدی سی چی دفرعون قوم موسٰی ﷺ ته دقتل اخطار هم ورکړی وی .

وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا (او دریاب دسکون په حالت کی پریږده) دَرَهْوٌ معنٰی ده ، سکون ، په اصل کی دحضرت موسٰی ﷺ او دده دملګرو طبعی خواهش داسی په کار وو چی د دوی دپوری وتو څخه وروسته دی دریاب په خپل اصلی حالت سی چی دفرعون لښکر راپوری نه سی ، په دی وجه الله ﷻ دوی خبردار کړل چی تاسی پوری وځی نو سمندر په خپل حالت ساکن پریږدی او د اوبو دبیرته جاری کیدو فکر مه کوی چی فرعون په دریاب کی وچه جوړه سوی لار ووینی نو دسمندر مینځ ته به ورسیږی هغه وخت به مونږ دریاب جاری کو او دا لښکر به ډوب سی (ابن کثیر)

وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ (او مونږ ددغو وارثان یو بل قوم جوړ کی) په سورة شعراء کی وضاحت دی چی ددی دوهم قوم څخه مراد بنی اسرائیل دی اوپه کوم چی مشهور اشکال دی چی په مشهودو تواریخوکی هیڅکله دا نه ثابتیږی چی بنی اسرائیل دوباره په مصرکی اباد سول ، ددی جواب هم دسورة شعراء په تفسیرکی تیرسوی دی .

(دمځکی او دآسمان ژړل)

فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ (نو په دوی آسمان اومځکی ته ژړا ورنغله) مطلب دا دی چی دوی په مځکه څه داسی نیک عمل نه وو کړی چی په مرګ یی مځکی وژړل او نه د دوی څه نیک عمل آسمان ته رسیدلی وو چی آسمان په وژاړی او دا خبره په ډیرو روایتونو سره ثابته ده چی دیو نیک بنده په مرګ باندی آسمان او مځکی ژاړی .

حافظ ابویعلی دحضرات انس ﷛ په روایت سره دنبی کریم ﷺ دا ارشاد نقل کړی دی چی په آسمان کی دهر بنده دپاره دوی دروازی مقرری دی په یوه دده رزق نازلیږی ، په دوهمه دده عمل او دده خبری لوړ رسیږی ، چنانچی کله دغه بنده مړ سی نو دا دروازی دی یادوی او ژاړی ، ددی څخه وروسته دنبی ﷺ (په طور داستشهاد) دا ایت تلاوت وفرمایی چی ، فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ : دحضرت ابن عباسؓ ﷛ څخه هم ددی قسمه روایتونه روایت سوی دی (ابن کثیر)

په یو بل حدیث کی کوم چی دحضرت شریح بن عبید حضرمی ﷛ څخه مروی دی ، دوی ارشاد فرمایی چی ، کوم مومن دداسی مسافری په حالت کی مری چی په ده څوك ژړیدونکی نه وی نو په ده آسمان او مځکه ژاړی په دی هم دوی داایت تلاوت وفرمایی او ویی فرمایل چی دامځکه اوآسمان په یوکافر باندی نه ژاړی (ابن جریر)

دحضرت علی ﷛ څخه هم نقل دی چی دوی دنیك سړی په مرګ باندی دآسمان اومځکی دژړلو ذکر فرمایلی دی (ابن کثیر)

اوځینو حضراتو دایت الفاظ مجاز او استعاره مقرره کړی ده او ویلی دی چی دآسمان اومځکی حقیقتًا ژړا مرادنه ده ، بلکه مقصد دا دی چی د دوی وجود داسی ناقابل التفات وو چی د دوی په ختمیدو

هیڅاته افسوس ونه سو، لیکن دذکر سوو روایتونو په رڼا کې راجح دا معلومیږي چې دلته دآسمان اومځکې حقیقتاً ژړا مراد ده ځکه چې هرکله دایت حقیقي معنٰی ممکنه ده او دروایتونوڅخه هم ددې تائید کیږي نو خامخاپه مجاز او استعاره باندې دمحمول کولو ضرورت نسته ، پاته سوه دا شبهه چې په آسمان اومځکه کې شعور کله وو ؟ چې دوی وژاړي ؟ نو جواب یې ظاهر دی چې دکائناتوپه هر مخلوق کې څه ناڅه شعور ضرور موجود دی ، لکه چې دقرآن کریم دایت ، وَاِنْ مِنْ شَیْءٍ اِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ څخه معلومیږي اواوس کرار کرار نوی سائنس هم دې نتیجې ته رسیږي ، البته دا ضروري نه ده چې دآسمان اومځکې ژړادې داسې وي لکه دانسانانو چې وي ، د دوی دژړا کیفیت به یقیناً چې مختلف وي چې حقیقت یې مونږ ته معلوم نه دی .

وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ (او مونږ بنی اسرائیلو ته دخپل علم په وجه سره ددنیا پرمخلوق فوقیت ورکی) په دې سره دبنی اسرائیلو په امت محمدیه علی صاحبها السلام باندې فائق کیدل لازم نه راځي ځکه چې ددې څخه مراد دهغه زمانې ددنیامخلوق دی اوهغه وخت بیشکه چې هغه په ټولو قومونو باندې بنه وو اودا داسې ده لکه چې دحضرت مریم (رض) دپاره په نِسَآءُ الْعٰلَمِیْنَ باندې فضیلت قرآن کریم ذکرکړی دی او دا هم ممکنه ده چې په څه خاص وجه سره بنی اسرائیلوته په ټولی دنیا اودهري زمانې په خلګوڅه فضیلت حاصل وي لیکن په مجموعي حیثیت سره افضلیت امت محمدیه ته حاصل دی (دتفصیل دپاره ابن کثیر وغیره وګورئ) اودعلی علمٍ (دخپل علم په وجه سره) مطلب دا دی چې زمونږ په هر کار کې حکمت وي ، نو دوی ته فوقیت ورکول چونکې زمونږ دعلم اوحکمت اومصلحت تقاضاوه ، په دې وجه مونږ دوی لره فوقیت ورکی .

وَآتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُبِينٌ (اومونږ دوی ته داسې نښې ورکړې په کوموکې چې واضح انعام وو) دنښو څخه مراد عصا يَد بیضاء وغیره معجزې دي او دبلاؤ دوی معناوې راځي یوه دانعام بله دآزمائش، دلته دواړې معناوې بلا تکلفه ممکنې دي (قرطبی)

اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَيَقُوْلُوْنَ ﴿۳۴﴾ اِنْ هِيَ اِلَّا مَوْتَتُنَا

او بیشکه دا خلق وايي ، نورهیڅ نسته زمونږ دا مرګ دی

الْاُوْلٰى وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِيْنَ ﴿۳۵﴾ فَاْتُوْا بِاٰبَآئِنَآ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۳۶﴾

اولنی او مونږ لره بیا پورته کیدل نسته (که وی) نو را ولی زمونږ پلار نیکه که تاسی رښتینی یاست ،

اَهُمْ خَيْرٌ اَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ ۙ وَّالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ اَهْلَكْنٰهُمْ ۡ اِنَّهُمْ كَانُوْا

آیا دوی غوره دي یا قوم دتُبّع او کوم چې د دوی څخه مخکې وه ، مونږ هلاك کړل هغه بیشکه

مُجْرِمِيْنَ ﴿٣٧﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لٰعِبِيْنَ ﴿٣٨﴾

هغه وه گناهگار، او مونږ چي جوړ کړي دي اسمانونه او مځکه او څه چي ددې په مينځ کي دي لوبي نه دي،

مَا خَلَقْنٰهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٣٩﴾ اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ

مونږ جوړ کړي دي دوی په حقه سره، او ليکن ډير خلق نه پوهيږي، بيشکه دفيصلي ورځ

مِيْقَاتُهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِيْ مَوْلًى عَنْ مَّوْلًى شَيْـًٔا وَّلَا هُمْ

وعده ده ددې ټولو، په کومه ورځ چي په کار ورنه ولي يو دوست دبل دوست هيڅ قدري او نه به

يُنْصَرُوْنَ ﴿٤١﴾ اِلَّا مَنْ رَّحِمَ اللّٰهُ ۭ اِنَّهٗ هُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿٤٢﴾ ع

ورته مدد ورسيږي، مگر په چاچي رحمت وکړي الله، بيشکه هغه زبردست دي رحم والا.

تفسير: دا خلک (دقيامت وعدې اورې اودقيامت څخه انکارکوي او) وايي چي اخرى حالت بس دا زمونږ ددنيا مرگ دى اومونږ به دوباره ژوندي نه سو (مطلب دا چي اخري حالت دغه اخروى ژوندنه دى، بلکه دا دنيوي مرگ اخرى حالت دى چي ددې څخه وروسته هيڅ حالت نسته) نو (اى مسلمانانو!) که تاسي (داخرت په دعوه کي) رښتيني ياست نو (انتظار دڅه دى اوس) زمونږ پلرونه اونيکه گان (ژوندي کړئ) راوړئ موجود کئ (مخ ته د دوی په کفرياتو باندي زورنه ده چي) دوی لره لږ فکر په کاردى چي دا خلک (په قوت اوشوکت کي) زيات لوى سوي وه اوکه دتبع (بادشاه ديمن) قوم اوکوم قومونه چي د دوى څخه مخکي تير سوي دى (مثلاً عاديان، ثموديان وغيره يعني داقومونه ډير زيات سوي وه مگر) مونږ هغه (هم) هلاك كړل (محض په دې وجه چي) هغوى نافرمان وه (نو داخلک که دنافرمانۍ څخه واپس نه سول نو دوى به څنگه خانونه محفوظ كړي) او (مخ ته دقيامت دصحت اوحکمت بيان دى چي) مونږ آسمانونه اومځکي اوڅه چي ددې په مينځ کي دي دا په دې طور سره نه دي جوړکړي چي مونږ عبث کار کوونکي يو (بلکه) مونږ دا دواړه (د دوى دنوړ مخلوقات سره) په څه حکمت باندي جوړ کړي دي (مثلاً ددوى څخه يو خو دالله ﷻ په کامل قدرت باندي دلالت کيدې سي دوهم ورڅخه دجزا اوسزا ثبوت ورکول کيږي) ليکن اکثره خلگ نه پوهيږي (چي کوم ذات دداسي عظيمو اجسامو په اول وار پيدا کولو باندي قادر دي هغه ددې په دوباره پيدا کولو هم قادر دى) بيشکه دفيصلي ورځ (يعني دقيامت ورځ ددې ټولو (ددوباره ژوندي کيدو اودجزا اوسزا ورکول کيدو) وخت مقرر دى (چي وقوع به يې په خپله موقع ضرور وي، مخ ته دقيامت څه واقعات دي، يعني) په کومه ورځ چي يو دوست دبل دوست يوه ذره په کار رانه سي اونه (بل خوك دچا دطرف څخه مثلاً ددوى داټکلى خدايانو دطرف څخه به) د دوى څه حمايت کول کيږي البته مگر په چاچي الله ﷻ رحم وکي (چي په رحمت سره دده په حق کي دبارى تعالى

په اجازه سره سوی سفارش په کار راسی او الله ﷻ به دده مددگار وی) هغه (الله) غالب دی (دکافرانو څخه
به بدله واخلی) مهربانه دی (په مسلمانانو به رحمت وکی)

معلومات اومسئلې : فَأْتُوا بِآبَائِنَا إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ (که تاسی رښتینی یاست نو زمونږ پلاران نیکه گان راولی
موجود کی) قرآن کریم د دوی ددی اعتراض جواب څکه نه دی ورکړی چی بالکل ظاهره وه او هغه دا چی
دټولو انسانانو ددوباره ژوند دعوه په اخرت کی کیدی سی ، هغه وخت به الله ﷻ ټول ژوندی کوی ، په
دنیا کی مرگ اوژوند دقدرت دمخصوصو قوانینو اومصلحتونو پابند دی که الله ﷻ دا وخت چاته دوهم
ژوند ورنه کی نو دا ددی خبری دلیل څنگه جوړ سو چی په اخرت کی به هم هغه دوباره ژوندی نه سی ، په
منطقی اصطلاح کی ددی جواب داسی تعبیر کیږی چی دمقید عدم وقوع دمطلق عدم وقوع لره مستلزم
کیدی نه سی (بیان القرآن)

دقوم تُبّع واقعه : أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ (آیا دا خلک دشان اوشوکت په اعتبار سره زیات سوی دی یا دتُبّع قوم)
په قران کریم کی دقوم تُبّع ذکر دوه ځایه راغلی دی ، یو دلته او بل په سورة قٓ کی ، لیکن په دواړو
ځایونو کی صرف د دوی دنوم ذکر دی څه مفصل واقعه یی ذکر نه ده ، په دی وجه مفسرینو په دی باره
کی اوږده بحثونه کړی دی چی ددی څخه څوك مراد دی؟ واقعه دا ده چی تُبّع دیو معین سړی نوم نه دی
بلکه دا دیمن دهغو حمیری بادشاهانو پرله پسی لقب راغلی دی کوموچی تراوږدی زمانی پوری دیمن
مغربی حصه دار السلطنت مقرر کړی وو ، دعرب ، شام ، عراق اودافریقی په ځینو حصو یی حکومت
وکی ، په دی وجه دتُبّع جمع تبابعه اودغو بادشاهانو ته تبابعه دیمن وایی ، دلته ددغو تبابعو څخه کوم
یو تُبّع مراد دی؟ په دی باره کی دحافظ ابن کثیر تحقیق زیات راجح معلومیږی چی ددی څخه مراد تُبّع
اوسط دی چی نوم یی اسعد ابوکریب بن ملکیکرب یمانی دی ، دابادشاه دنبی کریم ﷺ دبعثت څخه کم
ازکم اووه سوه کاله مخکی تیرسوی دی ، اوپه حمیری بادشاهانو کی دده دحکومت موده دټولو څخه
زیاته سوی ده ، ده په خپل عهدِ حکومت کی ډیری علاقی فتح کړی ، تردی چی سمرقند ته ورسیدی ،
دمحمد بن اسحٰق روایت دی چی ددی فتوحاتو په دوران کی هغه یو وار دمدینی منوری پرکلی تیر سو
او په دی یی دحملی اراده وکړه دمدینی خلکو داطریقه اختیار کړه چی دورځی به یی دده سره جنگ کوی
او دشپی به یی ورته میلمستیا ورکوله ، په دی سره ده ته شرم ورلی اودمدینی والاوسره یی دجنگ
اراده منسوخه کړه ، په دی دوران کی دوو یهودی عالمانو دی خبر کی چی په دی کلی ستا وس نه چلیږی
په دی وجه چی دادنبی اخر زمان ﷺ مقام دهجرت دی ، چنانچی هغه دغه یهودیان دځان سره یمن ته
راوستل او ددی یهودیانو دتبلیغ اوتعلیم څخه متاثره سول او دین موسوی یی قبول کی کوم چی هغه
وخت حق دین وو بیا دده قوم هم دده څخه متاثره سو او اسلام یی راوړی لیکن دده دوفات څخه وروسته
داقوم بیا گمراه سو او بت پرستی او آتش پرستی یی شروع کړه ، چی په نتیجه کی یی په هغوی هغه قهر
الهی نازل سو دکوم چی مفصل ذکر په سورة سبا کی تیر سوی دی (خلاصه دتفسیر ابن کثیر ص۱۴۴ ج۴)
ددی واقعی څخه ظاهریږی چی دکوم تُبّع دلته ذکر دی ، هغه په خپله اسلام راوړی وو ، البته دده قوم
وروسته گمراه سوی وو ، دا وجه ده چی په قرآن کریم کی دواړه ځایه دقوم تُبّع ذکر سوی دی نه د تُبّع ، ددی

تائيد دحضرت سهل بن سعد ﷺ او دحضرت ابن عباس ﷺ درواياتونو څخه هم کيږي ، کوم چي ابن ابی حاتم ، امام احمد او طبراني وغيره روايت کړي دي ، چي نبي کريم ﷺ ارشاد فرمايي، لَا تَسُبُّوا تُبَّعًا فَاِنَّهُ قَدْ كَانَ اَسْلَمَ، تُبَّع ته بد رد مه وايا ست ځکه چي هغه اسلام راوړی وو (ذکرسوی حواله)
مَا خَلَقْنٰهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ (موږ دا دواړه يعني مځکه او آسمانونه په څه حکمت سره جوړ کړي دي ليکن اکثره خلګ نه پوهيږي) مطلب دا دی چي که په چاکي دسوچ او فکر والاعقل وي نو آسمانونه او مځکي او په دی کی چي کوم مخلوقات پيدا سوي دي هغه تول په ډيرو حقيقتونو دلالت کوي، مثلاً يو خو په قدرت خداوندي باندي، دوهم داخرت په امکان، ځکه چي کوم ذات داعظيم اجسام دعدم څخه وجود ته را وستل هغه يقينًا په دی خبره هم قادر دی چي دوی يو وار فنا کړي او دوباره يي پيدا کی ، دريم دجزا او سزا په ضرورت باندی ، ځکه چي که داخرت جزا او سزانه وي نو دا تول کارخانه دوجود بی کاره کيږي ، ددی دپيدا کولو خو حکمت دا دی چي دادار الامتحان جوړ سی او ددی څخه وروسته په اخرت کی جزا او سزا ور کول سی ، کنه نو دنيك او بد دواړو انجام يو کيدل لازميږي ، کوم چي دالله ﷻ دشان حکمت څخه بعيد دي ، څلورم داکائنات دسوچ او فکر کوونکو دپاره دخدای طاعت ته پاروونکی هم دي ځکه چي دا تول مخلوقات دهغه ډير لوی انعام دی او پر بنده واجب دی چي ددی نعمت شکر دالله ﷻ په اطاعت کولو سره ادا کړي.

اِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّوْمِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْاَثِيْمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِيْ فِي الْبُطُوْنِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ

بيشکه درخته دزقوم ، خوراك دی دګناهګارو ، لکه ويلی سوی اوسپنه جوش به وهي په نس کی ، لکه

الْحَمِيْمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوْهُ فَاعْتِلُوْهُ اِلٰى سَوَآءِ الْجَحِيْمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُّوْا فَوْقَ

جوشيدل داوبو ، ونيسی دی او ورديکه يی کړی مينځ د دوږخ ته ، بيا واړوی دده په سر

رَاْسِهٖ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيْمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْكَرِيْمُ ﴿٤٩﴾ اِنَّ

دعذاب دګرمو اوبو څخه ، دا وڅکه ته وی لوی عزت والا سردار ، بيشکه

هٰذَا مَا كُنْتُمْ بِهٖ تَمْتَرُوْنَ ﴿٥٠﴾ اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ فِيْ مَقَامٍ اَمِيْنٍ ﴿٥١﴾

دا هغه دی چي په دی کی تاسی په دوکه کی پراته واست ، بيشکه بيرېدونکی به په کورونو دارام کی وی ،

فِيْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُوْنَ مِنْ سُنْدُسٍ وَّاِسْتَبْرَقٍ

په باغونو کی او په چينو کی ، اغوندی به کالی دباريکو وريښمو او پنډو وريښمو يو بل ته

مُّتَقٰبِلِيْنَ ﴿۵۳﴾ كَذٰلِكَ وَزَوَّجْنٰهُمْ بِحُوْرٍ عِيْنٍ ﴿۵۴﴾ يَدْعُوْنَ فِيْهَا

به مخامخ وی ، دغه شان به وی ، او بنځی به ورکی دوی ته حوری غټو سترګو والا ، راغواړی به

بِكُلِّ فَاكِهَةٍ اٰمِنِيْنَ ﴿۵۵﴾ لَا يَذُوْقُوْنَ فِيْهَا الْمَوْتَ اِلَّا الْمَوْتَةَ

هلته هره یوه میوه په دلجمعی سره ، وبه نه څکی هلته مرګ مګر کوم چی دوی ته

الْاُوْلٰى ۚ وَوَقٰهُمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ ﴿۵۶﴾ فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكَ ۗ ذٰلِكَ هُوَ

اول راغلی دی ، او محفوظ یی کړل دوی د دوزخ دعذاب څخه ، په فضل سره ستا درب دا دی لوی مراد

الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۵۷﴾ فَاِنَّمَا يَسَّرْنٰهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۵۸﴾

پیدا کیدل ، نو دا قرآن مونږ آسانه کی دوی ته ستا په ژبه چی دوی یی یاد کړی ،

فَارْتَقِبْ اِنَّهُمْ مُّرْتَقِبُوْنَ ﴿۵۹﴾ ع

اوس ته لږ انتظار وکړه دوی هم انتظار کوی .

تفسیر: بیشکه دزقوم درخته (چی تحقیق یی دسورة صافات په دوهمه رکوع کی تیر سوی دی) دلوی مجرم (یعنی کافر) خوراك به وی کوم چی (دصورت په بدوالی کی) دتیلو دبیخ دخیری په شان به وی (او) هغه به په ګیډه کی داسی جوش کوی لکه تیزی ګرمی اوبه چی جوش کوی (او ملائکوته به حکم وی چی) دی ونیسی بیایی راکش کی د دوزخ مینځ ته یی ورسوی بیا دده پرسر سربیره تکلیف ورکوونکی ګرمی اوبه واړوی (اوده ته به په طور دمسخرو وویل سی چی) واخله وڅکه! ته لوی عزتمند مکرم وی (داستا تعظیم کیږی ، لکه چی تابه په دنیاکی ځان عزتمند اومکرم ګڼی ، زمونږ داحکامو څخه به دی شرم کوی او دوزخیانو ته به وویل سی چی) داهغه شی دی په کوم کی چی تاسی شك (اوانکار) کوی (داخو دکافرانو دوزخیانو حال سو مخ ته دایماندارو ذکر دی چی) بیشکه دخدای څخه بیریدونکی به دامن (ارام) په ځای کی وی یعنی په باغونو کی اوپه نهرونو کی (او) هغوی به لباس اغوندی دباریکو اوپنډو وریښمو مخامخ به یو بل ته ناست وی (او دا) خبره دغسی ده او مونږ به د دوی دغټو سترګو والاو حورو سره ودونه وکړو (او) هلته به په اطمینان سره هرقسم میوی راغواړی (او) هلته به هغوی بغیر دهغه مرګ څخه کوم چی په دنیاکی راغلی وو ، دبل مرګ خوند هم ونه څکی (یعنی مړه کیږی به نه) اوالله ﷻ به دوی د دوزخ څخه (هم) محفوظ کی (او) دا هر څه به ستا درب په فضل سره وی ، لویه کامیابی دا ده (اوای پیغمبره ﷺ ستا کار دومره دی چی ته دوی ته ووایه) نو (په دی غرض سره) مونږ دا قرآن ستاپه ژبه (عربی) کی اسان کی چی دوی (په دی باندی پوه سی ددی څخه) نصیحت قبول کړی نو (که داخلګ یی نه

منی نو) ته (په دوی دمصیبتونو دنزول) منتظر اوسه ، دا خلک هم (پرتا دمصیبتونو دنزول) منتظر دی (نوته دتبلیغ څخه ماسوا نور فکر مه کوه ، مه په مخالفت غم کوه ، د دوی معامله خدای ته وسپاره اوصبر کوه دوی به په خپله پوه سی)

معلومات اومسئلې : په دی آیتونو کی داخرت دځه احوالو بیان دی ، او دعادت مطابق دلته هم قرآن کریم د دوزخ اوجنت دواړو احوال په یو بل پسی بیان کړی دی .

إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ ، د زقوم دحقیقت متعلق څه ضروری خبری دسورة صٓفّت په تفسیرکی لیکل سوی دی ، هلته یی وګوری ، دلته دومره خبره قابل ذکر ده چی دقرآن کریم دآیتونوڅخه په ظاهره دا معلومیږی چی کفاروته به زقوم په دوزخ کی دداخلیدو څخه مخکی ورکول سی څکه چی دلته دزقوم دخوړلوڅخه وروسته دا حکم ذکر دی چی ، دوی راکش کی د دوزخ مینځ ته یی ورسوی ، ددی څخه علاوه دسورة واقعه دایت ، هَٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ : څخه هم څینو حضراتو داګڼلی ده څکه چی ، نزل ، د دوی په نزد اصلاً دمیلمه هغه خاطر تواضع ته ویل کیږی کوم چی په اصل کی ددعوت څخه اول وسی وروسته خوراك ته ، ضیافة ، یا ، مَادبَه ، وایی ، هسی خو په قرآنی الفاظوکی احتمال ددغه هم دی چی دزقوم خوړل دجهنم ددخول څخه وروسته وی په دی صورت کی به دَ ، نُزُل ، استعمال ددعوت داصل خوراك په معنٰی کی توسعًا وی ، او په دی ذکرسوی آیت کی چی ددی څخه وروسته دجهنم طرف ته دراکښته کولو ذکر دی ، ددی مطلب به دا وی چی هغوی خوره دمخکې څخه په جهنم کی ، لیکن دزقوم خوړلو څخه وروسته دوی دزیات ذلیله کولو او ورته دتکلیف درسولو دپاره به د دوزخ مینځ ته بیول سی ، والله تعالٰی اعلم (دبیان القرآن څخه په لنډه سره)

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ : ددی آیتونو په ذریعه دجنت دهمیشه نعمتونو طرف ته اشاره سوي ده اوتقریبًا دنعمتونو ټول قسمونه یی جمع کړی دی څکه چی دانسانی ضرورت شیان عمومًا دا وی ، داوسیدو عمده ځای ، عمده لباس ، دژوند بهترین ملګری ، بهترین خوراکونه ، بیا ددی ټولو نعمتونو دباقی پاته کیدو ضمانت او درنج اوتکلیف څخه په کلی طور سره دامن داوسیدو یقین دلته یی داشپږ سره خبری دجنتیانو دپاره ثابتی کړی دی ، لکه چی په دی شپږو خبرو دفکر کولو څخه صفاظاهره ده ، دلته دجنتیانو داوسیدو ځای ته یی (په امن) وویل او دی طرف ته یی هم اشاره فرمایلی ده چی دانسان داوسیدو دځای دټولو څخه قابل تعریف صفت ددی په امن یعنی دخطراتو څخه محفوظ کیدل دی .

سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ دا دواړه دوریښمو دکپړو نومونه دی ، سُنْدُس دنرمو وریښمو کپړه ده او اِسْتَبْرَقْ دپنډو وریښمو .

وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ دتزویج اصلی معنٰی ده ، جوك دچا جوړه مقرر کول ، وروسته دا الفاظ دنکاح کولو په معنٰی کی ډیر استعمالیدل شروع سوه دلته دا دواړی معناوی کیدی سی ، د دوهمی معنی په لحاظ سره به مطلب دا وی چی دجنتیانو سره به باقاعده دحورِعین نکاح کول کیږی اوکه څه هم په جنت کی به یو سړی په احکامو مکلف نه وی ، لیکن دا نکاح ترل به په طور داعزاز اواکرام وی ، په دی وجه څه اشکال نسته اوکه اوله معنٰی واخیستل سی نو مطلب به دا وی چی حورِ عین به دجنتی سړی جوړه

وګرځول سي او هغه جنتي ښځې به په طور دهبې دوی ته ورکول سي او د دوی دپاره به ددنیاپه شان دنکاح ترلو ضرورت نه وي .

لَايَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ : مطلب دا دی چي کوم مرګ يو وار راغی نو هغه وسو دهغه وروسته به هيڅ مرګ په دوی رانه سي او داخبره که څه هم جهنميانو ته به هم حاصله وي ، ليکن ظاهره ده چي هغه به دهغوی دپاره نوره زياته دتکليف سبب وي او دجنتيانو دخوشحالي زياتولو باعث به وي، ځکه چي نعمت که هرڅومره ډير وي دهغه دزوال تصور لازمًا دخفګان سبب وي او جنتيان چي هرکله دا تصور وکي چي دا نعمتونه به هيڅکله زمونږ څخه نه سي اخيستی نو په دې سره به د دوی په خوشحاليو کې اضافه وسي.

الحمدلله چي نن په تاريخ ۶ درجب سنه ۱۳۹۲هـ ، په ورځ دپنجشنبې ، په وخت دلمانځه دماخستن ، دسورة دخان تفسير مکمل سو .

وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ أَوَّلاً وَّ اٰخِراً وَصَلَّى اللهُ تعالىٰ عَلىٰ خَيْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَّعَلىٰ وَاَصْحَابِهٖ اَجْمَعِيْنَ .

(سورة الجاثية)

سُوْرَةُ الْجَاثِيَةِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ سَبْعٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَّثَلٰثُوْنَ اٰيَةً وَّاَرْبَعُ رُكُوْعَاتٍ

سورة جاثيه په مکه کې نازل سو په دې کې اووه ديرش (۳۷) آيتونه او څلور (۴) کوع ګانې دي .

شروع کوم د الله ﷻ په نوم سره چي بې حده مهربانه نهايت رحم والا دی .

حٰمٓ ﴿۱﴾ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿۲﴾ اِنَّ فِى السَّمٰوٰتِ

نازلول دکتاب دالله دطرف څخه دی چي زبردست دی حکمتونو والا بيشکه په اسمانونو کې

وَالْاَرْضِ لَاٰيٰتٍ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۳﴾ وَفِىْ خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَآبَّةٍ

او په ځمکه کې ډيرې نښانې دي دمؤمنانو دپاره، او ستاسي په پيداکولو کې او څه چي يې خپاره کړي دي حيوانان

اٰيٰتٌ لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ﴿۴﴾ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ

نښانې دي دهغو خلقو دپاره چي يقين کوي ، او په بدلولو دشپې او د ورځې کې او څه چي نازلوي الله

مِنَ السَّمَآءِ مِنْ رِّزْقٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيْفِ

داسمان څخه د رزق پس ژوندی يې کړه په دې سره ځمکه پس دمرګ ددې څخه او په بدلولو

الرِّيٰحِ اٰيٰتٌ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿۵﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ

دهواګانو کې نښانې دي دهغو خلقو دپاره چي دعقل څخه کار اخلي ، دا خبرې دي دالله چي مونږ يې او رو تاته په حقه

فَبِاَیِّ حَدِیۡثٍۭ بَعۡدَ اللّٰہِ وَ اٰیٰتِہٖ یُؤۡمِنُوۡنَ ﴿۶﴾ وَیۡلٌ لِّکُلِّ اَفَّاکٍ اَثِیۡمٍ ﴿۷﴾

پس په کومه خبره به دالله او دهغه دخبرو څخه وروسته يقين وکړي ، خرابي ده هر يوه درواغجن ګناهګار لره ،

یَّسۡمَعُ اٰیٰتِ اللّٰہِ تُتۡلٰی عَلَیۡہِ ثُمَّ یُصِرُّ مُسۡتَکۡبِرًا کَاَنۡ لَّمۡ یَسۡمَعۡہَا ۚ

چې اوري خبرې دالله چې ويل کيږي په ده بيا ضد کوي په غرور سره ګويا چې اوريدلي يې نه دي ،

فَبَشِّرۡہُ بِعَذَابٍ اَلِیۡمٍ ﴿۸﴾ وَ اِذَا عَلِمَ مِنۡ اٰیٰتِنَا شَیۡئَۨا اتَّخَذَہَا ہُزُوًا ؕ

نو خوشخبري وا وروه ده ته په عذاب دردناک سره ، او هرکله چې خبرو اوري زموږ په خبرو کې دخينو نو مسخري ورپورې کوي

اُولٰٓئِکَ لَہُمۡ عَذَابٌ مُّہِیۡنٌ ﴿۹﴾ مِنۡ وَّرَآئِہِمۡ جَہَنَّمُ ۚ وَ لَا یُغۡنِیۡ عَنۡہُمۡ مَّا

دهغوی دپاره دي عذاب د ذلت ، دهغوی په مخکې جهنم دي او په کار به ورنه سي دوی ته

کَسَبُوۡا شَیۡئًا وَّ لَا مَا اتَّخَذُوۡا مِنۡ دُوۡنِ اللّٰہِ اَوۡلِیَآءَ ۚ وَ لَہُمۡ عَذَابٌ عَظِیۡمٌ ﴿۱۰﴾

څه چې يې کړي وي لږ هم او نه هغه کوم چې نيولي يې وو ماسوا دالله څخه دوستان او دهغوی دپاره دي عذاب لوی

ہٰذَا ہُدًی ۚ وَ الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡا بِاٰیٰتِ رَبِّہِمۡ لَہُمۡ عَذَابٌ مِّنۡ رِّجۡزٍ اَلِیۡمٌ ﴿۱۱﴾

دا هدايت دي ، څوک چې منکر دي ، دخپل رب دخبرو څخه هغوی لره عذاب دي سخت دردناک ،

لنډتفسير: حٰمٓ دا نازل سوی کتاب دی دالله ﷻ غالب حکمت والا د طرفه (او هرکله چې دا داسی کتاب دی نو ددی مضامين بنه په توجه سره اوريدل په کار دی چنانچې په دی مقام کی يو مضمون خو دتوحيد دی چې بيان يې دا دي چې) په آسمانونو او په مځکه کی دايماندارو د (استدلال د) پاره ډير دليلونه (دقدرت او توحيد) دي او (دغه شان) په خپله په تاسی او دهغو حيواناتو په پيدا کولو کی کوم چې يې (په مځکه) غوړولي دي (دارنګه) دليلونه (دقدرت او توحيد) دي دهغو خلګو (پوهيدو د) پاره کوم چې يقين لري او (دغه شان) دشپې او ورځې په يوبل پسې په تلو راتلو کې او (دغه شان) په هغه (ماده د) رزق کی کوم چې الله ﷻ دآسمان څخه نازل کی (مراد باران دی) بيا په هغه (باران) سره مځکه تروتازه کړه دهغه دوچيدو څخه وروسته او (دغه شان) دهواګانو په بدليدو کی (په اعتبار د طرف او کيفيت چې کله مشرقی وی او کله مغربی ، کله ګرمه وی کله يخه غرض په دی ټولو شيانو کی) دليلونه (دقدرت او توحيد موجود) دی دهغو خلګو دپاره کوم چې (سليم) عقل لری (په دی سره په توحيد داستدلال طريقه په دوهمه پاره ، اِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ الخ کی تيره سوي ده او دوهم مضمون دنبوت دی دهغه بيان دا دی چې) دادالله ﷻ ايتونه دی کوم چې په صحيح صحيح طور سره موږ تاته اور وو (چې په دی سره نبوت ثابتيږی ليکن د دومره

لوی معجز دلیل باوجود هم که یی دا خلک نه منی) نوبیا دالله ﷻ او دهغه دَ (داسی) ایتونو څخه وروسته به کومه خبره (ددی څخه لویه وی چی په هغه) به داخلک ایمان راوړی (اودریم مضمون داخرت دی چی په دی کی به دی دحق مخالفینو ته سزا هم وی ، لکه بیان یی دا دی چی) لویه خرابی به وی دهر داسی سړی دپاره کوم چی (دعقیدو متعلق خبروکی) درواغجن وی (اوپه اعمالوکی) نافرمانه وی (سره ددی چی) دخدای ایتونه اوری (هم) هرکله چی هغه دده په مخکی ویل کیږی (او) بیاهم هغه تکبر کوونکی (په خپل کفر) داسی ټینگ وی لکه چی دا (آیتونه) اوریدلی نه وی ، نو داسی سړی ته دیو دردناك عذاب خبر واوروه (اودهغه سړی دشرارت دا حال دی چی) هرکله هغه زمونږ په ایتونوکی دیو آیت خبر پیدا کی نو خندا ورپوری کوی ، دداسی خلکو دپاره (په اخرت کی) دذلت عذاب دی (مطلب دا چی کوم ایتونه په تلاوت کی اوری هغه هم درواغجن کوی او دکومو ایتونو څخه چی هسی خبریږی هغه هم درواغجن کوی ، غرض دایتونو په درواغجن کولوکی ډیر زیات سوی دی ، مخ ته ددغه عذاب تعین دی یعنی) ددوی په مخکی جهنم (را روان) دی او (هغه وخت به) نه خوهغه شیان دده یوه ذره په کار ورسی کوم چی یی (په دنیا کی) گټلی وه (په دی کی مالونه اوعملونه ټول راغلل) اونه هغه (به یی په کار ورسی) کوم چی ده دالله ﷻ څخه ماسوا کارسازان (اومعبودان) جوړکړی وه اودهغوی دپاره به لوی عذاب وی (اووجه دهغه عذاب دا ده چی) دا قرآن سراسر هدایت دی (او واجب ده چی ومنل سی) او (ددی مقتضا دا ده چی) کوم خلک چی دخپل رب (دا) ایتونه نه منی ، دهغوی دپاره به سخت دردناك عذاب وی .

معلومات اومسئلي : دا پوره سورة مکی دی صرف یو قول دا دی چی آیت ، قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ : مدنی دی اوباقی مکی لیکن دجمهورو دقول مطابق ټول سورة دهجرت څخه مخکی نازل سوی دی او دنورو مکی سورتونو په شان ددی بنیادی مضمون دعقیدو اصلاح ده ، چنانچی په دی کی دتوحید رسالت او دآخرت عقیدی یی په مختلفو طریقو سره مدلل کړی دی ، په خاص طور سره داخرت داثبات دلیلونه دمنکرانو دشبهو او ددهریانو تردید په دی کی په زیات تفصیل سره راغلی دی .

إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ : په دی آیتونو سره دتوحید اثبات مقصود دی ، ددی په شان ایتونه په دوهمه پاره کی په رکوع ، إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ الخ کی تیر سوی دی ، هلته ددی تفسیر په تفصیل سره تیر سوی دی او دا هم چی په دی شیانو سره توحید څنگه ثابتیږی په دواړو ځایونو کی چی دعنوان څه لږ لږ فرق دی ، ددی متعلق نکتی عالمان داامام رازی په تفسیرکی لیدی سی ، البته یوه خبره دذکر قابله ده چی دلته دکائناتو مختلفی نښی یی بیان کړی دی یوځای یی دا فرمایلی دی چی په دی کی د، ایمان راوړونکو دپاره، نښی دی ، بل ځای ارشاددی چی ، دیقین کوونکو دپاره، نښی دی او دریم ځای ارشاد دی چی دَ، عقل لرونکو دپاره ، نښی دی، په دی کی دتنوع داسلوب څخه علاوه دی طرف ته هم اشاره ده چی ددی نښو څخه پوره فائده خو هغه اخیستی سی کوم چی ایمان راوړی ، دوهم لمبر دا دهغو خلکو دپاره مفید کیدی سی کوم چی برابره خبره ده که فوراً خوایمان رانه وړی لیکن د دوی په زړه کی یقین پیداسی چی داشیان په توحید دلالت کوی څکه چی دا یقین یو نه یو ورځ دایمان سبب جوړیدی سی او په دریمه درجه کی دهغوخلکودپاره مفیددی کوم چی برابره خبره ده که فی الحال نه مومن وی نه یقین

کوونکی لیکن عقل سلیم لری اوپه دی کی په بصیرت سره فکر وکی، څکه چی په عقل اوبصیرت سره
کله هم په دی نښو باندی فکروسی ، اخر په دی سره ایمان اویقین ضرور پیدا کیدی سی، البته کوم
خلک چی عقلِ سلیم نه لری یاپه دی معاملاتوکی عقل لره تکلیف ورکول نه برداشت کوی ددوی په
مخکي که په زرګونو دلیلونه پیش سی نو ټول به ناکافی وی .

وَيۡلٌ لِّكُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيۡمٍ (لویه خرابی به وی هغه سړی لره کوم چی درواغجن اونافرمانه وی) ددی آیت په شان
نزول کی ډیر روایتونه دی ، دځینو څخه معلومیږی چی دا دنضر بن حارث په باره کی نازل سوی دی ، په
ځینوکی دی چی دحارث بن کلده په باره کی دی اودځینو وینا ده چی ددی څخه مراد ابوجهل اودده
ملګری دی (قرطبی) اوپه حقیقت کی دقرانی مطلب دوضاحت دپاره دیو سړی دمتعین کولو ضرورت
نسته ، دَ ،کُل، لفظ داښیی چی برابره خبره ده که دایت دنزول په وروسته منظرکی دادری سره افراد وی ،
لیکن مراد هرهغه سړی دی کوم چی داسی صفتونه لری .

مِنۡ وَّرَآئِهِمۡ جَهَنَّمُ دَوَرَآءَ : لفظ په عربی کی دَ، شاته، دپاره زیات اودَ، مخکي ، دپاره کوم استعمالیږی
لیکن اکثرو مفسرینو دلته دمخکی معنیٰ کړي ده ، چنانچی په لنډتفسیرکی ترجمه ددی مطابق سوي ده
البته ځینو مفسرینو دَ، شاته، معنیٰ کړي ده ، اومطلب یی دا اخیستی دی چی په دنیاکی هغوی چی په
کوم غرور اوتکبر سره ژوند تیروی په هغه پسی شاته یعنی وروسته جهنم راتلونکی دی (قرطبی)

اَللّٰهُ الَّذِيۡ سَخَّرَ لَـكُمُ الۡبَحۡرَ لِتَجۡرِيَ الۡفُلۡكُ فِيۡهِ بِاَمۡرِهٖ وَلِتَبۡتَغُوۡا

الله هغه دی چی په قابو کی یی کی تاسی دپاره دریاب چی چلیږي په دی کی جهاز دهغه په حکم سره اوچی

مِنۡ فَضۡلِهٖ وَلَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُوۡنَ ۝١٢ وَسَخَّرَ لَـكُمۡ مَّا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى

تلاش کړی دهغه دفضل څخه اوچی تاسی شکر وکاږی ، او په کار یی ولګول ستاسی دپاره څه چی دی په اسمانونو کی

الۡاَرۡضِ جَمِيۡعًا مِّنۡهُ ؕ اِنَّ فِىۡ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوۡمٍ يَّتَفَكَّرُوۡنَ ۝١٣ قُلْ لِّلَّذِيۡنَ

او په مځکه کی ټول دخپل طرف څخه ، په دی نښانی دی دهغو خلقو دپاره چی فکر کوی ، ووایه ایماندارو

اٰمَنُوۡا يَغۡفِرُوۡا لِلَّذِيۡنَ لَا يَرۡجُوۡنَ اَيَّامَ اللّٰهِ لِيَجۡزِىَ قَوۡمًۢا بِمَا كَانُوۡا

ته چی درګزرکوی دهغوی څخه چی امید نه لری دالله د ورځو چی هغه سزا ورکړی یو قوم ته په بدله دهغه کی

يَكۡسِبُوۡنَ ۝١٤ مَنۡ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفۡسِهٖ ۚ وَمَنۡ اَسَآءَ فَعَلَيۡهَا ثُمَّ

چی دوی کول ، چاچی نیک کاروکی نو دخپل خان دپاره اوچاچی بدی وکړه نو وبال یی په هغه دی

إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿۱۵﴾

بیا به دخپل رب طرف ته واپسی کړل سی.

تفسیر: الله ﷻ هغه دی چاچی ستاسی دَ (فائدی دَ) پاره دریاب په واك کی درکړی چی دهغه په حکم سره په دی کی کښتی وچلوی اوچی (په دی کښتی کی سفر وکی) تاسی دهغه رزق تلاش کی اوچی (دغه رزق حاصل کی) تاسی شکر وکاږی او (دغه شان) څومره شیان چی په آسمانونوکی دی اوڅومره شیان چی په مځکه کی دی ، دا ټوله یی دخپل طرف څخه (یعنی په خپل حکم اوفضل سره) مسخر (دقدرت جوړ کړل (چی ستاسی دنفع سبب سی) بیشکه په دی خبروکی دهغو خلګو دپاره دلیلونه (دقدرت) دی کوم چی فکر کوی (او دکفارو په شرارتونو به ځینی وخت مسلمانانو لره غصه ورتله مخ ته دوی ته ددرګزرکولو حکم دی) ته ایماندارو ته وفرمایه چی دهغو خلګو څخه درګزر کوی کوم چی دخدای ﷻ په معاملاتو (یعنی داخرت په جزا اوسزا) یقین نه لری ، چی الله ﷻ یوقوم ته (یعنی مسلمانانو ته) د دوی په (دی نیك) عمل باندی (ښه) بدله ورکی (ځکه چی هلته قاعده کلیه دا ده چی) کوم سړی نیك کارکوی نو دخپلی ذاتی نفع (اوثواب) دپاره (یی کوی) اوکوم سړی چی بدکار کوی نو دهغه وبال پرهغه پریوزی بیا (دټول نیك اوبدکار کولو څخه وروسته) به تاسی خپل درب طرف ته واپس کیږی (نو هلته به تاسی ته ستاسی دښو عملونو اواخلاقو بهترینه بدله اوستاسی مخالفینو ته به د دوی دکفر اومعصیت په بدله کی بدترینه سزا ورکول سی، په دی وجه تاسی ته درګذر مناسب دی.

معلومات اومسئلی: اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ تر: وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ پوری ، په قرآن کریم کی دفضل دتلاش کولوڅخه مراد دکسب معاش جد اوجهدوی ، دلته ددی مطلب دا هم کیدی سی چی تاسی ته په سمندر کی په کښتو چلولو باندی ځکه قدرت درکول سوچی ددی په ذریعه تاسی تجارت وکی اوداهم ممکنه ده چی دفضل تلاش کول دکښتیو چلولو سره هیڅ تعلق نه لری ، بلکه دا ددریاب دمسخرکولو یومستقل قسم وی اومطلب دا وی چی په سمندرکی مونږ ډیر دنفع شیان پیداکړل ، سمندر مو ستاسی دپاره مسخرکړی دی چی تاسی په کی تلاش وکی اونفع واخلی چنانچی دنوی سائنس په وجه سره دامعلومه ده چی په سمندرکی دومره معدني ذخیری اودمځکی پټ دولتونه دی چی دومره په وچه کی نسته ، قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ (ته ایماندارو تهووایه چی دهغه خلګو څخه درګزر کوی کوم چی دخدای ﷻ په معاملاتو یقین نه لری) ددی آیت په شان نزول کی دوه روایتونه دی ، یو دا چی په مکه مکرمه کی یو مشرك حضرت عمر ﷺ ته کښنځل کړی وه ، حضرت عمر ﷺ ددی په بدله کی هغه ته دځه تکلیف رسولو اراده وفرمایله ، په دی باندی داایت نازل سو ، ددی روایت مطابق داایت مکی دی، دوهم روایت دادی چی دغزوه بنی مصطلق په موقعه نبی کریم ﷺ او د دوی اصحابو ﷺ دمُریسیع نومی یوڅاه په خوا کی هوسایی وکړه ، دمنافقانو سردار عبدالله بن ابی هم دمسلمانانوپه لښکرکی شامل وو ، ده خپل غلام څاه ته داوبو ډکولو دپاره ولیږی ، ده په واپسی کی ډیر وخت واخیستی عبدالله بن ابی پوښتنه ځینی وکړه نو ده وویل چی دحضرت عمر ﷺ یوغلام دڅاه په غاړه ناست وو ، هغه چاته ترهغه

وخته پوری داوبو دکولو اجازت نه ورکوی، ترڅو پوری چی دنبی کریم ﷺ اودحضرت ابوبکر رضی الله عنه مشکیزی دکی سوی نه وای ، په دی باندی عبدالله بن ابی وویل چی ، په مونږ اوپه دغوخلکو خوهغه مثل صادق راځی ، سَمِّنْ كَلْبَكَ يَاكُلْكَ : خپل سپی چاغ کړه نوتابه وخوری ، حضرت عمر رضی الله عنه ددی څخه خبر سو نو هغه توره را واخیسته او دعبدالله بن ابی طرف ته روان سو، په دی باندی دا ایت نازل سو، ددی روایت مطابق دا ایت مدنی دی (قرطبی ، روح المعانی)

ددی روایتونو داسنادی تحقیق څخه که د دوارو صحبت ثابت وی نو په دواړوکی تطبیق داسی کیدی سی چی په اصل کی دا ایت په مکه مکرمه کی نازل سوی وو، بیاچی هرکله دغزوه بنی المصطلق په موقع باندی د دوی سره یوشان واقعه پیښه سوه نونبی کریم ﷺ دا ایت په هغه موقع هم تلاوت وفرمایی او واقعه یی په دی پوری منطبق وفرمایله ، او دشان نزول په روایتونوکی داسی واقعات په کثرت سره سوی دی یابیا دا هم ممکنه ده چی حضرت جبرائیل علیه السلام دیاد دهانی دپاره دغزوه بنی المصطلق په واقعه کی دوباره دا ایت راوړی وی چی داموقع په دی آیت دعمل کولو ده ، دتفسیر داصولو په اصطلاح کی دی ته ، نزول مکرر، ویل کیږی .

او په آیت کی دَاَيَّامُ اللهِ دلفظ څخه مراد دډیرو مفسرینو په نزد دالله ﷻ هغه معاملی دی کومی چی به هغه په اخرت دانسانانو سره کوی یعنی، جزا اوسزا، ځکه چی دَ، ایّام، لفظ دواقعاتو اومعاملاتو، په معنٰی کی په عربی کی ډیر استعمالیږی .

دلته دوهمه دا خبره قابل غورده چی خبره خوداسی هم ویل کیدی سوه چی ، ته ایماندارو ته ووایه چی هغوی دمشرکینو څخه درگزر کوی ، ددی په ځای ویل سوی داسی دی چی ، دهغو خلکو څخه درگزر کوی کوم چی دخدای ﷻ په معاملاتو یقین نه کوی ، په دی سره شاید چی دی خبری طرف ته اشاره وی چی دی خلگوته به اصل سزا په اخرت کی ورکول کیږی اوچونکی داخلگ په اخرت یقین نه لری په دی وجه هغه سزا به د دوی دپاره غیرِ متوقع اوناځاپه وی اودغیرِ متوقع تکلیف ډیر زیات وی ، د دویٰ وجه دوی ته رسیدونکی عذاب به ډیرسخت وی او ددی په ذریعه به د دوی څخه دټولو بدو عملونو پوره پوره بدله واخیستل سی ، په دنیاکی ته د دوی په کوچنیو کوچنیو خبرو دگرفت فکر مه کوه .

ځینو حضراتو فرمایلی دی چی ددی آیت حکم دجهاد داحکامو دنازلیدو څخه وروسته منسوخ سو، لیکن دډیرو تحقیق کوونکو مفسرینو وینادہ چی ددی آیت دجهاد دحکم سره هیڅ تعلق نسته ، دا خو په عام معاشرت کی په کوچنیو کوچنیو خبرو دبدل نه اخیستو تعلیم دی کوم چی دهری زمانی دپاره عام دی اونن هم ددی حکم باقی دی ، په دی وجه ددی منسوخ گرځول درست نه دی ، خصوصاً که ددی شان نزول دغزوه بنی المصطلق واقعه وی نو دجهاد ایت ددی دپاره ناسخ نه سی جوړیدی ، ځکه چی دجهاد ایتونه ددی څخه مخکی نازل سوی دی .

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ الْكِتٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ

او پیغمبری	او حکومت	کتاب	اسرائیلو ته	بنی	او مونږ ورکړی دی

وَرَزَقْنٰهُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۶﴾

او رزق مو ورکړی دی هغوی ته پاك شیان او مونږ غوره کړل هغوی په مخلوق باندی ،

وَاٰتَيْنٰهُمْ بَيِّنٰتٍ مِّنَ الْاَمْرِ ۚ فَمَا اخْتَلَفُوْٓا اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ

او ورکړی مونږ هغوی ته ښکاره خبری ددین ، بیا هغوی اختلاف وکی وروسته دهغه څخه چی راغی

الْعِلْمُ ۙ بَغْيًا ۢ بَيْنَهُمْ ۗ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِيْ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا

هغوی ته علم دوجهی دضد څخه په مینځ خپل کی ،بیشکه ستارب به فیصله وکړی په هغوی کی په ورځ دقیامت

كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ﴿۱۷﴾ ثُمَّ جَعَلْنٰكَ عَلٰى شَرِيْعَةٍ مِّنَ الْاَمْرِ فَاتَّبِعْهَا

په کومه خبره کی چی هغوی اختلاف کوی ، بیاکړی مونږ ته په یوه لاره ددین دکارونو څخه پس ته په دی

وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸﴾ اِنَّهُمْ لَنْ يُّغْنُوْا عَنْكَ مِنَ

چلیږ، او مه چلیږه په خواهشاتو دناپوهانو خلقو ، هغوی هیڅکله په کار نه راځی ستا

اللّٰهِ شَيْـًٔا ۗ وَاِنَّ الظّٰلِمِيْنَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۹﴾

دالله په مخکی هیڅ قدر، او بی انصافه دیو بل ملګری دی ، او الله ملګری دی دبیریدونکو

هٰذَا بَصَآئِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ﴿۲۰﴾

دا دپوهی خبری دی دخلقو دپاره او هدایت دی او رحمت دی دهغه خلقو دپاره کوم چی یقین کوی .

لنډتفسير: او (نبوت څه نوی شی نه دی چی ددی څخه انکار وسی چنانچی ددی څخه مخکی) مونږ بنی اسرائیلو ته کتاب (اسمانی) اوحکمت (یعنی علم داحکامو) او نبوت ورکړی وو (یعنی په هغوی کی موانبیاء پیداکړی وه) اومونږ هغوی ته عمده عمده شیان دخوراك ورکړی وه (داسی چی په میدان تیهه کی موورباندی من اوسلوی نازل کړل اوهغوی مودشام دملك مالکان جوړکړل کوم چی دمخکی دبرکتونو خزانه ده) اومونږ (په ځینی کارونوکی مثلاً په سمندرکی دلاری ورکولو ، دوریځی سایی پرکولو وغیره) هغوی ته ددنیا په مخلوق باندی فوقیت ورکی اومونږ هغوی ته ددین په باره کی ښکاره ښکاره دلیلونه ورکړل (یعنی هغوی ته مو دیری واضحی معجزی وښوولی، غرض حسبی، معنوی، علمی هرقسم نعمتونه مو ورکړل) نو (په کار وه چی ښه اطاعت یی کولی مګر) هغوی دعلم دراتلو څخه وروسته دیو بل

سره اختلاف وکی په وجه په خپل مینځ کی دضد (چی بیان یی په دوهمه پاره دوهمه رکوع ، کی سوی دی ، مطلب دا دی چی کوم علم داختلافاتو ختمولو سبب په کار وو ، هغوی دنفسا نفسی په وجه چپه هغه داختلاف موجب جوړکی ، نو) ستارب به دهغوی په مینځ کی دقیامت په ورځ په هغه کارونو کی (عملی فیصله وکی) په کوموکی چی هغوی په خپل مینځ کی اختلاف کوی ، بیا (په بنی اسرائیلو کی دنبوت د دور ختمیدو څخه وروسته) مونږ تاته (نبوت درکی اوته مو) ددین په یوه خاص طریقه باندی کړی نو ته په هم هغه طریقه چلیږه (یعنی په عمل کی هم اوپه تبلیغ کی هم) او ددی جاهلانوپه حواهشونو پسی مه څه (یعنی دهغوی خواهش خو دا دی چی ته تبلیغ پریږدی او ددی دپاره هغوی په قسم قسم طریقو سره تاپریشانه کوی چی ته تنګ سی تبلیغ پریږدی نو ستا څخه که څه هم دا احتمال نسته مګر دتبلیغ دکار داهتمام دپاره تاته بیاددی حکم کیږی ، مخ ته په دی طرز باندی ددی حکم علت فرمایی چی) دا خلګ دخدای په مقابله کی ستایوه ذره په کارنه سی راتلی (نو چی د دوی تابعداری ونه کړی) اوظالمان خلګ دیوبل دوستان وی (اودیوبل خبره منی) اوالله ﷻ دوست دی دمتقیانو (اومتقیان دهغه خبره منی ، نو هرکله چی ته ظالم نه یی بلکه سردار دمتقیانو یی نوستا دهغوی دتابعداری سره څه نسبت دی؟ البته دالله ﷻ دحکمونو سره دی خاص نسبت دی غرض ته صاحب نبوت اوشریعت حقه یی او) داقرآن (کوم چی تاته درکول سوی دی دا) دعامو خلګو دپاره دپوهیدو سبب او دهدایت ذریعه ده او دیقین (یعنی ایمان) راوړونکو دپاره دلوی رحمت (سبب) دی .

معلومات اومسئلي : ددی ایتونو موضوع دنبی کریم ﷺ درسالت اثبات دی اوپه دی ضمن کی چی به کفارو دوی ته کوم ازار رسوی ، دوی ته یی تسلی هم فرمایلی ده ، اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ : تردی پوری دایتونو دمضمون څخه دوی خبری مستفادی سوی ، یوه خو بنی اسرائیلو ته په کتاب اونبوت ورکولو د دوی دنبوت تائید ، دوهم دوی ته تسلی چی بنی اسرائیلوته داختلاف کومه وجه پیښه سوی وه ، هغه ستا قوم ته ستاسره په اختلاف کولو کی پیښه سوي ده ، یعنی ددنیا محبت اوحسد اونفسانیت داسی نه ده چی ګوندی ستاپه دلیلونوکی څه کمی دی ، نو ته غم مه کوه (بیان القرآن)

(دنیرو امتونو دشریعتونو حکم زمونږ دپاره)

ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ (بیا مونږ ته ددین په یوه خاص طریقه باندی کړی) دلته داخبره په ذهن کی لرل په کار دی چی ددین اسلام څه خو اصولی عقائد دی ، مثلاً توحید اخرت وغیره اوڅه دعملی ژوند سره متعلق احکام دی ، ترکومه حده پوری چی داصولی عقائدو تعلق دی ، هغه خو دهرنبی په امت کی یو شان راغلی دی ، اوپه دی کی هیڅکله ترمیم اوتبدیلی نه ده سوی لیکن عِملی احکام دمختلفو انبیاوو په شریعتونوکی دخپلی خپلی زمانی په لحاظ سره بدل سوی دی ، په ذکرسوی آیت کی یی دا دوهم قسم احکام ، ددین په یوخاص طریقه ، سره تعبیرکړی دی اوپه دی وجه فقهاوو ددی آیت څخه دانتیجه را ایستلی ده چی دامت محمدی دپاره صرف دشریعت محمدی احکام واجب العمل دی، تیرو امتونوته چی کم احکام ورکول سوی وه، هغه زمونږ دپاره ترهغه وخته پوری واجب العمل نه دی، ترڅو پوری چی دقرآن اوحدیث څخه دهغه تائید ونه سی، بیا دتائید یوشکل خودادی چی په قران یاحدیث

کی په وضاحت سره دافرمایلی دی چی دفلانی نبی دامت داحکم زمونږ دپاره هم واجب العمل دی او
دوهم صورت دا دی چی قرآن کریم یانبی کریم ﷺ دچاتیر امت څه حکم په طور دتحسین اومدح بیان کړی
وي او ددی سره یی دا نه وی فرمایلی چی دا حکم زمونږ په زمانه کی منسوخ سوی دی ، ددی څخه هم دا
معلومیږی چی دا حکم زمونږ په شریعت کی هم جاری دی اوپه حقیقت کی ددی حکم واجب العمل کیدل
هم په دی صورت کی دشریعت محمدی دیو جزء کیدو په حیثیت سره وی ، دلته دومره خبره دمسئلی په
حقیقت دپوهیدو دپاره کافی ده ، تفصیلات دفقه داصولو په کتابونوکی مذکور دی .

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَّجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

آیاخیال کوی کوموچی کټلی دی بدی چی مونږ به کړو دوی برابر دهغوی خلقوکوموچی یقین راوړی اوویې کړل نیك کارونه ،

سَوَاءً مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ ۚ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾ وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ

یو شان دی د دوی ژوند او مرگونه ، ناکاره دعوی دی چی کوی یی ، او جوړ کړی دی الله اسمانونه

وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

اومځکه ځنگه چی په کار وو اوچی بدله پیدا کړی هریو د خپل کار اوپه دوی به ظلم نه وی.

لنډتفسیر: دا (دقیامت څخه انکار کوونکی) خلگ چی ناکاره کارونه (کفر، شرك، ظلم اومعصیت) کوی
(په مځکی) ایاداخیال کوی چی مونږبه دوی دهغوخلگو سره برابرکړوکوموچی ایمان اونیك عمل اختیار
کی چی دهغوی تولو ژوند اومرگ یوشان سی (یعنی دمومنانو مرگ اوژوندپه دی معنٰی برابرسی چی
لکه ځنگه چی په ژوندکی یی دخوندونو اومزو حصه نه کړه پیدا ، دغه شان دمرگ څخه وروسته هم
محروم پاته سی، اودغه شان دکافرانو مرگ اوژوند هم په دی معنٰی یوشان سی چی لکه ځنگه چی په دی
ژوندکی دعذاب اوتکلیفونو څخه محفوظ پاته سو دغه شان دمرگ څخه وروسته هم دعذاب څخه په
امن سی ، مطلب دا دی چی ددوباره ژوندی کیدو څخه دانکار کولو څخه دا لازمیږی چی اطاعت شعار
بندگانوته هیڅکله د دوی داطاعت میوه ورنه کړل سی او په مخالفینو باندی هیڅکله دمخالفت وبال
رانه سی) دوی ناکاره حکم لگوی ، اوالله ﷻ آسمانونه اومځکی په حکمت سره پیدا کړل (یو حکمت خودا
دی چی ددی عظیم الشان مخلوقات په پیدا کولو ـ الله ﷻ قدرت ولیدل سی اوهر دعقل خاوندپه دی
پوه سی چی څوك په اول وار داشیان پیدا کولی سی هغه دادفنا کولوڅخه وروسته دوباره هم دغسی
موجود کولی سی چی ددی څخه دقیامت اواخرت وجود ثابتیږی) او (دوهم حکمت دا دی چی) ددی
دپاره چی هرسړی ته دهغه دکار بدله ورکول سی (اوپه دی سره تول پوهیږی چی په دنیاکی پوره بدله
نسته ، په دی وجه داخرت راتلل ضروری سول) او (په دی بدله کی) به په هغوی ظلم نه سی کیدی .

(معلومات اومسئلي : عالم اخرت اوپه دی کي جزا اوسزا عقلاً ضروري ده)

دذکر سوو دوو ایتونو څخه داول آیت مطلب یو عقلی استدلال دی دقیامت دورځی په ضروری کیدو،

هغه دا دي چي دا خبره خو هرسړی وینی اوهیڅاته په دی کی دانکار گنجائش نسته چي په دنیاکی دښه اوبد عمل پوره بدله نه ورکول کیږي ، بلکه په عام طورسره کفار فجار په دولت دنیا عیش اوعشرت کی ژوند تیر وی ، اودالله ﷻ اطاعت شعار بندګان په لوږه تنده اومصیبتونو افتونوکی مبتلاوی، اول خوپه دنیاکی دبدکارو مجرمانو دجرم اکثره پته نه لګیږي، اوکه پته یی ولګیږي هم نونیوی کیدی نه سی ، که ونیول هم سی نودحلالوحرامو رښتیا دروغو دپروا کولو څخه بغیر دسزا څخه دمحفوظ کیدولاری لټوی اوپه سوونو کی که چیری یوه ته هم سزا ورکول سی نوهغه هم دده دعمل پوره سزانه وی ، دغه شان دخدای ﷻ باغی دخپلو خواهشاتو پیروکار ددی دنیاپه ژوندکی په مزو اوچړچو سره ګرځی اوبی چاره مومن پابند دشریعت ډیر دولت اولذتونه خوحرام ګڼی اوپریږدی یی او دمصیبتونو اوافتونو څخه دبچ کیدو دپاره هم جائزی طریقی اختیاروی په دی وجه په دنیاکی ددوی دلویو راحتونو اولذتونو څخه محروم کیدل خو ښکاره خبره ده ، اوهرکله چي دامعلومه سوه چي په دی دنیاکی دعملونو پوره بدله نه ورکول کیږي نو اوس که ددی دنیاڅخه وروسته بل عالم اخرت اوپه دی کی دوباره ژوند اودجزا اوسزا نفاذ نه وی نو بیاپه دنیاکی غلا، ډاکی ، زنا، قتل وغیره ته جرم ویل دحماقت څخه ماسوا نورڅه دی دا خلګ خو اکثره په دنیاکی لوی کامیاب ژوند تیر وی ، یوغل ډاکو په یوه شپه کی دومره دولت حاصلوی نوکه اخرت او ددی حساب کتاب هیڅ نه وی نودی غل ډاکو ته ددی شریف فارغ شده څخه به بیا ښه ویل په کار وی کوم چي یو دعقل خاوندیی نه سی خوښولی ، پاته سوه داوینا چي په دی خلګوپه دنیاکی سختی سزاګانی په هرحکومت کی مقرردی، مګر دنن صبا تجربه داښیی چي مجرم صرف هغه نیول کیږي کوم چي بی وقوف وی،دهوښیارعادی مجرم دپاره دسزاڅخه دمحفوظ کیدولاری ډیری دی یورشوت دی کوم چي په چوردروازه دده دتیښتی دپاره کافی دی لنډه دا ده چي یاخو دا ومنل سی چي په دنیاکی هیڅ ښه بدنیکی بدی څه شی نسته خپل مطلب چي په څه طریقه حاصل کړی دغه عینی ثواب دی مګرددی خو په دنیاکی هیڅوك قائل نسته اوکله چي دنیکی بدی امتیاز تسلیم سی، نوبیا ددواړو انجام برابر دی ، بلکه بد اومجرم دنیك څخه زیات په ارام کی دی ، ددی برابر هیڅ ظلم نه سی کیدی ، دایی دقرآن کریم په ذکرسوی آیت کی فرمایلی دی چي ایا تاسی داغواړی چي مجرم اوغیرِ مجرم دواړه په دنیا اوپه اخرت کی برابرسی، سَوَآءً مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ دادیره احمقانه فیصله ده ، هرکله چي په دنیاکی دنیکی بدی جزا او سزا پوره نه ورکول کیږي ، نوداخرت بل ژوند اوپه هغه کی دجزا اوسزا کیدل لازمی دی .

په دوهم آیت کی یی هم ددی مضمون دتکمیل دپاره وفرمایل ، كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ : یعنی دظلم زور ختمولو او دانصاف قائمولو دپاره دجزا ورځ راتلل ضروری دی ، پاته سوه دا شبهه چي په دنیاکی دهر عمل بدله ښه یابده ولی ورنه کړل سوه دا ددی تکوینی حکمت خلاف ده چي داعالم الله ﷻ دار العمل اودار الامتحان جوړ کړی دی ، دار الجزاء یی نه دی جوړ کړی ، والله تعالی اعلم

اَفَرَءَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوٰىهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ وَّخَتَمَ عَلٰى

آیاتاولیدل چا چي جوړ کړی دی معبود خواهش خپل او بی لاری کی دی الله سره دعلم څخه اومهریی ولګوی

سَمْعِهٖ وَقَلْبِهٖ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهٖ غِشٰوَةً ۗ فَمَنْ يَّهْدِيْهِ مِنْۢ بَعْدِ

په غوږونو دده او په زړه دده او وي غورځوله په سترګو دده پرده ، بیا به څوك په لاري كړي دي

اللّٰهِ ؕ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۳﴾ وَقَالُوْا مَا هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوْتُ وَنَحْيَا

دالله ﷻ څخه ماسوا ،آیاتاسي غور نه كوي ، او وايي نه دی مگر دا ژوند ددنيا زمونږ دی مرو او ژوندي كيږو

وَمَا يُهْلِكُنَآ اِلَّا الدَّهْرُ ۚ وَمَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۚ اِنْ هُمْ اِلَّا

او نه هلاکوي مونږ مگر زمانه ، او دوی هيڅ په دی باندي خبر نه دي ، دوی محض اټکل

يَظُنُّوْنَ ﴿۲۴﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ اِلَّآ اَنْ

چلوي ، او هركله چي وويل سی دوی ته زمونږ ايتونه واضح هيڅ دليل نه وی د دوی سره مگر دا

قَالُوا ائْتُوْا بِاٰبَآئِنَآ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۲۵﴾ قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيْكُمْ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ

چي وايي راولی زمونږ پلار نیکه که تاسي رښتيني ياست ، ووايه چي الله ژوندي كوي تاسي بيابه تاسي مړه کوی

ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۲۶﴾

بیا به تاسي جمع كوی دقيامت د ورځي پوري چی شك نسته په هغه كي او ليكن اكثر خلق نه پوهيږي.

لنډتفسير: نو ايا (دتوحيد او اخرت ددي واضحو بياناتو څخه وروسته) تادهغه سړي حالت هم ليدلی دی كوم چي خپل خدای خپل خواهش نفساني جوړ كړی دی (چي څه يي په زړه كي راځي هغه كوي) اوخدای دی سره دپوهي گمراه كړی دی (چي حق يي واوريدی او پوه په هم سو مگر دنفساني خواهش په پيروی سره گمراه سو) او (خدای تعالی) دده په غوږونو اوزړه مهر لگولی دی اودده په سترگو يي پرده اچولی ده (يعني دنس پرستي په وجه يي دحق صلاحيت نهايت كمزوري سو) پس داسي سړي ته وروسته دخدای (دگمراه كولو) څخه به څوك هدايت وكي (په دی كي تسلي هم ده ، مخ ته دی منكرانو ته په طور دزجر خطاب دی چي) ايا تاسي (ددي بيانولو په اوريدو) بيا هم نه پوهيږي (يعني داسي پوهه چي نفع منده وی كه څه هم دعامي معنٰی په اعتبار سره پوهيږي) اودا (دقيامت انكار كوونكي) خلگ داسي وايي چي بغير زمونږ ددی دنيوي ژوند څخه بل ژوند (په اخرت كي) نسته مونږ (دغه يو وار) مرو او (دغه يو وار) ژوندي كيږو (مقصد دا دی چي دمرگ په شان ژوندهم ددنياسره خاص دی) اومونږ لره صرف دزماني (په گردش) سره مرگ راځي (مطلب دا چي دزماني دتيريدو سره سره جسماني قوتونه خرڅيږي اوپه دی طبعي اسبابو سره مرگ راځي اودغه شان دژوند سبب هم طبعي اموردي، پس هركله چي مرگ اوژوند

دطبعي اسبابو تابع دي اوطبعي اسباب داخرت دژوند تقاضانه کوي نو داخرت ژوندبه نه وي، اوددي خلګو سره په دي هيڅ دليل نسته محض اټکل چلوي (يعني داخرت دژوند په نفي باندي هيڅ دليل نسته) او (نه داهل حقو ددليل هغوي څه جواب ورکولی سي چنانچي) څه وخت چي (په دي باره کي) ددوی په مخکی زمونږ ښکاره ښکاره ايتونه ويل کيږي (کوم چي دمطلوب ثابتولو دپاره کافي وي) نودهغوی (په دي باندي) بغير ددي څخه بل هيڅ جواب نه وي چي وايي چي زمونږ پلار نيکه (راژوندی کړه) مخامخ يي راوله که تاسي (په دي دعوه کي) رښتيني ياست (او ددي جواب څخه ماسوا بل جواب نه سي ورکولي، مثلاً دا چي په څه عقلي دليل سره ددي عقلاً محالوالي ثابت کي) ته (د دوی په جواب کي) داسي ووايه چي الله ﷻ تاسي (ترکومه پوري چي غواړي) ژوندي ساتي بيا (هر کله چي وغواړي) تاسي ته به مرګ درکړي بيابه دقيامت په ورځ په کومي (وقوع) کي چي ذره شك نسته تاسي (ژوندي کړي او) جمع به موکړي (نو دعوه په دغه ورځ کي دژوندي کولو ده او په دنياکي دمړو دنه ژوندکولو څخه په دغه ورځ دنه ژوندي کولو نفي نه راځي) ليکن اکثره خلګ نه پوهيږي (او بي دليله دحق څخه انکار کوي)

معلومات اومسئلي: مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوَاهُ (يعني هغه څوك چاچي خواهشات نفساني خپل معبود جوړکي) دا خو ظاهره ده چي يوکافر هم خپلو نفساني خواهشاتوته خپل خدای يا معبودنه وايي، مګر قرآن کريم په دي آيت کي دا وښوولـه چي عبادت په حقيقت کي داطاعت نوم دی کوم سړی چي دخدای داطاعت په مقابله کي دبل چا اطاعت اختيارکي، هغه ته دده معبود ويل کيږي، نوکوم سړی چي دحلالو حرامو اوجائزو اوناجائزو پرواه نه کوي، خدای ﷻ چي کوم شي حرام کړی دی، په هغه کي هغه دخدای ﷻ دحکم منلو په ځای دخپل نفس پيروي کوي، نوکه څه هم هغه خپل نفس ته په ژبه سره خپل معبودنه وايي، مګر په حقيقت کي هغه دهغه معبود سو، دامضمون چا عارف په يوشعرکي ويلی دی.

سوده ګشت از سجدهٔ راهِ بتان پيشانيم چند برخود تهمت دينِ مسلماني نهم

تندي مي دمجازي معشوقو په لاره کي په سجدو کولو وسوليدي او زه ځان ته وايم چي زه مسلمان يم، دا خو زه په ځان دمسلماني عبث تهمت لګوم.

په دي شعرکي يي خواهشات نفساني په بتانو سره تعبير کړي دي چاچي خپل خواهشات امام اومقتداء جوړ کي او په دي پسي سو نو ګويا داخواهشات دده بتان دي.

حضرت ابوامامه ﷺ فرمايي چي مادنبي کريم ﷺ څخه اوريدلي دي چي دآسمان لاندي په دنياکي دڅومره معبودانوعبادت سوي دي په هغه کي دټولوڅخه زيات مبغوض دالله ﷻ په نزدخواهش دي يعني نفساني خواهش.

دحضرت شداد بن اوس ﷺ څخه روايت دی، نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چي هوښيار هغه سړی دی کوم چي خپل نفس په منع کي وساتي اودمرګ څخه دوروسته وخت دپاره عمل وکي اوفاجر هغه دی کوم چي خپل نفس په خواهش پسي ورپريږدي او ددي باوجود دالله ﷻ څخه داخرت دښيګړی ارزو لري.

اوحضرت سهل بن عبد الله تستري رحمه الله فرمايي چي ستاسي بيماري ستاسي نفساني خواهشونه دي البته که تاسي ددي مخالفت کوی نودا بيماري ستاسي دوايي هم ده (داټول روايتونه دقرطبي څخه را اخيستل سوي دي)

وَمَايُهْلِكُنَآاِلَّا الدَّهْرُ : لفظ ددهر په اصل کی دهغه تولی مجموعه مودی نوم دی کومه چی ددی عالم دابتداء
څخه ترانتها پوری ده اوکله ډیری لویی مودی ته هم دهر ویل کیږی ، کفارو داقول په طور ددلیل پیش
کړی دی چی زمونږ دمرګ اوژوند دخدای دحکم اومشیت سره هیڅ تعلق نسته بلکه دطبعی اسبابوتابع دی
چی مشاهده یی دمرګ په حقله هرسړی کوی چی دانسان اندامونه اوقوتونه داستعمال په سبب کمیږی
اودیوی اوږدی زمانی تیریدوڅخه وروسته هغه بالکل معطل سی ددی نوم مرګ دی ، په دی باندی ژوند
هم قیاس کړه چی هغه هم په څه خدایی حکم سره نه دی ، بلکه دمادی په طبعی حرکتونو سره حاصلیږی
(دَهَر یازمانی ته بَدْ ویل ښه نه دی)
کفار اومشرکان دزمانی ګردش دټولو کائناتو او ددی ټولوحالاتو علت ګرځوی اودی ته یی منسوب کوی
لکه چی په دی آیت کی یی ذکرسوی دی، حال دا دی چی په حقیقت کی داټول کارونه دالله ﷻ په قدرت
او اراده سره کیږی ، په دی وجه په صحیح احادیثوکی دهر یازمانی ته دبدو ویلوڅخه منع سوي ده ځکه
چی کفارقوت ددهر په لفظ سره تعبیر کوی ، په حقیقت کی هغه قوت اوقدرت دحق تعالی دی ، په دی
وجه دهرته دبدو ویلو نتیجه په حقیقت کی الله ﷻ ته رسیږی ، رسول الله ﷺ فرمایی چی دهرته بدمه
وایاست ځکه چی دهرپه حقیقت کی الله ﷻ دی ، مراد دا دی چی داجاهلان کوم کارته چی ددهرکار وایی
هغه په حقیقت کی دالله ﷻ دقوت اوقدرت کار دی ، دهرڅه شی نه دی ، په دی سره دانه لازمیږی چی
دهر دالله ﷻ دنومونو څخه یونوم وی ځکه دلته مجازاً الله ﷻ ته دهر ویل سوی دی .

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ

او الله لره دی حکومت داسمانونو اودمځکی ، او په کومه ورځ چی قائم سی قیامت

يَوْمَئِذٍ يَّخْسَرُ الْمُبْطِلُوْنَ ﴿۲۷﴾ وَتَرٰى كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً ۫ كُلُّ اُمَّةٍ

په دغه ورځ به خراب سی درواغجنان ، او ته به وینی هره فرقه پراته په زنګونانو هره فرقه به بلل کیږي

تُدْعٰۤى اِلٰى كِتٰبِهَا ۭ اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۸﴾ هٰذَا كِتٰبُنَا

خپلی خپلی عملنامی ته ، نن به بدله پیدا کوی دهغه چی تاسی کوی ، دا زمونږ کتاب دی

يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ ۭ اِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۹﴾ فَاَمَّا

چی خبری کوی په تاسی صحیح ، مونږ لیکل څه چی تاسی کول ، نو

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِيْ رَحْمَتِهٖ

کومو خلقو چی یقین کړی دی اونیك عملونه یی کړی دی، نو داخل به کړی هغوی رب دهغوی په خپل رحمت کی

ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِيْنُ ﴿۳۰﴾ وَاَمَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا اَفَلَمْ تَكُنْ اٰيٰتِيْ
دا دی ښکاره مراد پیدا کول ، او کوم چی منکر سول آیا تاسی ته نه وو

تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ ﴿۳۱﴾ وَاِذَا قِيْلَ
او رول سوی زمونږ ایتونه ، بیا تاسی تکبر وکی او سواست تاسی خلق ګناهګار ، او کله چی به وویل سول

اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيْهَا قُلْتُمْ مَّا نَدْرِيْ مَا
چی وعده دالله ﷻ حقه ده او په قیامت کی هیڅ شك نسته تاسی به ویل مونږ نه پوهیږو چی

السَّاعَةُ اِنْ نَّظُنُّ اِلَّا ظَنًّا وَّمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِيْنَ ﴿۳۲﴾ وَبَدَا لَهُمْ
قیامت څه دی؟ مونږ خو صرف دیو خیال ګمان پر کوو او زمونږ یقین نه راځی ، او ښکاره به سی هغوی ته

سَيِّاٰتُ مَا عَمِلُوْا وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۳۳﴾ وَقِيْلَ
بدی دخپلو عملونو کوم چی یی کړی وه او ګیر به کړی هغوی هغه شی په کوم پوری چی یی مسخری کولی او وبه ویل سی

الْيَوْمَ نَنْسٰىكُمْ كَمَا نَسِيْتُمْ لِقَاۤءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا وَمَاْوٰىكُمُ النَّارُ وَ
چی نن مونږ تاسی هیر کړ است لکه چی تاسی هیر کړی وو ملاقات ددې ورځی ستاسی او کور ستاسی دوږخ دی

مَا لَكُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿۳۴﴾ ذٰلِكُمْ بِاَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَّغَرَّتْكُمُ
او هیڅوك نسته ستاسی مددګار ، دا په تاسی څکه وسوه چی تاسی نیولی وی خبری دالله پاك مسخری او مغروره کړی واست

الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُوْنَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿۳۵﴾
تاسی ژوند ددنیا نو دنن څخه خو د دوی وتل منظور دی ددې څخه او نه ورڅخه توبه مطلوب ده

فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۶﴾ وَلَهُ
نو الله لره ده ټوله ثنا چی رب دی دآسمانونو او رب دی دمځکی رب دمخلوقاتو او هغه لره

الْكِبْرِيَاۤءُ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۳۷﴾
لویی ده په آسمانونو کی او په مځکه کی او هغه زبردست حکمت والا دی.

لنډتفسير: او (لوړ چي څه وويل سول چي ، الله ﷻ به تاسي جمع کړي ، نو دا دي مشکل نه ګڼل کيږي
څکه چي) دالله ﷻ حکومت دي په آسمانونوکي اوپه مځکه کي (هغه چي څه غواړي تصرف کوي، نو
ستاسي دمرګ څخه وروسته ژوندي کول اوجمع کول هغه ته څه مشکل نه دي) اوپه کومه ورځ چي
قيامت قايم سي په هغه ورځ به اهل باطل په خساره کي پريوزي اوته به (په دغه ورځ) هره دله ووينې چي
(دبيري څخه) به په زنګونانو پريوزي ، هره فرقه به په خپلي عملنامي (کي دليکل سوو عملونو دحساب
طرف ته راوبلل سي (دا مطلب دي دعملناموطرف ته درابللو ، کنه نوعملنامي خوبه په خپله د دوی سره
وي او دوی ته به وويل سي چي) نن به تاسي ته ستاسي دعملونو بدله درکول سي (او ورته به وويل سي
چي) دا (عملنامه) زمونږ (ليکل سوي) کتاب دي کوم چي ستاسي په مقابله کي صحيح صحيح خبري
کوي (يعني ستاسي عملونه ظاهروي او) مونږ (په دنياکي) ستاسي (ټولو) عملونه (په ملائکو سره) ليکو
(او دا دهغه مجموعه ده) نو (دحساب څخه وروسته به فيصله دا وسي چي) کومو خلکو ايمان راوړي وو
اوهغوی نيک کارونه کړي وه نو دوی به د دوی رب په خپل رحمت کي دا خل کړي اودا ښکاره کاميابي ده
اوکوم خلګ چي کافران وه (هغوی ته به وويل سي چي) ايا زما ايتونه تاسي ته نه ويل کيدل، نو تاسي
(دهغو دقبلولو څخه) تکبر کړي وو او (په دي وجه) تاسي لوی مجرمان واست او (ستاسي داحال ووچي)
هرکله (تاسي ته) به وويل سول چي دالله ﷻ وعده (د دوباره ژوندي کولو جزا او سزا ورکولو) حقه ده او
په قيامت کي هيڅ شك نسته نوتاسي به (په ډيره بي پرواهي) ويل چي مونږ نه پيژنو چي قيامت څه شي
دي؟ (صرف په اوريدو سره) محضي يوخيالي شان خومونږته هم راځي اومونږته (په هغه) يقين نسته او
(هغه وخت) به دوی ته خپل ټول بد عملونه ظاهرسي اودکوم (عذاب) سره چي دوی مسخري کولي هغه به
دوی راګير کړي او (دوی ته) به وويل سي چي نن مونږ تاسي هيررو (يعني درحمت څخه تاسي محرومه
کوو کوم ته چي يې مجازاً هيرول وويل) لکه څنګه چي تاسي خپلي ددې ورځي راتلل هير کړي وه او (دنن
څخه) ستاسي ځای جهنم دي اوڅوك ستاسي مددګار نسته دا (سزا) په دي وجه سره ده چي تاسي دخدای
ﷻ په ايتونو پوري خنداګاني کولي اوتاسي ددنيا ژوند په دهوکه کي غورځولي واست (چي په هغه کي
مشغول سواست داخرت څخه بالکل غافل بلکه منکر سواست) نو نن به داخلګ نه د دوږخ څخه را
وايستل سي اونه به د دوی څخه دخدای ﷻ دخفګان څه تدارك وغوښتل سي (يعني ددي موقع به ورلره
ورنه کول سي چي توبه وکي ، خدای راضي کي ، کله چي دا ټول مضامين تاسي واوريدل) نو (په دي سره
دا هم معلومه سوه چي) ټول ثناء اوصفت الله تعالی لره (ثابت) دي کوم چي پروردګار دی دآسمانونو
اوپروردګار دي دمځکي (اودآسمان اومځکي څه تخصيص دي هغه خو) پروردګار دي دټول عالم اوهغه
لره لويي ده (دکومي ظهور او اثار چي په علاماتو سره) په آسمانونو اوپه مځکه کي (کيږي) اوهغه غالب
دي حکمت والا دي .

معلومات اومسئلي : وَتَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً دَجُثُو : څخه مشتق دي چي معنی يې په زنګونانو کښينستل دي
اوحضرت سفيان فرمايي ، جُثُو داسي کښينستلو ته وايي په کوموکي چي په مځکه صرف زنګونان
اودپښو خپړي ولګيږي ، دغه شان کښينستل دبيري اوترهي په وجه سره وي ، او د: كُلَّ أُمَّةٍ دلفظ څخه

ظاهره دا ده چې دا صورت دېرې به په ټول اهل محشر مومن کافر نیك اوبد ټولو باندې وي او په ځینو نورو ایتونو او روایتونو کې چې یې د محشر دېرې او ترهې ځنځه انبیاء اوصالحان مستثنی گرځولي دي دا ددې منافي نه ده . ځکه چې ممکنه ده چې دا ډېره او ترهه دلږ وخت دپاره په انبیاوو اوصالحانو هم راسي . مگر دلږوالي په وجه یې دنشت برابر کړي ده او دا هم کېدی سي چې ذ. كُلُّ أُمَّةٍ ځنځه مراد عام اهل محشر نه وي بلکه اکثر ورځنځه مراد وي لکه چې لفظ دکل ځینې وخت داکثر دپاره ويل کېږي او ځینو مفسرینو دجاثیة معنی داسې کېښېنل کړي ده . لکه په لمانځه کې چې وي . بیا دغه اشکال په ځېله ختمیږي ځکه چې داکېښېنل دېرې ځنځه وي دادب کېښېنل وي.

كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا : دکتاب ځنځه مراد دلته داکثرو مفسرینو په نزد هغه عملنامه ده کومه چې ملائکو په دنیا کې لیکله او په محشر کې به دغه عملنامې را والوزول سي . دهر یوه سړي عملنامه به دهغه لاس ته ورسیږي او هغه ته به وویل سي . اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا يعنې ځپله عملنامه ووایه او په ځپله حساب وکړه چې تا ته ددې عملونو څه بدله درکېدل په کار دي اودې عملنامې نه دیللو مطلب د دوي دحساب طرف ته بلل دي لکه چې په لنډتفسیر کې راغلي دي والله تعالی اعلم

سورة الجاثیه اوبنځه ویشتمه پاره ختمه سوه

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

تفسیر

معارف القرآن

په قندهاری پښتو کی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمدشفیع رحمة الله علیه
پښتو ترجمه کوونکې (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیراحمدحقّانی)
تصحیح اوسمون... مولوی نصیراحمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)
دکمپوز او ترجمي چارې .... الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۲۲)

خپرونکې

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوټه

چاپ ځای .... لاهور

مضمون	فهرست تفسیر معارف القرآن	مخ
	﴿سورة الاحقاف﴾	**۷**
حــم (۱) تنزیلُ الکتابِ مِنَ اللهِ العزیزِ الحکیمِ ، الخ ۱ تر ۲		۷
معلومات او مسئلی		۸
وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ ، الخ ۷ تر ۱۰		۹
معلومات او مسئلی		۱۱
د نبی کریم ﷺ د علم غیب متعلق د ادب تقاضا		۱۲
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ ، الخ ۱۱ تر ۱۲		۱۳
معلومات او مسئلی		۱۴
إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا ، الخ ۱۳ تر ۲۰		۱۵
معلومات او مسئلی		۱۸
د مور حق د پلار څخه زیات دی		۲۰
په اکثره موده د تی ورکولو کی د اُمّت د فقهاؤ و اختلاف		۲۱
د دنیا د لذتونو او نعمتونو څخه د ځان ساتلو ترغیب		۲۴
وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ ، الخ ۲۱ تر ۲۲		۲۴
وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ ، الخ ۲۷ تر ۲۸		۲۷
لنډ تفسیر: د ایتونو ترون		۲۷
وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ ، الخ ۲۹ تر ۳۲		۲۷
معلومات او مسئلی		۲۸
أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ ، الخ ۳۳ تر ۳۵		۳۰
معلومات او مسئلی		۳۱
	﴿سورة محمد﴾	**۳۲**
الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ، الخ ۱ تر ۳		۳۲
معلومات او مسئلی		۳۲
فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ ، الخ ۴		۳۴
معلومات او مسئلی		۳۴
د جنګی قیدیانو په حقله امام المسلمین ته څلور اختیاره		۳۲
په اسلام کی د غلامی بحث		۳۲
ذٰلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ ، الخ ۵ تر ۱۱		۳۹
معلومات او مسئلی		۴۱
د جهاد د مشروعیت یو حکمت		۴۱
إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا ، الخ ۱۲ تر ۱۵		۴۳

﴿سورة الفتح﴾ ۶۱

﴿سورة الحجرات﴾ ۱۰۳

﴿سورة قٓ﴾ ۱۳۲

(سورة الذاريات)

۱۵۴

اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

....

﴿سورة الاحقاف﴾

سُوْرَةُ الْاَحْقَافِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ خَمْسٌ وَّثَلٰثُوْنَ اٰيَةً وَّاَرْبَعُ رُكُوْعَاتٍ

سورة الاحقاف په مکه کی نازل سو په دی کی پنځه دیرش (۳۵) ایتونه او څلور (۴) رکوع گانی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع کوم د الله ﷻ په نوم سره چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی.

حٰمٓ ① تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ② مَا خَلَقْنَا

نازلول د کتاب دی، د الله زبردست حکمت والا د طرف څخه، مونږ نه دی پیدا کړی

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ

اسمانونه او مځکه او څه چی ددې په مینځ کي دی مګر په حقه سره او په یوه نیټه مقرره

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا عَمَّآ اُنْذِرُوْا مُعْرِضُوْنَ ③ قُلْ اَرَءَيْتُمْ مَّا تَدْعُوْنَ

او کوم چی کافران دی هغوی د بیری په آوریدو مخ اړوی، ته وو وایه آیا تاسی وینی کوم چی تاسی بلی

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَرُوْنِيْ مَاذَا خَلَقُوْا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ

ماسوا د الله څخه وبنایاست ماته هغه چی څه یی پیدا کړی دی په مځکه کی یا د هغوی څه شرکت سته

فِي السَّمٰوٰتِ ؕ اِيْتُوْنِيْ بِكِتٰبٍ مِّنْ قَبْلِ هٰذَآ اَوْ اَثٰرَةٍ مِّنْ عِلْمٍ

په اسمانونو کی، راوړی ماته کتاب ددی څخه مخکي یا څه علم چی نقل راغلی وی،

اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ④ وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ يَّدْعُوْا مِنْ دُوْنِ

که تاسی رښتینی یاست، او څوک دی زیات ګمراه د هغه څخه چی بلی ما سوا د الله ﷻ څخه

اللّٰهِ مَنْ لَّا يَسْتَجِيْبُ لَهٗٓ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَآئِهِمْ

هغه چی نه سی قبلولی دده بلنه تر ورځی د قیامته پوری او هغوی د بلنی د هغوی څخه

غٰفِلُوْنَ ۝ وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوْا لَهُمْ أَعْدَآءً وَّكَانُوْا بِعِبَادَتِهِمْ كٰفِرِيْنَ ۝

ناخبره وی ، او کله چی خلق جمع سی نو هغوی به وی دهغوی دښمنان اووی به دهغوی دعبادت څخه منکر

لنډتفسير: حٰم (ددی معنی الله ﷻ ته معلومه ده) داکتاب دالله ﷻ زبردست حکمت والا دطرف څخه رالیږل سوی دی (په دی وجه ددی مضامین قابل غور دی ، مخ ته دتوحید او معاد بیان دی چی) مونږ آسمانونه اومځکی اوکوم شیان چی ددی په مینځ کی دی په حکمت سره اوتر یو معین میعاد پوری پیدا کړی دی اوکوم خلگ چی کافران دی دوی چی دکوم شي څخه بیرول کیږی (مثلاً داچی دتوحید څخه په انکار به تاسی ته په قیامت کی عذاب وی) هغه په دی پوری مسخری کوی (اوخیال ورته نه کوی اوتوحید نه قبلوی) ته (دوی ته دتوحید په باره کی) ووایه چی داخو وښیاست کوم شیان چی تاسی دخدای (دتوحید څخه ماسوا دهغو عبادت کوی (دهغوی دعبادت دمستحق کیدو څه دلیل دی؟ که عقلي دلیل وی نو) ماته دا وښیاست چی هغوی کومه مځکه پیدا کړي ده یادهغوی په آسمانونو (پیدا کولو) کی څه حصه ده (اوظاهره ده چی تاسی هم هغوی خالقان نه منی کوم چی دلیل کیدی سی دعبادت دمستحق کیدو بلکه مخلوق ورته وایاست کوم چی دعبادت دمستحق کیدو منافی دی نو عقلي دلیل خونیستی سو اوکه ستاسی سره دلیل نقلي وی نو) ماته څه (صحیح) کتاب (راوړی په کوم کی چی دشرك حکم وی او) کوم چی ددی (قرآن) څخه مخکي وی (ځکه چی تاسی هم پوه یاست چی په قرآن کریم کی دشرك نفی ده نو ضرورت دبل کتاب دی) یا (که کتاب نه وی نو) څه بل (معتبر) مضمون (چی زباني) منقول (راروان وی اوپه کتاب کی لیکلی نه وی) راوړی که تاسی (په دعوه دشرك کی) رښتني یاست (مطلب دا چی دلیل نقلي قابل دتصدیق اومستند ضروری دی دجانبی کتاب وی یا دهغه قول وی زبانی) او (ظاهره ده چی داسی دلیل هیڅوك نه سی پیش کولی، مګرخوك چی دخپلی باطلی عقیدی څخه بیاهم واپس نه سی، دداسی سړی په باره کی فرمایی چی) دهغه سړی څخه زیات ګمراه به څوك وی چی (په خپله ددلیل څخه عاجزه وی اوپه ده ددلیل قائمیدو څخه وروسته بیاهم) خدای پریږدی ، داسی معبودان بلی کوم چی ترقیامته پوری هم دده دبلني جواب نه سی ورکولی اوهغوی دده دبلني څخه هم خبرنه وی او (بیا) هرکله چی (په قیامت کی) ټول انسانان (دحساب دپاره) جمع سی نوهغوی (معبودان) به ددوی (عبادت کوونکو) دښمنان سی اودسره به دهغوی دعبادت څخه انکار وکی (نو دداسی معبودانو دعبادت کولو څخه زیانه غلطی بله څه ده چی دعبادت کولویی څه معقوله وجه نسته اودعبات نه کولو اسباب اووجهی یی ډیری دی)

معلومات اومسئلي: قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ : په دی ایتونوکی دمشرکانو دشرك ددعوه دباطلولو دپاره د دوی څخه د دوی په دعوه ددلیل مطالبه سوي ده ، ځکه چی څه دعوه بغیر دشهات اودلیل څخه عقلاً یاشرعًا قابل عمل نه وی ، بیاپه دی کی چی څومره قسمونه ددلائلو کیدی سی هغه ټول یی جمع کړی دی ، او ثابته کړه یی ده چی ستاسی په دعوه باندی هیڅ قسم دلیل اوشهادت هم موجودنه دی ، په دی وجه په دی بی دلیله دعوه باندی پاته کیدل ګمراهی ده ، په دی آیت یی ددلیلونو دری قسمونه کړی دی ، یو عقلي دلیل چی دنفی دپا ره یی فرمایی ، أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمٰوٰتِ :

دوهم قسم دلیل نقلی دی او دا ظاهره ده چی دالله ﷻ په معامله کی نقلی دلیل هغه معتبرکیدی سی کوم چی په خپله دالله ﷻ دطرف څخه راغلی وی لکه اسمانی کتابونه تورات انجیل قرآن وغیره یادهغه حضراتو اقوال کوم چی الله ﷻ خپل رسول اونبی منتخب کړی وی ، په دی دواړو قسمونوکی خوبی داول قسم نفی په دی سره وفرمایله ، اِيْتُونِي بِكِتٰبٍ مِنْ قَبْلِ هٰذَا یعنی که ستاسی سره دبت پرستی څه نقلی دلیل موجود وی نوڅه اسمانی کتاب پیش کی چی په هغه کی یی دبت پرستی اوشرك اجازت ورکړی وی اودبل قسم یعنی دپیغمبرانو داقوالو دنفی دپاره یی وفرمایله، اَوْ اَثٰرَةٍ مِنْ عِلْمٍ یعنی که دالله ﷻ په یوکتاب کی تاسی ته دشرك اوبت پرستی څه دلیل اوشهادت نه ښکاری نوکم ازکم په انبیاووکی دچا قول پیش کوی کوم چی په معتبر سندسره د دوی څخه ثابت وی اوکله چی تاسی دا هم نه سی پیش کولی نوستاسی قول اوعمل بغیر دګمراهی څخه نورڅه کیدی سی، په لفظ د، اَثٰرَةٍ مِنْ عِلْمٍ کی اَثْرَة مصدردی په وزن دشجاعت ، سماحت وغیره دی چی معنٰی یی نقل او روایت ده ، په دی وجه حضرت عکرمه او مقاتل د، اَثٰرَةٍ مِنْ عِلْمٍ په تفسیرکی «روایت عن الانبیاء» فرمایی اوقرطبی ددی تفسیر په اسناد حسن سره فرمایلی دی لنډه دا سوه چی ددلیل نقلی دوه قسمونه معتبردی ، یوآسمانی کتاب کوم چی الله ﷻ په یوپیغمبرنازل کړی وی، دوهم دپیغمبر ﷺ قول کوم چی په صحیح سندسره دپیغمبر څخهِ ثابت وی، د اَثٰرَةٍ مِنْ عِلْمٍ دامطلب دی،داټول مضمون دتفسیرقرطبی څخه را اخیستل سوی دی ، او دا تفسیر مختار اوبی غباره دی څینی حضراتو د، اَثٰرَةٍ مِنْ عِلْمٍ په تفسیرکی نور اقوال هم نقل کړی دی مګر هغه ثابت نه دی او دقرآن دنظم مناسب هم نه دی ، په دی وجه دجمهورو په نزد مختارنه دی ، والله تعالی اعلم

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ قَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

او هرکله چی وویل سی دوی ته زمونږ آیتونه واضح ، وایی هغه چی منکران دی ،

لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ هٰذَا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ۝ اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُ قُلْ

رښتینی خبری ته هرکله چی دوی ته راسی داجادو دی ښکاره، آیا دوی وایی چی دا یی جوړ کړی دی ته ووایه

اِنِ افْتَرَيْتُهٗ فَلَا تَمْلِكُوْنَ لِيْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا هُوَ اَعْلَمُ بِمَا

چی که ما جوړ کړی وای نو تاسی ښیکره نه سی کولی دالله په مخکی یوه ذره ، هغه ښه خبر دی په کومو

تُفِيْضُوْنَ فِيْهِ كَفٰى بِهٖ شَهِيْدًا بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُوْرُ

خبروکی چی تاسی اخته یاست هغه کافی دی حق ښوونکی زمااوستاسی په مینځ کی ، او هغه دی بخښنی والا

الرَّحِيْمُ ۝ قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ وَمَآ اَدْرِيْ مَا يُفْعَلُ

مهربانه ، ته ووایه زه څه نوی رسول نه یم راغلی او نه ماته معلومه ده چی څه به کیږي زما سره ،

بِيْ وَلَا بِكُمْ ۖ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰى اِلَيَّ وَمَآ اَنَا اِلَّا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ۝٩

او ستاسي سره ، زه خو په هغه چلیږم کوم چي حکم راځي ماته اونه یم زه مګر بیرونکی ښکاره ،

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَكَفَرْتُمْ بِهٖ وَشَهِدَ شَاهِدٌ

ته ووایه آیا وینی تاسي که راغلی وی دا دطرفه دالله ﷻ څخه اوتاسي دا ونه مني او شاهدي ورکړي ده

مِّنْۢ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ عَلٰى مِثْلِهٖ فَاٰمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ ۖ اِنَّ اللّٰهَ

یو شاهد دبني اسرائیلوڅخه دیو داسي کتاب بیا هغه ایمان راوړی او تاسي تکبر وکی بیشکه الله ﷻ

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ۝١٠

لار نه ښيي ګناهګارانو ته .

تفسیر: اوهرکله چي زمونږ ښکاره ښکاره آیتونه (کوم چي دمعجزه کیدوپه وجه درسالت دلیلونه دی) ددی (منکرانو درسالت) خلګوپه مخکي ویل کیږی ، نو دا منکران خلګ ددی رښتیني خبری په نسبت کله چي هغه دوی ته رسیږی داسي وایي چي دا ښکاره جادو دی (حال دا دی چي دجادو دمثل ممکن کیدل او ددی دمثل نه ممکن کیدل ددی قول دبطلان واضح دلیل دی اوددی څخه زیاته بله واوری) ایا داخلګ دا وایي چي دی سړی (یعني تانعوذ بالله) دا (قرآن) دخپل طرف څخه جوړکړی راوړی دی (اودخدای طرف ته دی منسوب کړی دی مخ ته ددی قول جواب دی چي) ته ووایه چي که مادا دخپل طرف څخه جوړکړی وی (اودخدای طرف ته می ددی منسب کړی وی) نو (خدای ﷻ به دخپل عادت مطابق دخلګو د دوکی څخه دمحفوظ کولو دپاره مادنبوت د دروغو په دعوه باندي دیر ژرهلاك کړی) بیا (کله چي هغه ما هلا کوی نو) تاسي (یانور) خلګ ما دخدای (دعذاب) څخه یوه ذره هم نه سی محفوظ کولی (مطلب دا چي د دروغو دنبوت په دعوه باندي عذاب راتلل داسي لازمی دی چي زما هیڅوك حامي اومددګار هم هغه نه سی منع کولی ، مګر په ماعذاب رانه غی دا دلیل دی ددی چي زه په خپله دعوه دنبوت کي دروغجن نه یم اوهرکله چي زه دروغجن نه یم نوپوه سی چي) هغه ښه پوه دی چي تاسي کومی کومی خبری په قرآن کریم جوړوی (په دی وجه به تاسي ته دسزا دپاره) هغه کافي شاهد (یعني خبردار) دی (په دی وجه به تاسي ته سزا وی غرض دا چي) زما اوستاسي په مینځ کي (دصدق او دکذب دفیصلي کولو دپاره) هغه کافي شاهد (یعني خبردار) دی (په دی وجه که زه دروغجن یم نوماته به یی فوراً عذاب راکړی اوکه تاسي دروغجن یاست نوتاسي ته به ژر یا وروسته عذاب درکی) او (که چاته دا شبهه وی چي هرکله هغه زمونږ دخبرو څخه خبردار دی اوبیا هم په مونږ عذاب رانغی نولکه څنګه چي په یومدعي دنبوت عذاب نه راتلل دده دربنتین والی دلیل دی ، دغه ډول پرمونږ منکرانو عذاب نه راتلل زمونږ دربنتنوالی دلیل

کیدی سی ، نو ددی جواب دا دی چې) هغه لوی مغفرت والا دی (په دی وجه دمغفرت ځینی اقسام مثلاً په دنیاکی په کافرانو عذاب نه راتلل هم واقع کوی) اولوی رحمت والا دی (په دی وجه درحمن ځینی اقسام هم کومو ته چی رحمتِ عامه وایی دکفارو دپاره هم واقع کوی ، په دی وجه دمنکرانوپه انکار په دنیا کی عذاب نه کیدل د دوی دصدق دلیل نه دی ، په خلاف دمدعی دنبوت څخه چی هلته د دروغو دعوه او دعذاب نزول دواړه لازم اوملزوم دی ، ځکه چی دنبوت په دروغه دعوه کوونکی ته په دنیاکی عذاب نه ورکول کیږی دخلګو دګمراهی سبب جوړیدی سی ، په خلاف دنورو مجرمانوڅخه ، مخ ته دنبوت داثبات تاکید دی چې) ته ووایه چی زه څه نا اشنا رسول خونه یم (چی ستاسی دپاره دتعجب باعث سی ، ځکه چی زماڅخه مخکی دیرپیغمبران راغلی دی دکومو خبر چی په تواتر سره تاسی هم او ریدلی دی) او (دغه شان دڅه عجیبه خبری هم زه دعوه نه کوم لکه چی مثلاً علم غیب دی ، چنانچی زه په خپله وایم چی ماته دغیب دخبرو څخه صرف هغه معلومی دی کوم چی په وحی سره ماته ښوول سوی دی دغیبودڅه بلی خبری ماته خبرنسته حتٰی چې) زه نه پوهیږم چی زماسره به څه څه کول کیږی اونه (دامعلومه ده چې) ستاسی سره به څه څه کول کیږی (په دی وجه هرکله چی دخپل اوستاسی دائنده حالاتو دعلم زه مدعی نه یم نو دلیری غیبی خبروپه باره کی به زه څه دعوه کوم، البته دکومو کارونو علم چی په وحی سره سوی دی برابره خبره ده که هغه دځان متعلق وی یادغیر او برابره خبره ده که ددنیا حالات وی یاداخرت دهغه علم بیشکه چی کامل دی ، چنانچی مخ ته ارشاد دی چې) زه خو (په علم اوعمل کی) صرف دهغه تابعداری کوم کوم چی ماته دوحی په ذریعه سره راځی او (دهغه تبلیغ هم کوم اوکه تاسی دا نه منی نو زما هیڅ نقصان نسته ، ځکه چې) زه خو صرف صفا صفا بیرونکی یم (کومه چی ماپه دلیلونو سره ثابته کړې ده اولوړ چی کوم الزام دافتراء دتردید په ، هُوَ اَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ سره اجمالاً سوی وو ، مخ ته دهغه دتفصیل په طور سره ارشاد دی چې) ته ووایه چی تاسی ماته دا وښیاست چی که داقرآن دالله دطرف څخه وی او (بیا) تاسی ددی څخه انکارکوی او (په څه دلیل سره ددی دالله ﷻ دطرف څخه دکیدلو زیات تائیدهم وسی ، مثلاً په دی لیل سره چې) دبنی اسرائیلو (دعالمانو) څخه یو (معتبر) شاهد (کوم چی دعلم او دیانت په اعتبار سره منل سوی او معتبر وی او یو وی یازیات په ماضی کی وی یاپه حال کی یاپه مستقبل کی) ددی په شان په کتاب (یعنی ددی کتاب دالله ﷻ دطرف څخه په کیدو) باندی شاهدی ورکی ایمان نه راوړی اوتاسی (سره دبی علمه کیدوپه دی کتاب دایمان راوړلو څخه) تکبروکی (نوپه دی صورت کی به ستاسی څخه زیات بی انصافه څوك وی، اودبی انصافه خلګو داحالت دی چې) بیشکه الله ﷻ بی انصافه خلګوته (د دوی دعناد په وجه) هدایت نه کوی (بلکه همیشه په ګمراهی کی وی او دګمراهی انجام اور دی)

معلومات اومسئلې: وَمَآ اَدْرِيْ مَا يُفْعَلُ بِيْ وَلَا بِكُمْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰٓى اِلَيَّ : په دی آیت کی جمله اِنْ اَتَّبِعُ په معنٰی داستثناء ده، یعنی زه نه پیژنم بغیردهغه څخه چی په ماباندی وحی کیږی ، په دی بنا باندی دتفسیر دامام ضحاك څخه ددی آیت تفسیر هغه منقول دی کوم چی په لنډ تفسیرکی ذکردی، چی مطلب یی دا دی چی دغیبو دکارونو علم ماته صرف په وحی سره کیدی سی ، دکومی معاملی متعلق چی ماته په

وحی سره علم نه وی برابره خبره ده که هغه زما دذات سره متعلق وی یادمومن اوکافر امتی سره وی او برابره خبره ده که هغه معامله ددنیاوی اوکه داخرت دهغه ماته هیڅ خبرنسته دغیبو دکارونو متعلق چی زه څه وایم هغه ټول په وحی الهی سره وایم ، چنانچی په قرآن کریم کی په خپله ذکردی چی الله ﷻ نبی کریم ﷺ ته بی شماره علوم دغیبو دکارونو متعلق ورکړی دی د ، تِلْكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهَا اِلَيْكَ : همدا مطلب دی ، داخرت دکارونو ، دجنت ، دوزخ ، حساب ، کتاب سزا اوجزا متعلق خوتفصیلات په خپله په قرآن کریم کی بیشمیره ذکردی اوپه دنیاکی پیښیدونکی واقعات اتنده په صحیح متواترو احادیثوکی دنبی کریم ﷺ څخه نقل دی ، ددی څخه ثابته سوه چی دذکر سوی آیت مطلب صرف دومره دی چی زه دغیبو په علم محیط کی دخدای ﷻ په شان نه وایم اوپه دغه علم کی په خپله مختار نه یم ، بلکه ماته چی په واسطه دعلم خداوندی څه ښوول کیږی زه هغه ذکر کوم .

په تفسیر روح المعانی کی ددی قول نقل کولو څخه وروسته فرمایی چی زما اعتقاد دا دی چی نبی کریم ﷺ ددی دنیا څخه ترهغه وخته پوری نه دی رخصت سوی ترڅو چی دالله ﷻ دذات اوصفتونو اواخرت اودنیا راپیښیدونکی اهم معاملات ده ته په ذریعه دوحی ونه ښوول سوه ، پاته سو داشخاصو اوافرادو جزوی شخصی حالاتو اومعاملاتوعلم چی زیدبه صباڅه کار کوی اودهغه انجام به څه وی ، عمر بکربه په خپلو خپلو کورونوکی څه کارونه کوی یابه یی وکی ، ددی غیبو دکارونو علم نه څه کمال دی ، نه ددی په نه کیدو سره په کمال نبوت کی څه فرق راځی .

(دنبی کریم ﷺ دعلمِ غیب متعلق دادب تقاضا)

دنبی کریم ﷺ دعلم غیب متعلق دادب تقاضا دا ده ، چی داسی ونه ویل سی چی دوی په غیبونه پوهیدل بلکه داسی وویل سی چی الله ﷻ نبی کریم ﷺ ته دغیبو دکارونو ډیرلوی علم ورکړی ووکوم چی په انبیاووکی بل چا ته نه دی ورکول سوی اوځینو مفسرینو حضراتو چی دافرمایلی دی چی په دی آیت کی نفی دعلم صرف ددنیوی کارونو سره متعلق ده داخرت متعلق دعلم غیب نفی په دی کی شامله نه ده (لکه چی قرطبی یی ذکر کړی دی) دوی غالبًاجمله د: اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰى په معنی داستثناء نه ده مقرر کړی ، په دی وجه نفی دعلم غیب یی ددنیا دکارونو سره مخصوص کړه ځکه چی داخرت متعلق خو دوی په ډاګه وښوول چی کافران به دوزخ ته اومومنان به جنت ته ځی .

وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِيْ اِسْرَائِيْلَ عَلٰى مِثْلِهٖ فَاٰمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ ددی آیت مضمون تقریبًا هغه دی کوم چی دسورة شعراء داخری رکوع دایت دی یعنی . اَوَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ اٰيَةً اَنْ يَّعْلَمَهٗ عُلَمٰٓؤُا بَنِيْٓ اِسْرَائِيْلَ مطلب یی دا دی چی دا جاهل یهود اونصارا کوم چی دنبی کریم ﷺ درسالت اوقرآن څخه انکار کوی ، دوی په خپله دخپلو کتابونو څخه هم ناواقفه اوجاهلان دی ځکه چی ډیرو علماوو دبنی اسرائیلو په خپلو کتابونو کی دنبی کریم ﷺ دنبوت او د دوی دعلاماتو مشاهده وکړه او په ده یی ایمان راوړی دی آیا دهغو عالمانو شهادت هم ددی جاهلانو خلګو دپاره کافی نه دی په دی آیت کی دا ارشاد دی چی تاسی چی دا وایاست چی زما دعوه درسالت او دقرآن دالله ﷻ کتاب کیدل غلط او افتراء ده ، اول خو ددی دغلطیدو دپاره دغه خبره کافی ده کومه چی اول اوس ذکر سوي ده چی کوم سړی په الله ﷻ داسی ښکاره افتراء کوی چی زه هغه

نبي جوړ كړي رالیږلی یم او په واقع كې هغه نبي نه وي نو په ده باندې په دې دنیاكې عذاب راتلل او دده هلاكول ضروري دي چې عام خلګ د دوكې څخه محفوظ سي اوبالفرض كه تاسي دا هم نه مني نوكم ازكم دا احتمال خو مه نظر انداز كوئ چې كه زما دعوه صحیح وي اودا كتاب دالله ﷻ دطرف څخه راغلی وي اوتاسي ددې څخه په كفر اوانكار باندې ټینګ یاست نوستاسي به څه انجام وي ، خصوصاً په دې صورت كې چې په خپله ستاسي دقوم بني اسرائیلو څخه څوك لوی سړی ددې دالله ﷻ دطرف څخه دكیدو شهادت وركړی اومسلمان سي اوتاسي دهغه دعلم څخه وروسته هم په خپل ضد اوتكبر باندې پاته سي نو تاسي به دخومره عذاب مستحق سي.

ددې آیت په الفاظوكې یې دیو خاص عالم دبني اسرائیلو نوم نه دی اخیستی او نه یې دا متعین كړه چې داشهادت ددې آیت دنزول څخه مخ ته دخلګو په مخكې راغلی دی اوكه اٸنده راتلونكی دی ، بلكه دیوې جملې شرطیې په طوریې فرمایلي دي چې كه په ماضي كې یابالفعل یاپه اٸنده كې كه داسي وسي نو تاسي لره دخپل ځان فكر كول په كار دي چې تاسي به دعذاب څخه څنګه محفوظ سي؟ په دې وجه دایت په مضمون دپوهیدو دپاره دا ضروري نه ده چې دبني اسرائیلو دعلماوو څخه یومعین شاهد ددې مصداق مقرر سي ، بلكه څومره حضرات چې په یهودو اونصاراوو كې په اسلام كې داخل سوه په كومو كې چې حضرت عبدالله بن سلام ؓ زیات معروف دی ، هغه ټول په دې كې دا خل دي كه څه هم دحضرت عبدالله بن سلام ؓ ایمان ددې آیت دنازلیدو څخه وروسته په مدینه منوره كې وسو اودا پوره سورة مكي دی (ابن كثیر)

او په ځینو روایتونو كې چې كوم دحضرت سعد ؓ څخه نقل دي چې دا آیت دحضرت عبد الله بن سلام ؓ په باره كې نازل سو (لكه چې روایت یې كړی دی بخاري، مسلم اونسایي دحدیث دمالك څخه) دارنګه حضرت ابن عباس ؓ مجاهد ضحاك قتاده وغیره امامانو دتفسیر ټولوپه اتفاق فرمایلي دي چې دا آیت دحضرت عبدالله بن سلام ؓ په باره كې نازل سوی دی نو دا ددې آیت دمكي كیدو منافي نه ده څكه چې په دې صورت كې به دا پیش ګویي داٸنده دپاره سي (لكه چې ابن كثیر وایي)

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَوْكَانَ خَيْرًا مَّا

او وایي كافران مؤمنانو ته كه دا دین ښه وای

سَبَقُوْنَآ اِلَيْهِ ؕ وَاِذْ لَمْ يَهْتَدُوْا بِهٖ فَسَيَقُوْلُوْنَ هٰذَآ

نو نه به وای مخ ته سوي دې ته زمونږ څخه او هركله چې په دې سره دوی لار نه كړه پیدا نو وبه وایي دا دی

اِفْكٌ قَدِيْمٌ ﴿۱۱﴾ وَمِنْ قَبْلِهٖ كِتٰبُ مُوْسٰٓى اِمَامًا وَّرَحْمَةً ؕ وَهٰذَا

دروغ پخواني ، او ددې څخه مخكې وو كتاب دموسی ؑ لارښوونكی اورحمت ، او دا كتاب دی

كِتٰبٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّيُنْذِرَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ۖ وَبُشْرٰى لِلْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۲﴾

تصديق كوونكى په عربى ژبه كى چى وبيروى گناهگاران او خوشخبرى ده نيكى كوونكو لره .

لنډتفسير: اودا كافران دايماندارو (دايمان راوړو) په نسبت داسى وايى چى كه داقرآن (په كوم چى دى خلگو ايمان راوړى دى) څه ښه (يعنى رښتينى) شى واى نودا (دكومى درجى) خلگ به زمونږ څخه دى ته نه واى مخ ته سوى (يعنى مونږ ډير عاقلان يو اودغه خلگ كم عقل دى اوحقه خبره عاقل مخ ته قبلوى نوكه داحقه واى نو مونږ به اول منلى واى كله چى مونږ ونه منله نو دا حقه نه ده ، داخلگ دبى عقلى څخه اخوا دى خواته منډى وهى ، دكافرانو دا قول د دوى دانتهايى تكبر دليل دى چى ذكر يى لوړ په استَكبَرْ تُم كى راغلى دى) اوهركله چى (دعناد اوتكبر په وجه) دى خلگوته دقرآن څخه هدايت نصيب نه سو نو (دخپل عناد اوضدپه بنا) به دا ووايى چى دا هم (په مثل دَ) پخوانيو (دروغو دمضامينو څخه يو) دروغ (مضمون) دى او ددى (قرآن) څخه مخ ته دموسىٰ ﷺ كتاب (نازل سوى) دى كوم چى (دموسىٰ ﷺ دامت دپاره بالعموم) لار ښوونكى (وو) او (داهل ايمانو دپاره بالخصوص رحمت وو (لكه څنگه چى په تورات كى ددى پيش گويى ده) دا (دغه شان) يوكتاب دى كوم چى هغه (پيش گويى) رښتينى كوى (او) په عربى ژبه كى (ددى) ظالمانو دبيرولو دپاره اونيكو خلگو لره دخوشخبرى وركولو دپاره (نازل سوى دى)

معلومات اومسئلې: لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُوْنَا إِلَيْهِ : تكبر اوغرور دانسان عقل هم مسخ كوى متكبر بنده خپل عقل اوخپل عمل دحسن اوقبيح اوخير اوشر معيار گڼى كوم شى چى دده خوښ نه وى برابره خبره ده كه نور خلگ هغه څومره ښه گڼى ، دى هغه ټوله بى وقوف گڼى ، حال دا دى چى دى په خپله بى وقوف دى دكفارو ددى درجى دغرور اوتكبر بيان په دى آيت كى دى چى اسلام اوايمان چونكى د دوى خوښ نه وو نوكوم خلگ چى په ايمان عاشقان وه ، هغوى ته به يى ويل چى كه دا ايمان څه ښه شى واى ، نو دټولو څخه اول به مونږ خوښ كړى واى ، ددغو نورو غريبانو او دفقيرانو خلگو دخوښولو هيڅ اعتبار نسته .

ابن منذر وغيره روايت نقل كړى دى چى حضرت عمر بن خطاب ﷺ هركله چى مسلمان سوى نه وو ، دده يوه مينځه وه چى نوم يى زنين وو اومسلمانه سوى وه ، ده به هغه په اسلام وهله اوبيره به يى پرتيروله چى په يوډول سره دا اسلام پرېږدى ، اوقريشو كافرانو به ويل چى كه دا اسلام ښه شى واى نو درنين په شان يوه سپكه ښځه به زمونږ څخه مخ ته سوى نه واى ، ددى متعلق داذكر سوى آيت نازل سو (مظهرى)

وَمِنْ قَبْلِهٖ كِتٰبُ مُوْسٰٓى إِمَامًا وَّرَحْمَةً : په دى كلام سره يوخو دَ ، مَا كُنْتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ ثبوت وركول سو چى ته څه نوى رسول اوقرآن څه نوى كتاب نه دى ، چى په دى كى په ايمان راوړوكى خلگوته څه اشكال وى بلكه ستا څخه مخ ته موسىٰ ﷺ پيغمبر راغلى دى اوپه هغه تورات نازل سوى دى كوم چى داكفار يهود اونصارا ټول تسليموى ، دوهم لوړ چى كوم، شَهِدَ شَاهِدٌ راغلى دى دهغه هم تقويت وسوځكه چى موسىٰ ﷺ او تورات په خپله دقرآن اونبى كريم ﷺ دحقانيت شاهد دى .

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ

بیشکه چاچي وويل چي زموږ رب الله دی بيا ثابت قدم پاته سول نو نه به وي بيره

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ

په دوی او نه به دوی غمجن سي ، هغه خلق دي جنتيان همیشه به اوسيږي

فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ

په دی کی ،بدله ده دهغه کارونو کوم چي يې کول ، او موږ حکم کړی دی انسان ته دخپل مور او پلار سره

إِحْسَانًا ۖ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا ۖ وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ

دنیکړی، په نس کی وساتی دی مورد ده په تکلیف سره او پيدا کی دی په تکلیف سره او دده په نس کی پاته کیدل

ثَلَاثُونَ شَهْرًا ۚ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ

اوتی ورکول دیرش میاشتی دی ، تردی چي ورسيږي خپل قوت ته او ورسیدی څلویښتو کالو ته ، وي ويل

رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ

ای زماربه! زما په قسمت کی کړه چي شکر وکاږم ستا داحسان کوم چی تا په ما وکی او زما په

وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي ۖ

مور او پلار ، او دا چي وکړم نیک کار په کوم چي ته راضی سی او ماته راکړی نیک اولاد زما

إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ

بیشکه ما توبه وکړه تا ته او زه یم دحکم منونکو څخه ، دا هغه خلق دي دکومو

نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَن سَيِّئَاتِهِمْ فِي

څخه چي موږ قبلوو ، دغورو څخه غوره کار چي يې کړی وی او معاف کوو موږ د دوی بدی په

أَصْحَابِ الْجَنَّةِ ۖ وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾ وَالَّذِي

اوسیدونکو دجنت کی ، وعده رښتنی کومه چي د دوی سره وکړل سوه ، او هغه

قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَا أَتَعِدَانِنِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ

چا چې وويل خپل مور او پلار ته چې زه بيزاره يم تاسي څخه ما ته وعده راکوئ چې زه را ويستل سم د قبر څخه

مِن قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللَّهَ وَيْلَكَ آمِنْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ

او تيرسوي دي ډير خلق مخکې زما څخه او دوی فرياد کوي الله ته هلاک سې ته ايمان راوړه ، بيشکه وعده دالله

حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ

حقه ده ، نو دی وايي دا تول نقلونه دي دمخکنيو خلقو ، دا هغه خلق دي چې

حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ

ثابته سوه ورباندې خبره دعذاب شامل په نورو فرقو کې چې تيرسوي دي مخکې د دوی څخه

الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿١٨﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا ۖ

د پيريانو او انسانانو ، بيشکه دوی وه په تاوان کې لويدلي ، او د هرې ډلې څو درجې دي د خپلو عملونو

وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ

موافق او چې پوره ورکړي دوی ته بدله دعملونو د دوی او په دوی به ظلم نه وي ، او په کومه ورځ چې راوستل

كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُم

سي منکران د اور غاړې ته ، ضائع کړې تاسي خپلې خوندونه ددنيا په ژوند کې او نفع مو واخيسته

بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي

په هغه ، نو نن به سزا پيدا کئ د ذلت دعذاب بدله دهغه چې تاسي غرور کوئ

الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾ ع

په مځکه کې په ناحقه او دهغه چې تاسي نا فرمانی کوله .

لنډتفسير: کومو خلکو چې (په صدق د زړه سره) وويل چې زمونږ رب الله دی (يعني توحيد يې درسول دتعليم مطابق قبول کې) بيا (په دې) مستقيم پاته سوه (يعني دايې پرې نښوو) نو (ددې نيتجه دا ده

چي) په دغو خلګو به (په اخرت کي) هيڅ بيره (واقع کيدونکي) نه وي اونه به دوی (هلته) غمګين وي (داخو د دوی دمضرت څخه دمحفوظ کيدو بيان وو، مخ ته د دوی دنفعي ذکردی کومه چي دوی ته ورکول کيدونکي ده چي) داخلک جنتيان دی کوم چي به په دی کي همیشه اوسيږي په بدل دهغه (نيکو) کارونو کوم چي هغوی کول (په کوموکي چي دايمان راوړل اوپه دی دقائم پاته کيدو لوړ ذکر دی) او (څنګه چي مونږ حقوق الله واجب کړي دی دکومو چي ذکر وسو، دغه شان موحقوق العبادهم واجب کړي دی، چنانچي په هغه کي يو ډير لوی حق دمور اوپلاردی په دی وجه) مونږ انسان ته دخپل مور اوپلار سره دنيك سلوك کولوحکم کړی دی (اوخاص دمور سره زيات ځکه چي) دهغه مور هغه په ډير شفقت سره په نس کي وساتی او (بيا) په ډير مشقت سره يی هغه وزيږوی اودهغه په نس کي ساتل اوهغه دتی څخه پريکول (اکثره په) ديرش مياشتی (کي پوره کيدل) دی (په دومره ورځوکي قسم قسم مصيبت تيروی، اوکم اوبيش په دی مصيبتونوکي دپلار شرکت هم وی، بلکه داکثرو کارونو انتظام عادتاً پلار لره کول وی اوپه خپل ارام کي خلل راتلل دا دواړوته په مساوی طور ورپيښيږي، په دی وجه دمور اوپلار حق پرانسان باندی زيات واجب سوی دی، غرض ددی څخه وروسته نشو اونما پيداکي) تردی چي هرکله (نشو اونما پيداکي) خپلي ځواني ته (يعني بلوغ ته) ورسيږي او (بيا دبلوغ څخه وروسته په يوه زمانه کي) دڅلويښتو کالو (عمر) ته ورسيږي نو (کوم چي نيك بخت وی هغه) وايي چي ای زما پروردګاره! ماته په دی هميشوالی راکي چي زه ستا دهغو نعمتونو شکر اداکړم کوم چي تاماته اوزما مور اوپلارته راکړي دی (که مور او پلار مسلمانان وی نو ددين نعمت هم اوکه مسلمانان نه وی نو ددنيا نعمت خو ظاهر دی او دمور اوپلار دنعمت اثر اولادته هم رسيږي چنانچي دمور اوپلار وجود اوبقاء کوم چي دنيوی نعمت دی دهغه په دولت خو داولاد وجود هم وی او ددينی نعمت اثر دا وی چي دمور اوپلار تعليم او تربيت د دوی دپاره دعلم اوعمل ذريعه جوړيږي) او (هغه دا هم وايي چي ماته ددی پابندی هم نصيب کړي چي) زه نيك کارونه وکړم په کومو سره چي ته خوشحاله سی او زما په اولادکي هم زماد (نفع د) پاره صلاحيت پيداکي (دنيوی نفع داچي ددوی په ليدو زه راحت پيداکړم اودينی نفع داچي اجر اوثواب مي وسي او) زه ستا په جناب کي (دګناهونو څخه هم) توبه کوم او زه (ستا) فرمانبردار يم (مقصود په دی سره دخپلي غلامي اقرار دی نه چي دعوه، مخ ته د دوی داعمالو نيتجه فرمايي چي) داهغه خلګ دی چي مونږ به د دوی نيکو کارونه قبلوو او د دوی ګناهونه به معاف کوو داسي چي دوی به دجنتيانو څخه وی (او دا ټول) دهغه رښتني وعدی په وجه سره (وسو) دکومی چي د دوی سره (په دنياکي) وعده وکول سوه (تردی پوري خو دنيکانو او خوش بختو خلګو بيان وسو، مخ ته دظالمانو اودبد بختو خلګو ذکر دی يعني) او چاپه (حقوق الله اوحقوق العباد دواړه پامال کړل لکه چي دهغوی ددی حال څخه معلوميږي چي ده) خپل مور او پلارته ووېل (دکومو دحق چي په حقوق العبادکي دټولو څخه زيات تاکيد دی، خصوصاً هرکله چي هغه مور اوپلار مسلمانان هم وی اوهرکله چي هغه ده ته داسلام دعوت هم ورکوی) چي لعنت دی په تاسي اياتاسي ماته دا وعده (يعني خبر) راکوی چي زه به (په قيامت کي دوباره ژوندی سم) دقبر څخه به پورته سم حال دا دی چي زما څخه مخ ته ډيرخلګ تيرسوی دی (کومو ته

چې به په هره زمانه کې د دوی پیغمبرانو دغسې خبرونه ورکول ، مګر تراوسه یوه خبره بنکاره نه سوه ، ددې ځکه معلومه سوه ، چې دا ټولې هسې خبرې دي» اوهغه دواړه «غریبان مور اوپلار دده په دې انکار سره کوم چې عظیم کفر دی په بیره سره» الله ﷻ ته فریاد کوي «اودیرپه دردمندی سره ورته وایي» چې ای هلاك سي ایمان راوړه «اوقیامت هم حق وګڼه» بیشکه دالله ﷻ وعده ربنتیني ده نودی «پردی هم» وایي چې دابې سنده خبرې دمخکنیو خلګو ځکه راروانې دي «مطلب دا دی چې داسې بدنصیبه دی چې دکفر اودمور اوپلار دواړو سره په بدسلوکۍ کې اخته دی اوبدسلوکۍ هم ددې درجې چې دمور اوپلار دمخالفت سره ددوی سره په خبروکې هم بدتمیز کوي مخ ته دده دعملونو نیتجه فرمایي چې» داهغه خلګ دي چې ددوی په حق کې هم دهغو خلګو سره دالله ﷻ قول «یعني وعده دعذاب» پوره سوه کوم چې د دوی څخه مخ ته په پیریانو او انسانانوکې «کفار» تیر سوي دي بیشکه دا «ټول» په خساره کې سول او «مخ ته ذکرسوي تفصیل په لنډه اواجمالي طورسره فرمایي چې دذکر سوو دواړو فرقو ځکه» دهرې یوې «فریقې» دپاره ددوی د «مختلفو» عملونوپه وجه سره جلا جلا درجې «چاته په جنت کې چا ته په دوږخ کې» ورکول سي او «مختلفې درجې به ورته ځکه ورکول کیږي» چې الله ﷻ ټولوته د دوی دعملونو «بدله» پوره ورکې اوپه هغوی به «څه قسم» ظلم نه وي او «لوړ خو دنیکانوپه جزاکې جنت متعین کړی بیان سوی وو ، مګر دظالمانو عذاب متعین سوی نه وو بنوول سوی اجمالاً یې فرمایلي وه ، حَقَّ عَلَيۡهِمُ الۡقَوۡلُ او: كَانُوا خٰسِرِينَ په دې وجه مخ ته دعذاب تعین فرمایي چې هغه ورځ دیادولو قابله ده» په کمه ورځ چې کافران اورته مخامخ راوستل سي «اودوی ته به وویل سي» چې تاسې دخپل لذت شیان ددنیاپه ژوند کې حاصل کړه «دلته به هیڅ لذت تاسې ته حاصل نه سي» اوهغه موبنه استعمال کړل «تر دې چې په هغه کې بوخت سوي موږ مو هیرکړو» پس نن به تاسې ته دذلت سزا درکول کیږي «چنانچې دسزا دپاره اوردی اودذلت ځکه داملامت اولعنت دی» په دې وجه چې تاسې به په دنیاکې ناحقه تکبر کوی «دتکبر ځکه مراد داسې تکبردی کوم چې یې دایمان ځکه لیرې وساتي ، ځکه چې دائمي عذاب ددې سره خاص دی» اوپه دې وجه چې تاسې نافرماني کوله «په دې کې کفر فسق ظلم اوددې ټول صورتونه داخل سوه»

معلومات اومسئلې :دذکرسوو ایتونوپه اولنیودوو ایتونوکې خودتیرکلام تکمله ده کوم چې ددې په مخکنې آیت کې راغلې ده چې دظالمانودپاره دعذاب وعید اودمومنانوصالحانودپاره دفوزاوفلاح خوشخبرې وه .

اولنی آیت یعني ، إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسۡتَقَامُوا : کې یې په لوی بلاغت سره اسلام او ایمان عمل صالح ټول جمع کړل ، دَرَبُّنَا اللّٰهُ اقرار پوره ایمان دی او په دې باندې په استقامت کې په ایمان ترمرګه پورې قائم پاته کیدل هم شامل دی او ددې په مقتضیاتو پوره پوره عمل هم ، دلفظ داستقامت او ددې داهمیت تشریح او تفصیل په سورة حٰم سجده کې بیان سوی دی ، په ذکر سوي آیت کې په ایمان او استقامت دا وعده سوي ده چې داسې خلګوته به آئنده نه دځه تکلیف اوپریشانې بیره وي اونه به یې په تیرتکلیف باندې څه رنج اوافسوس پاته سي ، په بل آیت کې یې ددې بې نظیر راحت ددائمي اوغیر منقطع کیدو خوشخبري ورکړې ده ، ددې ځکه وروسته یې په څلوړو ایتونوکې انسان ته دده دمور اوپلار سره دحسن سلوك حکم او ددې په خلاف کولو یې مذمت او په درمیان کې یې پرانسان دده دمور

اوپلار داحساناتو اوداولاد دپاره دسخت محنت اومشقت برداشت کولو تذکره اولوی عمرته درسیدو سره انسان ته یی دالله ﷻ طرف ته درجوع اوانابت خاص تلقین فرمایلی دی ، دتیرو ایتونو سره ددی مناسبت او ربط په قول دابن کثیر دا دی چی دقرآن کریم عام اسلوب دا دی چی هغه کوم ځای انسان ته دالله ﷻ دعبادت او اطاعت طرف ته دعوت ورکوی نو ورسره سره دمور اوپلار سره دحسن سلوك اوخدمت او اطاعت احکام هم ورکوی ، دقرآن کریم ډیر ایتونه په مختلفو سورتونوکی په دی شاهد دی ددی اسلوب مطابق دلته هم الله ﷻ دتوحید ددعوت سره دوالدینو سره دحسن سلوك ذکر وکی اوقرطبی په حواله دقشیری وجه دربط دابیان کړي ده چی په دی کی دنبی کریم ﷺ دپاره دتسلی یو اړخ دی چی ته دایمان اوتوحید دعوت ورکوه څوك یی قبلوی اوکه نه قبلوی په دی سره غمجن کیږه مه ځکه چی دانسان حال دا دی چی هغه ټول دخپل مور اوپلار سره هم یوشان نه وی ځینی ښه سلوك کوی اوځینی ددوی سره هم بدسلوکی کوی ، والله اعلم

په هر حال په دی څلورو ایتونو کی اصل مضمون انسان ته دخپل مور او پلار سره دښه سلوك تلقین کول دی اوضمناً په کی نور تعلیمات راغلی دی، که څه هم دحدیث دځینو روایتونو څخه ددی ایتونو دحضرت صدیق اکبر ؓ په شان کی نازلیدل معلومیږی اوپه دی بنا تفسیرِ مظهری په ، وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ کی دالْإِنسَانَ الف لام دعهد مقررکړی دی ، ددی څخه یی مراد صدیق اکبر ؓ اخیستی دی ، لیکن دا ظاهره ده چی که دقرآن دیو آیت دنزول سبب څه خاص فرد یاخاص واقعه وی ، نوبیا هم حکم یی دټولو دپاره عام وی ، که شان نزول یی خاص صدیق اکبر ؓ وی اوتخصیصات دایتونو د دوی صفتونه وی ، بیا هم مقصود دایتونو عام تعلیم دی اوکه اصل ایتونه عام تعلیم مقررسی ، په دی کی به هم صدیق اکبر ؓ ددی تعلیم اولنی مصداق ګرځول کیږی، دځوانیدو اوڅلویښتو کالو عمر څخه وروسته چی کوم تخصیصات په دی ایتونوکی مذکور دی هغه تخصیصات به په طور دتمثیل وی اوس دذکر سوو ایتونو دخاص خاص الفاظو تشریح وګوری .

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا : لفظ دوصیت دتاکیدی حکم په معنٰی کی وی اواحسان په معنٰی دحسن سلوك دی چی په دی کی د دوی خدمت او اطاعت هم داخل دی او تعظیم او تکریم هم .

حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا لفظ دکُرْهًا : په پیښ دکاف سره هغه مشقت ته ویل کیږی دکوم چی انسان لره په څه وجه سره برداشت کول وی اوکَرْهًا په زبر دکاف دهغه محنت اومشقت نوم دی ، په کوم چی دی بل سړی مجبوره کړی ، ددی څخه اکراه مشتق دی ، په اوله جمله کی چی کوم دوالدینو سره دحسن سلوك حکم ورکړی دی دا دوهمه جمله دهغه تاکید دپاره ده چی دوالدینو دخدمت اواطاعت ضروری کیدو یوه وجه دا هم ده چی دوی ستاسی دپیدائش څخه واخله ترځوانیدو پوری ستاسی دپاره لوی مشقتونه برداشت کړی دی خصوصاً دمور محنت اومشقت ډیر ښکاره دی ، په دی وجه دلته بیان صرف دمور دمشقت سوی دی چی دی یوه اوږده موده نه (۹) میاشتی په خپله نس کی تاسی وساتلاست چی په دی کی یی قسم قسم تکلیفونه اومشقتونه برداشت کړل ، بیا دپیدائش په وخت کی په سخت درد اوتکلیف سره ستاسی وجود دی دنیا ته راغی .

(دمور حق دپلار څخه زیات دی)

دایت په شروع کی دحسن سلوك حکم دمور اوپلار دواړو دپاره دی، مگر دلته صرف دمور دمحنت او مشقت په ذکر کولوکی حکمت دا دی چی دمور محنت اومشقت لازمی اوضروری دی ، دحمل زمانی تکلیفونه ، بیا دوضع حمل او لنگون (زیږولو) تکلیف په هرحال دهربچی دپاره لازمی دی کوم چی صرف دمور محنت دی ، دپلار دپاره دپرورش محنت دومره لازمی اوضروری نه سی کیدی چی دپلار دپاره د اولاد په پرورش کی څه محنت اومشقت کول راسی ، کله چی بیاهغه مالدار اودخادمانو خاوند وی نو په نورو داولاد خدمت کوی یابل ملك ته ولاړسی اوخرڅ رالیږی ، دا وجه ده چی نبی کریم ﷺ پر اولاد باندی دمورحق دټولوڅخه زیات ابنبی دی په یوحدیث کی ارشاد دی، صِلْ اُمَّكَ ثُمَّ اُمَّكَ ثُمَّ اُمَّكَ ثُمَّ اَبَاكَ ثُمَّ اَدْنَاكَ فَاَدْنَاكَ(مظهری)یعنی صله رحمی اوخدمت کوه دخپلی موربیادخپلی موربیادخپلی موردوی څخه وروسته دخپل پلار، اوددی څخه وروسته چی کوم زیات نژدی قریب وی ، دهغوی بیا چی په دوی پسی وی .

وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا: په دی جمله کی هم دمور دمحنت اومشقت بیان دی چی دبچی دحمل اوپیدا کیدو څخه وروسته هم مور ته دمحنت څخه فراغت نه وی ځکه چی ددی څخه وروسته دبچی خوراك هم قدرت دمور په سینه کی نازل کړی دی هغه ده ته تی ورکوی ، په آیت کی ارشاد دافرمایی چی دبچی حمل اودتی څخه پریکول دیرش میاشتی دی حضرت علی رضی الله عنه ددی آیت څخه په دی خبره استدلال کړی دی چی دحمل موده کم ازکم شپږمیاشتی ده ځکه چی قرآن کریم اکثره موده دتی ورکولو خو دوه کاله متعین کړې ده ، لکه چی ارشاد دی ، وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ : اودلته یی دحمل اوتی ورکولو دواړو موده دیرش میاشتی مقرر کړه ، نو چی دتی ورکولو دوه کاله موده ورڅخه لیری کړی نو شپږمیاشتی پاته کیږی کومه یی چی دحمل کم ازکم موده مقرره کړه ، په یوه روایت کی دی چی دحضرت عثمان غنی رضی الله عنه په زمانه کی دیوی ښځی بچی په شپږ میاشتوکی پیداسو ، کله چی عام عادت په نهو میاشتوکی اوکم ازکم په اوو میاشتوکی دبچی پیداکیدو دی ، حضرت عثمان غنی رضی الله عنه داناجائز حمل مقرر کی او دسزا حکم یی ورکی ، حضرت علی رضی الله عنه خبر سو نو هغوی حضرت عثمان رضی الله عنه ددی سزا ورکولو څخه منع کی اوویی فرمایل چی په قرآن کریم کی دحمل اوتی ورکولو مجموعی موده دیرش میاشتی ده ، بیا دتی ورکولو موده بل ځای څلیرویشت ۲۴ میاشتی مقرره سوی ده په دی وجه باقیمانده شپږ میاشتی دحمل کم ازکم موده ده حضرت عثمان غنی رضی الله عنه دده استدلال قبول کی اوخپل حکم یی واپس واخیستی (قرطبی) په دی وجه دکم څخه کم موده دحمل په باره کی دټول امت امامان متفق دی چی هغه شپږ میاشتی کیدی سی، اکثره موده څومره ده؟په دی کی دامامانو اقوال مختلف دی قرآن ددی په حقله څه فیصله نه ده کړی

فائده : په دی آیت کی دحمل دکمی مودی خوبیان وسو او دتی ورکولو داکثری مودی په دی کی اشاره ده چی دحمل کم ازکم موده شپږ میاشتی متعینه ده ، ددی څخه په کمه کی صحیح سالم بچی نه سی پیدا کیدی ، مگر دزیات څخه زیات څومره موده بچی په حمل کی پاته کیدی سی ، په دی کی عادتونه مختلف دی ، دا متعینه نه ده ، دغه شان دتی ورکولو دزیات څخه زیاته موده متعینه ده چی تردوو کالو پوری تی ورکول کیږی ، کمه از کمه موده هیڅ متعین نه ده ، دځینو ښځو تی دسره نه وی ، دځینو داپه

څومیاشتوکی وچ سی ځینی بچی دمورتی زیات نه خوری یاورلره مضروی نو نورتی ورلره ورکول کیږی

(په اکثره موده دتي ورکولو کي داُمّت دفقهاوو اختلاف)

اکثره موده دحمل دامام ابوحنیفه رحمه الله په نزد دوه کاله دی ، دامام مالك څخه مختلف روايتونه نقل دی څلورکاله ، پنځه کاله، اووه کاله ، دامام شافعی رحمه الله په نزد څلور کاله ، دامام احمد رحمه الله هم مشهور روايت دڅلورو كالو دی (مظهری) اواكثره موده دتی ورکولو په کومی سره چی درضاعت دحرمت احکام متعلق کیږی ، دجمهورو فقهاؤ په نزد دوه کاله دی ، امام مالك رحمه الله شافعی رحمه الله احمدبن حنبل رحمه الله او په حنفی امامانوکی ابو یوسف او امام محمد تول په دی متفق دی اوپه اصحابو کی دحضرت عمر رضی الله عنه، ابن عباس رضی الله عنه هم دا قول دی (رواه الدارقطنی) دحضرت علی مرتضیٰ رضی الله عنه عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه هم دا ارشاد دی (اخرجه ابن ابی شیبه) صرف دامام اعظم ابو حنیفه رحمه الله څخه دا منقول چی تردوه نیم کاله پوری بچی ته تی ورکول کیږی چی ددی مطلب دجمهورو حنفیوپه نزد دا دی چی که بچی کمزوری وی ، دمور دشیدو څخه ماسوا بل خوراك تر دوو كالو پوری نه سی کولی نو نور زیات ترشپږو میاشتو پوری دتی ورکولو اجازت نسته ، ځکه چی په دی دټولو اتفاق دی چی درضاعت دمودی دپوره کیدو څخه وروسته دمور تی بچی ته ورکول حرام دی مګر دحنفی فقهاوو فتویٰ هم دجمهورو امامانو په مسلك ده چی که د دوو کالو مودی څخه یی وروسته ورته تی ورکی نو په دی سره درضاعت دحرمت احکام نه ثابتیږی ، حکیم الامت په بیان القرآن کی فرمایی چی که څه هم فتویٰ دجمهوروپه قول وه ، مګر په عمل کی احتیاط کول ښه دی چی په دوه نیم کاله موده کی دننه کوم بچی ته تی ورکول سو دهغه سره په نکاح کولو کی احتیاط په کار دی ، ځینو حضراتو دایت، وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا څخه دامام اعظم دقول مطابق داکثری مودی درضاعت دوه نیم کاله دثابتولو کوشش کړی دی ، په تفسیر مظهری کی فرمایی چی دا صحیح نه ده ځکه چی دصحابه کرامو رضی الله عنهم جماعت حضرت علی مرتضیٰ رضی الله عنه، عثمان غنی رضی الله عنه دایت تفسیر دامتعین کړی دی چی په دی کی شپږ میاشتی دحمل کمه موده اوڅلیرویشت میاشتی دتی ورکولو مراد ده اوحضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمایی چی قرآن کریم دحمل اوتی ورکولو شریکه موده دیرش میاشتی ښوولی ده دهریوه یی جلا جلا حد نه دی ښوولی، ددی سبب دا دی چی عام عادت دا دی چی بچی په نهو میاشتوکی پیدا کیږی اوکله چی بچی پوره په نهو میاشتوکی پیدا سو نودمور دتی ورکولو ضرورت صرف یو ویشت میاشتی پاته کیږی اوکه بچی په اوو میاشتوکی پیدا سی نودرویشت میاشتی ضرورت پاته کیږی اوکوم بچی چی په شپږو میاشتوکی پیدا سی نوڅلیرویشت میاشتی یعنی پوره دوه کاله دتی ورکولو ضرورت وی (مظهری)

حَتّٰی إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً : دلفظ دَاَشُدْ لغوی معنیٰ دقوت ده ، په سورة انعام کی د، حَتّٰی يَبْلُغَ أَشُدَّهُ، لاندی ددی تفسیرپه بلوغ سره سوي دی ، یعنی هرکله چی بچی سن بلوغ ته ورسیږی ، حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمایی چی د، بلوغ اشده، څخه مراد داتلس کاله عمرته رسیدل دی ، په ذکر سوی آیت کی هم ځینو حضراتو دبَلَغَ اَشُدَّهُ معنیٰ داکړي ده چی بچی سن بلوغ ته ورسیږی او ددی څخه وروسته بَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً، یی یومستقل منزل دعمر مقررکی ، دا قول دشعبی او ابن زیددی اوحسن بصری، بلوغ

اشده اوبَلَغَ اَرْبَعِيْنَ دواړه هم معنی اوبَلَغَ اَرْبَعِيْنَ يې دبَلَغَ اَشُدَّهٗ تفسير اوتاکيد مقرر کړی دی (قرطبی)
اوتقدير دعبارت دا دی چې اول دبچې دحمل بيا دحمل پيداکيدو بيادتی ورکولو دزمانی دذکر کولو څخه وروسته دَ، حَتّٰى اِذَا بَلَغَ، فرمايلو مطلب دا دی چې: فَعَاشَ وَاسْتَمَرَّتْ حَيَاتُهٗ حَتّٰى اِذَا اكْتَهَلَ وَاسْتَحْكَمَ قُوَّتُهٗ وَعَقْلُهٗ (روح) يعني دتی پريکولو څخه وروسته بچې ژوندی پاته سو اوعمريې پيداکې تردی چې هغه بالغ اوقوی سو اودهغه قوت اوعقل مکمل سو نو اوس دهغه خپل پيداکوونکی اوپالونکی طرف ته درجوع کيدو توفيق نصيب سو او هغه داسی دعا غوښتل شروع کړل چې.

رَبِّ اَوْزِعْنِيْٓ اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِيْٓ اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰىهُ وَاَصْلِحْ لِيْ فِيْ ذُرِّيَّتِيْ اِنِّيْ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاِنِّيْ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ: يعني ای زما پالونکيه! ماته توفيق راکړی چې زه ستا دهغه نعمت شکر اداکړم کوم چې تاپه ماکړی دی اوزماپه مور اوپلاردی کړی دی اوماته داتوفيق راکی چې زه هغه عمل وکړم په کوم سره چې ته راضی سی او زما دپاره زما داولاد هم اصلاح وکی، زه تاته رجوع کوم اوزه ستا دتابع فرمان مسلمانانو څخه يم، قرآن دلته د: حَتّٰى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهٗ څخه تر مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ پوری ټولی صيغی دماضی استعمال کړی دی چې ددی څخه داظاهريږی چې دابيان دځه خاص واقعی اوخاص سړی دی کوم چې دايت دنزول په وخت کی سوی دی، په دی وجه تفسير مظهری دا اختيارکړي ده چې دا ټول حالات دحضرت ابوبکر صديق ﷺ دی، د دوی بيان يې په عامو الفاظوکی په دی حکمت سره کړی دی چې نورو مسلمانانو ته هم ددی ترغيب وسی چې هغوی هم داسی کوی او ددی دليل هغه روايت دی کوم چې قرطبی په روايت دعطاء دحضرت ابن عباس ﷺ څخه نقل کړی دی چې رسول الله ﷺ هرکله دشلو کالوپه عمرکی دحضرت خديجی ﷺ په مال سره دتجارت قصد وکی اودشام سفر يې وکی نوپه دی سفرکی ابوبکر صديق ﷺ د دوی سره وو، دغه وخت ددوی عمر اتلس کاله وو کوم چې مصداق دی دبَلَغَ اَشُدَّهٗ، بياپه دی سفرکی دوی دنبی کريم ﷺ داسی حالات وليدل چې ده ﷺ يې داسی خوښ سول چې دسفر څخه بيرته راغلل نوبيا به هر وخت د دوی سره وو تردی چې هرکله د دوی عمر شريف څلويښت کاله سو او دوی الله ﷺ په نبوت اورسالت سره مشرف وفرمايل، دغه وخت دحضرت ابوبکر صديق ﷺ عمر اته ديرش کاله وو، په سړوکی دټولو څخه اول دوی اسلام قبول کی، بياچې هرکله د دوی عمر څلويښت کاله سو نو دغه وخت يې دا دعا وغوښتله کومه چې لوړه په آيت کی ذکر ده، رَبِّ اَوْزِعْنِيْٓ اودا مصداق دی دَ، بَلَغَ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً اوکله چې يې دا دعا وغوښتله، اَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰىهُ نو الله ﷺ دا دعا قبوله کړه او ده ﷺ ته يې دنهو داسی غلامانو اخيستلو او ازادولو توفيق ورکی کوم چې مسلمانان سوی وه او دهغوی مالکانو په هغوی داسلام راوړلو په وجه ظلمونه کول، دغه شان د دوی دعا، اَصْلِحْ لِيْ فِيْ ذُرِّيَّتِيْ هم قبوله سوه، د دوی په اولاد کی څوك داسی پاته نه سول کوم چې ايمان نه وی راوړی، دغه شان په صحابه کرامو ﷺ کی دا خصوصيت حق تعالی صديق اکبر ﷺ ته ورکی چې هغه په خپله هم مسلمان سو اومور اوپلاريې هم او اولاديې هم اوټولوته دنبی کريم ﷺ دصحبت شرف هم حاصل سو اوپه تفسير روح المعانی کی دی چې ددی تائيد ددی خبری څخه هم کيږی چې په ټولو صحابه کرامو ﷺ

مهاجرينو او انصارو کی دغه وخت داخصوصیت صرف د صديق اکبر ﷛ وو چی هغه په خپله هم مسلمان سو او دهغه مور او پلار هم مسلمانان سول پاته سو دا سوال چی د حضرت صديق اکبر ﷛ پلار قحافه ﷛ د مکی د فتح څخه وروسته مسلمان سوی دی او دا سورة ټول مکی دی په دی وجه دا ایت هم په مکه کی نازل سوی دی دغه وخت په والدينو د الله ﷻ د نعمت ذکر به څنګه مناسب وی؟ نو ددی جواب دا دی چی ځينو حضراتو دا ايتونه مدنی ګرځولی دی ، په دی خوځه اشکال نه پاته کيږی او که مکی هم وی نو مراد به ور څخه په نعمت د اسلام سره د مشرف کيدلو دعاوی (روح) ددی تفسیر په روسره که څه هم دا ټول حالات د حضرت صديق اکبر ﷛ بيان سو ، مګر حکم يی عام دی ټولو مسلمانانو ته په دی باندی هدايت کول دی چی د بنده عمر هر کله څلويښتو کالو ته نژدی سی نو په ده باندی د اخرت فکر غالب په کار دی چی د تيرو ګناهونو څخه توبه نوی کړی او د اننده د پاره د هغه څخه د ځان ساتلو پوره اهتمام وکی ، ځکه چی عادت او تجربه دا ده چی د څلويښتو کالو په عمر کی چی کوم اخلاق عادات د چاجوړ سی د هغه ليری کول بيا مشکل وی .
د حضرت عثمان غنی ﷛ څخه روايت دی چی نبی کريم ﷺ فرمايلی چی مومن بنده چی کله د څلويښتو کالو عمر ته ورسيږی نو الله ﷻ دده حساب اسانه کړی او هر کله چی شپيته کاله عمر ته ورسيږی نو دده خپل ځان طرف ته رجوع او انابت نصيب کړی او هر کله چی اويا کاله عمر ته ورسيږی نو ټول آسمان دده سره محبت شروع کړی ، او هر کله چی اتيا کالو ته ورسيږی نو الله ﷻ دده نيکی قائمی پاته کوی او دده بدی خرابوی او هر کله چی نوی ۹۰ کالو ته ورسيږی نو الله ﷻ دده مخکنی وروستنی ګناهونه معاف کړی او ده ته د خپلو اهلِ بيتو متعلق د شفاعت کولو حق ورکړی او په آسمان کی دده د نوم سره وليکل سی چی دی په ځمکه کی د الله ﷻ قيدی دی (ذکره ابن کثير عن ابی يعلی ومسند احمد وغيره) او داظاهره ده چی مراد ددی څخه هغه مومن بنده دی کوم چی خپل ژوند د شريعت د احکامو مطابق په تقویٰ سره تير کړی وی ، ابن کثير چونکی اولنی تفسير اختيار کړی دی چی مراد ور څخه عام انسان دی نو کوم الفاظ چی د خصوصيت په دی کی راغلی دی لکه ، حَتّٰٓى إِذَا بَلَغَ اَشُدَّهٗ وَبَلَغَ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً الخ دا ټول په طور د مثال دی په کوم کی چی دا هدايت ورکول مقصود دی ، چی انسان هر کله د څلويښتو کالو عمر ته ورسيږی نو په ده د خپل اصلاح او د خپل اهل او عيال د اصلاح او د اخرت فکر غالب کيدل په کار دی ، والله تعالی اعلم

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوْا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّاٰتِهِمْ: يعنی ددا سی مومن مسلمان د کوم چی دا حالت وی کوم چی دالور تير سو دده نيکی قبلول کيږی او ګناهونه يی معاف کول کيږی دا حکم هم عام دی که ددی د نزول سبب صديق اکبر ﷛ وی نو هغه به ددی اولنی مصداق وی د حضرت علی ﷛ د لاندينی ارشاد څخه هم د ايت د مطلب عام والی معلوميږی ابن کثير په خپل تفسير کی په سند سره د محمد ابن حاطب دا روايت نقل کړی دی چی زه يو وار د امير المومنين حضرت علی ﷛ په خدمت کی حاضر وم دغه وخت ددوی سره څه نور حضرات هم موجود وه کوم چی په حضرت عثمان ﷛ باندی څه عيب ولګوی په دی باندی حضرت علی ﷛ وفرمايل .

كَانَ عُثْمَانُ ﷛ مِنَ الَّذِيْنَ قَالَ اللّٰهُ ، (اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوْا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّاٰتِهِمْ فِيْٓ اَصْحٰبِ الْجَنَّةِ وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِيْ كَانُوْا يُوْعَدُوْنَ) قَالَ: وَاللّٰهِ عُثْمَانُ وَاَصْحَابُ عُثْمَانَ ﷛ قَالَهَا ثَلَاثًا (ابن کثير)

حضرت عثمان ﷛ د هغو خلکو څخه دی د کومو په باره کی چی الله ﷻ فرمايلی دی ، اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ نَتَقَبَّلُ

عَنۡهُمۡ الخ په خدای قسم دی ، ددی مصداق حضرت عثمان ﷺ او دده ملګری دی ، دا خبره حضرت علی ﷺ دری واری وفرمایله (ابن کثیر)

وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيۡهِ أُفّٖ لَّكُمَآ: په تیرایت کی دوالدینو دخدمت او اطاعت احکام وه په دی آیت کی دهغه سړی دعذاب اوسزا ذکردی کوم چی دمور او پلار سره بدسلوکی اوبدزبانی کوی خاصکرهرکله چی والدین ده ته داسلام اونیکو عملونو طرف ته دعوت ورکوی ، د دوی خبره نه منل دوچنده ګناه ده ، ابن کثیر فرمایی چی مطلب دا ایت عام دی کوم سړی چی دخپل مور او پلار سره بدسلوکی کوی هغه ددی مصداق دی .

مروان چی کوم ددی آیت مصداق حضرت عبد الرحمٰن بن ابی بکر ﷺ په خپله یوه خطبه کی ویلی وه ، ددی تکذیب په صحیح بخاری کی دحضرت عائشی ﷺ څخه نقل دی ، صحیح خبره دا ده چی مطلب دا ایت عام دی ، په څه صحیح روایت کی یو فرد مصداق دا ایت نقل سوی نه دی .

أَذۡهَبۡتُمۡ طَيِّبَٰتِكُمۡ فِي حَيَاتِكُمُ ٱلدُّنۡيَا : یعنی کفاروته خطاب دی او دا ورته ویل کیږی چی تاسی که څه ښه کار په دنیاکی کړی وو ، نو دهغه بدله هم تاسی ته ددنیوی نعمتونو اوعیش عشرت په صورت کی درکول سوي ده اوس په اخرت کی ستاسی هیڅ حصه باقی نه ده پاته سوی ، داخطاب کفاروته دی ، ددی څخه معلومیږی چی دکفارو نیك عملونه کوم چی دایمان نه راوړو په وجه دالله ﷺ په نزد مقبول نه دی ، په اخرت کی خو ددی هیڅ قیمت نسته ، مګر په دنیاکی الله ﷺ د دوی بدله دوی ته ورکوی ، کفارو فاجرانو ته چی کوم مال دولت اوعزت مرتبه وغیره کومه په دنیاکی ورکول کیږی هغه د دوی دنیکو عملونو سخاوت ، همدردی او رښتینوالی وغیره بدله وی ، دمومنانو دپاره دا حکم نه دی چی که دوی ته په دنیاکی څه مال دولت نعمت وغیره ورکول سی نو داخرت دحق څخه به محرومه سی .

ددنیا دلذتونو اونعمتونو څخه دځان ساتلو ترغیب)

په دی آیت کی کفاروته عتاب اوعذاب دهغوی په دنیوی لذتونوکی دمشغولید وپه بنا وسوپه دی وجه نبی کریم ﷺ اوصحابه ﷺ اوتابعینو ددنیا دلذتونو پریښوولو عادت جوړکی لکه چی د دوی سیرت په دی باندی شاهد دی اونبی کریم ﷺ حضرت معاذ ﷺ ته دیمن طرف ته دلیږلو په وخت کی دا وصیت فرمایلی وو چی ددنیا دنعمتونو څخه پرهیز کوه اوحضرت علی ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی دالله ﷺ څخه په لږ رزق اخیستو راضی سو نو الله ﷺ به دهغه په لږ عمل راضی سی (مظهری عن بغوی)

وَٱذۡكُرۡ أَخَا عَادٍ إِذۡ أَنذَرَ قَوۡمَهُۥ بِٱلۡأَحۡقَافِ وَقَدۡ خَلَتِ ٱلنُّذُرُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَ

اویادکړه دعادیانو ورورهرکله چی وي بیروی خپل قوم په احقاف کی اوپه تحقیق سره تیرسوی ووبیروونکی دده څخه مخکی

مِنۡ خَلۡفِهِۦٓ أَلَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّا ٱللَّهَ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٍ

او وروسته چی بندګی مه کوی دچا ما سوا دالله ﷺ څخه ، زه بیریږم په تاسی دعذاب د ورځی

عَظِيمٖ ﴿٢١﴾ قَالُوٓاْ أَجِئۡتَنَا لِتَأۡفِكَنَا عَنۡ ءَالِهَتِنَا فَأۡتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن

لوی څخه ، وي ویل آیا ته راغلی مونږ ته چی واړوی مونږ دخپلو معبودانو څخه ، نو راوله په مونږ کومه وعده چی کوی

كُنتَ مِنَ الصّٰدِقِينَ ﴿٢٢﴾ قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِندَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُم مَّا

که ته رښتینی یې ؟ وې ویل علم دهغه خو الله ﷻ ته دی او زه خو رسوم

أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَٰكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا

تاسی ته هغه چی زه پر رالیږل سوی یم او لیکن زه وینم چی تاسی خلق ناپوهی کوی ، بیا چی هرکله ولیده دوی

مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هَٰذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا ۚ بَلْ هُوَ مَا

وریځ را مخ ته کیدونکی د دوی دروته وې ویل دا وریځ ده په مونږ به باران وکی ، داسی نه ده بلکه

اسْتَعْجَلْتُم بِهِ ۖ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ

دا خو هغه دی چی تاسی تلوار کوی ، هوا ده چی عذاب دی په کی دردناك ، دبیخه خرابوی هر شی په حکم

رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَىٰ إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ

درب خپل بیا صبا ته داسی سول چی په نظر نه را تلل ، مگر د دوی کورونه ، مونږ دغسی سزا ورکوو

الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِن مَّكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا

گناهگارو خلقو ته ، او اومونږ دوی اوسولی وو په داسی ځایونو کی چی تاسو مو په کی نه یاست اوسولی

لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا

او ورکړی وو مونږ هغوی ته غوږونه اوسترگی او زړونه ، پس په کار ور نغلل دهغوی غوږونه دهغوی اونه

أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُم مِّن شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ

سترگی دهغوی او نه زړونه دهغوی په هیڅ شی کی ، ځکه چی انکار یی کوی دالله دخبرو ځخه ،

اللَّهِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٢٦﴾

او کیر کړل هغوی هغې خبری چی دوی ور پوری مسخری کولی .

تفسیر: او ته دقوم دعاد دورور (یعنی دهود ﷺ دوی ته) ذکر وکړه هرکله چی هغوی خپل قوم ته کوم چی په داسی مقام اوسیدل چی هلته دشگو اوږدی دیری وی (دا دمقام نښه یی په دی وجه

وبنوولہ چی دلیدونکو پہ ذھن کی دغہ ځای حاضرسی) پہ دی (خبرہ) باندی (دعذاب الھی څخہ) وبیرول چی تاسی دخدای څخہ ماسوا دبل چا عبادت مہ کوی (کنہ نوپہ تاسی بہ عذاب نازل سی) او (دا داسی ضروری اوصحیح خبرہ دہ چی) دھغہ (ھود ﷺ) څخہ مخکی اودھغہ څخہ وروستہ (ددی مضمون متعلق ډیر بیرونکی (پیغمبران تراوسہ پوری) تیرسوی دی (اوعجیبہ نہ دہ چی ھود ﷺ دی ددغو تولوپہ توحید باندی متفق کیدل ددوی پہ مخکی بیان کړی ھم وی، نو دجملی د ، وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ، پہ مینځ کی زیاتول ددی فائدی دپارہ دی چی ددعوت دمضمون تاکید وسی اوھود ﷺ پہ بیرولوکی داوفرمایل چی) زہ تاسی دیوی لویی (سختی) ورځی دعذاب څخہ بیروم (کہ دھغہ څخہ ځانونہ محفوظ کول غواړی نوتوحید قبول کی) ھغوی وویل ایاتہ مونږتہ پہ دی ارادہ سرہ راغلی چی مونږ زمونږ دمعبودانو څخہ واړوی نو (مونږ خو واپس کیدونکی نہ یوباقی) کہ تہ رښتینی یی نودکوم (عذاب) چی تہ زمونږ سرہ وعدہ کوی ھغہ پرمونږ واقع کړہ ھغوی وفرمایل چی پورہ علم خودخدای سرہ دی (چی عذاب بہ کلہ راځی) اوماتہ چی کوم پیغام راکول سوی ، رالیږل سوی یم زہ خوتاسی تہ ھغہ رسوم (چنانچی پہ ھغہ کی ماتہ داھم ویل سوی دی چی پہ تاسی بہ عذاب راځی، ماتاسی خبر کړاست ددی څخہ زیات نہ ماتہ څہ علم ستہ اونہ قدرت) لیکن زہ تاسی وینم چی تاسی خلک خالصی دجھالت خبری کوی (چی یوخو توحیدنہ قبلوی بیاپہ خپلو خولو سرہ بلا غواړی بیاماتہ ددی فرمائش کوی البتہ دخپل صدق زہ مدعی یم پہ کوم چی می دلیل قائم کړی دی اوپہ کومہ واقعہ کی چی ستاسی شبہہ دہ ، دھغہ وخت اوواقع کیدل ماتہ نہ دی ښوول سوی ، البتہ نفس وقوع چی ھرکلہ اللہ ﷻ وغواړی وبہ یی وینی ، غرض ھرکلہ چی پہ ھیڅ شان سرہ ھغوی حق قبول نہ کی نو اوس دعذاب داسی سامان شروع سوچی اول یوہ وریځ رالوړہ سوہ) نو ھغوی خلکو چی ھرکلہ وریځ دخپلو کلو طرف تہ مخامخ راتلونکی ولیدہ نوویی ویل چی داخو وریځ دہ پہ مونږبہ باران وکی (ارشاد وسو چی) نہ (باران اوورونکی وریځ نہ دہ) بلکہ داھغہ (عذاب) دی کوم چی تاسی ژر غوښتی (چی ھغہ عذاب ژر راولہ اوپہ دی وریځ کی) یوہ ھوادہ پہ کومہ کی چی دردناك عذاب دی ھغہ (ھوا) بہ ھرشی (دکوم چی دھلاکولو حکم وی) دخپل رب پہ حکم سرہ ھلاك کړی چنانچی (ھغہ ھوا رالہ اوانسانان اوحیوانان بہ یی پورتہ کول اورا ویشتل چی پہ دی سرہ) ھغہ داسی (تباہ) سول چی بغیر د دوی دکورونو څخہ نورھیڅ (انسانان اوحیوانات) لیدل کیدی نہ سول مونږ مجرمانوتہ دغسی سزا ورکوو اومونږ دوی تہ (یعنی دقوم دعاد) خلکو تہ پہ ھغو خبروکی قدرت ورکړی وو چی تاسی تہ مو پہ ھغوخبروکی قدرت نہ دی درکړی (مراد دھغو خبرو څخہ ھغہ تصرفات دی کوم چی پہ قوت جسمانی اومالی باندی موقوف دی) اومونږ ھغوتہ غوږونہ اوسترګی اوزړہ (ټول ھرڅہ) ورکړی وہ ، نو چونکی ھغو خلکو داللہ ﷻ دایتونو څخہ انکار کوی پہ دی وجہ (ھرکلہ چی پہ ھغوی عذاب راغلی دی نو) نہ دھغوی غوږونہ دھغوی یوہ ذرہ پہ کار ورغلی دی اونہ دھغوی سترګی اونہ دھغوی زړونہ اوپہ کوم (عذاب) پوری چی ھغوی خنداګانی کولی ، ھم ھغہ ھغوی ګیر کړل (یعنی نہ دھغوی حواسو ھغوی دعذاب څخہ محفوظ کړل او نہ دھغوی تدبیر دکوم ادراك چی پہ زړہ سرہ کیږی ، نہ دھغوی قوت ، نو ستاسی څہ حقیقت دی)

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِّنَ الْقُرٰى وَصَرَّفْنَا الْاٰيٰتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿۲۷﴾ فَلَوْ

اومونږ هلاك كړي دي خومره ستاسي په خوا اوشاكي دكلو څخه او په قسم قسم سره بيانو وخبري هغوی ته چې هغوی واپس سي

لَا نَصَرَهُمُ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ قُرْبَانًا اٰلِهَةً ؕ بَلْ ضَلُّوْا

بياولی مدد ونه رسيدی هغوی ته دهغوی دطرف څخه كوم چې يې نيولي ووماسوا دالله څخه معبودان دلوی درجې

عَنْهُمْ ۚ وَذٰلِكَ اِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۲۸﴾

بيداكولو دپاره ، داسی نه ده بلكه ورك سول دهغوی څخه او دا دروغ وه دهغوی او څه چې يې په خپل زړه سره جوړول

لنډتفسير: دايتونو ترون : لوړ دقوم عاد قصه په تفصيل سره ذكر وه مخ ته دنورو داسی قومونو ذكر دی ، په كومو چې دكفر اوانبياؤ دمخالفت په وجه عذاب رالی اوهلاك سول دهغوی خراب كلی هم دمكی دخلگو دسفر كولو په وخت كی په لاره كی راتلل دهغه څخه دعبرت حاصلولو دپاره دهغوی اجمالی حال په دی ذكر سوو ايتونو كی راغلی دی .

اومونږ ستاسی خواؤشا ته نور كلي هم (ددی كفر اوشرك په سبب) هلاك كړی دی (لكه ثموديان اوقوم دلوط ﷺ چې شام ته دتللو په وخت كی به دمكی خلگ په دغه كلو تيريدل اوچونكی دمكی څخه يو طرف ته يمن دی اوبل طرف ته شام دی نو څكه يی مَاحَوْلَكُمْ وفرمايل) اومونږ (دهلاكولو څخه مخكی دهغوی دپوهولو دپاره) بار بار خپلی نښی (دوی ته ښوولی وی چې دوی (دكفر اوشرك څخه) واپس سی (مگر واپس نه سول اوهلاك سول) نو دخدای څخه ماسوا كوم كوم شيان چې دوی دخدای ﷻ دتقرب حاصلولو دپاره خپل معبودان جوړكړی وه (چې دابه په مصيبت كی زمونږ په كار راسی ، دهلاكت او عذاب په وخت كی) هغوی دهغو مدد ولی ونه كی، بلكه هغه ټول دهغوی څخه ورك سول اوهغه (معبود اوشفيع گڼل) محضی دهغوی تراش كړی اوجوړی كړی خبری دی (اوهيڅكله به هم په واقع كی هغه شفيع يامعبود نه وو)

وَاِذْ صَرَفْنَا اِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُوْنَ الْقُرْاٰنَ ۚ فَلَمَّا حَضَرُوْهُ قَالُوْا

اوهركله چې مونږ متوجه كړل ستا طرف ته يو ټولنه دپيريانو څخه چې وايی وريدی قرآن نو هركله چې هغه خای ته

اَنْصِتُوْا ۚ فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا اِلٰى قَوْمِهِمْ مُّنْذِرِيْنَ ﴿۲۹﴾ قَالُوْا يٰقَوْمَنَآ

دوررسيدل وی ويل چپ سی ، بياچې هركله ختم سو واپس سول خپل قوم ته بيرونكی ، وی ويل ای مونږ قومه !

اِنَّا سَمِعْنَا كِتٰبًا اُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوْسٰى مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ

مونږ واوريدی يو كتاب چې نازل سوی دی دموسی ﷺ څخه وروسته رښتينی كوونكی دی دټولو مخكنيو

يَدَيۡهِ يَهۡدِيٓ إِلَى ٱلۡحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٖ مُّسۡتَقِيمٖ ۝٣٠ يَٰقَوۡمَنَآ أَجِيبُواْ دَاعِيَ

کتابونو لار ښيي رښتيني دين ته او لاري برابري ته ، اي قومه ! زمونږ ومنئ بلونکی

ٱللَّهِ وَءَامِنُواْ بِهِۦ يَغۡفِرۡ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمۡ وَيُجِرۡكُم مِّنۡ عَذَابٍ

دالله او يقين ورباندي وکړي چي وبخښي ستاسي دگناهونو څخه او محفوظ کړي تاسي ديو دردناك عذاب

أَلِيمٖ ۝٣١ وَمَن لَّا يُجِبۡ دَاعِيَ ٱللَّهِ فَلَيۡسَ بِمُعۡجِزٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَ

څخه ، او څوك چي ونه مني دالله بلونکی نو هغه نه سي عاجزه کولی په مځکه کی

لَيۡسَ لَهُۥ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءُۚ أُوْلَٰٓئِكَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ۝٣٢

او نه به وي ده لره ماسوا دهغه څخه څوك کارساز ، هغه خلق ښکاره بي لاري دي

لنډتفسير: او (هغوی ته دهغه وخت ذکر وکړه) هرکله چي مونږ دپيريانو يوه ډله ستاطرف ته راوستله کومه چي (په اخرکي دلته راورسيدل) قرآن يي اوريدی غرض هرکله چي هغه خلگ دقرآن (ويلو موقعي ته) را ورسيدل نو (په خپل مينځ کی يي) وويل چي خاموش سی (اودا کلام واوری) بياچي هرکله قرآن وويل سو (يعني څومره چي دغه وخت پيغمبر ﷺ ته په لمانځه کی ويل وو ختم سو) نو هغه خلگو (په هغه ايمان راوړی او) خپل قوم ته (ددی) خبر رسولو دپاره بيرته ولاړل (اوچي ولاړل نوهغوی ته يي) وويل ای وروڼو مونږ يو (عجيبه) کتاب واوريدی راغلوکوم چي دموسی ؑ څخه وروسته نازل سوی دی کوم چي دځان څخه دمخکي کتابو تصديق کوی (اودين) حق اوسيده لاری طرف ته رهنمايي کوی (دا خو ددين اسلام دحقانيت اثبات اواظهار دی ، مخ ته امر دی ددی دقبلولو اول ترغيبًا بيا ترهيبًا يعني) ای وروڼو تاسي دالله طرف ته دبلونکی خبره ومنی (مراد دبلونکی څخه قرآن يانبی ذيشان دی) او (خبره منل دا دی چي) په هغه ايمان راوړی (په دی کی اشاره سوه چي هغه دايمان راوړلو طرف ته بلونکی دی نه چي دبل څه دنيوي غرض طرف ته ، نو که تاسي داسي وکی نو) الله ﷻ به ستاسي گناهونه معاف کړي اوتاسي به د دردناك عذاب څخه محفوظ کی اوکوم سړی چي دالله طرف ته دبلونکی خبره ونه مني نوهغه په مځکه (په څه حصه) کی (په تيښته خدای) نه سي عاجزه کولی (يعني داسي چي په لاس يي ورنه سي) او (لکه څنگه چي هغه په خپله ځان نه سي محفوظ کولی دغه شان) دخدای څخه ماسوا بل څوك به دهغه مددگار هم نه وي (چي دی محفوظ کی او) داسي خلگ په ښکاره گمراهی کی (اخته) دی (چي سره ددليلونو قائميدو دبلونکی په حقوالی بياهم دهغه خبره قبوله نه کړه)

معلومات اومسئلي : دمکی کافرانو ته دا وروڼو دپاره ددی څخه په مخکی ايتونوکی دکفر اوتکبرمذمت او ددی مهلك والی بيان سوی دی ، په ذکرسوو ايتونوکی مکی والاوو ته دشرم مخکی کولو دپاره

دپیریانو دایمان راوړلو واقعه بیان سوي ده چي پیریان خو په غرور او تکبر کي ستاسي څخه هم زیات دي مگرچي قرآن یې واوریدی نو دهغوی زړونه هم نرم سول او مسلمانان سول ، تاسي ته خو الله ﷻ دپیریانو څخه زیات عقل اوشعور درکړی دی ، مگر ددی باوجود تاسي ایمان نه راوړی اودپیریانو واقعه دقرآن اوریدو او ایمان راوړو په صحیحو احادیثوکي داسي راغلي ده چي دنبي کریم ﷺ دبعثت په وخت کي هرکله چي پیریان داسماني خبرونو اوریدو څخه منع سول نو ددوی دنبوت اوبعثت څخه وروسته چي کوم پیریان داسماني خبرونو داوریدلو دپاره لوړ ځي نو په شهاب ثاقب ویشتل کیږي او دفع کول کیږي په پیریانوکي ددی ذکر وسو چي ددی سبب معلومول په کار دي چي څه نوی واقعه په دنیا کي سوي ده چي دهغه په وجه پیران داسماني خبرو داوریدو څخه منعه سول ، دپیریانو مختلفي ډلي ددنیا مختلفو طرفونو ته ددی دتحقیق دپاره خپری سوی ، د دوی یوه ډله دحجاز طرف ته هم ورسیده ، په دغه ورخ نبي کریم ﷺ دخپلو څو اصحابو سره په مقام بطنِ نخله کي تشریف فرماوو اودسوق عکاظ طرف ته یې دتللو اراده وه (دعربو خلگو به دتجارتي اومعاشرتي کارونو دپاره په مختلفو مقاماتو باندي په خاصو خاصو ورځو کي بازارونه لگول چي دهری مځکي څخه به ورته خلگ جمع کیدل ، دکانونه به لگیدل او اجتماعات اوجلسي به کیدی ، لکه زمونږ په زمانه کي چي دغه شان نمانشونه ځای په ځای کیږي ، په هغه کي به یوبازار په مقام دعکاظ کي لگیدی نبي کریم ﷺ غالبًا داسلام ددعوت اوتبلیغ دپاره تشریف وړی) په دی مقام بطن نخله کي دوی دسهار لمونځ کوی چي هغه پیریان دلته را ورسیدل ، قرآن یې واوریدی نو وي ویل چي بس هغه نوی خبره دا ده کومه چي زمونږ او دآسماني خبرونو په مینځ کي حائله سوی ده (رواه امام احمد والبخاري ومسلم والترمذي والنسايي وجماعة عن ابن عباس رضي الله عنه)

او په یو روایت کي دي چي هغه پیریانو کله چي دوی دلمانځه څخه فارغ سوه نو داسلام په حقانیت یې یقین او ایمان راوړی ، خپل قوم ته واپس سول اوهغوی ته یې ددی واقعي داصلي سبب او ددی خبر ورکی چي مونږ خو مسلمانان سو ، تاسي ته هم په کار دي چي ایمان راوړی ، مگر رسول الله ﷺ ته ددی پیریانو دراتلو اوتلو او دقرآن اوریدلو او ایمان راوړلو خبرونه سو تردی چي سورة جن نازل سو چي په هغه کي دوی ته ددی واقعي خبر ورکول سو (رواه ابن المنذر عن عبد الملك)

اوپه یو روایت کي دي چي داپیریان دمقام نصیبین اوسیدونکي وه ، اوټول نه ۹ یادځینو روایتونو مطابق اووه ۷ وه، هرکله چي هغوی خپل قوم ته داخبر واوروی اودایمان راوړلو ترغیب یې ورکی نوبیا د دوی څخه دري سوه کسان داسلام راوړلو دپاره په خدمت کي حاضرسول (رواه ابونعیم والواقدي عن کعب الاحبار، او دا ټول روایتونه په روح کي دي)

او په نورو احادیثوکي دپیریانو دراتلو روایتونه بل شان هم راغلي دي مگر چونکي دا ډیر واقعات په مختلفو وختونوکي پیښ سوی دي ، په دی وجه څه تعارض نسته او ددی تائید ددی روایت څخه هم کیږي کوم چي طبراني په اوسط کي اوابن مردویه دحضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه نقل کړی دی چي پیریان دنبي کریم ﷺ په خدمت کي باربار حاضر سوی دي .

خفاجي فرمایي چي داحادیثو دروایتونو جمع کولو څخه معلومیږي چي دپیریانو دنبي کریم ﷺ په خدمت

کې دحاضریدو او استفاده کولو واقعات شپږ واره پېښ سوي دي (کذا في الروح واخذته عن بیان القرآن)
ددي واقعې تفصیل په په ذکر سوو آیتونو کې بیان سوي دی ، کِتَابًا اُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰی په دې کې دمِنْ
بَعْدِ مُوسٰی په قید سره ځینو حضراتو داګڼلې ده چې داپیریان یهودیان وه ځکه چې دحضرت موسٰی ؑ
څخه وروسته خو په حضرت عیسٰی ؑ انجیل نازل سوی دی ، دهغه ذکر یې ونه کی ، لیکن ددې څه
واضح روایت خو نسته ، او د انجیل په ذکر نه کولو سره د دوی په یهودي کیدو استدلال ناکافي دی
ځکه چې دانجیل دنه ذکر کولو دا وجه هم کیدی سی چې انجیل په اکثرو احکامو کې دتورات تابع دی
اوقرآن په مثل دتورات مستقل کتاب دی ، ددې احکام اوشرائع دتورات څخه ډیر مختلف دی نو داکیدی
سی چې مقصود یې دا ښووڼ وي چې دتورات په شان کتاب مستقل قرآن دی .
یَغْفِرْ لَکُمْ مِنْ ذُنُوبِکُمْ : حرف دمِنْ په اصل کې دتبعیض یعنې دجزئیت دمعنٰی دپاره راځي که دا معنٰی
دلته واخیستل سی نو دمِنْ دحرف زیاتولو فائده به دا وي چې په ایمان راوړلو سره حقوق العباد معاف
کیږي ، په دې وجه دا فرمایل مناسب سو چې ځینې ګناهونه یعنې حقوق الله معاف کیږي اوځینې
حضرات حرف دمِنْ زائدګرځوي نوبیا ددې توجیه ضرورت نه پاته کیږي .

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ

آیا دوی نه وینې چې هغه الله چا چې جوړ کړل آسمانونه اومځکه اوستړی نه سو د دوی په جوړولو

بِقٰدِرٍ عَلٰۤى اَنْ يُّحْيِۦَ الْمَوْتٰى ؕ بَلٰۤى اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۳۳﴾

هغه قادر دی چې ژوندي کړي مړي ، ولې نه هغه په هرڅه کولو قادر دی ،

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا عَلَى النَّارِ ؕ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ ؕ

او په کومه ورځ چې مخامخ کړل سي منکران اور ته ، آیا دا حقه نه ده ؟

قَالُوْا بَلٰى وَرَبِّنَا ؕ قَالَ فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ﴿۳۴﴾

وبه وایي ولې نه قسم دې زمونږ په رب ، وبه ویل سي وڅکې عذاب په بدله دهغه چې تاسي کفر کوی ،

فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ اُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَّهُمْ ؕ

نو ته صبر کوه لکه چې صبر کړی دی همت ناکو پیغمبرانو اوتلوار مه کوه د دوی په معامله کې ،

كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوْعَدُوْنَ ۙ لَمْ يَلْبَثُوْۤا اِلَّا سَاعَةً مِّنْ نَّهَارٍ ؕ

داخلق په کومه ورځ چې ووینې هغه شی چې ددوی سره یې وعده ده ،لکه چې دوی نه وي پاته سوي مګریو ساعت دورځې څخه

بَلٰغٌ ۚ فَهَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۳۵﴾

دا رسول دی نو اوس به هغه هلاکیږي کوم چې نافرمانه خلق دي

تفسیر: آیادي خلګو دا ونه لیدل چې کوم خدای آسمانونه اومځکه پیداکړل او ددی په پیداکولو باندي یوه ذره ستړی نه سو، هغه په دی (په درجه اولی) قدرت لري چې مړي (په قیامت کې) ژوندي کړي (اوهغه به په دي قادر) ولی نه وي، بیشکه هغه (خو) په هرڅه قادر دي (دا خو یې امکان ثابت سو) او په کومه ورځ چې (دا واقع سي او) کافران خلګ دوږخ ته راوستل سي (اودهغوی څخه پوښتنه وسي چې) ایا دا دوږخ واقعي شي نه دی (لکه چې په دنیاکې مو ددي دواقعیت نفي کوله لکه چې الله ﷻ د دوی خبره بیانوی، وَمَانَحْنُ بِمُعَذَّبِيْنَ) هغوی به وواییي چې زمونږ په رب قسم دی ضرور واقع کار دی ارشاد به وسي (چې ښه نو) دخپل کفر په بدله کې (چې په دی کې د دوږخ څخه انکار هم راغی) ددی (دوږخ) عذاب وڅکی (اوس مخ ته نبی کریم ﷺ ته دتسلي ورکولو دپاره فرمایي چې کله د دوی څخه دکفر بدل اخیستل معلوم سو) نو ته (داسي) صبرکوه لکه چې نوروهمت ناکو پیغمبرانو صبرکړی وو اودهغو خلګو دپاره (دالله ﷻ دانتقام) تلوار مه کوه (کوم چې دوی دمسلمانانو ددلجویي دپاره غوښتي او زیاته عجیبه دا ده چې دغو مستحقینو دعذاب په خپله تلواري کوله اوزیات عجیبه والی خو یې ظاهر دي چې مدعی که دمدعا علیه ژر سزا غواړي نو دا نهایتي عجیبه کار دی نو که څه هم په حکمت الهی سره عذاب فوري نه راغی، لیکن دمشاهدي په وخت کې به په هغوی ددي اثرهغه شان وي کوم چې دفوري عذاب وي څکه چې) په کومه ورځ داخلګ هغه شی (یعني عذاب) ووینی دکوم چې دهغوی سره وعده کول کیږي نو (دغه وخت به دانتهایي سخت والي دعذاب څخه داسي معلومیږي چې) ګویادي خلګو (په دنیاکې) دپوره ورځي صرف یوه ګنټه وخت تیر کړی دی (یعني ددنیا اوږد عمربه ورته لنډ معلومیږي او داسي به ورته معلومه سي چې عذاب فوراً راغی، مخ ته کفاروته خبرداری دی چې) دا (دخدای دطرف څخه داتمام حجت دپاره) رَسُوْلٌ دی (کوم چې درسول الله ﷺ په معرفت وسو) نو (ددی څخه وروسته) هغه به بربادیږي کوم چې نافرمانی کوي (ځکه چې دتبلیغ څخه نو هیڅ عذر پاته نه سو او دنبی کریم ﷺ په دی کې هیڅ ضرر نسته، په دي سره تاکید دتسلي هم وسو)

معلومات اومسئلي: اُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ: په دی کې دَمِنَ الرُّسُلِ حرف مِنْ دمحققینو په نزد بیانیه دی، دتبعیض دپاره نه دی، معنی دا ده چې ټول رسولان کوم چې صاحب عزم او همت دی، معلومه سوه چې صاحب دعزم اوهمت کیدل دټولو انبیاؤ صفت دی، البته درسولانو په مینځ کې دصفتونو په درجوکې تفاضل اوکمی زیاتی په خپله دقرآن دارشاد څخه ثابت دی، تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ: په دی وجه کوم انبیاء چې په صفت دعزم اوهمت کې دنورو څخه زیات امتیازلري خاص دهغو رسولانو دپاره دا دلقب په طور مشهور سو او ددی په تعین کې هم اختلاف دی او داکثرو قول دا دی چې لقب داولو العزم چې کومو ته ورکول سوی دی، دا هغه حضرات دی دکومو ذکر چې دسورة احزاب په دی آیت کې سوی دی، وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّٖنَ مِيْثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُّوْحٍ وَّاِبْرٰهِيْمَ وَمُوْسٰى وَعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ: دحضرت عائشه ﷺ

څخه روایت دی چی رسول الله ﷺ فرمایي چی ددنیا عیش او عشرت اونعمتونه دمحمد ﷺ اوال محمد ﷺ
دشان سره مناسب نه دی ځکه چی الله ﷻ داولو العزمو څخه بغیر دصبر څخه په بل څه راضی نه دی او
مانه دا حکم سوی دی چی ، فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ .

تـمـت

سورة الاحقاف بعون الله للثانی والعشرین من رجب سـ ۱۳۹۲ ـنه هـ یوم السبت ولله الحمد

﴿ سورة محمد ﴾

سُوْرَةُ مُحَمَّدٍ مَّدَنِيَّةٌ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَثَلٰثُوْنَ اٰيَةً وَّاَرْبَعُ رُكُوْعَاتٍ

سورة محمد ﷺ په مدینه کی نازل سو په دی کی اته دیرش (۳۸) آیتونه اوڅلور (۴) رکوع ګانی دی.

شروع کوم په نوم سره دخدای چی ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللهِ اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ①

اوخوک چی منکر سول او منع یی کړل نور دلاری دخدای څخه ورك کړل الله دهغوی عملونه

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَاٰمَنُوْا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ

او چاچی یقین وکی اونیك کارونه یی وکړل او وی منل هغه چی نازل سوی دی په محد ﷺ

وَّهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ ②

اوهغه دی ربښتینی دین دهغوی درب دطرف څخه لیری به کړل سی دهغوی څخه دهغوی بدعملونه او اصلاح یی وکړه دهغوی دحال

ذٰلِكَ بِاَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّبَعُوا

دا ځکه چی څوك منکر سو هغوی تابعداری وکړه د دروا غو خبرو اوځوك چی یقین وکړی هغوی ومنله

الْحَقَّ مِنْ رَّبِّهِمْ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللهُ لِلنَّاسِ اَمْثَالَهُمْ ③

ربښتینی خبره دخپل رب دطرف څخه دارنګه ښیی الله ﷻ خلقو ته دهغوی حالات

لنډتفسير: کوم خلګ چی (په خپله هم) کافران سول او (نور یی هم) دالله ﷻ دلاری څخه منع کړل (لکه دکافرانو دسردارانو چی عادت وو چی په ځان اومال سره به یی هرقسم کوشش د اسلام دلاری په بندولو کی کوی نو) خدای ﷻ دهغوی عملونه نیست کړل (یعنی کوم کارونه چی هغوی نیك ګڼلی دی په وجه دنیستوالی دایمان هغه مقبول نه دی ، بلکه په هغه کی خینی کارونه خو سرچپه موجب دعتاب دی لکه

دالله ﷻ په لاره دچليدو څخه په منع کولوکې خرڅ کول ، لکه چې الله ﷻ فرمايي ، فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً الخ› او «دهغوی برخلاف› کوموخلکوچې ايمان راوړی اوهغوی نيك كارونه وکړل او «دهغوی دايمان دکيفيت تفصيل دا دی چې› هغوی په هغه ټولو ايمان راوړی کوم چې په محمد ﷺ باندې نازل سوی دی اوهغه «کوم چې نازل سوی دی هغه› دهغوی درب دطرف څخه «راغلی› واقعي کار «هم› دی «چې منل يې هم ضروري دي نو› الله ﷻ به دهغوی ګناهونه دهغوی څخه ليري کړي «يعنې معاف به يې کړي» او «دواړه جهانه کې › دهغوی حالت به درست کړي «په دنياکې خوداسې چې د دوی به دنيکو عملونو توفيق زياتيږي اوپه اخرت کې داسې چې دوی ته به دعذاب څخه دنجات اوجنت ته داخله ورکول سي او› دا «کومه چې دمومنانو خوشحالي اودکافرانو بدحالي بيان سوه› په دې وجه ده چې کافران په غلطه لاره باندې ولاړل اومومنان په صحيح لاره ولاړل کومه چې دهغوی درب دطرف څخه «راغلی› ده «اودغلطي لارې دناکامي اودصحيح لارې دکاميابي سبب کېدل ظاهر دی ، په دې وجه هغوی ناکامه سول او دوی کامياب سول اوکه داسلام دلارې په صحيح کېدوکې څه شبهه وي ، نو په مِنْ رَّبِّهِمْ سره ددې جواب وسو چې دصحيح کېدو دليل يې دادی چې هغه دالله دطرف څخه ده اودالله ﷻ دطرف څخه کېدل يې دمعجزات نبويه څخه خاصکر داعجاز قراني څخه ثابت دی او› الله ﷻ دغه شان «لکه چې دا حالت يې بيان کی› دخلګودَ «نفع اوهدايت دَ› دپاره دهغوی «ذکر سوی› حالات بيانوي «چې دترغيب اوترهيب په دواړو طريقو سره هدايت وسي›

معلومات اومسئلې : دسورة محمد ﷺ دوهم نوم سورة قتال هم دی ځکه چې دجهاد اوقتال احکام په دې کې بيان سوي دي ، دمدينې دهجرت څخه فوراً وروسته دا سورة نازل سو ، تردې چې ددې ديو ايت كَأَيِّنْ مِّن قَرْيَةٍ، متعلق دحضرت ابن عباس ﷺ څخه دا منقول چې دامکي آيت دی ، ځکه چې ددې نزول هغه وخت سوی دی هرکله چې دوی دهجرت په نيت سره دمکې مکرمې څخه ووتل اودمکې مکرمې کلي اوبيت الله ته يې وکتل حضور ﷺ وفرمايل چې دټولې دنياپه ښاروکې ماته ته زيات محبوب يې که دمکې خلګو زه ددې ځای څخه نه ايستلی نو مابه په خپل اختيار مکه مکرمه نه وه پرېښې او دمفسرينو داصلاح مطابق چې کوم ايتونه دمدينې دهجرت دسفرپه دوران کې نازل سوي دي ، هغه ته مکي وايي ، لنډه دا چې دا سورة دمدينې دهجرت څخه فوراً وروسته نازل سوی دی او چې دلته ورسيدل نو دکفارو سره دجهاد اوقتال احکام نازل سول .

وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ : کې ددې کفارو هغه عملونه مراد دي کوم چې في نفسه نيك كارونه دي لکه دمسکينانو امداد او اعانت ، دګاونډي حفاظت اوحمايت، سخاوت ، صدقه خيرات وغيره چې داعملونه که څه هم په خپل ذات کې نيك اوښه عملونه دي ليکن په اخرت کې ددې فائده په ايمان راوړلو سره مشروطه ده ، دکافرانو داسې نيك عملونه به په اخرت کې دهغوی هيڅ په کار ورنه سي ، البته په دنيا کې هغوی ته ددغو نيکو کارونو په بدله کې راحت اوارام ورکول کيږي .

وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ : که څه هم په اوله جمله کی دایمان اونیك عمل ذکر راغلی دی چی په دی کی دنبی کریم ﷺ رسالت اوپه دوی ﷺ نازلیدونکی وحی هم شامله ده ، مګر په دی بله جمله کی ددی په وضاحت سره په ذکر کولوکی دابنوول منظوردی چی دایمان اصلی بنیاد پردی دی چی دخاتم النَّبِیِّن ﷺ ټول تعلیمات په صدق دل سره قبول کړل سی .

وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ : لفظ دَبَالَ کله دشان اوحال په معنٰی کی راځی اوکله دزړه په معنٰی کی که دلته دواړی معنی اخیستل کیږی نو دایت مطلب به داولنی معنی په لحاظ سره دا وی چی الله ﷻ د دوی حال یعنی ددنیا او اخرت ټوټ کارونه سم کړل ، اوپه دوهم صورت کی به معنٰی دا وی چی الله ﷻ د دوی زړونه سم کړل ، ددی مطلب به هم دا وی چی ټول کارونه یی ورته سم کړل ، ځکه چی دکارونو سموالی دزړه دسموالی سره لازم اوملزوم دی .

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا

نو هرکله چی تاسی مقابل سی دکفارو سره نو وهی ځتونه دهغوی تردی چی کله ښه قتل کړی هغوی پس بیایی

الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ۚ

مضبوط وتړی نو بیا ورسره یااحسان وکړی یا ورځخه معاوضه واخلی تردی پوری چی جنګ ختم سی .

لنډتفسير: (په لوړو آیتونو کی دایماندار مصلح کیدل او دکافرانو مفسد کیدل بیان سوی دی ، په دی مناسبت سره دکفر اوکافرانو دفساد رفع کولو دپاره په دی آیت کی دجهاد داحکامو ذکر دی) نو هرکله چی ستاسی دکفارو سره مقابله راسی نو دهغوی ځتونه وهی تردی چی هرکله تاسی دهغوی ښه خونریزی وکی (چی حدیی دا دی چی دکفارو شوکت اوقوت مات سی اوپه جنګ بندولو سره مسلمانانو ته دضرر رسیدو یا دکفارو دغلبی بیره پاته نه سی) نو (دغه وخت کفار قید کړی) یاخو یی بی عوضه پریښوول یامعاوضه اخیستل اوپریښوول (او دا دقید او قتل حکم ترهغه وخته پوری دی) هرکله چی جنګ کوونکی (دښمنان) خپله وسله کښیږدی (مراد دا دی چی یاخو اسلام قبول کړی یا دمسلمانانو دذمی اوسیدل قبول کړی ، نو بیا نه قتل جائز دی نه قیدول)

معلومات اومسئلي : ددی آیت ځخه دوی خبری ثابتی سوی اول دا چی هرکله دجنګ اوقتال په ذریعه دکفارو شوکت اوقوت مات سی نواوس پرځای دقتلولو دی دوی قید سی ، بیا ددی جنګی قیدیانو متعلق مسلمانانوته دوه اختیاره ورکول سوه یو دا چی په دوی احسان وسی بغیر دځه فدیی اومعاوضی ځخه پریښوول سی ، دوهم دا چی د دوی ځخه فدیه واخیستل سی او پریښوول سی ، فدیه دا هم کیدی سی چی زمونږ څه مسلمانان دهغوی په لاس کی قید وی نو دهغوی تبادله وکړل سی ، او دا هم کیدی سی چی څه مالی فدیه ورځخه واخیستل سی اوپریښوول سی ، دا حکم په ظاهره دهغه حکم خلاف دی کوم چی دسورة انفال په آیت کی تیرسوی دی، په کوم کی چی یی دغزوه بدر دقیدیانو ځخه دمعاوضی اخیستلو اوپریښوولو په رایه باندی دالله ﷻ دطرف ځخه عتاب نازل سو اونبی کریم ﷺ وفرمایل چی

زمونږ په دې عمل دالله ﷻ عذاب نژدې راغلی وو، که دا عذاب راغلی وای نو ددې څخه به بغير دعمربن خطاب ﷺ اوسعد بن معاذ ﷺ څخه بل هیڅوك نه وای محفوظ سوی ځکه چې هغوی په فديه باندی دپرېښوولو درايې څخه اختلاف کړی وو چې پوره تفصيل يې په سورة انفال لسمه پاره کې تيرسوی دی لنډه دا چې په سورة انفال کې يې په فديه اخيستلو باندی دقيديانو پرېښوول هم ممنوع کړی وه نو بغير دمعاوضې پرېښوول خو به يې په درجه اولې ممنوع وی اودسورة محمد دې ذکرسوی آيت دادواړه شيان جائز کړی دی، په دې وجه اکثره صحابه امامان اوفقهاء فرمايي چې دسورة محمد دې آيت دسورة انفال آيت منسوخ کی، په تفسير مظهری کې فرمايي چې دحضرت عبدالله ابن عمر ﷺ اوحسن ﷺ اوعطاء ﷺ او اکثرو اصحابو، اوجمهورو فقهاؤ دا قول دی او په امامانو اوفقهاؤکې ثوری رحمه الله، شافعي رحمه الله، احمد رحمه الله اواسحاق رحمه الله هم دا مذهب دی اوابن عباس ﷺ فرمايي چې دغزوه بدرپه موقع مسلمانان لږ وه نو دغه وخت داحسان کولو اوفديې داخيستلو ممانعت رالی اوهر کله چې دمسلمانانوشوکت اوشميرزيات سونو په سورة محمد کې داحسان کولو اوفديې اخيستلو اجازت ورکول سو.

په تفسيرمظهری کې حضرت قاضي ثناء الله دانقل کوی اوفرمايي چې داقول صحيح او مختاردی ځکه چې په خپله رسول الله ﷺ په دې عمل وفرمايي او د دوی څخه وروسته خلفاء راشدينو ﷺ په دې عمل وفرمايي په دې وجه دا آيت دسورة انفال دايت دپاره ناسخ دی وجه يې دا ده چې دسورة انفال ايت دغزوه بدرپه وخت کې نازل سوکوم چې دهجرت په دوهم کال وسو اونبی کريم ﷺ چې په سنه ٦ هجری کې په غزوه حديبيه کې کم قيديان بغير دمعاوضې څخه ازاد فرمايلی دی هغه دسورة محمد ددې ذکرسوی آيت مطابق دی.

په صحيح مسلم کې دحضرت انس ﷺ څخه روايت دی چې دمکې دخلګوڅخه اتيا کسان ناڅاپه دجبل تنعيم څخه راکښته سوه کومو چې نبی کريم ﷺ بې خبره پيدا کې او دقتلولو اراده يې کوله، نبی کريم ﷺ دوی ژوندی ګرفتار کړل اوبيايې بې معاوضې ازاد کړل، په دې باندی دسورة فتح داايت نازل سو، هُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُم بِبَطْنِ مَكَّةَ مِن بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ: دامام ابوحنيفه رحمه الله مشهور مذهب د دوی ديو روايت مطابق دا دی، چې جنګی قيديان بلامعاوضه يامعاوضه اخيستل اوازادول جائز نه دی، په دې وجه حنفي علماوو دسورة محمد ذکر سوی آيت دامام اعظم په نزد منسوخ اودسورة انفال آيت ناسخ ګرځولی دی ، مګرتفسيرمظهری داواضحه کړي ده چې دسورة انفال آيت مخکی اودسورة محمّد آيت وروسته نازل سوي دی، په دې وجه هغه ناسخ او دسورة انفال آيت منسوخ دی، او دامام اعظم مختار مذهب هم دجمهورو اصحابو اوفقهاؤ مطابق دازادولو دجواز نقل کړی دی، هرکله چې دمسلمانانو مصلحت په دې کې وی اوفرمايي چې دامختار اوواضح دی، په حنفي علماؤکې علامه ابن همام په فتح القديرکې دی طرف ته مائل دی، هغوی ليکلی دی چې دقدوری اوهدايي دروايت مطابق دامام اعظم په نزد قيديان په فديه اخيستلو نه سی ازادولی اودا يو روايت دی دامام اعظم څخه مګر ددوی څخه بل روايت په سير کبيرکې دجمهورو دقول مطابق جواز منقول دی اودا په دې دواړو روايتونو کې اظهردی اوامام طحاوی په معانی الاثارکې دا دامام اعظم مذهب مقرر کړی دی.

لنډه دا چې دسورة محمد اوسورة انفال دواړه ايتونه دجمهورو اصحابو ﷺ او امامانو په نزد منسوخ نه

دی ، دمسلمانانو دحالاتو او ضرورتونو تابع امام المسلمین ته اختیار دی چی په دی کی کوم صورت مناسب گنی اختیارکی ، قرطبی دنبی کریم ﷺ او خلفاء راشدینو ﷺ دعمل څخه دا ثابته کړي ده چی جنگی قیدیان یی ځله قتل کړي دی او کله یی غلامان جوړ کړی دی او کله یی په فدیه اخیستلو پرینښی دی او کله یی بغیر دفدیی څخه ازادکړی دی، په فدیه اخیستوکی دا هم داخل دی چی ددوی په بدله کی مسلمانان قیدیان ازادکړی اودا هم چی دهغوی څخه څه مال واخلی پریږدی، دواړه قسمه صورتونه دنبی کریم ﷺ اوخلفایی راشدینو دعمل څخه ثابت دی ، داتفصیل دنقل کولوڅخه وروسته دوی فرمایی چی ددی څخه معلومه سوه چی په دی معامله کی یی کومو ایتونوته ناسخ اومنسوخ ویلی دی ، په حقیقت کی هغه ټول محکم دی ، په دوی کی هیڅ منسوخ نسته ، په دی وجه چی هرکله کافر قیدسی اوزمونږ په قبضه کی راسی نو امام المسلمین ته دڅلورو شیانو اختیار دی چی که مناسب گنی نوقتل دی کړی اوکه مصلحت دمسلمانانو گنی نوغلامان دی ورڅخه جوړکړی اوکه په فدیه اخیستلو اوپرینښوولوکی مصلحت وی نو دمال فدیه دی واخلی یادی دهغه په بدل کی مسلمانان قیدیان ازاد کړی اوپری دیږدی اویادی بغیر دڅه معاوضی څخه ازاد کړی ، قرطبی دا تفصیل نقل کړی دی اولیکلی یی دی ، وَهٰذَا الْقَوْلُ يُرْوٰى مِنْ اَهْلِ الْمَدِيْنَةِ وَالشَّافِعِيِّ وَاَبُوْ عُبَيْدٍ وَحَكَاهُ الطَّحَاوِيُّ مَذْهَبًا عَنْ اَبِيْ حَنِيْفَةَ رحمه الله وَالْمَشْهُوْرُ عَنْهُ مَا قَدَّمْنَاهُ : یعنی دمدینی دعالمانو دا قول دی ، او دا قول دامام شافعی او ابوعبید دی اوامام طحاوی دابوحنیفه رحمه الله دا مذهب نقل کړی دی ، که څه هم مشهور مذهب د دوی ددی څخه خلاف دی .

(دجنگي قيديانو په حقله امام المسلمين ته څلور اختياره)

دد کر سوی تقریر څخه واضحه سوه چی دجنگی قیدیانو په قتل اوغلام جوړولوچی کوم امام المسلمین ته اختیار دی ، په دی خو دټول امت اجماع ده اوپه فدیه اخیستلو یابغیر دفدیی اخیستلو څخه په ازادولو کی که څه هم څه اختلافات سته ، مگر دجمهورو په نزد دا دواړه صورتونه هم جائز دی .

(په اسلام کي دغلامي بحث)

دلته یو سوال داپیدا کیږی چی دجنگی قیدیانو په ازاد پرینښودو کی خو دفقهاؤ څه اختلاف هم دی خو په قتلولو اوغلام جوړولوکی په اجازت کی هیڅ اختلاف نسته دټولو اجماع ده چی دادواړه صورتونه جائز دی ، بیاپه قرآن کی یی ددی دوو صورتونو ذکر ولی ونه سو ؟ او صرف دازاد پرینښوولو د دوو صورتونو بیان ولی وسو؟ ددی سوال جواب امام رازی په تفسیر کبیرکی دا ورکړی دی چی دلته صرف دهغو دوو صورتونو ذکر سوی دی کوم چی هرځای اوهروخت جائز وی ، دغلام جوړولو ذکر ځکه ونه سو چی دعربو دجنگی قیدیانو دغلام جوړولو اجازت نسته اوقتل هم دشلو گوډو غیره جائز نه دی ، ددی څخه علاوه دقتل ذکر لوړ هم راغلی دی (تفسیرکبیر ص۵۰۸ ج ۷)

دوهمه خبره دا ده چی ترکومه حده پوری دغلام جوړولو اوقتلولو تعلق دی ددی جواز ډیر معروف اومشهور وو ، ټولوته معلومه وه چی دا دواړه صورتونه جائز دی ، ددی برخلاف ازاد پرینښوول یی په غزوه بدر کی منع کړی وه اوس په دی موقع دازادو پرینښودو اجازت ورکول مقصود وو ، په دی وجه یی ددی دوو صورتونو یعنی احسان کولو اوفدیی اخیستلو ذکر وکی اوکوم صورتونه چی د مخکی څخه

جائز وه دهغه په دې موقع دبيانولو څه ضرورت نه وو ، په دې وجه په دې آيتونوکې دهغه سکوت اختيار کړل سونو په دې بنا ددې ايتونو څخه دانيتجه را ايستل په هيڅ شان سره درست نه دې چې ددې ايتونو دنزول څخه وروسته دقتل ياغلام جوړولو اجازت منسوخ سوکنه نوکه دغلام جوړولو حکم منسوخ سوی وی نو په قرآن اوحديث کې به يوځای ددې ممانعت مذکوروای اوکه داايت دممانعت قائم مقام وی نونبی کريم ﷺ اوددوی څخه وروسته په قرآن اوحديث دځان قربانوونکو اصحابوکرامو﵃ په بېشميره غزاګانو کې به يې جنګی قيديان غلامان ولی جوړول؟ په روايتونو دحديث اوتاريخ کې دغلام جوړولو ذکر دومره په کثرت او معنوی تواتر سره راغلی دی چې انکار ورڅخه دګناه کبيره څخه ماسوانورهيڅ نسته .

پاته سو دا اشکال چې اسلام کوم چې دحقوق انسانيت دټولوڅخه زيات محافظ دی هغه دغلامی اجازت ولی ورکی؟ نو په حقيقت کې دا اشکال په دې وجه پيدا کيږی چې داسلام جائز سوی غلامی يې دنورو مذهبونو اوقومونو په غلامی باندې قياس کړي ده ، حال دادی چې اسلام غلامانوته کوم حقوق ورکړل اوپه معاشره کې يې دوی ته کوم مقام ورکی دهغه څخه وروسته هغه صرف دنوم غلامی پاته سوه ، کنه نوپه حقيقت کې دغه وررورولی جوړه سوي ده اوکه ددې په حقيقت اوروح باندې نظر وکړل سی نو په ډيرو صورتونوکې دجنګی قيديانو سره ددې څخه ښه صورت ممکن نه دی ، مشهور مستشرق موسيو ګستاؤ ليبان په خپل کتاب (تمدن عرب) کې ليکي .

دغلام لفظ کله چې ديو داسې يورپيين سړی په مخکې وويل سی کوم چې ددېرشو کالو په دوران کې ليکل سوی دامريکې روايتونودويلو عادی وی نودهغه په زړه کې دهغو مسکينانو تصور راځی کوم چې په زنځيرونوکې بندسوی وی دهغوی په مرو (غاړو) کې طوقونه پراته وی او دوی په کوړو وهل اوشړل کيږی ددوی خوراك ددوی دژوندې قدرپاته کيدودپاره هم کافی نه وی او دغو ته داوسيدو دپاره دتيارو کوټو څخه ماسوا ابل څه نه وی زمادلته ددې سره څه بحث نسته چې داتصور ترکومه حده پوری درست دی او انګريزانو دڅوکالو څخه په امريکه کې چې څه ويلی دی داخبری په هغه صادقې دی اوکه نه ؟ ليکن دابالکل يقينی خبره ده چې داهل اسلام په نزد دغلام تصور دنصاراوو په نزد دغلامانو دتصورڅخه بالکليه مختلف دی (منقول ازدائرة معارف القرآن لفريدو جدی ص ۲۷۹ ج ۴ مادّه: استرقاق)

حقيقت دا دی چې ډير صورتونه داسې وی په کوموکې چې دقيديانو دغلام جوړولو څخه ښه بله لاره نه وی ، ځکه چې که غلام جوړنه سی نو دری صورتونه عقلاً ممکن وی ياقتلول يا ازاد پريښوول ، يادائمی قيدی جوړول او ډير واره دا دری صورتونه دمصلحت خلاف وی ، قتلول ځکه مناسب نه وی چې قيدی دښو صلاحيتونو مالك وی ، په ازاد پريښوولو کې يې ځينی وخت داخطره وی چې دارالحرب ته ورسيږی ، او دمسلمانانو دپاره دوباره عظيمه خطره جوړه سی اوس ذوه صورتونه پاته کيږی ياخو دائمی قيدی جوړول دنن صبا په شان يوځای په جدا جزيره کې غورځول يايې غلام جوړول چې دده دصلاحيتونو څخه کار اخيستل او دده دانسانی حقوقو پوره حفاظت وسی ، هرسړی سوچ کولی سی چې په دې کې ښه صورت کوم يودی؟ خصوصًا هرکله چې دغلامانو په باره کې داسلام نقطه نظر دغه دی کوم چې په يو معروف حديث کې سرکار دوعالم ﷺ په لاندې الفاظو سره بيان کړی دی .

إِخْوَانُكُمْ جَعَلَهُمُ اللهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدَيْهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ وَلَا يُكَلِّفُهُ مَا يَغْلِبُهُ فَإِنْ كَلَّفَهُ مَا يَغْلِبُهُ فَلْيُعِنْهُ (بخاري، مسلم ابوداود وغيره)

ستاسي غلامان ستاسي ورونه دي کوم چي الله ﷺ ستاسي دلاس لاندي کړي دي نو دچا ورور چي ده دلاس لاندي وي هغه ته په کار دي چي ده ته هم هغه خوراك ورکوي کوم چي دي په خپله خوري اوهغه ورته اغوندوي کوم چي دي په خپله اغوندي اوپه ده داسي بار نه وراچوي دکوم چي په هغه کي دبرداشت طاقت نه وي اوکه په ده دداسي کار بار ور واچوي نو په خپله دي هم دهغه مدد کوي .

دمعاشرتي اوتمدني حقوقوپه اعتبار سره چي اسلام غلامانو ته کومه مرتبه ورکړه هغه دازادو افرادو سره قريب قريب برابره ده ، چنانچي دنورو قومونو برخلاف اسلام غلامانو ته دنكاح نه صرف چي اجازت ورکړی، بلکه مالکانو ته یی دَ ، أَنْكِحُوا الْأَيَامٰى مِنْكُمْ، والا ايت په ذريعه ددي تاكيد وكي ، تردي چي هغه دازادو ښځو سره هم نکاح کولی سی ، په مال غنيمت کي ددوی حصه دازادو مجاهدينو سره برابره ده اودښمن ته په امان ورکولو کي دده قول داسي معتبردي، لکه څنګه چي دازادو افرادودي په قران اوحديث کي د دوی سره دحسن سلوك دومره احکام راغلي دي چي دهغوپه جمع کولو سره يو مستقل کتاب جوړيدی سی ، تردي چي دحضرت علي ﷺ ارشاد دي چي درسول الله ﷺ په ژبه مبارکه چي کوم الفاظ په اخري وخت کي جاري وه اودکومو څخه وروسته چي دوی دخالق حقيقي سره يوځاي سوه ، هغه دا الفاظ وه ، اَلصَّلٰوةَ اَلصَّلٰوةَ اتَّقُوا اللهَ فِيمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ: ترجمه : دلمانځه خيال ساتي دلمانځه خيال ساتي ، دخپل لاس لاندي دغلامانوپه باره کي دالله ﷺ څخه وبيريږی (ابوداود بَابٌ فِي حَقِّ الْمَمْلُوكِ)

دغلامانو دپاره دتعليم اوتربيت چي کومي موقعي اِسلام فراهم کړي دي ، ددي اندازه ددي خبري څخه لګول کيږي چي دعبدالملك بن مروان په زمانه کي داسلامي سلطنت تقريباًپه ټولوصوبوکي دعلم اوفضل داعلي درجي هغه خلګ دکوموڅخه چي به په دي باره کي خلګو فائده اخيسته او ورته به راغونديدل هغه ټول غلامان وه، دکومو واقعات چي دتاريخ په ډيرو کتابونوکي مذکور دي ، بيا دغلامي ددي نوم ختمولو ياکمولو دپاره دغلامانو دازادولو دومره فضائل په قرآن اوحديث کي وارد سوي دي چي شايديوه نيکي ددي برابري نه سی کولی، په مختلفو فقهي احکاموکي دغلامانو دازادولو دپاره بهاني لټول سوي دي ، په کفاره دروژي ، کفاره دقتل، کفاره دظهار، کفاره دقسم په دي ټولو صورتونوکي دټولو څخه اول حکم دا مذکور دي چي غلام دي ازادسی ، تردي چي په حديث کي دا هم فرمايل سوي دي چي که چاپه ناحقه غلام په څپيړه ووهي نوکفاره يي دا ده چي هغه دي ازاد سی ، (صحيح مسلم باب صحبة المماليك)

چنانچي صحابه کرامو ﷺ چي به څومره په کثرت سره غلامان ازادول دهغه اندازه ددي خبري څخه کيدی سی چي صاحب دَ، النجم الوهاج، دځيني اصحابو ﷺ دازاد کړو غلامانو داتعداد نقل کړی دی ، حضرت عائشه ﷺ (۲۹) حضرت عباس ﷺ (۷۰) ، حضرت حکيم بن حزام ﷺ (۱۰۰) حضرت عبدالله بن عمر ﷺ (۱۰۰۰) حضرت عثمان غني ﷺ (۲۰) حضرت ذو الکلاع ﷺ حميري (۸۰۰۰) صرف په يوه ورځ کي، حضرت عبد الرحمٰن بن عوف (۳۰۰۰۰)

ددی څخه معلومه سوه چی صرف اوو ٧ صحابه کرامو﷛ یوکم څلویښت زره دوه سوه یوکم شپیته ٣٩٢٥٩ غلامان ازاد کړل اوظاهره ده چی دنورو زرګونو صحابه کرامو﷛ دازاد کړو غلامانو شماربه ددی څخه ډیر زیات وی، غرض داچی اسلام چی دغلامی په نظام کی کوم همه ګیر اصلاحات وکړل نوکوم سړی چی دی ته دانصاف په نظروګوری نوهغه دی نیتجی ته درسیدو څخه بغیرنه سی پاته کیدی چی دا دنورو قومونو دغلامی پر احکامو قیاس کول بالکل غلط دی او ددی اصلاحاتو څخه وروسته دجنګی قیدیانو دغلام جوړولو اجازت په دوی یو عظیم احسان جوړ سوی دی.

دلته دا هم یادساتل په کار دی چی جنګی قیدیان دغلام جوړولو حکم صرف داباحت او جواز ترحده پوری دی یعنی که اسلامی حکومت دمصلحتونو مطابق وګڼی نو دوی غلامان جوړولی سی، داسی کول مستحب یا واجب فعل نه دی، بلکه دقرآن اوحدیث دمجموعی ارشاداتو څخه دازادولو افضل والی معلومیږی اودا اجازت هم ترهغه وخته پوری دی ترڅو چی ددی خلاف ددښمن سره څه وعده نه وی او که ددښمن سره دا وعده وسی چی نه به هغه زمونږ قیدیان غلامان جوړ وی اونه به مونږ د دوی قیدیان نو بیابه ددی وعدی پابندی لازمی وی ، زمونږپه زمانه کی ددنیا ډیرو ملکونو داسی وعده کړي ده ، په دی وجه چی کوم اسلامی ملکونه په دی وعده کی شریك دی ، د دوی دپاره غلام جوړول ترهغه وخته پوری جائز نه دی ترڅو پوری چی دا وعده قائمه ده .

ذٰلِكَ ۛ وَلَوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لِّيَبْلُوَا۟ بَعْضَكُمْ

دا مو واوریدل ، او که وغواړی الله نو بدله به واخلی دهغوی څخه لیکن ازمائش کوی دځینو ستاسی

بِبَعْضٍ ۗ وَالَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَلَنْ يُّضِلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾

په ځینو باندی ، او کوم خلق چی قتل سی دالله ﷻ په لاری کی نو ضائع به نه کړی دهغوی کړی عملونه

سَيَهْدِيْهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ﴿٥﴾ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴿٦﴾

هغوی ته به هدایت وکړی او درست به کړی دهغوی حال اوداخل به کړی هغوی جنت ته چی معلوم کړی دی مونږ دوی ته

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾

ای ایماندارو ، که تاسی مدد وکړی دالله نو هغه به ستاسی مدد وکړی او مضبوط به کړی ستاسی قدمونه

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَتَعْسًا لَّهُمْ وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٨﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَرِهُوْا

او کوم خلق چی منکر سول هغوی پرمخی پریوتل او ضائع سول دهغوی کړی عملونه ، دا ځکه چی هغوی

مَآ اَنۡزَلَ اللّٰهُ فَاَحۡبَطَ اَعۡمَالَهُمۡ ﴿٩﴾ اَفَلَمۡ يَسِيۡرُوۡا فِى الۡاَرۡضِ فَيَنۡظُرُوۡا

بدو گڼل هغه چي نازل کړل الله پس عبث سول دهغوی کارونه ، آیا هغوی نه دی گرځیدلی په مځکه کی چی روینی

كَيۡفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيۡنَ مِنۡ قَبۡلِهِمۡ ؕ دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيۡهِمۡ وَلِلۡكٰفِرِيۡنَ

چی څنگه سو انجام دهغو کوم چی دهغوی څخه مخکې وه ، هلاکت وغورځوی الله په هغوی باندی او منکرانو ته

اَمۡثَالُهَا ﴿١٠﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوۡلَى الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَاَنَّ الۡكٰفِرِيۡنَ لَا مَوۡلٰى لَهُمۡ ﴿١١﴾

رسیږي داسی شیان، دا څکه چی الله ملګری دی دهغوی چی یقین وکی او دا چی څوك منکر دی دهغوی هیڅوك ملګری نسته

لنډ تفسير: دا حکم (دجهاد کوم چی ذکر سو) په ځای کړی او (کوم چی په ځینو صورتونو کی دکفارو څخه دانتقام اخیستو دپاره دجهاد طریقه مقرره کړه دا دخاص حکمت په وجه سره ده کنه نو) که الله ﷻ غوښتلی نو دهغوی څخه به یی (په خپله دآسمانی اوزمینی عذابونو په ذریعه) انتقام اخستی وای (لکه دتیرو امتونو څخه چی یی دغسی بدل اخیستی دی . په چایی کانی وورول په چا دهوا طوفان رالی څوك یی غرق کړل ، که داسی کیدی نو ستاسی جهاد کولو ته به ضرورت نه وای) لیکن (تاسی ته یی دجهاد کولو حکم ځکه درکی) چی ستاسی دیوبل په ذریعه امتحان وکی (دمسلمانانو داسی امتحان چی څوك دالله ﷻ په حکم خپل ځان ته ترجیح ورکوی او دکفارو امتحان داسی چی دقتال اوجهاد په تکلیف باندی خبردارسی چی څوك به حق قبلوی) او (په جهاد کی لکه څنګه چی دکفارو په قاتل کیدو کی کامیابی ده ، دغه شان مقتول کیدل هم ناکامی نه ده ځکه چی) کوم خلګ دالله ﷻ په لاره (یعنی جهاد) کی مړه سی الله ﷻ به دهغوی عملونه (په کوموکی چی دا دجهاد عمل هم داخل دی) هیڅکله ضائع نه کی (لکه چی په ظاهره ګڼل کیږی چی هرکله دوی په کافرانو غالب نه سول په خپله قتل سول نو ګویا د دوی عمل بی کاره ولاړی ، مګر واقعه داسی نه ده ځکه چی د دوی په دی عمل باندی بله نیتجه کومه چی دظاهری کامیابی څخه په ډیرو درجو زیاته ده ، دوی ته حاصله سوه ، هغه دا چی) الله ﷻ به هغوی (منزل مقصود ته (دکوم بیان چی مخ ته راځی) ورسوی او دهغوی حالت به (په قبر اوحشر اوپل صراط اوټولو مواقعو داخرت کی) درست کړی (چیری به څه خرابی اوضرر هغوی ته ونه رسیږی) او (دی منزل مقصود ته درسیدو بیان دادی چی) هغوی به جنت ته داخل کړی کوم چی به دوی ته معلوم کړی (چی هریو جنتی به بغیر دتلاش اولټون څخه خپل خپل مقرره مکان بی تکلیفه پیدا کی ، ددی څخه ثابته سوه چی په جهاد کی ظاهری ناکامی یعنی په خپله قتل کیدل هم لویه کامیابی ده ، مخ ته دجهاد ددنیوی فائدو او فضیلتونو ذکر کوی دهغه ترغیب دی چی) ای ایماندارو که تاسی دالله ﷻ (ددین) مدد وکی نو هغه به ستاسی مدد وکی (چی نیتجه یی په دنیا کی هم په دښمنانو غالب راتلل دی برابره خبره ده که ابتداءً وی یا څه زمانه وروسته دکار په انجام کی او دځینو مومنانو مقتول کیدل یا په یو جنګ کی په وقتی طور مغلوب کیدل ددی څخه منافی نه ده) او (دغه شان ددښمنانو په مقابله کی) ستاسی قدمونه به مضبوط کړی (دغه شان

مطلب دا دی برابره خبره ده که ابتداء وی اوکه دوقتی پسپایی څخه وروسته په اخرت کی به یی ثابت قدم کړی په کفارو به موغالب کړی لکه چی باربار ددی مشاهده په دنیاکی سوي ده ، داخو دمسلمانانو حال بیان سو) اوکوم خلگ چی کافران دی دهغوی دپاره (په دنیاکی کله چی دمومنانو سره مقابله کوی) تباهی (اومغلوبیت) دی او (په اخرت کی) به د دوی عملونه خدای ﷻ نیستی کړی (لکه چی دسورة په شروع کی بیان وسو، غرض داچی کافران په دواړه جهانه په تاوان کی سول او) دا (دکفارو تاوان اودعملونو بربادی) په دی سبب سره وسوه چی هغو دالله ﷻ نازل کړی احکام ناخوښه کړل (عقیدتًا هم اوعملاً هم) نو الله ﷻ دهغوی عملونه (داول څخه) ضائع کړل (څکه چی دکفرکوم چی داعلی درجی بغاوت دی دا اثر دی ، او دا خلگ کوم چی دعذاب الهی څخه نه بیریږی) ایا داخلگ په ملك کی گرځیدلی نه دی اوهغوی نه دی لیدلی چی کوم خلگ چی دهغوی څخه مخکی تیر سوی دی ، دهغوی انجام څنگه سوچی خدای ﷻ په هغوی څنگه تباهی راغورخولی ده (کومه چی ددغودکنډوالو اوکورونوڅخه ظاهره ده نوهغوی ته هم ددی څخه بی فکره کیدل نه دی په کارچی دځپل کفرڅخه واپس نه سی نو) ددی کافرانو دپاره هم داقسم معاملات کیدونکی دی (اوس مخ ته دفریقینودحال اجمالي ذکردي چی) دا (دمسلمانانو کامیابی اودکافرانو تباهی) په دی سبب سره ده چی الله ﷻ دمسلمانانو کارساز دی او دکافرانو هیڅوك (داسی) کار ساز نسته (چی دخدای په مقابله کی ددوی کار جوړ کړی په دی وجه دوی په دواړه جهانه کی ناکامه وی اومسلمانانوته که چیری په دنیاکی وقتی ناکامی هم پیښه سی ، نوانجام کاربه کامیابی وی او داخرت کامیابی خو ظاهره ده په دی وجه مسلمانان همیشه کامیاب اوکافران ناکامه وی)

معلومات اومسئلي

(دجهاد دمشروعیت یوحکمت)

په دی آیت کی الله ﷻ ارشاد وَلَوْ يَشَاءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ فرمایی چی په دی امت کی دکفارو سره دجهاد اوقتال مشروعیت په حقیقت کی یو رحمت دی څکه چی دا داسماني عذابونو قائم مقام دی ، څکه چی په کفر اوشرك اودالله ﷻ څخه په بغاوت سزاتیرو قومونوته داسمانی اوزمینی عذابونوپه ذریعه ورکول سوي ده ، په امت محمدیه کی داسی کیدی سوه ، مگر درحمت عالمین ﷺ په برکت سره دا امت دداسی عامو عذابونو څخه وساتل سو ددی قائم مقام شرعی جهاد جوړ سو چی په دی کی په نسبت دعام عذاب ډیری اسانی اومصلحتونه دی ، اول خو دا چی په عام عذاب کی پوره قومونه سړی ، ښځی بچی ټول تباه کیږی ، او په جهاد کی ښځی بچی خو په امن وی ، سړی هم صرف هغه ددی په زد کی راځی کوم چی دالله ﷻ ددین دحفاظت کوونکو په مقابله کی جنگ ته راولاړ سی ، بیاپه هغوکی هم ټول نه سی قتلولی په دوی کی ډیرو خلگو ته داسلام او ایمان توفیق وسی ، دارنگه دجهاد دمشروعیت یوه فائده دا هم ده چی ددی په ذریعه دجهاد اوقتال د دواړو فریقو مومن اوکافر امتحان وسی چی څوك دالله ﷻ په حکم باندی ځپل ځان او مال قربانولو ته تیاریږی اوڅوك په سرکښی اوکفر باندی ټینگ پاته کیږی ، یا داسلام روښانه دلیلونه ووینی اواسلام قبلوی .

وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ : دسورة په شروع کی ذکر وه چی کوم خلگ په کفر اوشرك

ټینګ وي او نورهم د اسلام څخه منع کوي ، الله ﷻ دهغوی نیك عملونه هم عبث او ضائع کړل ، یعنې صدقه خیرات او درِفاه عامه نیك کارونه کوم چې هغوی کړي دي ، دکفر اوشرك په وجه دالله ﷻ په نزد په اخرت کې ددغه هیڅ ثواب نسته ، ددې په مقابله کې په دې آیت کې فرمایي چې کوم خلګ دالله ﷻ په لاره کې شهیدان کیږي ، دهغوی عملونه نه ضائع کیږي ، یعنې که دوی څه ګناه هم کړي وي نو د دوی دګناهونو په وجه د دوی په نیکو عملونو څه اثر نه لویږي ، بلکه ډیر واره دهغوی نیك عملونه دهغوی دبدو عملونو کفاره جوړیږي.

سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ : په دې کې دشهیدفي سبیل الله دپاره د دوو نعمتونو ذکر دی یو دا چې الله ﷻ به دوی ته هدایت وکي ، دوهم د دوی ټول حالت به سم کړي ، دحالاتو څخه مراد ددنیا اواخرت دواړو جهانو حالات دي ، په دنیاکې خو دا چې کوم سړي په جهاد کې شریك سو ، که څه هم دی شهید نه سو سلامت پاته سو ، هغه هم دشهید په شان دثواب مستحق سو او په اخرت کې دا چې هغه دقبر دعذاب څخه او دمحشر دپریشانۍ څخه نجات پیدا کي اوکه دڅه خلګو حقونه دهغه په ذمه پاته سوي وي ، نو الله ﷻ به دحقونو خاوندان دهغه څخه راضي کړي او هغه به ورڅخه خلاص کړي (لکه چې په حدیث دابي نعیم او بزاز او بیهقي کې دي ، مظهري) او دنبوت څخه وروسته په هدایت کولو سره مراد دهغوی منزل مقصود یعنې جنت ته رسول دي ، لکه چې په قرآن کې دجنتیانو په حقله راغلي دي چې جنت ته ورسیږي نو وبه وایي ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ هَدَانَا لِهٰذَا.

وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ : دا یو دریم انعام دی چې دوی به صرف دا نه چې جنت ته ورسول سي ، بلکه دهغوی په زړونوکې به خود بخوده په جنت کې خپل خپل مقام او په هغه کې دورکول کیدونکو نعمتونو حورو ، قصورو (محلونو) سره داسې واقفیت پیدا سي ، لکه چې دوی همیشه په دغه کې اوسیدل او ددې سره اشنا وه ، که داسې نه وي نو جنت یوه نوې دنیاوه ، په هغه کې دخپل مقام په تلاښ کولوکې به دهغه ځای دشیانو سره په مناسبت اوتعلق پیدا کولوکې به ډیر وخت لګیدی اوتر یوې مودې پورې به دنا آشنا والي په وجه زړه مطمئن نه وای.

دحضرت ابوهریره ﷺ څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې قسم دی په هغه ذات چاچې زه دحق دین سره رالیږلی یم چې لکه څنګه چې تاسې په دنیاکې دخپلو کورونو اوخپلو بیبیانو سره اشنا او واقف یاست ددې څخه به هم زیات په جنت کې دخپل مقام او دهغه ځای دبیبیانو سره اشنا او واقف یاست (رواه ابن جریر والطبراني وابو یعلی والبیهقي ، مظهري)

اوپه ځینو روایتونوکې دي چې یوه ملائکه به دهریوه جنتي دپاره مقرره سي کومه چې به دوی دجنت دخپل مقام او دهغه ځای دبیبیانو سره تعارف کوي . والله تعالی اعلم

وَلِلْكٰفِرِيْنَ اَمْثَالُهَا دلته دَالْكٰفِرِيْنَ: الف لام دعهد دپاره دي او مراد ورڅخه کفار دمکې دي ، مراد د دوی بیرول دي چې لکه څنګه چې په تیرو امتونو باندې عذاب راغلی دی په تاسې هم راتلی سي ، بې فکره کیږی مه

وَاَنَّ الْكٰفِرِيْنَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ . لفظ دمولی د ډیرو معنانیو دپاره راځي ، یوه معنی یې کار سازی ده کومه چې

دلته مراده ده او یوه معنیٰ یی مالك ده په قرآن کی بل ځای کی دکفارو په باره کی راغلی دی ، وَرُدُّوْٓا اِلَی اللّٰہِ مَوْلٰهُمُ الْحَقِّ : په دی کی یی الله ﷻ دکفارو دپاره هم مولیٰ گرځولی دی ، ځکه چی دمولیٰ معنیٰ مالك ده او مالکیت دالله ﷻ عام دی ، مومن او کافر هیڅوك ددی څخه خارج نه دی .

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

خامخا به داخل کړی الله هغه چی یقین راوړی او نیك کارونه وکړی

جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ

باغونو ته چی بهیږي په لاندی دهغو څخه نهرونه ، او کوم چی منکر سول نفع اخلی

وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ﴿١٢﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ

او خوری لکه چی خوری حیوانان او اور ځای ددوی دی ، او ډیر کلی چی

قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ

زیات وو په زورکی ستا ددی کلی څخه دکوم څخه چی یی ته ویستلی ، مونږ هغوی هلاك کړل بیا هیڅوك

لَهُمْ ﴿١٣﴾ أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ

نه وو هغوی لره مددگار، آیا پس هغه څوك چی په واضح لاره وی دخپل رب څخه برابر دی دهغه چی ښائسته سوی وی

وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ فِيهَا أَنْهَارٌ

هغه ته بدعمل دهغه او چلیږي په خپلو خواهشاتو ، حال دهغه جنت دکوم چی وعده سوه ده دبیریدونکو سره په هغه کی

مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ

نهرونه دی داوبو چی بویی نه دی کړی او نهرونه دی دشیدو چی خوند یی نه دی خراب سوی ، او نهرونه دی

خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى ۖ وَلَهُمْ فِيهَا

دشرابو چی خوند دی په کی دڅښونکو دپاره ، او نهرونه دی دعسلو چی زګ ورڅخه لیری سوی دی او دهغوی دپاره په هغه کی

مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ ۖ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ

دهرقسم څخه میوی دی او معافی ده دهغوی درب څخه دا برابر دی دهغه چی همیشه وی په اور کی

وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ﴿١٥﴾

اوڅښل کيږي ورته اوبه جوشيدلې نو پريکړي دهغوی کولمې

لنډتفسير: بيشکه الله ﷻ به هغه خلک کومو چې ايمان راوړی او نيک کارونه يې وکړل (دجنت) داسې باغونو ته داخل کړي چې لاندې به ورڅخه نهرونه بهيږي اوکوم خلک چې کافران دي دوی (په دنياکې عيش کوي او داسې (داخرت څخه بې فکره) خوري (څښي) لکه څنګه چې حيوانان خوري (چې هغوی دا فکر نه کوي چې دا خوراك څښاك موږ ته ولې راکول کيږي او زموږ په ذمه ددې څه حق واجب دي؟) او جهنم دهغو خلګو داوسيدو ځای دی (اولوړ چې دکومو کفارو په دنياکې دعيش کولو ذکر وشو، په دې سره دې ستا مخالفين نه دوکه کيږي او نه تا ته د دوی په دې غفلت څه غم اوخفګان په کار دی، کوم چې د دوی دمخالفت سبب جوړ سوی دی، تردې چې دوی تا تنګ کې، په مکه کې يې هم پرې نه ښوولې څکه چې) ډير کلي داسې وه کوم چې په قوت (دجسم اوقوت دمال اومرتبې) کې ستا ددې کلي څخه زيات وه دکوم اوسيدونکو چې ته دکوره بې کوره کړې، چې موږ هغوی (په عذاب سره) هلاك کړل، نو دهغوی هيڅوك مددګار نه سو (نو دا بې چاره څه دي دوی ته مغروره کيدل نه دي په کار څکه چې هرکله الله ﷻ وغواړي، دوی دوره کول کيږي او ته د دوی په دې څو ورځو عيش باندې مه غمجن کيږه څکه چې الله ﷻ به په خپل مقرر وخت دوی ته هم سزا ورکي) نو کوم خلک چې دخپل پروردګار په واضحه (په دليل سره ثابته) لاره باندې وي آيا هغه دهغو خلګو په شان کيدی سي، دکومو بد عملونه چې دوی ته ښه معلوميږي اوکوم چې په خپلو نفساني خواهشونو باندې چليږي (يعنې هرکله چې ددې دواړو فرقو په عملونو کې فرق دی نو د دوی په مال او انجام کې هم فرق ضروري دی، دحق خاوندان دثواب او دباطل خاوندان دعذاب مستحق دي چې بيان يې دا دی) دکوم جنت چې دمتقيانو سره وعده کول کيږي دهغه حال دا دی چې په دې کې ډير نهرونه خو دداسې اوبو دي په کومو کې چې ذره تغير نه وي (نه په بوی کې نه په رنګ کې نه په خوندکې) او ډير نهرونه دشيدو دي چې خوند به يې ذره بدل نه وي او ډير نهرونه دي دشرابو چې څښونکو ته به ډير مزيدار معلوميږي او ډير نهرونه دي دشاتوکوم چې بالکل (دخيرې مرې څخه پاك) صفاوې او دهغوی دپاره به هلته هر قسم ميوې وي او (په دې کې دداخليدو څخه مخکې) دهغوی درب دطرف څخه (دګناهونو) بخښنه وي آيا داسې خلک دهغو په شان کيدی سي کم چې به هميشه په دوږخ کې اوسيږي او جوشيدلې اوبه به دوی ته په څښلو ورکول کيږي نو هغه به د دوی کولمې توتې توتې کړي.

معلومات اومسئلې: چونکې ددنيا او به کله په رنګ کې کله په بوی کې، کله په خوند کې متغيره کيږي، دغه شان ددنيا شيدې خرابيږي، دغه شان ددنيا شرب بدمزه اوترخيږي صرف دڅينو منافعو په خاطر څښل کيږي، لکه تمباکو دتريخوالي باوجود خوړل کيږي، بياعادت جوړ سې دجنت د اوبو اوشيدو اوشرابو په باره کې وښوول سوه چې هغه تولړبه ددغه تغيراتو اوبدمزګې دافتونو څخه خالي وي او دجنت دنورو مضرتونو او مفاسدو خالي والې دسورة صافات په آيت کې راغلې دی، لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ

عَنْهَا يُنْزَفُوْنَ: دغه شان د دنیا په کبین کي موم او خیري وغیره وي، د جنت په نهر کي یې د کبین پاك صاف والي ښوولی دی، صحیح خبره دا ده چې د جنت د نهرونو څلور قسمونه دي، اوبه، شیدې، شراب، گبین په خپله حقیقي معنیٰ کي دي بې وجهې د مجازي معنیٰ اخیستو ضرورت نسته، البته دا خبره ښکاره ده چې د جنت شیان د دنیا پرشیانو نه سي قیاس کولی، دهغه ځای هرشی به په خوند او مزه کي څه بل شان وي، چې په دنیا کي دهغوی هیڅ نظیر نسته.

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّسْتَمِعُ اِلَيْكَ حَتّٰٓى اِذَا خَرَجُوْا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوْا لِلَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ

او ځیني په هغوی کي هغه دي چې غوږ ایږدي تاته، تردې چې هرکله ووزي ستا د خوا څخه وایي هغو ته کوموته چې علم ورکول سوی دی څه ویلي وه،

اٰنِفًا اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَاتَّبَعُوْٓا اَهْوَآءَهُمْ ﴿١٦﴾ وَالَّذِيْنَ

دغه سړی اوس، دا هغه دي د کومو په زړونو چې مهر لگولی دی الله او روان دي په خپلو خواهشاتو، او کومو

اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَّاٰتٰىهُمْ تَقْوٰىهُمْ ﴿١٧﴾ فَهَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا

چې هدایت پیدا کی زیات سو دهغوی هدایت او ورکول سوه ورته تقویٰ دهغوی، اوس هغوی انتظار کوي

السَّاعَةَ اَنْ تَاْتِيَهُمْ بَغْتَةً ۚ فَقَدْ جَآءَ اَشْرَاطُهَا ۚ فَاَنّٰى لَهُمْ اِذَا جَآءَتْهُمْ ذِكْرٰىهُمْ ﴿١٨﴾

د قیامت چې راسي دوی ته ناڅاپه نو راغلي دوی ته نښاني دهغه، بیا به کله نصیب سي دوی ته هر کله چې ورته راسي پوه اخیستل د دوی.

تفسیر: او (ای نبی ﷺ) ځیني خلک داسي دي (مراد منافقان دي) چې هغوی (ستا د تعلیم او تبلیغ په وخت کي په ظاهره خو) ستا طرف ته غوږ ونه ږدي (لیکن په زړه سره بالکل متوجه نه وي) تردې چې هر کله هغه خلک ستا د خوا څخه (یاځي د مجلس څخه) د باندي ولاړسي نو نورو اهل علمو (اصحابو ﷺ) ته وایي چې حضرت اوس (هرکله چې مونږ په مجلس کي وو) څه خبره فرمایلي وه (دهغوی دا وینا هم یو قسم مسخره وه چې دا یې ښووله چې مونږ ستا خبره داوریدو قابله نه گڼو، دا هم یوه شعبه ده د نفاق) دا هغه خلک دي چې الله ﷺ دهغوی په زړونو مهر لگولی دی (د هدایت څخه لیري سوي دي) او په خپلو نفساني خواهشونو چلیږي او (دهغوی د قوم څخه) کوم خلک چې په هدایت باندي دي (یعني مسلمانان سوي دي) الله ﷺ هغوی ته (د احکامو داوریدو په وخت کي) نور زیات هدایت کوي (چې هغوی په دې نوو احکامو هم ایمان راوړي یعني د دوی د ایمانیاتو شمیر زیات سو یا دا چې د دوی ایمان نور زیات قوي کوي او پخوي کوم چې د نیك عمل خاصه ده چې په دې سره په ایمان کي پخښتگي پیدا کیږي) او هغوی ته د تقوي توفیق ورکوي (مخ ته د دې منافقانو د پاره وعیدونه دي چې دوی چې کوم د قرآن الهٰي احکام اوري او متاثره کیږي نه) نو (معلومیږي چې) دا خلک بس د قیامت منتظر دي چې هغه په دوی ناڅاپه راسي (دا

په طور دزجر اوتوبیخ یې وفرمایل چې اوس هم نه متاثره کیږي نو ایاپه قیامت کې به نصیحت اوهدایت حاصل کړي؟) نو (یاد ساتي چې قیامت هم نژدې دی چنانچې) دهغې (ډیرې) نښانې خو راغلی دي (چنانچې دحدیث په وجه سره په خپله دخاتم النبیین بعثت اونبوت هم دقیامت دنښو څخه دی او دسپوږمی څیرل دنبی کریم ﷺ دمعجزې کیدو څخه علاوه دقیامت دنښو څخه هم ده، دا ټولې نښې دقرآن دنزول په زمانه کې موجود سوې وې ، مخ ته دهغو بیان دی چې په ایمان راوړو اوهدایت پیدا کیدو دقیامت انتظار کول محض جهالت دی څکه چې هغه وخت به دپوهیدو اوعمل کولو نه وي ، فرمایي نو هرکله چې قیامت دهغوی مخ ته راسي ودریږي ، هغه وخت به هغوی ته پوهیدل کله حاصل سي (یعنې مفید به نه وي)

معلومات اومسئلې : دا شراط معنٰی علامات (نښې) دي او دقیامت دعلاماتو ابتدا په خپله دخاتم النبیین ﷺ دبعثت څخه کیږي څکه چې ختم نبوت هم دقیامت دنژدې کیدو علامه ده ، دغه شان دسپوږمی دوه نیمه کولو معجزه هم په قرآن کې دَاقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ ، فرمایلی ده او دې طرف ته یې اشاره کړې ده چې دا هم دقیامت دعلاماتو څخه ده کومه چې په خپله دقرآن دنزول په وخت کې ظاهره سوې وه ، نور نژدې علامات په صحیح احادیثو کې ثابت دي ، په هغه کې یو حدیث دحضرت انس ﷺ څخه نقل دی چې ما دنبی کریم ﷺ څخه اوریدلی دي چې دقیامت علامات دا دي .

(۱) علم به پورته سي (۲) جهل به زیات سي (۳) زنابه ډیره سي (۴) شراب خوری به ډیره سي (۵) سړي به کم پاته سي (۶) ښځې به ډیرې سي ، دپنځو سو ۵۰ ښځو متکفل به یو سړی وي اوپه یو روایت کې دي چې علم به کم سي اوجهل به وغوړول سي (بخاري او مسلم)

او دحضرت ابو هریره ﷺ څخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې هر کله مال غنیمت شخصي دولت وګڼل سي او امانت مال غنیمت وګڼل سي(چې حلال یې ګڼي خوري یې) او زکوٰة تاوان وګڼل سي (یعنې په ادا کولو یې په زړه کې تنګی محسوسوي) اوعلم دین ددنیوي غرضونو دپاره حاصلول شروع سي، اوسړي دخپلې ښځې فرمانبردار او دمور نافرمانی شروع کړي او دوست څان ته نژدې کړي اوپلار لیرې کړي اوپه جماتونو کې شور اوږغ شروع سي او دقوم سردار په دغو ټولوکې فاسق اوبد کرداره سړی سي ، او دقوم نمائنده په دغو ټولوکې رذیل سړی سي او دشریر سړي عزت صرف په دې وجه کول شروع سي چې دازارولو څخه یې څان وساتي، اودسندر ویونکو ښځو سندرې به عامې سي او باجې ، سرنا سروزونه به زیات سي ، اوشراب چښل به شروع سي او ددې امت اخري خلک په مخکنیو خلګو لعنت کول شروع کړي ، نوتاسې خلک ددغه وخت انتظار کوئ دیوې سرې سیلۍ اوزلزلې اودخلګو په مځکه کې دننوتو اودصورتونو دمسخ کیدو اودآسمان څخه دکاڼو اوریدو اودقیامت دنورو علاماتو کوم چې به په یوبل پسې داسې راځي لکه دملغلرو هارچې وشکیږي اوملغلرې په مخه یوه یوه لاندې لویږي.

فَاعْلَمْ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْۢبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ

نو ته پوه سه چې دعبادت لائق نسته ماسوا دالله څخه او معافي غواړه دخپلې ګناه او ایماندارو سړو

وَالْمُؤْمِنٰتِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰىكُمْ ﴿۱۹﴾

اوښځو دپاره ، او الله ﷻ ته معلوم دی بازگشت ستاسی او کور ستاسی .

تفسیر: (هرکله چی تادخدای ﷻ دفرمانبردارو بندگانو او دسرکښانو دوارو حال او مآل واوریدی) نو ته ددی (په کامله طریقه) یقین ساته چی بغیر دالله ﷻ څخه بل څوك قابل دعبادت نسته (په دی کی ددین ټول اصل اوفروع راغلل ځکه چی دعلم څخه مرادعلم کامل اکمل دی اودعلم کامل دپاره لازمه ده چی په ټولو الهی احکامو پوره عمل وی مطلب دا دی چی په ټولو الهی احکامو باندی همیشه والی ساته) او (که چیری څه خطا وسی کومه چی ستا دعصمتِ نبوت په بناپه حقیقت کی گناه نه ده ، بلکه صرف ښه والی پرېښوول دی مگرستادلوی شان په اعتبارسره صورتاً خطاده په دی وجه) ته دخپلی (هغه ظاهری) خطا معافی غواړه او دټولو مسلمانانو خلگو او ټولو مسلمانانو ښځو دپاره هم (دبخشش دعا غواړه) او (دا هم یاد ساته چی) الله ﷻ ستا دگرځیدو راگرځیدو او د اوسیدو (یعنی دټولو عملونو اوحالاتو) خبر لری .

معلومات اومسئلی: په دی آیت کی نبی کریم ﷺ ته خطاب فرمایی چی ته پوه سه چی دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوك دعبادت لایق نسته اوظاهره ده چی داعلم خوهر مومن مسلمان ته هم حاصل دی نوسید الانبیاء ﷺ ته به ولی حاصل نه وی ، بیا ددی علم دحاصلولو حکم ورکول یا خو په دی دثابت قدم پاته کیدو په معنٰی کی دی یایی په مقتضیاتو عمل کول مراد دی لکه چی قرطبی نقل کړی دی چی دسفیان ابن عیینه څخه چا دعلم دفضیلت پوښتنه وکړه نو هغوی وفرمایل ایا تا دقرآن ارشاد نه دی اوریدلی ، فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ : چی په دی کی دعلم څخه وروسته دعمل حکم دی ، دغه شان بل ځای فرمایی اِعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ : او بیا فرمایی ، سَابِقُوا إِلٰى مَغْفِرَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ : دغه شان یوبل ځای فرمایی وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ : ددی څخه وروسته فرمایی ، فَاحْذَرُوهُمْ په دی ټولو ځایونوکی اول دعلم بیا ددی په مقتضا دعمل تلقین فرمایل سوی دی ، دلته په ذکر سوی آیت کی هم که څه هم داعلم نبی کریم ﷺ ته دمخکی څخه حاصل وو ، مگر مقصود ددی څخه ددی په مقتضٰی عمل دی په دی وجه ددی څخه وروسته دَ ، وَاسْتَغْفِرْ حکم ورکول سو ، اودنبی کریم ﷺ څخه په وجه دعصمت دنبوت ددی دخلاف کولو که څه هم احتمال نه وو مگر دانبیاء څخه دمعصوم والی باوجود ځینی وخت په اجتهادکی خطا کیږی اواجتهادی خطاء دشرع په قانون کی گناه نه ده، بلکه په دی هم اجر ورکول کیږی ، مگر انبیاء علیهم السلام په دی خطاء باندی ضرور خبرداروَل کیږی اودهغوی دلوی شان په اعتبار سره داپه لفظ دذنب سره هم تعبیرکول کیږی لکه په سورة عبس کی چی په نبی کریم ﷺ باندی یوقسم عتاب نازل سو ، هغه هم ددی اجتهادی خطاء یو مثال وو چی تفصیل به یی په سورة عبس کی راسی چی دغه اجتهادی خطاء که څه هم څه گناه نه بلکه دیو اجر ورکول کیدو وعده په دی هم وه، مگر د دوی دلوی شان دپاره دا خوښه نه سوه او دناخوښتیا اظهار وسو په ذکر سوی آیت کی دغه شان گناه مراد کیدی سی .

فائده: دحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ اواستغفاردیر دیر وایاست ځکه چی ابلیس وایی چی ماخلق په گناهونوکی په اخته کولوسره هلاك کړل نودوی زه په کلمه دلَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ ویلوسره

هلاك كړم هركله چې ماداوليدل نوماد وى په داسې باطلوخيالاتوكې اخته كړل كوم چې دوى نيكى ګڼي اوكوي يې ، لكه چې دعامو بدعتونو دا حال دى ، ددې ځكه دوى ته دتوبې توفيق هم نه نصيب كيږي .

مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰىكُمْ : دمتقلب لفظي معنى داوښتو را اوښتو دګرځيدو راګرځيدو ، اودمثوٰى معنى دقرار ځاى دى ، ددې په مراد كې مختلف احتمالات كيدى سى ، په دى وجه مفسرينو حضراتو مختلفې معناوى بيان كړې دى او حقيقت دا دى چې دغه ټولې مرادى دى ، ځكه چې په هرانسان باندى دوه قسمه حالات راځي ، يو هغه په كوم كې چې په وقتي اوعارضي طور مشغول وى ، دوهم هغه كوم چې دى په مستقل طور سره خپله مشغله ګڼي دغه شان په ځينو مقاماتوكې دانسان قيام عارضي وى اوپه ځينوكې مستقل نو په آيت كې يې عارضي په متقلب اومستقل دمثوٰى په لفظ سره تعبيركړى دى ، دغه شان دټولو احوالو دالله ﷻ په علم كې كيدل ددې آيت مطلب دى .

وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُوْرَةٌ ۚ فَاِذَآ اُنْزِلَتْ سُوْرَةٌ مُّحْكَمَةٌ وَّذُكِرَ فِيْهَا

او وايي ايماندار ولې نه نازليږي يوسورة ، بيا چې كله نازل سي يوسورة محكم كړل سوى او ذكر وسي په هغه كې

الْقِتَالُ ۙ رَاَيْتَ الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ يَّنْظُرُوْنَ اِلَيْكَ نَظَرَ

دجنګ نو تهويني هغه دكومو په زړونو كې چې مرض دى ګوري تاته داسې لكه چې په چا

الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ؕ فَاَوْلٰى لَهُمْ ﴿۲۰﴾ طَاعَةٌ وَّقَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ

بې هوښي راسي دمرګ پس خرابي ده دوى لره ، حكم منل دي اوښه خبره كول

فَاِذَا عَزَمَ الْاَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللّٰهَ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ﴿۲۱﴾ فَهَلْ عَسَيْتُمْ

نوهركله چې تاكيد وي دكار، نوكه رښتيني وي دالله سره دا به دوى لره ښه واى ، بيا تاسې څخه دا هم اميد

اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوْا فِى الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوْٓا اَرْحَامَكُمْ ﴿۲۲﴾ اُولٰٓئِكَ

دى چې كه دركول سي تاسې ته حكومت نو خرابي به وكړى په مځكه كې او قطع به كړى خپلوى خپلي . دا هغه

الَّذِيْنَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فَاَصَمَّهُمْ وَاَعْمٰٓى اَبْصَارَهُمْ ﴿۲۳﴾ اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ

خلق دى په كوموچې لعنت كړى دى الله بيا يې كړل دوى كاڼه او ړندى يې كړى د دوى سترګې، آيادوى فكرنه كوي

الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوْبٍ اَقْفَالُهَا ﴿۲۴﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ ارْتَدُّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ

په قرآن كې ياكه په زړونو د دوى قلفونه دى ، بيشكه كوم خلق چې چپه سول په خپلو شاګانو

مِّنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى ۙ الشَّيْطٰنُ سَوَّلَ لَهُمْ ؕ وَاَمْلٰى لَهُمْ ﴿۲۵﴾

پس د هغه څخه چې ښکاره سوه دوی ته سیده لار شیطان خبره جوړه کړه د دوی په زړونو کې او اوږدې وعدې یې ورکړې

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لِلَّذِيْنَ كَرِهُوْا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ سَنُطِيْعُكُمْ فِيْ بَعْضِ

دا په دې وجه چې دوی وویل هغو خلقو ته کوم چې بد ګڼي د الله نازل کړی کتاب مونږ به ستاسی خبره هم ومنو

الْاَمْرِ ۚ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِسْرَارَهُمْ ﴿۲٦﴾ فَكَيْفَ اِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُوْنَ

په ځینو کارونو کې او الله پوه دی د دوی په مشورو بیا به څنګه وی حال کله چې ملائکی روح وباسی د دوی وهی به

وُجُوْهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ ﴿۲۷﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اتَّبَعُوْا مَآ اَسْخَطَ اللّٰهَ وَكَرِهُوْا

مخونه د دوی اوشاګانی د دوی ، دا ځکه چې دوی په داسی لاره ولاړل چې بیرازه دی ورڅخه الله او دوی نه

رِضْوَانَهٗ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ﴿۲۸﴾ اَمْ حَسِبَ الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ

خوښوی د هغه رضامندی پس عبث سول د دوی عملونه ، آیا خیال کوی هغه خلق چې زړونو د دوی کی مرض دی

اَنْ لَّنْ يُّخْرِجَ اللّٰهُ اَضْغَانَهُمْ ﴿۲۹﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَاَرَيْنٰكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ

چې الله به ښکاره نه کړی د دوی کینی، او که مونږ غوښتلی نو تاته به مو ښودلی وای هغه خلق پس تا خو به پیژندلی وای

بِسِيْمٰهُمْ ؕ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِيْ لَحْنِ الْقَوْلِ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اَعْمَالَكُمْ ﴿۳۰﴾

په مخونو سره او محکې به یې وپیژنی د خبری په طرز سره ، او الله ﷻ ته معلوم دی ستاسی ټول عملونه

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجٰهِدِيْنَ مِنْكُمْ وَالصّٰبِرِيْنَ ۙ وَنَبْلُوَا اَخْبَارَكُمْ ﴿۳۱﴾

او مونږ ستاسی ازمائش کوو چې معلوم کړو په تاسی کی جهاد کوونکی او صبر کوونکی او تحقیق وکړو ستاسی د خبرونو.

لنډتفسیر: او کوم خلک چې مومنان دی هغوی (خو همیشه د دې خبری شوق کوی چې کلام الٰهی نور نازل سی چې ایمان مو تازه سی اونوی احکام راسی چې د هغه ثواب هم حاصل کو او که د تیرو احکامو تاکید وی نو چې نوره زیاته ثابت قدمی حاصله کړو او په دې شوق کی) وایی چې څه (نوی) سورة ولی نازل نه سو (که نازل سی نو خواهش به پوره سی) نو څه وخت چې صفا صفا (مضمون والا) سورة نازل سی او (اتفاقًا) په هغه کی د جهاد هم (صفا صفا) ذکر وی نو د کومو خلکو په زړونو کی چې (د نفاق) مرض دی ، ته به هغه

خلګ وینې چې هغوی به ستا طرف ته داسې (په حیرانه نظرونو سره) ګوري لکه پرچاچې دمرګ بې هوښې راغلې وي (دداسې کتلو سبب بېره اوبزدلي ده ، چې اوس خو دایمان دخپلې دعوی دپوره کولو دپاره به جهادته تلل وي او مصیبت جوړ سو او هغه کوم چې داسې دخدای دحکم څخه ځان ناخبره کوي نو (اصل دا ده چې ډیره ژر دهغوی کم بختي راتلونکې ده (برابره خبره ده که په دنیاکې هم په څه وبال کې ګیر سي کنه نو وروسته دمرګ څخه خوضرور ده ، اوکه څه هم چې په فرصت کې خو دوی ډېرې خبرې داطاعت او خوشامدي جوړوي لیکن) دهغوی داطاعت اوخبرو اترو (حقیقت) معلوم دی (چې اوس دنزول دحکم دجهاد په وخت کې ددوی حالت ټولوته ښکاره سو) بیا (نو دنزول دحکم دجهاد څخه) هرکله چې ټول کار (اوسامان دجنګ) تیارسی نو (هغه وخت هم) که داخلګ (په دعوه دایمان په الله کې) دالله سره رښتیني وي (یعنې دایمان دَدعوی په مقتضا یې عمل کولی چې په هغه کې ټول شرعي احکام عمومًا اوحکم دجهاد خصوصًا شامل دی او دزړه په صدق سره یې جهاد کولی) نو دهغوی دپاره به ډېره ښه وه (یعنې په ابتداء کې که منافقان وه نو په اخر کې به دنفاق څخه تائب کیدل ، بیابه یې هم ایمان مقبول وای اوانتها په دې کې منحصره نه سي ګڼل کیدی ځکه چې دمرګ تروخته پورې په صدق دل سره توبه مقبوله ده مخ ته اوس دجهاد تاکید او ددې څخه وروسته پاته کیدونکو ته خطاب کوي په ترکِ جهاد باندې بیان فرمایي چې تاسې خلګ چې کوم جهاد بدګڼې) نو (په دې کې یو دنیوي مضرت هم دی چنانچې) که تاسې (اودغه شان ټول دجهاد څخه) کناره کش سي نوایا تاسې ته دا احتمال هم سته (یعنې په کار دی) چې تاسې (یعنې ټول انسانان) په دنیاکې فساد جوړکې اوپه خپل مینځ کې خپلولي پریکړې (یعنې دجهاد لویه فائده قائمول دعدل اواصلاح اوامن دی ، که دا پریښوول سي نو دمفسدینو غلبه به سي اوهیڅ انتظام په کوم کې چې دټولو خلګو دمصلحتونو حفاظت وي ، پاته به نه سي اوچې داسې انتظام نه وي نو عام فساد او دحقوقو ضائع کیدل بیا لازم دی ، نو په جهاد کې دنیوي نفعې هم دی ، ددې څخه وروسته کیدل نور هم عجیبه دی ، مخ ته اوس ددغو ذکر سوو منافقانو دقباحت ذکر دی چې) دا هغه خلګ دی کوم چې خدای دخپل رحمت څخه لیرې کړل (په دې وجه یې دهغه په احکامو دعمل کولو توفیق پاته نه سو) بیا (درحمت څخه په لیرې کولو یې داکار مرتب سو چې) هغوی یې (په غوږونو دالله ﷺ داحکامو اوریدو څخه) کاڼه کړل او (دحقې لارې دلیدو څخه یې) دهغوی (باطني) سترګې ړندې کړې (اوس مخ ته دوی ته زورنه ده چې سره ددې چې په قرآن کې دجهاد اونورو احکامو وجوب، سره ددلیلونو دحقانیت دقرآن او ددې احکامو داخروي مصلحتونو اومنافعو لازمًا او دنیویه هم کله کله او ددې احکامو په مخالفت وعیدونه مذکور دی ، بیاچې کوم داخلګ دغه طرف ته التفات نه کوي) نوایا داخلګ (د) قرآن (په اعجاز اومضامینو) کې فکر نه کوي (په دې وجه دوی ته انکشاف نه کیږي) یا (فکر کوي مګر) پر زړونو یې (غیبي قلفونه لګیدلي دي (دامنع الخلوده ، یعنې په دې دواړوکې دیوې خبرې کیدل ضروري دی اوکه دواړه جمع وي نو دا هم کیدی سي ، اوپه واقع کې دلته دواړې خبرې جمع دي ، اول د دوی دطرف څخه یوکار وسو ، یعنې دانکار په وجه په قرآن کې فکر نه کول ، بیاددې په وبال کې قلف ولګیدی ، کومې ته چې طَبَع اوخَتَمْ (یعنې مهر لګول) هم ویلې دي اودلیل ددې ترتیب دا ایت دی

(ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ اوپه دی مجموعه باندی فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ مرتب دی، مخ ته اوس په قرآن کی دفکر نه کولو وجه بیان فرمایی چی) کوم خلګ (حق ته) شاکړی واپس سی وروسته دهغه څخه چی سیده لار هغوی ته (په عقلی دلیلونو سره لکه اعجاز دقرآن اوپه نقلی دلیلونو سره لکه پیش ګویی دتیروکتابونو څخه) صفا معلومه سوه شیطان هغوی ته خبره جوړه کړي ده اوهغوی ته یی دلیری لیری امیدونه ورکړی دی (چی په ایمان راوړو سره، فلانی فلانی مصلحتونه موجوده یاچی انده یی توقع ده، فوت به سی، مطلب داسو چی ددی عدم تدبر وجه عناد دی چی دهدایت دواضح ثبوت څخه وروسته دی چپه واپس کیږی، او ددې عناد څخه وروسته دشیطان لمس وسو یعنی شیطان د دوی په نظرونو کی دا غلط او مهلك عمل ښایسته ښکاره کی اوپه دی لمس سره عدم تدبّر وسو اوپه عدم تدبّر سره، خَتَمَ او طَبَعَ یعنی په زړونو مهر ولګیدی، بیا) دا (دهدایت مخ ته دراتلو باوجود ددی څخه واپس کیدل اولیری کیدل) په دی سبب وسوه چی دی خلګو داسی خلګوته کوم چی دخدای نازل کړی احکام (حسد څخه) ناخوښه کوی (مراد ددی څخه دیهودو سرداران دی کموچی دنبی کریم ﷺ سره به یی حسد کوی اوسره دحق دپیژندو دهغه دتابعداری څخه به یی شرم کوی، مطلب داچی دی منافقانو سردارانو دیهودو ته) داووایه چی په ځینو خبروکی به مونږ ستاسی وینا ومنو (یعنی تاسی چی کوم مونږ دمحمد ﷺ دتابعداری څخه منع کوی ددغه دوه جزئه دی یوپه ظاهره یی تابعداری نه کول دوهم په باطن کی یی تابعداری نه کول، نو په اول جزء کی خو مونږ دمصلحت دوجهی څخه ستاسی خبره نه سومنلی لیکن په دوهم جزء کی به یی ومنو، ځکه چی په عقیدوکی مونږ ستاسی سره یو، لکه چی به یی ویل، اِنَّا مَعَكُمْ، مطلب دا سو چی دحق څخه دواپس کیدو سبب قومی تعصب اوړوند تقلید دی، غرض دا چی دسلسلی ابتداء ددی څخه ده اوانتهایی په خَتَمَ اوطَبَعَ ده) او (که څه هم داقسم خبری دامنافقان پټی کوی مګر) الله ﷻ دهغوی پټی خبری کول (ښه) پیژنی (اودځینو کارونو څخه په وحی سره ته خبرول کیږی، مخ ته وعیدی کوم چی دَ(اَوْلٰی لَهُمْ) دتفسیر کیدی سی یعنی هغوی چی کوم داسی حرکتونه کوی) نو دهغوی به څه حال وی هرکله چی ملائکی دهغوی روح قبض کوی اودهغوی مخونه اوشاګانی به وهی (او) دا (سزا) په دی وجه سره (به وی) چی کومه طریقه دخدای دناراضه کولو موجب وه هغوی پرهغه تلل اودهغه درضا (یعنی دموجب درضا دکارونو) څخه به یی نفرت کوی، په دی وجه الله ﷻ دهغوی ټول عملونه (نیك دسر څخه) کالعدم کړل (نو ددی سزا مستحق سول اودچا سره که څه مقبول عمل وی نو دهغه په برکت سره په سزاکی څه کمی خوکیدی سی، مخ ته د، وَاللّٰهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ مضمون دتشریح په طوردی چی) دکومو خلګو په زړونو کی مرض (دنفاق) دی او (هغوی ددی دپټولو کوشش کوی) ایا داخلګ داخیال کوی چی الله ﷻ به هیڅکله دهغوی دزړونو دښمنی ظاهری نه کړی (یعنی دا اطمینان هغوی ته څنګه وسو، هرکله چی دالله ﷻ عالم الغیب کیدل ثابت اومسلم دی) اومونږ (خو) که غوښتلی نوتاته به مو دهغوی پوره پته ښوولی وای نو تابه هغوی په حلیه سره پیژندلی (دپوره پتی مطلب دا دی چی دهر یوه پوره حلیه به موښوولی وای) او (که څه هم په مصلحت سره مونږ داسی نه دی ښوولی لیکن) ته به هغوی په طرف دخبرو سره اوس هم خامخا پیژنی (ځکه چی ددغو خبری په صدق مبنی نه دی اوتاته په

نور دفراست سره الله ﷺ دصدق لوکلاب پیژندل درکړي ده ځکه چي دصدق اثر په زړه باندي پوشان وي او د دروغو بل شان ، لکه چي په حدیث کي ذکر دئ چي ربنتیا اطمینان ښخښ وي اودروغ په زړه کي شك پیدا کوي) او (مخکي مومنانو اومنافقانو ټولوته په جمع خطاب کوي ، په طور دترغیب اوترهیب فرمايي چي) الله ﷺ ستاسي دټولو عملونه پیژني (نو مسلمانانو ته به د دوی په اخلاص جزا اومنافقانو ته به د دوی په نفاق او دوکه باندي سزا ورکي) او (مخ ته دسختو احکامو لکه دجهاد وغیره یوحکیمانه حکمت ارشاد دی ، لکه چي لوړ په ، فَهَلْ عَسَيْتُمْ کي یوحکیمانه حکمت ارشاد فرمایل سوی وو یعني) مونږ (دداسي سختو کارونو حکم ورکوو) خامخا ستاسي دټولو ازمائش کوو چي مونږ (په ظاهري طورهم هغه خلګ معلوم کو (اوتمیز یی وکو) چي کوم په تاسي کي دجهاد کوونکي دي اوکوم (په جهادکي ثابت قدم پاته کیدونکي دي اوچي ستاسي دحالتونو کره کتنه وکړه (دا یی ځکه زیاته کړه چي دجهاد دحکم ځخه علاوه نور احکام ، اوعلاوه دحالت دمجاهدي اوصبر ځخه نور حالات په کي هم دا خل سي)

معلومات اومسئلي : سُوْرَةٌ مُّحْكَمَةٌ، دمحکم لفظي معنی مضبوط اومستحکم ده، ددی لغوی معنی په اعتبار سره خو دقرآن هرسورت محکم دی ، لیکن په اصطلاح دشرع کي محکم په مقابله دمنسوخ کي استعمالیږي ، دلته دَسُوْرَةٌ سره مُحْكَمَةٌ دقید اضافه ځکه ده چي دعمل شوق خوهله پوره کیدی سی کله چي دغه سورة منسوخ نه وي اوقتاده ﷺ فرمايي چي په ځومره سورتونو کي چي دقتال اوجهاد احکام راغلي دي هغه ټول محکمة دي ، دلته چونکي اصل مقصود حکم دجهاد اوپه هغه عمل کول دی ، په دی وجه دسورة سره دمحکمة لفظ یی زیات کي اودجهاد طرف ته یی اشاره وکړه دکوم چي مخ ته وضاحت را روان دی (قرطبی) دَاَوْلٰی لَهُمْ، معنی داصمعی دقوم مطابق دا ده ، قَارَبَهٗ مَايُهْلِكُهٗ : یعنی دده دهلاکت اسباب نژدی راغلي دي (قرطبی)

فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوا اَرْحَامَكُمْ : دلفظ دَتَوَلّٰی دلغت په اعتبار سره دوی معنی دی یوه داعراض یعنی دمخ اړولو دوهم په یوقوم اوجماعت دحکومت او اقتدار، په دی آیت کي ځینو مفسرینو حضراتو اوله معنی اخیستی ده کومه چي مخ ته په لنډ تفسیرکي لیکل سوي ده ابوحیان په بحر محیط کي دی ته ترجیح ورکړي ده ، ددی معنی په اعتبار سره مطلب دایت دا دی چي که تاسي دشرعي احکامو ځخه روی ګرداني وکړه په کوموکي چي دجهاد حکم هم شامل دی نو اثر به یی دا وی چي تاسي به دجاهلیت په پخوانیو طریقوکي پریوزی چي لازمی نتیجه یی په مځکه کي فساد اوقطع دصله رحمی ده لکه چي دجاهلیت په کار کي دا لیدل کیدی سوه چي یوه قبیله به په بله قبیله ورختله اولوټ ماری اوقتلونه به یی کول ، خپل بچي به یی په خپله ژوندي په قبرکي ښخول اسلام دا ټول جاهلي رسمونه ختم کړل او ددی دختملو دپاره یی دجهاد حکم جاري وفرمایل ، کومه که ځه هم په ظاهره خونریزی ده ، مګر په حقیقت ددی مطلب سخا سوی اندام دجسم ځخه جلا کول دي چي باقي جسم سالم پاته سی ، دجهاد په ذریعه دعدل او انصاف اوخپلولو اورشتو احترام قائم وی ، او په روح المعاني ، قرطبي وغیره کي یي دلته دتولّی معنی حکومت اوامارت اخیستی ده نو دایت مطلب به داسي چي ستاسي حالات دکومو ذکر چي لوړ راغلي دی دهغه تقاضا دا ده چي که ستاسي مراد پوره سی یعني په دی حالت کي تاسي ته

دملك او قوم ولايت او اقتدار حاصل سي نو نتيجه به يې ددې څخه ماسوا بله نه وي چې تاسې به په مځکه کې فساد غوروې اوخپلې رشتې به ختموې.

دصله رحمي سخت تاکيد: اولفظ دَاَرحَام دَرَحِمْ جمع ده کوم چې دمور په نس کې دانسان دپيدائش مقام دی چونکې دعامو رشتو اوخپلولو بنياد ددې څخه چليږي، په دې وجه په محاوره کې رحم په معنی دخپلوۍ اورشتې استعماليږي، په تفسيرِ روح المعاني کې دلته په دې تفصيلي بحث کړی دی چې د ذوی الارحام او ارحام لفظ په کومو کومو خپلولو باندې حاوي دی، اسلام دقريبي اوخپلولي دحقونو پوره کولو يې تاکيد فرمايلی دی، په صحيح بخاري کې دحضرت ابوهريره ﷺ اونورو دوو اصحابو ﷺ څخه يې ددې مضمون حديث نقل کړی دی چې الله ﷺ فرمايي چې کوم سړی صله رحمي ساتي الله ﷺ دې ځان ته نژدې کوي اوڅوك چې صله رحمي قطع کوي الله ﷺ دې قطع کوي، ددې څخه معلومه سوه چې دخپلوانو او قريبانو سره په خبرو کارونو اومال خرڅ کولو کې داحسان کولو تاکيدي حکم دی، په ذکر سوي حديث کې حضرت ابوهريره ﷺ دقرآن ددې آيت حواله هم ورکړه چې که غواړې نودا ايت وواياست، او په يو حديث کې ارشاد دی چې هيڅ داسې ګناه دکمي سزاچې الله ﷺ په دنيا کې هم ورکوي اوپه اخرت کې هم ددې څخه علاوه، دظلم اوقطع رحمي برابر نسته (رواه ابوداود والترمذي، ابن کثير)

او دحضرت ثوبان ﷺ حديث دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې کوم سړی غواړي چې دده رزق زيات سي او په عمر کې يې برکت وسي، ده ته په کار دي چې صله رحمي کوي يعني دقريبانو سره داحسان معامله کوي.

په صحيح احاديثوکې دا هم ده چې دخپلولي دحق په معامله کې دبل طرف څخه دبرابرۍ خيال نه دی کول په کار، که بل وړور قطع تعلق اوناروا سلوك هم کوي خو بيا هم تاته دښه سلوك معامله کول په کار دي په صحيح بخاري کې دي، لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِي وَلٰكِنَّ الْوَاصِلَ الَّذِيْ اِذَا قُطِعَتْ رَحِمُهٗ وَصَلَهَا: يعني هغه سړی صله رحمي کوونکی نه دی کوم چې صرف دبرابرۍ بدله ورکوي بلکه صله رحمي کوونکی هغه دی چې کله دبل طرف څخه دقطع تعلق معامله کيږي نو دی دېوځای کولو اوجوړولو کار کوي (ابن کثير)

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ يعني داسې انسانان چې په مځکه کې فساد غوروي اورشتې او خپلولي قطع کوي په هغوی الله ﷺ لعنت فرمايلی دی، يعني دوی يې دخپل رحمت څخه ليرې کړي دي، حضرت فاروق اعظم ﷺ په دې آيت سره دام ولدی بيع حرامه کړې ده، يعني هغه مينځه دکومې څخه چې اولاد پيدا سوی دی دا خرڅول ددې اولاد سره دقطع رحمي ذريعه ده، کومه چې موجب دلعنت ده، په دې وجه يې دام ولدی خرڅول حرام مقرر کړل (رواه الحاکم وصححه، وابن المنذر عن بريده)

(په يومعين سړي دلعنت حکم او ديزيد دلعنت بحث)

او دحضرت امام احمد صاحبزاده عبدالله دده څخه په يزيد دلعنت کولو داجازې متعلق پوښتنه وکړه نو وې فرمايل چې په هغه سړي ولې لعنت نه کول کيږي پرکوم چې الله ﷺ په خپل کتاب کې لعنت کړی دی صاحب زاده عرض وکي چې ماخو قرآن تول ووايه، په هغه کې يوځای په يزيد لعنت رانغی، دوی دا ايت ووايه اوويې فرمايل چې ديزيد څخه سوابه بل څوك دقطع رحمي مرتکب وي چا چې دنبي کريم ﷺ درشتې اوخپلولي هم رعايت ونه کی، مګر دجمهور امت په نزد په يو معين سړي لعنت کول جائز نه دي

ترخوچې دهغه په کفر باندې مړ کيدل په يقيني طور باندې سوې نه وي ، البته دعام صفت سره لعنت کول جائز دي لکه دخداې لعنت دې وي په درواغجنانو ، دخداې لعنت دې وي په فسادکوونکو ، دخداې لعنت دې وي په پريکوونکو دصله رحمي وغيره ، په روح المعاني کې په دې موقع په دې مسئله باندې مفصل بحث سوې دی (روح ص ٧٢ ج ٢۶)

أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا: په زړه باندې دقلف لګيدو هغه معنىٰ ده کومه چې په نورو ايتونو کې دَخَتَمَ او طُبِعَ يعنې دمهر په لګيدو سره تعبير کړې ده اومراد ددې څخه دزړه سختيدل او داسې بې حسه کيدل دي چې ښه ته بد او بد ته ښه ګڼل شروع کړي ، په بې پرواهي سره مسلسل په ګناهونوکې لګيدل په عام طور سره ددې سبب وي ، نعوذ بالله تعالىٰ منه .

اَلشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ : په دې کې دشيطان طرف ته د دوو کارونو نسبت دی يو تسويل چې معنىٰ يې ښائسته کول دي چې بدشي يابدعمل دچاپه نظرونوکې ښه اوښائسته کړي ، دوهم املاء چې معنىٰ يې مهلت ورکول دي ، مراد دا دي چې شيطان اول خو دده په نظرونو کې دده بدعملونه ښه اوښائسته ښکاره کړي بيا دې په داسې اوږدو ارزوګانو او اميدونو کې ومښلوي چې پوره کيږي نه .

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ، اَضْغَانُ : جمع دضِغْنُ ده چې معنىٰ يې پټه دښمني اوحسد اوکينه ده منافقانو کوموچې به داسلام دعوه اوپه ظاهره دنبي کريم ﷺ سره دمحبت اظهاراوپه باطن کې دښمني اوکينه ساتل، دهغوی په باره کې نازل سوه چې دا خلګ دالله رب العٰلمين سره ددې چې عالم الغيب ګڼي ددې خبرې څخه ولې بې فکره دي چې الله ﷻ به د دوی باطني رازاوپټه دښمني خلګوته ظاهره کړي . ابن کثير فرمايي چې الله ﷻ په سورة براءت کې د دوی دداسې عملونو ، کارونو او حرکتونو پته وښوولې ، دکومو څخه چې دمنافقانو دنفاق پته ولګيږي او هغوی وپيژندل سي په دې وجه سورة براءت ته فاضحه هم وايي يعنې رسوا کوونکې ، څکه چې ده دمنافقانو خاص خاص نښاني ظاهرې کړې دي .

وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ : يعنې که مونږ وغواړو نو تا ته به په تعين سره منافقان ښکاره کو او د دوی داسې حليه به درته وښيو چې په هغه سره به ته هر يومنافق په شخصي طورسره وپيژنې ، قرآن دا مضمون په حرف دلو سره بيان کړې دی ، چې استعمال يې دداسې شرط دپاره کيږي کوم چې واقع سوې نه وي په دې وجه معنىٰ دايت داکيږي چې که مونږغوښتلې نوهريو منافق به موتاته په شخصي طور سره متعين ښوولی واې ، مګر مونږ دحکمت اومصلحت اوپه خپل حلم اوبردباري سره دوی داسې رسوا کول خوښ نه کړل چې قاعده داقائمه پاته سي چې د دوی ټول کارونه په ظاهره محمول سي اوباطني حالت اودزړه پټ رازونه يې صرف عليم اوخبيرالله ﷻ ته وسپارل سي البته تاته مونږ داسې بصيرت درکړې دی ، چې ته به منافقان په خپله د دوی دخبرو څخه وپيژنې دَ ، وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ هم دا مطلب دی (ابن کثير)

حضرت عثمان ابن عفان ﷺ فرمايي چې کوم سړی څه شی په خپل زړه کې پټوي الله ﷻ هغه دهغه دمخ څخه او دخبرو دانداز څخه ظاهر وي ، يعنې دخبرو په دوران کې دهغه څخه داسې کلمات ادا سي چې دهغه دزړه راز په ظاهر سي ، داسې په يو حديث کې ارشاد دی چې کوم سړې په خپل زړه کې څه خبره پټوي ، الله ﷻ دهغه په بدن دهغه شي څادر خپروي که هغه شي څه ښه وي نوهغه ظاهرول کيږي اوکه بد

وی نو هم ظاهرول کیږی او دحدیث په څینو روایتونو کی دا هم راغلی دی چی دمنافقانو دیو جماعت دوی ﷺ ته په شخصی طور سره هم علم ورکول سوی وو ، لکه چی په مسند احمد کی دعقبه ابن عمر ﷺ په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ په یوه خطبه کی دخاصو خاصو منافقانو نومونه واخیستل او هغوی یی دمجلس څخه ولاړ کړل ، په دی کی دشپږو دیرشو سړو نومونه شمار سوی دی (ابن کثیر)

حَتّٰی نَعْلَمَ الْمُجٰهِدِیْنَ مِنْکُمْ : الله ﷻ ته خو دازل څخه دهر سړی دعملونو اوکارونو علم محیط ازلی ابدی دی ، دلته دعلم څخه مراد ظهور او وقوع ده ، یعنی کوم شی چی دالله ﷻ په علم کی دمخکی څخه وو ، دهغه وقوع او ظهور وسی او واقعاتی علم وسی . والله اعلم (ابن کثیر)

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِن بَعْدِ

بیشکه کوم خلق چی منکرسول اومنع یی کړل (خلق) دالله ﷻ دلاری څخه اومخالف سول درسول ﷺ څخه وروسته

مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَسَيُحْبِطُ أَعْمَالَهُمْ ﴿٣٢﴾

دهغه چی ښکاره سوه دوی ته سیده لاړ ، نه سی ورانولی دالله ﷻ هیڅ شی ، اوبی کاره به کړی د دوی ټول عملونه

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٣﴾

ای ایماندارو ! حکم منی دالله او حکم منی درسول ﷺ او مه ضائع کوی خپل عملونه

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ

کوم خلق چی منکر سول او منع یی کړل خلق دلاری دخدای څخه بیا مړه سول او هغه منکر وه

فَلَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ

نوهیڅکله به ونه بخښی الله هغوی ، نو تاسی مه سستیږی اوبلنه کوی صلح ته ، اوتاسی به غالب یاست ،

وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَن يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾ إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ

اوالله ﷻ ستاسی سره دی اونقصان به درنه کړی تاسی ته ستاسی په عملونو کی ،بیشکه ددنیاژوندخو لوبه اوتماشه ده

وَإِن تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ وَلَا يَسْأَلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ ﴿٣٦﴾ إِن

اوکه تاسی یقین وکړی اوخان وساتی دګناه څخه دربه کړی تاسی ته ستاسی بدله اوپوښتنه به کوی ستاسی څخه ستاسی

يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ ﴿٣٧﴾ هَا أَنْتُمْ

دمالونو، اوکه وغواړي ستاسي څخه مال بيا به تاسي تنگ کړي نو تاسي به بخل کوی او ظاهر به کړي ستاسي د زړه خفگانونه

هَٰؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ

داوري تاسي، خلق تاسي بلل کيږئ چي خرڅ وکړئ په لاره د الله کي ، بيا په تاسي کي ځيني داسي دي چي بخل کوي

وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ

او څوک چي بخل کوی نو وبال دبخل به په هغه وی ، او الله غنی دی او تاسی محتاج یاست

وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ ﴿٣٨﴾

او که چيري تاسي واپس سي نو په بدل کي به راولي الله نور خلق ستاسي په ځای، بيا به هغه نه وی ستاسي په شان

لنډتفسير : بيشکه کوم خلک چي کافران سول او هغوی (نور هم) د الله ﷻ دلاري څخه (يعني دحق دين څخه) منع کړل اودرسول (ﷺ) مخالفت يې وکي وروسته دهغه څخه چي دوی ته (ددين) لار (په عقلي دليلونو سره دمشرکانو دپاره اوپه نقلی سره هم داهل کتابو دپاره) ښکاره سوه، داخلک دالله (ددين) هيڅ نقصان نه سی کولی (بلکه دا دين به په هرحال پوره کيږي چنانچي وسوه) اوالله ﷻ به دهغوی کوششونه (کوم چي دحق دين دورانولو دپاره يې کوی) ختم کړي ای ايماندارو! دالله ﷻ اطاعت کوی او (چونکي نبي کريم ﷺ دالله ﷻ حکم بيانوی برابره خبره ده که په خاص طور سره په وحي الهي کي ددی حکم سوی وی يا په وحي الهي کي کلي قاعده بيان سوی وی اودا خاص حکم نبي کريم ﷺ په دغه قاعده کي دداخليدو په بنا حکم ورکړی وی په دی وجه) درسول (ﷺ هم) اطاعت کوی او (دکفارو په شان دالله ﷻ او رسول ﷺ په مخالفت کولو) خپل عملونه مه برباد وی (ددی تفصيل به په معلوماتو اومسئلو کي راسی) بيشکه کوم خلک چي کافران سول اوهغوی دالله ﷻ دلاري څخه منع کړل ، بيا هغه کافران مړه (هم) سول پس الله ﷻ به هغوی هيڅکله ونه بخښي (دعدم مغفرت دپاره دکفر سره دلاري دخدای څخه منع کول شرط نه دی بلکه صرف دکفر ترمرګه پوري دا اثر دی ، ليکن دتشنيع دزياتوالي دپاره دا قيد واقعي زيات سو چي ددغه وخت دکفارو په مشرانو کي دا کارهم متحقق وو ، مخ ته دکفارو قباحتونه او دمومنانو صفتونه په طور دتفريع فرمايي چي هرکله معلومه سوه چي مسلمانان دخدای محبوب اوکفار مبغوض دی) نو (ای مسلمانانو) تاسي (دکفاروپه مقابله کي) همت مه بايلی او (په همت بايللو سره هغوی ته) دصلح طرف ته مه رابلی اوتاسي به غالب ياست اوهغوی به مغلوب وی څکه چي تاسي محبوب ياست اوهغه مبغوض دی) اوالله ﷻ ستاسي سره دی (داخو ستاسي ددنيا کاميابي سوه) او (په اخرت کي به دا کميابي وی چي الله ﷻ) به ستاسي (دَ) عملونو (په ثواب) کي هيڅکله کمي ونه کړي (دا خوبيي همت

افزایی سوه دجهاد ترغیب سو ، مخ ته ددنیا دفانی کیدو ذکر کوی دجهاد ترغیب او دانفاق فی سبیل الله تمهید دی چې) دا ددنیا ژوند خومحض لوبې اوتماشې دی (که په دی کې ځان اومال دخپلې فائدې دپاره محفوظ کول وی نو دغه فائده دځو ورځو ده او مطلب یې هیڅ نه دی) اوکه تاسې ایمان اوتقوٰی اختیار کړی (چې په دی کې جهاد په نفس اومال سره هم رالې) نو (تاسې ته به دخپل طرف ښځه نفع ورسوی داسې چې) تاسې ته به ستاسې اجر درکی او (ستاسې ښځه څه نفع نه غواړی چنانچې) ستاسې ښځه به ستاسې مال (هم کوم چې دنفس ښځه کم دی دخپلې نفعې دپاره) نه طلب کوی (هرکله چې ستاسې ښځه داسې شی نه طلب کوی دکوم ورکول چې اسان دی نونفس چې ورکول یې مشکل دی هغه به ولې طلب کوی ، چنانچې ظاهره ده چې زمونږ په ځان اومال خرڅ کولو سره دالله ﷻ هیڅ نفعې نسته اونه دامکنه ده او دا په شان ددی قول دالله ﷻ دی ، وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ : چنانچې) که چیری (امتحاناً) ستاسې ښځه ستاسې مال طلب کی بیاتر انتهایی درجې پورې یې ستاسې ښځه طلب کوی (یعنې ټول مال درښځه طلب کړی) نو تاسې (یعنې په تاسې کې اکثره به) بخل کوی (یعنې ورکول به یې نه خوښوی) او (دغه وخت) به الله ﷻ ستاسې ناخوښې ظاهره کړی (یعنې په نه ورکولو سره چې ظاهری فعل دی باطنې ناخوښې به ښکاره سی په دی وجه دافرد ممکن هم واقع نه سو او) البته تاسې خلگ داسې یاست چې تاسې دالله ﷻ په لاره کې (چې نفع یې تاسې ته واپس کیدل یقینی دی ، لږحصه دمال) خرڅ کولو دپاره بولې (اوباقی اکثره حصه ستاسې په قبضه کې پریښوول کیږی) نو (په دی هم) ځینې په تاسې کې هغه دی چې بخل کوی او (مخ ته په دی فرد واقع باندی دبخل مذمت دی چې) کوم سړی (دداسې ځای دخرڅ کولو ښځه) بخل کوی نوهغه (په حقیقت کې) په خپله دځان سره بخل کوی (یعنې خپل ځان ددغه دائمی نفعې ښځه محرومه کوی) او (که نه وی نو) دالله ﷻ هیچاته حاجت نسته (چې گوندی احتمال دهغه دضرروی) او (بلکه) تاسې ټول (هغه ته) محتاج یاست (اوستاسې ددی احتیاج په رعایت سره تاسې ته دنفاق حکم وسوځکه چې په اخرت کې به تاسې ته دثواب حاجت وی اوطریقه دهغه داعملونه دی او) که تاسې (زمونږ داحکامو ښځه) روی گردانی وکی نوالله ﷻ به ستاسې پرځای بل قوم پیدا کی (او) بیابه هغه ستاسې په شان (روی گردانی کوونکی) نه وی (بلکه نهایت فرمانبردار به وی ، دا کار به دهغوی ښځه واخیستل سی او دغه شان به دغه حکمت پوره سی)

معلومات اومسئلې: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللهِ : دا آیت هم دمنافقانو اودیهودو بنی قریظه اوبنی نضیر متعلق نازل سوی دی ، اوحضرت ابن عباس ﷺ فرمایی چې دا دهغو منافقانو متعلق دی کومو چې دغزوه بدر په موقع دقریشو دکافرانو امداد داسې وکی چې د دوی ښځه دولسو سړو دهغو دپوره لښکر خوراك په خپله ذمه اخیستې وو ، هره ورځ به دهغوی ښځه یو سړی دکفارو دلښکر دخوراك انتظام کوی .

وَسَيُحْبِطُ أَعْمَالَهُمْ : دلته دحبط اعمال ښځه مراد داهم کیدی سی چې د دوی داسلام خلاف کوششونه کامیاب نه کړی بلکه عبث یې کی لکه چې په لنډ تفسیر کې لیکل سوی دی اودا معنٰی هم کیدی سی چې ددوی دکفراونفاق په وجه د دوی نیک عملونه لکه صدقه خیرات وغیره ټول عبث کړی قابل قبول نه سی .

وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ : قرآن کریم دلته دحبط اعمال په ځای ابطال اعمال لفظ استعمال کړی دی چې مطلب

یې ډیرعام دی ، ځکه چې دابطال خو یو هغه صورت دی کوم چې دکفر په وجه سره پیښیږی کوم چې یې لوړ په آیت کې په حبطِ اعمال سره تعبیر کړی دی ، ځکه چې داصلی کافر خوهیڅ عمل په وجه دکفر دسره نه دی مقبول اوکوم چې داسلام راوړلو څخه وروسته مرتدسی نو داسلام دزمانی عملونه که څه هم دقبول لایق وه مگر دهغه کفر او ارتداد دهغه دغه ټول عملونه عبث کړل .

دریم صورت دابطالِ اعمال دا هم دی ، چې دځینو صالحانو اعمالو دپاره څه نور اعمال صالحه شرط دی نو کوم سړی چې دغه شرط ضائع کی نو دهغه دا نیك عمل هم ضائع سوکوم چې ددی شرط سره مشروط وو ، مثلاً دهر نیك عمل دپاره دا شرط دی دقبلیدو ، چې دغه خالص دالله ﷻ دپاره وی ، ریا اونمائش په دی کی نه وی ، یعنې محض دخلکو دښودنی یانمائش دپاره یې دا عمل نه وی کړی دقرآن کریم ارشاد دی ، وَمَا أُمِرُوا إِلاَّ لِيَعْبُدُوا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ اوبل ځای فرمایی ، أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ نو دکوم سړی نیك عملونه چې درياء اونمائش دپاره وی ، هغه عمل به دالله ﷻ په نزد باطل سی ، دغه شان دصدقاتو په باره کی په خپله قرآن کریم وضاحت فرمایلی دی ، لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى ، یعنی خپلی صدقی په احسان اچولو یاغریب ته په آزار رسولو سره مه باطلوی ، معلومه سوه چې که چا صدقه ورکړه اوپر غریب یې احسان واچوی یایې ورته څه ازار ورسوی دهغه صدقه باطله ده ، دامطلب کیدی سی دحضرت حسین بصری رحمه الله دقول کوم چې دوی ددی آیت په تفسیرکی فرمایلی دی چې خپلی نیکیانی دگناهونو په ذریعه مه باطلوی ، لکه چې دابن جریج قول دی ، يَعْنِي بِالرِّيَاءِ وَالسُّمْعَةِ : اومقاتل وغیره فرمایی ، بِالْمَنِّ ځکه چې داهل سنت والجماعت په نزد دکفر اوشرك څخه علاوه هیڅ گناه که څه هم کبیره وی ، داسی نه ده چې دمومن ټول نیك عملونه حبطه اوباطل کړی مثلاً یو سړی غلا وکړه او دی دلمانځه یا روژی پابند وی نو شرعًا ده ته دانه سی ویل کیدی چې ستا لمونځ اوروژه هم باطله سوه دهغه قضا وکړه په دی وجه په گناهونو سره دعملونو دباطلیدو څخه مراد هغه گناهونه دی دکومو په نه کولو چې دعمل دمقبولیت مدار دی ، لکه رياء اونمائش چې دهرنیك عمل دمقبولیت دپاره ددی نستوالی شرط دی ، اوداهم ممکنه ده چې دحضرت حسن بصری په قول کی دعملونو دباطلیدو څخه مراد دنیکو عملونو دبرکتونو څخه محرومی وی ، دنفس عمل ضائع کیدل مراد نه وی ، نو دا دټولو گناهونو دپاره شرط دی ، چې دکوم سړی په عملونوکی دگناهونو غلبه وی نو دهغه په لړ شان نیکو عملونو کی هغه برکت نه وی چې دعذاب څخه یې وساتی ، بلکه هغه به دخپلو عملونوسزا دقاعدیٰ مطابق ځکی ، مگر اخر دخپل ایمان په برکت سره دسزا ځکلو څخه وروسته به نجات پیداکی .

مسئله : دریم صورت دباطلولو دعمل دا هم دی چې څوك نیك کار وکی او هغه قصداً فاسد کړی ، مثلاً نفل لمونځ یاروژه شروع کړی ، بیا بغیر دڅه عذر څخه هغه قصداً فاسد کړی ، دا هم ددی آیت په ذریعه ناجائز وگرځیدی دامام اعظم ابوحنیفه دامذهب دی چې کوم نیك عملونه دابتداء څخه فرض یاواجب نه وه، مگر چاهغه شروع کړل نو اوس دهغه پوره کول ددی آیت په روسره واجب سول چې دعمل باطلولو مرتکب نه سی که چاداسی عمل شروع کی اوبی عذره یې پرینښووی یایې قصداً فاسدکی نوهغه گناهگار هم سو او قضاء هم پرلازمه سوه ، دامام شافعی په نزد نه خوقضاء پرلازمه ده اونه دهغه په

فاسد کولو گناهگاردی ځکه چې هرکله په اول کې داعمل فرض یاواجب نه وي نو وروسته هم فرض او واجب نه دي چې په پرېښوولو یې یاپه فساد یې گناه لازم سي ، مگر دامام ابوحنیفه په نزد الفاظ دایت عام دي اودهرنیك عمل دپاره شامل دي برابره خبره ده که دمخکې ځخه فرض یاواجب وي یایې په نفلي طور سره شروع کړې وي نوپه شروع کولو سره هغه نفلي عمل هم واجب سو ، په تفسیر مظهري کې یې دلته په ډېرو احادیثو سره دابحث په تفصیل لیکلی دی .

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ ، په دې الفاظو سره یوحکم اوس مخ ته تېرسوی دی مکرر ذکر یاپه دې وجه دی چې په اول آیت کې دکفارو ددنیوي خسارې ذکر سوی دی اوپه دې آیت کې دکفارو داخرت نقصان ښوول منظور دی ، لکه چې په لنډ تفسیرگی یې بیان سوی دی او دا هم کیدی سی چې په اول آیت کې دعامو کفارو ذکر وو په کومو کې چې هغه خلګ هم شامل وه ، کوم چې وروسته مسلمانان سول دهغوی حکم خو دا راغی چې کوم نیك عملونه هغوی په حالت دکفرکې کړي وه ، هغه ټول بې کاره سول ، داسلام راوړلو ځخه وروسته هم دهغه ثواب نه ورکول کیږي ، اوپه دې آیت کې دداسې کفارو خاص ذکر دی کوم چې تر مرګه پورې په کفر اوشرك کې پاته سول ، دهغوی حکم دا دی چې په اخرت کې به دهغوی هیڅکله مغفرت ونه سي. والله تعالی اعلم

فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ : په دې آیت کې کفارو ته دصلح ددعوت ورکولو ممانعت سوی دی اوپه قرآن کریم کې بل ځای ارشاد دی ، وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا یعنی که کفار دصلح طرف ته مائل وي نوته هم مائل سه ، ددې ځخه دصلح اجازت معلومیږي ، په دې وجه ځینې حضرات فرمایي چې اجازت والا ایت ددې شرط سره دی چې دکفارو دطرف ځخه دصلح ابتداء وي اوپه دې آیت کې چې یې منع کړې ده هغه دا ده چې دمسلمانانو دطرف ځخه دصلح درخواست وسي، په دې وجه په دواړو ایتونوکې څه تعارض نسته، مگر صحیح داده چې دمسلمانانو دطرف ځخه اول هم صلح کول جائز ده ، کله چې مصلحت دمسلمانانو په دې کې وي، محض بزدلي اوعیش کوشي ددې سبب نه وي اوددې آیت په شروع کې یې فَلَا تَهِنُوا وویل اودې طرف ته یې اشاره وکړه چې منع هغه صلح ده دکمې منشاء چې بزدلي اودالله ﷺ په لاره کې دجهاد کولو ځخه فرار وي ، په دې وجه په دې کې هم څه تعارض نسته چې دَ ، وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ : ایت حکم دهغه صورت سره مقید سي په کوم کې چې دصلح جویي سبب سستي او بزدلي نه وي ، بلکه په خپله دمسلمانانو دمصلحت تقاضا وي . والله تعالی اعلم

وَلَنْ يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ : یعنی الله ﷺ به ستاسې دعملونو په جزاء کې څه کمې ونه کړي ، اشاره دې طرف ته ده چې په دنیاکې هرڅه تکلیف چې هم در ورسیږي نو دهغه لوی اجر به په اخرت کې درکول کیږي ، په دې وجه مومن دتکلیف په حالت کې هم ناکام نه دی .

إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا: چونکې دجهاد ځخه منع کوونکې شی دانسان دپاره ددنیا محبت کیدی سی چې په دې کې دخپل ځان سره محبت ، داهل اوعیال محبت ، دمال دولت محبت ټول داخل دی ، په دې آیت کې دابښوول سوي ده چې دا ټول شیان په هرحال ختم اوفنا کیدونکې دي که داوخت دابچ هم کړي نو یو بل وخت به دا هرڅه دلاس ځخه وځي ، په دې وجه ددې فاني اوناپائیداره شیانو محبت داخرت ددائمي

اوپائیدارو نعمتونو په محبت باندې مه غالب کوي.

وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ : ددې آيت ظاهري مطلب دا دی چې الله ﷻ ستاسې څخه ستاسې مال نه غواړي، مګر په ټول قرآن کې دزکوٰة صدقو احکامو اودالله ﷻ په لاره کې دمال خرڅ کولو بې شمیره موقعې راغلې دي او په خپله ددې څخه وروسته په دوهم آيت کې دانفاق في سبيل الله تاکيد راځي، په دې وجه په ظاهره په دې دواړو کې تعارض معلومیږي، په دې وجه ځینې حضراتو د لَا يَسْـَٔلْكُمْ دامطلب ګرځولی دی چې الله ﷻ ستاسې مالونه څه دخپلې نفعې دپاره نه غواړي، بلکه ستاسې دفائدې دپاره يې غواړي چې ذکر يې په دې آيت کې هم د، يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ په الفاظو سره سوي دی، چې تاسې ته کوم دالله ﷻ په لاره کې دخرڅ کولو دپاره ويل سوي دي، دا ددې دپاره دي چې په اخرت کې کوم ځای چې به تاسې ته دټولو څخه زيات ضرورت وي داوخت داخرڅول به ستاسې په کاردرسي، هلته به تاسې ته ددې اجر درکول سي په ذکرسوي لنډتفسيرکې دامطلب اختيار سوی دی، ددې نظير دا ايت: مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ دی، يعني الله ﷻ فرمايي چې مونږ ستاسې څخه دخپل ځان دپاره څه رزق نه غواړواونه يې مونږ ته څه حاجت سته.

اوځينې حضراتو ددې آيت دامطلب مقرر کړی دی چې دَ لَا يَسْـَٔلْكُمْ څخه مراد پوره مال طلب کول دي (اودا قول دابن عيينه دی، قرطبي) ددې قرينه راتلونکی آيت دی، په دې کې فرمايي چې، إِنْ يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ ځکه چې يحف داحفاء څخه مشتق دی چې معنیٰ يې ده مبالغه اوپه څه کارکې اخرته رسيدل، ددې دوهم آيت مطلب دټولوپه نزد دا دی چې که الله ﷻ ستاسې څخه ستاسې مالونه پوره طلب کولی نو تاسې به بخل کولی او ددې حکم تعميل به درته ګران وای، ترڅو چې دادا کولو په وخت کې به دا ناخوښي ستاسې څخه ښکاره کيده، لنډه دا چې په اول آيت کې دَلَا يَسْـَٔلْكُمْ څخه مراد هغه دی کوم چې په دوهم آيت کې دَفَيُحْفِكُمْ دقيد سره راغلی دی، نو مطلب ددې دواړو ايتونو داسو چې الله ﷻ څه مالي فرائض زکوٰة وغيره په تاسې عائد کړي دي اول خوداپه خپله ستاسې دفائدې دپاره دي، دالله ﷻ هيڅ خپله فائده په کې نسته، دوهم بياپه دغه فرائضو کې الله ﷻ په خپل رحمت سره ستاسې دمال دومره لږ شان حصه فرض کړې ده چې بوج کيدل يې نه دي ګرځول په کار، په زکوٰة کې څلويښتمه حصه، دمځکې په پيداوار کې لسمه ياشلمه حصه او دڅلويښتو څخه تريوسل اوشلو پورې بزوکې يوه بزه ده، نو معلومه سوه چې الله ﷻ ستاسې څخه ټول مالونه خونه دي طلب کړي دکومو ورکول چې ګران اوبار خاطر وي بلکه لږحصه يې طلب کړې ده، په دې وجه پرتاسې فرض دي چې په خوشحالۍ سره يې اداکوي.

اوپه دې بل آيت کې چې ارشاد دی، يُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ په دې کې أَضْغَان جمع دضغن ده چې معنیٰ يې پټه کينه اوپټ کراهت دی، دلته هم پټ کراهت اوناخوښي مراد ده، يعني په طبعي طور انسان خپل پوره مال بخښل ناخوښ ګڼي کوم چې دی ظاهرول هم نه غواړي، نو دورکولو په وخت کې به دجنجال منجال وغيره څخه دا ناخوښي ښکاره کيده نو مطلب دارشاد دا دی چې که الله ﷻ ستاسې څخه دپوره مال مطالبه کولی نو تاسې به بخل کولی اودبخل په وجه به ناخوښي اوکراهت ستاسې په زړونو کې وای، هغه به لامحاله ښکاره کيده، په دې وجه هغه ستاسې دمالونو څخه يوه حقيره اولږ حصه پرتاسې فرض کړې ده خوتاسې په دې کې هم بخل وکی، ددې بيان يې په اخرې آيت کې داسې فرمايلی دی، ګذعون

لِتُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللهِ فَمِنكُم مَّن يَبْخَلُ : یعنی تاسی ته ستاسی دمالونو دخه حصی دالله ﷻ په لاره کی دخرځ کولو طرف ته دعوت درکول کیږی نوستاسی څخه څینی په دی کی هم بخل کوی، ددی څخه وروسته فرمایی چی ، وَمَن يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَن نَّفْسِهِ یعنی کوم سړی چی په دی کی هم بخل کوی هغه دالله ﷻ څه نقصان کوی بلکه په دی بخل سره دخپل ځان نقصان کوی چی داخرت دثواب څخه محرومی او دفرضو دپرېښولو وبال دی ، بیایی دا خبره زیاته په وضاحت سره وفرمایله، وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنتُمُ الْفُقَرَاءُ یعنی الله ﷻ خو غنی دی تاسی حاجتمند یاست ، دالله ﷻ په لاره کی خرځ کول په خپله ستاسی حاجت پوره کول دی .

وَإِن تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُم په دی آیت کی یی دالله ﷻ دغنیانو څخه غنی کیدل داسی واضح کړي دی چی دالله ﷻ ستاسی مالونو ته څه چی ستاسی وجودته یی هم ضرورت نسته که تاسی ټول په جمع زمونږ داحکامو تعمیل پرېږدی نوترڅو پوری چی مونږ دنیا اوپه دی کی اسلام باقی پاته کول غواړو نومونږ به دخپل حق دین دحفاظت اودخپلو احکامو دتعمیل دپاره بل داسی قوم پیدا کو کوم چی به ستاسی په شان دشرعی احکامو څخه منع اومخ نه اړوی بلکه زمونږ مکمل اطاعت به کوی ، حضرت حسن بصری فرمایی چی مراد ددی څخه عجمی خلګ دی اوحضرت عکرمه ؓ فرمایی چی ددی څخه مراد فارس اوروم دی اودحضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چی هرکله نبی کریم ﷺ ددی آیت تلاوت داصحابو کرامو ؓ په مخکی وفرمایی نوصحابه کرامو ؓ عرض وکی چی یارسول الله ﷺ هغه کوم داسی قوم دی چی که مونږ (خدای مه کړه) ددین داحکامو څخه روی ګردانی وکړه نوچی هغه به زمونږ په بدله کی راوستل سی اوبیا به هغه زمونږ په شان داحکامو څخه روی ګردانی نه کوی ، نبی کریم ﷺ دسلمان فارسی ؓ (کوم چی په مجلس کی موجود وو) پر ورانه باندی لاس کښیښووی، ویی فرمایل چی دی او دده قوم ، اوکه چیری (بالفرض) حق دین په ثریا ستوری باندی هم وی (کوم ځای ته چی دخلګو رسیدل مشکل دی) نو دفارس څینی خلګ به هلته هم رسیدلی وای اودین به یی حاصلولی اوعمل به یی په کولی (رواه الترمذی والحاکم وَصَحَّحَهُ وابن حبان ، مظهری)

شیخ جلال الدین سیوطی په خپل کتاب کی کوم چی یی دابوحنیفه رحمه الله په مناقبو کی لیکلی دی په دی کی فرمایی چی ددی څخه مراد ابوحنیفه رحمه الله اودده ملګری دی ځکه چی دفارس په خلګو کی یوه ډله هم دعلم هغه مرتبی ته نه ده رسیدلی کوم ته چی ابوحنیفه اودده ملګری رسیدلی دی (حاشیه تفسیر مظهری)

(سورة الفتح)

سُورَةُ الْفَتْحِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ آيَةً وَأَرْبَعُ رُكُوعَاتٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سورة الفتح په مدینه کی نازل سو په دی کی یو کم دیرش (۲۹) آیتونه، او څلور (۴) رکوع ګانی دی .

شروع کوم دالله ﷻ په نوم سره چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی .

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ① لِّيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنبِكَ

بیشکه مونږ فیصله وکړه ستا دپاره ښکاره فیصله ،چی عفوه و کړی تا ته الله ﷻ کوم چی مخکې سوی دی ستا

وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٢﴾

گناهونه ، او څه چې وروسته دي او پوره کړي په تا خپل احسان او ښيي تاته سيده لاره ،

وَيَنصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا ﴿٣﴾

او مدد وکړي ستا الله ﷻ زبردست مدد .

تفسير: بيشكه مونږ (په دې صلح حديبيه سره) تاته ښکاره فتح درکړه (يعنې دصلح حديبيه څخه دافائده وسوه چې دغه سبب سو ديو مطلبي فتح يعنې دفتح مکې ، په دې لحاظ سره داصلح فتح جوړه سوه او فتح مکه ته يې فتح مبين ځکه وويل چې دفتح څخه مقصود په اسلامي شريعت کې حکمراني نه ده بلکه ددين اسلام غلبه مقصود ده اودمکې دفتح څخه دامقصود ترلوې حده پورې حاصل سو ، ځکه چې ټول قبائل دعربو ددې خبرې منتظروه چې که دوی پرخپل قوم غالب راغلل نومونږ به يې هم اطاعت وکو ، هر کله چې مکه فتح سوه نو دځلورو طرفونو څخه دعربو قبائل راتلل شروع سول او په خپله ياپه واسطه دخپلو وفدو يې اسلام راوړل شروع سو (رواه البخاري عن عمرو بن سلمه)

چونکې داسلام دغلبې لويې نښانې دمکې دفتحې څخه رابرسيره سوې ، په دې وجه يې دې ته فتح مبين وفرمايله اوصلح حديبيه ددې فتح مکې سبب اوذريعه داسې سوه چې دمکې والاوو سره روزانه جنګونه وو ، ددې په وجه مسلمانانو ته دخپل قوت اوسامان زياتولو مهلت اوفرصت نه ورکول کيدې ، دحديبيه په واقعه کې چې کومه صلحه وسوه ، نو په اطمينان سره مسلمانانوکوشش وکې چې ډير نوي خلګ مسلمانان سول او دمسلمانانو جماعت زيات سو او دفتح خيبر وغيره په وجه سامان هم برابر سو او داسې بسوه چې په نورو خلګو يې دباؤ پريوتې ، بيا دقريشو دطرف څخه عهد شکني وسوه ، نو دوی دلسو زرو صحابه کرامو ﷺ سره دمقابلې دپاره ولاړل دمکې خلګ دومره مرعوب سول چې زيات جنګ هم ونه سو او اطاعت يې هم قبول کې اوکوم جنګ چې وسو هم نو دومره کم اومعمولي چې داهل علموپه کې اختلاف رالې چې مکه مکرمه په صلح سره فتح سوه اوکه په جنګ سره ، غرض دغه شان داصلح سبب دفتح سوه ، په دې وجه په مجازي طوردې صلح ته يې هم فتح وفرمايله په کومه کې چې دمکې دفتح پيش ګويې هم ده ، مخ ته ددې فتح ددينې فائدو اوبرکتونو بيان دی چې دافتح) ځکه (وسوه) چې (ددين په تبليغ اوحق دين په دعوت کې ستا دکوششونو نيتجه داسې ظاهره سې چې خلګ په کثرت سره په اسلام کې داخل سي اوپه دې سره ستا اجر ډير زيات سي او دډير اجر اوقرب په برکت سره) الله ﷻ به ستا ټول مخکنې وروستنې (صورې) خطاګانې معاف کړي اوپه تا (چې الله ﷻ) خپل احسانات (کوي مثلاً تاته يې نبوت درکې ، قرآن يې درکې ، ډيرعلوم يې درکړل ، دډيرو اعمالو ثواب يې درکې ، ددغو احساناتو نور زيات) تکميل وکې (داسې چې ډير خلګ ستاپه لاس په اسلام کې داخل سي چې په دې سره ستا اجر اومقام دقرب نور لوړ سي ، دادوه نعمتونه خو داخرت سره متعلق دي) او (دوه نعمتونه دنيوي دي يوداچې) تا (بغير دڅه لوړې ژورې څخه ددين) پرسيده لاره وچلوي (او که څه هم ستاپه صراط

مستقیم باندی تلل دمخکی څخه یقینی دی ، مګرپه دی کی دکفارو سره مزاحمت کیدی اوس دا مزاحمت پاته نه سو) او (نور دنیوی نعمت دادی چی) الله ﷻ تاته داسی غلبه درکړی په کومه کی چی سراسر عزت اوعزت وی (یعنی چی ددی څخه وروسته ته هیڅکله پرچا کمزوری نه سی ، چنانچی داسی وسوه چی په ټوله جزیرة العرب د دوی تسلط قائم سو)

معلومات اومسئلي : دجمهورو اصحابو﷜ تابعینو او دتفسیر داماماتو په نزد سورة فتح په سنه ۶ هجری کی هغه وخت نازل سو ، هرکله چی دوی ﷺ دعمری په اراده مکی مکرمی ته سره دجماعت داصحابو﷜ تشریف یوړی اودمکی حرم ته نژدی مقام حدیبیه ته ورسیدل قیام یی وفرمایی مګر دمکی قریشو دوی مکی ته دداخلیدو څخه منع کړل ، بیاپه دی دصلح کولو دپاره تیار سول چی په دی کال باندی به تاسی واپس ولاړسی ، په راتلونکی کال به ددی عمری قضاء وکی ، ډیرو صحابه کرامو ﷜ خصوصًا فاروق اعظم ﷛ داقسم صلح نه خوښوله ، مګر نبی کریم ﷺ په خدایی اشارو سره داصلح اخر دمسلمانانو دپاره ذریعه دکامیابی وګڼله اوقبوله یی کړه چی ددی تفصیل مخ ته راځی کله چی نبی کریم ﷺ خپل دعمری احرام خلاص کی او دحدیبیه څخه واپس روان سو ، نو په لاره کی داټول سورة نازل سو په دی کی یی وښوله چی دنبی کریم ﷺ خوب رښتینی دی خامخابه واقع سی ، مګر دهغه دا وخت نه دی وروسته به دمکی دفتح په وخت واقع سی اودا صلح حدیبیه یی په فتح مبین سره تعبیر کړه ، ځکه چی داصلح په حقیقت کی دمکی دفتح سبب جوړه سوه ، حضرت عبدالله ابن مسعود﷜ اوځینو نوروا صحابوکرامو ﷜ فرمایلی دی چی تاسی خلګ خودمکی فتح ته فتح وایاست اومونږ صلح حدیبیه فتح ګڼو اوحضرت براء بن عازب ﷜ فرمایی چی تاسی خلګ خو دمکی فتح ، فتح ګڼی ، اوپه دی کی شك نسته چی دافتح ده ، لیکن مونږ خو په واقعه دحدیبیه کی بیعت رضوان اصلی فتح ګڼو ، په کومه کی چی نبی کریم ﷺ دحاضرینو اصحابو﷜ څخه دکومو شمیرچی څوارلس ۱۴۰۰ سوه وو ، تر یوی درختی لاندی په جهاد کولو بیعت اخیستی وو ، لکه چی په دی سورة کی ددغه بیعت ذکر هم مخ ته راروان دی ، دغه شان حضرت جابر﷜ فرمایی چی مونږ صلح حدیبیه فتح ګڼو (ملخص از ابن کثیر)

اوهرکله چی دامعلومه سوه چی داسورة په واقعه دحدیبیه کی نازل سوی دی او ددی واقعی ډیر اجزاء په خپله په دی سورة کی هم مذکور دی ، په دی وجه مناسب معلومه سوه چی دا واقعه مخ ته ذکر سی ، په تفسیرِ ابن کثیرکی ددی ډیر تفصیل دی او ددی څخه زیات په تفسیرِ مظهری کی دلته په څوارلسو صفحوکی داقصه داول څخه تراخره پوری په تفصیل سره او دمستندو کتابونو دحدیثو په حواله سره بیان سوي ده کومه چی په ډیرو معجزو او نصیحتونو اوعلمی ، دینی سیاسی فائدو اواحکامو باندی مشتمله ده ، په هغه کی دلته ددی قصی صرف هغه اجزاء لیکل کیږی ، دکومو ذکر چی په خپله په دی سورة کی سوی دی یا دکومو چی ددی سره ژور تعلق دی ، چی مخ ته ددی ایتونوپه تفسیر پوهیدل اسان سی کوم چی ددی قصی سره متعلق دی ، او دا ټول بیان دتفسیرِ مظهری څخه را اخیستل سوی دی اوکوم چی دبل تفسیر څخه را اخیستل سوی دی ، دهغه حواله هلته ورسره لیکل سوي ده .

دحُدیبیه واقعه : حدیبیه یومقام دی چی دمکی مکرمی څخه دباندی حدودو دحرم ته بالکل نژدی دی کوم

ته چې نن صبا شمسیه وایي دا واقعه په دغه مقام پیښه سوې ده .

(اول جزء دنبي کریم ﷺ خوب)

ددې واقعې یو جزء په روایت دعبدبن حمید او ابن جریر او بیهقي وغیره دا دی چې نبي کریم ﷺ په مدینه طیبه کې دا خوب ولیدی چې دوی مکې مکرمې ته سره دصحابه کرامو ؓ په امن اواطمینان سره داخل سوه او داحرام څخه فارغ سوه او ځینو خلکو دقاعدې مطابق دسر حلق وکی ، ځینو وربښتیان لنډکړل او دا چې دوی بیت الله ته داخل سول او دبیت الله چابي د دوی په لاس کې ورغله ، دا ددې واقعې یو جزء دی ، چې ذکر یې په دې سورة کې راغلی دی ‹دانبیاء خوب وحي وي په دې وجه ددې صورت واقع کېدل یقیني سو› مګر په خوب کې ددې واقعې دپاره څه کال یامیاشت متعین سوې نه وو او په حقیقت کې داخوب دمکې دفتح په وخت کې پوره کېدونکی وو ، مګر هرکله چې نبي کریم ﷺ اصحابو ؓ ته خوب واورېد نو هغه ټول مکې مکرمې ته دتلو او دبیت الله دطواف کولو وغیره داسې مشتاق وو چې دې حضراتو فوراً تیاري شروع کړه او هرکله چې دصحابه کرامو ؓ یوه ډله تیاره سوه نونبي کریم ﷺ هم اراده وفرمایله ځکه چې په خوب کې دڅه خاص کال یا میاشتې تعین نه وو نو احتمال دا هم وو چې اوس به دا مقصد حاصل سي ‹بیان القرآن په حواله دروح›

(دوهم جزء د دوی ﷺ دصحابه کرامو ؓ اودکلو دمسلمانانو دځان سره دبیولو دپاره بلل او دځینو انکار کول)

دابن سعد ؓ وغیره څخه روایت دی چې هرکله نبي کریم ﷺ اوصحابه کرامو ؓ دعمرې اراده وفرمایله نودوی ته داخطره مخ ته وه چې ممکنه ده چې دمکې قریش مونږ دعمرې کولو څخه منع کړي ، اوممکنه ده چې دمدافعت دپاره دجنګ صورت پیداسي ، په دې وجه دوی دمدینې منورې دخوا اوشاپه کلوکې اعلان وکی اوخلکو ته یې دځان سره دتللو دعوت ورکی، په هغوکې ډېرو کلي والو د دوی سره دتللو څخه عذر وکی او ویې ویل چې محمد ﷺ او دده اصحاب مونږ دقریشو دمکې سره جنګول غواړي کوم چې ساز اوسامان والا طاقتور دی ، د دوی انجام خو داسې کېدونکی دی چې دوی به ددې سفر څخه ژوندي بیرته رانه سي ‹مظهري›

(دریم جزء مکې ته روانېدل)

دامام احمد ، بخاري، ابوداود ، نسایي وغیره دروایت مطابق دروانېدو څخه اول نبي کریم ﷺ غسل وفرمایي اونوې ‌څپرې یې زیب تن وفرمایلې اوپه خپله اوښه قصوی باندې سپور سو ، ام المؤمنین حضرت ام سلمه ؓ یې دځان سره کړه او د دوی سره مهاجرین اوانصار اودصحرا څخه دراغلو خلکو لویه مجمع وه چې شمیر یې په اکثرو روایتونوکې څوارلس سوه ۱۴۰۰ بیان سوی دی اودنبي کریم ﷺ دخوب په وجه په دوی کې دهیڅ شك نه وو چې مکه به دا وخت فتح سي ، حال دا دی چې بغیر دتورو څخه د دوی سره بله څه وسله نه وه ، دوی سره دصحابه کرامو ؓ دذي القعدې میاشتې په شروع کې ددوشنبې په ورځ روان سول اوذو الحلیفې مقام ته چې ورسېدل ، احرام یې وتړی ‹مظهري ملخصاً›

(څلورم جزء دمکې دخلکو دمقابلې دپاره تیاری)

بل طرف ته هرکله چې دمکې خلکوته دنبي کریم ﷺ سره داصحابو کرامو ؓ دیولوی جماعت سره دمکې

دپاره دروانیدو خبر ورکول سو، نو جمع سول او مشوره یی وکړه چی محمد ﷺ دخپلو اصحابو ؓ سره دعمری دپاره راځی که مونږ دوی مکی ته راپرېښوول، نو په ټولو عربو کی به دامشهوره سی چی هغه په مونږ غلبه پیداکړه، مکی ته را ورسیده حال دا دی چی زمونږ او دده په مینځ کی ډیر جنګونه سوی دی، ټولو عهد وکی چی مونږ به داسی هیڅکله ونه کړو او د دوی دمنع کولو دپاره یی دخالد بن ولید (کوم چی لامسلمان سوی نه وو) په مشری کی یوجماعت دمکی څخه دباندی مقام کُرَاعِ الغَمِیْم ته ولیږی او دخوا اوشا کلیو خلک هم ورسره یوځای سول، او دطائف بنو ثقیف قبیله هم دهغوی سره یوځای سوه، دوی په مقام بَلْدَحْ باندی خپل تیکانه واچول، دی ټولو په خپل مینځ کی دنبی کریم ﷺ مکی ته دداخلیدو څخه دمنع کولو او د دوی په مقابله کی دجنګ کولو عهد وکی.

(دخبر رساني يوه عجيبه ساده طريقه)

دی خلګو دنبی کریم ﷺ دحالاتو څخه دخبریدو دپاره داانتظام وکی چی دبَلْدَح څخه واخله ترهغه مقامه پوری کوم ځای ته چی نبی کریم ﷺ رسیدلی وو، دغرونو په څوکو باندی څه سړی کښېنول چی د دوی پوره حالات وینی اوخپل مخامخ غر والا ته په لوړ اواز وایی اوهغه یی بل مخامخ غر والا ته اودغه شان په یوڅو منټوکی د دوی دنقل او حرکت خبر بلدح والاوو ته رسیږی.

(دنبي كريم ﷺ خبر رسان)

نبی کریم ﷺ بشر ابن سفیان مخکی مکی مکرمی ته لیږلی وو چی دی پټ ولاړ سی، دمکی والاوو حالات معلوم کړی او دوی ته اطلاع ورکی، هغه دمکی څخه بیرته راغی نو دمکی دخلګو ددغه جنګی تیارکولو اودمکمل مزاحمت دواقعاتو خبری راوړی وو، نبی کریم ﷺ وفرمایل چی افسوس دی په قریشوچی ډیرو جنګونو دوی وخوړل خو بیاهم دجنګ څخه نه قلاریږی، ددوی دپاره خوښه موقع وه چی زه اونور عرب یی ازاد پرېښی وای که داعرب خلک په ماغالب راتلی نویا خوبه بیا دوی په اسلام کی داخلیدل اوکه دایی نه کولی اودجنګ کولو اراده یی وی نودوی به تازه اوقوی وای، زمامقابلی ته به بیا راتلل، معلومه نه ده چی ددی قریشو څه خیال دی؟ قسم دی په الله چی زه به په هغه حکم کوم چی الله ماته راکړی زه یی رالیږلی یم همیشه به ددوی خلاف جهاد کوم، تردی چی یوازی زما ګردن پاته سی.

(پنځم جزء دنبي كريم ﷺ داوښي په لاره كي كښينستل)

ددی څخه وروسته نبی کریم ﷺ خلګوته خطبه ورکړه اومشوره یی ورڅخه واخیسته چی اوس مونږ ته ددی ځای څخه ددغوخلګو خلاف جهاد شروع کول په کار دی اوکه مونږ ته دبیت الله طرف ته مخ ته کیدل په کار دی؟ بیاچی څوك مونږ منع کوی دهغوی سره به جنګ کوو، حضرت ابوبکرِ صدیق ؓ او نورو اصحابو ؓ مشوره ورکړه چی تاسی دبیت الله په قصد سره راوتلی یاست، دچاسره دجنګ کولو دپاره نه یاست راوتلی په دی وجه په خپل قصد باندی اوسیږی، البته که څوك مونږ دمکی څخه منع کوی نومونږ به ورسره جنګ کوو، ددی څخه وروسته حضرت مقداد بن اسود ؓ پورته سو اوعرض یی وکی چی یارسول الله! مونږ دبنی اسرائیلو په شان نه یوچی تاته دا ووایو، فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا (یعنی ته اوستا رب ولاړ سی جنګ وکی، مونږ به دلته ناست یو) بلکه مونږ به په هرحال ستاپه ملګرتیا کی

جنگ کوو ، نبی کریم ﷺ چی دا واوریدل نو وي فرمایل ، بس اوس دالله ﷺ په نوم مکی ته ځی، هرکله چی دوی مکی مکرمی ته نژدی ورسیدل اوخالد بن ولید اودده ملگرو دوی دمکی مکرمی طرف ته په مخ ته کیدو ولیدل، نودخپل لښکرصفونه یی دقبلې طرف ته مستحکم کړل ویی درول، نبی کریم ﷺ عباد بن بشر ﷺ ته دفوج یوه دسته ورکړه ، مخ ته یی کی ، دوی دخالدبن ولید دلښکر په مقابله کی صفونه جوړ کړل ، په دی حالت کی دماپښین دلمانځه وخت سو ، حضرت بلال ﷺ اذان وکی اونبی کریم ﷺ ټولو صحابه کرامو ﷺ ته لمونځ ورکی ، خالدبن ولید او دده سپاهیانو ورته کتل، وروسته خالدبن ولید وویل چی مونږ ډیره ښه موقع ضائع کړه، هرکله چی دوی پرلمانځه وه اودغه وخت مونږ حمله پرکړی وای ، خو خیراوس د دوی دبل لمانځه وخت هم راتلونکی دی ، دهغه انتظار وکی، مگر جبرائیل امین دصلوٰة الخوف احکام راوړل اونبی کریم ﷺ یی دهغوی دارادو څخه خبردارکی ، دلمانځه په وخت کی یی دلښکر په دوو حصوکی دتقسیمولو طریقه یی ورته وښووله اودهغوی دشر څخه محفوظ سو .

(شپږم جزء په مقام حدیبیه کي یوه معجزه)

مگر هرکله چی نبی کریم ﷺ حدیبیه ته نژدی ورسیدی نو د دوی داوښی پښه وښوئیده اوهغه کښینستله، صحابه کرامو ﷺ پورته کوله خوپورته نه سوه، خلگو وویل چی قصویٰ ښه نه ده، دوی ﷺ وفرمایل چی دقصویٰ قصور نه دی، نه ددی داعادت دی، بلکه داهغه ذات منع کړي ده کوم چی اصحابِ فیل منع کړی وه (غالبًا دغه وخت نبی کریم ﷺ ته دا اندازه وسوه چی څه واقعه په خوب کی ماته ښوول سوی وه، هغه داوخت نه دی) دوی چی داولیدل نوویی فرمایل چی قسم دی په هغه ذات دچاپه لاس کی چی دمحمد ﷺ روح دی ، چه نن ورځ قریش چی ماته هره یوه خبره داسی وکړی چی په هغه کی دشعائر الله تعظیم وی نو زه به هغه خامخامنم، بیایی په اوښه یو اوازوکی نوهغه پورته سوه، رسول الله ﷺ دخالد بن ولید دطرف څخه په څنگ سو او دحدیبیه بل جانب ته یی قیام وفرمایی، کوم ځای چی اوبه ډیری کمی وی ، داوبوپه ځای باندی خالد بن ولید اوبلدح والا قابض سوی وه، دلته دنبی کریم ﷺ دا معجزه ظاهره سوه چی یو څاه وو چی داوبو نری غونډی زیم په کی راتلی په هغه کی دوی ﷺ دخلې اوبه ورتوف کړی اودخپل یوغشی دښخولو حکم یی په کی وکی ، ددی کارسره دهغه اوبو جوش وکی ، دڅاه خولی ته راغلی او خلگو ورڅخه په خپلو لوښو اوبه را وایستلی ماړه سول .

(اووم جزء دمکي دخلگو سره په واسطه دوفود خبری اتری)

دغه شان ټول اصحاب ﷺ مطمئن سول او دلته ډیره سول اودمکی دخلگو سره یی په واسطه دوفودو خبری اتری شروع سوی، اول بدیل بن ورقاء (کوم چی وروسته بیا مسلمان سو) دخپلو ملگرو سره حاضر سو اونبی کریم ﷺ ته یی خیر خواهانه عرض وکی چی دمکی قریش په پوره قوت سره دمقابلی دپاره راوتلی دی او داوبو پرځایونو هغوی قبضه کړي ده هغوی هیڅکله تا نه پرېږدی چی ته مکی ته داخل سی ، نبی کریم ﷺ وفرمایل چی مونږ دچاسره جنگ کولو ته یو راغلی البته که څوك مونږ دعمری څخه منع کړی نو مونږ به جنگ کوو ، بیا دوی خپله دغه خبره دوباره وفرمایله کومه چی یی مخکی دجاسوس بشر په مخکی کړی وه چی قریش ډیرو جنگونو کمزوری کړی دی ، که هغوی غواړی نو تریوی معینی

مودی پوری دی زمونږ سره صلح وکی چی هغوی بی فکره سی خپله تیاری وکی اومونږ اوباقی عرب دی پریږدی که هغوی پرما غالب سول نو دهغوی مرادپه کور ناسته پوره سو، اوکه مونږ غالب سو او هغوی په اسلام کی داخل سول، نوهغوی ته به اختیاروی چی هغوی هم په اسلام کی داخل سی یازمونږ خلاف جنګ وکړی اوپه دغه دوران کی به هغوی خپل قوت هم زیات کړی وی، اوکه قریش ددی خبری څخه انکار کوی نو په خدای قسم دی مونږ په خپله معامله باندی به دهغوی سره جنګ کوو، ترڅو پوری چی زما ګردن یوازی باقی پاته وی، بدیل دا وویل واپس سو چی زه ځم دقریشو سردارانوته به ستاسی خبره وکړم، هلته چی ولاړی نوځینو خلګو دده خبره اوریدل نه غوښتل، بلکه دجنګ په جوش کی وه، بیا ځینو وویل چی خبره خو واوری، دا ویونکی عروه بن مسعود دخپل قوم سردار وو هرکله چی یی خبره واوریده نو عروه بن مسعود دقریشو سردارانو ته وویل چی محمد ﷺ چی کومه خبره پیش کړه هغه صحیح ده، دا قبوله کړی اوماته اجازه راکی چی زه ولاړسم دهغه سره خبره وکړم، چنانچی بل وار عروه بن مسعود دخبرو اترو دپاره حاضر سو اونبی کریم ﷺ ته یی عرض وکی چی که ته خپل قوم قریش ټول ختم کړی نو آیا دا به ښه خبره وی؟ چیری په دنیا کی تا اوریدلی دی چی چا خپل قوم هلاك کړی وی؟ بیا دصحابه کرامو ﷺ سره دده نرمی ګرمی خبری کیدی، په دی حال کی عروه دصحابه کرامو ﷺ حالاتوته کتل چی که نبی کریم ﷺ به لاړی توکړی نوصحابه کرامو ﷺ به په لاسونوکی راواخیستی په خپلو مخونوبه یی ومږلی اوکله چی به دوی اودس کوی نو داودس څخه په غورزیدونکو اوبو به صحابه کرامو ﷺ غوټی وهلی اوپه خپلو مخونوبه یی پوری کولی اوکله چی به دوی خبری کولی نوټولو به خپل اوازونه چپ کړل، عروه بیرته ولاړی دقریشو سردارانو ته یی وویل چی ما دلویو لویو بادشاهانو قیصر اوکسرئ اونجاشی دربارونه لیدلی دی، په خدای قسم دی چی ما یو بادشاه داسی نه دی لیدلی دکوم قوم چی په هغه داسی قربان وی، لکه دمحمد ﷺ اصحاب چی په هغه قربان دی اوهغه یوه صحیح خبره کوی، زما مشوره دا ده چی تاسی دده خبره ومنی، مګر خلګو وویل چی مونږ دا خبره نه سو منلی، بغیر ددی څخه چی دوی په دی کال واپس سی، بیاپه راتلونکی کال کی دی راسی، کله چی دعروه خبره ونه منل سوه نوهغه دخپل جماعت سره بیرته ولاړی، ددی څخه وروسته یوبل صاحب حلبیس بن علقمه کوم چی دکلیو سردار وو، هغه د دوی په خدمت کی حاضر سو اوصحابه کرام ﷺ یی داحرام په حالت کی دقربانی دحیوانانو سره ولیدل نو بیرته ولاړی، هغه هم خپل قوم پوه کړی چی دغه خلګ بیت الله ته دعمری دپاره راغلی دی دهغوی منع کول په هیڅ حال جائز نه دی، خلګو دده خبره وا نه وریده نو دی هم دخپلی ډلی سره بیرته ولاړی بیا یو څلورم سړی د دوی سره دخبرو کولو دپاره راغی او د دوی سره یی خبری وکړی نو دوی خپله هغه خبره پیش کړه کومه چی یی ددی څخه مخکی بدیل اوعروه ته پیش کړی وه، هغه ولاړی او خپل جواب یی قریشو ته واور وی.

﴿ اتم جزء حضرت عثمان ﷺ دمکی خلګو ته دپیغام سره لیږل ﴾

امام بیهقی رحمه الله دحضرت عروه څخه روایت کړی دی چی کله نبی کریم ﷺ حدیبیی ته ورسیدی اوقیام یی وفرمایی نو قریش وبیریدل، نو نبی کریم ﷺ اراده وکړه چی دوی ته خپل یوسړی ولیږی او دوی ته

ووايي چي مونږ دجنګ کولو دپاره نه بلکه دعمرې کولو دپاره راغلي يو ، زمونږ لارمه بندوی ، ددی کار دپاره يي حضرت عمر ﷺ را وغوښتی دوی عرض وکی چی دا قريش زما سخت دښمنان دی ، ځکه چي دوی ته زما دښمنی اوسختی حال معلوم دی او زما دقبيلی هيڅ يوسړی داسی په مکه کی نسته کوم چي زما حمايت وکی ، په دی وجه زه تاسی ته ديو داسی سړی نوم پيش کوم کوم چي په مکه مکرمه کی دخپلی قبيلی وغيره په وجه سره خاص قوت اوعزت لری، يعنی عثمان بن عفان ﷺ، دوی حضرت عثمان ﷺ ددی کار دپاره مامور کی ويی ليږی او دا يي ورته هم وفرمايل چي کوم کمزوری ضعيفان مسلمانان سړی اوښځی چي دمکی مکرمی ځخه هجرت نه سی کولی اوپه مشکلاتو کی ګيردی ، دوی ته ورسره تسلی ورته ورکړه چي پريشانه کيږی مه انشاء الله مکه مکرمه به فتح سی ، ستاسی دمشکلاتو ختميدو وخت راغلی دی حضرت عثمان غنی ﷺ اول هغو خلګوته ورلی کومو چي په مقام بلدح کی دحضور ﷺ لاره بنده کړی وه اوجمع سوی وه ، دوی ته يي دنبی کريم ﷺ هغه خبره واوروله کومه چي يي مونږ پيغام واوريدی ، ته ولاړسه اوخپل مشرته ووايه چي دا خبره به هيڅکله نه سی کيدی ، ددی خلګو جواب چي يي واوريدی نو دوی مکی مکرمی دننه ولاړل نوابان بن سعيد (کوم چي وروسته مسلمان سوی وو) د دوی سره يي ملاقات وسو ، هغه دحضرت عثمان ﷺ ډير په ګرم جوشی سره استقبال وکی اوپه خپله پناه کی يي واخستی ورته يي وويل چي په مکه کی کوم ځای ته غواړی تللی سی هيڅ فکر مه کوه ، بيايي په خپل اس حضرت عثمان ﷺ سپورکی او په مکه مکرمه کی دا خل سو ځکه چي دده قبيله بنو سعيد په مکه مکرمه کی ډيره قوی اوعزتمنده وه ، تردی چي حضرت عثمان ﷺ په مکه مکرمه کی دقريشو ديوه يوه سردار خوا ته ورسيدی او دحضور ﷺ پيغام يي ورته ورسوی چي مونږ دچاسره دجنګ کولو دپاره نه يو راغلی ، عمره کوو او بيرته ځو، البته که څوك زمونږ لاره بندوی نوجنګ به ورسره کوو اوقريش په خپله دجنګونو ځخه ستړی سوی دی ، د دوی دپاره مناسبه دا ده چي مونږ اونور عرب پريږدی ، قريش دی زمونږ مقابلی ته نه راځی ، بيادی ګوری که عرب په مونږ غالب راغلل نو د دوی مراد به پوره سی اوکه مونږ غالب سو نو دوی ته به بياهم اختيار وی ، دغه وخت جنګ کول کيږی اوپه دی موده کی به دوی ته دخپل طاقت زياتولو اومحفوظ پاته کيدو موقع هم ورکول سی ، مګر دی ټولو د دوی خبره رد کړه ، بياعثمان غنی ﷺ دضعيفانو مسلمانانو سره وليده ، دوی ته يي دنبی کريم ﷺ پيغام ورسوی ، هغوی ډير خوشحاله سول اونبی کريم ﷺ ته يي سلام وليږی ، هرکله چي حضرت عثمان غنی ﷺ دنبی کريم ﷺ دَپيغامونو رسولو ځخه فارغ سو نو دمکی خلګو ورته وويل چي که ته غواړی نو طواف کولی سی ، حضرت عثمان غنی ﷺ وويل چي زه ترهغه وخته پوری طواف نه کوم ترڅو چي نبی کريم ﷺ طواف ونه کی ، حضرت عثمان غنی ﷺ په مکه مکرمه کی دری شپی پاته سو او دقريشو سردارانو ته يي درسول الله ﷺ دخبری منلو طرف ته دعوت ورکوی .

(نهم جزء دمکي دخلګو او دمسلمانانوپه مينځ کي اړی ګړی اودمکي دخلګوځخه داويا ۷۰ کسانو نيول)

په دی موده کی قريشو خپل پنځوس سړی په دی کار ولګول چي دوی نبی کريم ﷺ ته ځانونه ورسوی او دموقعی انتظار دی کوی اوچی موقع پيداکی (نعوذ بالله) چي دده قصه ختمه کړی ، هغه خلګ په دی

تګ کې وه چې دنبي کريم ﷺ محافظ اوپه نګرانۍ مامور حضرت محمد بن مسلمه رضی الله عنه دا ټول ونيول او دنبي کريم ﷺ په خدمت کې يې تړلي حاضر کړل ، بل طرف ته حضرت عثمان غني رضی الله عنه چې په مکه کې وو او دده سره تقريبًا لس مسلمانان نور مکې ته رسيدلي وه قريشو چې هرکله دخپلو پنځوسو کسانو دګرفتارۍ حال واوريدی نو دحضرت عثمان غني رضی الله عنه سره يې دغه ټول مسلمانان ايسار کړل او دقريشو يوه ډله دمسلمانانو دلښکر طرف ته راوړاندې سوه او په مسلمانانو يې غشي اوډبرې راوويشتل ، په دې دمسلمانانو څخه يوصحابي ابن زنيم رضی الله عنه شهيد سو او مسلمانانو ددغو قريشو لس سپاره ګرفتار کړل او نبي کريم ﷺ ته چا دا خبر را وړی چې حضرت عثمان غني رضی الله عنه قتل سو .

(لسم جزء دبيعت رضوان واقعه)

نبي کريم ﷺ چې دا خبر واوريدی نوصحابه کرام رضی الله عنهم يې تر يوې درختې لاندې جمع کړل چې ټول جمع سي او دنبي کريم ﷺ په لاس دجهاد دپاره بيعت وکي، ټولو صحابه کرامو رضی الله عنهم د دوی په لاس بيعت وکي چې ذکر يې مخ ته په دې سورة کې راتلونکی دی ، په صحيح احاديثوکې ددغو خلګو لوی فضيلت راغلی دی ، کوم چې په دې بيعت کې شريك وه او حضرت عثمان غني رضی الله عنه چونکې دحضور ﷺ په حکم سره مکې ته تللی وو ، په دې وجه دهغوی دطرف څخه نبي کريم ﷺ په خپله خپل يولاس په بل لاس کې ورکی اووي فرمايل چې دا دعثمان رضی الله عنه بيعت دی ، داخصوصي فضيلت دحضرت عثمان رضی الله عنه وو چې دوی ﷺ خپل لاس دحضرت عثمان رضی الله عنه لاس مقرر کی او دهغه دطرف څخه يې بيعت وکی .

(يوولسم جزء دحديبيې واقعه)

بل طرف ته دمکې په خلګو الله ﷻ دمسلمانانو رعب مسلط کی اوپه خپله دمصالحت دپاره تيار سوه ، دوی خپل دری سړي سهيل بن عمرو اوحويطب بن عبد العزٰی اومکرز بن حفص دعذر اومعذرت دپاره نبي کريم ﷺ ته وليږل په دغوکې اولنی دوه حضرات بيا وروسته مسلمانان هم سول، سهيل بن عمرو چې راغی نو عرض يې وکی چې يارسول الله ﷺ! تاته چې کوم خبر رسيدلی دی چې عثمان غني رضی الله عنه او دده ملګري قتل سول ، دا بالکل غلطه ده ، مونږ هغوی تاسې ته راليږو ، زمونږ قيديان ازاد کی ، نبي کريم ﷺ هغوی ازاد کړل ، په مسند احمد اومسلم کې دحضرت انس رضی الله عنه روايت دی چې په دې سورة کې چې کوم مخ ته راتلونکې آيت دی ، ﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾: دا ددې واقعې متعلق دی ، اوس سهيل او دده ملګري ولاړل ، په بيعت رضوان کې دصحابه کرامو رضی الله عنهم دجوش خروش اودجان نثارۍ دعجيبه منظر حال يې دقريشو په مخکې بيان کی، نو دقريشو هوښيارانو خلګو په خپل مينځ کې وويل چې ددې څخه ښه بله خبره نسته چې مونږ دمحمد ﷺ سره په دې خبره صلح وکو چې هغوی دې په دې کال خو بيرته ولاړ سي چې په ټول عرب کې دا شهرت ونه سي چې مونږ خو هغوی منع کول ليکن منع نه سول اوپه زور مکې ته دا خل سوه او په راتلونکی کال دې دعمرې دپاره راسي او درې ورځې دې په مکه کې قيام وکي دغه وخت دې خپل دقربانۍ حيوانان ذبح کړي اواحرام دې خلاص کړي ، چنانچې هم دې سهيل بن عمرو داپيغام نبي کريم ﷺ ته ورسوی حاضرسو ، حضور ﷺ چې هغه وليدی نووي فرمايل چې اوس معلوميږي چې دې قوم دصلحې اراده کړې ده چې سهيل يې بيا راوليږی ، نبي کريم ﷺ چهار زانو کښينستی او

دصحابه وو ﷺ څخه عباد بن بشر ﷺ اوسلمه ﷺ باوسله دنبي كريم ﷺ په خوا كي دحفاظت دپاره ودريدل،
سهيل حاضر سو نو په ادب سره دحضور ﷺ په مخكي كښينستي او دقريشو پيغام يې دوى ته ورسوى،
صحابه كرام ﷺ عمومًا په دې راضي نه وه چي دا وخت خپل احرامونه بغير دعمرې كولو څخه خلاص كړي
دوى دسهيل سره سختي خبرې وكړې ، اوازونه به كله پورته سول كله كښته، عبادبن بشر ﷺ سهيل
وترټي چي دحضور ﷺ په مخكي اواز مه لوړه وه ، داوړدو خبرو څخه وروسته دوى ﷺ دغه شرط قبول كړ
اوپه صلح كولو راضي سوه ، سهيل وويل چي راوړى مونږ به خپل اوستاسي په مينځ كي صلح نامه
وليكو، نبي كريم ﷺ حضرت علي ﷺ راوغوښتي او ويې فرمايل ليكه، بسم الله الرحمٰن الرحيم، سهيل
ددې ځاى څخه بحث شروع كې، ويې ويل چي لفظ دَرَحْمٰن اورحيم زمونږ په محاوره كي نسته ، ته دلته
هغه لفظ وليكه كوم چي به دې مخكي ليكى يعني، بِاسْمِكَ اللّٰهُمَّ، حضور دا هم ومنله اوحضرت علي ﷺ
ته يې وفرمايل ، چي داسي وليكه ددې څخه وروسته دوى حضرت علي ﷺ ته يې وفرمايل ، چي داوليكه
چي ، دا هغه عهدنامه ده دكمې فيصله چي محمد رسول الله ﷺ كړي ده سهيل په دې هم ضد وكى چي كه
مونږ ته دالله ﷺ رسول منلى نو ته به مو هيڅكله دبيت الله څخه نه واى منع كړى (په صلح نامه كي داسي
څه لفظ نه دى په كار كوم چي ديو فريقي دعقيدې څخه خلاف وي) ته صرف محمد بن عبدالله وليكله،
نبي كريم ﷺ داهم منظوره كړه حضرت علي ﷺ ته يې وفرمايل چي څه دې ليكلي دى ، هغه خراب كړه
محمد بن عبدالله وليكه ، حضرت علي ﷺ چي دسر څخه ترپښو پورې اطاعت وو عرض وكى چي زه خو
دانه سم كولى چي ستانوم خراب كړم په حاضرينو كي حضرت اسيدبن حضير ﷺ اوسعدبن عباده ﷺ،
دحضرت علي ﷺ لاس ونيوى چي دابه نه خرابوى اوبغير دمحمد رسول الله څخه به نور هيڅ نه ليكى كه
دا خلگ يې نه مني نو زمونږ او د دوى په مينځ كي به توره فيصله وكړي اوڅه اوازونه دهر طرف څخه لوړ
سول نو نبي كريم ﷺ دصلح نامې كاغذ په خپلولاسونومباركو كي واخيستي اوسره ددې چي دى اُمّي وو،
اول يې هيڅكله ليكل نه وه كړي ، مگر دغه وخت په خپل قلم سره دوى ﷺ وليكل .

هٰذَا مَا قَاضٰى مُحَمَّدُ بن عَبْدُ اللهِ وَسُهَيْلُ بْنُ عَمرو وَاَصْلَحَا عَلٰى وَضْعِ الْحَرْبِ عَنِ النَّاسِ عَشْرَ سِنِيْنَ يَاْمَنُ فِيْهِ النَّاسُ وَيَكُفُّ بَعْضُهُمْ عَنْ بَعْضٍ.

(يعني دا هغه فيصله ده كومه چي محمدبن عبدالله اوسهيل بن عمرو دلسو كالو دپاره ديو بل سره
دجنگ نه كولو كړې ده چي په دې كي ټول خلگ په امن وي او ديوبل سره دجنگ څخه به ځان ساتي)
بيانبي كريم ﷺ وفرمايل چي زمونږ يوشرط دا دې چي دا وخت به مونږ دطواف څخه نه سي منع كولى ،
سهيل وويل چي په خداى قسم دى دا نه سي كيدى ، دوى دا هم قبوله كړه، ددې څخه وروسته سهيل
خپل يو شرط دا وليكي چي كوم سړي دمكي والاوو څخه دخپل ولي داجازت څخه بغير تاسي ته راسي
هغه به تاسي واپس كوى كه څه هم هغه ستاسي په دين وي ، په دې عامو مسلمانانو اوازونه پورته كړل،
سُبْحَانَ الله دا څنگه كيدى سي چي مونږ به خپل مسلمان ورور مشركانو ته واپس كوو ، مگر نبي كريم ﷺ
دا هم قبوله كړه او دا يې وفرمايل چي كه زمونږ څخه څوك د دوى طرف ته ولاړ سي نوهغه الله ﷺ زمونږ
څخه ليرې كي دهغه مونږ ولي فكر كوو اوكه د دوى څخه يو سړى مونږ ته راغى اومونږ واپس هم كي نو

الله ﷺ به دهغه دپاره داسانی لار راوباسی حضرت براء ﷺ ددی صلح نامی خلاصه دری شرطونه بیان کړی دی ، یو دا چی که دَهغوی څخه څوك مونږ ته راسی نو مونږ به هغه واپس کوو او دوهم دا چی که زمونږ څخه څوك د دوی طرف ته ولاړ سی نو هغه به نه واپس کوو ، دریم دا چی اوس به په راتلونکی کال دعمری دپاره راځی او دری ورځی به په مکه کی قیام کوی او زیاته وسله به دځان سره نه راوړی ، اوپه اخرکی یی ولیکل سوه چی دا عهد نامه به دمکی والاوو اونبی کریم ﷺ په مینځ کی یو محفوظ دستاویز وی چی هیڅوك به یی خلاف ورزی نه کوی اوباقی ټول عرب ازاد دی ، دچا زړه چی غواړی دقریشو په عهد کی دی دا خل سی ، چی دا یی واوریدل نو خزاعه قبیلی چیغی کړی اووی ویل چی مونږ دمحمد ﷺ په عقدکی دا خل سو او بنو بکر رامخ ته سو ، وي ویل چی مونږ دقریشو په عقد اوعهدکی داخل سو .

(دصلح په شرطونو دعامو صحابه کرامو ﷺ ناراضګي او خفګان)

هرکله چی دصلح دا شرطونه مقرر سول نو دعمربن خطاب ﷺ څخه صبر ونه سو اونبی کریم ﷺ ته یی عرض وکی ، چی یا رسول الله! ایا تاسی دالله ﷺ برحق رسول نه یاست؟ نو دوی ﷺ وفرمایل ولی نه ، بیا حضرت عمر ﷺ وویل ایا مونږ په حقه او دغه خلګ په باطله نه دی؟ دوی وفرمایل ولی نه ، په دی حضرت عمر ﷺ عرض وکی نو بیا مونږ ولی دا ذلت قبلوو چی بغیر دعمری کولوڅخه واپس کیږو، تر هغه چی په جنګ سره الله ﷺ څه فیصله ونه کړی ، نبی کریم ﷺ وفرمایل چی زه دالله ﷺ بنده او دهغه رسول یم ، هیڅکله دهغه دحکم خلاف نه کوم اوالله ﷺ به ماضائع نه کړی ، هغه زمامددګار دی ، حضرت عمر ﷺ عرض وکی چی یارسول الله! ایا تاسی مونږ ته دا نه وه فرمایلی چی مونږ بیت الله ته ځو او طواف کوو ، دوی وفرمایل چی بیشکه دامی ویلی وه ، مګر آیا ما دا ویلی وه چی دا کار به په دی کال کیږی؟ حضرت عمر ﷺ وویل چی دا خو تاسی نه وه ویلی نو دوی وفرمایل چی بس داواقعه څنګه چی ما ویلی وه کیږی به ، چی تاسی به بیت الله ته ځی اوطواف به کوی .

حضرت عمربن خطاب ﷺ خاموش سوخوغم اوغصه یی ختمه نه سوه ، د دوی دخوا څخه دحضرت ابوبکر ﷺ خواته ولاړی او ددی خبرواعاده یی وکړه کوم چی یی حضور ﷺ ته کړی وه حضرت ابوبکر ﷺ وفرمایل دخدای بنده محمد ﷺ دالله ﷺ رسول دی اوهغه دالله ﷺ دحکم خلاف هیڅ کارنه کوی ، اوالله ﷺ دهغوی مددګار دی ، په دی وجه ته تر مرګه پوری دهغه رکاب ونیسه ، په خدای می قسم دی ، هغه په حقه دی ، غرض دا چی حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه ته په دی صلح باندی سخت خفګان ورسیدی ، په خپله دوی وفرمایل چی په خدای قسم ، دکله څخه چی ما اسلام قبول کړی دی ، ماته هیڅکله شك نه دی راپیښ سوی ، بغیر ددی واقعی څخه (رواه البخاری) حضرت ابوعبیده ﷺ پوه کی او وي فرمایل چی دشیطان دَشر څخه پناه غواړه ، حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه فرمایی چی کله زه په خپله غلطی پوه سوم نو په مخه به می صدقی خیراتونه کول اوروژی به می نیولی اوغلامان به می ازادول چی زماداخطایی معاف سی .

(یوه بله حادثه او دمعاهدی په پابندی کي دنبي کریم ﷺ بي نظیره عمل)

اوس اوس دا شرطونه دصلح مقرر سول اواصحابو لا دناخوښی اظهارونه پرکول چی ناڅاپه ددغه سهیل بن عمرو چی ددی صلحنامی دقریشو دطرف څخه فریق وو زوی ابوجندل چی مسلمان سوی وو اوپلار

دی قید کړی وو او سخت تکلیفونه یی ورته ورکول هغه په څه ډول وتښتیدی او د حضورﷺ په خدمت کی یی ځان را ورسوی او د دوی څخه یی پناه وغوښتله ، څه مسلمانان ورمخ ته سول اودی یی په خپله پناه کی واخیستی ، مګر سهیل چیغی کړی چی دا خو اوله دعهدنامی خلاف ورزی کیږی که دی واپس نه سو نو زه دصلح شرط نه منم ، رسول اللهﷺ عهد کړی وو اوپابند سوی وو ، په دی وجه یی ابوجندل ته اواز وکی اووي فرمایل چی ای ابوجندله! ته څو ورځی نور صبر وکړه ، الله ﷻ به ستا د پاره او د نورو کمزورو مسلمانانو دپاره کوم چی په مکه کی قیدی دی ، ډیر ژر دخلاصون اوفراخی څه انتظام وکی ، دمسلمانانو په زړونو دابوجندل دی واقعی نوره مالګه ودوړوله ، هغوی خویقین کړی وو راغلی وه چی په دی وخت به مکه فتح سی اودلته یی داحالات ولیدل نو د دوی غم اورنج نور زیات سو قریبه وه چی دوی په هلاکت کی پریوتلی وای ، مګر معاهده دصلح مکمل سوی وه ، په دی صلح نامه دمسلمانانو دطرف څخه حضرت ابوبکر ، عمر، عبدالرحمٰن بن عوف اوعبدالله بن سهیل بن عمر، سعد بن ابی وقاص، محمدبن مسلمه اوعلی بن ابی طالب وغیره دستخطونه وکړل ، دغه شان دمشرکینو دطرف څخه دسهیل سره دڅو نورو ملګرو هم دسختطونه وسول .

(احرام خلاصول او دقرباني حیوانان ذبح کول)

هرکله چی دصلح نامی دکتابت (لیکلو) څخه فارغ سو نونبی کریمﷺ وفرمایل چی (دصلح نامی دقرارداد مطابق اوس مونږ ته واپس تلل دی) تول خلک دی خپل دقربانی حیوانان کوم چی یی دځان سره راوستلی دی ، قربانی کړی اوسرونه دی وخروی احرامونه دی خلاص کړی دمسلسل رنج اوغم په وجه داصحابو کرامو دا حال سوی وو چی د دوی دفرمان باوجود هیڅوك ددی کار دپاره پورته نه سول ، په دی سره نبی کریمﷺ غمجن سو او دام المومنین حضرت سلمه خواته نبی کریم تشریف یوړی او دخپل دی غم ذکر یی ورته وکی ، ام المومنین ډیره مناسبه اوښه مشوره ورکړه چی ته صحابه کرامو ته په دی هیڅ ونه وایی دوی ته دا وخت سخته صدمه اوغم دصلح په شرطونو اوبغیر دعمری کولو څخه په واپس کیدو سره رسیدلی دی ته دټولو په مخکی نایی راوغواړه په خپله خپل سر وخروه ، احرام وتړه او خپله قربانی وکړه ، د دوی دمشوری مطابق یی داسی وکړل ، صحابه کرامو چی هرکله دا ولیدل نو ټول پورته سول او دیو بل سر خریل یی شروع کړل اوقربانی کولو باندی شروع سول ، دویﷺ دټولو دپاره دعا وکړه .

نبی کریمﷺ دحدیبیه په دی مقام کی نولس (۱۹) اودځینو روایتونو په اعتبار سره شل (۲۰) ورځی قیام فرمایلی وو ، اوس ددی ځای څخه واپسی شروع سوه او دوی دصحابه کرامو دمجمعی سره اول مر ظهران بیا عسفان ته ورسیدل ، دلته چی ورسیدی نو دټولو مسلمانانو سره توښه تقریباً ختمه سوی وه ، دخوراك سامان ډیر کم پاته وو ، نبی کریمﷺ یو دسترخوان وغوړوی اوټولو ته یی حکم وکی چی دچا سره هر څه چی وی راوړی ، دلته یی جمع کړی ، دغه شان چی دخوراك څه باقیمانده سامان وو ټول په دی دسترخوان جمع سوه ، دڅوارلس سوه حضراتو مجمع وه ، نبی کریمﷺ دعا وفرمایله ، او ټولو ته یی دخوراك کولو حکم ورکی دصحابه کرامو بیان دی چی ټولو څوارلسو سوو حضراتو ښه په مړه خیټه وخوړه بیایی ورڅخه خپل لوښی ډك کړل ، ددی څخه وروسته هم بیا دهغه هومره خوراك باقی پاته سو،

په دی مقام دا دوهمه معجزه ظاهره سوه اونبی کریم ﷺ چی داولیدل نو ډیر خوشحاله سو .

(دصحابه کرامو ﷺ دایمان اواطاعت رسول یوبل امتحان او د دوی بی نظیر قوت ایماني)

لوړ معلومه سوه چی په صحابه کرامو ﷺ دصلح داشرطونه او بغیر دعمری کولو او بغیر دجنګ څخه واپسی سخته ګرانه اوناخوښه وه، دا د دوی ایمان وو، چی په دی ټولو حالاتوکی په ایمان اواطاعت رسول باندی ټینګ پاته سول ، دحدیبیه څخه چی په واپسی کی کله دوی مقام کراع غمیم ته ورسیدل نو په دوی دا سورة فتح نازل سو، دوی صحابه کرامو ﷺ ته واوروی ، دصحابه کرامو ﷺ زړونه په داسی شرطونه دصلح اوبغیر دعمری کولو څخه په واپسی سره دمخکی څخه زخمی سوی وه اوس دی سورة دا وښوله چی فتح مبین حاصله سوي ده حضرت عمربن خطاب بیا پوښتنه وکړه چی یارسول الله ﷺ آیا دا فتح ده؟ دوی ﷺ وفرمایل قسم دی په هغه ذات دچاپه قبضه کی چی زما روح دی دا فتح مبین ده ، صحابه کرامو ﷺ دی ته هم سر دتسلیم کښته کی او په دی ټولو شیانو یی دفتح مبین یقین وکی .

(دصلح حدیبیه دفائدو او برکتونو ښکاره کیدل)

دټولوڅخه اوله خبره خوپه دی واقعه کی دا وسوه چی دمکی په قریشو او د دوی په ډیرو تابعداری کوونکو د دوی عناد اوبی ځایه ضد واضح سو د دوی دپاره وبالِ جان جوړسو، بدیل ابن ورقاء دخپلو ملګرو سره د دوی څخه جلاسوه ، بیا عروه ابن مسعود دخپل ملګرو سره جلا سو، بل دصحابه کرامو ﷺ دبی مثله جان نثاری اودنبی کریم ﷺ دبی مثاله اطاعت اومحبت په لیدو دمکی قریش مرعوب سول او دصلح طرف ته مائل سو، حال دا دی چی د دوی دپاره دمسلمانانو دصفایاکولو دپاره ددی څخه ښه موقع بله نه وه ، ځکه چی دوی په خپلو کورونوکی مطمئن وه، مسلمانان دمسافری په حالت کی وه، قریشو داوبو په ځایونو قبضه کړی وه، دوی په بی اوبو اوبی ګیاه ځنګل کی وه، دقریشو سره ټول قوت موجود وو، دمسلمانانو سره زیاته وسله هم نه وه، مګرالله ﷺ دهغوی په زړونوکی رعب واچوی او دهغوی د ډیروخلګو دډلی دنبی کریم ﷺ سره دملاقات اوخلط موقعی ورپیدا سی ، دهغوی څخه دډیرو خلګو په زړونو کی اسلام او ایمان راسخ سو او بیا ورروسته مسلمانان سول .

دریم دصلح او امان په وجه سره لاری په امن سوی ، داسلام ددعوت دپاره نبی کریم ﷺ او صحابه کرامو ﷺ ته لاری خلاصی سوی ، دعربو وفدونوته د دوی دخدمت موقع ورکول سوه ، نبی کریم ﷺ او صحابه کرامو ﷺ کونج کونج ته داسلام دعوت ورکی ، ددنیا بادشاهانو ته داسلام ددعوت ورکولو دپاره خطونه ولیږل سول ، په دی سره ښینی لوی لوی بادشاهان متاثره سول ، مطلب یی دا را ووتی چی دحدیبیه په واقعه کی دنبی کریم ﷺ دعام دعوت او ټولو ته دعمری دپاره دوتلو دتاکید باوجود دیو نیم زرڅخه زیات مسلمانان ورسره نه وه او دصلح حدیبیه څخه ورروسته ډلی ډلی خلګ په اسلام کی دا خل سول ، په دی موده کی په سنه ۷ھ کی خیبر فتح سو مسلمانانوته ډیر سامان په لاس ورغی او د دوی مادی قوت مستحکم سو، او په دی صلح دوه کاله نه وه تیر سوی چی دمسلمانانو شمیر دومره زیات سوکوم چی ددی څخه مخکی په تیره ټوله موده کی نه وو زیات سوی ، ددی نیتجه دا سوه چی هرکله دمکی قریشو ددی معاهدی خلاف ورزی وکړه معاهده یی ماته کړه اونبی کریم ﷺ پټ دمکی دفتح کولو تیاری شروع

کړه نو په دې صلح نامه صرف شل ۲۰ یوویشت ۲۱ میاشتې تېرې سوې وې چې د مکې د فتح کولو د پاره دنبي کریم ﷺ سره دتلونکو جان نثاره سپایانو شمېر لس زره وو ، د مکې قریش چې خبر سول نو وبېرېدل او ابو سفیان یې دعذر معذرت کولو او عهدنامې نوې کولو د پاره دنبي کریم ﷺ په خدمت کې ولېږی ، دوې معاهده نوې نه کړه او اخر دلسو زرو ددې حزب الله سره دوې مکې مکرمې طرف ته روان سوه ، دقریشو کافران داسې مغلوب اومرعوب سوي وه چې په مکه مکرمه کې دځه زیات جنګ نوبت هم رانغی ، ځکه دنبي کریم ﷺ حکیمانه سیاست دجنګ نه کېدو دا انتظام وکی چې دوې په مکه مکرمه کې اعلان وکی چې کوم سړی دخپل کور دروازه بنده کړي هغه په امن دی ، ځوك چې مسجدِ حرام ته دننه سي هغه په امن دی ، ځوك چې دابوسفیان کورته دننه سي هغه په امن دی ، دغه شان دټولو خلګو سره خپل خپل فکر سو او دجنګ جګړې زیات نوبت رانه غی ، په دې وجه په فقهاء امامانوکې دا اختلاف جوړ سو چې مکه مکرمه په صلح سره فتح سوه یاپه جنګ سره ، په هرحال په ډېر سهولت سره مکه مکرمه فتح سوه ، دنبي کریم ﷺ خوب رښتیا سو خلګو ولیدی ، صحابه کرامو ﵃ بې خطره سول ، دبیت الله طواف اوبیا حلق او قصر یې وکی .

نبي کریم ﷺ اوصحابه کرام ﵃ بیت الله شریفی ته دا خل سوه ، دبیت الله شریفی کلي د دوې لاس ته ورغله ، دغه وخت نبي کریم ﷺ حضرت عمر ﵁ ته خصوصًا او ټولو صحابه کرامو ﵃ ته عمومًا خطاب وفرمایي چې دا ده هغه واقعه کومه چې ماتاسې ته ویلې وه .

بیا دحجة الوداع په موقع نبي کریم ﷺ حضرت عمر ﵁ ته خطاب وفرمایي چې دا وه هغه واقعه کومه چې ماتاته ویلې وه ، حضرت فاروق اعظم ﵁ وفرمایل چې بیشکه هیڅ فتح دصلح حدیبیه څخه ښه اولویه نسته ، صدیق اکبر ﵁ خو دمخکې څخه فرمایل چې په اسلام کې هیڅ فتح دصلح حدیبیه سره برابره نه ده ، لیکن خلګ نه په پوهیږي ، کوم چې دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ په مینځ کې یو مقرر سوی حقیقت وو ، دې خلګوتلواري نه کوله، بلکه په حکمت اومصلحت سره یې هرکارپه خپل صحیح وخت انجام پیدا کی ، په دې وجه په سورة فتح کې الله ﷻ صلح حدیبیه ته فتح مبین وفرمایله ، دا دحدیبیې دواقعې اهم اجزاء وه په کوم سره چې به دراتلونکو ایتونو په پوهیدو کې اسانې راسي ، اوس دایتونو تفسیر وګوری .

لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ : په دې کې د ، لِيَغْفِرَ لام که دعلت دبیان دپاره واخیستل سي نو مطلب به یې داسې چې دا فتح مبین تاته ځکه درکول سوي ده چې تاته دا درې کمالات حاصل سي ، دکومو چې په دې آیت کې ذکر دی ، په دې کې اولنی شی دټولو مخکنیو او وروستنیو خطاګانو معافي ده ، په سورة محمد کې اول دا معلومه سوي ده چې انبیاء دګناهونو څخه معصوم وي ، د دوې طرف ته چې کوم ځای په قرآن کریم کې دَ ذَنْب یا عصیان وغیره الفاظو نسبت سوی دی هغه دهغوی دلوړ مقام دمناسبت په وجه دداسې کارونو دپاره استعمال سوی دی کوم چې خلاف اولی وو ، مګر دنبوت دلوړېدو مقام په اعتبارسره په غیر افضل عمل کول هم داسې خطاده کوم چې قرآن په طور دتهدید په ذنب اوګناه سره تعبیرکړی دی او د : مَاتَقَدَّمَ څخه مراد هغه خطاګانې دي کومې چې دنبوت څخه مخکې سوې دي او د : مَاتَأَخَّرَ څخه مراد هغه خطاګانې دي کوم چې دنبوت اورسالت څخه وروسته صادرې سوې (مظهري)

او دفتح مبین ددی مغفرت دپاره دسبب کیدو وجه دا ده چی په دی فتح مبین سره به ډیرخلک ډلی ډلی په اسلام کی دا خل سی ، او داسلام دعوت عام کیدل د دوی دژوند لوی مقصد او د دوی داجر اوثواب زیاتونکی دی او داجر او ثواب زیاتیدل سبب دی دگناهونو دکفاری (بیان القرآن)

وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا : دا دوهم نعمت دی کوم چی په دی فتح مبین باندی مرتب سو ، دلته دا سوال پیدا کیږی چی په صراط مستقیم باندی خو دوی داول څخه دی او نه صرف په صراط مستقیم دی ، بلکه دنیا ته ددی صراط مستقیم دعوت ورکول د دوی دشپی ورځی مشغله ده ، نو دهجرت په شپږم کال دفتح مبین په ذریعه دصراط مستقیم دهدایت څه معنٰی ده؟ ددی جواب دسورة فاتحی دتفسیردلفظ دهدایت په تحقیق کی تیر سوی دی ، چی دهدایت یو داسی عام مطلب دی چی درجی یی غیر متناهی دی ، وجه دا ده چی دهدایت معنٰی دمنزل مقصود لاربنوول یادی ته رسول دی او اصل منزل مقصود دهر انسان دپاره دحق تعالٰی رضا او قرب حاصلول دی او ددی رضا او قرب متفاوتی درجی بی شمیره دی ، دیوی درجی دحاصلیدو څخه وروسته د دوهمی او دریمی ضرورت باقی کیږی دکومو څخه چی دلویو څخه لوی ولی بلکه نبی او رسول هم بی نیازه کیدی نه سی ، په دی وجه دَ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ دعا دلمانځه په هر رکعت کی دکولو تعلیم لکه چی امت ته دی په خپله نبی کریم ﷺ ته هم دی چی مطلب یی دصراط مستقیم هدایت یعنی دالله ﷻ دقرب او رضاپه درجوکی ترقی حاصلول دی ، په دی فتح مبین باندی حق تعالٰی ددی قرب او رضا یو ډیر لوی اعلٰی مقام دوی ته عطا وفرمایی ، کوم چی یی د: يَهْدِيَكَ په لفظ سره تعبیر فرمایلی دی، وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا دا دریم نعمت دی کوم چی په دی فتح مبین باندی مرتب سو ، چی دالله ﷻ امداد او اعانت کم چی تاته همیشه حاصل دی دا وخت ددی مدد لویه درجه تاته درکول سوه .

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَّعَ إِيمَانِهِمْ

(الله) هغه ذات دی چی نازل یی کی اطمنان په زړونو دایماندارو چی نور زیات سی د دوی دایمان څخه

وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝٤ لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

او دالله ﷻ دی ټولی لښکری داسمانونو او دمځکو ،او دی الله خبردار او حکمت والا ،چی ورسوی ایماندارسړی او مؤمنانی ښځی

جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ

باغونو ته چی بهیږي به لاندی دهغو څخه نهرونه همیشه به وی په هغه کی اولیری به کړی دهغو څخه

سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَٰلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا ۝٥ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ

گناهونه دهغوی ، او دا دی دالله په نزد لوی مراد پیدا کول ، او چی په عذاب کړی منافقان سړی

وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْمُشْرِكِيْنَ وَالْمُشْرِكٰتِ الظَّآنِّيْنَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ ؕ

اومنافقانی ښځی او مشرکان سړی اومشرکانی ښځی اټکل ترونکی په الله بد اټکل کوونکی ،

عَلَيْهِمْ دَآئِرَةُ السَّوْءِ ۚ وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَاَعَدَّ لَهُمْ

په هغوی به ولوېږي مصیبت ، او غصه سو الله هغوی ته او لعنت یی وکی په هغوی اوتیار کړی یی دی دهغوی

جَهَنَّمَ ؕ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ﴿۶﴾ وَلِلّٰهِ جُنُوْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿۷﴾

دپاره جهنم، اوډیربد ځای دی دورتلو ، او دالله دی تولی لښکری داسمانونواو دمځکی، اودی الله زبردست حکمت والا

تفسیر: هغه خدای داسی دی چاچی دمسلمانانو په زړونوکی تحمل پیدا کی (چی ددی دوه اثره دی یو دجهاد دبیعت په وخت کی دهغه طرف ته مسابقت او عزم او همت لکه چی دبیعت رضوان په واقعه کی لوړ ذکر سوی دی او دوهم اثر دکفارو دبی ځایه ضد په وخت کی خپل جوش اوغضب په واك کی ساتل چی ذکر یی ددی واقعی په لسم جز کی په تفصیل سره راغلی دی اومخ ته هم په ، فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِيْنَتَهٗ عَلٰى رَسُوْلِهٖ کی به راسی) چی دهغوی داولنی ایمان سره دهغوی ایمان نور زیات سی (ځکه چی په اصل کی اطاعت رسول ذریعه ده په نور دایمان کی دزیاتی ، او په دی واقعه کی په هر اړخ سره داطاعت رسول مکمل امتحان وسو چی هرکله رسول دجهاد ددعوت دپاره وبلل او بیعت یی ورځخه واخیستی نو په ډیره خوشحالی اومسابقت سره ټولوبیعت وکی او دجهاد دپاره تیار سول ، او هرکله چی دحکمت او مصلحت ترمخه نبی کریم ﷺ دقتال ځخه منع کړل او ټول صحابه کرام ؓ دجهادپه جوش کی دجنګ دپاره بی قرار وه ، مګر اطاعت رسول ﷺ ته یی سرکښته کی اودجنګ ځخه منع سول) او دآسمانونو او دمځکی ټولی لښکری (لکه ملائکی اوټول مخلوقات) دالله ﷻ (لښکری) دیَ (په دی وجه دکفارو شکست او ددین اسلام دسر بلندی دپاره الله ﷻ ستاسی دقتال او جهاد محتاج نه دی ، هغه که وغواړی نو دخپلو ملائکو لښکر به را وغواړی لکه چی دبدر، حنین اواحزاب په غزاګانوکی ددی مشاهده وسوه اودا لښکر لیږل هم دمسلمانانو دهمت دزیاتولو دپاره دی ، کنه نو یوه ملائکه هم دټولو دپاره کافی ده ، په دی وجه تاسی خلګو ته دکفارو په ډیروالی لیدلو باندی په جهاد اوقتال کی څه تردد کول نه دی په کار، او نه په کوم وخت کی چی دالله او درسول حکم دجنګ نه کولو وی ، هغه وخت په جنګ نه کولو کی څه تردد کول په کار دی ، چی افسوس صلح وسوه اوکفار محفوظ سول ، سزا یی وانه خیستل اودجنګ یا دجنګ نه کولو په نتیجو اوانجام باندی الله ﷻ زیات پوه دی ، ځکه چی الله ﷻ (په مصلحتونو) لوی پوه اوحکمت والا دی (هرکله چی په جنګ کی حکمت وی ، دهغه حکم کوی اوکله چی په جنګ نه کولوکی مصلحت وی دهغه حکم فرمایی ، په دی وجه مسلمانانو ته په کار دی چی په دواړو حالتونوکی خپل جذبات درسول دحکم تابع ساتی ، کوم چی سبب دی دزیادت دایمان مخ ته دایمان دزیاتی دثمری بیان دی یعنی) چی الله ﷻ (ددی اطاعت په دولت) مسلمانان سړی اومسلمانانی ښځی داسی جنتونو ته داخل

کړي دکوم لاندي چي به نهرونه جاري وي په کوموکي چي به همیشه همشه اوسیږي اوچي (ددی اطاعت په دولت) دهغوي گناهونه لیري کړي (څکه چي درسول په اطاعت کي دگناهونو څخه توبه اونیك عملونه تول داخل دي ، کوم چي دتولو گناهونو او بدیو کفاره وي) او دا (څه چي ذکرسول) دالله ﷻ په نزد لویه کامیابی ده (په دي آیت کي یي اول دمومنانو په زړونو دسکینت او تحمل نازلولو دانعام ذکر وفرمایی ، بیا دا انعام دایمان دزیاتوب په ذریعه داطاعت رسول سبب جوړ سو او اطاعت رسول دجنت دداخلیدو سبب جوړ سو ، په دي وجه دا تول کارونه دمومنانو په زړونوکي دسکینت په نزول مرتب سو ، مخ ته یي په دي سکینت مرتب کړي او دمنافقانو ددي څخه دمحرومي او ددي محرومي په سبب سره یي په عذاب کي گرفتار والي بیانوی ، فرمایي ، یعني دا سکینت یي دمسلمانانو په زړونو وفرمایي او دکفارو په زړونو یي نازل ونه فرمایي) چي الله ﷻ منافقانو سړو او منافقانو ښځو ته اومشرکانو سړو اومشرکانو ښځو ته (په وجه ددوي دکفر) عذاب ورکړي کوم چي په الله ﷻ بدبدگمانونه لري (ددی بدگمان څخه مراد په اعتبار دسیاق کلام دهغو خلکو گمان دي کومو ته چي دعمري دپاره دحدیبیي دسفر دعوت ورکول سو او هغوي انکار وکی او په خپل مینځ کي یي دا وویل چي دا خلک دمکي والاوو سره مونږ جنگول غواړي دوي پرېږدي ، دوي دهغوي دلاسه محفوظ واپس نه سي راتلی ، داسي خبري کوونکي منافقان کیدي سی او دخپل عام مطلب په اعتبار سره تولي دکفر اوشرك عقیدي په دي بدگمان کي داخلي دي ، ددي تولو دپاره وعید دی چي په دنیا کي) په دوي بد وخت راپریوتونکی دی (چنانچي یو څو ورځي وروسته قتل او قید سول ، او دمنافقانو تول عمر په حسرت اوپریشاني کي تیر سو چي اسلام زیاتیدی او دوي کمیدل دا خو په دنیا کي وسوه) او (په اخرت کي) به الله ﷻ په دوي غضبناك وي او دوي به درحمت څخه لیري کړي او د دوي دپاره هغه دوږخ تیارکړي دی اوهغه ډیر ناکاره ځاي دورتلو دي او (مخ ته ددي وعید تاکید دي چي) دآسمانونو اومځکي تولي لښکري دالله ﷻ دي اوالله ﷻ زبردست (یعني پوره قدرت والا دي که غوښتلي یي نو په خپل څه لښکر به یي هم د دوي صفایي کړي واي چي دوي ددي مستحق دي ، لیکن چونکي هغه) حکمت والا دي (په دي وجه په مصلحت سره په سزا کي مهلت ورکوي)

معلومات اومسئلي : دسورة دشروع په درو ایتونو کي دهغو خاصو انعامانو ذکر دی کوم چي په دي فتح مبین کي په نبی کریم ﷺ باندي سوي دي ، څیني صحابه کرام ؓ کوم چي په سفر دحدیبیي کي د دوي سره وو ، دوي عرض وکی چي یارسول الله دا انعامونه خو ستا دپاره دي الله ﷻ دي تاسی ته مبارك کړي ، زمونږ دپاره څه دي ؟ په دي باندي دا آیتونه نازل سول ، په دي کي اصالةً په حاضرینو دحدیبیي اوبیعت رضوان دالله ﷻ دانعاماتو ذکر دی اوچونکي دغه انعامات دایمان او اطاعت رسول په سبب ورکول کیده ، په دي حیثیت سره تولو مومنانو ته هم شامل دي چي څوك هم په ایمان اواطاعت کي کامل وي ، هغه به ددي انعاماتو مستحق وي .

إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ شَٰهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٨﴾ لِّتُؤْمِنُوا

بیشکه مونږ تاته ولیږي | حالات ښوونکی خوشخبري | او بیره اوروونکی چي تاسی یقین وکړی

بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَتُعَزِّرُوْهُ وَتُوَقِّرُوْهُ ؕ وَتُسَبِّحُوْهُ بُكْرَةً وَّاَصِيْلًا ۝۹ اِنَّ

په الله ﷻ او دهغه په رسول او دهغه مدد وکړی او دهغه عزت وکړی ، اودهغه پاکی بیانوی سهار اومانبام ،

الَّذِيْنَ يُبَايِعُوْنَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُوْنَ اللّٰهَ ؕ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ ۚ

بیشکه کوم خلق چی بیعت کوی تاسره هغه بیعت کوی دالله سره ، دالله لاس دی لوړ پر لاسونو د دوی ،

فَمَنْ نَّكَثَ فَاِنَّمَا يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ اَوْفٰى بِمَا عٰهَدَ عَلَيْهُ

بیاچی څوك قول مات کړی پس ماتوی دځپل نقصان دپاره اوڅوك چی پوره کړی هغه شی په کومه چی یی

اللّٰهَ فَسَيُؤْتِيْهِ اَجْرًا عَظِيْمًا ۝۱۰ ع

اقرار کړی دی دالله سره نو هغه به ده لره ورکړی اجر دیر لوی .

لنډتفسير: (ای محمد ﷺ) موږ ته (دامت په عملونو دقیامت په ورځ) شاهدی ورکوونکی (عموماً) او (په دنیا کی خصوصاً دمسلمانانو دپاره) خوشخبری ورکوونکی او (دکافرانو دپاره) بیرونکی جوړکړی لیږلی یی (او ای مسلمانانو! موږ دی په دی وجه رسول جوړکړی لیږلی دی) چی تاسی خلګ په الله ﷻ او دهغه په رسول ایمان راوړی او دهغه (ددین) مدد وکی او دهغه تعظیم وکی (عقیدةً هم چی الله ﷻ په ټولو کمالاتو سره موصوف او دټولو نقصانونو اوعیبونو څخه پاك وګنی اوعملاً هم چی دهغه اطاعت وکی) اوسهار اوماښام دهغه تسبیح (اوپاکی) بیانوی (که ددی تسبیح تفسیرپه لمانځه سره وسی نودسهارماښام فرض لمونځونه به مرادسی کنه نومطلق ذکربه که څه هم مستحب وی مرادسی مخ ته دځینو خاصو حقونو متعلق ارشاد دی چی) کوم خلګ ستاسره (دحدیبیه په ورځ په دی خبره) بیعت کوی (یعنی بیعت یی کړی دی چی دجهاد څخه به تښتی نه) نوهغوی (په واقع کی) دالله ﷻ سره بیعت کوی (ځکه چی مقصودستاسره په دی باندی بیعت کول دی چی دالله ﷻ احکام به په ځای کوی اوهرکله چی داخبره ده نو ګویا) دخدای لاس دهغوی په لاسونو باندی دی بیا (دبیعت څخه وروسته) چی کوم سړی عهد مات کړی (یعنی په ځای داطاعت مخالفت وکی) نو دده دوعدی ماتولو وبال به په ده پریوزی اوکوم سړی چی داخبره پوره کړی ، په کومه یی چی (په بیعت کی) دخدای سره وعده کړې ده نو دیر ژر به خدای ده ته لوی اجر ورکی .

معلومات اومسئلې : په تیرو ایتونوکی دالله ﷻ دهغو انعامونو ذکر وو ، کوم چی په نبی کریم ﷺ او د دوی په امت خصوصاً دبیعت رضوان پرشرکاو باندی سوی وه ، اوچونکی ددی انعامونو ورکوونکی الله ﷻ او واسطه دورکولو یی نبی کریم ﷺ دی په دی مناسبت سره په ذکر سوو ایتونو کی د دوی دحقونو او تعظیم اوتکریم ذکر دی ، اول نبی کریم ﷺ ته خطاب دی د دوی دری صفتونه بیانوی ، شاهد ، بشیر ، نذیر ، دشاهد معنی شاهدی ده مراد ددی هغه دی کوم چی دسورة نساء دایت ، فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ

بشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا: په تفسير کې تيرسوي دي چې هرنبي به دخپل امت په بابت کې ددې خبرې شاهدي ورکوي چې ده دالله ﷻ پيغام امت ته ورسوي ، بيا چا اطاعت وکې چا نافرماني ، دغه شان به نبي کريم ﷺ دخپل امت متعلق شاهدي ورکوي ، دسورة نسآء دايت په تفسير کې قرطبي ليکلې دي چې دانبياؤ دا شاهدي دخپلې زماني دموجودو خلګو متعلق به وي چې د دوی دحق دعوت چاقبول کې ، چا نافرماني وکړه ، دغه شان دنبي کريم ﷺ دشاهدي دخپلې زماني دخلګو متعلق به وي ، اوځيني حضرات فرمايي چې دا شاهدي به دټول امت په عملونو طاعتونو اوګناهونو باندې وي ځکه چې دځينو روايتونو مطابق دامت عملونه سهار مابنام نبي کريم ﷺ ته ملائکې پيش کوي ، په دې وجه به دوی دټولو امت دعملونو څخه باخبره وي (ذکر يې کړی دی قرطبي دسعيدبن مسيب څخه)

او دبشير معنی خوشخبري ورکوونکې ، دنذير معنی بيرونکې دی ، مراد دا دی چې ته دامت مومنانو او اطاعت کوونکو ته دجنت خوشخبري ورکوونکې يې او دکفارو فاجرانو دعذاب څخه بيرونکې يې ، مخ ته درسول دليږلو مقصود دا وښوول سو ، چې تاسې خلګ په الله ﷻ او دهغه په رسول ايمان راوړی او دايمان سره يې دنورو زياتو درو صفتونو ذکر فرمايلې دی ، کوم چې په مومنانوکې کيدل په کار دی ، تُعَزِّرُوهُ ، تُوَقِّرُوهُ ، تُسَبِّحُوهُ ، تعزروه ، دتعزير څخه مشتق دی چې معنی يې مدد کول دی اوسزا ته چې تعزير ويل کيږي ، هغه هم ځکه چې دمجرم حقيقي مدد په دې کې دی ، چې په ده سزا جاري سي ، (مفردات القرآن للراغب)

او، تُوَقِّرُوهُ: دتوقير څخه مشتق دی چې معنی يې ده تعظيم، او: تُسَبِّحُوهُ: دتسبيح څخه مشتق دی چې معنی يې پاکي بيانول دی ، په دې کې اخري لفظ خو متعين دی چې دالله ﷻ دپاره کيدی سي ، په دې وجه دتُسَبِّحُوهُ په ضميرکې بغير ددې څخه بل احتمال نسته چې دالله ﷻ طرف ته راجع وي ، په دې وجه اکثرو حضراتو دمخکنيو دواړو جملو ضميرونه هم دالله ﷻ طرف ته راجع کړې دی اومعنی يې دا مقرره کړې ده چې ايمان راوړی اودالله ﷻ يعنی دهغه ددين اورسول مدد وکې او دهغه تعظيم وکې او دهغه تسبيح کوی او ځينو حضراتو دمخکنيو دواړو جملو ضمير درسول طرف ته راجع کړی دی ، مطلب يې دا مقرر کړی دی چې درسول مدد کوی او تعظيم يې کوی او دالله ﷻ تسبيح کوی.

مګرځيني مفسرين فرمايي چې په دې کې انتشار دضميرونو لازميږي کوم چې دبلاغت څخه خلاف وي. والله اعلم

ددې څخه وروسته ددې بيعت ذکر دی دکوم واقعه چې دحديبيې دقصې په لسم جزء کې تيره سوي ده ، ددې بيعت متعلق الله ﷻ ارشاد فرمايي چې کومو خلګو دنبي کريم ﷺ په لاس دا بيعت وکې چونکې مقصود ددې څخه دالله ﷻ دحکم تعميل او رضا جويي ده ، په دې وجه ګوياپه خپله يې دالله ﷻ سره بيعت وکې ، او هرکله چې دوی درسول په لاس کې لاس ورکې نوګويا دالله ﷻ په لاس يې بيعت وکې ، دالله ﷻ لاس دمتشابهاتو څخه دی چې کيفيت اوحقيقت يې نه چاته معلوم دی اونه يې دمعلومولو فکر کول سم او صحيح دی ، ددې بيعت فضيلت مخ ته هم راځي.

لفظ دبيعت په اصل کې دځه خاص کار دپاره دعهد اخيستلو نوم دی ، ددې پخواني او سنت طريقه ديو بل سره دعهد کوونکو په لاس کې لاس ورکول دی ، که څه هم په لاس کې لاس ورکول شرط اوضروري

نه دی ، په هرحال دکوم کار چې دچاسره عهد کول کیږي ، دهغه پابندي شرعًا واجب او ضروري ده ،
اوخلاف ورزي یې حرامه ده ، په دې وجه مخ ته فرمایي چې کوم سړی دبیعت داعهد مات کې نوخپل
نقصان کوي ، الله ﷻ او رسول ﷺ ته ددې هیڅ نقصان نه رسیږي او څوك چې دا عهد پوره کړي نو هغه ته
الله ﷻ لوی اجر ورکوونکی دی .

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ

اوس به ووایي تاته وروسته پاته کیدونکي دصحرا دخلقو څخه چې مشغوله کړو مونږ خپلو مالونو او خپلو اهلونو،
پس ته مونږ ته بخښنه وغواړه ، هغوی وایي په خپلو ژبو سره ،

مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۚ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ

هغه چې په زړونو کې یې نسته ، ته ووایه چې څوك مالك دی تاسی لره دالله څخه دڅه شی که

أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا ۚ بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

هغه وغواړي ستاسی نقصان یا وغواړي ستاسی فائده ، بلکه الله دی ستاسی په ټولو کارونو

خَبِيرًا ﴿١١﴾ بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ

خبردار ، دا سی نه ده بلکه تاسی ګمان کړی وو چې واپس به نه سی رسول او مؤمنان

أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزُيِّنَ ذَٰلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ

خپلو کورونو ته هیڅکله ، او ښائسته سو دا خیال ستاسی په زړونو کې او ګمانونه وکړل تاسی بدګمانونه ،

وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾ وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا

او واست تاسی قوم هلاکیدونکی ،اوڅوك چې یقین ونه کړي په الله او دهغه په رسول ، نو مونږ تیار کړی دی

لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ﴿١٣﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ يَغْفِرُ لِمَنْ

دکافرانو دپاره ګرم اور ، او الله ﷻ لره دی حکومت داسمانونو او دمځکی ، بخښنه کوي چالره چې

يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٤﴾

وغواړي او عذاب ورکوي چالره چې وغواړي ، او دی الله ﷻ بخښونکی مهربانه .

تفسیر: کوم دصحراء خلک چی (دحدیبیی ددی سفرڅخه) وروسته پاته سوی دی (په سفرکی شریك نه سول) هغوی به ډیر ژر (هرکله چی ته مدینی ته ورسیږی) تاته (دخبری جوړولو په طور) ووایی چی (مونږ چی ستاسره شریك نه سو دهغه وجه دا ده چی) مونږ ته زمونږ مالونو او اهل او عیال فرصت رانه کی (یعنی دهغو په ضرورتونو کی مشغول وو) نو زمونږ دپاره (ددی کوتاهی) دمعافی دعا وکړه (مخ ته حق تعالی د دوی تکذیب فرمایی چی) دا خلک په خپلو ژبو سره هغه خبری کوی کوم چی دهغوی په زړونوکی نه وی (مخ ته دوی ته تلقین دی چی دا خلک کله چی تاته دا عذر پیش کی نو) ته ووایه چی (اول خو دا عذر که رښتینی هم وی نو په مقابله دالله ﷻ او درسول ﷺ دقطعی حکم کی محض عذر لنگ او باطل وو، څکه چی مونږ پوښتنه کوو چی) هغه څوك دی کوم چی دخدای په مخکی ستاسی دپاره (په نفع او نقصان کی) دڅه شی اختیار لری که الله ﷻ تاسی ته څه نقصان یاڅه نفع رسول غواړی (یعنی ستاسی په ذات یاستاسی په مال او عیال کی چی کومه نفع یانقصان په تقدیرالهی کی مقدرسوی دی ددی په خلاف کولو سره چاته اختیار نسته، البته شریعت اسلام په ډیرو مواقعو باندی دداسی خطرو عذر قبلوی، رخصت یی ورکړی دی، په دی شرط چی دغه عذر واقعی وی او کوم ځای چی شریعت دغه عذرنه دی قبول کړی او رخصت یی نه دی ورکړی بلکه حکم یی قطعی کړی دی، لکه چی په زیربحث مسئله کی دی چی دحدیبیی دسفر دپاره الله اورسول ﷺ دکور او کارونو مشغله قابل قبول عذرنه دی مقرر کړی، که څه هم هغه واقعی وی، دوهم دا عذرکوم چی تاسی کوی واقعی او رښتینی هم نه دی، لکه چی مخ ته راځی او تاسی چی گنی چی ماته ددی دروغو خبر نسته، مگر حقیقت دا دی چی) الله ﷻ (کوم چی) ستاسی په ټولو عملونو خبردار دی (ما ته په ذریعه دوحی اطلاع راکړي ده چی ستاسی دغیر حاضری وجه هغه نه ده کوم چی تاسی بیانوی) بلکه (اصل وجه دا ده چی) تاسی دا گڼله چی رسول او مومنان به خپلو کورنو ته هیڅکله بیرته رانه سی (بلکه مشرکان به دټولو صفایی وکی) او دا خبره ستاسی په زړونوکی ښه هم معلومیده (په وجه دالله او درسول ددښمنی چی ستاسی دزړه تمناهم وه) او تاسی بدبدگمانونه وکړل او تاسی (ددی بدو گمانونو په وجه سره کوم چی کفری خیالات دی) بربادیدونکی خلگ سوا ست (که ددی وعیدونو په اوریدو تاسی اوس هم په زړه سره ایمان راوړی نو خیر دی کنه نو) کوم سړی چی په الله ﷻ او دهغه په رسول ایمان رانه وړی نو مونږ دکافرانو دپاره دوږخ تیارکړی دی (او دمومن او غیر مومن دپاره دمذکوره قانون په مقرر کولو سره دی تعجب نه کول کیږی څکه چی) دټولو آسمانونو او مځکو حکومت دالله ﷻ دی هغه چی چاته وغواړی بخښنه کوی او چا ته چی غواړی سزا ورکوی او (کافران که څه هم مستحق دعذاب وی لیکن) الله ﷻ لوی غفور او رحیم دی (چی که دوی هم په رښتینی زړه سره ایمان راوړی نو دوی به هم وبخښی)

معلومات او مسئلی: دا مضمون کوم چی لوړ ذکر سو دهغو کلیوالو متعلق دی کومو ته چی نبی کریم ﷺ په سفر دحدیبیه کی دځان سره دتللو حکم کړی وو، مگر هغوی دبهانه بازی څخه کار واخیستی چی بیان یی په قصه دحدیبیه کی په اول جزء کی سوی دی، دځینو روایتونو څخه دا معلومیږی چی په هغوی کی ځینی حضرات وروسته توبه گار او مخلصان سوی وه.

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ

اوس به ووايي وروسته پاته سوي هركله تاسي ځئ غنيمتونو اخيستلو ته پرېږدئ چي مونږ هم ولاړسو تاسي سره غواړي

يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَٰلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ

چي بدله كړي د الله خبره ، ته ووايه تاسي زمونږ سره هيڅكله نه سي تللی دغسي ويلي وه الله مخكي

فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿۱۵﴾

نو دوی به ووايي چي داسي نه ده بلكه تاسي حسد كوئ زمونږ سره داسي نه ده بلكه دوی نه پوهيږي مگر لږ دول

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ

ووايه وروسته پاته سوه كليوالو ته آئنده به تاسي را وبلل سي يو قوم ته چي سخت جنگ

شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا

كوونكي به وي تاسي به ورسره جنگ كوئ يا به هغوی مسلمانان سي، بيا كه حكم ومنئ در به كړي تاسي ته الله

حَسَنًا وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿۱۶﴾

بدله ښه ، او كه واپس سی لكه چي واپس سوي وئ اول وار در به كړي تاسي ته يو عذاب دردناك ،

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ

نسته په ړانده باندي تكليف ، او نه په گوډ باندي تكليف ، او نه په مريض باندي

حَرَجٌ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا

تكليف ، او څوك چي حكم ومني د الله او د هغه د رسول داخل به كړي دي باغونو ته چي بهيږي به لاندي

الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿۱۷﴾

د هغوی څخه نهرونه ، او څوك چي واپس سي عذاب به ور كړي هغه ته عذاب دردناك .

لنډتفسير: كوم خلگ چي (د حديبيې د سفر څخه) وروسته پاته سوه ، هغه به ډير ژر هركله چي (د خيبر) غنيمتونو اخيستو ته ځئ (مطلب دا دی چي هركله تاسي د خيبر فتح كولو ته ځئ كوم ځای چي غنيمت

ورکول کیدونکی دی نو دغه خلک به تاسی ته) ووایی چی مونږ ته هم اجازه راکړه چی مونږ ستاسی سره ولاړسو (وجه ددی درخواست دمالِ غنیمت طمع وه چی حاصلیدل یی په قرائنو سره دوی ته معلوم اومتوقع وو، په خلاف دسفر دحدیبیې څخه چی په دی کی زحمت بلکه هلاکت زیات متوقع وو، ددی په حقله الله ﷻ فرمایی چی) هغه خلک داغواړی چی دخدای حکم بدل کړی (یعنی حکم دالله ﷻ دا وو چی دی غزا ته به صرف هغه خلک ځی کوم چی په حدیبیه اوبیعت رضوان کی شریك سول ، دهغوی څخه ماسوا نورهیڅوك به نه ځی خصوصًا هغه خلک کومو چی دحدیبیې دسفر څخه وروسته پاته کیدل اختیار کړل اوبهانه بازی یی وکړه) نو ته ووایه چی تاسی هیڅکله زمونږ سره نه سی تللی (یعنی ستاسی دا درخواست مونږ نه سو منظورولی ځکه چی په دی کی دالله ﷻ دحکم بدلولو گناه ده ځکه چی) الله ﷻ دمخکی څخه داسی فرمایلی دی. (یعنی دحدیبیې څخه په واپسی کی الله ﷻ داحکم فرمایلی وو چی دخیبر غزاته به دحدیبیې دخلگو څخه ماسوا بل څوك نه راځي او دا دخدای حکم په ظاهره په قرآن کی مذکور نه دی ، ددی څخه معلومه سوه چی دا حکم دوحی غیر متلو په ذریعه دوی ته ورکول سوی وو، کوم چی دحدیث په ذریعه بیانول کیږی ، او دا هم ممکنه ده چی دحدیبیې څخه په واپسی کی چی سورة فتح نازل سو او په دی کی دا آیت راغی ، وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ددی نږدی فتح څخه مراد فتح دخیبرده ، نو داسی دی آیت اشاره وکړه چی دا فتح خیبر به ددغوحدیبیه والاوو نصیب وی ، اوهرکله چی ته دوی ته دا جواب ورکړی) نو دغه خلک به ووایی (ظاهره ده چی د دوی ﷺ په مخکی ویل مرادنه دی ، بلکه نورو ته به وایی ، چی زمونږ دځان سره نه بوتللو ته چی دخدای حکم وایی ، خبره دانه ده) بلکه تاسی خلک زمونږ سره حسد کوی (په دی وجه زمونږ شریکیدل نه خوښوی حال دا دی چی په مسلمانانوکی دحسد هیڅ شائبه نسته) بلکه په خپله داخلک ډیرکم په خبره پوهیږی (که پوره پوهیدی نو ددی حکم حکمت به یی ډیر په آسانی سره معلوم کړی وای چی په حدیبیه کی دی حضراتو ډیر دلویی خطری اولوی امتحان کار وکی ، منافقانو خپل دنیوی غرضونه مقدم کړل دا وجه دهغوی دتخصیص او دهغوی دمحرومی ده ترڈی ځایه پوری مضمون دخیبر په حقله وو، مخ ته دیوی بلی واقعی متعلق دخبری دپاره ارشاد کیږی چی) ته دی وروسته پاته سوو کلیوالوته (دا هم) ووایه چی (که یو خیبر ته ولا نه ړی نوڅه خبره ده ، دثواب حاصلولو دپاره نوری موقعی هم راتلونکی دی چنانچی) ډیر ژر به تاسی دداسی خلگو (سره دجنګ) طرف ته راوبلل سی کوم چی به سخت جنگ کوونکی وی (مراد ددی څخه دفارس اوروم تربیت یافته اوسامان والاوو چی) یاخو به دهغوی سره جنګ کوی یابه هغوی تابعدار (داسلام) سی (برابره خبره ده که اسلام قبول کړی یاداسلامی حکومت اطاعت اوجزیه ورکول قبول کړی ، مطلب دا دی چی تاسی به ددغه کار دپاره راوبلل سی) نو (دغه وخت) که تاسی اطاعت وکی (اودهغو سره موجهاد وکی) نوتاسی ته به الله ﷻ نیکه بدله درکړی اوکه تاسی (هغه وخت هم) روی گردانی وکړه ، لکه چی ددی څخه مخ ته (په حدیبیه وغیره کی) تاسی روی گردانی کړي ده نو هغه به د دردناك عذاب سزا درکړی (البته دجهاد ددعوت څخه معذور خلک مستثنی دی چنانچی) نه په ړوند څه گناه سته اونه په گوډ څه گناه سته او نه په ناجوړی څه گناه سته او (لوړ چی کومی دمجاهدینو دپاره دجنت اونعمت وعدی او دجهاد څخه دځان

پناه کوونکو دپاره وعیدونه ذکر دي په هغوی کی څه ددي خلگو تخصیص نسته ، بلکه قاعده کلیه ده (چی) کوم سړي دالله اورسول ﷺ خبره مني ، هغه به داسي باغونو ته دا خل کړي دکومو دلاندي چی به نهرونه بهیږي اوکوم سړي چی روی گرداني (دحکم څخه) کوی هغه ته به ددردناك عذاب سزا ورکی.

معلومات اومسئلي : په ذکر سوو ایتونو کی دهغه واقعی ذکر دی کومه چی دحدیبیی څخه دواپسی څخه وروسته په سنه۷ هجری کی پیښه سوه ، هرکله چی نبی کریم ﷺ دخیبر دغزا اراده وفرمایله نوصرف هغه خلگ یی دځان سره واخیستل کوم چی دحدیبیی اوبیعت رضوان په سفرکی شریك وه اوالله ﷻ خپل رسول ﷺ ته دخیبر دفتح او دهغه ځای څخه دغنیمت دمالونو ورکول کیدو وعده فرمایلی وه ، دا وخت دکلیو هغه خلگ کوم چی دحدیبیی په سفرکی یی سره دبللو عذرونه وکړل او وروسته پاته سوی وه هغوی هم دخیبر جهادته دتللو اراده وکړه ، برابره خبره ده که په دی شان سره وه چی هغوی ته په قرائنو سره دخیبر فتح کیدل او دهغه ځای څخه دغنیمت دمال ورکول کیدو امید وو اویا یی دمسلمانانو سره دالله ﷻ دمعاملی او دصلح حدیبیه څه برکتونه ولیدل ، هغوی دجهاد څخه په پاته کیدو ستومانه سول او اوس یی په جهاد کی دشرکت اراده وکړه ، دهغوی په جواب کی الله ﷻ فرمایی چی داخلگ دالله ﷻ کلام یعنی دهغه حکم بدلول غواړی ، يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللهِ او مراد ددی حکم څخه دخیبر غزاده او ددی دغنیمتونو صرف دحدیبی دخلگو سره مخصوص کیدل دی او ددی څخه وروسته په، كَذٰلِكُمْ قَالَ اللهُ مِنْ قَبْلُ کی هم دانخصیص داهل حدیبیه قول دی، مگر دلته داسوال پیداکیږی چی په قرآن کریم کی خو هیچیری ددی تخصیص ذکرنسته بیاددی تخصیص وعدی ته کلام الله اوقال الله ویل څنگه صحیح سول؟

(وحي الهي صرف په قرآن کي منحصر نه ده دقرآن څخه علاوه هم په ذريعه دوحي احکام راغلي دي او درسول الله ﷺ احاديث هم دکلام الله په حکم کي دي)

علماء فرمایی چی دا تخصیص داهل حدیبیه په وعده سره کومه چی الله ﷻ فرمایلی ده ، ددی په قرآن کی هیچیری صراحةً ذکر نسته ، بلکه دا تخصیص داهلِ حدیبیی وعده الله ﷻ دوحی غیر متلو په ذریعه رسول الله ﷺ ته په سفر دحدیبیی کی فرمایلی وه ، دغه یی دلته دَ کلام الله اوقال الله په الفاظو سره تعبیر فرمایلی ده ددی څخه معلومه سوه چی دقرآن داحکامو څخه علاوه چی کوم احکام په صحیح احادیثو کی ذکر دی هغه هم ددی آیت دوضاحت مطابق په کلام الله اوقول الله کی دا خل دی ، کوم ملحدین چی دنبی کریم ﷺ احادیث ددین حجت نه مني ، دا آیتونه د دوی دالحاد ښکاره کولو دپاره کافی دی ، پاته سوه دا مسئله چی په دی سورة کی کوم چی دحدیبیی دسفر په شروع کی نازل سوی دی ، دا الفاظ په قرآن کی موجود دی ، أَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا : او دمفسرینو په اتفاق دلته دفتح قریب څخه فتح خیبر مراد دی ، نو داسی په قرآن کی دفتح خیبر او ددی دغنیمتونو حدیبیی والاوو ته د ورکول کیدو وعده راغله دغه ددی لفظ دکلام الله اوقال الله مراد کیدی سی ، نو حقیقت دا دی چی په دی آیت کی دغنیمت وعده خوسته ، مگر ددی ذکر نسته چی دا غنیمت دی دحدیبیی والاوو سره مخصوص وی ، دوهم په دی کی دنه شریکیدو دا تخصیص خو بیشکه په حدیث درسول سره معلوم سوی دی ، هغه دکلام الله اوقال الله مصداق کیدی سی.

اوځینی حضرات چی کوم دسورة توبه آیت ددی مصداق ګرځوی یعنی ، فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ : نو په دی وجه صحیح نه ده چی داآیت دغزوه تبوك متعلق راغلی دی او دا دخیبر دغزا څخه وروسته په سنه (۹) هجری کی سوي ده (قرطبی وغیره)

قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا: په دی کی یی چی کوم په تاکیدی طور باندی متخلفینو (وروسته پاته خلګو) دحدیبیی ته دا فرمایلی دی چی تاسی هیڅکله زمونږ سره نه سی تلی ، دا صرف دخیبر دغزا سره مخصوص ده ، مخ ته په بل جهاد کی نه شریکیدل دا په دی سره نه لازمیږی دا وجه ده چی ددی متخلفینو دحدیبیی دمزنیه اوجُهینه قبیلی وروسته دنبی کریم ﷺ په غزاګانو کی شریکی سوی (کما فی الروح عن البحر، بیان)

(دحدیبیی په متخلفینو کي ځیني خلك بیا وروسته توبه ګار سول اوربښتیني مسلمانان سوی وه)

دخیبر دغزا په وخت کی چی څومتخلفین دحدیبیی وه ، تولوکه څه هم ددی جهاد دشرکت څخه منع سوی وه ، حال دا دی چی په دوی کی ټول منافقان نه وه ، ځینی مسلمانان هم وه اوځینی که څه هم هغه وخت منافقان وه ، لیکن وروسته ورته دربښتینی ایمان توفیق سوی وو، په دی وجه دداسی خلګو ددلجویی دپاره راتلونکی ایتونه راغلل په کوموکی چی دوی ته تسلی ورکول سوي ده ، چی که څه هم دخیبر غزا دالله ﷻ دوعدی مطابق داهلِ حدیبیه دپاره مخصوص سوه ، مګرکوم چی مخلص مسلمانان دی اوپه زړه سره په جهادکی شرکت غواړی دهغوی دپاره نوری موقعی راتلونکی دی ، هغه موقعی قرآن کریم دیوی خاصی پیش ګویی په صورت کی بیان فرمایی چی ظهور یی دنبی کریم ﷺ څخه وروسته کیدونکی دی ، ارشاد فرمایی ، سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ: یعنی یو داسی وخت راتلونکی دی ، کله چی تاسی ته دجهاد دپاره دعوت درکول سی ، او دا جهاد به دیولوی سخت جنګجو قوم سره وی اوتاریخ اسلام شاهد دی چی دا واقعه دنبی کریم ﷺ په عهد مبارك کی نه ده پیښه سوی ، ځکه چی اول خو ددی څخه وروسته د دوی اعرابو ته په جهاد کی دشرکت کولو دعوت نه دی ثابت ، دوهم ددی څخه وروسته دیو داسی قوم سره مقابله هم نه ده سوی ، دکومو دبهادری اوسختوالی چی قرآن ذکر فرمایلی دی ، ځکه چی دتبوك غزا که څه هم دداسی قوم په مقابله کی وه مګر په دغه غزا کی نه اعرابو ته ددعوت ورکولو ثبوت سته او نه په دی کی دجنګ نوبت راغلی دی ، ځکه چی په مقابلو خلګو الله ﷻ رعب واچوی او هغوی مقابلی ته رانغله ، نبی کریم ﷺ اوصحابه کرام ﷺ بغیر دجنګ کولو څخه بیرته راغلل.

اوپه غزوه حنین کی هم نه دوی ته دعوت ورکول ثابت دی او نه مقابله دداسی قوم سره وه کوم چی سخت اوسامان والاوی ، په دی وجه دتفسیر په امامانوکی ځینو فرمایلی دی چی مراد ددی څخه دفارس او روم یعنی کسرٰی او قیصر قومونه دی ، دکومو سره چی جهاد دحضرت فاروق اعظم رحمه الله په دورکی وسو (داقول دابن عباس ﷺ ، عطاء مجاهد رحمه الله ابن ابی لیلی اوحسن ﷺ دی (قرطبی)

او حضرت رافع بن خدیج ﷺ فرمایی چی مونږ به دقرآن دا آیت وایه اومونږته نه وه معلومه چی داکوم قوم دی ، تردی چی دنبی کریم ﷺ څخه وروسته صدیق اکبرﷺ دخپل خلافت په زمانه کی مونږ ته دبنو حنیفه دیمامی دخلګو یعنی دمسلیمه کذاب دقوم سره دجهاد کولو دعوت راکی ، دغه وخت مونږ پوه سو چی دا قوم ددی آیت څخه مراد وو ، مګر په دی دواړو خبرو کی څه تضاد اوتعارض نه سی کیدی چی دا ټول

قومونه دي په کې دا خل وي.
امام قرطبي ددې دبيانولو څخه وروسته فرمايي چې دا آيت ددې دليل دی چې دحضرت صديق اکبر رضي الله عنه او فاروق اعظم رضي الله عنه خلافت دحق مطابق وو ، د دوی ددعوت ذکر په خپله قرآن په دې آيت کې کړې دی.
تُقَاتِلُوْنَهُمْ اَوْ يُسْلِمُوْنَ : دحضرت ابي په قرآئت کې حَتّٰى يُسْلِمُوْا بغير دنون څخه راغلی دی ، په دې وجه قرطبي ددې مطابق حرف دَ ، اوْ ، دحتٰى په معنٰی کې اخيستی سی ، يعنې ددغه قوم سره به جنګ ترهغه وخته پورې کيږي ، ترڅو پورې چې هغه مطيع فرمانبردار نه سي برابره خبره ده که اسلام قبول کړي يا د اسلامي حکومت په اطاعت کې او سيدل قبول کړي.
لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ : حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمايي چې هرکله دا لوړ آيتونه نازل سول په کومو کې چې دجهاد څخه پرپاته کيدونکو وعيد راغلی دی ، وَاِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا : نوځينو معذورو خلکو کوم چې دصحابه کرامو رضي الله عنهم څخه وه ، دهغوی سره فکر سو چې مونږ خو په جهاد کې دشرکت قابل نه يو ، هسې نه چې مونږ هم په دې وعيدکې شامل سو په دې باندې دا آيت نازل سو ، په کوم کې چې ړانده ګوډ ، بيمار دجهاد دشرکت دحکم څخه مستثنٰی سول . قرطبي والله اعلم

لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ يُبَايِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِيْ قُلُوْبِهِمْ

بيشکه الله خوشحاله سو دايماندارو څخه هرکله چې يې بيعت کوی ستاسره دهغه درختي لاندې نومعلوم سو څه

فَاَنْزَلَ السَّكِيْنَةَ عَلَيْهِمْ وَاَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيْبًا ﴿۱۸﴾ وَّمَغَانِمَ كَثِيْرَةً

چې ددوی په زړونو کې وه، نونازل يې کې په دوی اطمينان او انعام يې ورکی دوی ته يوه فتح نژدې، او ډېر غنيمتونه

يَّاْخُذُوْنَهَا ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿۱۹﴾ وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيْرَةً

کوم چې به دوی اخلي او دی الله زبردست حکمت والا ، وعده کړې ده تاسی سره الله دډيرو غنيمتونو

تَاْخُذُوْنَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهٖ وَكَفَّ اَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ ۚ وَلِتَكُوْنَ

چې تاسی به يې اخلې پس ژريې ورسوی تاسی ته داغنيمت او بنديي کړل لاسونه دخلقو ستاسی څخه او چې

اٰيَةً لِّلْمُؤْمِنِيْنَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿۲۰﴾ وَّاُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوْا

دا يوه نمونه دقدرت سي دمؤمنانو دپاره ، او وښيي تاسی ته لار سيده ، او يوه فتح کومه چې ستاسی په وس

عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ اللّٰهُ بِهَا ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرًا ﴿۲۱﴾

کې را نغله هغه دالله په واك کې ده ، او دی الله ﷻ په هر يو شي باندې قدرت لرونکی.

تفسیر: بیشکه الله ﷻ دهغو مسلمانانو څخه (کوم چې ستاسره په سفرکې وه) خوشحاله سوهرکله چې دی خلګو ستاسره تردرختی لاندی (په جهادکې په ثابت قدم پاته کیدو) بیعت کوی او دهغوی په زړونو کې چې څه (داخلاص اوعهد پوره کولو قصد) وو، الله ﷻ ته هغه هم معلوم وو او (دغه وخت) الله ﷻ دهغوی (په زړونو) کې اطمینان پیدا کی (په کوم سره چې دوی ته دخدای په حکم منلوکې ذره تردد یا پس اوپیش رانغی دا خو معنوی نعمتونه سول) او (ددی سره ځینې محسوس نعمتونه هم ورکول سول، په کوموکې چې معنوی نعمتونه هم شامل وه، چنانچې) دوی ته مو یوه لاس په لاس فتح ورکړه (مراد ددی فتح څخه فتح دخیبرده) او (په هغه فتح کې) ډیر نعمتونه هم (ورکړل) کوم چې دا خلګ اخلی او الله ﷻ لوی زبردست اولوی حکمت والا دی دی (چې په خپل قدرت اوحکمت سره څه وخت چې دچا دپاره مناسب ګڼی فتح ورکوی، اوڅه په دی فتح دخیبر باندی بس نه دی بلکه) الله ﷻ ستاسی سره (نور هم) دډیرو غنیمتونو وعده کړې ده، کوم چې به تاسی اخلی وروسته (دهغه څخه) فی الحال یې تاسی ته دا درکړل او (ددی ددرکولو دپاره یې دخیبر او خلفاوو دخیبر) دخلګو لاسونه ستاسی څخه بند کړل (یعنی دتولو په زړونو کې یې رعب واچوی چې دهغوی پرتاسی دلاس برکیدو همت ونه سو، اوپه دی سره ستاسی دنیوی نفع هم مقصود وه چې تاسی ته ارام اوفراغت درکول سی) او (دینی نفع هم وه) چې دا (واقعه) دایماندارو دپاره (دنورو وعدو دربنتنی کیدو) یوه نمونه سی (یعنی دخدای دوعدوپه رښتینو کیدو نور ایمان پوخ سی) اوچې (ددی دنمونی په ذریعه) تاسی (دائنده دپاره په هرکارکې) په یوه سیده لاره روان کړي (مراد ددی لاری څخه توکل اوپر الله ﷻ باندی اعتماد دی، یعنی چې دهمیشه دپاره دی واقعی ته ګوری، په الله ﷻ باندی داعتماد څخه کار اخلی، دغه دینی نفعی دوې سوی یوه علمی او اعتقادی کومه چې یې په وَلِتَكُوْنَ سره بیان کړي ده، دوهمه عملی اواخلاقی کومه چې یې په یَهْدِیَكُمْ الفاظ سره بیان کړي ده) اویوه فتح بله هم (موعوده) ده کومه چې (تر اوسه لا) ستاسی په منع کې نه ده راغلی (مراد ددی څخه دمکی فتح ده کومه چې لا تر اوسه واقع سوی نه وه مګر) خدای ﷻ هغه په احاطه (دقدرت) کې کړي ده (کله چې وغواړي تاسی ته به یې درکی) او (ددی څه تخصیص دی) الله ﷻ په هرڅه قادر دی.

معلومات اومسئلې: لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ يُبَايِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ: ددی بیعت څخه مراد بیعت حدیبیه دی، دکوم ذکر چې ددی څخه مخ ته هم په، يُبَايِعُوْنَكَ الخ کې راغلی دی، دا آیت هم ددی سره متعلق او ددی تاکید دی، په دی آیت کې الله ﷻ ددی بیعت دشرکاوو څخه دخپلی رضا اعلان کړی دی په دی وجه دی ته بیعت رضوان هم ویل کیږي اومقصود ددی څخه ددغو شریکانو دبیعت مدح او دوی ته ددی عهد دپوره کولو تاکید دی.

په صحیحینو کې دحضرت جابر ﷺ څخه روایت دی چې دحدیبیه په ورځ زمونږ شمیر څوارلس سوه وه، مونږته نبی کریم ﷺ وفرمایل اَنْتُمْ خَيْرُ اَهْلِ الْاَرْضِ: یعنی تاسی خلګ دټولی مځکی دانسانانو څخه ښه یاست اوپه صحیح مسلم کې دام بشر ﷺ څخه مرفوع روایت دی چې، لَا يَدْخُلُ النَّارَ اَحَدٌ مِّمَّنْ بَايَعَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ (یعنی کومو خلګو چې ددی درختی لاندی بیعت کړی دی په هغوی کې به هیڅوک جهنم ته دا خل نه سی) مظهری په دی وجه ددی بیعت دشریکانو مثال دبدر دشریکانو دغزا په شان دی لکه چې دهغوی متعلق په قرآن اوحدیث

کی دالله ﷻ درضا اودجنت زیری دی دغه شان دبیعت رضوان دشریکانو دپاره هم داخوشخبری راغلی ده دا خوشخبری په دی شاهده ده چی ددی تولو حضراتو خاتمه به په ایمان اونیکو عملونو مرضیو باندی وی ، ځکه چی دالله ﷻ درضا دا اعلان ددی ضمانت ورکوی .

(په اصحابو کرامو ﷺ بدرد ویل او دهغوی په خطاگانو کي غور او فکر کول ددی آیت خلاف دی)

په تفسیر مظهری کی فرمایی چی دامت دکومو برگزیده وو متعلق الله ﷻ دغفران اومغفرت دا اعلان فرمایلی دی که دهغوی څخه څه خطا اوگناه سوی هم ده نو دا آیت ددغه دمعافی اعلان دی ، بیا دهغوی داسی معاملات کوم چی مستحسن نه دی ، دغور فکر او بحث مباحثی میدان جوړول بدبختی اوپه ظاهره ددی آیت مخالف دی ، دا آیت دروافضو دقول واضح تردید دی کوم چی په حضرت ابوبکر ﷺ، عمر ﷺ ، اونورو اصحابوکرامو ﷺ باندی دکفر او نفاق الزامونه لگوی .

شجره رضوان : شجره یعنی درخته دکومی ذکر چی په دی آیت کی راغلی دی دببول یعنی کیکر یوه درخته وه ، اومشهوره دا ده چی دنبی کریم ﷺ دوفات څخه وروسته به ځینی خلگ هلته تلل اوتر درختی لاندی به یی لمونځونه کول ، دحضرتِ فاروق اعظم ﷺ سره دا خطره پیدا سوه چی هسی نه راتلونکی جاهلان خلگ ددی درختی عبادت شروع نه کړئ ، لکه چی په تیرو امتونو کی داسی واقعات سوی دی ، په دی وجه دا درخته یی پرېکړه ، مگر په صحیحینو کی حضرت طارق بن عبد الرحمٰن فرمایی چی زه یو وار دحج دپاره ولاړم ، نوپه لاره کی زه په داسی خلگو تیر سوم کوم چی په یوه مقام جمع وه او لمونځونه یی کول ، ماپوښتنه ځینی وکړه چی داکوم مسجد دی؟ هغوی وویل چی داهغه درخته ده ترکومی لاندی چی نبی کریم ﷺ بیعت رضوان اخیستی وو ، زه ددی څخه وروسته حضرت سعیدبن مسیب ته حاضر سوم او ددی واقعی خبر می هغوی ته ورکی ، هغوی وفرمایل چی زما پلار دهغو خلگو څخه وو کوم چی په دی بیعت رضوان کی شریك سوی وه ، هغوی ماته فرمایلی دی ، چی مونږ هرکله په راتلونکی کال مکی مکرمی ته حاضر سوو نو مونږ هغه درخته تلاش کړه خو زمونږ څخه هیره سوه ، دهغه پته ونه لگیده ، بیا حضرت سعیدبن مسیب وفرمایل چی دنبی کریم ﷺ اصحاب ﷺ کوم چی په خپله په دغه بیعت کی شریك وه هغوی ته خو پته ونه لگیده او تاسی ته معلومه سوه ، عجیبه خبره ده ، آیا تاسی دهغوی څخه زیات واقف یاست ؟ (روح)

ددی څخه معلومه سوه چی وروسته خلگو محضی په خپل اټکل او اندازه سره یوه درخته متعینه کړه او دهغه لاندی حاضریدل اولمونځونه کول یی شروع کړل ، فاروق اعظم ﷺ ته دا هم معلومه وه چی دا هغه درخته نه ده ، بیا هم دشرك دخطری لاحق کیدو په وجه به یی هغه پرېکړی وای ، دا هیڅ بعیده نه ده .

دخیبرفتح:خیبرپه حقیقت کی دیوی صوبی نوم دی په کومه کی چی ډیرکلی باغونه شامل دی (مظهری)

وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا:ددی قریبی فتح څخه مرادپه اتفاق سره دخیبرفتح ده کومه چی دحدیبیی څخه دواپس کیدو څخه وروسته واقع سوه دځینوروایتونومطابق خودحدیبیی دواپسی څخه وروسته د دوی قیام په مدینه منوره کی صرف لس ورځی او دنورو روایتونو مطابق شل ورځی پاته سو، ددی څخه وروسته دخیبر طرف ته روان سو او دابن اسحاق درروایت مطابق دوی په ذی الحجه کی مدینی منوری ته واپس تشریف

راوړی او په محرم سنه ۷ هجری کی دوی دخیبر دپاره تشریف یوړی او په صفر سنه ۷ هجری کی خیبرفتح سو، دواقدی په مغازی کی داليکل سوی دی او حافظ ابن حجر فرمایی چی دا راجح ده (مظهری)
په هرحال دا ثابته سوه چی دا واقعه دفتح خیبر دسفر دحدیبیی څخه کافی ورځی وروسته پیښه سوي ده او دسورة فتح دحدیبیی په سفر کی نازلیدل دټولو په نزد متفق علیه ده ، البته په دی کی اختلاف دی چی ټول سورة په دغه وخت نازل سوی دی یاځه آیتونه وروسته نازل سول ، که اول صورت راجح وی نو په دی آیتونو کی دخیبر دواقعی بیان په طور دپیش ګویی وسو ، او په صیغه دماضی دقطعی او یقینی کیدو په بنا تعبیر ورځخه وسو اوکه دوهم قول راجح وی نو دا کیدی سی چی دا آیتونه وروسته دواقع کیدو دفتح خیبر څخه نازل سوی وی (والله اعلم)
وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا : مراد ددی څخه دخیبر مالِ غنیمت دی ، دکومو څخه چی مسلمانانو ته سهولت او خاطر جمعي حاصله سوه .
وَعَدَكُمُ اللهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ : ددی څخه مراد ټول اسلامی فتوحات او دهغه غنیمتونه دی کوم چی ترقیامته پوری حاصلیدونکی دی ، اولنی غنیمتونه یی داهل حدیبیه دپاره دالله ﷻ په حکم سره مخصوص کړی وه ، دا دټولو دپاره عام دی ، ددی څخه معلومیږی چی دتخصیص حکم یی په دی آیتونو کی ذکر ؤ نه کړل سو ، بلکه هغه په جلا وحی سره نبی کریم ﷺ ته ښوول سوی دی ، دوی په هغه عمل وکی او اصحابو کرامو ﷺ ته یی دا وښووله .
وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنكُمْ : ددی څخه مراد کفار دخیبر دی ، چی هغوی ته په جهاد کی دځه زیات زور ښوولو موقع الله ﷻ ور نه کړه ، امام بغوی فرمایی چی دغطفان قبیله دخیبر دیهودو حلیف وه ، هرکله چی دی قبیلی خبر واوریدی چی نبی کریم ﷺ دخیبر په یهودو حمله کړی ده نو دا خلګ دیهودو دمدد دپاره په ډیر ساز اوسان کی را ووتل ، مګرالله ﷻ دهغوی په زړونو باندی رعب واچوی او په دی فکر کی سول چی که مونږ دی طرف ته ولاړو نو بعیده نه ده چی دمسلمانانو څه لښکر زمونږ شاته زمونږ په کورونو حمله وکی ، په دی وجه ټول ساره سول کښینستل (مظهری)
وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا : اصل هدایت دصراط مستقیم خو دی حضراتو ته دمخکی څخه حاصل وو، مګر لکه چی مخ ته لیکل سوی دی چی دهدایت درجی بی شمیره دی ، دلته هغه درجه مراده ده کومه چی دمخکی څخه حاصله نه وه یعنی په الله ﷻ باندی تکیه او دقوت ایمانی زیاتوالی .
وَأُخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا : یعنی الله ﷻ دمسلمانانو سره دنورو ډیرو فتوحاتو وعده کړي ده په کومو چی لا د دوی قدرت نسته په دی فتوحاتو کی چونکی اولنی دمکی مکرمی فتح ده ، په دی وجه ځینو حضراتو ددی څخه دمکی فتح مراد اخیستی ده ، مګر الفاظ عام دی ، تر قیامته پوری کیدونکی فتوحات په دی کی شامل دی (مظهری)

وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَ

او که جنګ کړی وای ستاسی سره کافرانو نو په شا به تښتیدلی وای بیابه یی نه وای پیدا کړی څوک حمایتی

لَا نَصِيرًا ﴿۲۲﴾ سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ

او نه مددگار ، دا طريقه جوړه سوې ده دالله چې را روانه ده دمخکې څخه ، اوته به هيڅکله ونه وينې

اللّٰهِ تَبْدِيلًا ﴿۲۳﴾ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ

دالله طريقه بدله سوې ، او هغه دی کوم چې منع کړل دهغوی لاسونه ستاسې څخه ، اوستاسې لاسونه دهغوی

بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا

څخه دمکې ښار په مابين کې وروسته دهغه څخه چې ستاسې په لاس کې راغلل هغوی او دی الله په هغو چې

تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿۲۴﴾ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ

تاسې کوې ليدونکی ، دا هغه خلق دي کوم چې منکر سول او منع يې کړاست تاسې دمسجد حرام څخه

الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ ۚ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ

او قرباني هم بندي وې ددې خبرې څخه چې ورسيږي خپل ځای ته ، اوکه نه وې سړي مؤمنان

وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ

او ښځې مؤمناني کوم چې تاسې ته معلوم نه دي داخطره چې تاسې به يې پايمال کې بيابه لويدلې وای په تاسې د دوی په وجه

مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ لَوْ تَزَيَّلُوا

خرابي په ناپوهي کې ، چې داخلوي الله په رحمت خپل کې هغه څوک چې غواړي او که هغه خلق يو

لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿۲۵﴾ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا

طرف ته سوي وای نو عذاب به غورځولی وای مونږ په کافرانو دهغوی څخه عذاب دردناک ،هرکله چې جوړ کې کافرانو

فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ

په خپلو زړونو کې ضد ضد دجاهليت بيا نازل کې الله دخپل طرف څخه اطمينان په

رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ وَكَانُوا أَحَقَّ

رسول خپل او په مؤمنانو باندې او قائم يې کړل دوی په خبره دتقوی او هغه وو ددې لائق

بِهَا وَاَهْلَهَا ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمًا ﴿۲۶﴾ ع

او ددی اهل او دی الله په هرشی باندی خبر دار .

تفسیر : او (چونکی دهغو کفارو دمغلوبیت مقتضیات موجود وه کوم چی مخ ته راغلی په دی وجه) که چیری (په تاسی کی دا صلح نه وای سوی بلکه) ستاسره دی کافرانو جنگ کړی وای نو (ددغی مقتضیاتو په وجه سره به دوی) خامخا په شاتښتیدلی وای ، بیابه دوی ته نه یو یار پیدا کیدی نه مددګار (او) الله ﷻ (دکفارو دپاره) دا دستور جوړ کړی دی کوم چی دمخکی څخه راروان دی (چی په مقابله کی حق پرست غالب او باطل پرست مغلوب وی او یوځای په یو وخت کی په دی کی تاخیر کیدل په مصلحت سره هغه ددی منافی نه دی) او ته به دخدای په دستورکی (دیوسړی دطرف څخه) رد او بدل نه کی پیدا (چی خدای ﷻ څه کار کول وغواړی اوځوك یی کولو ته پرینږدی) اوهغه داسی دی چی هغه دهغوی لاسونه ستاسی څخه (یعنی ستاسی دقتل څخه) اوستاسی لاسونه دهغوی دقتل) څخه عین مکی (ته په نژدی) کی (یعنی په حدیبه کی) منع کړل وروسته ددی چی تاسی ته یی په هغوی منع درکړی وه (دا اشاره ددی واقعی طرف ته ده کومه چی دحدیبی دقصی په شپږم جزء کی په شروع کی بیان سوي ده ، چی دقریشو پنځوس سړی اصحابو ﷺ گرفتار کړی وه او بیا څینی نورخلګ هم ونیول سول او دمسلمانانو په قبضه کی راغلل ، دغه وخت که مسلمانانو هغوی قتل کړی وای نو بل طرف ته په مکه کی حضرت عثمان ﷺ او دده څوملګری بند سوی وه هغوی به دوی شهیدان کړی وای او ددی لازمی نتیجه په مکمل طور سره جنگ مښتل وه اوکه څه هم د ذکر سوو آیتونو په اولنی آیت کی الله ﷻ دا هم واضحه کړي ده چی که جنگ سوی هم وای نو فتح به دمسلمانانو وه ، لیکن دالله ﷻ په علم کی دمسلمانانو لوی مصلحت په دی کی وو چی دا وخت جنگ ونه سی ، په دی وجه یی دی خواته دمسلمانانو په زړونوکی دا خبره واچوله چی دهغوی قیدیان دی قتل نه سی ، دغه شان دمسلمانانو لاسونه دهغوی څخه منع سول ، بل طرف ته دقریشو په زړوکی الله ﷻ دمسلمانانو رعب واچوی چی هغوی صلح ته مائل سول سهیل یی دحضور ﷺ په خدمت کی ولیږی ، دغه شان دالله ﷻ حکمت دواړه طرف ته دجنگ انتظام کولوته جوړ نه کړل او الله ﷻ ستاسی کارونه (هغه وخت) لیدل (او دهغو کارونو په نتیجو باندی پوه وو ، په دی وجه یی داسی کار کیدوته پری نښودی ، په کوم سره چی جنگ جوړیدی ، مخ ته ددی بیان دی چی که جنگ سوی وای نو کفار به څنګه او ولی مغلوب وای) دا هغه خلګ دی کومو چی کفر وکی او تاسی یی (دعمری کولو دپاره) دمسجد حرام څخه منع کراست (مراد مسجد حرام او دصفا مروه دمینځ میدان کوم ځای چی سعی کیږی ، دواړه دی ، مګر چونکی طواف اصل او اول دی او هغه په مسجد حرام کی کیږی ، په دی وجه یی دهغه څخه دمنع کولو په ذکر بسوالی وکی) او دقربانی حیوانان کوم چی (په حدیبیه کی) منع سوی وه هغه یی دهغو موقعی ته درسیدو څخه بند کړل (دحیوانانو دقربانی موقع منی ده ، هغو خلګو حیوانان منی ته نه پرېښوول ، د دوی ددی جرمونو او په حرم محترم کی دکښینستلو دداسی ظلم کولو تقاضا دا وه چی مسلمانانو ته دجنگ حکم سوی وای چی دغه خلګ مغلوب سوی وای ، لیکن څینی

حکمتونه ددې تقاضي پوره کولو څخه مانع سول، په هغه حکمتونو کې يو دا دی چې دغه وخت په مکه کې ډېر مسلمانان دکفارو دلاسه محبوس اومظلوم وه لکه چې دحديبيې دقصې په لسم جزء کې ددې ذکر راغلی دی او دهغوی څخه دابو جندل دحضور ﷺ په خدمت کې رسيدل اوفرياد کول بيان سوی دی که دغه وخت جنګ سوی وای نو په غير شعوري طور به دغو مسلمانانو ته هم نقصان رسيدلی وای اوممکنه وه چې د دوی دلاسه هغوی قتل سوی وای اوعامو مسلمانانو به بيا په دغه افسوس اوپښيماني کولی، په دې وجه الله ﷻ داسې حالات پيدا کړل چې جنګ ونه سی، دا مضمون مخ ته فرمايي چې) که چيري (په مکه کې دغه وخت) ډېرمسلمانان سړي او ډېرې مسلماناني ښځې نه وې دکومو چې تاسې ته خبرهم نه وو، يعني که ددغو دپايمال کيدو احتمال نه وای په کوم چې دهغه په وجه به تاسې ته هم په بې خبرۍ کې (دغم اوافسوس) ضرر رسيدی (که دا خبره نه وای) نو ټوله قصه به ختمه سوې وای، ليکن داسې په دې وجه (ونه سول چې الله ﷻ په خپل رحمت کې چا ته چې غواړي دا خل کړي چنانچې په جنګ نه کيدو سره دغه مسلمانان محفوظ سول او تاسې دهغوی دقتل دګناه اوبيا په دې دغم اوافسوس څخه محفوظ سواست، البته) که چيري دا (مذکوره مسلمانان دمکې څخه يو) بلې خواته تللي وای نو په دې (اهل مکه) کې چې کوم کافران وه مونږ به هغوی ته (دمسلمانانو په لاس) دردناکه سزا ورکړې وای (او ددې کافرانو دمغلوب اومقتول کيدو يوه مقتضٰی بله هم وه) کله چې دې کافرانو په خپلو زړونو کې شرم لره ځای ورکی او شرم هم دجاهليت (ددې شرم څخه هغه ضد مراد دی کوم چې دبسم الله او رسول دلفظونو په ليکلو باندې دوی مزاحمت وکی لکه چې لوړ دحديبيې دصلح نامې په بيان کې يې ذکر سوی دی) نو (ددې مقتضادا وه چې مسلمانان دجوش څخه په جنګ سوی وای مګر) الله ﷻ خپل رسول لره اومومنانو لره دخپل طرف څخه تحمل ورکی (چې ددې په وجه سره دوی ددې کلمې په ليکلو باندې اصرار پرېښوو، اوصلح وسوه) او (دغه وخت) الله ﷻ مسلمانان په خبره دتقوٰی ثابت قدم وساتل (دتقوٰی دخبرې څخه مراد کلمه طيبه يعني دتوحيد او رسالت اقرار دی او دثابت قدم پاته کيدو مطلب دا دی چې دتوحيد اورسالت دعقيدې تقاضا اطاعت دی دالله ﷻ او درسول ﷺ او دمسلمانانو داصبر اوضبط دخپلو جذباتو خلاف صرف په دې وجه وو چې نبي کريم ﷺ دضبط اوصبرحکم فرمايلی وو، په داسې سخته مرحله کې دخپلو جذباتو خلاف درسول داطاعت نوم په کلمه دتقوٰی باندې ثابت قدم اوسيدل دی) اوهغه (مسلمانان) دهغه (کلمې دتقوٰی په دنيا کې هم) زيات مستحق دی (ځکه چې د دوی په زړونو کې دحق طلب دی او دا طلب يې ايمان ته رسوی) او (په اخرت کې هم) ددې (دثواب) اهل دی او الله ﷻ هر شی ډېر ښه پيژني.

معلومات اومسئلې: بِبَطْنِ مَكَّةَ: ددې لفظ معنٰی عين مکه ده، مګر دلته ددې څخه مراد دحديبې مقام دی ده ته يې دمکې مکرمې سره دډېر متصل کيدو په بنا بطن مکه وويله او ددې څخه په دې خبره تائيد کيږي کوم چې حنفيه وو اختيار کړي ده چې دحديبيې څه حصه په حرم کې دا خله ده.

اَنْ يَّبْلُغَ مَحِلَّهٗ: ددې څخه معلوميږي چې څوک داحرام تړلو څخه وروسته په څه وجه مکې ته دداخليدو څخه منع سو، په هغه باندې په اتفاق سره دا خو لازمه ده چې قرباني کوي، هلته به داحرام څخه حلال سی

لیکن په دې اختلاف دی چې دا قرباني به هلته کیدی سی کوم ځای چې هغه منع سوي دی ، یادنورو قربانیو په شان ددې هم په حدودو دحرم کې دا خلیدل شرط دی دحنفیه وو په نزد ددې هم دحرم په حدودو کې دا خلیدل شرط دی ، په دې آیت سره د دوی استدلال دی چې دلته ددې قرباني دپاره قرآن یو خاص عمل مقررکړی دی ، دکوم څخه چې کفارو مسلمانان منع کړي وه ، ددې څخه معلومه سوه چې ددې قرباني دپاره دحرم په حدودوکې کول شرط دی ، پاته سوه دا معامله چې پخپله دحنفیو دا قول هم دی چې دحدیبیې ځینې حصه په حرم کې داخله ده ، نو بیا دحرم څخه منع کول څنګه ثابت سو؟ نو جواب دا دی چې که څه هم ددې قرباني دحرم په حدودوکې په هرځای کې کول شرعًا کافي دی ، مګر هغه خاص ځای کوم چې په منٰی کې دننه دقربان ګاه په نوم سره موسوم دی ، په هغه کې کول افضل دی ، دمکې کافرانو دغه وخت مسلمانان دغه افضل ځای ته دقرباني دحیوانانو دبوتللو څخه منع کړي وه .

فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ دلفظ د: مَعَرَّةٌ معنٰی ځینو حضراتو په ګناه سره کړي ده او ځینو حضراتو مطلق په مضرت سره، او دځینو دعیب بیان کړي ده ، په دې مقام ظاهره دا اخري معنٰی ده ، چې که جنګ منبتی وای او دبې خبرۍ په حالت کې دمسلمانانو دلاسه په مکه کې دمحبوسو مسلمانانو قتل سوی وای نو دا به دیو عیب او شرم خبره هم وای ، چې کفارو به دوی ته پیغور ورکولی چې خپل دیني ورونه یې قتل کړل او مضرت هم ، دمقتولو مسلمانانو مضرت خو ظاهر دی ، قاتلان مسلمانان چې خبر سوي وای ، نو سخت افسوس او پښیمانه به وای ، دا مضرت به عامو مسلمانانو ته رسیدی .

(دصحابه کرامو ﷺ دغلطي او عیب څخه دمحفوظ کولو قدرتي نظام)

امام قرطبي فرمایي چې بغیر دعلم څخه که یو مسلمان دبل مسلمان دلاسه مړسی هغه ګناه خونه ده مګر دیو عیب او شرم اوندامت او افسوس سبب خامخادی او په قتلِ خطا باندې ددیت ورکولو هم احکام سته الله ﷻ دخپل رسول اصحاب ددې څخه هم محفوظ کړل ، ددې څخه معلومه سوه چې دصحابه کرامو ﷺ سره دحق تعالٰی معامله داسې ده چې دوی که دانبیاوو ﷺ په شان معصوم خو نه دی ، مګر په عام طور سره د دوی دخطاګانو او عیبونو څخه دمحفوظ کولو قدرتي انتظام کیدی سی .

لِيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ : یعنی الله ﷻ په دې موقع دمسلمانانو په زړونوکې تحمل پیداکی ، دجنګ نه کیدو انتظام یې ځکه وکی چې په هغوی کې ددیرو خلګو اننده اسلام قبلول الله ﷻ ته معلوم وو ، په هغوی درحمت کولو دپاره دارنګه کوم مسلمانان چې محبوس وه ، په هغوی درحمت کولو دپاره دا ټول انتظام وسو .

لَوْ تَزَيَّلُوا : دتزیل معنٰی په اصل کې دجلا کیدو ده ، مطلب دا دی چې په مکه کې محبوس مسلمانان دکفارو څخه جلا اوممتاز وای چې مسلمانانو دوی پیژندی او دتکلیف څخه یې بچ کولی نو ددغو کفارو دحالاتو تقاضا دا وه چې دغه وخت دوی ته دمسلمانانو په لاس سزا ورکول سوی وای مګر چونکې محبوس ضعیفان مسلمانان سرې اوښځې په دوی کې خلط وه که جنګ سوی وای نو دهغوی دبچ کولو صورت نه جوړیدی ، په دې وجه الله ﷻ دا جنګ موقوف کې ونه سو .

وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا: دتقوٰی دکلمې څخه مراد داهل تقوٰی کلمه ده یعني کلمه دتوحید او رسالت دی ته کلمه دتقوٰی ځکه وویل سوه چې داکلمه دتقوٰی بنیاد دی ، او صحابه کرامو ﷺ ته یې

ددي کلمي حقدار او اهل وفرمايل ، الله ﷻ دهغو خلکو رسوايي ظاهره کړه کوم چي په دي حضراتو دکفر اونفاق الزام لګوي چي الله ﷻ خو دوي داسلام دکلمي حقدار او اهل ګرځوي او دا بدبختان تبرا په کوي.

لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُوْلَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ ۚ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ

الله ﷻ رښتيني کي دخپل رسول خوب په حقه سره ، چي تاسي به داخل سي مسجد حرام ته که الله ﷻ وغوښتله

اٰمِنِيْنَ ۙ مُحَلِّقِيْنَ رُءُوْسَكُمْ وَمُقَصِّرِيْنَ ۙ لَا تَخَافُوْنَ ۗ فَعَلِمَ مَا لَمْ

په امن سره وريښته خرونکي دخپلو سرونو اولنډونکي بي خطري څخه ، نو معلومه يي کړه

تَعْلَمُوْا فَجَعَلَ مِنْ دُوْنِ ذٰلِكَ فَتْحًا قَرِيْبًا ﴿۲۷﴾ هُوَ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ

هغه چي تاسي ته نه وه معلومه بيا يي مقرر کړه ددې څخه ماسوا يوه بله فتح نژدي ، (الله) هغه دي چي وېي لېږي

رَسُوْلَهُ بِالْهُدٰى وَدِيْنِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّيْنِ كُلِّهِ ۗ وَكَفٰى بِاللّٰهِ

رسول خپل په سيده لاره اورښتيني دين باندي چي غالب کړي دا په ټوله دينونو او کافي دي الله

شَهِيْدًا ﴿۲۸﴾ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ ۗ وَالَّذِيْنَ مَعَهٗٓ اَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَآءُ

حق ثابتونکي ، محمد (ﷺ) رسول دی دالله ، اوکوم خلق چي دده سره دي زور اوردي په کافرانو باندي نرم دله دي

بَيْنَهُمْ تَرٰىهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَّبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا ۡ سِيْمَاهُمْ

په خپل مينځ کي تهويني دوي په رکوع اوپه سجده کي لټوي دالله ﷻ فضل او رضامندي نښاني د دوي

فِيْ وُجُوْهِهِمْ مِّنْ اَثَرِ السُّجُوْدِ ۗ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ ۚ وَمَثَلُهُمْ

په مخانوکي دي ، د اثر دسجدو څخه ، داشان دي د دوي په تورات کي ، اوشان د دوي

فِي الْاِنْجِيْلِ ۚ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهٗ فَاٰزَرَهٗ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى

په انجيل کي ، لکه فصل چي را وباسي خپل تيغ بيا يي تنه مضبوطه کړي بيا غټ سي ، بيا ودرېږي

عَلٰى سُوْقِهٖ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيْظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ۗ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ

په خپله تنه باندي خوشحالوي کروندګران چي وسوزي په دي کافران ، وعده ده دالله ﷻ دمؤمنانو سره

اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ مِنْهُمْ مَّغْفِرَةً وَّاَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٢٩﴾

او چي نيك عملونه وكړي دهغوى څخه دمعافى او دلوى ثواب .

تفسير: بيشكه الله ﷻ خپل رسول ﷺ ته رښتيني خوب ښوولي دى كوم چي دواقع مطابق دى ، تاسي
خلګ به مسجد حرام ته انشاء الله خامخا ځى په امن او امان سره چي په تاسي كي به څوك سرخريى ،
څوك به وربېنته لنډ وي تاسي ته به هيڅ قسم خطره نه وي (چنانچي راتلونكى كال داسي وسوه او ددى
كال څخه دتاخير وجه دا ده چي) نو الله ﷻ ته هغه خبرى (اوحكمتونه) معلوم دى كوم چي تاسي ته معلوم
نه دى (دهغو حكمتونو څخه يو دا هم دى) چي دهغه (خوب دواقع كيدو) څخه مخكي تاسي ته يوه نژدى
فتح (دخيبر) دركړى (چي په دى سره مسلمانانو ته قوت اوسامان حاصل سى او دوى په پوره اطمينان
سره عمره ادا كي لكه چي داسي واقع سوه) هغه الله ﷻ داسي دى چي هغه خپل رسول لره (دَ) هدايت
(سامان يعني قرآن) اورښتيني دين (اسلام) وركړى را ليږلى دى چي هغه (دين) پرټولو دينونو باندى
غالب كي (داغلبه دحجت او دليل په اعتبار سره خو دائمي اوهميشه به وي اودشوكت اوسلطنت په
اعتبار سره به هم غلبه وي ، مګر ديو شرط سره هغه دا چي اهل دين يعني مسلمانان باصلاحيت وي ،
هركله چي دا شرط نه وي نو دظاهرى غلبي وعده نسته اوچونكي په صحابه كرامو ﷺ كي دا شرط موجود
وو لكه چي په راتلونكو ايتونوكي دصحابه وو متعلق راروان دى ، په هغه كي ددى صلاحيت ذكر دى ،
په دى وجه په دى آيت كي لكه چي دنبي كريم ﷺ درسالت خوشخبرى ده ، دغسي دصحابه كرامو ﷺ دپاره
دفتوحاتو خوشخبرى ده لكه چي وليدل سوه چي دنبي كريم ﷺ پروفات پنځويشت كاله نه وه تيرسوى
چي اسلام اوقرآن په فاتحانه طور سره ددنيا ګوټ ګوټ ته ورسيدى) او (دجاهليت ضد كوونكى كه ستا
دنوم سره درسول دلفظ دليكلو څخه ګريز كوى نو ته مه غمجن كيږه ځكه چي ستاپه رسالت) الله ﷻ
كافي شاهد دى (چي هغه ستا رسالت په واضحو دليلو اوښكاره معجزو سره ثابت كي اوويى ښووى ددى
څخه ثابته سوه چي) محمد ﷺ دالله رسول دى (دلته دمحمد رسول الله په پوره جملي راوړلو سره دى طرف
ته اشاره ده چي دجاهليت ضد كوونكو د دوى دنوم سره رسول الله ليكل نه خوښول نوهيڅ پروا نسته الله
ﷻ دا كلمه ستا دنوم سره وليكله كومه چي به ترقيامته پورى ويل كيږى ، مخ ته د دوى دتابعدارانو
اصحابو ﷺ فضيلتونه اوخوشخبرى مذكور دى چي) كومو خلګو ستاسي صحبت پيداكړى دى (دالفظ
ټولو صحابه كرامو ﷺ لره شامل دى برابره خبره ده كه دحضور ﷺ صحبت ورته اوږد وركول سوى وى اوكه
لږ اوكوم صحابه ﷺ چي په حديبيه كي د دوى سره وه ، هغه اصالةً اوخصوصًا ددى مصداق دى ، مطلب
دا دى چي ټول صحابه كرام ﷺ په دى صفتونو دكمال سره موصوف دى چي) هغه دكافرانو په مقابله كي
تيز دى (او) په خپل مينځ كي مهربان دى (او) اى مخاطبه! ته به هغوى وينى چي كله به ركوع كوى، كله
به سجده كوى (او) دالله ﷻ دفضل او رضا مندى (يعني ثواب اوقرب) په لټون كي لګيدلي وى ، دهغوى
(دبندګى) نښي (دهغوى) دسجدو په تاثير سره دهغوى پرمخونو ښكاره دى (مراد ددى نښو څخه دخشوع
اوخضوع انوار دى كوم چي دمومن متقى په مخ باندى عمومًا ليدل كيږى) دا دهغوى صفتونه (مذكوره)

په تورات کې دي اوپه انجيل کې دهغوی دا وصف (مذکور) دی ، لکه فصل چې هغه (اول دمځکې څخه) ځپل تيغ راوباسي ، بياهغه (دخاورې ، اوبو اوهوا څخه خپل خوراك ځپل) هغه (تيغ) قوی کړي (يعنې هغه فصل قوي سي) بيا هغه فصل نور غټ سي بيا په خپله تنه سيده ودريږي چې (په خپلو تازه سرسبز کيدو سره) زميندارو ته ښه معلوميږي (دغه شان په صحابه کرامو ﷺ کې اول ضعف وو ، بيايي روزانه قوت زياتيدی اوالله ﷻ دصحابه کرامو ﷺ دا نشو اونما ځکه وکړه) چې د دوی (په دي حالت) سره کافران (په حسد کې) وسيږي (اوپه اخرت کې) دهغو صاحبانو کومو چې ايمان راوړی دی او نيك کارونه کوي (دګناهونو) دمغفرت او (په طاعاتو) داجر عظيم وعده کړي ده .

معلومات اومسئلي : صلح حديبيه مکمله سوه او دا خبره فيصله سوه چې دا وخت به بغير دمکې دتللو څخه او دعمرې کولو څخه وروسته مدينې ته تلل وي اودصحابه کرامو ﷺ دعمرې دا قصد دنبي کريم ﷺ دخوب په بنا سوی وو کوم چې په قسم سره وي ، اوس په ظاهره دهغه خلاف کيدل يې وليدل دځينو صحابه کرامو ﷺ په زړونو کې په خپله دا شکونه پيدا کيدل شروع سوه چې (نعوذ بالله) د دوی ﷺ داخوب رښتني نه سو ، بل طرف ته کفارو اومنافقانو مسلمانانوته پيغورونه ورکړل چې ستاسي درسول خوب رښتني نه سو ، په دي باندې دالاندې آيت نازل سو ، لَقَدْ صَدَقَ اللهُ رَسُولَهُ (رواه البيهقي وغيره عن مجاهد)

لَقَدْ صَدَقَ اللهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ : لفظ دصدق په مقابله دکذب په خبرو کې استعماليږي ، کوم قول چې دواقعې مطابق وي ، هغه ته صدق اوکوم چې مطابق نه وي هغه ته کذب ويل کيږي اوځينې وخت دالفظ دافعالو دپاره هم ويل کيږي ، نو دغه وخت ددغه معنی دځه کار دمحقق اوثابت کولو وي ، لکه چې په قرآن کې دي ، رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللهَ يعنې هغه داسي خلګ دي کومو چې خپله معاهده پوره کړه ، دغه وخت دصدق دوه مفعوله وي لکه چې په دي آيت کې دلفظ دصدق اولني مفعول رسوله او دوهم رؤيا دي او معنی دآيت دا ده چې الله ﷻ خپل رسول په خپل خوب کې رښتني کې (بيضاوي) اوکه څه هم دا دربښتني کولو واقعه مخ ته راتلونکې وه مګر دا يې په لفظ دماضي تعبيرکی ، ددی قطعي اويقيني والي طرف ته يې اشاره وکړه چنانچې مخ ته په لفظ دمستقبل سره فرمايي چې ، لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ : يعنې تاسي چې کوم په خوب کې ليدلي وو ، چې مونږ مسجدحرام ته داخل سو ، دابه خامخا وسي ، مګر په دي کال نه بلکه ددې کال څخه وروسته به وي ، په خوب کې ددې وخت معين نه وو صحابه کرامو ﷺ دځپل شوق په وجه سره په دي کال دسفر قصد وکی اونبي کريم ﷺ د دوی موافقت وفرمايي ، په کوم کې چې دالله ﷻ لوی حکمتونه وه ، دکومو چې ظهور دصلح حديبيه په وخت وسو ، لکه چې صديق اکبر ﷺ داول څخه دحضرت عمر ﷺ په جواب کې فرمايلي وه ، چې ته په شك کې مه پريوزه ، نبي کريم ﷺ په خوب کې څه وخت او کال نه وومعين کړی ، که دا وخت ونه سو نو بيابه وسي (قرطبي)

(دآئنده کيدونکو کارونو دپاره دانشاء الله ويلو تاکيد)

په دي آيت کې الله ﷻ دراتلونکې داخلې دمسجدحرام سره دانشاء الله لفظ استعمال وفرمايي ، حال دا دی چې الله په خپله دځپل مشيت عالم دی ، هغه ته ددې دوينا ضرورت نه وو ، ليکن خپل رسول ﷺ اوټولو بندګانو ته دتعليم ورکولو دپاره دلته حق تعالی هم لفظ دانشاء الله استعمال وفرمايي (قرطبي)

مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ : په صحيح بخاري کې دي چې په راتلونکی کال عمره قاضاء کې حضرت معاويه ﷺ دنبی کريم ﷺ وربېښته مبارك په غچی سره تراش کړی وه ، دا واقعه دعمری دقضاء ده څکه چې په حجة الوداع کې دوی حلق فرمايلی وو (قرطبي)

فَعَلِمَ مَالَمْ تَعْلَمُوا : يعنی دالله ﷺ په قدرت کې خو دا هم وه چې په دی کال تاسی ته مسجد حرام ته داخليدل اوعمره نصيب سوی وای ، ليکن دراتلونکی کال پوری په تاخير کولو کې لوی مصلحتونه وه کوم چې الله ﷺ ته معلوم وه تاسی ته نه وه معلوم من جمله دهغو مصلحتونو څخه يو دا هم وو چې الله ﷺ غوښتل چې ددی څخه مخ ته خيبر فتح سی ، دمسلمانانوپه قوت اوسامان کې اضافه وسی اوهغوی په فراغت اواطمينان سره عمره ادا کړی ، په دی وجه فرمايی ، فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا دَدُونِ ذٰلِكَ : څخه مراد دُونَ الرُّؤْيا دی : يعنی ددی خوب دواقع کيدو څخه مخکی به دخيبر قريبه فتح مسلمانانو ته حاصله سی اوځينی حضرات فرمايي چې ددی فتح قريبی څخه مراد په خپله صلح حديبيه ده چې دغه دفتح مکی اوټولو فتوحاتو مقدمه وه او وروسته خو ټولو صحابه کرامو ﷺ دا اعظم الفتوحات مقرر کړي ده نو اوس به مطلب دايت دا وی چې په دی کال کې ستاسی دسفر قصد بيا ناکامه کيدو اوپه صلح کيدو کې چې کوم حکمتونه اومصلحتونه وه هغه ستاسی په علم کې نه وه ، ليکن الله ﷺ دټولو څخه واقف وو هغه غوښتله چې تاسی ته ددی خوب دواقعی څخه مخکې دصلح حديبيه په ذريعه يوه نژدی فتح نصيب کړی ، ددی نژدی فتح دا نتيجه ټولو وليده چې صحابه کرام ﷺ دکومو شميرچې په سفر دحديبيه کې ديونيم زر څخه زيات نه وو ، ددی څخه وروسته لسو زروته ورسيدی (قرطبي)

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ : په تيرو ايتونو کې چې دکومو فتوحاتو او غنيمتونو وعدی او داهل حديبيه خصوصًا او دټولو اصحابو عمومًا فضيلتونه او خوشخبری ذکر سوی دی ، اوس دسورة په خاتمه کې ددغو مضامينو خلاصه اوتاکيد دی اوچونکی دا ټول نعمتونه اوخوشخبری دنبی کريم ﷺ داطاعت اوتصديق په بنا وسوی ، په دی وجه ددی تصديق او اطاعت دزيات تاکيد دپاره ، دارنګه په منکرينو درسالت محمدی دردولو دپاره او دصلح حديبيه په وخت چې دکومو ځينو مسلمانانو په زړونو کې څه شکونه پيدا سوی وه دهغه دليری کولو دپاره په دی آيتونوکې د دوی درسالت اثبات بلکه دټولی دنيا پر دينونو ددی دين دغالب کولو خوشخبری ورکول سوي ده .

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ : په ټول قرآن کې دخاتم الانبياء ﷺ دنوم مبارك اخيستلو په ځای عمومًا د دوی ذکر په اوصافو اوالقابو سره سوی دی خصوصًا دنداء په موقع باندی ، يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ، يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ، يَاأَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ وغيره : په خلاف دنورو انبياوو چې ددغو په نومونو سره نداء سوي ده ، يا ابراهيم ﷺ ياموسیٰ ﷺ، ياعيسیٰ ﷺ، په ټول قرآن کې صرف څلور ځايه د دوی نوم مبارك محمد ذکر فرمايلی دی ، کوم ځای چې د دوی په نوم ذکر کولو کې څه مصلحت وو، په دی مقام کې مصلحت دا وو چې دحديبيی په صلحنامه کې د دوی دنوم سره هرکله حضرت علی ﷺ محمد رسول الله وليکل نو دقريشو کافرانو دا خراب کې دمحمد بن عبدالله په ليکلو يی اصرار وکی ، رسول الله ﷺ په حکم درب دا منظورول قبول کړل

حق تعالی په دی مقام باندی په خصوصیت سره د دوی دنوم مبارك سره درسول الله لفظ په قرآن کی راوړی دائمی یی جوړ کی ، کوم چی به ترقیامته پوری دغسی لیکلی ویل کیږی .
وَالَّذِيْنَ مَعَهٗ : ددی ځای څخه د دوی دصحابه کرامو ﷺ دفضائلو بیان دی که څه هم ددی څخه مخکی مخاطب صحابه حضرات دی ، کوم چی په حدیبیه اوبیعت رضوان کی شریك وه ، لیکن دالفاظو په عموم کی ټول صحابه کرام ﷺ شامل دی ، ځکه چی صحبت اومعیّت ټولو ته حاصل دی .

(دصحابه کرامو ﷺ فضیلتونه اوصفتونه اوخاص علامات)

په دی مقام الله ﷻ دنبی کریم ﷺ رسالت او د دوی دین په ټولو دینونو دغالب کولو بیان وفرمایی دصحابه کرامو ﷺ دصفتونو اوفضیلتونو اوخاصو علاماتو ذکر یی په تفصیل سره فرمایلی دی ، په دی کی د دوی ددی سخت امتحان انعام هم دی کوم چی دصلح حدیبیه په نوم اخیستل سوی وه چی دهغوی دقلبی یقین اوقلبی جذباتو خلاف صلح وسوه بغیر دمکی دداخلیدو وغیره څخه دناکامه واپسی باوجود د دوی قدم متزلزل نه سو او دبی مثله اطاعت رسول اوقوت ایمانی ثبوت یی ورکی دارنګه دصحابه کرامو ﷺ په فضائلو اوعلاماتوپه تفصیل بیانولو کی داحکمت هم وی نوبعیده نه ده چی دنبی کریم ﷺ څخه وروسته یو بل نبی او رسول خو مبعوث کیدونکی نه وو ، دوی دځان څخه وروسته دامت دپاره دکتاب الله سره خپل اصحاب په طور دنمونی پریښی دی او د دوی داقتداء اواتباع احکام یی ورکړی دی ، په دی وجه قرآن هم د دوی دڅه فضیلتونو اوعلاماتو بیان وفرمایی او مسلمانانو ته یی د دوی داتباع ترغیب اوتاکید فرمایلی دی ، په دی مقام داصحابو کرامو ﷺ دټولو څخه اولنی وصف خویی دا ښوولی دی چی هغوی دکفارو په مقابله کی سخت اوپه خپل مینځ کی مهربان دی ، دکفارو په مقابله کی سختیدل د دوی په هره موقع باندی ثابت سوی دی چی نسبی تعلق اوتړون یی ټول په اسلام باندی قربان کړی او دحدیبیی په موقع باندی په خصوصیت سره ددی اظهار وسو او په خپل مینځ کی دمهربانیدو او ایثار پیشه کیدو ظهور په صحابه کرامو ﷺ کی هغه وخت په خاص طور سره وسو ، هرکله چی په مهاجرینو اوانصارو کی مواخاة قائم سو او انصارو په خپلو ټولو شیانو کی مهاجرینو ته دشریکیدو دعوت ورکی قرآن دصحابه کرامو ﷺ دا وصف مخکی بیان کی ، ځکه په حقیقت کی ددی مطلب دا دی چی د دوی دوستی او دښمنی ، محبت یاعداوت هیڅ شی دخپل نفس دپاره نه وو ، بلکه ټول دالله ﷻ او دهغه درسول دپاره وو اودا هغه شی دی کوم چی دکامل ایمان اعلیٰ مقام دی ، دصحیح بخاری وغیره په حدیث کی دی چی، مَنْ اَحَبَّ لِلّٰهِ وَاَبْغَضَ لِلّٰهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ اِیْمَانَهٗ : یعنی کوم سړی چی خپل محبت اوبغض او دښمنی دواړه دالله ﷻ درضا تابع کړی ، ده خپل ایمان مکمل کی ، ددی څخه دا هم ثابته سوه چی دصحابه کرامو ﷺ دکفارو په مقابله کی دسختیدو مطلب دا نه دی چی هغوی به هیڅکله په یوکافر باندی رحم نه کوی ، بلکه مطلب دا دی چی په کومه موقع به دالله او درسول حکم په کفارو باندی دسختی کولو وو ، هلته به هغوی خپلی رشتی تعلقات یا د دوستی وغیره علاقی په دی کارکی نه مانع کولی او ترڅو پوری چی د دوی سره درحم اوکرم دمعاملی تعلق دی ، هغه خو پخپله قرآن دهغه فیصله کړی ده ، چی لَا يَنْهٰكُمُ اللّٰهُ (تر) اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَتُقْسِطُوْٓا اِلَيْهِمْ، یعنی کوم کفارچی مسلمانانو ته ازار ونه رسوی

او جنګ نه کوی ، دهغوی سره داحسان اوسلوك کولوڅخه الله ﷻ منع نه کوی ، چنانچې دنبی کریم ﷺ اواصحابو کرامو ﷺ بې شمیره واقعات دی په کومو کی چې دضعیفو مجبورو یاضرورتمندو کفارو سره داحسان اوکرم معاملات سوی دی او د دوی په معامله کی عدل او انصاف بر قرار ساتل خو داسلام عام حکم دی ، په عین میدان جنګ کی هم دعدل او انصاف خلاف څه کار وایی جائز نه ده .

دوهم وصف،دصحابه کرامو ﷺ دابیان سوی دی چې ددوی عام حال دادی چې دوی په رکوع سجده اولمانځه کی مشغول وی او د دوی لیدونکی اکثر دوی په دی کار کی مشغول پیدا کی ، اولنی وصف دکمال ایمان علامه وه، دوهم وصف دکمال عمل بیان دی ، ځکه چې په اعمالو کی دټولو څخه افضل لمونځ دی

سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ یعنی لمونځ دژوند داسی وظیفه جوړه سوي ده چې دلمانځه اوسجدی مخصوصی نښانی د دوی په مخونو باندی نمایانی دی ، مراد ددی نښانو څخه هغه انوار دی کوم چې دبندګی اوخشوع اوخضوع په سبب دهرمتقی عبادت ګذار په مخ باندی لیدل کیږی ، په تندی کی چې دسجدی کومه نښانه جوړیږی هغه مراد نه ده ، خصوصًا دتهجد دلمانځه دا اثر ډیر زیات واضح وی ، لکه چې په ابن ماجه کی په روایت دجابر ﷺ دنبی کریم ﷺ دا ارشاد دی ، مَنْ كَثُرَتْ صَلٰوتُهُ بِاللَّيْلِ حَسُنَ وَجْهُهُ بِالنَّهَارِ : یعنی کوم سړی چې دشپې ډیرلمونځونه کوی دورځی دهغه مخ ښایسته نورانی په نظر راځی. اوحضرت حسن بصری رحمه الله فرمایی چې ددی څخه مراد دلمانځه کوونکو دمخونو هغه نور دی کوم چې په قیامت کی نمایان وی .

ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ : دصحابه کرامو ﷺ چې کومی نښانی لوړ بیان سوی دی چې دسجدو اولمونځونو نور د دوی دتندیو نښانه ده ، په دی آیت کی فرمایی چې د دوی دا مثال په تورات کی بیان سوی دی ، بیافرمایی چې په انجیل کی د دوی یو بل مثال دا ورکول سوی دی چې دوی داسی دی لکه یو زمیندار چې په مځکه کی تخم وکړی نو اول هغه دیو ضعیف تیغ په شکل کی ښکاره سی ، بیاپه هغه کی ښاخونه راووزی بیا هغه نور قوی سی بیا دهغه مضبوطه تنه جوړه سی ، دغه شان دنبی کریم ﷺ اصحاب په شروع کی ډیرکم وه یو وخت داسی وه چې دنبی کریم ﷺ څخه ماسوا صرف دری تنه مسلمانان وه ، په سړوکی صدیق اکبر ﷺ، په ښځوکی حضرت خدیجه ﷺ په هلکانوکی حضرت علی ﷺ، بیاکرار کرار د دوی قوت زیاتیدی ، تردی چې دحجة الوداع په موقع دنبی کریم ﷺ سره په حج کی دشریکیدونکو شمیر یو نیم لك ته نژدی ښوول سوی دی .

په دی آیت کی دری احتماله دی ، یو دا چې په، فِي التَّوْرٰاةِ باندی وقف وسی اوتیر مثال یعنی دمخونو نور دا نښانه دتورات په حواله سره بیان سوه مخ ته په مَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيلِ ، باندی وقف نه کوی بلکه یو ځای یی وایی نو معنی به یی داسی چې داصحابو مثال په انجیل کی دهغه فصل یا درختی په شان دی کوم چې په شروع کی نهایت کمزوری دی بیا کرار کرار قوی تنه داره درخته سی .

دوهم احتمال دا دی چې په فِي التَّوْرٰاةِ : باندی وقف نه وی ، بلکه په فِي الْاِنْجِيلِ باندی وقف وسی ، نو معنی به داسی چې دغه تیره نښانه دنور دمخونو په تورات کی هم ده ، په انجیل کی هم اومخ ته دکزرع مثال یو جلا مثال مقرر سی .

دریم احتمال دا دی چې خبره دی په فی التورٰة ختمه وی ، نه په فی الانجیل او لفظ ذٰلِكَ دی دراتلونکی مثال طرف ته اشاره وی نو معنی به داسی چې په تورات او انجیل دواړو کی داصحابو مثال دزرع یعنی فصل سره ورکول سوی دی ، که په دی زمانه کی تورات او انجیل په خپل اصلی حالت باندی وی نو دهغه دکتلو سره به دقرآن مراد متعین کیدی سو ، لیکن په هغه کی دتحریفاتو سلسله بی حده او بی شمیره راغلی ده ، په دی وجه څه یقینی فیصله نه سی کیدی ، مگر اکثرو مفسرینو حضراتو اول احتمال ته ترجیح ورکړي ده ، په کوم کی چې اول مثال دتورات دی او دوهم دانجیل .

امام بغوی رحمه الله فرمایی چې دصحابه کرامو رضی الله عنهم دامثال په انجیل کی دی چې په اول کی به لږ وی ، بیا به زیاتیږی او قوی کیږی به ، لکه چې حضرت قتاده رضی الله عنه فرمایی چې دصحابه کرامو رضی الله عنهم دامثال په انجیل کی لیکل سوی دی چې ، یو قوم به داسی راوزی چې دفصل په شان به زیاتیږی او هغوی به دنیکو کارونو حکم او دبدو کارونو څخه به منع کوی (مظهری)

دموجوده زمانی په تورات او انجیل کی هم دبی شمیره تحریفاتو باوجود ددی پیش گویی دالاندی الفاظ موجود دی (تورات باب استثناء ۱۲۳ ، (۱ تا ۲) الفاظ دا دی .

خداوند دسینا څخه راغی او دشعیر څخه په دوی ښکاره سو هغه دفاران غر څخه جلوه گر سو دلسو زرو مقدسانو سره راغی او دهغه په راسته لاس کی یو آتشین شریعت ددوی دپاره وو هغه دخپلو خلگو سره لوی محبت ساتی دهغه ټول مقدس ستا په لاس کی دی او هغه ستا دقدمونو خواته ناست دی ستا خبره منی .

دا مخکی معلومه سوي ده چې دمکی دفتح په وخت کی دصحابه کرامو رضی الله عنهم شمیر لس زره وو ، کوم چې دفاران څخه راختونکی ددی نورانی فکر سره دخلیل ښارته دا خل سوی وو ، دده په لاس کی به اتشین شریعت وی ، ددی لفظ څخه اَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ طرف ته اشاره پیدا کیږی ، هغه به دخپلو خلگو سره محبت کوی ، ددی لفظ څخه رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ مضمون معلومیږی ، ددی پوره تفصیل سره دنورو حوالو په ، اظهار الحق جلد دریم شپږم باب ص ۲۵۶ کی دی ، دا کتاب دعیسائیت دواضح کولو دپاره مولانا رحمت الله کیرانوی دپادری فنډر په مقابله کی لیکلی وو ، په دی کتاب کی دانجیل دتمثیل داسی ذکر دی، انجیل متی باب ۱۳ آیت ۳۱ کی دا الفاظ دی، هغه یو بل تمثیل د دوی په مخکی پیش کی او وي ویل چې دآسمان بادشاهی دأوری دهغه دانی په شان ده کومه چې یو سړی په خپله مځکه کی وکرله ، هغه دټولو تخمونو څخه خو وړوکی دی ، مگر کله چې لویږی نو دټولو ترکاریانو څخه لوی او داسی درخته سی چې دهوا مرغی راځی دده په ښاخونو کی کښینی ، او دانجیل مرقس ۴ : ۲۶ دا الفاظ دی ، کوم چې دقرآن الفاظو ته زیات نژدی دی ، هغه وویل چې دخدای بادشاهی داسی ده لکه یو سړی چې په مځکه کی تخم واچوی اودشپی بیده کیږی دورځی بیداریږی او هغه تخم داسی زرغون سی او زیات سی چې هغه نه پوهیږی ، مځکه دخانه میوه نیسی اول پاڼی بیا میوه ، بیا په میوو کی تیاری دانی ، بیا چې کله دانی پخی سی نو هغه فوراً ریبل شروع کړی ځکه چې دریبکولو وخت راغی (اظهار الحق جلد ۳) باب ششم ص ۳۱۰) ، دآسمان دبادشاهی څخه مراد دنبی اخر الزمان کیدل دانجیل ددیرو مقاماتو څخه ظاهریږی ، والله تعالی اعلم

لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ: یعنی الله ﷻ صحابه کرام ﷺ په هغو کمالي صفتونو سره ښائسته کړل او دوی ته يې دضعف څخه وروسته قوت، دقلت څخه وروسته کثرت ورکی دا ټول کار ځکه وسو چې د دوی په ليدو دکافرانو زړونه وسوزي او دحسد په اور کې لمبه سي.

حضرت ابوعروه زبيري فرمايي چې مونږ دحضرت امام مالك رحمه الله په مجلس کې حاضر وو يو سړی دځينو صحابه کرامو ﷺ دنقص څه کلمې وويلې نوحضرت امام مالك دا پوره آيت تلاوت کی هرکله چې لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ: ته ورسيدی نو وي فرمايل چې دکوم سړي په زړه کې دصحابه کرامو ﷺ څخه دچا سره څه غيظ وي نو ددی آيت وعيد به هغه ته ورکول کيږي (قرطبي) حضرت امام مالك رحمه الله خو دا ونه فرمايل چې هغه به کافر سی مګر دا يې وفرمايل چې دا وعيد به ده ته هم ورسيږي، مطلب دا دی چې هغه به دکافرانو په شان کار کوونکی سی.

وَعَدَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا دمِنْهُمْ حرف مِنْ: دلته په اتفاق دمفسرينو بيانيه دی او معنی دا ده چې دا خلک کوم چې دايمان اوعمل صالح جامع دی، الله ﷻ د دوی سره دمغفرت او اجر عظيم وعده فرمايلې ده، ددی څخه يوه خو دا معلومه سوه چې ټول صحابه دايمان او عمل صالح جامع دی، دوهمه دا چې ددغو ټولو سره دمغفرت او اجر عظيم وعده ده او دا من بيانيه په قرآن کې ډير استعمال سوی دی، لکه چې ارشاد دی، فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ نو مِنَ الْأَوْثَانِ بيان دی، دلفظ دَالرِّجْسَ: دغه شان دلته مِنْهُمْ بيان دی دَالَّذِينَ آمَنُوا او روافض چې دلته حرف دَمِنْ دتبعيض دپاره وايي او مطلب دا راباسي چې په دوی کې چې کوم ځينې خلک داسې دیٰ چې په ايمان اوعمل صالح باندي دی دهغوی دپاره دا وعده ده، داسراسر دکلام دسياق څخه او دلوړو ايتونو څخه منافي ده، ځکه چې ددی آيت په مطلب کې هغه اصحاب کرام ﷺ خو بلاشبهه داخل اودايت اولنی مصداق دی کوم چې دحديبيي په سفر اوبيعت رضوان کې شريك وه، ددغو ټولو متعلق لوړ په ايتونو کی الله ﷻ دخپلې رضا اوخوشنودی اعلان فرمايلی دی، لَقَدْ رَضِيَ اللهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ: او درضايي الهی دا اعلان ددی ضمانت دی چې دا ټول به تر مرګه پوري په ايمان اوعمل صالح قائم وی، ځکه چې الله ﷻ خو عليم خبير دی که دچا متعلق هغه ته دامعلومه وی چې دی به په څه وخت کې دايمان څخه واپس کيدونکی وی، نودهغه څخه دخپلې رضا اعلان نه سی فرمايلی، ابن عبد البر په مقدمه استيعاب کې ددی آيت نقل کولو څخه وروسته ليکی چې، وَمَنْ رَضِيَ اللهُ مِنْهُ لَمْ يَسْخَطْ عَلَيْهِ أَبَدًا، يعنی الله ﷻ چې دچا څخه راضي سی بيا هيڅکله ورڅخه نه ناراضه کيږي او رسول الله ﷺ ددی آيت په بنا ارشاد فرمايی چې په بيعت رضوان کې دشريکيدونکو څخه به څوك اورته نه ځی نو دا وعده چې اصالةً د دوی دپاره سوي ده په هغوکې دځينو مستثنی کول قطعًا باطل دی، په دی وجه دامت په دی اجماع ده چې صحابه کرام ﷺ ټول عادلان او ثقه دی.

(صحابه کرام ﷺ ټول په جمع جنتيان دی، د دوی خطاګانې مغفور دی د دوی تنقيص کول عظيمه ګناه ده)

دقرآن مجيد په ډيرو ايتونوکی ددی وضاحتونه دی دکومو څخه چې څو ايتونه په دی سورة کې راغلی

دی ، لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ، وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا: ددی ځخه علاوه په نورو ډیرو ایتونوکی دامضمون ذکردی ، يَوْمَ لَا يُخْزِي اللّٰهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ، وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ : اوپه سورة حدید کی الله ﷻ دصحابه کرامو﷢ په باره کی فرمایلی دی ، وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى : یعنی دهغوی ټولو سره الله ﷻ دحسنٰی وعده کړي ده ، بیاپه سورة انبیاء کی دحُسنٰی متعلق فرمایی ، إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى أُولٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ. یعنی دکومو خلکو دپاره چی زمونږ دطرف ځخه دحسنٰی فیصله اول سوي ده، چی هغه به دجهنم د اور ځخه لیری وساتل سی .

اونبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ (بخاری) یعنی په ټولو زمانوکی زما زمانه ښه ده، بیا دهغه زمانی خلګ ښه دی کوم چی زما دزمانی سره متصل دی ، بیاهغه چی د دوی سره متصل دی (بخاری)

او په یو حدیث کی ارشاد دی چی زما اصحابو ته بدمه وایاست ځکه چی (د دوی دقوت ایمانی په وجه د دوی حال دا دی چی) که په تاسی کی یو سړی دالله ﷻ په لاره کی دغر برابر سره زر خرڅ کړی نو هغه د دوی دخرڅ کړی یو مُدّ برابر کیدی نه سی او نه دنیم مُدّ برابر کیدی سی ، مُدّ دعربو یوه پیمانه ده کومه چی زمونږ تقریباً دنیم سیر برابر وی .

او دحضرت جابر﷜ په یوحدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ زما صحابه کرام﷢ دټول جهان ځخه خوښ کړی دی ، بیایی زما په صحابه ووکی زما دپاره ځلور خوښ کړی دی ، ابوبکر﷜ عمر﷜ عثمان﷜ علی﷜ (بزاز په صحیح سند سره)

او په یو حدیث کی ارشاد دی .

اَللّٰهَ اَللّٰهَ فِي أَصْحَابِي اَللّٰهَ اَللّٰهَ فِي أَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا بَعْدِي فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللّٰهَ وَمَنْ آذَى اللّٰهَ يُوشِكُ أَنْ يَأْخُذَهُ (ترمذی عن عبدالله بن المغفل، ازجمع الفوائد)

دالله ﷻ ځخه وبیریږی ، دالله ﷻ ځخه وبیریږی زما داصحابو په باره کی زما ځخه وروسته دوی ته بد رد مه وایاست ځکه چی کوم سړی د دوی سره محبت وکی نو زما دمحبت په وجه یی د دوی محبت وکی او چا چی دوی ته ازار ورسوی نو ماته یی ازار ورسوی اوچاچی ماته ازار ورسوی هغه الله ﷻ ته ازار ورسوی اوځوک چی الله ته دازار رسولو قصدوکی نوقریبه ده چی الله هغه په عذاب کی ونیسی .

ایتونه او احادیث ددی متعلق ډیر دی کوم چی احقر په خپل کتاب ، مقام صحابه کی جمع کړی دی ، دا کتاب شائع سوی دی ، دټولو صحابه کرامو﷢ په عدل اوثقه والی باندی دټول امت اجماع ده اودصحابه کرامو﷢ په مابین کی چی کوم اختلافات جنګ اوقتال ته ورسیدل ، دهغه متعلق دبحث تمحیص او تنقید اوتحقیق یاسکوت مسئله هم په دی کتاب کی په تفصیل سره لیکل سوي ده اودهغه ځخه په قدر دضرورت تفصیل دسورة محمد ﷺ په تفسیرکی راغلی دی هغه وګوری والله المستعان وعلیه التکلان.

﴿سورة الحجرات﴾

سُوْرَةُ الْحُجُرٰتِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ ثَمَانِيَ عَشْرَةَ اٰيَةً وَّفِيْهَا رُكُوْعَانِ

سورة الحجرات په مدينه کې نازل سو په دې کې اتلس آيتونه (۱۸) او دوې (۲) رکوع گانې دي.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع کوم په نوم سره دخداى ﷻ چې بې حده مهربانه نهايت رحم والا دي.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُقَدِّمُوْا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَاتَّقُوا

اى ايماندارو ! مه مخکې کيږئ دالله څخه او دهغه درسول څخه او وبيريږئ

اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ① يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَرْفَعُوْۤا اَصْوَاتَكُمْ

دالله څخه ، بيشکه الله اورى پوهيږئ ، اى ايماندارو! مه پورته کوى خپل اوازونه

فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوْا لَهٗ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ

پورته داواز څخه دنبي ﷺ او مه چيغې وهى ده ته لکه چې تاسى چيغې وهى يو بل ته

اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ② اِنَّ الَّذِيْنَ يَغُضُّوْنَ

چې عبث نه سى ستاسى عملونه او تاسى ورڅخه خبر نه ياست ، کوم خلق چې اوازونه کښته کوى

اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُوْلِ اللّٰهِ اُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوْبَهُمْ

د رسول الله په مخکې نو هغه دي دکومو چې دزړونو امتحان اخيستى دى ،

لِلتَّقْوٰى ۭ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ عَظِيْمٌ ③ اِنَّ الَّذِيْنَ يُنَادُوْنَكَ مِنْ

دادب دپاره ، دهغوى دپاره بخښنه ده او ثواب لوى ، کوم خلق بولى تا د

وَّرَاۗءِ الْحُجُرٰتِ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ④ وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوْا حَتّٰى

ديوال دبل ارخ څخه هغوى اکثر عقل نه لرى ، او که چيرې هغوى صبر کولى ترڅو چې

تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٥

ته را ووزی هغوی ته نو دا به دهغوی په حق کی ښه وه او الله ﷻ بخښونکی او مهربانه دی.

لنډتفسير

(دسورة ترون او شان نزول)

ددی څخه مخکی په دوو سورتونو کی دجهاد احکام وه په کومو سره چی اصلاح دعالم آفاق مقصود وه په دی سورة کی داصلاح نفس احکام او آداب ذکر دی خصوصًا هغه احکام کوم چی دآدابِ معاشرت سره تعلق لری او قصه ددی آیتونو دنزول دا ده چی یو وخت دقبیله بنو تمیم خلک دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سول ، دا خبره تر غور لاندی وه چی په دی قبیله به حاکم څوك جوړول کیږی ، حضرت ابوبکر صدیق ؓ دقعقاع ابن معبد په نسبت رایه ورکړه او حضرت عمر ؓ داقرع بن حابس متعلق رایه ورکړه ، په دی معامله کی دحضرت ابوبکر ؓ اوعمر ؓ په مینځ کی دحضور ﷺ په مجلس کی خبری وسوی اوخبری زیاتی سوی ، د دواړو اوازونه لوړ سول ، په دی باندی دا آیتونه نازل سول .

ای ایماندارو! دالله ﷻ او درسول (ﷺ داجازت) څخه تاسی (په څه قول یافعل کی) مخکی والی مه کوی (یعنی ترڅو پوری چی په قوی قرائنو سره یا په وضاحت سره دخبرو اجازه نه وی ، خبری مه کوی لکه چی په ذکر سوی واقعه کی کومه چی سبب دنزول ددی آیتونو سوه ، په دی کی انتظار کول په کار وو چی یاخو ده ﷺ په خپله څه فرمایلی وای یا ده ﷺ دحاضرینو دمجلس څخه پوښتنه کړی وای ، بغیر دانتظار څخه دځانه خبری شروع کول صحیح نه وو څکه چی دخبرو جواز په اذنِ شرعی موقوف وو ، برابره خبره ده که دا اذن قطعی وی یعنی په وضاحت سره یاظنی په قوی قرائنو سره ، غلطی دا وسوه چی انتظار ونه سو ، په دی دا آیت نازل سو) او دالله ﷻ څخه بیره کوی بیشکه الله ﷻ (ستاسی دټولو خبرو) اوریدونکی (اوستاسی په کارونو) پوهیدونکی دی (او) ای ایماندارو! تاسی خپل اوازونه دپیغمبر ﷺ داواز څخه مه لوړ وی او مه دوی ته داسی په چغه خبری کوی لکه چی په خپل مینځ کی په چغو خبری کوی (یعنی هرکله چی د دوی په مخکی څه خبره کول وی نو په لوړ اواز سره یی مه کوی ، چی دغه خبره تاسی په خپل مینځ کی کوی اوهرکله چی دوی ته خبره کوی نو هغه هم په برابر اواز سره مه کوی) هسی نه چی ستاسی عملونه بربادسی اوتاسی ورڅخه خبرهم نه یاست (ددی مطلب دا دی چی داواز لوړل کوم چی صورةً بی باکی اوبی پرواهی ده ، اوپه لوړ اواز سره داسی خبری کول لکه په خپل مینځ کی چی دیوبل سره بی تکلفه خبری کوی ، دا یو قسم گستاخی ده ، دخپل تابع اوخادم له اړخه داسی خبری ناخوښه اوتکلیف رسونکی کیدی سی ، او دالله ﷻ رسول ته ازار رسول ټول نیك عملونه برباد وی ، البته ځینی وخت هرکله چی په طبیعت کی زیاته خوشحالی وی ، دا کارونه ناخوښه نه وی ، دغه وخت رسول ﷺ ته دازار نه رسولو په وجه سره دا خبری عملونه نه بربادوی ، لیکن متکلم ته دا معلومول چی دا وخت زما داسی خبری په خاطر بار او موجب ازار نه وی آسان کارنه سی کیدی چی متکلم داوگڼی اوخبری وکی چی په دی سره به رسول الله ﷺ ته ازارنه وی ، مگر په واقع کی ددغو څخه ازار ورسیږی نو خبری به دده

عملونه حبطه اوبرباد کړي ، که څه هم دده به ګمان هم نه وي چي زما په دي خبرو زما څومره تاوان وسو ، په دي وجه اواز لوړول اوخبري په زوره کول مطلقًا منع کړل سوي ، ځکه چي داسي خبري دځينو خلکو که څه هم چي سبب دازار اوحبط اعمال نه وي ، مګر ددي تعين به څنګه وسي ، په دي وجه په زوره خبري کول ټولو خلکو ته پرېښوول په کار دي ، تردي ځاي پوري خو داواز په پورته کولو باندي وبېرول سول اوس داواز کښته کولو ترغيب دي چي) بيشکه کوم خلګ چي خپل اوازونه درسول الله ﷺ په مخکي کښته ساتي ، دا هغه خلګ دي دکومو زړونه چي الله ﷻ دتقوىٰ دپاره خالص کړي دي (يعني دهغوي په زړونو کي دتقوىٰ خلاف څه شي نه راځي ، مطلب دا معلومېږي چي په دي خاص معامله کي دا حضرات په کمال تقوىٰ سره متصف دي ، ځکه چي دترمذي په مرفوع حديث کي دکمال تقوىٰ بيان په دي الفاظو کي راغلي دي ، لَايَبْلُغُ الْعَبْدُ اَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتّٰى يَدَعَ مَا لَا بَأْسَ بِهٖ حَذَرًا لِمَا بِهِ الْبَأْسُ . يعني بنده کمال تقوىٰ ته ترهغه وخته پوري نه سي رسيدي چي هغه څه داسي شيان هم په کومو کي چي څه ګناه نه وي ددي احتياط په بنا پرېږدي چي داجائز کار ماپه ناجائز کارکي اخته نه کړي مراد ورڅخه هغه مشتبه کارونه دي په کوموکي چي دګناه خطره اوشبهه وي لکه داواز لوړولو يو فرد داسي دي په کوم کي چي ګناه نسته ، يعني هغه چي مخاطب ته په کي ازارنه وي اويو فرد هغه دي چي ګناه ده په کي يعني دکوم څخه چي ازار رسيږي ، نوکمال تقوىٰ په دي کي ده چي بنده مطلقًا په زوره خبري کول پرېږدي ، مخ ته د دوي دعمل داخروي فائدي بيان دي) دداسي خلکو دپاره مغفرت او لوي اجر دي (او دراتلونکو ايتونو قصه دا ده چي هم دغه بنوتميم دحضور ﷺ په خدمت کي حاضر سوه نو دوي ﷺ دباندي تشريف فرما نه وو ، بلکه دازواجو مطهراتو په حجروکي په يوه حجره کي تشريف فرماوو ، دغه دصحراء غيرِ مهذّب خلګ وه ، ددباندي څخه يي د دوي ﷺ نوم واخيستى اوازونه يي کول چي يَا محمد اُخْرُجْ اِلَيْنَا . يعني اي محمد ﷺ مونږ ته دباندي راووزه ، په دي باندي دا آيتونه نازل سول (لکه په درمنثور کي په روايت دابن اسحٰق دابن عباس ؓ څخه نقل دي) کوم خلګ چي دحجري څخه دباندي تا ته اوازونه کوي په هغوي کي داکثرو عقل نسته (چي که عقل يي واي نو ستا ادب به يي کوي ، داسي دنوم اخيستلو او ددباندي څخه داوازونو کولو جرات به يي نه کولي او د اَكْثَرُهُمْ فرمايلو وجه ياخو دا ده ، چي دځينو اواز کوونکوپه خپله داجرات نه وو خو نور يي وليدل نو داسي يي وکړل او يا که څه هم ټول يوشاني دي خود اَكْثَرُهُمْ لفظ يي ځکه وفرمايي چي څوک په دي سره مشتعل نه سي ، ځکه چي هر سړي به دا خيال کوي چي شايد ماته يي نه دي ويلي ، دوعظ او نصيحت دا طريقه ده چي دداسي کلماتو څخه احتياط وسي ، په کومو سره چي مخاطب ته اشتعال پيداسي) اوکه دي خلکو (لږ) صبر (اوانتظار) کولي ترهغه چي ته دوي ته راووزي نو دا به د دوي دپاره ښه وه (ځکه چي دا دادب خبره وه) او (که اوس هم توبه وباسي نومعاف به سي ځکه چي) الله غفور او رحيم دي .

معلومات اومسئلي: ددي آيتونو دنزول متعلق دحديث په روايتونوکي په قول دقرطبي شپږ واقعات منقول دي اوقاضي ابوبکربن عربي فرمايي چي ټول واقعات صحيح دي ځکه چي دغه ټول واقعات دايت په عام مطلب کي دا خل دي ، په دغوکي يوه واقعه هغه ده کومه چي په لنډ تفسير کي په روايت دبخاري ذکر سوي ده .

لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللهِ وَرَسُولِهِ: دبَيْنَ الْيَدَيْنِ اصلي معنی د دواړو لاسونو مینځ دی، مراد ددی څخه دمخ طرف دی یعنی درسول الله ﷺ په مخکی تقدم اوپیش قدمی مه کوی، په کوم شی کی یی دپیش قدمی څخه منع فرمایلی ده؟ قرآن کریم ددی ذکر نه دی کړی، په دی کی اشاره دعموم طرف ته ده، چی په څه قول یافعل کی درسول الله ﷺ څخه پیش قدمی مه کوی، بلکه انتظارکوی چی نبی کریم ﷺ څه جواب درکوی البته که دوی څوك دجواب ورکولو دپاره ماموره کړی نو هغه جواب ورکولی سی، دغه شان چی دوی روان وی نو څوك دی د دوی څخه مخ ته کیږی نه، که دخوراك مجلس وی نو د دوی څخه دی مخکی خوراك نه شروع کوی، مګر دا چی د دوی په وضاحت یاقوی قرائینو سره داثابته سی چی دوی په خپله څوك مخ ته کول غواړی، لکه په سفر اوجنګ کی چی ځینی خلګ په مخ ته تلو ماموره کیږی.

(ددیني عالمانو او دیني پیشوایانو سره هم دا ادب ملحوظ ساتل په کار دی)

ځینو عالمانو فرمایلی دی چی ددینی عالمانو اومشائخوهم دا حکم دی، ځکه چی دوی وارثان دانبیاوو دی، او دلیل ددی هغه واقعه ده چی یوه ورځ حضرت ابودرداء ؓ نبی کریم ﷺ ولیدی چی دحضرت ابوبکر ؓ څخه مخکی روان وو نو دوی خبردارکی او وي فرمایل چی آیا تاسی دداسی سړی څخه مخ ته ځی کوم چی په دنیا او آخرت کی ستاسی څخه ښه دی او وي فرمایل چی په دنیاکی دلمر ختل اوپریوتل په چاداسی سړی نه دی سوی کوم چی دانبیاؤ څخه وروسته دحضرت ابوبکر ؓ څخه ښه اوافضل وی «روح البیان دکشف الاسرار څخه» په دی وجه علماء فرمایی چی دخپل استاذ اومرشد سره هم دا ادب ملحوظ ساتل په کار دی.

لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ: دا دوهم ادب دمجلس نبوی بیان سوی دی، چی دنبی کریم ﷺ په مخکی د دوی داواز څخه زیات اواز لوړول یاپه لوړ اواز سره داسی خبری کول، لکه په خپله مینځ کی چی بی دریغه کوی، یو قسم بی ادبی اوګستاخی ده، چنانچی ددی آیت په نزول سره دصحابه کرامو ؓ داحال سو چی حضرت ابوبکر ؓ عرض وکی چی یارسول الله! قسم دی چی اوس به ترمرګه پوری ستاسی سره داسی خبری کوم لکه څوك چی دچاسره پټی خبری کوی «درمنثورعن البیهقی» اوحضرت عمر فاروق ؓ دومره کرار کرار خبری شروع کړی چی ځینی وخت به یی بیرته پوښتنه کول غوښتل «کذا فی الصحاح» او دحضرت ثابت بن قیس ؓ په طبعی طور سره ډیر لوړ اواز یی کم کی «بیان القرآن از درمنثور»

(دروضه اقدس په وړاندی هم ډیر په لوړ اواز سره سلام اوخبری کول ممنوع دی)

قاضی ابوبکر ابن عربی فرمایی چی دنبی کریم ﷺ تعظیم او ادب د دوی دوفات څخه وروسته هم داسی واجب دی لکه چی په ژوند کی وو، په دی وجه ځینی عالمان فرمایی چی د دوی دقبر شریف په مخکی هم په زیات لوړ اواز سره سلام اوخبری دادب څخه خلاف دی، دغه شان په کوم مجلس کی چی دنبی کریم ﷺ احادیث ویل کیږی یابیانول کیږی، په هغه کی هم شور اوشغب کول بی ادبی ده، ځکه چی د دوی کلام به کله چی د دوی دژبی مبارکی څخه اداکیدی هغه وخت دټولو دپاره خاموش کیدل اوده هغه اوریدل واجب اوضروری وه، دغه شان دوفات څخه وروسته چی په کوم مجلس کی د دوی کلام اوروول کیږی، هلته شور او شغب کول بی ادبی ده.

مسئله : لکه څنګه چې دنبي څخه دمخ ته کیدو په ممانعت کې ددین عالمان په حیثیت دوارث انبیاء کیدو داخل دي ، دغه شان داواز په لوړولو کې هم دا حکم دي چې دمشرانو عالمانو په مجلس کې دي په دومره لوړ اواز سره خبرې نه کوي په کوم سره چې دهغو اواز غلی سي (قرطبي).

أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ (لفظ دأَنْ تَحْبَطَ مفعول له دي دلَا تَرْفَعُوٓا چې په دې کې دحکم علت بنوول سوي دي ، په حذف دمصدر یعنی خشیة ان تحبط معنی دایت دا سوه چې خپل اواز دنبي په اواز مه لوړوه ، په سبب ددې خطرې او بیرې چې هسې نه ستاسې عملونه ضائع سي او تاسې خبر هم نه یاست دلته دشرعي کلیاتو اومسلمه اصولو په اعتبار سره څوسوالات پیداکیږي ، یو دا چې دعملونو حبطه یعنی ضائع کوونکې شې خو په اتفاق داهل سنت والجماعت صرف کفر دي ، په څه یومعصیت اوګناه سره نور نیک عملونه نه ضائع کیږي اودلته خطاب مومنانو اوصحابه کرامو ﷺ ته دي اوپه لفظ دَ، يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا : سره دي ، په کوم سره چې ددې فعل اختیاري دي ، ترڅو چې یو سړی په خپل اختیار سره ایمان رانه وړي ، مومن نه وي ، دغه شان کفر هم اختیاري امر دي، تر څو چې په خپل قصد سره کفر اختیار نه کړي هغه کافر کیدي نه سي ، او دلته دآیت په اخر کې دا وضاحت دي چې أَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ یعنی تاسې به خبر هم نه یاست نو حبط اعمال کوم چې خالص دکفر سزا ده هغه څنګه جاري سوه ؟

سیدي حضرت حکیم الامت په بیان القرآن ددې توجیه داسې بیان کړي ده په کوم سره چې دا ټول اشکالات اوسوالات ختمیږي ، هغه داسې ده چې ، معنی دایت دا ده چې مسلمانانو! تاسې درسول الله داواز څخه دخپل اواز دلوړولو او دبې اختیاره جهر کولو څخه ځان وساتئ ځکه چې په داسې کولو کې خطره ده چې ستاسې عملونه حبط اوضائع سي او دغه خطره ځکه ده چې درسول څخه پیش قدمي یا د دوې په اواز خپل اواز لوړول اوغالب کول یو داسې کار دي ، په کوم سره چې درسول په شان کې دګستاخي او بې ادبي کیدلو هم احتمال دي کوم چې سبب دي رسول ته دازار رسولو ، که څه هم دصحابه کرامو ﷺ څخه دا وهم هم نه سوکیدي چې دوی به قصداً څه داسې کار وکې کوم چې به د دوی ﷺ دازار سبب جوړ سي ، لیکن ځینې اعمال اوافعال لکه تقدم او رفع صوت که څه هم په قصد دازارنه وي بیاهم د دوی څخه دازار احتمال سته ، په دې وجه یې دامطلقًا منع اومعصیت ګرځولی دي او دځینو ګناهونو خاصه دا وي چې ددې دکوونکې څخه دتوبې اونیکو عملونو توفیق سلب سي اوهغه په ګناهونو کې بوخت سي او اخر کار کفر ته ورسیږي ، کوم چې سبب دي دحبط داعمالو ، خپل چادینې پیشوا استاذ یامرشد ته ازار رساني هم دغسې معصیت دي چې دتوفیق سلب کیدو خطره په کې وي ، په دې وجه دا افعال یعنی تقدم علی النبي او رفع الصوت داسې معصیتونه سول په کومو سره چې خطره ده چې توفیق سلب سي او دا خذلان اخر کفر ته ورسیږي چې ټول نیک عملونه په ضائع سي اوکوونکې چونکې قصد دازارنه وو کړی په دې وجه دې ورڅخه خبر هم نه وي چې ددې ابتلاء دکفر اوحبط داعمالو سبب څه وو .

ځینې علماؤ فرمایلي دي چې که یو صالح بزرګ چا خپل مرشد جوړ کړی وي دهغه سره دګستاخي اوبې ادبې هم دا حال دي چې ځینې وخت دغه دتوفیق سلب کیدو اودخذلان سبب جوړیږي کوم چې اخر دایمان پانګه هم ضائع کړي ، نعوذ بالله .

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ : په دی آیت کی دنبی کریم ﷺ یو دریم ادب بیوول سوی دی چی څه وخت ته په خپل مکان اوارام ګاه کی یی نو دغه وخت تاته ددباندی څخه اوازونه کول خصوصًا بیاپه جهالت سره چی نوم اخلی او اواز کوی ، دا بی ادبی ده او دعقل دخاوندانو کار نه دی.

حجرات دحجری جمع ده ، په اصل لغت کی حجره په چار دیواری کی دننه مکان ته ویل کیږی ، په کوم کی چی څه غولی (صحن) وی اوڅه دچت آبادی وی ، دنبی کریم ﷺ پاکی بیبیانی په مدینه منوره کی نهه ۹ وی ، په دوی کی دهری یوی دپاره جلا جلا حجره وه چی ده ﷺ به ورته په نمبر سره تشریف ورووړی.

حجرات امهات المؤمنین : ابن سعد رحمه الله په روایت دعطاء خراسانی لیکلی دی چی دا حجری دخرماؤ دښاخونو څخه جوړی وی او د دوی په دروازو پنډی توری وړینی کپړی پردی وی ، امام بخاری په ادب المفرد کی اوبیهقی د داود بن قیس څخه روایت کړی دی ، هغه وایی چی ما ددی حجرو زیارت کړی دی زما ګمان دا دی چی دحجری د دروازی څخه تر چت پوری شپږ اووه لاسه وه اوکمره لس لاسه اودچت لوړوالی اووه اته لاسه وه ، دامهات المؤمنین داحجری دولید بن عبدالملك په حکومت کی دهغه په حکم سره په مسجد نبوی کی شاملی سوی ، په مدینه کی په دغه ورځ په خلګو دژړا ماتم وو.

دنزول سبب : امام بغوی رحمه الله په روایت دقتاده رضی الله عنه ذکرکړی دی چی دبنو تمیم قبیلی خلګ کوم چی دحضور ﷺ په خدمت کی حاضر سوی وه چی ذکر یی لوړ راغلی دی ، دوی دغرمی په وخت مدینی ته را ورسیدل ، څه وخت چی دوی په حجره کی ارام فرمایی داکلیوال خلګ وه ، دمعاشرت دادابو څخه ناخبره وو ، دوی دحجرو څخه دباندی اوازونه شروع کړل ، اُخْرُجْ اِلَيْنَا يَامُحَمَّد ، په دی دا آیت نازل سو ، په دی کي یی دداسی اواز کولو ممانعت او دانتظار کولو حکم ورکی ، په مسندِ احمد ترمذی وغیره کی هم دا روایت په مختلفو الفاظو سره راغلی دی (مظهری)

خبرداری : اصحابو رضی الله عنهم او تابعینو هم دخپلو علماؤ اومشائخو سره ددی ادب استعمال کړی دی ، په صحیح بخاری وغیره کی دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه منقول دی چی کله به ما دیوعالم صحابی څخه څه حدیث معلومول غوښتل نو دهغه کور ته به ولاړم نو هغه ته داواز کولو یادروازی ټکولو څخه به می ځان ساتی او د دروازی څخه دباندی به کښېنستم چی کله دوی په خپله دباندی تشریف راوړی نو پوښتنه به ورڅخه وکړم ، هغه چی به زه ولیدم نوفرمایل به یی چی ای دنبی کریم ﷺ داکا زویه! تا دروازه ولی نه ټکوله چی زه دی خبر کړی وای ، نوابن عباس رضی الله عنه فرمایی چی عالم په خپل قوم کی په مثل دنبی دی او الله ﷺ دنبی په شان کی داهدایت فرمایلی دی چی د دوی تر دباندی راتلو پوری دی انتظار کول کیږی ، حضرت ابو عبیده رضی الله عنه فرمایی چی ما هیڅکله دیوعالم دروازه نه ده ټکولی ، بلکه دهغه ددباندی راتلو پوری می انتظارکړی دی چی کله هغه دباندی تشریف راوړی نوملاقات به ورسره وکړم (روح المعانی)

مسئله : په ذکر سوی آیت کی په ، حَتّٰى تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ کی دَ ، اِلَيْهِمْ په قید زیاتولو سره داثابته سوه چی صبر اوانتظار ترهغه وخته پوری کول دی ، ترڅو پوری چی ته په خپله دخلګو سره دملاقات اوخبرو کولو دپاره دباندی تشریف راوړی ، ددی څخه معلومه سوه چی که ستا دباندی ته تشریف راوړل په څه بل ضرورت سره وی ، هغه وخت هم ستا سره دخپل مطلب خبره کول مناسب نه دی ، بلکه ددی انتظار دی

وکی چی هر کله ته دوی ته متوجه سی نو دغه وخت دی درسره بیا خپله خبره کوی .

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا

ای ایماندارو! که راسی تاسی ته یو گناهگار په یو خبر سره نو تحقیق کوی ، هسی نه چی ولویږی

قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ⑥

په یو قوم باندی په ناپوهی سره نو صبا ته به سی په خپلو کړو باندی پښیمانه

تفسیر: ای ایماندارو! که یو سړی شریر تاسی ته څه خبر راوړی (چی په هغه کی دچا څخه شکایت وی) نو (بغیر دتحقیق څخه په هغه عمل مه کوی بلکه که عمل کول مقصود وی نو) نه تحقیق کوی هسی نه چی یو قوم ته په ناپوهی سره ضرر ورسوی او بیا په خپلو کړو باندی پښیمانه سی .

معلومات اومسئلې: شان نزول : ددی آیت دنزول واقعه ابن کثیر په حواله دمسنداحمد دا نقل کړي ده چی دبنی المصطلق قبیلی سردار حارث بن ضرار بن ابی ضرار (دکوم لور حضرت جویره (رض) بنت حارث چی دامهات المومنین څخه ده) دی فرمایی چی زه دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سوم نو دوی ماته داسلام دعوت راکی اودزکوة ادا کولو حکم یی راته وکی ، ما اسلام قبول کی او دزکوة ادا کولو اقرار می وکی اوعرض می وکی چی اوس خپل قوم ته ځم او هغوی ته هم داسلام اوزکوة ادا کولو دعوت ورکوم ، کوم خلګ چی زما خبره ومنی اوزکوة اداکی ، زه به هغه زکوة جمع کړم ، ته په فلانی میاشت کی په فلانی تاریخ خپل یو قاصد ماته راولیږی چی کوم دزکوة رقم زما سره جمع سوی وی ، هغه ورته حواله کړم ، بیاچی هر کله حارث دوعدی مطابق دایمان راوړونکو څخه زکوة جمع کی او هغه میاشت اوتاریخ کوم چی دقاصد لیږلو دپاره مقرر سوی وو تیرسو او دحضورﷺ یو قاصد رانغی نو دحضرت حارث ؓ سره دا خطره پیداسوه چی شاید نبی کریم ﷺ زمونږ څخه په څه خبره ناراضه دی کنه نودا ممکنه نه وه چی دوی دوعدی مطابق خپل سړی نه رالیږلی ، حضرت حارث ؓ ددی خطری ذکر داسلام قبلوونکو دسردارانو سره وکی او اراده یی وکړه چی دوی ټول دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سی ، اخواته واقعه داسی وسوه چی نبی کریم ﷺ په مقرر تاریخ ولید بن عقبه ؓ خپل قاصد جوړکی اودزکوة وصولولو دپاره یی لیږلی وو مګر ولید بن عقبه ته په لاره کی داخیال راغی چی ددی قبیلی دخلګو سره زماپخوانی دښمنی ده هسی نه چی دوی ماقتل کړی، ددی بیری په سبب دی دلاری څخه واپس سو، اونبی کریم ﷺ ته ولاړی او دا یی وویل چی دوی دزکوة ورکولو څخه انکار وکی او زمادقتل اراده یی وکړه ، په دی نبی کریم ﷺ ته غصه ورغله اودحضرت خالدبن ولید ؓ په مشری کی یی یوه ډله دمجاهدینو روانه کړه ، دی خوا ته دا ډله دمجاهدینو روا نه سوه ، دا خوا څخه حضرت حارث ؓ سره دخپلو ملګرو دنبی کریم ﷺ په خدمت کی دحاضری دپاره را ووتی ، مدینی منوری ته نژدی د دواړو ملاقات وسو، حضرت حارث ؓ ددغو خلګو څخه پوښتنه وکړه چی تاسی دکومو خلګو طرف ته لیږل سوی یاست ؟ دوی وویل چی مونږ خوستا طرف ته رالیږل سوی یو، حضرت حارث ؓ ورڅخه دسبب پوښتنه وکړه ، نو دوی دحضرت ولید

بن عقبه ﷺ دلیږلو اوبیا دواپس کیدلو واقعه یې بیان کړه اوچې حضرت ولیدبن عقبه ﷺ دنبي کریم ﷺ په مخکې دا بیان کړی دی چې بنی المصطلق دزکوٰة ورکولو څخه انکار وکې او زما دقتل منصوبه یې جوړه کړې ده ، حضرت حارث ﷺ چې دا واوریدل نو وې ویل، قسم دی په هغه ذات چاچې محمد ﷺ برحق رسول رالیږلی دی ، ماخو ولیدبن عقبله لیدلی هم نه دی ، اونه هغه ماته راغلی دی ، ددی څخه وروسته چې حضرت حارث ﷺ دنبي کریم ﷺ په خدمت کې حاضر سو نو دوی وفرمایل چې آیا تاسې دزکوٰة ورکولو څخه انکار وکې او زما دقاصد دقتلولو اراده مو وکړه ؟ حضرت حارث ﷺ وویل چې هیڅکله نه ، قسم دی په هغه ذات چاچې ته دحق دپیغام سره رالیږلی یې ، هغه نه ماته راغلی دی اونه مالیدلی دی ، بیاچې هرکله په مقرره وخت ستا قاصد راونه رسیدی نو زما سره بیره سوه چې شاید زما څخه څه قصور وسو په کوم چې حضور ﷺ ناراضه سو ، په دی وجه زه په خدمت کې حاضر سوم ، حضرت حارث ﷺ فرمایي چې په دې باندې دسورة حجرات دا آیت نازل سو (ابن کثیر)

اوپه ځینو روایتونوکې دی چې ولیدبن عقبه ﷺ دحکم مطابق بنی المصطلق ته ورسیدی ددی قبیلې خلکوته چونکه دا معلومه وه چې په دی تاریخ به دحضور ﷺ قاصد راځي نو دوی تعظیماً دکلي څخه دباندی را ووتل چې دهغه استقبال وکې ، ولید بن عقبه ﷺ ته داشبهه پیدا سوه چې شاید دپخوانی دښمنۍ په وجه زما دقتل کولو دپاره راغلی دی ، ددغه ځای څخه واپس سو اوولاړی نبي کریم ﷺ ته یې دخپل ګمان مطابق دا عرض وکې چې هغه خلک زکوٰة ورکولو ته تیارنه دی بلکه زما په قتل پسې سول.

په دی نبي کریم ﷺ حضرت خالد بن ولید ﷺ ولیږی او دا هدایت یې ورته وکې ، چې ښه تحقیق وکړه دهغه څخه وروسته څه اقدام وکړه ، حضرت خالد بن ولید ﷺ دشپې دغه کلي ته دباندی ورسیدی ، قیام یې وکې او دحال دتحقیق دپاره یې یوڅوکسان په طور دجاسوسانو پټ ولیږل ، دغه خلک بیرته راغلل خبر یې ورکې چې دغه ټول خلک په اسلام اوپه ایمان قائم دلمانځه اوزکوٰة پابند دی اوڅه خبره داسلام خلاف په کې نه سوه پیدا ، خالد بن ولید ﷺ بیرته راغی اونبي کریم ﷺ ته یې دا ټوله واقعه وښوله ، په دی دا آیت نازل سو (دا دبن کثیر ددیرو روایتونو خلاصه ده)

ددی آیت څخه داثابته سوه، چې څوک شریر فاسق سړی که دیو قوم څخه شکایت وکې او په دوی څه الزام ولګوی نو په هغه خبر یاشهادت باندی بغیر دمکمل تحقیق څخه عمل کول جائز نه دی .

(دآیت سره متعلق احکام او مسئلې)

امام جصاص رحمه الله په احکام القرآن کې فرمایي چې ددی آیت څخه ثابته سوه چې دیوفاسق خبره قبلول اوعمل په کول ترهغه پوری جائز نه دی ترڅو چې په نورو ذریعو سره تحقیق ونه کړی اودهغه صدق ثابت نه سی ، ځکه چې په دی آیت کې یوقرائت خو فَتَثَبَّتُوا دی چې معنی یې ده ، په دی په عمل کولو اواقدام کولوکې تلواری مه کوی ، بلکه ثابت قدم اوسیږی ترڅوچې په نورو ذریعو سره دهغه صدق ثابت نه سی اوهرکله چې دفاسق دخبر قبلول جائز نه سی نو دهغه شهادت قبلول په درجه اولی ناجائز دی، ځکه چې هرشهادت یو خبر وی کوم چې په قسم سره موکد کیدی سی ، په دی وجه دجمهورو عالمانو په نزد دفاسق خبر یا شهادت شرعاً مقبول نه دی ، البته په ځینو معاملو اوحالاتوکې دفاسق خبر اوشهادت هم

قبلول کیږي ، هغه ددي حکم ځنځه مستثنی دی ، ځکه چي دقرآن په آیت کي ددي حکم یوخاص علت منصوص دی یعنی، أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ نو په کومو معاملاتو کي چي داعلت موجود نه وی، هغه دایت په حکم کي داخل نه دی ، یامستثنی دی ، مثلاً داچي یوفاسق بلکه کافرهم څه شي راوړي اودا ووایي چي فلانی سړي تاته داهدیه رالیږلی ده نودده په خبرعمل جائز دی ، ددی زیات تفصیل دفقهی په کتابونو معین الحکام وغیره کي دی او احقر په احکام القرآن عربی حزب سادس کي ددی تفصیل لیکلی دی ، اهل علم يي هلته لیدی سی .

(یواهم سوال اوجواب دصحابه وو دعدالت متعلق)

ددی آیت دحضرت ولیدبن عقبه ﷺ متعلق نازلیدل په صحیح روایتونو سره ثابت دی اوپه آیت کي ده ته فاسق ویل سوی دی ، ددی ځنځه په ظاهره دا معلومیږي چي په صحابه وو کي یو فاسق هم کیدی سی او دا دهغه مسلمه اومتفق علیه ضابطی خلاف ده چي، اَلصَّحَابَةُ كُلُّهُمْ عُدُوْلٌ : یعنی صحابه کرام ﷺ ټول په جمع ثقه دی . د دوی په هیڅ خبر اوشهادت څه نیول نه سی کیدی .

علامه الوسی رحمه الله په روح المعانی کي فرمایي چي په دی معامله کي حقه خبره هغه ده ، دکوم طرف ته چي جمهور علماء تللی دی چي صحابه کرام ﷺ معصوم نه دی د دوی ځنځه کبیره گناه هم کیدی سی کوم چي فسق دی او ددغه گناه په وخت به د دوی سره هغه معامله کول کیږي دکوم چي هغه مستحق وی یعنی شرعی سزا به جاري کیږي اوکه کذب ثابت سی نو د دوی خبر اوشهادت به ردکول کیږي ، لیکن عقیده داهل سنت والجماعت دقرآن اوسنت دنصوصو په بنا دا ده چي دصحابي ځنځه گناه خو کیدی سی مګریوصحابي داسي نسته چي دگناه ځنځه توبه گار سوی اوپاك سوی نه وی، قرآن کریم عَلَى الْاِطْلَاقِ ددوی په باره کي دالله ﷻ درضا فیصله صادره فرمایلي ده، رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ، الآية، اورضاء الهی بغیر دمعافي دگناهونو ځنځه نه سی کیدی لکه چي قاضي ابویعلی فرمایي چي رضا دالله ﷻ یوقدیمی صفت دی، هغه دخپلي رضا اعلان صرف دهغو دپاره فرمایي دکوموتعلق چي هغه پوهیږي چي دهغوی وفات به درضاپه موجباتو باندي وی (لکه په فی الصارم المسلول دابن تیمیه، کي داسي دی)

لنډه دا چي دصحابه کرامو ﷺ دعظیم الشان جماعت ځنځه که دشمیر دیوڅو کسانو ځنځه چیري څه گناه صادره سوی هم ده نو دوی ته فوراً توبه نصیب سوي ده حق تعالٰی دوی دنبی کریم ﷺ دصحبت په برکت سره داسي جوړ کړي وه چي شریعت د دوی طبیعت جوړ سوی وو ، دشریعت ځنځه خلاف څه کار یاگناه کیدل ورځنځه ډیر کم وه ، د دوی نیك عملونه په نبی کریم ﷺ او اسلام باندی خپل ځانونه قربانول اوپه هر کار کي دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ تابعداري دژوند وظیفه جوړول او ددی دپاره داسي مجاهدات کول چي نظیر يي په تیرو امتونو کي نه پیدا کیږي ، ددی بې شمیره نیکوعملونو او فضیلتونو اوکمالاتو په مقابله کي په ټول عمر کي دڅه گناه کیدل ، دا په خپله کالعدم کوي .

دوهم دالله ﷻ او دهغه درسول الله ﷺ محبت اوعظمت او دادنی شان گناه په وخت کي ددوی بیره او خوف او فوراً توبه کول بلکه خپل ځان دسزا دپاره په خپله پیش کول ، یوځای ځانونه دجماعت دستنوسره تړل وغیره په روایتونو دحدیث کي معروف اومشهوردی اوپه حکم دحدیث دگناه ځنځه توبه کوونکی داسي

سی لکه چی گناه یی کړی نه وی .
دریم دقرآن دارشاد مطابق نیك عملونه اونیکی په خپله هم دګناهونو کفاره کیږی ، إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ : خصوصاً هرکله چی د دوی نیکی دعامو خلګو په شان نه وی ، بلکه د دوی حال هغه دی کوم چی ابوداود اوترمذی دحضرت سعید بن زید ﷺ څخه نقل کړی دی چی ، وَاللهِ لَمَشْهَدُ رَجُلٍ مِنْهُمْ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ يُغْبَرُ فِيهِ وَجْهُهُ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِ أَحَدِكُمْ عُمْرَهُ وَلَوْ عُمِّرَ عُمْرَ نُوحٍ : یعنی په خدای قسم دی ، په دوی کی دیوه سړی دنبی کریم ﷺ سره په یو جهاد کی شریکیدل چی په هغه کی دهغه پرمخ ګرد پریوځی ، ستاسی دټول عمر دطاعت اوعبادت څخه افضل دی که څه هم ده ته دحضرت نوح ﷺ هومره عمر ورکول سوی وی ، په دی وجه د دوی سره دګناه دصادریدو په وخت کی که څه هم په سزا وغیره کی معامله هغه وسوه کومه چی ددی جرم دپاره مقرروه ، مګر ددی باوجود وروسته دچا دپاره جائزنه دی چی په دوی کی یو فاسق مقرر کړی ، په دی وجه که دنبی کریم ﷺ په عهدکی دیو صحابی ﷺ څخه څه ګناه دفسق موجب سوی وی او دغه وخت ده ته فاسق هم وویل سی نوپه دی سره دانه جائز کیږی چی دغه وخت ده ته فاسق دده دپاره همیشه وګڼی ، معاذ الله فاسق ورته وایی (کذا فی الروح)
اوپه ذکر سوی آیت کی خوقطعاً داضروری نه ده چی ولید بن عقبه ته فاسق ویل سوی وی ، سبب دنزول که څه هم دده معامله وی مګر لفظ دفاسق دده دپاره استعمالیدل دا ضروری نه ده، وجه دا ده چی ددی واقعی څخه مخکی خو دولید بن عقبه څخه څه داسی کار نه وو سوی دکوم په سبب چی ده ته فاسق وویل سی اوپه دی واقعه کی هم کوم چی دوی دبنی المصطلق دخلګو طرف ته یوه خبره غلطه منسوبه کړه ، دغه هم دخپل خیال مطابق یی صحیح وګڼله ویی کړله که څه هم په واقع کی غلطه وه ، په دی وجه دذکر سوی آیت مطلب بی تکلیفه هغه جوړیدی سی کوم چی په لنډ تفسیر کی لوړ تیر سوی دی ، چی دی آیت قاعده کلیه دفاسق دخبر دنامقبول کیدو متعلق بیان کړي ده اوپه واقعه مذکوره باندی ددی آیت دنزول څخه ددی زیات تاکید داسی وسوچی ولید بن عقبه ﷺ که څه هم فاسق نه وو ، مګ د دوی خبر دقوی قرینوپه اعتبار ناقابل قبول په نظر راغی نونبی کریم ﷺ محض دده په خبره دڅه اقدام کولو څخه ګریز وکی ، حضرت خالد بن ولید ﷺ یی په تحقیقاتو ماموره کی ، نو هرکله چی دیو ثقه اوصالح سړی په خبره کی دقرینو په بنا دشبهی کیدو معامله دا ده چی په دی مخکی دتحقیق څخه عمل ونه سو نو دفاسق خبر نه قبلول او عمل نه په کول نور زیات واضح دی .
دعدالت صحابه مکمل بحث احقر په خپل کتاب مقام صحابه ، کی بیان کړی دی کوم چی شائع سوی دی او ددی څه حصه به دراتلونکی آیت ، وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ : الاية ، لاندی هم راسی .

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَٰكِنَّ اللهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ

اوپوه سی چی په تاسی کی رسول دی دالله ، که هغه ستاسی خبره ومنی په ډیرو کارونو کی نوپه تاسی به مشکله سی لیکن الله محبت واچوی ستاسی په زړونو کی ،

الْإِيْمَانَ وَزَيَّنَهٗ فِىْ قُلُوْبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوْقَ

(ایمان او ښائسته يې کی ستاسی په زړونو کی ، او نفرت يې واچوی ستاسی په زړونو کی دکفر اودگناه

وَالْعِصْيَانَ أُولٰٓئِكَ هُمُ الرّٰشِدُوْنَ ۝ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝۸

اودنافرماني .هغه خلق په نيکه لاره باندي دي، دالله په فضل اواحسان سره اوالله په هرڅه پوه حکمتونووالادی

تفسير: او پوه سی چی په تاسی کی رسول الله ﷺ (تشريف فرما) دی (کوم چی دخدای لوی نعمت دی لکه چی الله ﷻ فرمايي لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ الخ ددی نعمت شکر دا دی چی په څه خبره کی تاسی د دوی خلاف مه کوی که څه هم دنيوی ولی نه وی ، او په دی فکر کی مه لويږی چی په دنيوی کارونو کی دی حضور ﷺ په خپله زمونږ درايي موافقت کوی ځکه چی) ډيری خبری داسی دی چی که په هغه کی دوی ستاسی خبره منل شروع کړی نو تاسی ته به ډير ضرر ورسيږی (ځکه چی که دغه دمصلحت څخه خلاف وی نو خامخا به ددغه موافق په عمل کولو کی مضرت وی ، په خلاف ددی څخه چی د دوی په رايه باندی عمل وسی ځکه چی په دنيوی کارکی دخلاف مصلحت کيدو احتمال که څه هم في نفسه مستبعد اوخلاف دشان دنبوت څخه دی ليکن اول خو داسی کارونه په کومو کی چی داسی احتمال وی کم به وی بياکه وی هم او په هغه کی مصلحت فوت هم سی نو داځومره لويه خبره ده ، چی ددی مصلحت نعم البدل يعني اجر اوثواب داطاعت رسول به خامخا حاصل وی ، په خلاف دهغه چی ستاسی په رايه عمل وی که څه هم کله کله به داسی کارونه هم را وځی ، په کومو کی چی مصلحت ستاسی درايي موافق وی ليکن متعين خو نه دی اوبيا ډيرکم به وی ، زيات احتمال دمضرت دی، بيا ددی مضرت هيڅ تدارک نسته او ددی تقرير څخه فائده دډيروالی دقيدهم معلومه سوه ، په هرحال که دوی ستاسی موافقت کولی نوتاسی به په لوی مصيبت کی پريوتلی) ليکن الله ﷻ (تاسی دمصيبت څخه محفوظ کړاست داسی چی) تاسی ته يې د (کامل) ايمان محبت درکړی او (د) دی (حصول) يې ستاسی په زړونو کی مرغوب کړی اوکفر اوفسق (يعني گناه کبيره) او (دمطلق) نا فرماني (يعني صغيره گناه) څخه يې تاسی ته نفرت درکی (په کوم سره چی تاسی هر وخت دالله او درسول درضاپه لټون کی ياست او په کوم سره چی تاسی دغه حکمونه مني کوم چی درسول درضا دموجباتو څخه دی ، چنانچی هرکله تاسی ته دامعلومه سوه چی په دنيوی کارونو کی هم اطاعت درسول واجب دی اوبغير داطاعت مطلقه څخه ايمان نه کامل کيږی اودکامل ايمان دحاصلولو رغبت دمخکی څخه موجود دی ، نو تاسی فوراً دغه حکم هم قبول کی او په قبلولو مو دايمان نور تکميل وکی) داسی خلک (کوم چی دايمان دتکميل مُحبّان دی) دخدای ﷻ په فضل اوانعام سره په سيده لاره باندی دی اوالله ﷻ (چی کوم دا احکام فرمايلی دی نو هغه ددی په مصلحتونو) پوه (دی اوچونکی) حکمت والا دی (په دی وجه يې دا احکام واجب کړی دی)

معلومات اومسئلي ددی څخه په مخکی آيتونو کی واقعه دحضرت وليدبن عقبه ؓ اوبنی المصطلق دقبيلی ذکر وه چی په هغه کی وليد بن عقبه ؓ دبنی المصطلق داخبر ورکړی وو چی هغه مرتد سوی دی

او د زکوٰة ورکولو څخه یې انکار کړی دی په دې سره په اصحابو کرامو رضی الله عنهم کې هم اشتعال پیدا سو د دوی دا
رایه وه چې په دغو خلګو د جهاد د پاره مجاهدین ولیږل سي مګر نبی کریم ﷺ د ولید بن عقبه رضی الله عنه خبره د قوي
قرینو څخه خلاف وګڼله او قبوله یې نه کړه او د تحقیقاتو د پاره یې حضرت خالد بن ولید ماموره کې په تېرو
آیتونو کې قرآن کریم دا قانون جوړ کې چې د کوم سړي په خبر کې په قوي قرینو سره څه شبهه پیدا سي نو
د تحقیق څخه مخکې په هغه عمل جائز نه دی ، په دې آیت کې صحابه کرامو رضی الله عنهم ته یو بل هدایت سوی دی
چې که څه هم د بنی المصطلق په حقله د ارتداد په خبر اوریدو سره ستاسې جوش د دیني غیرت په سبب
سره وو ، مګر ستاسې رایه صحیح نه وه ، د الله رسول چې کوم صورت اختیار کې هغه ښه وو (مظهري)
مقصد دا دی چې په مشوره طلب کارونو کې څه رایه ورکول خو درست دي ، لیکن دا کوشش کول چې
رسول الله ﷺ ستاسې د رایې مطابق عمل وکي ، دا درست نه دي ، ځکه چې په دنیوي کارونو کې که څه
هم ډیر کم د رسول ﷺ د رایې خلاف د مصلحت کیدو امکان خامخا سته کوم چې د شان نبوت څخه خلاف
نه دي ، لیکن الله ﷺ چې کوم فراست او پوه خپل رسول ته ورکړې ده ، هغه تاسې ته حاصله نه ده ، په دې
وجه که رسول الله ﷺ ستاسې په رایه باندې تلل شروع کړي نو په ډیرو معاملو کې به په نقصان او مصیبت
کې راسي او که چیرې کله کله ستاسې په رایې کې مصلحت وي او تاسې د رسول د اطاعت د پاره خپله
رایه پرېږدي په کومه کې چې تاسې ته څه دنیوي نقصان هم ورسیږي نو په دې کې د و مره مضرت نسته
څومره چې ستاسې د رایې په تابع چلیدو کې ده ځکه چې په دې صورت کې که څه دنیوي نقصان وسي هم
نو د اطاعت د رسول د اجر او ثواب ښه بدله یې موجوده ده .
او لفظ د : عَنِتُّمْ دَعَنَت څخه مشتق دی چې معنیٰ یې د ګناه هم راځي او په څه مصیبت کې د مبتلا کیدو هم
دلته دواړې معنیٰ مراد کیدی سي . قرطبي

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا

او که دوې ډلې د مسلمانانو په خپل مابین کې په جنګ سي

فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي

نو په دوی کې صلح کوی ، نو که زیاتوب کوی یوه ډله د دغو څخه په هغه بله باندې نو تاسې تول جنګ کوی

تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا

د هغه فرقې سره چې زیاتی کوي تر دې چې واپس سي د الله ﷺ حکم ته ، نو که واپس سوه نو بیا صلح وکی د هغوی

بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ۝ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ

په مینځ کې په برابر سره او انصاف کوی ، بیشکه الله ﷺ خوښوي انصاف کوونکي ، بیشکه مسلمانان

إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾ ع

ورونه دي نو تاسي روغه را ولي په مينځ د ورونو خپلو كي او وېرېږئ دالله څخه چي په تاسي رحم وسي .

تفسير: اوكه په مسلمانانوكي دوي ډلي په خپل مينځ كي په جنګ سي نو دهغوي په مينځ كي اصلاح كوئ (يعني دجګړي بنياد رفع كوئ جنګ ختموئ) بياكه چيري (داصلاح دكوشش څخه وروسته هم) په دوي كي يوه ډله پربلي زياتوب كوي (اوجنګ نه بندوي) نو دهغه ډلي سره جنګ كوئ كومه چي زياتي كوي تردي چي هغه دخداى حكم ته رجوع وكي (دخداى دحكم څخه مراد جنګ بندول دي) بياكه هغه (زياتي كوونكي ډله دخداى حكم ته) رجوع وكي (يعني جنګ بند كي) نو دهغه دواړو په مينځ كي په عدل سره اصلاح وكئ (يعني دشرعي حدونو موافق د دوي معاملي فيصله كړئ محض په جنګ بندولو باندي بسوالي مه كوئ كه صلح مصالحت ونه سي نو بيابه هم دجنګ احتمال وي) او دانصاف خيال ساتئ (يعني څه نفساني غرض مه غالب كوئ) بيشكه الله ﷻ انصاف كوونكي خو ښوي (اوپه خپل مينځ كي داصلاح كولو حكم څكه دركول سوى دى چي) مسلمانان خوټول (ددينى اشتراك كومه چي روحاني اومعنوي تعلق دي ، په دي تعلق سره ديو بل) ورونه دي په دي وجه دخپلو دوو ورونو په مينځ كي اصلاح كوئ (چي دا اسلامي برادري قائمه سي) او (داصلاح په وخت كي) دالله ﷻ څخه بيره كوئ (يعني دشرعي حدودو رعايت ساتئ) چي په تاسي رحمت وسي .

معلومات اومسئلي: ترون : په تيرو آيتونوكي دنبي كريم ﷺ دحقوقو او ادابو او دداسي عملونو څخه دځان ساتلو بيان وو په كومو سره چي نبي كريم ﷺ ته ازار رسيږي ، مخ ته دعام معاشرت اداب اواحكام دي په كومو كي چي اجتماعي او انفرادي دواړه قسمه اداب اوپه خپل مينځ كي دحقونو بيان دي اوپه ټولوكي قدرِ مشترك دازار رسولو څخه ځان ساتل دي .

سبب دنزول: ددي آيتونو په سبب دنزول كي مفسرينو ډير واقعات بيان كړي دي ، په كوموكي چي په خپله دمسلمانانو د دوو ډلو په مينځ كي جګړه وسوه اوڅه بعيده نه ده چي دا ټول واقعات په جمع دنزول سبب سوي وي يانزول په يوه واقعه سوي وي نور واقعات يي ددي مطابق موندلي وي هغه يي هم په سبب دنزول كي شريك كړي وي ، ددي آيت مخاطب په اصل كي هغه اولو الامر اوحاكمان دي كومو ته چي دقتال اوجهاد وسائل حاصل وي (لكه داسي ابوحيان په بحركي ويلي دي اوپه روح المعاني كي يي دامختاره كړي ده) اوبالواسطه ټول مسلمانان ددي مخاطب دي چي هغوي په دي معامله كي داولوالامر اعانت وكي اوكوم ځاى چي امام اوامير ياپادشاه اوسردار نه وي ، هلته حكم دا دي چي ترڅوپوري ممكنه وي دواړه دي په پوهولو سره جنګ نه كولو ته تيارکي اوكه دواړه يي نه مني نو د دواړو جنګ كوونكو فرقو څخه دي جلاسي ، نه دي دچا خلاف كوي نه موافقت (كذافي بيان القرآن)

متعلقه مسئلي : دمسلمانانو د دوو ډلو په خپل مينځ كي دجنګ څو صورتونه وي ، يو دا چي دواړي ډلي دامام المسلمين دولايت لاندي وي يادواړه نه وي يايوه وي يوه نه وي ، په اول صورت كي په عامو مسلمانانو لازمه ده چي پوه يي كړي او دجنګ څخه يي منع كړي كه په پوهولو ونه سي نو په امام

المسلیمن یی اصلاح کول واجب دی که داسلامی حکومت په مداخلت سره دواړی فریقی دجنګ څخه منع سی نو دقصاص او دیت احکام به جاری سی او که منع نه سی نو د دواړوفرقوسره به دباغیانو په شان معامله وسی او که یوه منع سوه او بله منع نه سوه او په ظلم اوزیاتی کولو باندی ټینګ سوه نو دغه فرقه باغی ده ، دهغوی سره به دباغیانوپه شان معامله کیږی اوکومی چی اطاعت قبول کی ، هغه فرقی ته به عادله ویل کیږی ، اودباغیانو داحکامو تفصیل دفقه په کتابونوکی دی ، هلته یی کتلی سی اولنډ جامع حکم یی دا دی چی دجنګ څخه مخکی به ورڅخه وسله واخیستل سی او دوی به ونیول سی اوتر توبی ایستلو پوری به بندیان سی او دعینی جنګ په وخت کی او دجنګ څخه وروسته به د دوی اولاد غلامان یامینځی نه جوړ وی او د دوی مالونه به مالِ غنیمت نه وی ، البته دتوبی ایستلو پوری به د دوی مالونه محبوس ساتل کیږی ، دتوبی څخه وروسته به بیرته ورکول کیږی ، په ذکر سوی آیت کی چی کوم دا ارشاد سوی دی ، فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا : یعنی که بغاوت کوونکی فرقه دبغاوت اوقتال څخه واپس سی نو صرف دجنګ په بندولوبه بسوالی نه کوی ، بلکه دجنګ په اسبابو او په خپل مینځ کی دشکایتونو دلیری کولو فکردی وکی چی دزړونو څخه بغض اودښمنی لیری سی اودهمیشه دپاره دورورولی فضاقائمه سی اوچونکی دی خلګوداامام المسلمین خلاف هم جنګ کړی دی، په دی وجه کیدی سوه چی د دوی په باره کی پوره انصاف ونه سی ، په دی وجه قرآن کریم تاکید وفرمایی چی د دواړو ډلو په حقونو کی دی دعدل او انصاف پابندی وسی ‹دا ټول تفصیل دبیان القرآن څخه را اخیستل سوی دی او په هغه کی یی دهدایی حواله ورکړی ده›

مسئله که دمسلمانانو یو لوی طاقتور جماعت داامام المسلمین داطاعت څخه ووزی نو په امام المسلمین باندی لازمه ده چی اول دهغوی شکایتونه واوری چی که څه شبهه یاغلط فهمی پیدا سوی وی نو چی هغه لیری سی اوکه هغوی دخپل مخالفت څه داسی وجهی پیش کړی دکومو په بناچی دیو امام او امیر مخالفت شرعًا جائز وی ، یعنی په کومو سره چی په خپله داامام المسلمین ظلم اوزیاتی ثابت وی ، نو په عامو مسلمانانو باندی لازمه ده چی هغوی ددغه جماعت مدد وکی چی امام دخپل ظلم څخه منع سی ، په دی شرط چی دهغه دظلم ثبوت یقینی بغیر دڅه اشتباه څخه ثابت سی ‹لکه چی داسی ابن الهمام ‹دفتح القدیر شرحِ هدایه مصنف› ویلی دی . مظهری

اوکه څه داسی واضحی وجهی دخپل بغاوت اوعدم اطاعت بیان نه کړل سی او داامام المسلمین خلاف دجنګ دپاره تیارسی نو مسلمانانو ته د دوی سره جنګ کول حلال دی اوامام شافعی فرمایی چی ترڅو پوری هغوی په خپله جنګ شروع نه کړی ، ترهغه پوری مسلمانانو ته دجنګ ابتداء کول جائز نه دی ، ‹مظهری› داحکم هغه وخت دی کله چی ددغه جماعت باغی والی اوظالموالی بالکل یقینی اوواضح وی اوکه صورت داسی وی چی دواړی فریقی څه شرعی حجت لری اودا متعین کول مشکل وی چی په دوی کی کوم باغی اوکوم عادل دی ، هلته چی کوم سړی ته دکوم یوه دعادل والی ګمان غالب وی هغه دهغه مدد کولی سی اوچاته چی دیوه جانب رجحان نه وی هغه دی د دواړو جانبو څخه جلا اوسیږی ، لکه چی دصحابه کرامو ﷺ دمشاجراتو په وخت کی په جنګِ جمل اوصفین کی پیښ سو .

(دصحابه کرامو ﷺ مشاجرات)

امام ابوبکربن عربی فرمایی چی دا آیت دقتال بین المسلمین ټولو صورتونو ته حاوی اوشامل دی په دی کی هغه صورت هم دا خل دی په کوم کی چی دواړی فرقی دخه شرعی حجت لاندی دجنګ دپاره تیارسی دصحابه کرامو ﷺ مشاجرات په دی قسم کی دا خل دی ، قرطبی دابن عربی ددی قول دنقل کولو څخه وروسته دلته دصحابه کرامو ﷺ دجنګ جمل اوصفین وغیره اصل حقیقت بیان کړی دی اودصحابه کرامو ﷺ دمشاجراتو په باره کی یی دوروسته راتلونکو مسلمانانو دعمل په حقله هدایات ورکړی دی ، احقر دا ټول مضامین په احکام القرآن کی په عربی ژبه او داردو په خپله رساله، مقام صحابه، کی په تفصیل سره لیکلی دی، دلته دهغه خلاصه کم چی دتفسیر قرطبی ص۳۲۲ ج ۱۶ په حواله سره په دی رساله کی ورکول سوی دی ، په نقل کولو بس والی کول کیږی.

دا جائز نه ده چی دیوصحابی طرف ته په قطعی اویقینی طور باندی دغلطی نسبت وسی ځکه چی دغو ټولو حضراتو په خپل خپل طرزِ عمل کی داجتهاد څخه کار اخیستی وو او دټولو مقصد دالله ﷻ خوشنودی وه دغه ټول حضرات زمونږ پیشوایان دی اومونږ ته حکم دی چی د دوی په مینځ کی داختلافاتو څخه ژبه بنده کړو او د دوی ذکر په بهترینه طریقه سره وکو، ځکه چی صحابیت دلوی حرمت شی دی اونبی کریم ﷺ دوی ته دبدو ویلو څخه منع فرمایلی ده اودا خبر یی ورکړی دی چی الله ﷻ دوی معاف کړی دی او د دوی څخه راضی دی ، ددی څخه علاوه په ډیرو سندونو سره دا حدیث ثابت دی چی نبی کریم ﷺ دحضرت طلحه ﷺ په باره کی فرمایلی دی ، اِنَّ طَلْحَةَ شَهِيْدٌ يَمْشِي عَلٰى وَجْهِ الْاَرْضِ : یعنی طلحه ﷺ په مځکه ګرځیدونکی شهید دی.

اوس که دحضرت علی ﷺ خلاف دحضرت طلحه ﷺ دجنګ دپاره وتل ښکاره ګناه او عصیان وه نو په دی جنګ کی په مقتول کیدو به هغه هیڅکله دشهادت مرتبه نه وه حاصله کړی ، دغه شان که دحضرت طلحه ﷺ دا عمل دغلط تاویل اوپه ادا دواجباتوکی کوتاهی مقرر کیدی سوای نو هم به ده ته دشهادت مقام حاصل نه وای ، ځکه چی شهادت خوصرف هغه وخت حاصلیږی، کله چی یوسړی دالله ﷻ په اطاعت کی قتل سوی وی ، په دی وجه ددغو حضراتو معاملی په دی عقیده محمول کول ضروری دی دکوم چی لوړ ذکر وسو.

ددی خبری دوهم دلیل هغه صحیح اومعروف اومشهور احادیث دی کوم چی په خپله دحضرت علی ﷺ څخه روایت سوی دی او په کومو کی چی نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایی چی ، دزبیر ﷺ قاتل په جهنم کی دی دارنګه حضرت علی ﷺ فرمایی چی ما دنبی کریم ﷺ څخه دا فرمایلی او ریدلی دی چی ، دصفیی (رض) دزوی قاتل ته دجهنم خبر ورکړی.

هرکله چی دا خبره ثابته سوه چی حضرت طلحه ﷺ اوحضرت زبیر ﷺ ددی جنګ په وجه عاصی اوګنهګار نه سول ، که داسی نه وی نوحضور ﷺ به حضرت طلحه ﷺ ته شهید نه فرمایی او دحضرت زبیر ﷺ دقاتل په باره کی به یی دجهنم پیش ګویی نه کوله ، دارنګه د دوی شمیر په عشره مبشره کی دی ، دکومو دجنتی کیدو شهادت چی تقریبًا متواتر دی.

دغه شان کوم حضرات صحابه ﷺ چی ددی جنګو څخه کناره کش سول ، دغو ته هم په تاویل سره خطا کار نه سی ویل کیدی، بلکه ددغو طرزِ عمل هم په دی لحاظ سره درست وو چی الله ﷻ دوی په اجتهاد کی په دی رایی باندی قائم وساتل ، هرکله چی دا خبره ده نو په دی وجه په دی حضراتو لعن طعن کول د دوی څخه دبراءت اظهار کول او دوی ته فاسق مقرر کول ، د دوی فضیلتونه اومجاهدات او د دوی عظیم دینی مقامات کالعدم کول په هیڅ شان درست نه دی.

دځینو عالمانو څخه پوښتنه وسوه چی دهغه خون په باره کی ستاسی څه رایه ده کومه چی دصحابه کرامو ﷺ په مینځ کی په مشاجراتوکی توی سوه نو دوی په جواب کی دا آیت ووایه چی ، تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَامَاكَسَبَتْ وَلَكُمْ مَاكَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّاكَانُوا يَعْمَلُونَ : دغه یو امت وو چی تیر سو ، د دوی عملونه دهغوی دپاره دی اوستاسی عملونه ستاسی دپاره اوستاسی څخه به دهغوی دعملونو په باره کی پوښتنه نه کول کیږی.

او دیو بزرګ څخه دا پوښتنه وسوه نو هغه وویل ، داسی وینه ده چی الله ﷻ زمونږ لاسونه ددغو (درنګ کیدو) څخه محفوظ کړل اوس مونږ خپله ژبه په دغه نه سو ککړ ولی ، مطلب یی دا وو چی زه یوه فریق ته په یوه معامله کی په یقینی طور سره په خطا کار ویلو سره په غلطی کی ځان نه سم مبتلا کولی.

علامه ابن فورک رحمه الله فرمایی ، زمونږ ځینی اصحابو ویلی دی چی دصحابه کرامو ﷺ په مینځ کی کوم مشاجرات سوی دی دهغه مثال داسی دی ، لکه دحضرت یوسف ﷺ او دهغه دوړونو په مینځ کی دواقعاتو ، دغه حضرات په خپل مینځ کی ددی اختلافاتو باوجود دنبوت او ولایت دحدودو څخه نه دی خارج سوی ، او حضرت محاسبی فرمایی چی ، ترکومه حده پوری چی ددی خونریزی معامله ده نو ددی په باره کی زمونږ څه ویل مشکل دی ځکه چی په دی کی په خپله دصحابه وُ ﷺ په مینځ کی اختلاف وو.

اوحضرت حسن بصری رحمه الله څخه دصحابه وُ ﷺ په مینځ کی دجنګونو په باره کی پوښتنه وسوه نو دوی وفرمایل چی، داسی جنګونه وه چی صحابه ﷺ په کی موجودوه او مونږ غائب ، دوی ته پوره حالات معلوم وه اومونږ ته نه دی معلوم ، پرکومه معامله چی دټولو اصحابو ﷺ اتفاق دی ، مونږ په هغه کی دهغوی پیروی کوو اوپه کومه معامله کی چی دهغوی اختلاف دی په هغه کی مونږ خاموش پاته کیږو.

حضرت محاسبی رحمه الله فرمایی چی مونږ هم هغه خبره کوو کومه چی حسن بصری فرمایلی ده ، مونږ پوهیږو چی صحابه کرامو ﷺ په کومو شیانوکی چی دخل ورکړی دی په هغه هغوی زمونږ څخه زیات واقف اوخبر وه ، په دی وجه زمونږ کار دا دی چی په کوم کارهغه ټول متفق وی ، دهغه پیروی کوو اوپه کومو کی چی دهغوی اختلاف وی ، په هغه چپ پاته سو ، او دخپل طرف څخه څه نوی رایه قائمه نه کړو ، زمونږ یقین دی چی دغو ټولو داجتهاد څخه کار اخیستی وو او دالله ﷻ رضایی غوښتله ، ځکه چی ددنیا په معامله کی هغه ټول دشك او شبهی څخه بالاتر دی.

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنُوْا

ای ایماندارو ! مسخری دی نه کوی یو قوم په بل قوم پوری نژدی ده چی دی

خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ ۚ

غوره د دوی ځخه او نه ښځی په ښځو پوری نږدی ده چی وی غوره د دوی ځخه ،

وَلَا تَلْمِزُوْٓا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ ۭ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوْقُ

او عیب مه لګوی په یو بل او مه یو بل په بدو لقبونو سره یادوی، ناکاره دی نوم دګناه

بَعْدَ الْاِيْمَانِ ۚ وَمَنْ لَّمْ يَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿١١﴾

وروسته دایمان ځخه ، او چا چی توبه ونه کښل نو هغه دی بی انصافه.

تفسیر: ای ایماندارو! ستاسی سړو ته په نورو سړو پوری مسخری کول نه دی په کار ځه عجیبه ده چی (په کومو پوری مسخری کوی) هغه د دوی (مسخرو کوونکو) ځخه (دخدای په نزد) ښه وی (نوبیا دوی ته سپک ولی ګوری) او نه ښځو ته په ښځو پوری مسخری کول په کار دی، ځه عجیبه ده چی (په کومو پوری مسخری کوی) هغه دهغو (مسخری کوونکو) ځخه (دخدای په نزد) ښه وی (نوبیا هغوته سپک ولی ګوری) او مه یو بل په بدو لقبونو سره بولی (ځکه چی دا ټولی خبری دګناه دی او) دایمان راوړلو ځخه وروسته (په مسلمان باندی) دګناه نوم ایښوول بده خبره ده (یعنی داګناه کول ستاسی په شان کی دا ویل چی فلانی مسلمان دکوم ځخه چی ته مراد یی ګناه یعنی دخدای نافرمانی کوی دنفرت خبره ده نو ددی ځخه ځان وساتی) او کوم چی (ددی حرکتونو ځخه) منع نه سی نو دغه ظلم کوونکی (او دحقوق العباد تلف کوونکی) دی (کومه سزا چی ظالمانو ته ورکول کیږی، هغه به ده ته هم ورکول کیږی)

معلومات او مسئلی: دسورة حجرات په شروع کی دنبی کریم ﷺ دحقوقو او ادابو بیان راغی، بیا دعامو مسلمانانو دیو بل په مینځ کی دحقونو او ادابو دمعاشرت بیان شروع سو، په تیرو دوو ایتونوکی د دوی داجتماعی او جماعتی اصلاح احکام بیان سول، په دی ذکر سوو آیتونوکی دسړو او افرادو په خپل مینځ کی دحقونو او دمعاشرت داداټو ذکر دی، په دی کی ددی شیانو دممانعت ذکر دی، اول په یو مسلمان پوری مسخری او توکی کول دوهم په چا طعن کول، دریم په داسی لقب سره یی ذکر کول په کوم سره چی دهغه سپکاوی وی یا هغه دغه بد ګڼی.

اول شی تمسخر یا مسخره ده، قرطبی فرمایی چی دیو سړی دسپکوالی او توهین دپاره دهغه ځه عیب داسی ذکر کول په کوم سره چی خلک وخاندی دی ته مسخره یا تمسخر وایی او دا لکه ځنګه چی په ژبه کیږی دغسی په لاسونو پښو وغیره سره ددی نقل کول یا اشارو کولو سره هم کیږی او داسی هم چی دهغه خبری واوری او دسپکاوی په طور ورپوری خندا وکی، او ځینی حضرات فرمایی چی مسخره یا تمسخر دیو سړی په داسی طور سره ذکر کول دی چی خلک ورپوری وخاندی او دا ټول شیان په نص دقرآن حرام دی دمسخری دممانعت قرآن کریم دومره اهتمام فرمایی چی په دی کی یی سړو ته جلا خطاب وفرمایی

ښځوته جلا ، سړي یې په لفظ دقوم سره تعبیرکړل ، ځکه چې په اصل کې دالفظ دسړو دپاره وضع سوي دی که څه هم مجازًا اوتوسعًا ښځو ته هم اکثر شاملیږي اوقرآن کریم عمومًا لفظ دقوم دښځو اوسړو دواړو دپاره استعمال کړی دی ، مګر دلته لفظ دقوم خاص دسړو دپاره یې استعمال وفرمایی ، ددې په مقابله کې یې دښځو ذکر په لفظ دنساء سره وفرمایی اوپه دواړوکې یې چې کوم سړي په بل سړي پوري مسخري کوي ده ته څه معلومه ده چې شاید هغه دالله ﷻ په نزد ددې مسخره کوونکی څخه ښه وي ، دغه شان کومه ښځه چې په بلې ښځې پوري مسخري کوي ، دې ته څه معلومه ده چې شاید هغه دالله ﷻ په نزد ددې څخه ښه وي ، په قرآن کې یې دسړو دسړو سره او دښځو دښځو سره دمسخرو او ددې دحرمت ذکر فرمایلی دی ، حال دا دی چې که یو سړی په ښځې پوري یا ښځې په سړي پوري مسخري کولی ، هغه هم په دې کې دا خل دی ، مګر ددې په ذکر نه کولو سره اشاره دې طرف ته ده چې دښځو اوسړو اختلاط دسره ممنوع او مذموم دی کله چې اختلاط نه وي نو مسخري به دکومه وسی .

مطلب دایت دا دی چې که دیوه سړي په بدن یاصورت یاقد اوقامت وغیره کې څه عیب په نظر راسي نوچا ته په هغه پوري خندل یامسخري کول نه دي په کار ، ځکه چې ده ته معلومه نه ده چې شاید هغه دخپل صدق او اخلاص وغیره په سبب دالله ﷻ په نزد دده څخه ښه وي ، ددې آیت په اوریدو سره دسلفو صالحینو حال داسې جوړ سوی وو چې عمرو بن شرحبیل رحمه الله فرمایي چې که مابه یو سړی په داسې حال کې ولیدی چې دبزې په تیو یې خوله لګولې ده او دتې څخه یې شیدې چیښې اوپه ده پوري ماته خندا راسې نو زه وبیریږم چې هسې نه زه داسې سم ، حضرت عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه فرمایي چې زه که په سپي پوري هم مسخري وکړم نو زه بیریږم چې هسې نه زه په خپله سپي سم (قرطبي)

په صحیح مسلم کې دحضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې الله ﷻ دمسلمانانو صورتونو او د دوی مال او دولت ته نه ګوري ، بلکه د دوی زړونو اوعملونوته ګوري ، قرطبي فرمایي چې ددې حدیث څخه یوه قاعده اواصل دا معلوم سو چې دیوه سړي په معامله کې دده ظاهري حال ته کتل اوڅه قطعي حکم لګول درست نه دي ، ځکه چې کیدې سي چې دکوم سړي ظاهري عملونه اوکارونه مونږ درست اوښه ګڼو اوالله ﷻ چې دده دباطني حالاتو څخه خبر دی دغه دهغه په نزد باندې مذموم وي اودکوم سړي ظاهري حالات اوعملونه چې بد دي ، کیدې سي چې دهغه باطني حالات اوکیفیات دهغه دبدو عملونو کفاره جوړه سي ، په دې وجه چې کوم سړي په بدو حالاتو یابدو عملونو کې ووینې نو دهغه دا حالت خو بد ګڼي ، مګر ددې سړي دسپك اوذلیل ګڼلو اجازت نسته .

بل شی دکوم چې ممانعت په دې آیت کې سوی دی هغه لمز دی ، دلمز معنې په چا کي دعیب را ایستو اوعیب ظاهرولویاپه عیب دطعن کولو ده په آیت کې ارشاد فرمایي، وَلَاتَلْمِزُوا اَنْفُسَكُمْ : یعنې تاسې خپل عیب مه راباسې ، دا ارشاد داسې دی لکه په قرآن کریم کې چې دی ، وَلَاتَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ : چې معنې یې دا ده ، تاسې خپل ځانونه مه قتلوی ، دواړه ځایه دخپلو ځانونو دقتلولو او یا دخپل عیب را ایستو څخه مراد دادی چې تاسې په خپل مینځ کې یو بل مه قتلوی ، په یو بل باندې طعن مه لګوی او په دې عنوان سره په تعبیر کولو کې دا حکمت ښوولی دی چې خوك بل قتل کول په یو حیثیت سره خپل ځان قتل کول

دي ، ځکه چې اکثره داسې خامخا واقع کیږي چې یو بل قتل کړي نو دمقتول حمایتي دي قتل کړي او که دا هم نه وي نو اصل خبره دا ده چې مسلمانان ټول وروڼه وروڼه دي خپل ورور قتل کول ګویا خپل ځان قتل کول او بې لاسو پښو کول دي ، دغه معنی دلته په وَلَا تَلمِزُوا اَنفُسَکُم کې هم ده ، چې تاسې په نورو کې عیبونه راباسې او طعن پرکوي نو یاد ساتې چې دعیب ځخه خوهیڅ انسان عادتًا خالي نه وي چې تاسې دهغه عیب راباسې ، هغه به ستاسې عیب راباسي ، لکه چې ځینې علماء فرمایي، وَلِلّٰهِ عُیُوبٌ وَلِلنَّاسِ اَعیُنٌ : یعني په تاکې هم څه عیبونه دي او دخلګو سترګې دي چې هغوی یې ویني که ته دچا عیبونه راباسې او طعن ولګوې نو هغه به ستاسره دا عمل وکې اوبالفرض که هغه صبر هم وکې نو خبره دا ده چې دخپل یو ورور بدنامي او تذلیل دخپل ځان بدنامي او تحقیر دی .

علماء فرمایي چې دانسان سعادت او خوش نصیبي په دې کې ده چې په خپلو عیبونو نظر واچوي او دهغه داصلاح فکر وکې او څوك چې داسې کوي ، هغه ته دنورو عیبونو درا ایستلو اوبیانولو فرصت نه پیدا کیږي ، دهندوستان اخري مسلمان بادشاه ظفر څه ښه فرمایلي دي .

ترجمه : دځان څخه ناخبره وو چې کله مونږ دخلګو عیبونو اوهنرونو ته کتل خو چې هرکله مونږ خپلو عیبونو ته وکتل نو دجهان ټول مخلوق راته ښه ښکاره سو .

دریم شی دکوم څخه چې په آیت کې منع سوي ده ، هغه بل په بد لقب سره یادول دي ، په کوم سره چې هغه ناراضه کیږي ، لکه چاته ګوډ شل یاړوند ویل ، یاپه داسې لفظ سره دده ذکر کول داسې چې کوم نوم دچا دَسپکوالي دپاره استعمالیږي په هغه نوم سره دي رابلل ، حضرت ابوجبیره انصاري ﷺ فرمایي چې دا آیت زمونږ په باره کې نازل سوی دی هرکله چې نبي کریم ﷺ مدینې منورې ته تشریف راوړی نو په مونږ کې اکثره خلګ داسې وه دکومو چې دوه یادرې نومونه مشهوره وه او په دې کې اکثره نومونه داسې وه ، کوم چې خلګو د دوی دشرمولو دپاره اوسپکوالي دپاره مشهور کړي وه ، حضور ﷺ ته دا معلومه نه وه ، ځینې وخت به یې په هم دغه بد نوم اخیستلو سره بلې ، نو اصحابو ﷺ به عرض کوی چې یا رسول الله ﷺ هغه خو په دې نوم بللو سره ناراضه کیږي په دې باندې دا آیت نازل سو .

او حضرت ابن عباس ﷺ فرمایي چې په آیت کې دَ تَنَابَزُ بِالاَلقَابِ څخه مراد دا دي چې یو سړی څه ګناه یابد عمل وکې او بیا هغه توبه ګار سي ، ددې څخه وروسته دي ددغه بدعمل په نوم سره بلل کیږي ، مثلاً غل یازنا کار یاشرابي وغیره چا چې دغلا ، زنا او شرابو څخه توبه کړې وي ، ده ته په دغه تیرعمل باندې عار ورکول او سپکول یې حرام دي ، په حدیث کې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې کوم سړی یو مسلمان ته په داسې ګناه پیغور ورکې ، دکوم څخه چې هغه توبه کړې وي ، نو الله ﷻ په خپله ذمه دا اخیستې ده چې دی په دغه ګناه کې مبتلا کې او په دنیا او اخرت کې یې رسوا کې (قرطبي)

(دځینو القابو ددې څخه استثنا)

دځینو خلګو څه داسې نومونه مشهورسي چې هغه فی نفسه بد وي ، مګر هغه بغیر ددغه لفظ څخه نه سي پیژندل کیدی ، نو دا دهغه دنوم سره په ذکر کولو باندې علماؤ اتفاق دی په دې شرط چې د ذکر کوونکي اراده دده تحقیر او تذلیل نه وي لکه دځینو محدثینو دنوم سره اعرج یا احدب مشهور دي او په

خپله نبی کریم ﷺ یو صحابی ته دکوم چی لاسونه نسبتًا زيات اوږده وه د ، ذواليدين په نوم سره بللی دی .
دحضرت عبدالله بن مبارك څخه پوښتنه وسوه چی داحاديثو په سندونوكی دځينو دنومونو سره څو داسی القاب راځی مثلاً حميد الطويل ، سليمان الاعمش مروان الاصفر وغيره ، نو آيا ددی القابو سره ذکر کول يی جائز دی ؟ دوی وفرمايل چی کله ستاسی قصد دهغه دعيب بيانولو نه وی بلکه دپوره پيژندلو وی ، نو بيا جائز دی (قرطبی)

(سنت دا دی چی خلک په ښو القابو سره يادسي)

په حديث کی دی چی نبی کريم ﷺ فرمايی چی دمومن حق په بل مومن دا دی چی دهغه په داسی نوم اولقب سره ذکر وکی کوم چی دهغه زيات خوښ وی ، په دی وجه په عربو کی دکنيت رواج عام وو او نبی کريم ﷺ هم دا خوښ کړی وو ، په خپله نبی کريم ﷺ خاصو خاصو صحابه وو ته څه لقبونه ورکړی دی ، حضرت صديق اکبر ؓ ته عتيق ، حضرت عمر ؓ ته فاروق اوحضرت حمزه ؓ ته اسد الله اوحضرت خالد بن وليد ؓ ته يی سيف الله فرمايلی دی . دتفصيل دپاره وګوری مجمع الزوائد ص ۲۹۶ ج ۲ ، محمود اشرف عثمانی رحمه الله .

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱجۡتَنِبُواْ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلظَّنِّ إِنَّ بَعۡضَ ٱلظَّنِّ إِثۡمٞ

ای ايماندارو ! خان وساتی د ډيرو تهمتونو لګولوڅخه په تحقيق سره ځينی تهمت ګناه ده

وَلَا تَجَسَّسُواْ وَلَا يَغۡتَب بَّعۡضُكُم بَعۡضًاۚ أَيُحِبُّ أَحَدُكُمۡ أَن

او د راز لټول مه کوی دچا او غيبت مه کوی ځينی دځينو آيا خوښوی يو تن تاسی څخه چی

يَأۡكُلَ لَحۡمَ أَخِيهِ مَيۡتٗا فَكَرِهۡتُمُوهُۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ تَوَّابٞ رَّحِيمٞ ﴿١٢﴾

وخوری غوښی دمړه ورور خپل ؟ نو ددی څخه خوکرکه کوی او ويره کوی دالله څخه ، بيشکه الله معاف کوونکی دی مهربانه

لنډتفسير: ای ايماندارو ! دډيرو ګمانونو څخه ځان ساتی ځکه چی ځينی ګمان ګناه وی (په دی وجه دظن اوګمان چی څومره قسمونه دی دهغو ټولو داحکامو تحقيق کوی چی کوم ګمان جائز دی کوم ناجائز ، بيا دجائز په حد کی دننه اوسيږی) او (دچاپه عيب پسی) لټون مه کوی اوڅوك دی دچاغيبت هم نه کوی (مخ ته دغيبت مذمت دی چی) آياپه تاسی کی څوك دا خبر خوښوی چی دخپل مړ ورور غوښی وخوری ، دا خو تاسی (خامخا) بدګنی (نو پوه سی چی ديو ورور غيبت هم ددی مشابه دی) او دالله ﷻ څخه ويره کوی (غيبت پريږدی توبه وکاږی) بيشکه الله ﷻ لوی توبه قبلوونکی مهربانه دی .

معلومات اومسئلي : دا آيت هم په خپل مينځ کی دحقونو اوادابو دمعاشرت متعلق پراحکامو باندی مشتمل دی ، په دی کی يی هم دری شيان حرام مقرر کړی دی ، اول ګمان ، دکوم تفصيل چی مخ ته راځی دوهم تَجَسُّس يعنی ديو پټ عيب درك لګول دريم غيبت يعنی ديو غير حاضر سړی متعلق څه داسی خبره کول کومه چی که هغه واوری نوبده به پر ولګيږی اولنی شی يعنی ظن ، ددی معنی غالب ګمان دی ،

ددی متعلق قرآن کریم اول خو دا ارشاد وفرمایی چی، ددیرو گمانونو څخه ځان ساتی، بیایی ددی وجه دا بیان کړه چی، ځینی گمان گناه وی، ددی څخه معلومه سوه چی هرگمان گناه نه وی، نو ددی ارشاد په او ریدو باندی ددی تحقیق واجب سو چی کوم گمان گناه ده چی دهغه څخه ځان وساتل سی اوترڅو پوری چی دیوگمان جائزوالی معلوم نه وی، هغه ته نژدی کیدل نه دی په کار. عالمانو اوفقهاؤ ددی تفصیلات بیان کړی دی، قرطبی فرمایی چی دظن څخه مراد دلته تهمت لگول دی، یعنی په یو سړی بغیر دڅه قوی دلیل څخه څه الزام عیب یاگناه لگول.

امام ابوبکر جصاص په احکام القرآن کی یو جامع تفصیل داسی لیکلی دی چی دظن څلور قسمونه دی یو حرام دی، دوهم مامور به او واجب دی، دریم مستحب او مندوب دی، څلورم مباح او جائز دی، حرام ظن دا دی چی په الله ﷻ بدگمانی ساتی چی هغه به ما ته عذاب راکړی یابه می په مصیبت کی ساتی، داسی چی دالله ﷻ درحمت او مغفرت څخه گویا مایوسه دی.

دحضرت جابر رضی الله عنه څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی، لَا يَمُوتَنَّ اَحَدُكُمْ اِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللهِ: ستاسی څخه دی چاته ددی څخه بغیر مرگ رانه سی چی دده په الله ښه گمان وی.

اوپه یوحدیث کی دنبی کریم ﷺ دا ارشاد راغلی دی چی الله ﷻ فرمایی، اَنَاعِنْدَظَنِّ عَبْدِیْ بِیْ: یعنی دخپل بنده سره هغه سلوك کوم دکوم چی هغه پرماگمان لری، اوس ده ته اختیاردی چی پرماخنگه گمان غواړی ساتی دی، ددی څخه معلومه سوه چی په الله ﷻ حُسْنِ ظنْ فرض دی اوبدگمانی حرامه ده، دغه شان یو مسلمان چی په ظاهره نیك ښکاری دهغه په حقله بغیر دڅه قوی دلیل څخه بدگمانی کول حرام دی، دحضرت ابو هریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی، اِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَاِنَّ الظَّنَّ اَكْذَبُ الْحَدِيْثِ یعنی دگمان څخه ځان ساتی ځکه چی گمان درواغجنه خبره ده، دلته دظن څخه مراد په اتفاق سره په یو مسلمان بغیر دڅه قوی دلیل څخه بدگمانی کول دی، اوکوم کار چی داسی وی چی په هغه کی په یو جانب باندی عمل کول شرعًا ضروری وی او دهغه متعلق په قرآن اوحدیث کی څه واضح دلیل موجود نه وی هلته په ظن غالب عمل کول واجب دی، لکه په خپل مینځ کی دجگړو اومقدمو په فیصله کی دثقه شاهدانو دشاهدی مطابق فیصله کول، ځکه چی حاکم اوقاضی دچاپه عدالت کی چی مقدمه دائره ده، په هغه ددغه فیصله کول واجب او ضروری دی او ددی خاص معاملی دپاره څه نص په قرآن اوحدیث کی موجود نه دی نو دثقه سړیانو په شاهدی عمل کول دده دپاره واجب دی، که څه هم دا امکان اواحتمال هلته هم دی چی شاید یو ثقه سړی دا وخت دروغ ویلی وی، په دی وجه دهغه رښتینوالی صرف ظن غالب دی او عمل په واجب دی.

دغه شان کوم ځای چی دقبلی طرف معلوم نه وی او څوك وی هم نه چی ورڅخه معلوم یی کړی، هلته په خپل ظن غالب عمل کول ضروری دی، دغه شان دچاپه ذمه چی دچا دڅه شی ضمان (تاوان) ورکول واجب وی نو ددغه ضائع سوی شی په قیمت کی په ظن غالب عمل کول واجب دی.

او ظن مباح داسی دی لکه دلمانځه په رکعتونو کی شك راسی چی دری می وکړل اوکه څلور نوپه خپل غالب ظن باندی عمل کول جائز دی اوکه هغه ظن غالب پریږدی، په یقینی کار عمل وکی یعنی رکعتونه

دري مقرر کړي څلورم پسی بل وکی نو دا هم جائز دی .
او ظن مستحب او مندوب دا دی چی په هرمسلمان نیك گمان ساتی چی په دی ثواب ورکول کیږی ،
(جصاص ملخصاً)
قرطبی فرمایی چی دقرآن کریم ارشاد دی ، لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا : په دی کی په مومنانو دحسن ظن تاکید راغلی دی او دا چی کومه مشهوره ده چی ، اِنَّ مِنَ الْحَزْمِ سُوْءَ الظَّنِّ .
یعنی داحتیاط خبره دا ده چی په هرسړی بدگمانی ساتی ، ددی مطلب دا دی چی معامله داسی کوی لکه دبدگمانی په صورت کی چی کول کیږی ، چی بغیر دقوی اعتماد څخه خپل شی چاته نه حواله کوی ، داسی نه چی غل یی گنی او سپکاوی یی کوی ، لنډه دا چی دیوه سړی دغل یاغدار گڼلو څخه بغیر په خپله معامله کی احتیاط کوی ، دشیخ سعدی ﷫ ددی قول هم دا مطلب دی .

نگه دارد آن شوخ در کیسه دُر   که داند همه خلق را کیسه بر

ترجمه : هغه سړی خپل مال په کیسی کی محفوظ ساتلی سی چی په هر چا باندی دکیسی تبنتولو گمان کوی یعنی دخپل مال په خپله حفاظت کوی .
دوهم شی دکوم څخه چی په دی آیت کی منع سوي ده تجسس یعنی دچادعیب لټون او درك لگول دی ، په دی کی دوه قرائتونه دی یو ، لاَ تَجَسَّسُوْا په جیم سره ، بل لاَ تَحَسَّسُوْا په حاء سره او دصحیحینو په حدیث کی کوم چی دحضرت ابوهریره ﷜ څخه منقول دی ، دا دواړه لفظونه راغلی دی ، ارشاد دی ، لاَتَجَسَّسُوْا وَلاَ تَحَسَّسُوْا او د دواړو لفظونو معنی نژدی ده ، اخفش په دواړو کی دافرق بیان کړی دی چی تجسسوا په جیم سره ددا سی کار لټون اوتلاش ته ویل کیږی کوم چی خلکو دده څخه پټ کړی وی اوتحسس په حاء سره مطلق دتلاښ اولټون په معنی کی راځی ، په سورة یوسف ﷺ کی ، فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ : په دی معنی کی راغلی دی اومعنی دایت دا ده چی کوم شی ستاسی په مخکی راسی هغه نیول کیږی او دیومسلمان عیب کوم چی ظاهر نه وی دهغه لټون اوتلاش کول جائز نه دی ، په یو حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی .

لاَتَغْتَابُوا الْمُسْلِمِيْنَ وَلاَتَتَّبِعُوْا عَوْرَاتِهِمْ،فَإِنَّ مَنِ اتَّبَعَ عَوْرَاتِهِمْ يَتَّبِعُ اللهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ يَتَّبِعِ اللهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ فِي بَيْتِهِ
(قرطبی) دمسمانانو غیبت مه کوی او د دوی دعیبونو لټون مه کوی ځکه چی کوم سړی دمسلمانانو دعیبونو تلاښ کوی الله ﷻ دده دعیبونو تلاښ کوی او دچا دعیبونو تلاښ چی الله ﷻ وکی هغه دده په کور کی دننه هم رسوا کوی .
په بیان القرآن کی دی چی دچاخبرو اوریدو ته پټ دریدل یاځان قصداً بیده جوړول او خبری اوریدل هم په تجسس کی دا خل دی البته که دځه ضرر رسیدو احتمال وی او دخپل یادبل مسلمان دحفاظت په غرض سره دضرر رسوونکی خبری واوری او دهغه دارادو څخه ځان په پټه خبر کړی نو جائز دی .
دریم شی دکوم څخه چی په دی آیت کی منع فرمایل سوي ده هغه دچاغیبت کول دی ، یعنی دهغه په غیر موجودگی کی دهغه متعلق څه داسی خبره کول چی که هغه یی واوری نوخفه کیږی په ، که څه هم هغه

رښتيني خبره وي ، ځکه چې کوم غلط الزام ولګوی هغه تهمت دی ، دکوم حراموالي چې ځانته دقرآن څخه ثابت دی او دغيبت په تعريف کې ددغه سړي دغير موجودګي په قيد سره دی دا نه سی ګڼل کيدی چې دموجودګي په حالت کې داسي خفګان راوستونکې خبره کول جائز دی ، ځکه چې دغه غيبت خو نه دی مګر په لمز کې دا خل دی چې حرمت يې ددی څخه په سخکې آيت کې راغلی دی .

أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا : دی آيت ديو مسلمان ابرو ريزی اوتوهين اوتحقير دهغه دغوښو خوړلو په مثل اومشابه ګرځولی دی ، که دغه سړی ده ته مخامخ وی نو داسي ده لکه دژوندی انسان غوښې چې شکوی اوخوری يې ، دا قرآن دلمز په لفظ سره تعبير کړی دی او فرمايلي يې دی چې دا حرام دی لکه چې اوس تيرسول ، وَلَاتَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ : او مخ ته به راسي ، وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ اوچې هغه سړی غائب وی دهغه وروسته په شا دهغه پسې دهغه متعلق داسي خبره کول چې دهغه په ابرو کې خلل راسي او دهغه تحقير وسي دا داسي ده لکه دمړ انسان غوښې چې وخوړل سي، لکه دمړی په غوښو خوړلو سره چې مړی ته څه تکليف نه رسيږي داسي دی غائب ته ترڅو پوری چې ددی غيبت څخه خبرنه وی، ده ته هم څه تکليف نه وی، ليکن لکه څنګه چې دمړ مسلمان غوښه خوړل حرام اوډير رذالت اوخساست کاردی، دغه شان غيبت حرام هم دی اوخساست اورذالت هم په کې دی چې وروسته په شا دچا پسې بَدْ ويل څه دبهادري کار خو نه دی .

په دی آيت کې دظن ، تجسس او غيبت دری شيانو دحراموالي بيان دی ، مګر دغنيمت دحراموالي يې زيات اهتمام وفرمايي چې دی ته يې ديوه مړ مسلمان دغوښې دخوړلو سره تشبيه ورکړه ، ددی حرمت اوخساست او رذالت يې نور زيات واضح کې ، حکمت په دی کې دا دی چې دچاپه مخکې دده عيبونه ظاهرول هم که څه هم دازار رسيدو په بنا حرام دی ، مګر ددی مدافعت دغه سړی په خپله هم کولی سی او دمدافعت دخطری په وجه دهر چاهمت هم نه وی او دغه عادتًا زيات هم نه سی پاته کيدی ، په خلاف دغيبت څخه چې هلته څوك مدافعت کوونکی نه وی ، هر کمتر سړی دلوی څخه دلوی سړی غيبت کولی سی او چونکې څوك مدافعت کوونکی هم نه وی ، په دی وجه سلسله يې هم عمومًا اوږده وی اوپه دی کې ابتلاء هم زياته ده ، په دی وجه دغيبت حرمت زيات مؤکد سو او په عامو مسلمانانو باندی لازمه سوه چې څوك يې اوری نو هغه دی دخپل غائب وررور دطرف څخه په شرط دقدرت مدافعت کوی اوکه په مدافعت يې قدرت نه وی ، نوکم ازکم داوريدو څخه دی ځان ساتی ، ځکه چې دغيبت په قصد اواختيار اوريدل هم داسي دی لکه په خپله غيبت کول .

دغيبت متعلق مسئلې : حضرت ميمون رحمه الله فرمايي چې يوه ورځ په خوب کې ماوليدل چې ديو زنګی مړ لاش دی اويو ويونکی راته وايي چې دا وخوره ، ماوويل چې ای دخدای بنده! زه دا څنګه وخورم نو هغه سړی وويل ځکه چې تا دفلانی سړی دزنګی غلام غيبت کړی دی ، ما وويل چې په خدای قسم دی ماخو دهغه متعلق څه ښه بده خبره دسره کړی نه ده نو هغه سړی وويل چې ها ، ليکن تادهغه غيبت اوريدلی خو دی او ته په هغه راضي سوی يې ، دحضرت ميمون حال دهغه خوب دليدو څخه وروسته داسي سو چې نه به يې په خپله دچا غيبت کوی اونه به يې څوك په خپل مجلس کې دچا غيبت کولو ته پريښووی .

په حدیث کی دحضرت انس بن مالك ﷜ څخه روایت دی چی دشب معراج په حدیث کی نبی کریم ﷺ فرمایی چی زه روان سوم نو زه په یو داسی قوم تیر سوم دکومو نوکان چی داوسپنی وو او هغوی خپل مخان او دبدن غوښی په را کشولی ، ما دجبرائیل امین ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی دا کوم خلک دی؟ دوی وفرمایل چی دا هغه خلګ دی کومو چی دخپلو وروڼوغیبت کړی دی او دهغوی ابرو ریزی به یی کوله (رواه البغوی ، مظهری)

او دحضرت ابوسعید ﷜ او جابر ﷜ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، اَلْغِیْبَۃُ اَشَدُّ مِنَ الزِّنَا، یعنی غیبت دزناڅخه هم زیاته سخته ګناه ده ، صحابه کرامو﷢ عرض وکی چی دا څنګه؟ نو دوی وفرمایل چی یوسړی زناکوی ، بیاتوبه وکاږی نو دهغه ګناه معاف سی او دغیبت کوونکی ګناه ترهغه وخته پوری نه معاف کیږی ترڅو پوری چی هغه سړی یی معاف نه کړی ، دکوم چی غیبت سوی وی ، (ترمذی ، ابوداود ، مظهری)

ددی حدیث څخه ثابته سوه چی غیبت یو داسی ګناه ده په کوم کی چی دالله ﷻ هم مخالفت دی اوحق العبد هم په کی ضائع کیږی ، په دی وجه دچاچی غیبت سوی دی دهغه څخه معاف کول ضروری دی اوځینی علماء فرمایی چی دغیبت خبر ترڅو صاحب غیبت ته نه وی رسیدلی ، ترهغه وخته پوری دا حق العبد نه وی ، په دی وجه دهغه څخه دمعاف کولو ضرورت نسته (نقل کړی دی ، دا روایت په روح کی دحسن اوخیاطی اوابن الصباغ اونووی دابن الصلاح او زرکشی او ابن عبدالرحمان اوخیاطی اوابن المبارك څخه) مګر بیان القرآن ددی دنقل کولوڅخه وروسته فرمایی چی په دی صورت کی که څه هم ددغه سړی څخه معافی غوښتل ضروری نه دی ، مګر دکوم سړی په مخکی چی یی دده غیبت کړی دی دهغه په مخکی خپل ځان درواغجن کول یادخپلوګناهونو اقرارکول ضروردی دی، اوکه هغه سړی مړ وی یادهغه پته نه وی نودهغه کفاره دحضرت انس ﷜ په حدیث کی دا ده چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، إِنَّ مِنْ كَفَّارَةِ الْغِيْبَةِ أَنْ تَسْتَغْفِرَ لِمَنْ اغْتَبْتَهُ وَتَقُولُ: اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلَهُ (رواه البیهقی، مظهری) یعنی کفاره دغیبت دا ده چی دچاغیبت سوی دی دهغه دپاره دالله ﷻ څخه دمغفرت دعا وکی او داسی ووایی چی یاالله زما او دهغه ګناهونه معاف کړی .

مسئله : دبچی، لیونی اوذمّی کافر غیبت هم حرام دی ځکه چی دوی ته آزار رسول هم حرام دی اوکوم کافرچی حربی وی که څه هم چی هغه ته آزار رسول حرام نه دی ، مګر دخپل وخت ضائع کولو په وجه بیا هم غیبت مکروه دی .

مسئله : غیبت لکه څنګه چی په قول اوخبرو سره کیږی ، دغسی په فعل یا اشاره سره هم کیږی ، لکه دیو چا ګوډ په شان ګوډ ګوډ تلل چی هغه سپك په ښکاره کړی .

مسئله : دځینو روایتونوڅخه ثابته ده چی په آیت کی دکوم عام غیبت دحرمت حکم دی ، دا مخصوص البعض دی یعنی په ځینو صورتونو کی ددی اجازت سوي دی ، مثلاً دچابدی دڅه ضرورت یامصلحت په وجه بیان کړی نو داپه غیبت کی داخله نه ده ، په دی شرط چی دا مصلحت اوضرورت شرعًامعتبر دی لکه دیوظالم شکایت دیوداسی سړی په مخکی کول کوم چی د دوی اصلاح وکړل سی یا دیوي واقعي

متعلق دفترونو حاصلولو دپاره دواقعي دصورت اظهار یا نورو مسلمانانو ته دیو سړي ددیني یادنیوي شر څخه دمحفوظ کولو دپاره دچا حال ښوول ، یا دیوې معاملې متعلق دمشورې اخستلو دپاره دهغه حال ذکرکول یا کوم سړی چې دټولو په وړاندې په ښکاره ګناه کوي اوخپل فسق په خپله ظاهروي ، دده دبدو عملونو ذکر هم په غیبت کې داخل نه دی ، مګر بې ضرورته دخپل وخت ضائع کولو پرینا مکروه دی (دا ټولې مسئلې په بیان القرآن کې په حواله دروح المعاني بیان سوې دي) او په دې ټولوکی قدر مشترک دا دی چې دچا دبدۍ او عیب ذکر کولو څخه مقصود دهغه سپکوالی نه وي ، بلکه دڅه ضرورت او مجبورۍ په وجه وي .

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ

ای خلقو ! مونږ تاسی جوړ کړي یاست دیو سړي اویوې ښځې څخه اوجوړ کړي مو دي ستاسي

شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا ۚ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ ۚ إِنَّ

ذاتونه اوقبیلې چې یو بل وپیژنئ ، بیشکه عزتمند په تاسي کې دالله په نزد زیات پرهیزګار ستاسي څخه

اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾

دی ، بیشکه الله په هرڅه پوه خبردار دی

تفسير ای خلګو! مونږ تاسي (ټول) دیو سړي او یوې ښځې (یعني آدم علیه السلام اوحوا علیها السلام) څخه پیداکړي یاست (په دې وجه په دې کې خو ټول انسانان برابر دي) او (بیا په کومه خبره کې چې فرق اېښوول سوی دی چې) تاسي یې مختلف قومونه او (بیا په دې قومونو کې) مختلف خاندانونه جوړکړل (دامحض ددې دپاره) چې دیو بل شناخت وکړل سي (چې په دې کې دیر مصلحتونه دي ، نه په دې وجه چې په یوبل فخر وکړئ څکه چې) دالله جل جلاله په نزد په تاسي ټولو کې لوی شریف هغه دی کوم چې دټولو څخه زیات پرهیزګار دی (او پرهیزګاري داسي شی دی چې پوره حال یې چاته معلوم نه دی بلکه ددې حال محض الله جل جلاله ښه پیژندونکی اوپوره خبردار دی (په دې وجه په څه نسب او قومیت فخرمه کوئ)

معلومات او مسئلې په لوړو آیتونو کې دانساني او اسلامي حقوقو او آداب معاشرت دتعلیم په سلسله کې شپږ شیان حرام کړل سوي او ممنوع کړل سوي دي کوم چې په خپل مینځ کې دنفرت اوعداوت سبب کیږي ، په دې آیت کې یو جامع تعلیم دانساني مساوات دی چې یو انسان دبل څخه کمتر یا رذیل مه ګڼئ او دخپل خاندان اونسب یامال اودولت وغیره پرښاباندې فخرمه کوئ څکه چې داشیان په حقیقت کې خودفخر دپاره دسره نه دي ، بیا ددې تفاخر څخه په خپل مینځ کې دنفرت اوعداوت بنیادونه پیدا کیږي په دې وجه فرمایي چې ټول انسانان دیوه مور اوپلار داولاد کیدو په حیثیت سره ورونه دي او دخاندانونو اوقبیلو یامال اودولت په اعتبار سره چې کوم فرق الله جل جلاله ایښی دی هغه دفخر دپاره نه دی بلکه دتعارف دپاره دی .

شانِ نزول : دا آیت دمکی دفتح په موقع هغه وخت نازل سو کله چی نبی کریم ﷺ حضرت بلال حبشی ﷺ ته داذان حکم وکی نو دمکی قریشو کله چی لامسلمانان سوی نه وه په هغوی کی یوه وویل چی دالله ﷻ شکر دی چی زماپلار وړاندی وفات سوی دی چی دا بده ورځ یی ونه لیده اوحارث بن هشام وویل چی آیانبی کریم ﷺ ته ددی تورکارغه څخه ماسوا بل څوك نه پیداکیدی چی په مسجدِ حرام کی یی اذان کړی وای ، ابوسفیان وویل چی ماهیڅ ونه ویل ځکه چی زه بیریدم چی که څه ووایم نودآسمانونو مالك به دی خبرکړی ، چنانچه جبرآئیل امین تشریف راوړی اونبی کریم ﷺ یی ددی خبروڅخه خبردارکړی ، حضور ﷺ هغه خلک را وغوښتل او پوښتنه یی ورڅخه وکړه چی تاسی څه ویلی وه ؟ هغوی اقرار وکی ، په دی دا آیت نازل سو په کوم کی چی یی وښوول چی دفخر اوباعث شی په حقیقت کی ایمان اوتقوی ده ، دکومو څخه چی تاسی خالی اوحضرت بلال ﷺ په ښایسته دی ، په دی وجه هغه ترتاسی افضله او اشرف دی ۔ (مظهری عن البغوی)

دحضرت عبد الله ابن عمر ﷺ څخه روایت دی چی دمکی دفتح په ورځ نبی کریم ﷺ په خپله اوښه سپور سو او طواف یی وفرمایی (چی خلق یی ټول ووینی) دطواف څخه چی فارغ سو نو دوی ﷺ دا خطبه ورکړه.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ اَذْهَبَ عَنْكُمْ عُبِّیَّةَ الْجَاهِلِیَّةِ وَتَكَبُّرَهَا اَلنَّاسُ رَجُلَانِ بَرٌّ تَقِیٌّ كَرِیْمٌ عَلَی اللّٰهِ وَفَاجِرٌ شَقِیٌّ هَیِّنٌ عَلَی اللّٰهِ ثُمَّ تَلَا: یٰٓاَیُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنٰكُمْ، الایة

شکر دی دالله ﷻ کوم چی دجاهلیّت فخر او تکبّر ستاسی څخه لیری کی اوس دټولو انسانانو صرف دوه قسمونه دی یو نیك او متقی دغه دالله ﷻ په نزد شریف او محترم دی ، دوهم فاجر شقی هغه دالله ﷻ په نزد ذلیل او حقیر دی ددی څخه وروسته یی دا لوړ ذکر سوی آیت تلاوت وفرمایی .

حضرت ابن عباس ﷺ فرمایی چی ددنیادخلګوپه نزدعزّت دمال اودولت نوم دی او دالله ﷻ په نزد دتقوی

شُعُوْبًا وَّقَبَآئِلَ: شعُوب دشعب جمع ده، ډیرلوی جماعت ته شعب وایی کوم چی پریو اصل باندی مجتمع وی ، بیاپه دوی کی مختلفی قبیلی اوخاندانونه وی ، بیاپه خاندانونوکی هم دلوی خاندان اودهغه دمختلفو حصو په عربی ژبه کی جلاجلا نومونه دی ، دټولو څخه لویه حصه شعب اودټولو څخه کوچنی حصه عشیره ده ، او دابو رواق قول دی چی شعب اوشعوب عجمی قومونوته ویل کیږی دکوموچی نسبونه محفوظ نه وی ، او قبآئل دعربو خلګو دپاره دکومو چی نسبونه محفوظ راروان وی او اسباط بنی اسرآئیلو ته ویل کیږی .

(په نسبي او وطني یا لساني امتیاز کي حکمت او مصلحت دتعارف دی)

قرآن کریم په دی آیت کی واضحه کړي ده چی الله ﷻ که څه هم چی ټول انسانان دیوه پلار اومورڅخه پیداکړل ټول یی ورونه ورونه جوړ کړي دی ، مګر بیا د دوی تقسیم په مختلفو قومونو او قبیلو کی کوم چی الله ﷻ فرمایلی دی ، په دی کی حکمت دا دی چی دخلګو تعارف اوشناخت آسان سی ، مثلاً په یو نوم دوه سړیان دی نو دخاندان په تفاوت سره په دوی کی فرق کیدی سی او په دی سره دلیری او نژدی قرابتونو علم کیدی سی او دنسبی لیری والی او نژدی والی په مقدار د دوی شرعی حقوق اداکیږی ، دعصباتو لیری اونژدی والی معلومیږی ، چی ضرورت یی دمیراث په تقسیم کی پیښیږی ، لنده دا چی

نسبي تفاوت دتعارف دپاره استعمالوئ دتفاخر دپاره نه .

قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا ۭ قُلْ لَّمْ تُؤْمِنُوْا وَلٰكِنْ قُوْلُوْٓا

وايي دکليو خلق چي مونږ ايمان راوړی دی ، ته ووايه تاسي ايمان نه دی راوړی ليکن وايا ست چي

اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيْمَانُ فِيْ قُلُوْبِكُمْ ۭ وَاِنْ تُطِيْعُوا

مونږ مسلمانان يُو اوس لا نه دی ننوتلی ايمان ستاسي په زړونو کي ، او که حکم ومنی

اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ لَا يَلِتْكُمْ مِّنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْــــًٔا ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ

دالله او دهغه درسول پري به نه کړي ستاسي دکارونو څخه هيڅ شي ، بيشکه الله ﷻ بخښونکی

رَّحِيْمٌ ﴿۱۴﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوْا

مهربانه دی ، ايماندار هغه خلق دی کوم چي ايمان راوړی په الله او دهغه په رسول بيا په کي شك

وَجٰهَدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ اُولٰۗىِٕكَ هُمُ

نه کوي او جهاد وکړي په مالونو خپلو او ځانونو خپلو په لاره دخدای کي ، هم دغه خلق دی

الصّٰدِقُوْنَ ﴿۱۵﴾ قُلْ اَتُعَلِّمُوْنَ اللّٰهَ بِدِيْنِكُمْ ۭ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ

رښتيني ، ته ووايه آيا تاسي ضباطوي په الله خپله ديندارئ ، او الله پيژني هغه څه چي په آسمانونو کي

وَمَا فِي الْاَرْضِ ۭ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۱۶﴾ يَمُنُّوْنَ عَلَيْكَ اَنْ

او په مځکه کي دی ، او الله په هر شي باندي پوه دی ، ضباطوي په تا باندي چي دوی

اَسْلَمُوْا ۭ قُلْ لَّا تَمُنُّوْا عَلَيَّ اِسْلَامَكُمْ ۚ بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ

مسلمانان سول ، ته ورته ووايه په ما مه ضباطوي خپل اسلام ، بلکه دالله ﷻ په تاسي احسان وسو ،

هَدٰىكُمْ لِلْاِيْمَانِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۷﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ

چي هدايت يي وکړي تاسي ته دايمان که تاسي رښتيني ياست ، بيشکه الله پوه دی په غيبو باندي

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِیْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۸﴾

دآسمانونو او دمځکی او الله ﷻ وینی هغه کوم چی تاسی کوی

تفسیر: دا (بعضی) دصحرا خلګ (بنی اسد وغیره چی تاته راسی کوم چی دایمان راوړلو دعوه کوی، دوی په دی کی په څوګناهونوکی اخته کیږی یوخو دروغ چی بغیر دزړه دتصدیق څخه محضی په ژبه سره) وایی چی مونږ ایمان راوړو ته ووایه چی تاسی ایمان خو نه دی راوړی (څکه چی هغه موقوف دی په تصدیق دزړه اوهغه موجودنه دی لکه چی نژدی راروان دی ، وَلَمَّا یَدْخُلِ الْاِیْمَانُ لیکن (ها) داسی وایاست چی (مونږ مخالفت پرېښووی) تابعدارسو (اواطاعت په معنٰی دترك مخالفت محضی په ظاهری موافقت سره هم متحقق کیدی سی) او (باقی) تر اوسه ایمان ستاسی په زړونوکی نه دی داخل سوی (په دی وجه دایمان دعوه مه کوی) او ګویا (تراوسه تاسی ایمان نه دی راوړی لیکن اوس هم) که چیری تاسی دالله او رسول (په ټولو خبروکی) خبره ومنئ (په کوموکی چی دا هم داخله ده چی په زړه سره ایمان راوړئ نو الله تعالی به ستاسی دعملونو څخه (کوم چی وروسته دایمان څخه وی محضی دهغه وخت دکفر اوکذب په وجه سره کوم چی به ددی وخت په اعتبار سره تیر سوی وی) ذره هم کم نه کړی (بلکه دټولو به پوره پوره ثواب درکړی څکه چی) بیشکه الله تعالی غفور اورحیم دی (اوس زمونږ څخه واوری چی کامل مؤمن څوك دی چی که تاسی مؤمن جوړیدل غواړئ نو داسی جوړ سی نو) پوره مؤمن هغه دی کوم چی په الله تعالی او دهغه په رسول ایمان راوړی بیا (په ایمان قائم پاته سی یعنی په ټول عمرکی هیڅکله شك ونه کړی اوپه خپل مال او خان سره دخدای په لاره کی (یعنی ددین دپاره) محنت وکی (چی په دی کی جهاد وغیره ټول راغلل ، نو) دا خلګ دی ربنتینی (یعنی پوره ربنتینی او دغسی که صرف تصدیق وی بیا هم نفس صدق به وی ، په خلاف ستاسی چی ادنٰی درجه دایمان تصدیق دی هغه هم نه دی حاصل او دعوه کوئ دایمانِ کامل، نو یو امرقبیح خو دهغوی څخه دا صادر سو یعنی کذب لکه چی الله تعالی فرمایی ، وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا، تر: وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ، پوری او دوهم امر قبیح دا دی چی دوی درکه ورکوی ، لکه چی الله تعالی فرمایی ، یُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ الخ نو) ته (دوی) ته وفرمایه چی آیا خدای تعالی ته دخپل دین (قبلولو) خبر ورکوی (یعنی الله ﷻ خو پوه دی چی تاسی ایمان نه دی قبول کړی سره ددی چی تاسی کومه دعوه دقبلولو کوی نو په دی سره لازمیږی چی خلاف دعلم خداوندی څخه خدای تعالی ته پوه خبره بنیاست) حال دا دی چی (دا محاله ده څکه چی) الله تعالی ته خو دټولو آسمانونو او مځکی دټولو شیانو (پوره) خبر دی او (علاوه دآسمانونو اومځکی څخه) الله (نور هم) ټول شیان پیژنی (نو دا نه به څوك څه وښیی ، په دی سره معلومه سوه چی الله تعالی ته چی کوم ستاسی په حقله علم دی چی تاسی ایمان نه دی راوړی هغه صحیح دی او دریم کار قبیح کوم چی دوی وکی دا دی چی) داخلګ دخپل اسلام راوړلو په تا احسان ایږدی (کوم چی نهایتی درجه ګستاخی ده چی ګوری مونږ بغیر دجنګ اوجګړی څخه مسلمانان سو او نورو خلګو دیر پرېشانه کړاست نو مسلمانان سول نو) ته ووایه چی پرما دخپل اسلام راوړلو احسان مه ایږدئ (څکه چی قطع نظر دګستاخئ څخه ستاسی اسلام ما ته څه نفع راکړی او

(په اسلام نه راوړلو زمانقصان وسو که تاسی رښتینی واست نوستاسی دآخرت نفع وه اوپه دروغجن کیدوکی هم ستاسی ددنیانفع ده چی دقتل اوقیدڅخه خلاص سواست ، نو په ما احسان ابښوول محضی جهل دی) بلکه الله تعالی په تاسی احسان ایږدی چی هغه تاسی ته دایمان هدایت وکی په دی شرط چی که تاسی (په دی دعوه دایمان کی) رښتینی یاست (ځکه چی ایمان لوی نعمت دی اوبغیر دتعلیم او توفیق څخه دحق تعالی نه نصیب کیږی نو دالله ﷻ عنایت دی چی داسی لوی نعمت یی درکی نو د دو کی او احسان ضباطولو څخه منع سی او دا یادساتئ چی) الله تعالی دآسمانونو اومځکی ټوله پټی خبری پیژنی او (ددی علم محیط په وجه) ستاسی ټول عملونه هم پیژنی (او دهغه موافق تاسی ته جزا درکوی ، بیا دهغه په مخکی دخبرو جوړلو څخه څه فائده ده)

معلومات او مسئلې : په تیرو آیتونوکی ښوول سوی وه چی دالله ﷻ په نزد دعزت اوشرافت مدار په تقوی دی کوم چی یو باطنی شی دی ، الله ﷻ دا پیژنی ، دیو سړی دپاره دخپل تقدس دعوه کول جائز نه دی ، په دی ذکرسوو آیتونو کی دیوی خاصی واقعی په بنا دا ښوول سوي ده چی دایمان اصلی مدار دزړه په تصدیق باندی دی ، ددی څخه بغیر محضی په ژبه سره ځان ته مؤمن ویل صحیح نه دی ، په دی ټول سورة کی اول دنبی کریم ﷺ دحقونو دتعظیم اوتکریم بیا په خپل مینځ کی دحقونو او دمعاشرت دآدابو ذکر راغلی دی ، دسورة په ختمیدو یی دا وښووله چی په آخرت کی دټولو عملونو دمقبولیت مدار پر ایمان او تصدیقِ قلبی او دالله ﷻ او رسول ﷺ په اطاعت دی .

شانِ نزول : واقعه ددی آیت دنزول دامام بغوی رحمه الله دروایت مطابق دا ده چی دبنی اسد دقبیلی یوڅو کسان په مدینه طیّبه کی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی دیو سختی قحطی په زمانه کی حاضر سول، داخلک په زړه سره مؤمنان خو نه وه ، محضی دصدقوحاصلولو دپاره یی دخپل اسلام راوړلو اظهار وکی اوچونکه په واقع کی خو مؤمنان نه وه او داسلامی احکامو او آدابو څخه بی خبره اوغافله وه ، دوی دمدینی منوری په لاروکی غلاظت اوپلیتی خپره کړه اوپه بازارونوکی یی دضرورت دشیانو قیمتونه زیات کړل اودحضورﷺ په مخکی یوخو یی دایمان راوړلو د درواغو وعده وکړه ، دوهم یی ده ﷺ ته دوکه درکول غوښتل ، دریم په دوی ﷺ یی احسان ایښووی چی نور خلګ خو ترڅه وخته پوری ستاسی سره په جنګ وه اوستاسی خلاف یی ډیر جنګونه وکړل او بیا مسلمانان سول ، مونږ بغیر دڅه جنګ څخه په خپله تاته حاضر سوو او مسلمانان سوو ، په دی وجه زمونږ قدر په کار دی کومه چی په شان درسالت کی یو قسم ګستاخی هم وه چی دخپل مسلمانیدو پر دوی ﷺ احسان ایږدی اومقصود یی ددې څخه ماسوا نور هیڅ نه وو چی دمسلمانانو په صدقو سره خپله مفلسی لیری کړی اوکه دوی واقعی او رښتینی مسلمانان وای نوپه نبی کریم ﷺ د دوی څه احسان وو په خپله یی خپله نفع وه ، په دی دا ذکرسوی آیتونه نازل سول په کومو کی چی د دوی د درواغو ددعوی تکذیب او داحسان خیژولو مذمت سوي دی .

وَلٰكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا : چونکه د دوی په زړونوکی ایمان نه وو ، او ددرواغو دعوه وه کومه چی یی دظاهری کارونو په بناکوله ، په دی وجه قرآن د دوی دایمان نفی او دایمان دعوه یی غلطه بیان کړه او دا یی وفرمایل چی ستاسی اٰمَنَّا ویل خو دروغ دی ، تاسی زیات تر زیات أَسْلَمْنَا ویلی سوای ، ځکه چی

داسلام لفظي معنىٰ په ظاهري افعالو کې اطاعت کول دي او دي خلګو دايمان دخپلې دعوىٰ دثابتولو دپاره څه اعمال دمسلمانانو په شان شروع کړي وه ، په دې وجه په لفظي اعتبار سره يوه درجه داطاعت وسوه ، په دې وجه دلغوي معنىٰ په اعتبار سره اَسْلَمْنَا ويل صحيح کيدي سي .

(اسلام او ايمان يودى که څه فرق په کي سته ؟)

دلوړ تقرير څخه معلومه سوه چې په دې آيت کې داسلام لغوي معنىٰ مراد ده اصطلاحي معنىٰ مراده نه ده ، په دې وجه په دې آيت سره په اسلام او ايمان کې په اصطلاحي فرق باندې څه استدلال نه سي کيدی او اصطلاحي ايمان او اصطلاحي اسلام که څه هم چې دمفهوم او معنىٰ په اعتبار سره جلاجلا دی ، چې ايمان په اصطلاح دشرع کې دتصديقِ قلبي نوم دی يعنې په خپل زړه سره دالله ﷻ توحيد اودرسول رسالت رښتينې منل ، او اسلام نوم دی په ظاهري عملونو کې دالله ﷻ اودهغه درسول داطاعت کولو ، ليکن په شريعت کې تصديق قلبي ترهغه وخته پوري قابلِ اعتبار نه دی ترڅو چې دهغه اثر اندامونو ، اعمالو او افعالو ته ونه رسيږي چې دهغه ادنىٰ درجه دا ده چې په ژبه داسلام دکلمې اقرار وکړي ، دغسې اسلام که څه هم چې دظاهري عملونو نوم دی ، ليکن په شريعت کې دا ترهغه وخته پوري معتبر نه دی ترڅو چې په زړه کې تصديق رانه سي کنه نو نفاق دی .

دغه دول اسلام او ايمان دمبداء او منتهىٰ په اعتبار سره خوجلاجلا دی چې ايمان دباطن اوزړه څخه شروع کيږي اوظاهري اعمالو ته رسيږي او اسلام دظاهري افعالو څخه شروع کيږي اودباطن تصديق ته رسيږي مګر دمصداق په اعتبار سره په دې دواړو کې تلازم دی چې ايمان داسلام څخه بغير معتبرنه دی او اسلام دايمان څخه بغير شرعًا معتبرنه دی په شريعت کې داسې نه سي کيدی چې يوسړی مسلمان وي او مؤمن نه وي يا مؤمن وي او مسلم نه وي ، مګر داکلام په اصطلاحي ايمان او اسلام کې دی ، دلغوي معنىٰ په اعتبارسره کيدی سي چې يوسړی مسلمان وي مؤمن نه وي ، لکه چې دټولو منافقانو داحال دی ، دظاهري احکامو منلو په بنا مسلمانان به ورته ويل کيدل ، مګر په زړه کې دايمان نه کيدو په سبب مؤمنان نه وه ، والله تعالىٰ اعلم

تــمّــت

بحمدالله تعالى وعونه سورة الحجرات للثامن من شعبان ـــــ ۱۳۹۲ هـ يوم الاحد ولله الحمدوالمنة

(سورة قٓ)

سُوْرَةُ قٓ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ خَمْسٌ وَّاَرْبَعُوْنَ اٰيَةً وَّثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ

سورة ق په مکه کې نازل سو په دې کې پنځه څلويښت (۴۵) آيتونه او درې (۳) رکوع ګانې دي .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع کوم په نوم سره دالله ﷻ چې بې حده مهربانه نهايت رحم والا دی .

قٓ ۚ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيْدِ ﴿١﴾ بَلْ عَجِبُوْٓا اَنْ جَآءَهُمْ مُّنْذِرٌ مِّنْهُمْ

قسم دی په دی قرآن لوی شان والا ، بلکه دوی ته عجیبه ښکاره سوه چی راغی دوی ته بیرونکی د دوی څخه

فَقَالَ الْكٰفِرُوْنَ هٰذَا شَیْءٌ عَجِيْبٌ ﴿٢﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ۚ

نو وویل منکرانو چی دا خو دتعجب شی دی ، آیا عجیبه ده کله چی مونږ مړه سو او سو خاوری

ذٰلِكَ رَجْعٌۢ بَعِيْدٌ ﴿٣﴾ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ ۚ

دا بیا بیرته راګرځیدل ډیره لیری خبره ده ، مونږته معلومه ده څومره چی کمیږي مځکه د دوی څخه

وَعِنْدَنَا كِتٰبٌ حَفِيْظٌ ﴿٤﴾ بَلْ كَذَّبُوْا بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ فَهُمْ

اوزمونږسره کتاب دی چی هرڅه په کی محفوظ دی، داسی نه ده بلکه دروغجن یی کی حق کله چی راغی دوی ته

فِیْٓ اَمْرٍ مَّرِيْجٍ ﴿٥﴾ اَفَلَمْ يَنْظُرُوْٓا اِلَى السَّمَآءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنٰهَا

نو هغوی راغلی په یو جنجال کی ، آیا نه ګوری آسمان ته ترخپل ځان لوړ چی څنګه جوړ کړی دی مونږ

وَزَيَّنّٰهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوْجٍ ﴿٦﴾ وَالْاَرْضَ مَدَدْنٰهَا وَاَلْقَيْنَا فِيْهَا

اوښائسته کړی دی او نسته په دی کی سوری ، او مځکه خپره کړی ده مونږ او غورځولی دی مونږ په دی

رَوَاسِیَ وَاَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍۢ بَهِيْجٍ ﴿٧﴾ تَبْصِرَةً وَّذِكْرٰی

غرونه او شنه کړی دی په دی کی دهرقسمه ښائسته شیان ، دپاره دعبرت او نصیحت

لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيْبٍ ﴿٨﴾ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً مُّبٰرَكًا فَاَنْۢبَتْنَا بِهٖ

دهر بنده چی رجوع کوی ، او نازلوو داسمان څخه اوبه دبرکت پس زرغونوو په دی سره

جَنّٰتٍ وَّحَبَّ الْحَصِيْدِ ﴿٩﴾ وَالنَّخْلَ بٰسِقٰتٍ لَّهَا طَلْعٌ نَّضِيْدٌ ﴿١٠﴾ رِّزْقًا

باغونه او دانی چی ریبل کیږي ، او خرماوی چی اوږدی وی د دوی غونچی پر یوبل سربیره ، رزق

لِّلْعِبَادِ ۙ وَاَحْيَيْنَا بِهٖ بَلْدَةً مَّيْتًا ۚ كَذٰلِكَ الْخُرُوْجُ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ

دپاره دبندګانو اوژوندی کوو په دی سره مځکه مړه ، چی دارنګه به وی را وتل (د دوی دقبرونو څخه)

دروغجن کړي دي مخکښې د دوی څخه ،

قَوْمُ نُوحٍ وَّاَصْحٰبُ الرَّسِّ وَثَمُوْدُ ﴿۱۲﴾ وَعَادٌ وَّفِرْعَوْنُ وَاِخْوَانُ

قوم دنوح عليه السلام او څاه والا وو اوثموديانو ، اوعاديانو اوفرعون او ورونه

لُوْطٍ ﴿۱۳﴾ وَّاَصْحٰبُ الْاَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ ؕ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ

دلوط عليه السلام ، او دګڼو اوسیدونکو او قوم دتبع ټولو درواغجن کړل پیغمبران پس ثابت سو وربانذی

وَعِيْدِ ﴿۱۴﴾ اَفَعَيِيْنَا بِالْخَلْقِ الْاَوَّلِ ؕ بَلْ هُمْ فِيْ لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيْدٍ ﴿۱۵﴾

بیرول زما ،آیانومونږ ستړي سو په اول وارپیدا کولوداسی نه ده بلکه دوی په دوکه کی دی دنوو پیدا کیدو څخه

لنډتفسير: قٓ (ددی معنٰی خو الله ﷻ ته معلومه ده) قسم دی په قرآنِ مجید (یعنی کوم لره چی پرنورو کتابونو شرف اوفضیلت حاصل دی چی مونږ تاته دقیامت دعذاب څخه دبیرولو دپاره درلیږلی دی ، مګر دی خلګو ونه منی) بلکه په دی خبره یی تعجب وکی چی دوی ته د دوی (دجنس) څخه (یعنی دانسانانو څخه) یوبیرونکی (پیغمبر) راغی (کوم چی دوی دقیامت دورځی څخه وبیرول) نو (په دی کافرانو وویل چی (اول خو په خپله) دا (یوه) عجیبه خبره ده (چی بشر پیغمبر وی ، دوهم بیا دعوه هم دعجیبه خبری کوی چی دوباره به ژوندی کیږی آیا) کله چی مونږ مړه سو او خاوری سو نوآیا دوباره به ژوندی سو دا دوباره ژوندی کیدل (دامکان څخه) ډیر لیری دی (لنډه دا چی اول خو هغه زمونږ په شان انسان دی ، ده ته دپیغمبری ددعوی کولو حق نسته ، بیاهغه په خپله دعوه کی دیو محال شی دعوه کوی چی دمرګ اوخاوری کیدو څخه وروسته به دوباره ژوندی سئ، ددې په جواب کی حق تعالی دمرګ څخه وروسته دبیا ژوندی کیدو امکان ثابتوی، د دوی ورته محال ویل ردفرمایی چی مطلب یی دا دی چی دوباره ژوندی کیدل تاسی غیرممکن ګڼی ددی دوی وجهی کیدی سی ، یا خوداچی کومو شیانو ته ژوندی ویل سوي دی ، په هغوکی دژوند صلاحیت نه وی ، دا خو په مشاهدی سره غلطه ده ، ځکه چی هغه دا وخت ستاسی په مخکی ژوندی موجود دی که دژوند صلاحیّت په کی نه وای نو دا وخت به څنګه ژوندی وای ، دوهمه وجه دا کیدی سی چی فاعل یعنی الله تعالی ددوباره ژوندی کولو قدرت ځکه نه وی چی کوم اجزآء دمړی خاوری سوی خپاره سوی دی ، هغه ده ته معلوم نه وی چی کوم ځای خپاره سوی دی ، نو ددی په جواب کی فرمایی چی زمونږ دعلم خو داشان دی چی) مونږ د دوی اجزاء پیژنو کوم چی خاوری (خوری او) کموی (او داسی نه ده چی دنن څخه یی پیژنی ، بلکه زمونږ علم خو قدیم دی ، تردی چی مونږ مخکی دوقوع څخه دټولوشیانو ټول حالات په خپل قدیم علم سره په یوکتاب یعنی لوح محفوظ کی لیکلی دی اوتر اوسه پوری) زمونږ سره (په دغه) کتاب (یعنی لوح) محفوظ (کی موجود) دی (چی په دی کی ددغو خپاره سوو اجزاوو مکان وضع او مقدار او وصف هرڅه معلوم دی، نو که په علم قدیم باندی څوك نه پوهیږی نو داسی دی وګنی چی دغه دفتر په کوم کی چی هرڅه دی دحق تعالی به

مخکې حاضر دي ، مګر دا خلک بیا هم بې وجهې په تعجب کې دي او صرف تعجب نه) بلکه ربښتینې خبرې ته (په کومه کې چې مسئله دنبوّت او دآخرت ددوباره ژوندون هم شامله ده) کله چې هغه دوی ته ورسیږي درواغجن کوي یې، غرض دا چې هغوی په یو متزلزل حالت کې دي (چې کله تعجب دي کله تکذیب دي ، دا په مینځ کې په طور دجملې معترضې وه ، مخ ته بیان دي دقدرت یعني) آیا دي خلګو (نه زمونږ دقدرت علم نسته او آیا دوی) ترخپل ځان لوړ آسمان ته نه دي کتلي چې مونږ داځنګه (لوړ اولوی) جوړ کړي دی او (په ستورو سره مو) دا ښایسته کړي دی او په دې کې (په وجه دمکمل استحکام) څه سورې قدرهم نسته (لکه چې په اکثرو آبادیو کې دزمانې په تیریدو سره اکثره سورې کیږي دا خو په آسمان کې زمونږ قدرت ښکاره دی) او په مځکه (کې دا قدرت ظاهر دی چې دا) مونږ خپره کړي ده او په دې کې مو غرونه ټینګ کړي دي او په دې کې مو هر قسم ښایسته شیان شنه کړي دي کوم چې ذریعه ده دپوهې او عبرت (یعني زمونږ دقدرت دمعرفت) دهر رجوع کیدونکې بنده دپاره (یعني دداسې سړي دپاره کوم چې مصنوعاتو ته په داسې نظر سره ګوري چې دوی چا جوړ کړي دي) او (زمونږ قدرت په دې سره ظاهر دی چې) مونږ دآسمان څخه برکت والا اوبه ووروولې ، بیا په دې سره باغونه زرغونه کړل او دفصل غله او داوږدو اوږدو خرماوو درختې دکومو غونچې چې ګڼې دي ، بندګانو ته درزق ورکولو دپاره او (دنورو بوټو لکه وابنه اونورو دراخیژولو دپاره هم) مونږ ددې (باران) په ذریعه سره مړه مځکه ژوندۍ کړه (نو) دغه شان (پوه سئ چې دمړي) په دمځکې څخه راوتل وي (ځکه چې دقدرتِ ذاتیه په اعتبار سره ټول مقدورات برابر دي ، بلکه کوم ذات چې په لویو شیانو قادر دی دهغه په کوچنیو شیانو قادریدل نور زیات ظاهر دي ، په دې وجه دلته دآسمان او دمځکې ذکر وسو چې ددې پیداکول دیو مړي دپیدا کولو څخه ډیره لویه خبره ده ، لکه چې الله ﷻ فرمایي ، لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ نوکله چې په دې لویو لویو شیانو دالله ﷻ قدرت ثابت سو ، نو دمړو په ژوندی کیدلو به ولې نه وي ، نو معلومه سوه چې دمړو ژوندي کول محال نه دي ، ممکن دي ، اوژوندي کوونکی فاعلِ مختار لوی قدرت والا دی، بیاپه دې کې دتعجّب یا تکذیب څه خبره ده ، اوس مخ ته یې دتکذیب کوونکو دبیرولو دپاره دتیرو اُمّتونو واقعات وښوول او دعذاب خبر یې ورکې چې په څه ډول سره دې خلګو دقیامت څخه انکار او درسول تکذیب کړي دي داسې) د دوی څخه مخکې قوم دنوح ﷺ اوخاندانو دځاه اوثمودیانو اوعادیانو اوفرعونیانو اوقوم دلوط ﷺ اوخاوندانو دګڼو درختو اوقوم دتُبّع تکذیب کړي دي (یعني) ټولوپیغمبران (یعني خپل خپل پیغمبر یې دتوحید اورسالت اوقیامت په معامله کې) درواغجن کړل نو زماوعید (په هغوی) ثابت سو (چې په دغو ټولو عذاب نازل سو دغه ډول په دې درواغجن کوونکو به عذاب راځي ، برابره خبره ده که په دنیا کې هم وي یا یوازې په آخرت کې، دوعید څخه وروسته بیا داولنې مضمون طرف ته په بل طور سره واپسی ده چې) آیا مونږ په اول وار پیداکولو باندې ستړي سو (چې دوباره به ژوندي کول نه سو کولی ، یعني یومانع داهم کیدی سي چې کارهم ممکن وي او دکوونکي قدرت هم پوره وي ، مګرڅه عارضي مانع راپیښ سي لکه کوونکی ستړی سوی وي ، په دې وجه داکار نه سي کولی ، په دې آیت کې یې ددې هم نفي وفرمایله چې الله تعالی دداسې

عیبونو څخه پاك دی هغه دڅه شی څخه نه متاثره کیږی ، نه ده ته دستړی والی څه امکان سته ، په دی وجه په قیامت کی دوباره ژوندی کیدل په دلائلو سره ثابت سول ، او دا خلگ چی کوم انکار کوی ، د دوی سره هیڅ دلیل نسته) بلکه دا خلگ دنوو پیدا کیدو څخه (محضی بی دلیله) په شبهه کی لویدلی دی (کوم چی ددلیلونو په وړاندی په هیڅ ډول قابل التفات نه دی)

معلومات اومسئلي : **دسورة قٓ خصوصيات** : په سورة قٓ کی ډیرمضامین دآخرت اوقیامت او دمړو دژوندی کیدو اودحساب اوکتاب په اړوند دی او دا مناسبت دی دده دسورة حجرات سره چی دهغه په آخرکی ددی مضامینو ذکر وو .

دسورة قٓ یوخاص اهمیت ددی حدیث څخه معلومیږی چی اُمّ هشام بنت حارثه بن النعمان ﷺ وایی چی ، نبی کریم ﷺ ته زما کور ډیر نژدی وو تقریباً تر دوو کالو پوری زمونږ اودنبی کریم ﷺ تنور (د ډوډی پخولو) یو وو ، ماته سورة قٓ ټول داسی یاد سو چی نبی کریم ﷺ به دا سورة هره جمعه پرمنبر باندی په خطبه کی تلاوت فرمايي (رواه مسلم ، ماخوذ از قرطبی)

اوحضرت عمر بن الخطاب ﷺ دابو واقد لیثی ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی نبی کریم ﷺ به داخترونو په لمونځونو کی کوم سورة وایه ؟ نو دوی وفرمایل ، قٓ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ ، او اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ .

او دحضرت جابر ﷺ څخه نقل دی چی نبی کریم ﷺ به دسهار په لمانځه کی ډیر دسورة قٓ تلاوت فرمایی (داسورة څه لوی دی) مگر ددی باوجود به لمونځ ډیرآسانه وو (قرطبی) دا دنبی کریم ﷺ او د دوی دتلاوت خاص اثروو چی دلوی څخه لوی سورة او داوږد څخه اوږد لمونځ به کوونکوته اسان معلومیدی .

آیا آسمان په نظر راځي؟ أَفَلَمْ يَنظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ : څخه په ظاهره دا معلومیږی چی آسمان په نظر راځی او مشهوره دا ده چی دا شین رنگ چی کوم په نظر راځی دا دهوا رنگ دی ، مگر ددی دنفی هم څه دلیل نسته چی دارنگه دآسمان هم وی ، ددی څخه علاوه په آیت کی دنظر څخه مراد نظرِ عقلی په معنی دغور اوفکر هم مراد کیدی سی (بیان القرآن)

(نو دمرگ څخه په ژوندون دمشهورى شبهي جواب)

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ کفارو اومشرکانو کومو چی په قیامت کی وروسته دمرگ څخه دژوندون انکار کوی ، د دوی دټولوڅخه لوی دلیل داتعجب دی چی دمرگ څخه وروسته دانسان اکثره اجزاء دجسم خاوری سی ، بیادغه خاوری په دنیاکی وغوړول سی ، اوبه اوهوا دده ذری دکوم ځای څخه کوم ځای ته ورسوی ، په قیامت کی د دوباره ژوندی کولو دپاره په دنیاکی دخپرو سوو اجزاوو معلوم ساتل چی داجز دفلانی دی دا دفلانی اوبیا دهر یوه اجزاء جلا جلا جمع کول دچا دوس خبره ده؟ قرآن کریم ددی جواب ورکی چی انسان په خپل محدود علم اوبصیرت دالله ﷻ غیرمحدود اولامتناهی علم قیاس کوی په دی گمراهی کی راځی ، قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنقُصُ الْأَرْضُ دالله ﷻ علم دومره وسیع اومحیط دی چی دمرگ څخه وروسته دانسان یو یو جزء دده په نظرکی دی هغه پوه دی چی دمرده کومه کومه حصه مځکی خوړلی ده ، څکه چی دده څه هډوکی خوالله ﷺ داسی جوړکړی دی چی هغه مځکه نه خوری اوکوم چی مځکه وخوری خاوری کړی ، بیادغه خاوری ددنیا کونج کونج ته ورسیږی دغه هرڅه دالله ﷻ په نظرکی

دي ، هركله چي الله ﷻ وغواړي نوټول به يوځاى ته جمع كړي ، اوكه لږفكر وكړى نو دا وخت دهرانسان جسم چي دكومو اجزاوو څخه مركب ګرځيدونكى را ګرځيدونكى په نظر راځي په دې كې هم دټولې دنيا دمختلفو كونجونو اجزاء جمع دي ، څه دخوراك په صورت كې څه ددوا په صورت كې ، دټولې دنيا دمختلفو ښارونو او ځنګلونو اجزاء دي چي داموجوده جسم ورڅخه مركب دى ، بيا دهغه دپاره څه ګرانه ده چي دوباره دا اجزاء په دنياكې دخپريدو څخه وروسته بيا يوځاى راجمع كړي او صرف دا نه ده چي اوس دمرګ اوخاورې كيدو څخه وروسته دانسان دا اجزاء دده په علم كې راغلي وي ، بلكه دانسان دپيدا كولو څخه مخكې دده دژوند هره هره لمحه اوپه ده كې دپيدا كيدونكو تغيراتو اوبيا دمرګ څخه وروسته ده ته څه حالات پيښيږي ، هغه ټول دالله ﷻ سره اول ليكل سوي په لوح محفوظ كې موجود دي بيا چي كوم ذات داسې عليم اوبصير دي او دكوم قدرت چي دومره كامل اوپه ټولو شيانو حاوي دي دهغه په حقله دا تعجب كول په خپله دتعجب قابل دي ، دَمَاتَنۡقُصُ الۡاَرۡضُ : داتفسير دحضرت ابن عباس ﷺ او مجاهد او جمهورو مفسرينو څخه منقول دي (بحرمحيط)

فِيۡ اَمۡرٍ مَّرِيۡجٍ دمريج دلفظ معناوې په لغت كې مختلفې دي چي په دې كې دمختلفو شيانو خلط اوالتباس وي او داسې شي عموماً فاسد وي په دې وجه حضرت ابوهريره ﷺ دمريج معنىٰ فاسد كړي ده اوقتاده ﷺ اوضحاك اوحسن بصري وغيره مختلط اوملتبس كړي ده ، مراد دا دي چي داكفار اومنكرين درسالت په خپل انكار كې هم په يوه خبره ولاړ نه دي كله ورته ساحر جادوګر وايي ، كله شاعر وايي ، كله كاهن اونجومي وايي ، د دوى كلام په خپله ملتبس اوفاسد دي ، جواب دڅه وركول سي .

مخ ته دالله ﷻ دقدرت مطلقه كامله بيان دي كوم چي دآسمان او دمځكې او ددې په مينځ كې دپيدا كيدونكو لويو لويو شيانو دتخليق په حواله سره سوى دي ، په دې كې دآسمان متعلق فرمايي ، مَا لَهَا مِنۡ فُرُوۡجٍ : فروج دفرج جمع ده چي معنىٰ يې چاك دي ، مراد دا دي چي الله ﷻ آسمان دومره عظيم الشانه كُرّه جوړه كړي ده كه دانسان جوړ سوى شي واى نو په دې كې به په زرګونو بندونه پيوندونه اوچاكونه واى ، مګر تاسې آسمان ته ګورئ په دې كې نه څه پيوند لګيدلى دى ، نه په كې يوځاى دجوړ اوګنډونې نخښه په نظر راځي ، په دې سره ددې نفې نه كيږي چي په آسمان كې الله ﷻ دروازې جوړې كړې دي ، ځكه چي دروازوته شق نه سي ويل كيدى .

كَذَّبَتۡ قَبۡلَهُمۡ قَوۡمُ نُوۡحٍ : په تيرو آيتونوكې دكفارو دتكذيب رسالت او آخرت ذكر وو په كوم سره چي نبي كريم ﷺ ته ازار رسيدل ظاهر دي ، په دې آيت كې الله ﷻ د دوى دتسلي دپاره دتيرو انبياوو ﷺ او د دوى دامتونو حالات ښوولي دي چي هر پيغمبرته دمنكرينو اوكفارو دطرف څخه داسې ازارونه پيښ سوي دي ، دا دانبياء سنت دي ، په دې ته زړه مه ماتوه ، دحضرت نوح ﷺ دقوم قصه په قرآن كې بار بار راغلې ده چي نه نيم سوه كاله حضرت نوح ﷺ د دوى داصلاح كوشش كوى ، مګر د دوى دطرف څخه صرف انكار بلكه قسم قسم تكليفونه يې ورته رسول .

اصحاب الرس كوم خلق دي؟ اصحاب الرس ، د ، رَس لفظ په عربي ژبه كې دمختلفو معانيو دپاره راځي مشهوره معنىٰ يې دا ده چي كچه څاه ته رَس ويل كيږي كوم چي په ځنبتو اوډبرو وغيره سره پوخ سوى نه

وی دَاَصۡحٰبُ الرَّسِ څخه مراد دقوم ثمود باقی خلگ دی کوم چی دعذاب څخه وروسته باقی پاته سول ضحاك وغيره مفسرينو د دوی قصه داسی ليکلی ده چی هرکله دحضرت صالح عليه السلام په قوم (ثمود) عذاب راغی نوپه دوی کی څلور زره کسان کومو چی په حضرت صالح عليه السلام باندی ايمان راوړی وو دوی دعذاب څخه محفوظ پاته سول دا خلگ دخپل مقام څخه منتقل سول اوحضرموت ته ولاړل مقيم سول ، حضرت صالح عليه السلام هم د دوی سره وو ، دا خلگ ولاړل ، ديو ځاه په خواکی مقيم سول اوحضرت صالح عليه السلام وفات سو په دی وجه ددغه ځای نوم حضرموت (يعنی مرگ حاضر سوی) دی دا خلگ دلته پاته سول ، بيا د دوی په نسل کی بت پرستی شروع سوه د دوی داصلاح دپاره الله ﷻ يونبی وليږی کوم چی دوی قتل کی په هغوخلگو دخدای ﷻ عذاب راغی ددوی ځاه په کوم چی ددوی دژوند انحصاروو بی کاره سو اوعمارتونه يی خراب سول ، قرآن کريم ددی ذکر په دی آيت کی کړی دی ، وَبِئۡرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَّقَصۡرٍ مَّشِيۡدٍ يعنی دعبرت اخيستونکو دپاره د دوی بی کاره پروت ځاه اوپاخه جوړ سوی محلونه خراب پراته کافی دی .

ثَمُوۡدُ : دحضرت صالح عليه السلام امت دی ، د دوی واقعه په قرآن کی باربار تيره سوی ده .

عَادٌ : قوم عادپه خپل ډيل اډول اوقوت اوشجاعت کی ضرب المثل دی، حضرت هود عليه السلام دوی ته مبعوث سوی وو ، هغه يی ازار کی او نا فرمانی يی وکړه ، اخر دهوا دطوفان عذاب په راغی اوټول فنا سول .

فِرۡعَوۡنُ : دمصر ديو ډير معروف اومشهور بادشاه نوم دی .

اِخۡوَانُ لُوۡطٍ : دحضرت لوط عليه السلام امت دی چی قصه يی ډير واره تيره سوي ده .

اَصۡحٰبُ الۡاَيۡكَةِ : اَيكة ګڼ ځنګل او درختو ته وايی ، دا خلگ په داسی مقام ابادوه، حضرت شعيب عليه السلام دوی ته نبی ليږل سوی وو هغوی نافرمانی وکړه ، اخر په عذابی الٰهی سره تباه برباد سول .

وَقَوۡمُ تُبَّعٍ : تُبّع دَيمن ديو بادشاه لقب دی ، دده ضروری تحقيق په سورة دخان کی تير سوی دی ، وگوری .

وَلَقَدۡ خَلَقۡنَا الۡاِنۡسَانَ وَنَعۡلَمُ مَا تُوَسۡوِسُ بِهٖ نَفۡسُهٗ ۖۚ

او خامخا مونږ جوړ کړی دی انسان اومونږ پوه يُو په هغو خبر چی راځی دده په زړه کی ،

وَنَحۡنُ اَقۡرَبُ اِلَيۡهِ مِنۡ حَبۡلِ الۡوَرِيۡدِ ۝١٦ اِذۡ يَتَلَقَّى الۡمُتَلَقِّيٰنِ عَنِ

اومونږ ده ته نژدی يُو دمری دشاه رگ څخه زيات ، هرکله چی اخلی هغه دوه اخيستونکی

الۡيَمِيۡنِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيۡدٌ ۝١٧ مَا يَلۡفِظُ مِنۡ قَوۡلٍ اِلَّا لَدَيۡهِ

رسته طرف ته او چپه طرف ته ناستی ، نه ادا کوی دی يوه خبره مگر دده په خواکی

رَقِيۡبٌ عَتِيۡدٌ ۝١٨ وَجَآءَتۡ سَكۡرَةُ الۡمَوۡتِ بِالۡحَقِّ ؕ ذٰلِكَ مَا كُنۡتَ

يو انتظار کوونکی وی تيار ، او رابه سی بی هوښی دمرگ رښتيا سره چی دا هغه شی دی چی

مِنْهُ تَحِيْدُ ⑲ وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيْدِ ⑳ وَجَآءَتْ كُلُّ

وروسته کوی ، او پوه کول به وسی په شپلۍ کې دا ورځ ده دبیرولو ، او رابه سي هریو

نَفْسٍ مَّعَهَا سَآئِقٌ وَّشَهِيْدٌ ㉑ لَقَدْ كُنْتَ فِيْ غَفْلَةٍ مِّنْ هٰذَا

نفس چې يو به ورسره شړونکی وی او یو شاهد ، ته بی خبره وی ددې ورځی څخه

فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَآءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيْدٌ ㉒ وَقَالَ قَرِيْنُهٗ

نو ما لیری کړی ستا څخه پردی ستا نو نن ورځ ستا سترګی تیزی دی ، او وبه وایی ملګری دده

هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيْدٌ ㉓ اَلْقِيَا فِيْ جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيْدٍ ㉔ مَّنَّاعٍ

دا هغه عملنامه ده زماسره تیاره ، وغورځوی جهنم ته تاسی دواړه هریو نا شکره عنادګر، منع کوونکی

لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيْبِۨ ㉕ الَّذِيْ جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَاَلْقِيٰهُ فِي

دنیکی دحد څخه تجاوزکوونکی په شك کی غورځوونکی ، چاچی جوړکړی دی دالله سره معبود بل نو وغورځوی

الْعَذَابِ الشَّدِيْدِ ㉖ قَالَ قَرِيْنُهٗ رَبَّنَا مَآ اَطْغَيْتُهٗ وَلٰكِنْ كَانَ فِيْ

دی په سخت عذاب کی ، وویل (شیطان) دده ملګری ای ربه زمونږ مادی نه دی بی لاری کړی اولیکن وو دی

ضَلٰلٍۭ بَعِيْدٍ ㉗ قَالَ لَا تَخْتَصِمُوْا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ اِلَيْكُمْ

په ګمراهی کی لیری لویدلی ، وویل جګړه مه کوی زما په مخکې اوما دمخکې څخه بیرولی وو ستاسی سره

بِالْوَعِيْدِ ㉘ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَآ اَنَا بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ㉙

په عذاب سره ، نه بدلیږي زما په نزد خبره او زه ظلم نه کوم په خپلو بندګانو.

لنډتفسیر: (لور په قیامت کی دمړو دژوندی کیدو امکان ثابت سوی دی ، مخ ته ددې دوقوع بیان دی اووقوع موقوف ده په علم کامل اوقدرت کامل باندی ، پہ دی وجه اول دا ښیی چی) اومونږ انسان پیدا کړی دی (کوم چی داعلی درجی دلیل دی په قدرت) او دده په زړه کی چی کوم خیالات راځی مونږ هغه (هم) پیژنو (نوکوم کارونه چی د دوی په لاسو پښو اوژبو سره صادروی دهغو پیژندل خوپه درجه اولی دی) او (بلکه مونږ ته خو د دوی دحالاتو داسی علم دی چی دوی ته په خپله هم دخپلوحالاتو داسی علم نسته

نو په اعتبار دعلم) مونږ انسان ته دومره قدر نژدې يو چې د دوی دغاړې درګ څخه هم زيات (دکوم په قطع کيدو چې انسان مری اوچونکی دخلګو په عام عادت کی دحيوانانو دروح ايستلو دپاره دمری پريکولو طريقه رائج ده ، په دې وجه دا تعبير اختيار سو او دا دمری رګونو وريد اوشريان دواړو ته مشتمل دی ، مګر شريان ورڅخه مراد اخيستل زيات مناسب دی ځکه چې په دی روح غالب او وينه مغلوبه وی او په وريدکی په عکس وی اودلته چې په کوم کی دروح زيات دخل وی دهغه مراد اخيستل مناسب دی اوپه سورة حاقه کی لفظ دوتين په معنی درګ دزړه سره تعبير کول ، ددی تائيد کوونکی دی ځکه چې کوم رګونه دزړه څخه راوزی هغه شريانونه دی اوکه څه هم په قرآن کی کی لفظ دوريد دی ، مګر لغوی معنی ددی عامه ده چې دزړه څخه راوتونکی رګونه شريانونه په کی هم دا خل دی اودجګر څخه راوتونکی رګونه وريد په کی هم دا خل دی ، نو مطلب دا سو چې مونږ په اعتبار دعلم ده ته دده دروح اونفس څخه هم زيات نژدې يو ، يعنی څنګه علم چې انسان ته دخپلو حالاتو دی مونږ ته دده علم په خپله دده څخه هم زيات دی ، چنانچې انسان ته دخپلو ډيرو حالتونو علم نه وی او دکومو علم چې وی په هغه کی هم ځينی وخت دنسيان يا دهيرو حال راځی اوپه الله ﷻ کی ددی احتمالاتو ګنجائش دسره نسته اوظاهره ده چې کوم علم په هرحالت کی وی ، ددی تعلق په نسبت دهغه چې په يوحالت کی وی ، زيات وی ، غرض دا چې دعلم الهی دانسان دټولو حالاتو سره متعلق کيدل هم ثابت سول ، مخ ته ددی دزيات تاکيد دپاره دا بيان فرمايي چې دانسان عملونه اوحالتونه صرف دا نه چې دالله ﷻ په علم کی محفوظ دی ، بلکه دظاهری حجت تمامولو دپاره دغه عملونه دملائکو په ذريعه ليکی هم اومحفوظ کوی يې ارشاد دی) کله چې دوه اخذ کوونکی ملائکی (دانسان عملونه کله چې دده څخه صادريږی) اخذکوی کوم چې راسته اوچپه طرف ته ناستی دی اوپه مخه عملونه ليکی لکه دا قول دالله ﷻ دی ، إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ : او دا قول دالله ﷻ : إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ، تردی چې په ټولو عملونوکی خفيف دانسان خبری اتری اوکلام دی ، مګر ددی داکيفيت دی چې) هغه څه لفظ دخلی څخه نه باسی ، مګر دده سره يو انتظارکوونکی تيار په انتظار کی (موجود) دی (که هغه نيکه خبره وی نو دراسته طرف والا يې ليکی که بده خبره وی نو دچپه طرف والا اوهرکله چې دژبی څخه وتونکی يوه يوه کلمه محفوظه اوليکلی ده نو نور عملونه به ولی نه وی) او (چونکی داخرت دژوند او دعملونو دجزا اوسزا دټولو مقدمه مرګ دی ، په دی وجه دانسان دخبردارولو دپاره مخ ته ددی ذکر دی ، ځکه چې دقيامت څخه انکار په حقيقت کی دمرګ څخه دغفلت نتيجه ده ، ارشاد دی چې ته هوښيار سه) دمرګ سختی په حقيقت کی (نژدې) را رسيدلی ده (يعنی هر سړی ته مرګ نژدې دی چنانچې ظاهره ده) دا (مرګ) هغه شی دی دکوم څخه چې ته وروسته کيدی (اوتښتيدی) ، دمرګ څخه تيښته په طبعی طور خوپه هرنيك اوبدکی يوشان ده اودکافر فاجر دمرګ څخه تيښته په وجه دمحبت ددنيا نوره هم زياته واضحه ده ، په يوڅو خاص بنده دالله ﷻ سره ديو ځای کيدو دشوق غلبه راتلل دمرګ خوندناکه کيدل اومطلوبه کيدل ددی څخه منافی نه ده ، ځکه هغه دعام انسانی عادت څخه مافوق حالت دی) او (ددی مقدمی يعنی دمرګ دذکر څخه وروسته اوس دوقوع دقيامت بيان دی کوم چې مقصود وو يعنی دقيامت په ورځ به دوباره) شپيلی ووهل سی (چې تول

به په ژوندي سي) دا ورځ به وي دوعيد (دکوم څخه چې خلگ بيرول کيدل) او (مخ ته دقيامت ميدان ته)
راځي چې دده سره (دوي ملائکي به وي په کوموکي چې) يوه (خو دقيامت ميدان ته) دي دځان سره راولي
اويوه (دده دعملونو) شاهدي کوونکي به وي (په حديث مرفوع کي دي چې دسائق اوشهيد هغه دوي
ملائکي به وي کومي چې په ژوندکي دانسان راسته اوچپه طرف ته وي او دده عملونه به يي ليکل (رواه
في الدر) اوکه داحديث موافق دشرطونو دمحدثينو قوي نه وي نو احتمال دي چې دوي ملائکي نوري به
وي ، لکه چې ځيني يي قائل سوي دي ، که څه هم په دي صورت کي هم په وجه دموافقت دحديث راجح
احتمال به اول وي اوهرکله چې هغوي په ميدان دقيامت کي حاضر سي نو په هغوي کي چې کوم کافران
وي خطاب به ورته وسي چې) ته ددي ورځي څخه بي خبره وي (يعني ددي قائل نه وي) نو اوس مونږ ستا
څخه ستا پرده (دغفلت اوانکار) پورته کړه (اوقيامت درته ښيو) نو نن (خو) ستا نظر دير تيز دي (چې هيڅ
امر مانع دادراك نسته ، کاشکي تاپه دنياکي هم دا مانع دغفلت ليري کړي واي نوستا ورځي به ښي
واي) او (ددي څخه وروسته) فرښته (ليکونکي دعملونو) کومه چې به دده سره وه (او اوس هم په يوقول
سائق ياشاهد جوړه سوه راغله عملنامه به حاضره کړي) عرض به وکي چې داهغه (عملنامه) ده کومه چې
زما سره تياره ده (کذا فسرهذا القرين بالملك ابن جريج والقرين الذي يليه بالشيطان (رواه في الدر)
چنانچي ددي روزنامچي موافق دکافرانوپه باره کي دوو ملائکوته برابره خبره ده که هغه مذکور شاهد
اوسائق وي اوکه نوري دوي ملائکي وي حکم به وسي چې) هر داسي سړی جهنم ته وغورځوي کوم چې
کفر کوونکي وي او (دحق سره) ضدکوي اودنيك کار څخه منع کول کوي اودحد (دبندگي) څخه دباندي
وتونکي وي او(په دين کي) شبهه پيداکوونکي وي کوم چې دخداي سره بل معبود جوړکړي وي نو داسي
سړي په سخت عذاب کي واچوي (هرکله چې کفاروته معلومه سي چې اوس په هميشه خساره کي پريوتونکي
دي هغه وخت به دخپل نجات دپاره دگمراه کوونکوپه ذمه الزام لگوي چې زمونږقصورنه دي مونږخونورو
گمراه کړي يو ، اوچونکي په هغه گمراه کوونکوکي شيطانان هم دا خل دي ، په دي وجه فرمايي چې) هغه
(شيطان کوم چې) به دده سره اوسيدي وبه وايي ، چې اي زما پروردگاره! ماخودي (جبراً) نه وو گمراه کړي
(لکه چې ددي الزام لگوونکي څخه معلوميږي چې دده دخپل اختياردخل په کي بالکل نه وي) ليکن
(خبره دا ده چې) دي په خپله په ليري گمراهي کي (په خپل اختيار) وو (که څه هم لمس زماهم وو خو څه
جبرپه کي نه وو ، په دي وجه دده دگمراهي اثر پرمانه دي کيدل په کار) ارشاد به وسي چې زماپه مخ کي
دجگړي خبري مه کوي (ځکه چې بي سوده دي) اوما خو دمخکي څخه تاسي ته دعذاب بيره درليږلي وه
(چې څوك کفروکي په خپله يادچاپه لمس سره ، اوڅوك چې دکفر حکم کوي برابره خبره ده که په خپله
مرضي سره يادچاپه جبرسره تولو لره به دجهنم سزا دمرتبو په تفاوت سره ورکوم نو) زماپه نزد (هغه) خبره
(دذکر سوي وعيد) نه بدليږي (بلکه تاسي به تول دوږخ ته ورواچول سي) اوزه (په دي تجويزکي)
پربندگانو ظلم کوونکي نه يم (بلکه بندگانوپه خپله داسي نابناسته کارونه وکړل چې سزايي نن تيروي)
معلومات اومسئلي: په تيرو آيتونوکي دمنکرينو دحشر اونشر او دمړو ژوندي کيدو بعيد دعقل اوقياس
څخه دگڼونکو دشبهاتو ازاله داسي سوي وه ، چې تاسي دالله ﷻ علم په خپل علم اوبصيرت قياس کړي

دي، په دي وجه دلته دا اشکال دی چي د مري اجزاء خاوري سي، په دنیاکي وغورول سي نو هغه بیا څنګه جمع کیدی سی؟ مګر الله ﷻ ورته وښوولـه چي د کائناتو ذره ذره زما په علم کي ده ، مونږ ته ددي تولو جمع کول هر کله چي غواړو څه مشکل دی ، په ذکرسوو آیتونو کي هم دعلم الٰهي دوسعت او همه ګیری بیان دی ، چي دانسان دخپرو سوو اجزاوو دعلم کیدو څخه زیاته لویه خبره خو دا ده چي مونږ دهر انسان په زړه کي راتلونکي خیالات هم هروخت په هرحال کي پیژنو او ددې وجه یي په نورو ایتونو کي دا بیان کړه چي مونږ انسان ته دومره نژدې یو چي دده دمري رګونه په کومو کي چي دده دژوند مدار دی ، هغه دومره نژدې نه دی ، په دی وجه مونږ دده حالات په خپله دده څخه هم زیات پیژنو .

(الله ﷻ انسان ته دده دشاه رګ څخه هم زیات نژدی دی ددی تحقیق)

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ، جمهورو مفسرینو ددی دا مطلب مقرر کړی دی چي دقریب څخه مراد قرب علمي دی ، قرب مسافت مراد نه دی ، لفظ دورید په عربی ژبه کي د هرجاندار هغه رګونه دی کوم چي تول بدن ته وینه رسوي ، په طبي اصطلاح کي دا دوه قسمه رګونه دی یو قسم هغه کوم چي دځیګر څخه وزي او خالص وینه تول بدن ته رسوي ، په طبي اصطلاح کي دغه رګونو ته ورید اوجمع ته یي اوردہ وایي ، دوهم قسم هغه رګونه دی کوم چي دحیوان دزړه څخه وزي او دوینی هغه لطیف تپ (براس) کوم ته چي په طبي اصطلاح کي روح وایي ، هغه دغه شان تول انساني بدن ته رسوي اوخور وي دغه ته شریان اوشرائن وایي ، داول قسم رګونه غټ او دوهم قسم باریك وي .

په ذکر سوي آیت کي دا ضروري نه ده چي دورید لفظ دطبي اصطلاح مطابق دغه رګ ته ویل سوی وي کوم چي دځیګر څخه وزي ، بلکه دزړه څخه وتونکي رګ ته هم دلغت په اعتبار سره ورید ویل کیږي څکه چي په دی کي هم یوقسم وینه دوران کوي اودلته چونکي مقصود دایت دانسان دزړه دخیالاتو اوحالاتو څخه خبریدل دی ، په دی وجه دغه زیاته مناسبه ده اوپه هرحال برابره خبره ده که ورید په اصطلاح دطب دځیګر څخه دوتونکي رګ په معنٰی کي وي یادزړه څخه دوتونکي شریان په معنٰی کي ، په هرو دواړو صورتونو کي دجاندار ژوند په دی موقوف دی دا رګونه چي پرې سی نو دجاندار روح وزي نولنډه دا سوه چي په کوم شي دانسان ژوند موقوف دی ، مونږ ددغه شي څخه هم زیات ده ته نژدی یو ، یعني دده دهرشي علم لرو .

اوصوفیاء کرامو په نزد دلته مراد دقرب څخه قرب علمي او احاطه علمي یوازي نه ده بلکه یو خاص قسم اتصال دی چي کیفیت اوحقیقت یي خوچاته نه سی معلومیدی ، مګر داقرب او اتصال بلاکیف موجود ضرور دی دقرآن کریم ایتونه اوصحیح احادیث پردی شاهد دی، دحق تعالی ارشاد دی ، وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ یعني سجده کوه اومونږ ته نژدی سه، اودهجرت په واقعه کي نبي کریم ﷺ حضرت ابوبکر صدیق ؓ ته وفرمایل ، اَللهُ مَعَنَا : یعني الله ﷻ زمونږ سره دی ، اوحضرت موسٰی ؑ بنی اسرائیلو ته وفرمایل، اِنَّ مَعِيَ رَبِّيْ : یعني زمارب زما سره دی ، اوپه حدیث کي دی چي انسان الله ﷻ ته دتولو څخه زیات هغه وخت نژدی وي ، کله چي دی په سجده کي وي ، دغه شان په حدیث کي دی چي حق تعالی فرمایلی دی چي زما بنده زما سره تقرب (نژدیکت) په نفلي عبادت باندی حاصلوي .

دا قرب اوتقرب کوم چې دعبادتونو په ذريعه حاصلول کيږي او دانسان دخپل کسب اوعمل نتيجه وي داصرف دمومن دپاره مخصوص ده اوداسې مومنانوته اولياء الله وايي ، کوموته چې دحق تعالى سره دا تقرب حاصل وي دا اتصال او قرب دهغه قرب څخه علاوه دی کوم چې دحق تعالى دهرانسان مومن اوکافر دروح سره يوشان دی ، غرض ذکر سوی ايتونه او روايتونه پردی شاهد دي چې انسان ته دخپل خالق اومالك سره يوخاص قسم اتصال حاصل دی که څه هم مونږ ددې حقيقت اوکيفيت ادراك نه سو کولی مولاناي روم رحمه الله دا فرمايي .

اتصال بې مثال وبې قياس هست رب الناس را باجانِ ناس

بی مثله او بې قياسه اتصال دالله رب العلمين دخلګو دروح سره دی .

دا قرب او اتصال په سترګو سره نه سي ليدل کيدی بلکه په ايمان فراست سره معلوميږي .

په تفسيرِ مظهري کې يې دا قرب او اتصال ددې آيت مطلب مقرر کړی دی ، او دجمهورو مفسرينو قول اول معلوم سوی دی چې داتصال څخه مراد اتصالِ علمي اواحاطهٔ علمي ده اوابن کثير ددې دواړو معناوو څخه جلا يو دريم تفسير دا اختيار کړی دی ، چې په آيت کې دلفظ دنحن څخه په خپله دحق تعالى ذات مراد نه دی ، بلکه دده ملائکې مراد دي کومې چې دانسان سره هروخت وي ، دغه دانسان دځان څخه دومره باخبره وي چې په خپله انسان هم دخپل ځان څخه دومره باخبره نه وي، والله تعالى اعلم

(دهر انسان سره دوې ملائکې)

إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ : د: تَلَقّى لغوی معنی اخذ کول اخيستل او حاصلول دی ، فَتَلَقّٰى اٰدَمُ مِنْ رَّبِّهٖ كَلِمَاتٍ: يعنی واخيستې اوحاصلې کړې ، حضرت ادم عليه السلام دخپل رب څخه څوکلمې ، په دې آيت کې دمُتَلَقِّيَانِ څخه مراد دده ملائکې دي کوم چې دهر انسان سره دده دعملونو دليکلو دپاره هر وخت دده سره وي او دده عملونه په خپلو صحيفو کې ليکي .

عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ : يعنې په دغو کې يوه دده راسته طرف ته وي (کومه چې دده نيك عملونه ليکي) بله دده چپه طرف ته وي (چې دده بدعملونه ليکي) قَعِيْد په معنی دقاعد دی ، دمفرد اوجمع دواړو دپاره لفظ دقعيد استعماليږي ، که څه هم قعيد په معنی دقاعد دی لکه جليس په معنی دجالس ، مګر يو فرق دا دی چې قاعد اوجالس عام دی کوم چې دچاسره وی برابره خبره ده که ناست وی اوکه ولاړ وی اوکه ګرځي راګرځي ، ده ته قعيد اوجليس ويل کيږي ، ددې دواړو ملائکو دا حال دی چې هغه هر وخت په هرحال کې دانسان سره وي که ناست وي که ولاړ وي اوکه ګرځي راګرځي اوکه خوب کوي ، صرف په داسې حالت کې چې کله دی دتشو ياډکو بولو يادجماع په حالت کې ځان بربند اولغ کړي ، نو هغه ورڅخه ليرې سي ، مګر الله جل جلاله دوی ته ددې ملکه ورکړې ده چې په دې حالت کې هم که دده څخه څه ګناه وسي نو هغوی ته معلوميږي .

ابن کثير رحمه الله دا حنف بن قيس رضي الله عنه په روايت سره ليکي چې په دې دواړو ملائکو کې دراسته لاس والا ملائکه نيك عملونه ليکي او دغه دچپه لاس دملائکې هم نګرانه او امينه ده که انسان څه ګناه وکي نو دراسته لاس ملائکه دچپه لاس ملائکې ته وايي چې اوس لا دا په خپله صحيفه کې مه ليکه ، ده ته

مهلت ورکړه که توبه وکاړي نو پاته يې کړه ، کنه نوبيا يې په عملنامه کې وليکه (رواه ابن ابي حاتم)
عملنامه ليکونکي ملائکې : حضرت حسن بصري رحمه الله دا آيت ، عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ : تلاوت کې ، وي فرمايل اى انسانانو ! ستاد پاره عملنامه غوړول سوي ده او په تادومره معززي ملائکې مقرري سوي دي يوه ستا رسته طرف ته بله چپه طرف ته درسته طرف والا ستا نيکۍ ليکي او چپه طرف والا ستا بدۍ او ګناهونه اوس داحقيقت ځان ته وراندي کړه ، ستا زړه چې کوم عمل غواړي کوه يې او کم يې کړه يا زيات ، تردي چې کله ته مړ سې نو دا عملنامه به ستا را ونغښتل سي اوستا مرۍ ته به درپه غاړه سي کومه چې به ستا سره قبرته ځي او وي به درسره تردي چې هرکله ته دقيامت په ورځ دقبر څخه راپورته سې نو دغه وخت به حق تعالی وفرمايي . وَكُلَّ إِنسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا ، اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا : يعني مونږ دهرانسان عملنامه دده په غاړه کې ځړولې ده او دقيامت په ورځ به دي هغه ليرې سوي پيدا کې اوس خپله عملنامه په خپله وايي ، ته په خپله دخپل حساب کولو دپاره کافي يې .
بيا حضرت حسن بصري رحمه الله وفرمايل چې په خداى قسم ! هغه ذات لوى عدل او انصاف وکى کوم چې ته په خپله دخپلي عملنامې حساب کوونکى جوړ کړى (ابن كثير)
دا ظاهره ده چې عملنامه څه دنيوي کاغذ خو نه دي چې قبرته په تلو او تر قيامته پورې په پاته کيدو کې يې شك وسي يو معنوي شى دي چې حقيقت يې الله ﷻ ته معلوم دى ، په دي وجه ددى دهرانسان دغاړې هار جوړيدل او ترقيامته پورې يې باقي پاته کيدل څه دتعجب شى نه دى .

(دانسان هر قول ريکارډ کيږي)

مَا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ : يعني دانسان هيڅ کلمه دژبې څخه نه وزي ، کومه چې دانګراني ملائکې نه محفوظوي ، حضرت حسن بصري رحمه الله او قتاده رضي الله عنه فرمايي چې داملائکې دده يو يو لفظ ليکي ، برابره خبره ده که په دي کې څه ګناه يا ثواب وي او که نه ، حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمايي چې صرف هغه کلمې ليکل کيږي په کومو چې څه ثواب يا عذاب وي ، ابن کثير ددي دواړو قولونو دنقل کولو څخه وروسته فرمايي چې دقرآن دايت دعموم څخه داولنۍ خبرې ترجيح معلوميږي ، چې هرلفظ ليکل کيږي ، بيا دعلي بن ابي طلحه رضي الله عنه يو روايت دابن عباس رضي الله عنه څخه داسې نقل فرمايي په کوم کې چې دا دواړه قولونه جمع کيږي ، په دي روايت کې داسې دي چې اول خو هره کلمه ليکل کيږي برابره خبره ده که ګناه يا ثواب په دي وي او که نه وي ، مګر په هفته کې دپنځشنبې په ورځ ملائکه په دي نظرثاني کوي صرف هغه ساتلې پريږدي په کوموکې چې ثواب يا عذاب وي يعني خير يا شروي باقي نظرانداز کوي د قرآن کريم دايت ، يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ، په مفهوم کې دامحو او اثبات هم داخل دى .
امام احمد رحمه الله دحضرت بلال بن حارث رضي الله عنه څخه روايت کړى دى چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې ، انسان ځيني وخت څه کلمه دخير وايي په کومه چې الله ﷻ راضي کيږي مګر دى هغه معمولي خبره ګڼي وايي يې ، ده ته پته هم نه وي چې ددې ثواب دکوم ځاى څخه کوم ځاى ته ورسيدى ، الله ﷻ دده دپاره خپله دائمي رضا ترقيامته پورې وليکي ، دغه شان انسان يو کلمه دالله ﷻ دناراضتيا (معمولي ګڼي)

وایي يي ، دده گمان نه وي چې ددې گناه او وبال کوم ځای ته رسیږي ، الله ﷻ ددې په وجه ددې سرې څخه خپله ناراضتیا ترقیامته پورې ولیکی (ازابن کثیر)

حضرت علقمه رحمه الله دحضرت بلال بن حارث ددې حدیث نقل کولو څخه وروسته فرمایي چې دې حدیث زه ددیرو خبرو دژبې څخه دایستلو څخه منع کړی یم (ابن کثیر)

سکرات الموت : وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ : دسکرة الموت معنی دمرګ سختی اوبې هوښی کومه چې دمرګ په وخت کې وي ، ابوبکر الانباري رحمه الله په خپل سند سره دحضرت مسروق څخه روایت کړي دې چې کله چې په صدیق اکبر رضی الله عنه باندې دمرګ اثارشروع سول نوعائشه صدیقه رضی الله عنها يي را وغوښتله ، هغه چې را ورسیده او دا حالت يي ولیدی نو بې اختیاره يي یو شعر دخلې څخه ووتی .

اِذَا حَشْرَجَتْ يَوْمًا وَضَاقَ بِهَا الصَّدْرُ

یعنی هر کله چې روح یوه ورځ مضطرب سی اوسینه په دې تنګه سی

حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه چې دا واوریدل نوويي فرمایل چې تا فضول دا شعر ووایه، داسی دې ولې ونه ویل ، جَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ : نبی کریم ﷺ ته چې کله داحالت پیښ سو نو دوی به په اوبو کې لاس کښېښته کوی او په مخ مبارك به يي مږی اوفرمایل به يي لَآ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ اِنَّ لِلْمَوْتِ سَكَرَاتٍ : یعنی کلمه طیبه به يي ویله دا به يي فرمایل چې دمرګ ډیری سختۍ وي .

بِالْحَقِّ :په دې کې حرف باء دتعدیت دپاره دی معنی يي داده چې راوړی شدت دمرګ حق کاریعنی دمرګ سختۍ هغه شیان مخ ته کړل کوم چې حق اوثابت دی اوچاته ورڅخه دتیښتې ګنجائش نسته (مظهری)

ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ، تَحِيدُ دحید څخه مشتق دې چې معنی يي مائل کیدل ، دځای څخه لیری کیدل اوتیښته کول دي ، معنی دایت دا ده چې مرګ هغه شی دی دکوم څخه چې ته ترهیدی او تښتیدی .

ظاهره دا ده چې دا خطاب عامو انسانانوته دی ، دمرګ څخه ترهیدل اوتیښته کول په طبعی طورپه ټوله نوع انسانی کښې پیدا کیږي ، هر سړی ژوند مرغوب اومرګ افت او مصیبت ګڼي او ددې څخه دمحفوظ کیدو تدبیرونه کوي کوم چې شرعاً څه ګناه هم نه ده ، لیکن په آیت کې ښوول دا منظور دی چې دانسان فطري اوطبعي خواهش په مکمل طور هیڅکله نه سی پوره کیدی دیوې څخه یوه ورځ خو په هرحال مرګ راتلونکی دی برابره خبره ده که تاسی ددې څخه هرڅومره تیښته کوی .

(دانسان میدان حشر ته راوستونکي دوې ملائکي)

وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ : ددې آیت څخه پورته دقیامت قائمیدو ذکر دی ، په دې آیت کې په میدان دحشرکې دټولو انسانانو دحاضریدو دیوخاص کیفیت بیان سوی دی چې دهرانسان سره به یو سائق وي ، سائق هغه سړي ته وایي کوم چې دحیوانانو یا دیوې ډلې دخلګو څخه وروسته ځي ، دوی څه خاص ځای ته رسول غواړي او دشهید معنی دشاهد ده .

دسآئق خو فرښته کیدل په اتفاق دروایتونو ثابت دي ، دشهید په باره کې دتفسیردعالمانو اقوال مختلف دي ، دځینو په نزد به دغه هم یوه فرښته وي ، دغه شان سائق اوشهید دواړې ملائکې سوې ، دیوې کار دې میدان دحشرته رسول دي ، د دوهمې کار دا دی چې کله دده عملونه پیش سي ، نو هغه به

په ده شاهدي ادا کوي ، دا دواړي ملائکي هغه هم کيدی سی ، کوم چي دانسان راسته اوچپه طرف ته دعملونو دليکلو دپاره هر وخت به په دنياکي دده سره وي ، يعني کرام کاتبين او دا هم ممکنه ده چي دغه نوري دوي وي .
اوشهيد متعلق ځيني حضرات فرمايي چي دا به دانسان عمل وي اوځينو په خپله دي انسان ته شهيد فرمايلي دي ، ابن کثير فرمايي چي دايت څخه ظاهره دا ده چي هغه به هم يوه ملائکه وي کومه چي به دده په عملونو شهادت ورکوي ، حضرت عثمان غني ﷺ په خطبه کي دا ايت تلاوت وفرمايي او دا تفسير يي ورته وفرمايي او دحضرت مجاهد ، قتاده، ابن زيد مفسرينو څخه هم داتفسير منقول دی ابن جرير دی ته ترجيح ورکړی ده .

(دمرګ څخه وروسته به سترګي هغه هرڅه ويني کوم چي يي په ژوندکي نه سواي ليدلي)

فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ : يعني مونږ ستا دسترګوڅخه پرده پورته کړه نن ستانظر ډيرتيزدی ، ددی مخاطب څوك دی ، په دی کي هم دمفسرينو اقوال مختلف دی ، مګر راجح دا ده چي عام انسانان مخاطب دی ، په کوموکي چي مومن کافر، متقي، فاسق، ټول دا خل دی ، دا تفسير ابن جرير، ابن کثير وغيره اختيار فرمايلي دی او معنی دايت دا ده چي ددنيا مثال دخوب دژوندپه شان دی او داخرت مثال دويښتيا دی ، لکه په خوب کي چي دسړي سترګي بندي وي اوڅه نه ويني ، دغه شان انسان هغه حقائق دکومو تعلق چي دعالم اخرت سره دی ، په دنياکي په سترګو نه سی ليدی مګر دا ظاهري سترګي بندي وي ، دغه دخوب عالم ختم سی دويښتيا عالم راسی ، په کوم کي چي ټول حقيقتونه رامخ ته سی ، په دی وجه ځيني عالمان فرمايي، اَلنَّاسُ نِيَامٌ فَاِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا : يعني نن په دنياکي ټول انسانان بيده دی کله چي مړه سي دغه وخت به ويښ سی .
وَقَالَ قَرِينُهُ هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ : دلته دقرين څخه مراد هغه ملائکه ده کومه چي دانسان سره دده دعملونو دليکلو دپاره اوسيده او اول معلومه سوي ده چي دعملونو ليکونکي ملائکي دوي دی ، مګر په قيامت کي بي دانسان دحاضري په وخت کي يوی ته سائق اويوی ته شهيد ددی څخه په مخکي آيت کي فرمايلي دی په دی وجه دنسق کلام څخه دا معلوميږي چي دعملونو ليکونکو دوو ملائکوته په ميدان دحشرکي دده دحاضري په وخت دوه کارونه سپارل سوي دی ، ديوی په ذمه په ده ورپسی کيدل او دده دحشرميدان ته رسول کوم ته چي په دی آيت کي دسائق نوم ورکول سوی دی ، بلی ته دده عملنامه سپارل سوي ده ، کوم ته چي يي دشهيد نوم ورکړی دی ، نوميدان دحشر ته درسيدو څخه وروسته به عمل نامي والا فرښته يعني شهيد دا عرض وکي ، هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ : يعني دده عملونه زماسره ليکلي موجود دی او ابن جرير په خپل تفسيرکي فرمايي چي دلته لفظ دقرين سائق او شهيد دواړو ته شامل دی .
أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ لفظ دَأَلْقِيَا دتثنيی صيغه ده کومه چي دوو کسانو ته ويل کيږي، په دی آيت کي چي کومو دوو ملائکوته خطاب دی هغه کومي دی؟ ظاهره دا ده چي هغه دوی ملائکي دی کوموته چي اول سائق اوشهيدويل سوی دی ددی مخاطب دی ځينومفسرينو حضراتونوري توجيهاتی هم ليکلي دی .
قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ دلفظ دقرين اصلي معنی په خوا کي اوسيدونکي او يو ځای کيدونکی ده ، ددی

معنې په اعتبار سره په تير آيت کې دقرين څخه مراد هغه هغه ملائکه يا ملائکې اخيستل سوي دي کوم
چي دانسان عملونه ليکي او دانسان سره چي څنګه دوي ملائکي قريني جوړي سوي دي ، دغه شان يو
شيطان هم دهر انسان سره قرين وي کوم چي دي دګمراهي اوګناهونو طرف ته بولي ، په دې آيت کې
دقرين څخه داشيطان مراد دی ، کله چي ددې سړي جهنم ته دغورځولوحکم وسي نو دا شيطان به دده
څخه دخپل برائت اظهار وکي چي دي مانه دی ګمراه کړی ، بلکه دی په خپله ګمراه وو ، چي دګمراهي
خبره يې قبلوله اونيکي خبري ته يې غوږ نه اېښووی ، دظاهر کلام څخه داسي معلوميږي چي جهنم ته
تلونکی به هغه وخت داعذروکي چي زه خودي شيطان لمسولی وم کنه نو مانيك کارکوی ، ددې په جواب
کي به شيطان دخپل براءت اظهار وکي ، ددې دواړو دجګړې په وخت کې به دحق تعالی ارشاد وسي .
لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ : يعني زماپه مخکې جګړه مه کوی ماخودمخکې څخه دانبياؤ
په ذريعه ستاسې دفضول عذر جواب درکړی دی او دآسماني کتابونو په ذريعه مې دليلونه واضح کړي
دي ، دا فضول عذر تراشي اوجګړه نن نه چليږي .
مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ : زماسره خبره بدليږي نه کومه فيصله چي سوي ده هغه به نافذه وي
اومونږ په هيڅ چا ظلم نه دی کړی ، عين دانصاف فيصله ده .

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ﴿٣٠﴾ وَأُزْلِفَتِ

په کومه ورځ چي مونږ ووايو دوږخ ته چي ته ډك سوی او هغه ووايي چي څه نورهم سته؟ اونژدې را وستل سي

الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ

جنت بيرونکو ته چي ليري به نه وي ، دا دی دکوم چي وعده سوې وه ستاسره هر يو رجوع کونکی

حَفِيظٍ ﴿٣٢﴾ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ ﴿٣٣﴾

يادساتونکی دپاره ، کوم چي وبيريدی درحمن څخه په پټه او رايي وړی زړه رجوع کوونکی ،

ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ۖ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾

داخل سی دی ته په سلامتيا ، دا ورځ ده دهميشه پاته کيدو ، د دوی دپاره به وي هلته څه چي دوی غواړي او
مونږ سره دي څه زيات هم .

لنډتفسير: دلته دمحشر دباقي واقعاتو بيان دی چي هغه ورځ خلګو ته ورياده سي، په کومه ورځ چي
مونږ دوږخ ته (دکفارو دی ته دداخلولو څخه وروسته) ووايو چي ته ډك هم سوی؟ اوهغه به ووايي چي آيا
څه نور هم سته ؟ (دا پوښتنه شايد دکفارو دنورو زياتو بيرولو دپاره وي چي اواز واوري او د دوی په
زړونو کی د دوږخ نور زيات هيبت پيداسي چي مونږ څنګه دغضب ځای ته راورسيدوکوم چي دټولو

خوړل غواړي او دجهنم دطرف څخه دَ، هَلْ مِنْ مَّزِيْدٍ جواب هم غالبًا ددې غصې اوغضب مظاهره ده کومه چې دجهنم دخداي دد ښمنانو کفارو سره ده چې ذکر يې په سورة ملك کې په دې الفاظو سره راغلى دی، وَهِيَ تَفُورُ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ :جهنم په جواب کې داونه ويل چې زما نس نه دی ډك، بلکه دزياتو فرمائش يې دغصې اوغضب څخه وکی، په دې وجه په قرآن کريم کې بل ځای چې کوم حق تعالى فرمايلی دی، لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ: يعنی زه به ډك کړم جهنم دپيريانو اوانسانانو څخه، دا ددې منافي نه ده او معنى دايت دا ده چې الله ﷻ دخپلې تيرې وعدې، لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ، مطابق به پيريان اوانسانان جهنم ته وغورځوي اوهغه به داوايي چې څه نورهم سته (ابن کثير) او (دجنت بيان دا دی چې) جنت به متقيانو ته نژدې سي چې څه ليرې به نه وي (اومتقيانو ته به وويل سي چې) دا هغه شی دی دکوم چې ستاسې سره (په دې عنوان) وعده کول کيده چې هغه دهر داسې سړي دپاره دی کوم چې (دخداي طرف ته په زړه سره) رجوع کوونکی (او درجوع کولو څخه وروسته دعملونو اوطاعتونو) پابندي کوونکی وي (غرض دا چې) کوم دخداي څخه په پټه بيريږي او (الله ﷻ ته) په رجوع کوونکي زړه سره راسي (دوی ته به هم حکم وسي) چې دې جنت ته په سلامتيا سره دا خل سی، دا ورځ ده دهميشه اوسيدو (دپاره دحکم کيدو) هغوی ته به په جنت کې هرڅه ورکول کيږي چې څه غواړي او زمونږ سره (د دوی دغوښتل سووشيانو څخه) نورهم زيات (نعمتونه) دي (چې هغه ته به دجنتي ذهن هم نه رسيږي، لکه چې په حديث کې نبی کريم ﷺ دجنت دنعمتونو متعلق فرمايي چې هغه داسې دي کومو چې نه دچاسترګوليدلی دی، نه دچاغوږونواوريدلی دی او نه دچابشرپه زړه کې ددې خيال راغلی دی ددغونعمتونو څخه يونعمت دحق تعالى ديدار دی)

معلومات اومسئلي: اوّاب کوم خلق دی: لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ يعنی دجنت وعده دهرهغه سړي دپاره ده کوم چې اواب اوحفيظ وي، داواب معنى رجوع کوونکي دی، مراد هغه سړي دی کوم چې دګناهونو څخه دالله ﷻ طرف ته رجوع کوونکی وي.

حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ، شعبي اومجاهد فرمايي چې اواب هغه سړي دی کوم چې په خلوت کې خپل ګناهونه يادوي اواستغفارکوي اوحضرت عبيدبن عميرﷺ فرمايي چې اواب هغه سړي دی کوم چې په خپل هرمجلس اوهرنشست کې دالله ﷻ څخه دخپلو ګناهونو مغفرت غواړي اوفرمايي چې مونږ ته دا ښوول سوي دي چې اواب اوحفيظ هغه سړي دی کوم چې په خپل هرمجلس کې دولاړيدو په وخت کې دا دعا کوي، سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ اَسْتَغْفِرُ اللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَسْتَغْفِرُكَ مِمَّا اَصَبْتُ فِيْ مَجْلِسِيْ هٰذَا: پاك دی الله اودهغه ثناء ده يا الله زه بخښنه غواړم دهغه ګناه څخه کومه چې ما په دې مجلس کې کړې وي.

اوپه حديث کې نبی کريم ﷺ فرمايي چې کوم سړي دخپل مجلس څخه دپورته کيدو په وخت کې دا دعا وکي نو الله ﷻ به دده هغه ټول ګناهونه معاف کړي کوم چې ورڅخه په هغه مجلس کې سوي وي، دعا دا ده، سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَاۤاِلٰهَ اِلَّآ اَنْتَ اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوْبُ اِلَيْكَ (يعنی ياالله ته پاك يې اوستا حمد اوثناده ستا څخه ماسوا بل معبود نسته زه ستا څخه مغفرت غواړم اوتوبه کارم.

اودحفيظ معنى حضرت ابن عباس ﷺ دا ښوولې ده چې کوم سړي خپل ګناهونه يا د وي چې ددې څخه

رجوع وکی اوتلافی يې وکړي او دده څخه په يو روايت کې دحفيظ معنی هُوَ الْحَافِظُ لِاَمْرِ اللهِ هم منقول ده يعني کوم سړی چې دالله ﷺ احکام ياد ساتي.
او دحضرت ابوهريره ﷺ په يو روايت کې دي چې نبی کريم ﷺ فرمايلي دي چې کوم سړی دورځی په شروع کې څلور رکعتونه داشراق وکی هغه اواب اوحفيظ دي (قرطبی)
وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُّنِيبٍ ابوبکر وراق ﷺ فرمايي چې دمنيب علامه دا ده چې هغه دحق تعالی ﷺ ادب هر وخت خان ته حاضر ساتي او دده په مخکې په تواضع اوعاجزی سره وي او دخپل نفس خواهشات پريږدي.
لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا (يعني جنتيانوته به په جنت کې هرهغه شي ورکول کيږي دکوم چې هغه خواهش کوی) يعني جنتيان چې دکوم شي خواهش کوی هغه به فوراً حاضر تيار ورکول کيږي، دوخت اوانتظار زحمت به په کې نه وي، په مسند احمد کې دحضرت ابوسعيد خدری ﷺ څخه روايت دی چې نبی کريم ﷺ فرمايلي دی چې په جنت کې که ديوه سړی داولاد خواهش وسی نو حمل او وضع اوبيا دبچی لوئيدل دا ټول به په يوه ساعت کې وسی. ابن کثير
وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ (يعني زمونږ سره داسی نعمتونه هم دی دکومو طرف ته چې دانسان وهم اوخيال هم نه سی تلی، په دی وجه به هغه ددغو خواهش هم نه سی کولی، حضرت انس ﷺ اوجابر ﷺ فرمايي چې دا مزيد نعمت دالله ﷺ زيارت بلا کيف دی کوم چې به جنتيانو ته حاصل وي ددی مضمون احاديث په خپله دنبی کريم ﷺ څخه هم دايت، لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ: په تفسيرکی روايت سوی دی اوپه څينو روايتونو کی دی چې جنتيانو ته به دحق تعالی ﷺ زيارت (ملاقات) دجمعی په ورځ حاصليږي (قرطبی)

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا

اوڅومره هلاك کړي دي مونږ د دوی څخه مخکې جماعتونه چې په قوت کې زبردست وو د دوی څخه،

فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَّحِيصٍ ﴿٣٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ

نو وګرځيدل په ښارونو کی، چيری سته خای دتيښتی، په دی کی نصيحت دی

لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ

هغه چاره چې دهغه زړه وی یا غوږ ايږدی دزړه په حضور سره، اومونږ جوړ کړی دی اسمانونه

وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ۖ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُّغُوبٍ ﴿٣٨﴾

اومځکه اوڅه چې ددې په مينځ کی دی په شپږو ورځو کی اومونږ ته نه دی راغلی ستړی والی

فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ

نو ته صبر کوه په هغه څه چې دوی وايي او پاکي وايه په ثنا د رب خپل سره مخکې د ختلو دلمر څخه

وَقَبْلَ الْغُرُوْبِ ﴿۳۹﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ السُّجُوْدِ ﴿۴۰﴾

او مخکې دلويدلو څخه يې ، او په يو شپه کې وايه دهغه پاکي او دسجدې څخه وروسته .

لنډتفسير: او مونږ د دوی (مکې والاوو) څخه مخکې ډير امتونه (د دوی دکفر په شامت سره) هلاك کړي دي کوم چې په قوت کې د دوی څخه (ډير) زيات وه او (ددنيا دسامان زياتولو دپاره) ټول ښارونه به يې چاڼ کول گرځيدل (يعني دقوت سره يې دمعيشت په سامان کې هم ډيره ترقي کړې وه ، ليکن هر کله چې زمونږ عذاب نازل سو نو دوی ته) هيڅ چيرې دتيښتې ځای هم پيدا نه سو (يعني په هيڅ شان محفوظ نه سول، په دې (واقعه دهلاکت) کې دهغه سړي دپاره لوی عبرت دی دکوم سره چې (پوه) زړه وي يا (که پوه يې نه وي نو کم ازکم داسي وي چې) هغه (په زړه سره) متوجه وي (خبری ته) غوږ هم ږدي (او داوريدو څخه وروسته اجمالاً دحقانيت معتقد سي دا خبره قبلوي) او (که دقيامت څخه انکار په دې بنا وي چې تاسي دالله ﷻ قدرت ددې څخه قاصره گڼي ، نو هغه په دې وجه باطل دي چې زمونږ قدرت داسي دی چې) مونږ آسمانونه او ځمکې او څه چې د دوی په مينځ کې دي دا ټوله په شپږو ورځو (مقدار زمانه) کې پيدا کړل او مونږ ته ستوماني قدرهم رانغله (بيا بنده دوباره پيدا کول څه گران دي، او دالکه قول دالله ﷻ دی په سورة احقاف کې ، اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقٰدِرٍ عَلٰى اَنْ يُّحْيِيَ الْمَوْتٰى : اوسره ددې قاطعو شبهاتو جوابونو داخلگ بيا هم پرانکار باندي ټينگ دي) نو د دوی په خبرو صبر کوه (يعني غم مه کوه) او (چونکې بغير ددې چې يو طرف ته زړه مشغول سي دغه دغم خبره دزړه څخه نه وزي او چې بار بار يادېږي، زړه غمجن کوي ، په دې وجه ارشاد فرمايي چې) دخپل رب تسبيح او ثنا وايه (په دې کې لمونځ هم دا خل دي) دلمرختو څخه مخکې (مثلاً دسهار لمونځ) او (ددې) دپريوتو څخه مخ ته (مثلاً دماپښين او ماخيگر) او دشپې هم دده تسبيح (اوثنا) کوه (په دې کې ماښام او ماخستن راغلل) او (دفرض) لمنځو څخه وروسته هم (په دې کې نفلونه وردونه راغلل ، مطب دا سو چې دالله ﷻ په ذکر او فکر کې اوسيږه چې د دوی دکفر خبروته دې خيال نه ځي)

معلومات اومسئلې : فَنَقَّبُوْا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَّحِيْصٍ، نَقَّبُوْا: دتنقيب څخه مشتق دی ددې معنٰی سايه کول اوخيرول دي ، په محاوروکې په مځکه کې دليرې ليرې ملکونو ته دگرځيدو اوتللو په معنٰی کې استعماليږي (قاموس)

او دَمَحِيْصٍ معنٰی دپناه ځای دی، معنٰی دايت دا ده چې الله ﷻ ستاسي څخه مخ ته خومره قومونه اوجماعتونه هلاك کړي دي کوم چې په قوت اوطاقت کې ستاسي څخه ډير زيات وه اوکوم چې به مختلفو ملکونو اوځايونو ته دتجارت دپاره تلل ، مگر وگوری چې هر کله په اخرکې د دوی مرگ راغی او هلاك سول ، دمځکې يوی حصې يامکان دوی ته دمرگ څخه پناه ورنه کړل سوه .

(دعلم دحصول دوه طریقې)

لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ: حضرت ابن عباس ﷺ فرمايي چې دلته دقلب څخه مراد عقل دی، چونکې دعقل مرکز قلب دی، په دې وجه يې ددې څخه په قلب سره تعبير وکی، ځینې مفسرين فرمايي چې دلته دقلب څخه مراد حيات دی، هغه هم ځکه چې دحيات مدار قلب دی، معنی دايت دا سوه چې دقرآن په دې سورة کې چې څه بيان سوي دي، ددې څخه دنصيحت اوعبرت فائده هغه سړي ته رسيدی سی په کوم کی چې عقل وي ياژوندوی، بې عقله يامړ ته به څه فائده ورسيږي.

اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ: دالقاء السمع معنی خبرې ته غوږ ايښوول دی، شهيد په معنی دحاضر، معنی دا ده چې دذکر سوو آيتونو فائده دوو سړوته رسيږي، يوهغه چې په خپله عقل لري، په خپل عقل سره ددې تولو مضامينو تصديق کوي يابيا هغه سړی کوم چې دالله ﷺ ايتونوته غوږ ايږدي اواوري يې او داسې يې اوري چې هغه په خپله حاضر هم وي، يعنی داسې نه وي چې غوږونه خويې اوري، ليکن زړه يې حاضر نه وي، په تفسير مظهري کې فرمايي چې اول قسم دکاملينو دامت دی او دوهم قسم د دوی متبعين او مخلص مريدان دي کوم چې د دوی په اعتقاد سره ددين خبرې مني.

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، سَبِّحْ دتسبيح څخه مشتق دی،ددې حقيقي معنی دالله ﷺ تسبيح کول يعنې پاکي بيانول دي اوزباني تسبيح ته هم شامل دی اودلمانځه عبادت ته هم په دې وجه ځینې حضرات فرمايي چې دتسبيح قبل طلوع الشمس څخه مراد دسهار لمونځ دی اوقبل الغروب څخه مراد دماځيګر لمونځ دی، دحضرت جريربن عبدالله څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ په يواوږد حديث کی فرمايي.

اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ لَا تُغْلَبُوا عَلَى صَلَاةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا يَعْنِي الْعَصْرَ وَالْفَجْرَ ثُمَّ قَرَأَ جَرِيرٌ (وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا) (بخاري اومسلم واللفظ لمسلم)

کوشش کوی چې ستاسې څخه دلمر ختو او دلمر لويدو څخه اولنی لمونځونه پاته نه سي، يعنې دسهار اوماځيګر لمونځونه اوپه دې يې داستدلال دپاره ذکر سوي آيت تلاوت وفرمايي.

او دايت په مطلب کې هغه عام تسبيحات هم دا خل دي دکومو چې سهار او ماښام دويلو ترغيب په احاديثو کې راغلی دی.

په صحيح بخاري اومسلم کې دحضرت ابوهريره ﷺ په حديث کې دی نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې کوم سړی دسهارپه وخت کې اودماښام په وخت کې سل سل واره سُبْحَانَ الله ووايي دقيامت په ورځ به يو سړی دده څخه ښه عمل رانه وړی بغيرددې چې هغه هم تسبيح دومره يادې څخه زيات ويلي وي اوپه صحيح بخاري اومسلم کې دحضرت ابو هريره ﷺ څخه يوروايت دا هم دی چې کوم سړی په ورځ کې سل واره سُبْحَانَ الله وبحَمْدِه ووايه دهغه ګناهونه به معاف سی که څه هم هغه دسمندر دڅپو څخه هم زيات وي (مظهري)

وَاَدْبَارَ السُّجُودِ دحضرت مجاهد رحمه الله فرمايي چې دسجود څخه مراد فرض لمونځونه اود اَدْبَارَ السُّجُودِ څخه مراد هغه تسبيحات ويل دي دکومو فضيلت چې دهرلمانځه څخه وروسته په حديث مرفوع کې راغلی دی، دحضرت ابوهريره ﷺ روايت چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې کوم سړی دهرلمانځه څخه وروسته

٣٣ سُبْحَانَ اللهِ، ٣٣ واره اَلْحَمْدُلِلّٰهِ او ٣٤ واره اللهُ اَكْبَرُ اویو وار: لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ، ووایی نو دده ګناهونه به معاف سی که څه هم هغه ددریاب دځپو سره برابر وی (بخاري اومسلم) اودَاَدْبَارَ السُّجُوْدِ څخه مراد هغه سنتونه هم کیدی سی کوم چی دفرض لمونځونو څخه وروسته په احادیثوکی راغلی دی (مظهری)

وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيْبٍ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُوْنَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ

اوغوږکښیږدی په کومه ورځ چی اوازوکړی اوازکوونکی دځای نژدی څخه ، په کومه ورځ چی واوری چغه په حقه

يَوْمُ الْخُرُوْجِ ﴿٤٢﴾ اِنَّا نَحْنُ نُحْيٖ وَنُمِيْتُ وَاِلَيْنَا الْمَصِيْرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقَّقُ

سره ، دا ورځ ده د راتلو ،بیشکه مونږ ژوندی کوو اومړه کوو اومونږته واپسی ده ، په کومه ورځ چی څیری سی

الْاَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيْرٌ ﴿٤٤﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُوْلُوْنَ

مځکه او دوی به ورڅخه راووزی منډی به وهی،داجمع کول مونږته آسانه دی ، مونږ ښه پیژنو هغه چی دوی وایی

وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَّخَافُ وَعِيْدِ ﴿٤٥﴾ ع

اونه یی ته په دوی زورکوونکی ، نو ته نصیحت کوه په قرآن سره هغه چا ته چی بیریږي زما دپروردګار څخه.

لنډتفسیر: او (ای مخاطبه! ته داراتلونکی خبره په توجه سره) واوره (چی) په کومه ورځ یو اوازکوونکی (ملائکه اسرافیل ﷺ په ذریعه دشپیلی دمړو دقبروڅخه دپورته کولو دپاره) دنژدی څخه اواز وکی (دنژدی مطلب دا دی چی دغه اواز به ټولو ته بی تکلفه رسیږی ، داسی چی ګویا دنژدی څخه اواز کوی اولکه چی دلیری اواز چاته رسیږي اوچاته نه رسیږی ، داسی به نه وی) په کومه ورځ چی هغه چیغه په یقین سره ټول واوری دا ورځ به وی (دقبرونو څخه) دراوتلو مونږ یو (اوس هم) ژوندی کوونکی اوهم مونږ یو مړه کوونکی او زمونږ طرف ته بیاواپسی ده (په دی کی دمړوپه ژوندی کولو باندی دقدرت طرف ته اشاره ده) په کومه ورځ چی مځکه په دوی (مړو) باندی خلاصه سی کله چی به هغوی (را وزی دقیامت دمیدان طرف ته) منډی وهونکی وی دا (جمع کول) زمونږ په نزد ډیر آسان جمع کول دی (غرض داچی بیا اوبیا پرلپسی دقیامت امکان او وقوع ټول ثابت سو ، مګر بیاهم چی کوم خلک یی نه منی نوته غم مه کوه ځکه چی) څه چی داخلګ (دقیامت وغیره په باره کی) وایی، مونږ یی ښه پیژنو (مونږ به ورسره په خپله پوه سو) او ته په دوی (دالله ﷻ دطرف څخه) جبرکوونکي نه یی (لیږل سوی ، بلکه صرف مبلغ اوبیرونکی یی ، هرکله چی خبره دا ده) نو ته دقرآن په ذریعه سره (په عام نصیحت سره ټولو ته اوپه خاص نفع مند نصیحت سره صرف) داسی سړی ته نصیحت کوه کوم چی زما دعذاب څخه بیریږی (ددی مفعول دتقیید څخه اشاره سوه چی ته که څه هم نصیحت اوتبلیغ عام کوی لکه چی لیدل کیږی، لیکن بیاهم مَنْ

يَخَافُ وَعِيدِ، يعنى دالله ﷻ دعذاب څخه بيريدونكى خينى خينى وى ، نو دا ثابته سوه چى داستاپه اختيار كى نه ده نو هركله چى دچاپه اختيار كى نه ده ، بيا دبى اختياره خبرى فكر څه دى؟

معلومات او مسئلې : يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ (يعنى په كومه ورځ چى يوه اواز كوونكى ملائكه دهاخوا څخه اواز وكى) ابن عساكر ﷫ دزيدبن جابر شافعى څخه روايت كړى دى چى دا ملائكه به حضرت اسرافيل ﷺ وى كومه چى به دبيت المقدس په صخره ودريږى اودټولى دنيا مړوته به خطاب كوى چى ، اى رژيدلو سخا سوو هډوكو اوريزه ريزه سوو څرمنو! اوخپرو سوو وريښتانو ، واورئ! تاسى ته الله ﷻ دا حكم كوى چى دحساب دپاره جمع سى (مظهرى)

دا دقيامت د دوهمى شپيلى بيان دى په كوم سره چى به دوباره عالم ژوندى كول كيږى اودمكان قريب مراد دا دى چى دغه وخت به ددغه ملائكى اواز نژدى اوليرى ټولو خلكو ته داسى رسيږى چى گويا د دوى دخوا څخه اواز كوى .

حضرت عكرمه ﷫ فرمايى چى دا اواز به داسى او ريدل كيږى لكه څوك چى زمونږ په غوږ كى اواز كوى اوځينى حضرات فرمايى چى دنژدى څخه مراد صخره دبيت المقدس ده ، ځكه چى هغه دمځكى مينځ دى ، دهر طرف څخه ددى مسافت يو شان دى .

يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا (يعنى كله چى مځكه وچاودى دا ټول مړى به راووزى اومنډى به وهى) دحديث څخه معلوميږى چى دا منډه به دملك شام طرف ته وى كوم ځاى چى په صخره دبيت المقدس به حضرت اسرافيل ﷺ اوازكړى وى ، په جامع ترمذى كى دحضرت معاويه بن حيده څخه روايت دى چى نبى كريم ﷺ په لاس مبارك سره دشام طرف ته اشاره وكړه اووي فرمايل .

مِنْ هَاهُنَا إِلَىٰ هَاهُنَا تُحْشَرُوْنَ رُكْبَانًا وَمُشَاةً وَتُجَرُّوْنَ عَلَى وُجُوْهِكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الحديث(قرطبى)

ددى ځاى څخه تر هغه (شام طرف ته) پورى به تاسى ټول پورته سى څه خلك به سپاره ، څه پياده اوځينى به مخونو راكشيږى ، دقيامت په ورځ به دى ميدان ته را وستل سى .

فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ (يعنى ته نصيحت وكړه په قرآن سره هغه چاته كوم چى زما دعذاب څخه بيريږى) مطلب دا دى چى ستا تبليغ اووعظ نصيحت كه څه هم عام دى ټول مخلوق ددى مخاطب اومكلف دى ، مگر اثر به يى هغه قبلوى، كوم چى دالله ﷻ دعذاب او وعيد څخه بيريږى .

حضرت قتاده ﷫ به دا آيت ووايه نو دا دعابه يى غوښتله .

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِمَّنْ يَّخَافُ وَعِيْدَكَ وَيَرْجُوْا مَوْعُوْدَكَ يَا بَارُّ يَارَحِيْمُ .

يعنى ياالله ! مونږ په هغوخلكوكى داخل كړى چى ستادعذاب دوعيدڅخه بيريږى اوستادوعدى اميدوار دى اى وعده پوره كوونكى اى رحمت والا!

سُوْرَةُ ق بِعَوْنِ اللهِ سُبْحَانَهُ فِيْ سِتَّةِ أَيَّامٍ مِنْ ثَانِيْ عَشَرَ رَبِيْعُ الْأَوَّلِ اِلٰى سَابِعِ عَشَرَ رَبِيْعُ الْأَوَّلِ يَوْمَ الْخَمِيْسِ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ وَهُوَ الْمُسْتَعَانُ فِيْ تَكْمِيْلِ الْبَاقِيْ وَمَاذٰلِكَ عَلَى اللهِ بِعَزِيْزٍ .

....

﴿ سورة الذاريات ﴾

سُورَةُ الذّٰرِيٰتِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ سِتُّوْنَ اٰيَةً وَّثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ

سورة الذاريات په مكه كې نازل سو په دې كې شپيته (۶۰) ايتونه او درې (۳) ركوع ګانې دي.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع كوم په نوم سره دخداى ﷻ چې ډير مهربانه نهايت رحم والا دى.

وَالذّٰرِيٰتِ ذَرْوًا ﴿۱﴾ فَالْحٰمِلٰتِ وِقْرًا ﴿۲﴾ فَالْجٰرِيٰتِ يُسْرًا ﴿۳﴾ فَالْمُقَسِّمٰتِ

قسم دى په الوتونكو خپريدونكو هواګانو ، بيا په پورته كوونكو دبار ، بيا په تلونكو په نرمى سره ، بيا په تقسيموونكو

اَمْرًا ﴿۴﴾ اِنَّمَا تُوْعَدُوْنَ لَصَادِقٌ ﴿۵﴾ وَّاِنَّ الدِّيْنَ لَوَاقِعٌ ﴿۶﴾ وَالسَّمَآءِ

دحكم ، بيشكه كومه وعده چې سوې ده تاسې سره رښتيا ده ، او بيشكه انصاف كيدونكى دى ، قسم دى په

ذَاتِ الْحُبُكِ ﴿۷﴾ اِنَّكُمْ لَفِيْ قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ﴿۸﴾ يُّؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ

جالدار آسمان باندې ، يقينًا تاسې په يوه جګړه كونكې خبره كې ياست ، واپس كيږي ددې انصاف څخه هغه

اُفِكَ ﴿۹﴾ قُتِلَ الْخَرّٰصُوْنَ ﴿۱۰﴾ الَّذِيْنَ هُمْ فِيْ غَمْرَةٍ سَاهُوْنَ ﴿۱۱﴾

څوك چې واپس سو دحق څخه ، لعنت دى په اټكل كوونكو باندې ، كوم چې په غفلت كې بې هوښه دي ،

يَسْـَٔلُوْنَ اَيَّانَ يَوْمُ الدِّيْنِ ﴿۱۲﴾ يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُوْنَ ﴿۱۳﴾

پوښتنه كوي چې كله ده ورځ دانصاف ، په كومه ورځ چې به هغوى په اور كې سم او چپه لوېږي ،

ذُوْقُوْا فِتْنَتَكُمْ هٰذَا الَّذِيْ كُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعْجِلُوْنَ ﴿۱۴﴾ اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ

وڅكئ دخپل شرارت خوند ، دا دې هغه دكوم چې تاسې تلوار كوى ، خامخا پيريدونكې به

فِيْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿۱۵﴾ اٰخِذِيْنَ مَآ اٰتٰىهُمْ رَبُّهُمْ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَبْلَ

په باغونو او چينو كې وي ، اخلې به هغه چې وركړې وي دوى ته رب د دوى هغوى وه ددې څخه مخكې

ذٰلِكَ مُحۡسِنِيۡنَ ﴿۱٦﴾ كَانُوۡا قَلِيۡلًا مِّنَ الَّيۡلِ مَا يَهۡجَعُوۡنَ ﴿۱۷﴾

نیکی کونکی ، وه دوی چی شپی به لږ بیده کیدل ،

وَبِالۡاَسۡحَارِ هُمۡ يَسۡتَغۡفِرُوۡنَ ﴿۱۸﴾ وَفِىۡۤ اَمۡوَالِهِمۡ حَقٌّ لِّلسَّآئِلِ وَالۡمَحۡرُوۡمِ ﴿۱۹﴾

او دسهار په وختونو کی به یی استغفار غوښتی ، د دوی په مالونو کی حصه وه دغوښتونکی اونه غوښتونکو

وَفِى الۡاَرۡضِ اٰيٰتٌ لِّلۡمُوۡقِنِيۡنَ ﴿۲۰﴾ وَفِىۡۤ اَنۡفُسِكُمۡ اَفَلَا تُبۡصِرُوۡنَ ﴿۲۱﴾

اوپه مځکه کی نښی دی دپاره دیقین کوونکو ، او په خپله ستاسی په ځانونو کی پس آیاتاسی نه وینی ؟

وَفِى السَّمَآءِ رِزۡقُكُمۡ وَمَا تُوۡعَدُوۡنَ ﴿۲۲﴾ فَوَرَبِّ السَّمَآءِ وَالۡاَرۡضِ اِنَّهٗ

اوپه آسمان کی دی رزق ستاسی اوهغه چی تاسی سره یی وعده کیږي ، نو قسم دی په رب داسمانونو اودمځکی

لَحَقٌّ مِّثۡلَ مَاۤ اَنَّكُمۡ تَنۡطِقُوۡنَ ﴿۲۳﴾

چی دا خبره داسی حقه ده لکه چی تاسی خبری کوی

تفسیر: قسم دی په هغو هواګانو چی ګرد اوغبار وغیره الوزوی بیاپه هغو وریځو چی بار (یعنی باران) پورته کوی بیادهغو کښتیو چی په نرمی سره چلیږي ، بیا دهغو ملائکوکوم چی (دحکم مطابق دمځکی په مخلوق) شیان تقسیموی (مثلاً کوم ځای چی دځومره باران حکم وی کومه چی ماده ده درزق هلته دوریځو په ذریعه دغومره قدر رسوی ، دغه شان دحدیث موافق دمور په رحم کی دبچی صورت دمذکر او مونث پوښتنه وکړی اوجوړوی یی ، اوسکینه او رعب هم تقسیموی ، مخ ته ددغو قسمونو جواب دی چی) ستاسی سره چی دکوم (قیامت) وعده کول کیږي هغه بالکل رښتینی دی او (داعمالو) جزا (اوسزا) خامخا کیدونکی ده (په دی قسمونوکی اشاره ده استدلال طرف ته یعنی داتول تصرفات عجیبه دقدرت الهی ښخه کیدل دلیل دی دقدرت دعظمت ، بیاداسی عظیم القدرت ذات ته دقیامت واقع کول څه مشکل دی اوتفسیر ددی کلموکوم چی په آیتونوکی ذکر دی ، قسم په اخیستل سوی دی ، په درمنثورکی مرفوعًا داسی نقل دی کوم چی مخ ته راځی اوتخصیص ددی شیانو شاید ځکه وی چی په دی کی اشاره سوه دمخلوق مختلفو اقسامو ته ، چنانچی ملائکی دآسمانونو څخه دی اوهواګانی او کښتی دمځکی څخه او وریځ دکائناتو دفضاء څخه ، یعنی دفضایی مخلوقاتو څخه اودمځکی څخه دوه شیان په کومو کی چی یو په سترګو په نظر راځی ، بل په نظرنه راځی ، شایدځکه راغلی وی چی دقیامت متعلق په یوه مضمون کی په خپله دآسمان قسم دی لکه چی لوړ په آسمانی شیانو وو یعنی قسم په آسمان په کوم کی چی (دملائکو دتللو) لاری دی (لکه داقول دالله ﷻ، وَلَقَدۡ خَلَقۡنَا فَوۡقَكُمۡ سَبۡعَ

طَرَائِقَ: مخ ته جواب دقسم دی) چی تاسی (یعنی ټول) خلګ (دقیامت په باره کی) په مختلفو خبروکی یاست (څوك یی تصدیق کوی، څوك یی تکذیب کوی اولکه چی دا قول دالله ﷻ دی، عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ: لکه چی تفسیر یی کړی دی قتاده ؓ او په درکی دی په دی قول سره، مُصَدِّقٌ بِهِ وَمُكَذِّبٌ، اودآسمان په قسم سره شاید دی طرف ته اشاره وی چی جنت په آسمان کی دی اوپه آسمان کی لاری هم دی، مګر کوم چی په حق کی اختلاف کوی دهغه دپاره لاربندیږی او په دی اختلاف کوونکو کی) ددی (وقوع دقیامت او دجزا داعتقاد) څخه هغه واپس کیږی کوم ته چی (بالکلیه دخیر اوسعادت څخه) واپس کیدل وی (لکه چی په حدیث کی دی، مَنْ حُرِمَهُ فَقَدْ حُرِمَ الْخَيْرَ كُلَّهُ (ابن ماجه) یعنی کوم سړی چی محروم سو، هغه دهرخیر څخه محروم سو، اوداختلاف کوونکو دبل فریق یعنی تصدیق کوونکو حال ددی دمقابلی څخه معلوم سو چی هغه دخیر اوسعادت څخه واپس سوی نه دی، اوس مخ ته ددی واپس کیدونکو مذمت دی چی) هلاك دی سی بی سنده خبری کوونکی (یعنی کوم چی دقیامت څخه انکار کوی بغیر ددی څخه چی د دوی سره ددی څه دلیل وی) کوم چی په جهالت کی بی هوښه سوی دی (دبی هوښه کیدو څخه مراد اختیاری غفلت دی او دغه خلګ په طور دمسخرو او ژر غوښتو) پوښتنه کوی چی ورځ دجزا به کله وی؟ (مخ ته جواب دی چی هغه به داسی ورځ وی) په کومه ورځ (چی) به هغه خلګ په اورګرمول کیږی (او ورته ویل کیږی به چی) دخپلی دی سزا خوند وڅکی دا دی دکوم چی تاسی تلواری کوله (دا جواب د، يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ: په دی طرز دی لکه دچا مجرم دپاره چی دپانسی حکم وسی، مګر دغه احمق سره ددلیلونو دقائمیدو څخه محض په دی وجه چی ده ته تاریخ نه وی ښوول سوی درواغجن کوی یی اووایی چی ښه نو هغه ورځ به کله راځی چونکی دا سوال محض دکجروی په بنا دی، په دی وجه په ځای دتاریخ ښوولو، په جواب کی داویل زیات مناسب وی چی هغه ورځ به هغه وخت راسی کله چی ته په پانسی ځوړند سی، مخ ته دبل فریق یعنی مومنانو تصدیق کوونکو دثواب ذکر دی چی) بیشکه متقیان خلګ به په جنتونو اوچینوکی وی (او) دهغوی رب چی هغوی ته کوم (ثواب) ورکړی وی هغوی به هغه (په خوشحالی خوشحالی) اخلی (اوولی به نه وی؟) هغه خلګ ددی څخه مخکی (یعنی په دنیاکی) نیکو کاره وه (نو مطابق دوعدی د، هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ: د دوی سره دا معامله وسوه مخ ته د دوی دنیکو کاری څه تفصیل دی چی) هغه خلګ (په فرائضو او واجباتوکی ترقی وکړی او دنوافلو داسی التزام کوونکی وی چی) دشپی به ډیرکم بیده کیدل (یعنی زیاته حصه دشپی به یی په عبادت کی تیروله) او (باوجود ددی به یی خپل عبادت ته نه کتل بلکه) دشپی په اخرکی (به بی خپل ځان په عبادت کوی کوتاهی کوونکی ګڼل) استغفار به یی کوی (داخو په بدنی عبادت کی د دوی حالت وو) او (دمالی عبادت یی دا حال وو چی) دهغوی په مالونوکی دسوال کوونکی اوغیر سوال کوونکی (دټولو) حق وو (یعنی په داسی التزام سره به یی ورکوی لکه چی د دوی په ذمه دهغوی څه حق وی، مراد ددی څخه غیر زکوٰة دی، داسی په درکی دابن عباس ؓ، مجاهد رحمه الله اوابراهیم رحمه الله څخه دی اودامطلب نه دی چی دجنتونو اودچینو ورکول کیدل په نوافلو باندی موقوف دی، بلکه دلته دلوړی درجی دخاوندانو ذکر فرمایل سوی دی) او (چونکی کفارو دقیامت دصحت څخه انکارکوی په دی وجه

مخ ته ددی ددلیل طرف ته اشاره ده چی) دیقین کوونکو (دکوشش اوطلب کوونکو) دپاره (دقیامت په ممکن او واقع کیدو باندی) په مخکه (کائناتو) کی ډیری نښی (اودلیلونه) دی اوپه خپله ستاسی په ذات کی هم (یعنی ستاسی ظاهری او باطنی مختلف احوال هم دلیلونه دی دقیامت دممکن کیدو ځکه چی افاقی اوانفسی کارونه په یقین سره دقدرت ماتحت دی اوذاتی قدرت نسبت دټولو ممکناتوسره یوشان دی اوهرکله چی دقیامت دناممکن کیدو هیڅ دلیل نسته نوقیامت هم دممکناتو څخه دی ، نو دا هم دالله ﷻ په قدرت کی دی اوچونکی ددی دلیلونو دلالت ډیر واضح وو، په دی وجه توبیخًا فرمایی چی هرکله داسی دلائل موجود دی) نو آیا تاسی ته (مطلوب بیاهم) په نظر نه درځی او (پاته سو تعین دوخت دوقوع چی په عدم سره یی استدلال په عدم وقوع کولو کوی ، نو دهغه نسبت دا دی چی) ستاسی رزق او دکوم (قیامت متعلق) چی ستاسی سره وعده کول کیږی (ددی) دټولو (معین وخت) په آسمان کی (چی کوم لوح محفوظ دی په هغه کی لیکلی) دی (مخکی ته ددی یقینی علم په یو مصلحت سره نه دی نازل سوی چنانچی په وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ کی هم نه دی ښوول سوی اومشاهده هم ده چی یقینی تعین یی هیچاته معلوم نه دی ، لیکن کله چی سره ددی چی دوخت دتعین دعلم نه کیدو باوجود درزق وجود یقینی دی ، بیاپه دی عدم تعین دتاریخ دقیامت سره عدم والی څنګه لازمیږی؟ او دداسی استدلال طرف ته داشاری کولو دپاره یې د: مَاتُوْعَدُوْنَ سره رِزْقُكُمْ زیات کی : مخ ته پردی تفریع فرمایی چی هرکله دنفی هیڅ دلیل نسته او داثبات دلیل سته) نوقسم دی دآسمانونو اومځکی په پروردګار چی هغه (ورځ دجزا) برحق ده (اوداسی یقینی ده) لکه چی تاسی خبری کوی (نوپه دغوکی خو هیڅکله شك نه وی دغه شان دا هم یقینی وګڼی)

معلومات اومسئلي: په سورة ذاریات کی هم ددی څخه دمخکی سورة ق په شان زیات تره مضامین داخرت اوقیامت اوپه دی کی دمړو دژوندی کیدو اوحساب کتاب اوثواب اوعذاب په حقله دی .

په اولنیو څو ایتونوکی الله ﷻ په څو شیانو قسم اخیستی دی اوفرمایی چی دقیامت په حقله دکومو شیانو وعده سوې ده ، هغه رښتینی وعده ده ، په کومو شیانو چی یی قسم اخیستی دی هغه څلور دی ،

اَلذّٰرِيٰتِ ذَرْوًا، اَلْحٰمِلٰتِ وِقْرًا، اَلْجٰرِيٰتِ يُسْرًا، اَلْمُقَسِّمٰتِ اَمْرًا.

په یومرفوع حدیث کی کوم ته چی ابن کثیر ضعیف ویلی دی اودحضرت فاروق اعظم رضی الله عنه اوعلی مرتضٰی رضی الله عنه څخه موقوفًا ددی څلورو شیانو معنٰی او مطلب دا ښوول سوی دی چی دذاریات څخه مراد هغه هواګانی دی دکومو سره چی ګرد وی اوځ ، حَامِلَاتِ وِقْرًا لفظی معنٰی بار پورته کوونکی دی ددی څخه مراد وریځی دی کوم چی داوبو بار پورته کوي او د ، جَارِيَاتِ يُسْرًا څخه مراد کښتی دی کومی چی په اوبو باندی په اسانی سره چلیږی اود: مُقَسِّمَاتِ اَمْرًا څخه مراد هغه ملائکی دی کومی چی دالله ﷻ دطرف څخه په عام مخلوقات کی درزق اوباران داوبو اودتکلیف اوراحت مختلف اقسام دتقدیرِ الٰهی مطابق تقسیم کوی ، په تفسیر ابن کثیر، قرطبی اودرمنثورکی داموقوف اومرفوع روایتونه مذکوردی

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ اِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ حُبُكَ دَحَبِيكَه جمع ده ، دکپړی په جوړښت کی چی کومی کرښی اوخطونه جوړ سی هغه ته حُبُك ویل کیږی ، هغه چونکی دلارو اوسرك مشابه وی نوپه دی وجه لاروته هم

حُبُك ويل کیږی ، ډیرو حضراتو مفسرینو دلته دامعنٰی مراد اخیستی ده چی قسم دی په اسمان کوم چی لارو والا دی ، دلارو څخه هغه لاری هم مراد کیدی سی په کومو سره چی ملائکی ځی راځی او ددی څخه مراد دستورو اوسیارولاری اوددی مدارونه هم کیدی سی کوم چی لیدونکوته په آسمان کی په نظرراځی اوچونکی دا دجوړښت پتی اوکرښی دکړی زینت اوحسن هم وی په دی وجه ځینو مفسرینو حضراتو دلته دَحُبُك معنٰی زینت اوحسن کړي ده ، چی قسم دی په آسمان کوم چی حسن اوزینت والادی ، دا قسم چی دکوم مضمون دپاره راځی هغه په، اِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ کی ذکر دی په ظاهره ددی مخاطب دمکی مشرکان دی کوم چی به درسول الله ﷺ متعلق مختلفی اوګډی وډی خبری کولی ، کله دمجنون ، کله دجادو ګر ، کله دشاعر وغیره خطابونه به یی ورکول اویو احتمال دا هم دی چی ددی مخاطب عام خلګ دامت مسلمانان اوکافران ټول وی او دقول مختلف څخه مراد دا وی چی ځینی خو په نبی کریم ﷺ ایمان راوړی او تصدیق یی کوی او ځینی انکار او مخالفت کوی (مظهری)

يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ دَأُفِكَ لفظی معنٰی واپس کیدل، منحرف کیدل دی اودعَنْهُ په ضمیرکی دوه احتماله دی د دوارو معانیوی جلاجلادی یواحتمال خو دا دی چی ضمیر دقرآن اورسول طرف ته راجع دی اومعنٰی دا وی چی دقرآن اورسول څخه هغه بد نصیبه اوړی ، دکوم دپاره چی محرومی مقدر سوي ده .

اودوهم احتمال دادی چی ضمیردقول مختلف طرف ته راجع وی اومعنٰی دی داوی چی ستاسی دمختلفو اومتضادوخبروپه وجه هغه سړی دقرآن اورسول څخه منکرکیږی کوم چی بدنصیبه اومحرومه وی .

قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ : دَخَرَّاصْ لفظی معنٰی اندازه لګوونکی اوپه ګمان او په اندازه سره خبری کوونکی دی ، مراد ددی څخه هغه قول مختلف والا کفار اومنکرین دی کوم چی بغیردڅه دلیل اووجهی څخه دنبی کریم ﷺ په باره کی متضادی خبری کوی ، په دی وجه دلته دَخَرَّاصُونَ ترجمه په کَذَّابُونَ سره که وسی نو بعیده نه ده دهغوی دپاره په دی جمله کی ښرا وی دی کومی چی په حقیقت کی دلعنت په معنٰی کی دی ، (مظهری) دکفارو دذکر څخه وروسته دمومنانو متقیانو ذکر په څو آیتونو کی راځی .

(په عبادت کي شب بیداری او ددی تفصیل)

كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ: يَهْجَعُونَ : دَهَجُوْع څخه مشتق دی چی معنٰی یی دشپی دخوب راځی په دی کی دمومنانو متقیانو دا صفت بیان سوی دی چی هغوی شپی دالله ﷻ په عبادت کی تیر وی ، او بیدیږی کم او بیدار زیات وی او وخت په لمانځه او عبادت کی تیروی دا تفسیر ابن جریر اختیار کړی دی او دحضرت حسن بصری ؒ څخه دا منقول دی چی متقین حضرات دشپی دوینښ اوسیدو اوعبادت کولومشقت تیروی او ډیرکم بیدیږی ، اوحضرت ابن عباس ؓ، قتاده ؒ ، مجاهد وغیره امامانو دتفسیر ددی جملی مطلب حرفِ ما په دی کی دنفی دپاره مقررکړی دی او دا یی ښوولی دی چی دشپی لږ حصه په دوی داسی هم راځی چی دوی په کی بیدیږی نه ، بلکه په عبادت لمونځ وغیره کی مشغول وی ددی مطلب په اعتبار سره هغه ټول خلګ ددی مصداق کیږی کوم چی دشپی په څه حصه کی هم عبادت وکی ، برابره خبره ده که په شروع کی یاپه اخره کی یاپه مینځ کی ، په دی وجه حضرت انس ؓ اوابو العالیه ددی مصداق هغه خلګ مقررکړی دی کوم چی دماښام اوماخستن په مینځ کی لمونځ کوی اوامام جعفر باقر فرمایی چی

كوم خلك دماخستن دلمانځه څخه مخكي نه بيديږي هغه هم په دې كي دا خل دي (ابن كثير)
حضرت حسن بصري رحمه الله داحنف بن قيس څخه نقل كړي دي چي هغه به فرمايل چي ما دخپل عمل دجنتيانو دعمل سره موازنه وكړه نوومي ليدل چي هغه يو داسي قوم دي كوم چي زمونږ څخه ډېرلوړ اوممتاز دي ، هغه يو داسي قوم دي چي زمونږ عملونه دهغوي درجي ته نه رسيږي ، ځكه چي هغه خلك دشپي خوب كم كوي اوعبادت زيات ، بيا ما دخپلو عملونو د دوږخيانو دعملونو سره موازنه وكړه نوومي ليدل چي هغوي دالله ﷻ او رسول ﷺ تكذيب كوونكي دقيامت څخه انكار كوونكي دي (دكومو څخه چي الله ﷻ مونږ محفوظ وساتلو) په دې وجه زمونږ عملونه دموازني په وخت كي نه په اصل كي دجنتيانو درجي ته رسيږي اونه (الحمد لله) ددوږخيانو سره يوشان كيږي، نومعلومه سوه چي زمونږ درجه دعمل په اعتبارسره هغه ده دكومي چي الله ﷻ په قرآن كي په دې الفاظوسره ذكر فرمايلي دي ، وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا سورة التوبة : ۱۰۲ : يعني نورخلك هغه دي كوموچي ښه اوبدعملونه خلط ملط كړي دي، نوپه مونږ كي ښه سړي هغه دي چي كم ازكم ددې طبقي په حدونو كي وي اوعبدالرحمن بن زيدبن اسلم رضي الله عنه فرمايي چي دبني تميمو يوه سړي زماپلارته وويل چي اى ابو اسامه! مونږ په خپل ځان كي هغه صفت نه كړي پيدا كوم چي الله ﷻ دمتقيانو دپاره ذكرفرمايلي دي يعني ، قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ : ځكه چي زمونږ حال خو دا دي چي ، قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا نَقُومُ : په شپه كي ډيركم ويښيږو اوعبادت كوو ، زما پلار دده په جواب كي وفرمايل .
طُوبَىٰ لِمَنْ رَقَدَ إِذَا نَعَسَ، وَاتَّقَى اللَّهَ إِذَا اسْتَيْقَظَ ، (ابن كثير) خوشخبري ده دهغه سړي دپاره چاته چي خوب ورسي نوبيده سي ، مګرچي بيدارسي نو تقوى اختيار كړي يعني خلاف شرع هيڅ كارنه كوي .
مطلب دا دي چي مقبوليت عندالله صرف دشپي په ډير ويښ پاته كيدو كي منحصر نه دي ، كوم سړي چي دخوب څخه مجبوروي او دشپي ډير ويښ نه وي ، مګر په ويښتيا كي دګناه او معصيت څخه ځان ساتي هغه هم دمباركباد قابل دي .
په حديث كي دنبي كريم ﷺ ارشاد په روايت دعبدالله بن سلام رضي الله عنه دا منقول دي .

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَطْعِمُوا الطَّعَامَ، وَصِلُوا الْأَرْحَامَ، وَأَفْشُوا السَّلَامَ، وَصَلُّوا بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ، تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ (ابن كثير)
اى خلكو! تاسي خلكو ته طعام وركوي دقريبانو سره وصله رحمي ساتي اوهر مسلمان ته سلام كوي او دشپي هغه وخت لمونځ كوي كله چي خلك بيده وي نو په سلامتيا سره جنت ته دا خل سي .

(دپيشلمي داستغفار بركتونه اوفضيلتونه)

وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ يعني مومنان متقيان دسهارپه وخت كي دخپلو ګناهو څخه استغفاركوي) اسحار دسحرجمع ده، دشپي اخري شپږمي حصي ته سحروايي دشپي په دې اخري حصه كي داستغفاركولوفضيلت په دې آيت كي هم دي اوپه نوروآيتونوكي هم دي لكه وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ، دصحيح حديثونوپه تولو كتابونو كي داحديث ذكر دي چي الله ﷻ دهري شپي په اخري دريمه حصه كي ددنيا آسمان ته نزول اجلالي فرمايي (كوم چي دده دشان مناسب وي ، ددې حقيقت چاته معلوم نه دي) اواعلان فرمايي چي سته يو توبه كوونكي چي زه يې توبه قبوله كړم ، سته يو استغفار كوونكي چي زه ورته مغفرت وكړم (ابن كثير)

دلته دا خبره دنظر قابله ده چې په دې سحري استغفارکې دهغو متقيانو بيان کيږي دکومو حال چې ددې څخه مخکې په آيت کې ښوول سوی دی چې دشپې دالله ﷻ په عبادت کې مشغول وي او ډير کم بيديږي په دې حالاتوکې داستغفار کولو په ظاهره څه مطابقت نه معلوميږي ځکه چې طلب دمغفرت خو دګناه څخه کيدی سی ، کومو خلکو چې ټوله شپه په عبادت کې تيره کړي وی هغوی په اخر کې استغفار دکومې ګناه څخه کوي ؟

جواب دا دی چې دی حضراتو ته چونکې دالله ﷻ معرفت حاصل دی دالله ﷻ عظمت شان پيژني اوخپل ټول عبادت دهغه شايانِ شان نه ګني ، په دی وجه په خپل دی تقصير اوکوتاهي استغفار کوي (مظهری)

(صدقه اوخيرات کوونکوته خاص هدايت)

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ : دسائل څخه مرادهغه غريب حاجتمند دی کوم چې خپل حاجت دخلګو په مخکې ظاهر وي اوخلګ دده مددکوي اودمحروم څخه مرادهغه سړی دی چې دفقيراومفلس اوحاجتمند کيدو باوجود دشرافت نفس په سبب خپل حاجت چاته نه ښکاره کوي ، په دی وجه دخلګو دامداد څخه محروم وي ، په دی آيت کی دمومنانو متقيانو دا صفت وښوول سوچې هغوی دالله ﷻ په لاره کې دمال خرڅ کولو په وخت کې يې صرف سوال کوونکوته نه ورکوي بلکه په داسې خلګوباندې هم نظر ساتي اودحالاتو دتحقيق څخه باخبره وي کوم چې خپل حاجت چاته نه وايي ، اوظاهره ده چې مقصد دايت دا دی چې دامومنان متقيان صرف په بدني عبادت لمونځ اوشب بيداري باندې بسوالي نه کوي بلکه په مالي عبادت کې هم ددوی لويه حصه وي چې دسوال کوونکو څخه علاوه په داسې خلګوهم نظر ساتي کوم چې دشرافت په سبب خپل حاجت چاته نه ښکاره کوي مګر ددې مالي عبادت ذکرقرآن کريم په دی عنوان سره وفرمايي ، وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ : يعنې داخلګ چې په فقيرانو اومسکينانو کوم خرڅ کوي په هغوی څه احسان نه وراړوي ، بلکه داسې ګني او ورکوي يې چې زمونږ په دی خدای راکړي مال کې دهغوی هم حق دی اودحقدار حق هغه ته رسول څه احسان کول نه دی ، بلکه ديو حق او ذمه واری څخه خپله غاړه ازادول دی .

(په افاق او انفس دواړوکې دقدرت نښانې)

وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ (يعنی په مځکه کی ډيری نښانې دقدرت دی ديقين کوونکو دپاره) په تيرو ايتونو کی اول دکفارو اومنکرانو حال اوبد انجام ښوول سوی دی ، بيادمومنانومتقيانوحالات اوصفتونه او د دوی دلوړی درجې ذکر سوی دی ، اوس بيا دکفارو اومنکرانو دقيامت دحال طرف ته غور او دالله ﷻ دکامل قدرت نښانې دوی ته وړاندې کوي او دانکار څخه دواپس کيدو هدايت دی ، نو ددې جملې تعلق دتيرې سوې جملې ، إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ سره سو ، په کومه کې چې دقرآن او رسول څخه دانکار ذکر دی .

او په تفسيرمظهری کی يې دا هم دمومنانو متقيانوپه صفتونوکی داخله کړي ده اودموقنين څخه مراد هم دغه متقين دی ، او په دی کی دهغوی داحال ښوول سوی دی چې هغوی دالله ﷻ دقدرت په نښوکی کوم چې په اسمان اومځکه کی غوروړل سوی دی په هغه کی دغور اوفکر اوتدبر څخه کار اخلي چې په

نتيجه کي يې د دوی ايمان اويقين زياتيږي لکه چي په يوبل آيت کي د دوی په باره کي ارشاد دی وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ: اوپه مځکه کي چي يې دکومو نښو دقدرت ذکر فرمايلی دی ، هغه بې شميره دی ، په مځکه کي درختو ، بوټو اوباغونوته وګوری ، ددی قسمونه، ددی رنګ، بوی، ديوی بوی پاني په پيدائش کي کمالِ حسن، بياپه دی کي دهريو په خواصو اواثاروکي داختلاف زرګونه قسمونه ، دغه شان په مځکه کي نهرونه ، څاهان اوداوبو نور مرکزونه او ددی ځخه تياريدونکي په لکونو قسمونه مخلوقات ، دمځکي غرونه اوغارونه ، په مځکه کي پيدا کيدونکي حيوانات او د دوی بې شميره قسمونه ، دهر يو حالت اونفع مختلفي ، په مځکه کي دپيداکيدونکو انسانانو حالات ، مختلفي قبيلې او دمختلفو حصو په انسانانو کي درنګ او ژبې امتياز، داخلاقو اوعاداتو اختلاف وغيره ، په کومو کي چي انسانان فکر کوی نو په يو يو شي کي دالله ﷻ دقدرت اوحکمت دومره مظاهر پيدا کولی سی چي شميرل يې هم ګران دی .

وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ : دلته يې دقدرت په نښو بيانولوکي دآسمان اوفضايي مخلوقاتو ذکر پريښودی صرف دمځکي ذکريې فرمايلی دی کوم چي انسان ته ډيره نژدی ده، په کومه چي انسان اوسيږي اوګرځي راګرځي په دی آيت کي ددی ځخه هم زيات نژدی يعني په خپله دانسان دذات طرف ته يې توجه راوګرځوله چي مځکه اودمځکي مخلوقات هم پريږده په خپله په خپل وجوداوجسم اوپه اندامونوبندونوکي فکروکړه نو يو يو اندام به دالله ﷻ يو دفتر پيدا کي اوپوه سه چي په ټول عالم کي چي کوم دحق تعالی دقدرت نښاني دی ، دانسان په وجودکي موجودی دی ، انسان که دخپل ابتدايي پيدائش ځخه تر مرګه پوری په راپيښيدونکو حالاتوکي نظر، غور اوفکر وکي نوده ته به حق تعالی ګويا په خپل مخ ته په نظر ورسی .

چي څنګه يوانساني نطفه ددنيادمختلفوحصودخوراکونواوپه دنياکي دخپرو ورولطيفواجزاوويوه خلاصه جوړه سوی دموريه رحم کي قرارپيداکي بيادغه نطفې ځخه څنګه يوه ټوټه دکچه سوی وينې جوړه سوه بياورځخه دژوولی غوښې ټکره جوړه سوه بياڅه رنګه په کي هډوکي جوړسول بياغوښه پراغلل بياڅنګه په دغه بې روحه بوتې کي روح واچول سو اودده تخليق مکمل سو اودی دنياته راوستل سو، بيايې څنګه کرار کرار ترقي کوله ، ديو بې علمه بې شعوره بچي ځخه يو هوښيار عقلمند کار کوونکی انسان جوړ سو اوڅنګه د دوی شکلونه اوصورتونه مختلف جوړ سول چي په اربونو پډمونو انسانانوکي ديو مخ دبل ځخه بالکل په فرق سره په نظر راځي ، په دی څو انچه رقبه کي دومره فرقونه اېښول دچادوس خبره ده؟ بيا د دوی په طبيعتونو اومزاجونو کي اختلاف او ددی اختلاف باوجود يو وحدت دا ټول دهغه دکامل قدرت کرشمه سازی ده ، کوم چي بې مثله اوبې مثاله دی ، فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ .

داهغه شيان دی کوم چي هرانسان دباندی اوليری نه بلکه په خپل بدن کي شپه اوورځ ليدلی سی ددی باوجود هم که هغه دالله ﷻ او دهغه دکامل قدرت اعتراف نه کوی نودا بيا يوڅوك ړوند کيدی سی چي هيڅ نهويني ، په دی وجه په اخرکي فرمايي ، أَفَلَا تُبْصِرُونَ يعني آيا تاسی نه وينی ، اشاره دی طرف ته ده چي په دی کي دځه زياتي پوهي اوعقل کارنه دی چي نظر صحيح وی نودی نتيجي ته رسيدی سی .

وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ (يعني په آسمان کي دی ستاسی رزق اوځه چي ستاسره وعده کول کيږي) ددی بې

غباره اوبې تکلفه تفسیرهغه دی کوم چې په لنډتفسیرکی اختیارسوی دی یعنی په آسمان کی دکیدو څخه مراد دادی چې په آسمان کی په لوحِ محفوظ کی لیکل سوی دی اوداظاهره ده چې دهرانسان رزق او څه چې دده سره وعده سوی دی اودده چې څه انجام کیدل دی هغه ټول په لوح محفوظ کی لیکل سوی دی.

په حدیث کی دحضرت ابوسعید خدری ؓ څخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې که په تاسی کی یوسړی دخپل مقرره رزق څخه دمحفوظ کیدو اوتښتیدو هم کوشش کوی ،نو رزق به په ده پسی ورروسته ورروسته منډی وهی ، لکه چې دمرګ څخه څوك نه سی تښتیدی دغسی درزق څخه هم تیښته ممکنه نه ده (قرطبی)

اوځینی مفسرین فرمایي چې درزق څخه مراد باران دی ، په دی صورت کی دده په آسمان کی کیدل په دی صورت به وی چې دآسمان څخه مراد جرم سمٰوٰت نه وی بلکه مافوق ورڅخه مراد وی چې آسمانی فضاء په کی داخله ده نوباران کوم چې دوریځو څخه بیریږی ، دی ته هم فی السماء ویل کیږی اودَمَا تُوْعَدُوْنَ څخه مراد جنت اودهغه نعمتونه دی ، والله سبحانه وتعالی اعلم

اِنَّهٗ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَآ اَنَّكُمْ تَنْطِقُوْنَ (یعنی لکه څنګه چې تاسی په خپلو خپلو خبروکولوکی څه شبهه نه کوی ،دغه شان دقیامت راتلل هم داسی واضح دی په دی کی دڅه شك اوشبهی ګنجائش نسته دانسان محسوسات کوم چې دلیدو ، اوریدو ، چښلو ، مسه کولو ، بویولوسره تعلق لری، په دی ټولوکی یی دلته په خاص طور سره دخبرو انتخاب شایدڅکه وکی چې په دی ذکر سؤ ټولو محسوساتوکی کله کله دڅه مرض وغیره په سبب سره التباس راځی ، په لیدلو اوریدلوکی فرق راتلل معلوم دی ، په بیماری کی ذائقه ځینی وخت خرابه سی ، خوږ شی تریخ ښکاره کیږي مګر خبری داسی شی دی چې په دی کی شك اوچم اوچل نه سی کیدی (مظهری)

هَلْ اَتٰىكَ حَدِيْثُ ضَيْفِ اِبْرٰهِيْمَ الْمُكْرَمِيْنَ ﴿۲۴﴾ اِذْ دَخَلُوْا عَلَيْهِ فَقَالُوْا سَلٰمًا ؕ

آیا راغلی ده تا ته خبره دابراهیم ؑ دمیلمنو چې عزتمند وو ، هرکله چې دننه سو ده ته نو وې ویل سلام ،

قَالَ سَلٰمٌ ۚ قَوْمٌ مُّنْكَرُوْنَ ﴿۲۵﴾ فَرَاغَ اِلٰٓى اَهْلِهٖ فَجَآءَ بِعِجْلٍ سَمِيْنٍ ﴿۲۶﴾ فَقَرَّبَهٗٓ اِلَيْهِمْ قَالَ اَلَا

هغه وویل سلام دی داخلق دی نا آشنا ، بیا ولاړل خپل اهل ته نورایی وری په غوړوکی ، بیایی دوی ته مخکې کړ

تَاْكُلُوْنَ ﴿۲۷﴾ فَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيْفَةً ؕ قَالُوْا لَا تَخَفْ ؕ وَبَشَّرُوْهُ بِغُلٰمٍ

وې ویل چې تاسی ولی نه خوری، بیاوبیریدی دهغوی په زړه کی ، وې ویل مه بیریږه اوخوشخبری ورکړه ده ته دیو

عَلِيْمٍ ﴿۲۸﴾ فَاَقْبَلَتِ امْرَاَتُهٗ فِيْ صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوْزٌ

هلك پوه ، بیا مخ ته راغله دده بی بی خبری کوونکی نو ټیك یی ورکی تندی خپل ته او ویی ویل چیری

عَقِيمٌ ﴿۲۹﴾ قَالُوا كَذٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿۳۰﴾

بوډۍ او شنډه ، هغوی وویل هم داسې ویلي دي رب ستا ، بیشکه هغه دی حکمت والا خبردار .

تفسیر: (ای محمد ﷺ) آیا دابراهیم ﷺ دعزتمندو میلمنو قصه تاته رسیدلې ده (معزز یې ورته یاخو په دې وجه وویل چې ملائکې وې دکومو په شان کې چې دي ، بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُوْنَ : اویایې څکه وویل چې حضرت ابراهیم ﷺ دخپل عادت مطابق دهغو اکرام کړی وو اومیلمانه ویل ورته بنا په ظاهري حالت دي چې په انساني شکل کې راغلې وو او دا قصه هغه وخت سوې وه) کله چې هغه (میلمانه) دوی ته راغلل بیا یې دوی ته سلام وکی ، ابراهیم ﷺ هم (په جواب کې) وویل سلام (اووې ویل) چې ناولده خلگ (معلومیږي چې) دي (ظاهره خو دا ده چې په زړه کې یې فکر وکی ، قرینه ددې دا ده چې مخ ته جواب دملائکو مذکور نه دی اواحتمالِ بعید دا هم دی چې په طور دپوښتنې یې دوی ته ویلي وي چې تاسې خو مونږ نه پیژنو او دوی جواب نه وي ورکړی اوحضرت ابراهیم ﷺ دجواب انتظار نه وي کړی ، غرض داسلام اوکلام وسو) بیا خپل کورته ولاړی اویو چاغ گیلگی (کباب سوی لکه چې دا قول دالله ﷻ دی ، بِعِجْلٍ حَنِيْذٍ) یې راوړی اوهغه یې دوی ته (یعني مخ ته) کښیښووی (چونکې هغه خوملائکې وې خوراك یې نه کوی ، دغه وخت حضرت ابراهیم ﷺ ته شك پیدا سو او) وې ویل چې تاسې خوری ولې نه؟ (کله چې یې په دې وینا سره هم خوراك شروع نه کی) نو د دوی څخه په زړه کې وبیریدی (چې داخلگ هسې نه مخالفین اودښمنان نه وي لکه په سورة هود کې تیرسوی دی) هغوی وویل چې ته بیرېږه مه (مونږ انسانان نه یو ملائکې یو) او (دا یې وویل) دوی ته یې دیو زوی خوشخبری ورکړه چې لوی عالم (یعني نبي) به وي (څکه چې په مخلوق کې دټولو څخه زیات علم انبیاؤ ته وي اومراد ددې څخه حضرت اسحٰق ﷺ دی ، دا خبری د دوی سره کیدې) چې په دې کې دده بي بي (حضرت ساره ﷺ چې یوځای ولاړه وه اوریدل یې لقوله تعالیٰ: وَامْرَاَتُهٗ قَآئِمَةٌ، داولاد خبریې واوریدې) په چغو اوخبرو راغله بیا (چې کله ملائکو دې ته هم دا خبر واوروی لکه دا قول دالله ﷻ ، فَبَشَّرْنٰهَا بِاِسْحٰقَ : نو په تعجب سره) یې تندې ته ټك ورکی اووې ویل چې (اول خو زه) بوډۍ (بیا) شنډه (په دې وخت کې دبچې پیدا کیدل هم عجیبه خبره ده) ملائکو وویل چې (تعجب مه کوه دا قول دالله ﷻ ، اَتَعْجَبِيْنَ) ستا پروردګار داسې فرمایلي دي (او) بیشکه هغه لوی حکمت والا لوی پوه دی (یعني که څه هم فی نفسه دا دتعجب خبره ده، مګر تاسې خاندان دنبوت یاست علم اوپوه درسره ده، ددې معلومیدو سره چې دخدای ارشاد دی نوبیا تعجب نه دی پر په کار)

معلومات اومسئلې: ددې ځای څخه دنبي کریم ﷺ دتسلي دپاره په تیرو امتونو کې دخوانبیاؤ واقعات بیان سوي دي فَقَالُوْا سَلٰمًا، قَالَ سَلٰمٌ ملائکو سلامًا ویلي ؤ خلیل الله په جواب کې سَلٰمٌ په رفع سره وویل څکه چې دمرفوع والي په صورت کې داجمله اسمیه جوړه سوه چې په دې کې دوام اواستمرار اوقوت زیات دی نولکه چې په قرآن کې حکم دی چې دسلام جواب دسلام کوونکي دالفاظو څخه په ښه الفاظو کې دی وی ددې تعمیل یې وفرمایی قَوْمٌ مُّنْكَرُوْنَ مُنْكَر په پیښ دمیم اوزبر دکاف نااشنا اواجنبي ته ویل کیږي ، چونکې دګناه کارهم په اسلام کې نا اشنا اواجنبي وي ، په دې وجه ګناه ته هم منکر ویل کیږي ، مراد دجملې دا دی چې داحضرات

ملایکی په شکل دبشر راغلی وی ، حضرت ابراهیم ﷺ دوی ونه پیژندل ، په دی وجه په خپل زړه کی یی دا وویل چی دا اجنبی خلگ دی کوم چی مونږ نه پیژنو اوممکنه ده چی په خپله یی دمیلمنو په مخکی ددی ذکر په طور داستفهام کړی وی او مقصد یی د دوی تعارف معلومول وی .

فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ، رَاغَ دَرَوْغَ څخه مشتق دی چی معنی یی دیو ځای څخه کرار کرار وتل اوپه پټه باندی تلل دی ، مطلب دا دی چی حضرت ابراهیم ﷺ دمیلمنو دپاره دخوراك دانتظام کولو دپاره کورته داسی ولاړی چی میلمانه په پوه هم نه سول ، کنه نو دوی به دخوراك او دمیلمستیا انکار کړی وای .

(دمیلمستیا اداب) ابن کثیر فرمایی چی په دی آیت کی دمیلمه دپاره څو اداب دمیلمستیا بنوول سوی دی ، اوله خبره خو دا ده چی دمخکی څخه یی دمیلمنو څخه پوښتنه ونه کړه چی زه ستاسی دپاره خوراك راوړم ، بلکه په پټه سره ولاړی او د دوی دمیلمستیا دپاره چی ورسره دخوراك دپاره دتولو څخه ښه شی وو یعنی گیلگی ذبح سوی هغه یی کباب کی او رایی وړی او دوهمه دا چی دراوړلو څخه وروسته یی میلمنو ته ددی تکلیف ورنه کی چی دوی خوراك ته راوبلی ، بلکه کوم ځای چی دوی ناست وه ، هلته یی ورووړی اوپیش یی کی ورته دریم دا چی دمیلمستیا پیش کولو په وخت کی یی دخبرو په انداز کی په خوراك اصرار نه وو ، بلکه وی فرمایل ، اَلَا تَأْكُلُوْنَ (آیا تاسی نه خوری؟) اشاره دی طرف ته وسوه چی که څه هم ستاسی حاجت خوراك ته نه وی ، مگر زمونږ دخاطره څه وخوری .

فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ : یعنی حضرت ابراهیم ﷺ د دوی دخوراك نه کولو په وجه د دوی څخه خطره محسوسه کړه چی وجه یی دا وه چی دغه وخت دشرفاوو عمل دا وو چی میلمه به څه ناڅه میلمستیاقبلوله اوخوړله به یی کوم چی به میلمستیا دومره هم نه قبلوله دهغه څخه به بیره وه چی دی شاید څوك دښمن نه وی کوم چی دتکلیف رسولو دپاره راغلی وی دغه وخت په غلوظالمانوکی هم داشرافت وو چی دچابه یی څه وخوړل نو بیابه یی هغه ته نقصان نه رسوی ، په دی وجه خوراك نه کول سبب دخطری جوړیدل .

فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ : دَصَرَّةٍ معنی غیر عادی اوازدی ، صَرِیْر دقلم څخه وتونکی اوازته وایی ، مراد دا دی چی حضرت ساره ﷺ هرکله چی واوریدل چی ملائکی حضرت ابراهیم ﷺ ته دبچی دپیدائش خوشخبری ورکوی او دا ظاهره وه چی بچی دښځی څخه پیدا کیږی اوبی بی حضرت ساره ﷺ وه نو پوه سوه چی دا خوشخبری زمونږ د دواړو دپاره ده نو په غیرِ اختیاری طور ددی دخلی څخه څه الفاظ دحیرانتیا او تعجب ووتل اوویی ویل ، عَجُوْزٌ عَقِیْمٌ : چی اول خو زه بوډی بیاشنده یعنی په ځوانی کی هم داولاد قابله نه وم اوس په زوروالی کی به دا څنگه وسی .

ددی په جواب کی ملائکو وفرمایل ، كَذٰلِكِ ، یعنی الله ﷻ ته هرڅنگه قدرت دی ، داکار به هم دغسی وسی ، چنانچی څه وخت چی ددی خوشخبری مطابق حضرت اسحٰق ﷺ پیدا سو نو دحضرت ساره ﷺ عمر یوکم (۹۹) سل کاله او دحضرت ابراهیم ﷺ عمر سل (۱۰۰) کاله وو (قرطبی)

شپږ (۲۶) ویشتمه پاره ختمه سوه

تفسیر

معارف القرآن

په قندهاری پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمة الله عليه

پښتو ترجمه کوونکې (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیر احمد حقّانی)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیر احمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)

دکمپوز او ترجمي چارې .... الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۲۷)

خپرونکې

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوئټه

چاپ ځای .... لاهور

فهرست تفسير معارف القرآن

﴿سورة الطور﴾ ۱۲

﴿سورة النجم﴾ ۲۵

اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

....

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُوْنَ ﴿٣١﴾ قَالُوْٓا اِنَّآ اُرْسِلْنَآ

ويې ويل بيا څه مطلب دى ستاسې اى را ليږل سوو ؟ وې ويل مونږ را ليږل سوي يو

اِلٰى قَوْمٍ مُّجْرِمِيْنَ ﴿٣٢﴾ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّنْ طِيْنٍ ﴿٣٣﴾ مُّسَوَّمَةً

يو گناهګار قوم ته ، چې را وغورځوو په هغوى باندې كاڼي دختو څخه ، چې نښانه سوي وي

عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِيْنَ ﴿٣٤﴾ فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيْهَا مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٣٥﴾

ستا درب دطرف څخه دحد څخه دوتونكو دپاره ، بيا وساتل مونږ چې څوك وو هلته ايماندار

فَمَا وَجَدْنَا فِيْهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِيْنَ ﴿٣٦﴾ وَتَرَكْنَا فِيْهَآ اٰيَةً

بيا پيدا نه كې مونږ هلته ما سوا ديو كور دمسلمانانو څخه ، اوباقي پرېښووه مونږ په دې كې نښانه

لِّلَّذِيْنَ يَخَافُوْنَ الْعَذَابَ الْاَلِيْمَ ﴿٣٧﴾ وَفِيْ مُوْسٰٓى اِذْ اَرْسَلْنٰهُ اِلٰى

دهغه چا دپاره چې بېرېږي دعذاب دردناك څخه ، اونښانه ده په (حال) دموسى عليه السلام كې هركله

فِرْعَوْنَ بِسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلّٰى بِرُكْنِهٖ وَقَالَ سٰحِرٌ اَوْ مَجْنُوْنٌ ﴿٣٩﴾

چې وليږي مونږ فرعون ته دښكاره دليل سره ، بيا هغه مخ واړوى په خپل زورسره اووې ويل چې جادوګر دى يا ليونى

فَاَخَذْنٰهُ وَجُنُوْدَهٗ فَنَبَذْنٰهُمْ فِى الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيْمٌ ﴿٤٠﴾ وَفِيْ عَادٍ اِذْ

نو ونيوى مونږ دى او دده لښكر بيا مو وويشتى دي په درياب كې او په ده الزام وو ، اونښه ده په عاديانو كې

اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيْحَ الْعَقِيْمَ ﴿٤١﴾ مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ اَتَتْ عَلَيْهِ اِلَّا

هركله چې وليږله مونږ په هغوى باندې هوا دخير څخه خالي ، نه به يې پرېښووى يوشى په كوم چې به تيريده چې

جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيْمِ ﴿٤٢﴾ وَفِيْ ثَمُوْدَ اِذْ قِيْلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوْا حَتّٰى حِيْنٍ ﴿٤٣﴾

ذره ذره كړى به يې نه واى ، اونښه ده په ثموديانو كې هركله چې وويل سوه هغوى ته نفع واخلئ تريو وخت پورې

فَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ فَاَخَذَتْهُمُ الصّٰعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُوْنَ ﴿٤٤﴾ فَمَا

بيا مخ واړوى هغوى دخپل رب دحكم څخه بيا ونيول هغوى يوې چيغې او هغوى كتل پس

اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَّمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّنْ

طاقت یی ونه درلودی دپورته کیدو　او نه دبدلی　اخیستو　، اوهلاك سو قوم دنوح ﷺ

قَبْلُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٤٦﴾

د دوی څخه مخکی　دوی　وه　یو قوم　نافرمانه

لنډتفسیر: ابراهیم ﷺ ته دنبوت په فراست سره دا هم معلومه سوه چی علاوه دخوشخبری څخه د دوی هم څه مقصود سته نو دوی ته یی ووېل (چی) ښه نو(دا) وواياست چی) ستاسی لوی کار څه په مخکی دی؟ ای ملائکو! ملائکو ووېل چی مونږ دیو مجرم قوم (یعنی قوم دلوط ﷺ) طرف ته رالیږل سوی یو چی مونږ په دوی کلك سوی کانی وورو په کومو چی ستادرب دطرف څخه (یعنی په عالم غیب کی) خاص نښانی هم دی (چی بیان یی په سورة هودکی سوی دی او هغه) دحد څخه دتیریدونکو دپاره (دی ، مخ ته دالله ﷻ ارشاد دی چی هرکله په دی کلو دعذاب وخت نژدی سو) نو مونږ څومره چی ایماندار وه تول مود هغه ځای څخه جلاکړل ، نو بغیر دمسلمانانو دیو کور څخه بل یو کور (دمسلمانانو) مونږ هلته نه کی پیدا (داکنایه ده چی هلته بل هیڅ کور دمسلمانانو دسره نه وو ، ځکه چی دکوم شی وجود دالله ﷻ په علم کی نه وی هغه موجود کیدی هم نه سی) او مونږ په دی واقعه کی (دهمیشه دپاره) دداسی خلکو دپاره یو عبرت پرینبووی کوم چی دَدردناك عذاب څخه بیریږی او (مخ ته دحضرت موسیٰ ﷺ اوفرعون قصه واوری چی) دموسیٰ ﷺ په قصه کی هم عبرت دی ، هرکله چی مونږ دی فرعون ته دیوښکاره دلیل (یعنی معجزی) سره ولیږی ، نو ده سره دخپلو ارکانو دسلطنت مخ واړوی اوویی ویل چی داساحر یامجنون دی نو مونږ دی او دده لښکر ونیول او دریاب ته مو ورواچول (یعنی غرق مو کړل) او ده کاردملامتیاکړی وو او (مخ ته دعادیانو قصه واوری چی) دعادیانو په قصه کی هم عبرت دی ، کله چی مونږ په دوی نامبارکه هوا ولیږله په کوم شی چی به تیریده (یعنی دهغو شیانو څخه دکوموچی دهلاکیدو حکم وو په کوم شی چی به تیریدله) هغه به یی داسی کوی لکه یوشی چی ذره ذره سی (اومخ ته دثمودیانو قصه واوری) دثمودیانو په قصه کی هم عبرت دی ، کله چی دوی ته وویل سوه (یعنی حضرت صالح ﷺ ورته وفرمایل چی) نور لږ ورځی ارام وکی (یعنی که دکفر څخه ونه ګرځیداست نو لږ ورځی وروسته به هلاك سی) نو (په دی بیرولو هم) هغو خلکو دخپل رب دحکم څخه سرکښی وکړه ، نو دوی عذاب ونیول او دوی (ددی عذاب نښانی) لیدلی (یعنی هغه عذاب په ډاګه راغلی) نو نه ودریدای سول (بلکه پرمخی پریوتل لکه داقول دالله ﷻ دی جَاثِمِینَ) اونه یی (زمونږ څخه) بدله واخیستل سوه او د دوی څخه مخ ته دقوم دنوح ﷺ داحال سوی وو (یعنی په دی سبب سره چی) هغه لوی نافرمانه خلګ وه (هغوی مو هم هلاك کړی وه)

معلومات اومسئلي: په دی خبرو اترو کی چی کله ابراهیم ﷺ ته دا معلومه سوه چی دا میلمانه دالله ﷻ ملائکی دی نو پوښتنه یی وکړه چی تاسی په څه کار پسی تشریف راوړی دی ، دوی دحضرت لوط ﷺ په قوم دعذاب نازلولو ذکر وکی چی دده په قوم به دکانو باران کول کیږی ، اورول به هم دڅه غټو غټو

ډېرو ښځه نه وي، بلکه دخاورې ښځه جوړ سوی کلك کاڼي به وي .
مُسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَ : يعنی په دغو ډبرو به دالله ﷻ دطرف ښځه خاصي نښاني لګيدلي وي ، ځيني مفسرين وايي چي په هره ډبره دهغه سړي نوم ليکلی وو ، دکوم دهلاکولو دپاره چي دغه راليږل سوي وه اوهغه چي به کوم طرف ته تښتيدی هغه ډبره به ورپسي وه او په نورو ايتونوکي چي کوم ددی قوم دعذاب دا ذکر کړی دی چي جبرائيل ﷺ دا ټول ښار پورته کي اونسکور يې کې ، نو هغه ددی منافي نه ده چي اول يې ډبري پر اوروليو وي او دهغه ښځه وروسته يې ټوله مخکه سرچپه کړې وي .
دحضرت لوط ﷺ دقوم ښځه وروسته دحضرت موسٰی ﷺ او فرعون ذکر فرمايي ، په دی کی فرعون ته چي کله حضرت موسٰی ﷺ دحق پيغام ورکي نو دفرعون عمل يې دا ذکر وفرمايي ، فَتَوَلَّى بِرُكْنِهِ يعني فرعون دحضرت موسٰی ﷺ دطرف ښځه مخ واړوی اوخپل قوت يعني خپلو فوجونو اواميرانو د دولت طرف ته متوجه سو دَرُكْنِ لفظي معنٰی قوت دی دحضرت لوط ﷺ په کلام کی ، أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ، ددی معنٰی دپاره راغلی دی .
ددی ښځه وروسته دقوم عاد اوثمود او په اخر کی دقوم نوح واقعه يې بيان فرمايلی ده ، دا واقعات ددی ښځه مخ ته ښو واره تيري سوي دی .

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِن كُلِّ شَيْءٍ

اوجوړ کړی دی موږ آسمان په لاسو اوزموږ دهر ښځه قدرت سته، اومځکه خوره کړې ده موږ نو ښه ښه خوروونکي يو موږ کواو په هر شي

خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ ۖ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ

کې پيدا کړي دي موږ جوړې چي تاسي فکرو کړي، پس وتښتئ الله طرف ته زه تاسي ته دهغه دطرف ښځه بيرونکی

مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۖ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥١﴾

ښکاره يم ، او مه جوړ وی دالله سره بل معبود ، زه تاسي ته دهغه دطرف ښځه بيرونکی ښکاره يم ،

كَذَٰلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ

دغه شان چي د دوی ښځه مخکي خلقو ته کوم رسول راغی ، نو هغه ته يې دا وويل چي جادوګر دی

مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾ أَتَوَاصَوْا بِهِ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا أَنتَ

ياليونی، آيا داوصيت يې کړی دی اومړه سوي دي يو بل ته دا سي نه ده بلکه دا خلق سرکښه دي،نو ته واپس سه د

بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾ وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾

دوی ښځه نو په تاښه الزام نسته ، او نصيحت کوه ځکه چي نصيحت نفع ورکوي ايماندارو ته .

لنډ تفسير: او مونږ آسمان په (خپل) قدرت سره جوړ کړی او زمونږ وسيع قدرت دی او مونږ مځکه دفرش (په طور) جوړکړه نو مونږ (څنګه) ښه خپرونکی يو (يعنی په دی کی موڅنګه څنګه نفعی ايښی دی) او مونږ هرشی دوه دوه قسمه جوړکی (ددی قسم څخه مراد مقابل دی اوظاهره ده چی په هرشی کی څه ناڅه صفت ذاتيه ياعرضيه داسی معتبروی په کوم سره چی په بل شی کی ددغه صفت نقيض ياضد ملحوظ وی ددی مقابل شميرل کيږی لکه آسمان مځکه جوهرعرض، ګرمی يخ، خوږ تريخ، کوچنی لوی، خوشنمابدنما، رڼا تياره اودغسی نور) چی تاسی (په دی مصنوعاتو سره په توحيد باندی) پوه سی (اوای پيغمبره ﷺ دوی ته ووايه چی کله دا مصنوعات په يووالی دصانع دلالت کوی) نوتاسی (ته په کار دی چی په دی دليل ونيسی) دالله (دتوحيد) طرف ته منډی وهی (اواول خو په وجه دذکر سوو دليلونو په خپل عقل دتوحيد عقيده ضروری وګنی، بياپه دی سربيره) زه (هم) ستاسی (دپوهولو) دپاره دالله ﷻ دطرف څخه په ښکاره طور سره بيرونکی (جوړ سوی راغلی) يم (چی دتوحيد څخه منکر ته به عذاب وی نو دعذاب څخه دبيری په اعتبار سره عقيده دتوحيد نوره هم ضروری سوه) او (بياپه نور زيات وضاحت سره وايم چی دخدای سره بل هيڅ معبودمه مقرروی (دعنوان په تغير سره دتوحيد دمضمون په وجه سره دبيرولو بيا تاکيد دی چی) زه ستاسی (دپوهولو) دپاره دالله ﷻ دطرف څخه ښکاره بيرونکی (راغلی) يم (مخ ته دالله ﷻ ارشاد دی چی ته بيشکه په واقع کی نذير مبين يی لکه چی اوس ذکر سوه ليکن داستا مخالفين داسی جاهلان دی چی نعوذ بالله تاته کله ساحر کله مجنون وايی، نو ته صبرکوه ځکه چی څنګه دوی تاته وايی) دغه شان کوم (کافران) خلګ چی د دوی څخه مخ ته تيرسوی دی هغوی ته يو پيغمبر هم داسی نه دی راغلی کوم ته چی هغوی (يعنی ټولو ياځينو) ساحر يا مجنون نه وی ويلی (مخ ته دکفارو په دی قول سَاحِرٌ اَوْمَجْنُوْنٌ باندی په متفق کيدو تعجب وريادوی چی) اياپه دی خبره يی يوبل ته وصيت کړی راروان دی (يعنی دا اجماع داسی سوه لکه چی يوبل ته وايی اوپه مخه رواروان وی چی ګوری که يو رسول راسی نو تاسی هم زمونږ په شان واياست ، مخ ته دواقعی حقيقت بيان فرمايی چی يوبل ته وصيت خونه وو واقع سوی ، ځکه چی ځينی قومونه خو دځينو سره يوځای سوی نه دی) بلکه (وجه ددی اجماع او اتفاق دا سوه چی) دا ټول په جمع سرکښه خلګ دی (يعنی سبب ددی وينا سرکښی ده چونکی دا په دی ټولوکی مشترکه ده ، په دی وجه وينايی هم مشترکه سوه) نو (کله چی مخ ته خلګ هم داسی تير سوی دی او سبب ددی معلوم سو چی سرکښی ده نو) ته د دوی طرف ته خيال مه کوه (يعنی د دوی دتکذيب پروا اوغم مه کوه) ځکه چی پرتا هيڅ قسم الزام نسته (لکه دا قول دالله ﷻ دی چی ، وَلَا تُسْئَلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحِيْمِ) او (په اطمينان سره خپل منصبی کارکوه فقط) نصيحت کوه ځکه چی نصيحت کول (دکومو په قسمت کی چی ايمان نسته په هغوی خو به اتمام حجت وسی او دکومو په قسمت کی چی ايمان دی هغو) ايمان راوړونکو ته (هم اوکوم چی مخ ته مومنان دی ، دوی ته هم) نفع ورکړی (البته په نصيحت کی عامی فائدی اوحکمتونه دټولو په اعتبار سره دی ، ته دا کوه او دچا په ايمان نه راوړلو غم مه کوه)

معلومات اومسئلي : په تيرو آيتونوکی دقيامت اواخرت بيان او ددی په نه منونکو باندی دعذاب ذکر وو په دی آيتونوکی هم دحق تعالی دکامل قدرت بيان دی چی په دی سره دقيامت او په دی کی دمړو په

دوباره ژوندي کيدو چي کوم تعجب دمنکرانو دطرف څخه کيدي ، دهغه ازاله ده ، دارنگه دتوحيد داثبات اوپه رسالت دايمان تاکيد دي .

بَنَيۡنٰهَا بِاَيۡدٍ وَّاِنَّا لَمُوۡسِعُوۡنَ : لفظ دأَيۡدِ دقوت او قدرت په معنی کی راځی ، دلته حضرت ابن عباس ﷺ دأَيۡد دا تفسير فرمايلی دی .

فَفِرُّوۡۤا اِلَى اللّٰهِ : يعني منډي وهي دالله ﷻ طرف ته ، حضرت ابن عباس ﷺ فرمايي مراد دا دی چي دخپلو گناهونو څخه تښتي دالله ﷻ طرف ته دتوبی په ذريعه ، ابوبکر وراق او جنيد بغدادي ﷺ فرمايي چي نفس اوشيطان دگناهونو طرف ته دعوت ورکوونکي او لمسوونکی دی ، تاسی د دوی څخه وتښتي دالله ﷻ طرف ته پناه واخلی نو هغه به تاسی د دوی دشر څخه محفوظ کړی (قرطبی)

وَمَا خَلَقۡتُ الۡجِنَّ وَالۡاِنۡسَ اِلَّا لِيَعۡبُدُوۡنِ ﴿۵۶﴾ مَاۤ اُرِيۡدُ مِنۡهُمۡ مِّنۡ رِّزۡقٍ وَّمَاۤ اُرِيۡدُ اَنۡ

اوما پيريان او انسانان خالص دخپلی بندگی دپاره پيداکړی دی ، زه نه غوارم د دوی څخه رزق اونه غوارم چي

يُّطۡعِمُوۡنِ ﴿۵۷﴾ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الۡقُوَّةِ الۡمَتِيۡنُ ﴿۵۸﴾ فَاِنَّ لِلَّذِيۡنَ

ما ته خوراک را کړی ، بيشکه الله چي دی هغه رزق ورکوونکی زوآور مضبوط دی ، نو ددغو گناهگارو

ظَلَمُوۡا ذَنُوۡبًا مِّثۡلَ ذَنُوۡبِ اَصۡحٰبِهِمۡ فَلَا يَسۡتَعۡجِلُوۡنِ ﴿۵۹﴾ فَوَيۡلٌ

هم بوکه ډکه سوي ده لکه چي بوکه ډکه سوه د دوی دملگرو نو زما څخه تلوار مه کوی ، پس خرابی ده

لِّلَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا مِنۡ يَّوۡمِهِمُ الَّذِيۡ يُوۡعَدُوۡنَ ﴿۶۰﴾

منکرانو لره دورځی د دوی هغه څخه چي د دوی سره يي وعده سوی ده .

لنډتفسير: اوما پيريان اوانسانان (په اصل کی) ددی دپاره پيداکړی دی چي زماعبادت کوی (اوتبعاً اوتکميلاً للعبادة دپيريانو اوانسانانو په پيدائش نوری نفعی مرتب کيدل ددی منافی نه دی او دغه شان دځينو پيريانو اوانسانانو څخه دعبادت نه صادريدل هم ددی مضمون منافی نه دی ، ځکه چي مطلب ددی ، لِيَعۡبُدُوۡنِ : اراده تشريعی ده ، يعنی دوی ته دعبادت حکم ورکول ، نه دا چي اراده تکونيه ده يعنی په عبادت مجبور کول ، اوتخصيص دپيريانو او انسانانو په دی وجه دی چي دعبادت څخه مراد عبادت بالاختيار اوابتلاء دی او په ملائکوکی که څه هم عبادت سته ، ابتلاء نسته او په نورو مخلوقاتو ، حيواناتو او نباتاتو وغيره کی اختيار نسته ، مطلب دارشاد دا دی چي ماته مطلوب شرعی د دوی څخه عبادت کول دی ، باقی) زه دهغوی څخه (دمخلوق) درزق رسولو درخواست نه کوم اونه دا درخواست کوم چی دوی ماته خوراک راکړی الله ﷻ په خپله دی ټولوته رزق رسوونکی دی (نو مونږ ته ددی ضرورت څه وو چي مونږ دمخلوقاتو رزق رسانی د دوی متعلق کوو او هغه) قوت والا نهايت قوت والا دی (چي په ده کی دعجز ضعف اوڅه قسم احتياج عقلی احتمال هم نسته نو د دوی څخه دخوراک غوښتلو هيڅ امکان

هم نسته ، دا ترغيب سو مخ ته ترهيب دی چی کله دعبادت وجوب ثابت سو او دعبادت اهم رکن ايمان دی نو که داخلگ اوس هم په شرك اوكفر باندی مصر وی؛ نو (واوری چی) ددی ظالمانو (دسزا) هم نمبر (په علم الهی کی مقرر دی) لکه د دوی (دتيرو) هم خيالو نمبر چی (مقرر) وو (يعنی دهرمجرم ظالم دپاره دالله ﷻ په علم کی خاص خاص وخت مقرر دی ، دغه شان لمبر په لمبر دهر مجرم واری راځی نو هغه په عذاب کی نيول کيږی ، کله په دنيا او په اخرت دواړوکی اوکله صرف په اخرت کی) نو زما څخه دی (دعذاب) ژر طلب نه کوی (لکه چی د دوی عادت دی چی دعذاب واوری نو درواغجن یی گڼی څکه بيا تلوار کوی) غرض (دا چی هغه دلمبر ورځی راسی په کومو کی چی دټولو څخه زياته سخته ورځ دقيامت ده نو) ددی کافرانو دپاره به دهغه ورځی په راتللو لويه خرابی وی دکومی چی د دوی سره وعده کول کيږی (چنانچی په خپله سورة هم ددغه وعدی څخه شروع کيږی ، إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ، وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ او په دی سره دسورة دشروع او اخر حُسن ښکاره دی)

معلومات اومسئلي

(دپيريانو اوانسانانو دپيدا کولو مقصد)

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ : يعنی مونږ پيريان او انسانان دعبادت څخه ماسوا دبل کار دپاره نه دی پيدا کړی په دی کی دوه اشکاله په ظاهری نظرکی پيدا کيږی اول دا چی کوم مخلوق الله ﷻ دڅه خاص کار دپاره پيدا کړی دی او دا اراده یی هم ده چی دغه مخلوق دغه کارکوی نو په عقلی طور به دانا ممکنه او محاله وی چی بيادغه مخلوق ددغه کارڅخه انحراف وکی څکه چی دالله ﷻ دمشيت اوارادی څخه خلاف هر يو کار محال دی ، دوهم اشکال دا دی چی په دی آيت کی دانسان اوپيری پيدائش صرف په عبادت کی منحصر سوی دی حال دا دی چی د دوی په پيدائش کی علاوه دعبادت څخه نوری فائدی اوحکمتونه هم موجود دی ، داولنی اشکال په جواب کی ځينو مفسرينو حضراتو دامضمون صرف په مومنانو پوری مخصوص کړی دی ، يعنی مونږ مومنان پيريان اومومنان انسانان بغير دعبادت څخه دبل کار دپاره نه دی پيدا کړی اومومنان خوظاهره ده چی کم اوبيش دعبادت پابندوی داقول دضحاك اوسفيان وغيره دی اوپه دی ذکر سوی آيت کی دحضرت ابن عباس ﷺ په يو قرآئت کی لفظ دمومنين هم ذکر دی اوقرائت داسی دی ، وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ إِلَّا لِيَعْبُدُوا : په دی قرائت سره هم ددی تائيدکيږی چی دا مضمون صرف دمومنانو په حق کی راغلی دی اوپه لنډتفسيرکی ددی اشکال درفع کولو دپاره دا ويل سوی دی چی په دی آيت کی دالهی ارادی څخه مراد اراده تکوينی نه ده چی خلاف واقع کيدل یی محال دی ، بلکه اراده تشريعی ده يعنی داچی مونږ دوی صرف ددی دپاره پيدا کړی دی چی مونږ دوی دعبادت دپاره ماموره کړو ، أمرِ الهی چونکی دانسانی اختيارسره مشروط سوی دی ، ددی خلاف واقع کيدل محال نه دی يعنی الله ﷻ خو حکم دعبادت ټولوته ورکړی دی ، مگر ددی سره یی اختيار هم ورکړی دی ، په دی وجه چی چاخپل خدای ورکړی اختيار صحيح خرڅ کی ، په عبادت کی شروع سو اوچا دا اختيار غلط استعمال کی او دعبادت څخه منحرف سو ، دا قول دحضرت علی کرم الله وجهه څخه بغوی نقل کړی دی او زياته ښه اوبی غباره توجيه هغه ده کومه چی په تفسيرِ مظهری کی

سوي ده چې مراد دا يت دا دی چې مونږ د دوی پیدائش په داسی انداز سره کړی دی چې په دوی کی استعداد اوقابلیت دعبادت کولو وی چنانچې دهر يوه پیری او انسان په فطرت کی دا استعداد قدرتی موجود دی ، بیا څوك دا استعداد په صحیح مصرف کی خرځ کړی او کامیاب سی ، څوك دا استعداد په خپلو ګناهونو اوشهواتو کی ضائع کوی .

او ددی مضمون مثال هغه حدیث دی په کوم کی چې نبی کریم ﷺ فرمایی ، كُلُّ مَوْلُـوْدٍ يُوْلَـدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَاَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهٖ اَوْ يُمَجِّسَانِهٖ : يعنى هر پيداكيدونكى بچى په فطرت پيداكيږى ، بيا دده موراوپلاردى «ددى فطرت څخه واړوى» څوك يې يهودى جوړوى څوك مجوسى» په فطرت دپيداكيدوڅخه مراد داكثرو عالمانو په نزد په دين اسلام باندى پيدا كيدل دى .

نو لكه څنګه چې په دى حديث كى دا ښوول سوي ده چې په هر انسان كى په فطرى اوخلقى طور دايمان اواسلام استعداد اوصلاحيت ايښى دى بيا كله دده مور اوپلار داصلاحيت ضائع كړى اودكفر په طريقو يې وغورځوى دغه شان په دى آيت كى دَالاَّ لِيَعْبُدُوْنِ : دا مطلب كيدى سى چې دپيريانو اوانسانانو په هر فردكى الله ﷻ استعداد اوصلاحيت دعبادت ايښى دى . والله تعالى اعلم

او د دوهم اشكال جواب په لنډ تفسير كى دا راغلى دى چې ديومخلوق دعبادت دپاره پيداكول دده څخه دنورو فائدو او نفعو نفى نه كوى . مَا اُرِيْدُ مِنْهُمْ مِّنْ رِّزْقٍ الاية : يعنى ماپيريان اوانسانان ددى دپاره نه دى پيداكړى چې ګويا دعامو انسانانو دعادت مطابق ورڅخه زه څه خپله فائده اخلم چې دوى رزق پيداكړى زما دپاره يازما دنورمخلوق دپاره يا دا چې دوى يې وګټى او په مايې وخورى ، دا ټول كلام دانسان دعام عادت مطابق وسو څكه چې دلوى څخه لوى انسان چې كوم غلام اخلى اوخرڅ په كوى نومقصد يې ددغو غلامانو څخه خپل كار اخيستل، په خپلو ضرورتونو اوكارونوكى ورڅخه مدد اخيستل اوڅه ګټل اومالك ته وركول وى، حق تعالى ددى ټولو شيانو څخه پاك اوبالا او برترذى ، په دى وجه فرمايى چې د دوى دپيدا كولو څخه زما خپله څه نفع مقصودنه ده .

ذَنُوْبًا ، لفظ دَذَنُوْبَ په زور دذال سره په اصل كى غټى بوكى ته ويل كيږى اودكلو په عاموڅاهانو باندى داوبو ډكولو دپاره په غرض دسهولت دډكولو لمبر او وار مقرركول كيږى ، هر يو اوبه ډكوونكى په خپل وار اوبه ډكوى په دى وجه دلفظ دَذَنُوْب معنٰى دلته دوار او حصى دپاره سوي ده ، مراد دا دى چې څنګه امتونو ته په خپل خپل وخت كى دعمل كولو موقع او وار وركول سو، كوموخلګو چې په خپل واركى كار ونه كى ، هغه هلاك او برباد اوپه عذاب كى ونيول سوه ، دغه شان دموجوده مشركانو هم وار او وخت مقرر دى ، كه تر دغه وخته پورى دوى دخپل كفر څخه منع نه سول نو دخداى عذاب به دوى يو وخت هم په دى دنيا كى اوكه نه وى نو په آخرت كى به يې خامخا نيسى ، په دى وجه دوى ته ووايه چې خپله تلوارى پريږدى ، يعنى دا كفار چې كوم په طور د درواغجن كولو دا وايى چې كه مونږ واقعى مجرمان يو او په مجرمانو عذاب راتلل ستا په قول سره ثابت وى نو بيا په مونږ عذاب ولى نه راځى ؟ د دوى جواب دا دى چې عذاب په خپل مقرره وخت باندى او په خپل وار راځى ، ستاسى وارهم راتلونكى دى نو تلوارى مه كوى .

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

سُورة الذاريات نن دوشبه (۲۱) ربيع الاول ـــ ۱۳۹۱ ـــ سنه هـ بالدى پوره سو .

﴿سورة الطور﴾

سُورَةُ الطُّورِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ تِسْعٌ وَأَرْبَعُونَ آيَةً وَفِيهَا رُكُوعَانِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة الطور په مکه کی نازل سو او په دی کی یو کم پنځوس (۴۹) آیتونه او دوې (۲) رکوع ګانی دی.

شروع کوم په نوم سره دالله ﷻ چی بی حده مهربانه اونهایت رحم والا دی .

وَالطُّوْرِ ۝۱ وَكِتٰبٍ مَّسْطُوْرٍ ۝۲ فِيْ رَقٍّ مَّنْشُوْرٍ ۝۳ وَّالْبَيْتِ الْمَعْمُوْرِ ۝۴

قسم دی په طور ، او په لیکلی سوی کتاب ، په خپور سوو پانو کی ، او په آباد کور

وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوْعِ ۝۵ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُوْرِ ۝۶ اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ۝۷

او په لوړ چت ، او په جوشیدونکی دریاب ، بیشکه عذاب درب ستا واقع کیدونکی دی ،

مَّا لَهٗ مِنْ دَافِعٍ ۝۸ يَّوْمَ تَمُوْرُ السَّمَآءُ مَوْرًا ۝۹ وَّتَسِيْرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ۝۱۰

نسته څوک ددی دفع کوونکی ، په کومه ورځ چی وښوری اسمان په ښوریدو ، او روان سی غرونه په روانیدو

فَوَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ۝۱۱ الَّذِيْنَ هُمْ فِيْ خَوْضٍ يَّلْعَبُوْنَ ۝۱۲

نو خرابی ده په دغه ورځ دروغجن کوونکو لره ، کوم چی خبری جوړوی لوبی کوونکی

يَوْمَ يُدَعُّوْنَ اِلٰى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ۝۱۳ هٰذِهِ النَّارُ الَّتِيْ كُنْتُمْ بِهَا

په کومه ورځ چی دکه کړل سی جهنم ته په دکه کولو ، دا دی هغه اور کوم چی تاسی

تُكَذِّبُوْنَ ۝۱۴ اَفَسِحْرٌ هٰذَآ اَمْ اَنْتُمْ لَا تُبْصِرُوْنَ ۝۱۵ اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوْٓا

دروغجن ګڼی ، اوس آیا دا جادو دی یا تاسی وینی نه ؟ ور دا خل سی دی ته نو که صبر کوی

اَوْ لَا تَصْبِرُوْا سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝۱۶

او که صبر نه کوی ، برابر ده تاسی لره تاسی ته هغه بدله درکول کیږي کوم چی تاسی کول ،

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَاكِهِينَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ

کوم چی بیریدونکی دی هغه په باغونو کی دی او نعمتونو کی ، میوی خوړونکی کوم چی دوی ته ورکړل ددوی رب

وَوَقَاهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ

او وساتل دوی رب د دوی دعذاب د دوزخ څخه ، خوری اوڅښی په خوند سره بدله دهغو کارونو

تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ ۖ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾

چی تاسی کول ، تکیه وهونکی په تختونو خپرو سوو په قطار ، او واده به کړو دوی ته حوری غټ سترګی ،

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ

او کوم خلق چی ایمان راوړی اود دوی په لار ولاړ سی ، اولاد د دوی په ایمان وبه رسوو مونږ دوی ته اولاد د دوی

وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ ۚ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾

او کم به نه کړو مونږ د دوی څخه عمل د دوی یوه ذره ، هر سړی په خپله ګټه کی منبتی دی ،

وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْسًا

او پرله پسی ورکړی مونږ دوی ته میوی او غوښی دکوم شی چی دوی غواړی تښتوی به دیو بل څخه په دی کی پیالی ،

لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ

چی نه به په دغو شرابو کی بی هوښی وی او نه په ګناه کي اچول او ګرځی به په دوی باندی هلکان د دوی ګویا ملغلری دی

مَكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوا إِنَّا كُنَّا

په غلاف کی دننه ، او مخامخ به وی ځینی ځینو ته دیو بل څخه به پوښتنه کوی ، وایی به مونږ وو ددی

قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾

مخکی په خپلو کورونو کی بیریدونکی ، پس احسان وکی الله په مونږ او وی ساتلو دعذاب ګرم څخه

إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ ۖ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

مونږ وو مخکي په بللی به مو هغه ، بیشکه هغه دی نیک سلوک والا مهربانه .

لنډتفسير: قسم دی په طور (غر) او په هغه کتاب چی په ښکاره کاغذکی ليکلی دی (مراد ددی څخه اعمال نامه ده دکوم په نسبت چی په نورو آيتونوکی راغلی دی ، كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا: او په کوم شی کی چی دغه ليکل سوي ده ، هغه ته ږی ئشتبِهًا کاغذ وويل) او (قسم دی) په بيت المعمور (چی په اووم آسمان کی عبادت خانه ده دملائکو لکه په درکی دی مرفوعًا) او (قسم دی) په لوړ چت (مراد آسمان دی الله فرمايی وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا : او فرمايی الله ﷻ ، اَللّٰهُ الَّذِی رَفَعَ السَّمَاوَاتِ : او دا تفسير دحضرت علی ﷺ په صحيح سند سره په کنزالعمال کی دمستدرك اوحاکم څخه روايت دی) او (قسم دی) په درياء شورکوم چی (داوبو څخه) ډك دی (مخ ته جواب دقسم دی) چی بيشکه ستا درب عذاب به خامخا واقع کيږی څوك يی منع کولی نه سی (او دا به په هغه ورځ واقع کيږی) په کومه ورځ چی به آسمان وښوريږی اوغرونه به (دځپل ځای څخه) ليری سی (مراد دقيامت ورځ ده اوځپرول په اعتبار دمعنٰی متبادر وی يامراد ددی څخه ځيريدل دی کوم چی په نورو آيتونوکی دی ، فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ : په روح المعانی کی دابن عباس ﷺ څخه دواړه تفسيرونه نقل دی او په دواړوکی څه تعارض نسته ، مخ ته وروسته د دواړو تحقق کيدی سی ، او دلته دغرونو په ځنګ کيدل ذکر دی اوپه نورو آيتونوکی ذره ذره کيدل بيا الوتل ذکردی، لکه دا قول ، يَنْسِفُهَا رَبِّیْ او دا قول ، وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا فَكَانَتْ هَبَاءً : او په دی قسمونوکی دا مقصد ذهن ته نژدی کول دی ، دکوم دپاره چی قسم اخيستل سوی دی اوهغه دا چی دقيامت دوقوع اصل وجه جزاء اوسزاء ده او په مجازات کی مدار دکار شرعی احکام دی ، نو دطُور په قسم اخيستوکی اشاره وسوه چی الله ﷻ صاحب کلام اواحکام دی ، بيا ددی احکامو مخالفت ياموافقت مبنی ده دمجازات، په عمل نامه باندی په قسم اخيستلوکی اشاره وسوه ، ددی مخالفت ياموافقت محفوظ کيدو يامنضبط کيدوته مجازات په دی هم موقوف دی چی داحکام الٰهی اطاعت ضروری وی ، دبيت المعمور په قسم کی اشاره وسوه چی عبادت داسی ضروری امر دی چی ملائکو ته هم باوجود ددی چی د دوی دپاره جزا اوسزا نسته ، ددی څخه نه دی خلاص سوی ، بيا نتيجه دمجازات دوه شيان دی جنت او دوږخ ، دآسمان په قسم کی اشاره وسوه چی دجنت مکان داسی لوړ دی لکه آسمان ، او دبحرمسجورپه قسم کی اشاره وسوه چی دوږخ هم داسی خوفناك شی دی لکه سمندر، دتخصيص دا وجه داقسامو دتقسيم کيدی سی او دنفسِ قسم توجيه دسورة حجر دايت لَعَمْرُكَ لاندی اوغرض اوغايت يی دسورة صافات په شروع کی تيرسوی دی ، مخ ته ددغه ورځی ځينی واقعات ارشاد فرمايی چی کله داثابته سوه چی دمستحقينو دعذاب دپاره به عذاب ضرور واقع کيږی) نوکوم خلګ چی (دقيامت اونوروحق کارونو اوتوحيد او رسالت) درواغجن کوونکی دی (او) کوم چی (دتکذيب) په مشغله کی په بی هوښی سره لګيدلی دی (چی په دی سره دغه مستحق دعذاب سوی دی) دهغوی به په دغه ورځ لويه کم بختی راسی، په کومه ورځ چی به دوی د دوږخ داور طرف ته ورديکه سی (ځکه چی په خوشحالی هغه ته څوك نه ورځی ، بياچی کله د دوی دغورځولو وخت سی نو په داسی حالت سره به يی نيسی ورغورځوی به يی، فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِی وَالْأَقْدَامِ : او دوی ته به دوږخ وښوول سی او زَجْرًا به ورته وويل سی چی دا هغه دوږخ دی کوم چی به

تاسی دروغجن کوی (یعنی په کومو آیتونوکی چی ددی خبر وو هغه به مو دروغجن کوله اودارنګه دغو ایتونو ته به سحر وایه ، خیر دغه خوستاسی په نزد سحروو) نوایا دا (هم) سحردی (وګوری او وواياست) یاداچی تاسی ته (اوس هم) په نظر نه راځی (لکه چی په دنیاکی دنظر نه راتلو په وجه سره منکر سوی واست ښه نو اوس) په دی کی دا خل سی بیا برابره خبره ده که (په دی کی) صبرکوی اوکه صبرنه کوی ستاسی په حق کی دواړی خبری برابری دی (نه داسی کیدی سی چی ستاسی په واویلا سره تاسی ته نجات حاصل سی، اونه داسی کیدی سی چی ستاسی په تسلیم او انقیاد اوسکوت باندی رحم وسی او ویستل سی ، بلکه همیشه به په دی کی پاته کیدل وی) اوځنګه چی تاسی کول هم هغسی بدله به تاسی ته درکول سی (تاسی کفر کوی کوم چی دټولوڅخه لویه نافرمانی اودالله ﷻ دحقوقو اوغیرمتناهی کمالاتو ناشکری ده ، نو په بدله کی به د دوزخ پاته کیدل دهمیشه دپاره نصیب وی کوم چی سخت اوغیرمتناهی عذاب دی (مخ ته ددی داضدادو بیان دی یعنی) پرهیزګاره خلګ به بیشکه (دجنت) په باغونو اوسامان دعیش کی وی (او) هغوی ته چی کوم شیان (دعیش اوارام) دهغوی پروردګار ورکړی وی په هغه سره به یی زړونه خوشحاله وی او دهغوی پروردګار به هغوی دعذاب د دوزخ څخه محفوظ کړی (او په جنت کی به یی داخل کی ، وبه فرمایی ورته چی) ښه خوری چښی یی په خوند سره دخپلو (هغو نیکو) عملونو په بدله کی (کوم چی په دنیاکی تاسی کول) تکیه لګوونکی پرتختونو کوم چی برابر غوړول سوی دی او مونږ به دهغوی دښائسته غټو سترګو والاوو سره (یعنی دحورو سره) ودونه وکړو (داحال خو دټولو ایماندارو سو) او (مخ ته دهغو خاصو مومنانو ذکردی دکومو اولاد چی هم ایماندار وو، نو ارشاد دی چی) کوم خلګ چی ایمان راوړی او د دوی اولاد هم په ایمان کی د دوی ملګری سول (یعنی هغو هم ایمان راوړی ، که څه هم په عملونوکی هغوی دخپلو پلارانو مرتبی ته ونه رسیدل لکه چی عدم ذکر داعمالو ددی قرینه ده اودارنګه په حدیث کی وضاحت دی ، كَانُوْا دُوْنَهٗ فِي الْعَمَلِ وَكَانَتْ مَنَازِلُ اٰبَآئِهِمْ اَرْفَعَ وَلَمْ يَبْلُغُوْا دَرَجَتَكَ وَعَمَلَكَ، رَوَاهَا فِي الدُّرِّ الْمَنْثُوْرِ. نوګویا چی د دوی په عمل کی دکمی مقتضا دا وه چی د دوی درجه هم کمه وی لیکن ددغو مومنانو پلارانو داکرام او خوشحالولو دپاره) مونږ به دهغوی اولاد هم (په درجه کی) دهغوی سره شامل کو او (ددی شاملولو دپاره) به مونږ دهغوی (یعنی متبوعینو جنتیانو) دعمل څخه څه شی کم نه کو (یعنی داسی به نه کوو، چی ددی متبوعینو ځینی عملونه واخلو او د دوی اولاد ته یی ورکو او دواړه برابر کو، مثلاً دیوه سړی سره شپږ سوه روپی اودیوه سره څلور سوه او د دواړو برابرول مقصود وی نو ددی یوصورت خودا کیدی چی دڅاسره شپږ سوه روپی وی دده څخه سل واخلی اوڅلورو سوو والا ته ورکول سی چی د دواړو سره پنځه پنځه سوه سی اوبل صورت کوم چی دکریمانو دشان لائق دی دا دی چی دشپږو سوو والا څخه هیڅ وانخلی بلکه دی څلور سوو والا ته دوه سوه دخپل طرف څخه ورکړی اودواړه برابر کړی ، نو مطلب دا دی چی هلته به اول صورت نه واقع کیږی چی اثر یی دا وی چی دمتبوع څخه دعملونو دکمیدوپه وجه سره دی لاندی درجی ته را وستل سی او تابع لږ پورته پسی بوتلل سی او دواړه په یوه متوسطه درجه کی پاته کړی ، داسی به نه وی بلکه بل صورت به واقع سی متبوع به په خپله لوړه درجه کی وی اوتابع به ورپسی هلته ورسول

سی او په متبوع او اولاد کی دایمان شرط څکه دی چی که دغه اولاد مومنان نه وی نو دمومنانو پلارانو سره نه سی یوځای کیدی څکه چی دکافرانو څخه هر سړی په خپلو عملونو (دکفر) کی به محبوس (په اور کی او نیول سوی) وی (لکه دا قول دالله ﷻ، كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ : په درکی دا تفسیر دحضرت ابن عباس ؓ څخه دی یعنی دنجات هیڅ صورت یی نسته ، په دی وجه د دوی یوځای کیدل دمومنانو پلارانو سره نه سی متصور کیدی ، په دی وجه په یوځای کیدوکی ایمان داولاد شرط دی) او (مخ ته بیا دمطلق ایماندارو اوجنتیانو بیان دی چی) مونږ به دوی ته میوی اوغوښی دځه قسم څخه چی د دوی خوښی وی روزانه زیاتی ورکوو (او) هلته به په خپل مینځ کی (په طور دخوش طبعی دشرابو) جامونه دیوبل تښتوی را تښتوی چی په دغو (شرابو) کی به نه بی ځایه کیدل وی (څکه چی نشه به په کی نه وی) اونه به څه عبثی خبری (دعقل اوپوهی څخه خلاف) وی اود دوی خواته به (دمیوو وغیره راوړلو دپاره) داسی هلکان ځی راځی (دا هلکان به څوك وی ددی تحقیق به په تفسیر دسورة واقعه کی راسی) کوم چی به خاص د دوی (دخدمت) دپاره وی (او د ډیر حسن اوجمال څخه به داسی وی چی) ګویا په حفاظت سره اینبوول سوی مغلری دی (چی ذره ګرد اوغبار نه وی پر ، اوشان وشوکت یی داعلی درجی وی) او (دوی ته به روحانی خوشحالی هم حاصله وی ، چنانچی په دی کی دیوی بیان دا دی چی) دوی به یو بل ته مخامخ سی ، خبری به کوی (اوپه خبروکی) به دا هم وایی چی (کرار کرار) مونږ خو ددی څخه مخکی په خپلو کورونو (یعنی په دنیا) کی (دکار دانجام څخه) ډیر بیریدلو نو خدای ﷻ په مونږ لوی احسان وکی اومونږ یی د دوزخ دعذاب څخه خلاص کړو (او) مونږ ددی څخه مخ ته (یعنی په دنیاکی) دده څخه دعاګانی غوښتلی (چی مونږ د دوزخ څخه محفوظ کړی اوجنت ته مو بوزی نو الله ﷻ زمونږ دعا قبوله کړه) هغه واقعی لوی احسان کوونکی مهربان دی (اوپه دی مضمون سره خوشحالی کیدل ظاهر دی اوچونکی دا کار په دوه حیثیته سره نعمت وو یوفی نفسه دعذاب څخه محفوظ کیدل ، دوهم زمونږ دناکارو بندګانو غرض قبلول ، په دی وجه په دوو عنواناتو سره یی تعبیر وسو)

معلومات اومسئلی : وَالطُّوْرِ : دطور معنی په عبرانی ژبه کی دغر ده چی درختی په راختلی وی ، دلته دطور څخه مراد هغه طورِ سینین دی کوم چی دمدین په مخکه کی واقع دی ، په کوم چی حضرت موسیٰ ؑ دالله ﷻ سره خبری کړی وی .

په ځینو روایتونو دحدیث کی دی چی په دنیاکی څلور غرونه دجنت دی په دغوکی یو طور دی (قرطبی) په طور باندی په قسم اخیستو سره دده خاص تعظیم اوتشریف طرف ته هم اشاره ده او دی طرف ته هم چی دالله ﷻ دطرف څخه دبندګانو دپاره څه کلام اواحکام راغلی دی دکوموپابندی چی په دوی فرض ده

وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ فِي رَقٍّ مَّنْشُورٍ : رَقٌ په اصل کی نری باریکی څرمنی ته ویل کیږی کومه چی به دلیکلو دپاره دکاغذ په ځای جوړیده ، مراد ددی څخه هغه شی دی په کوم چی لیکل سوی وی ، په دی وجه ددی ترجمه په کاغذ سره کول کیږی او دکتاب مسطور څخه مراد یاخو دانسان عمل نامه ده ، لکه چی په لند تفسیرکی لیکل سوی دی اوځینو مفسرینو ددی څخه مراد قرآن کریم اخیستی دی (قرطبی)

(آسماني كعبه بيت المعمور)

وَالْبَيْتِ الْمَعْمُوْرِ: بيت معمور په آسمان کی دملائکو کعبه ده ، ددنیا دکعبی بالمقابل ده ، دصحیحینو داحادیثو څخه ثابته ده چی دمعراج په شپه کله چی نبی کریم ﷺ اووم آسمان ته ورسیدی نودوی دبیت المعمور طرف ته بوتلل سو کوم ته چی روزانه اویا زرره ملائکی دعبادت دپاره داخلیږی ، بیا هیڅکله دوی ته دوباره دلته دراتلو نوبت نه راځی (ځکه چی روزانه دنورو نوو ملائکو لمبر وی) ابن کثیر
بیت معمور داووم آسمان داوسیدونکو ملائکو کعبه ده ، په دی وجه دمعراج په شپه کی کله چی نبی کریم ﷺ بیت معمور ته ورسیدی نوو لیدل چی حضرت ابراهیم ﷺ ددی دیوال ته تکیه لګولی ناست دی چونکی هغه ددنیا دکعبی بانی وو ، الله ﷻ ددی په جزا کی دآسمان دکعبی سره هم دده خاص تعلق قائم کی (ابن کثیر)

وَالْبَحْرِ الْمَسْجُوْرِ: دبحر څخه مراد سمندر دی ، اومَسْجُوْر دَسَجَرْ څخه مشتق دی چی دډیرو معانیو دپاره استعمالیږی ، یوه معنی یی داور بلیدل هم دی ، ځینو مفسرینو حضراتو دلته دامعنی اخیستی ده چی قسم دی په سمندر چی اوربه جوړ سی ، په دی کی اشاره دی طرف ته ده چی دقیامت په ورځ به ټول سمندر اورجوړ سی ، لکه چی په نورو آیتونو کی دی ، وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ: یعنی چار چاپیره سمندر به ټول یو اور جوړ سی په میدان دحشرکی جمع سوی انسانان به راګیر کړی ، دا معنی حضرت سعیدبن مسیب ﷺ دحضرت علی ﷺ څخه نقل کړي ده ، حضرت ابن عباس ﷺ اوسعید بن مسیب رحمه الله، مجاهد رحمه الله، عبید الله بن عمیر ﷺ هم دا تفسیر کړی دی (ابن کثیر)
دحضرت علی ﷺ څخه یو یهودی پوښتنه وکړه چی جهنم کوم ځای دی؟ نو دوی وفرمایل سمندر دی ، یهودی هم چی دتیرو کتابونو عالم وو ، ددی تصدیق وکی (قرطبی)
اوحضرت قتاده ﷺ وغیره دَمَسْجُور معنی، مَمْلُوْ کړی ده ، یعنی داوبو څخه ډك ابن جریر دامعنی اختیار کړي ده (ابن کثیر) دا معنی په لنډ تفسیرکی لوړه بیان سوي ده .

اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ۙ مَّالَهٗ مِنْ دَافِعٍ (بیشکه ستادرب عذاب به واقع کیږی هغه ته څوك دفع کوونکی نسته) دا جواب دقسم دی لوړپه طور، دصحیفو دعملونو، بیت المعمور، آسمان، سمندر چی دکوم مضمون دپاره قسمونه اخیستل سوی دی ، دهغه دا بیان دی چی په کفارو باندی به دالله ﷻ عذاب ضرور واقع کیږی.
دفاروق اعظم ﷺ واقعه: حضرت فاروق اعظم ﷺ یوه ورځ سورة طور ووایه چی دی آیت ته راورسیدی نو یو سوړ اسویلی یی وکی چی بیا ددی څخه وروسته شل ورځی بیمار وو ، خلګ به یی پوښتنی ته راتلل مګر چا ته دا معلومه نه سوه چی دابیماری څه ده (ابن کثیر)
حضرت جبیربن مطعم ﷺ فرمایی چی زه دمسلمانیدو څخه مخکی یووارمدینی طیبی ته ددی دپاره راغلم چی دنبی کریم ﷺ سره دبدر دقیدیانو متعلق خبری وکړم زه چی راورسیدم نونبی کریم ﷺ دماښام په لمانځه کی سورة طور وایه اواوازیی دمسجد څخه دباندی رارسیدی کله چی یی دا آیت ووایه، اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ مَّالَهٗ مِنْ دَافِعٍ: ناڅاپه زماداحالت سوچی ګویازما زړه دبیری څخه څیری سو ، مافوراً اسلام قبول کی ما ته دغه وخت داسی محسوسیده چی زه به ددی ځای څخه اخواته نه سم چی عذاب به په ما راسی (قرطبی)

يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا : په لغت کی رپیدونکی حرکت ته مَوْر ویل کیږی دآسمان رپیدونکی حرکت کوم چی به دقیامت په ورځ وی دا دهغه بیان دی.

(په شرط دایمان سره دبزرگانو سره نسبي تعلق به په اخرت کي هم نفع ورکي)

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ (یعنی هغه خلک کوم چی ایمان راوړی او دهغوی اولاد هم په ایمان کی د دوی تابع سی یعنی ایمان راوړی نو مونږ به د دوی اولاد هم په جنت کی د دوی سره یوځای کو) دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ به دمومنانو صالحانو اولاد هم د دوی دبزرگانو پلارانو درجی ته ورسوی ، که څه هم هغوی دعمل په اعتبار سره ددغه درجی مستحق نه وی ، ددی دپاره چی ددغو بزرگانو سترگی یخی سی (رواه الحاکم والبیهقی فی سننه والبزاز وابو نعیم فی الحلیة وابن المنذر وابن جریر وابن ابی حاتم ، ازمظهری)

اوطبرانی دحضرت سعید بن جبیر ﷺ څخه روایت کړی دی ، هغه وایی چی حضرت ابن عباس ﷺ فرمایلی دی او زماگمان دا دی چی هغوی دا دنبی کریم ﷺ څخه روایت کړی دی چی کله یوسړی جنت ته داخل سی نو دخپل مور او پلار اوښځی او اولاد په حقله به پوښتنه وکی (چی هغه کوم ځای دی؟) ده ته به وویل سی چی هغه ستا درجی ته نه دی را رسیدلی (په دی وجه دهغوی په جنت کی جلا مقام دی) داسړی به عرض وکی چی ای زما پروردگاره! ماچی کوم عمل کړی وو ، هغه مادځان او ددی ټولو دپاره کړی وو، نو دالله ﷻ دطرف څخه به حکم وسی چی هغوی هم دی درجی ته په جنت کی دده سره راورسوی(ابن کثیر)

حافظ ابن کثیر ددی ذکر سوو روایتونو دنقل کولوڅخه وروسته فرمایی چی په اخرت کی ددی روایـرنو څخه دا ثابته سوه چی دصالحانو پلرونو په برکت سره به د دوی اولادته فائده ورسیږی اوپه عمل کی د دوی ددرجی دکمیدو باوجود به دخپلو صالحانو پلارانو درجی ته ورسول سی ، ددی بل مخ چی دصالح اولاد په وجه به والدینو ته نفع رسیږی ، دا هم په حدیث سره ثابت دی ، په مسنداحمد کی دحضرت ابوهریره ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ به په جنت کی دخپلو ځینو نیکوبندگانودرجه د دوی دعمل دمناسبت څخه ډیره لوړه کړی نو دوی به پوښتنه وکړی چی زما پروردگاره ماته دامقام اودرجه دکوم ځای څخه حاصله سوه (زماعمل خو ددی قابل نه وو) نو جواب به ورکول سی چی ستاسی اولاد ستاسی دپاره دعا اواستغفار وکی ، دا دهغه اثر دی (رواه احمد وقال ابن کثیر اسناده صحیح ولم یخرجوه ولکن له شاهد فی صحیح مسلم عن ابی هریرة ﷺ)

وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ : ءَالَتْ او اِیلاَت لفظی معنی کمول دی (قرطبی) معنی دایت دا ده چی دصـالحینو اولاد به د دوی دعمل د درجی څخه لوړ کړی دصالحانو سره به یی یو ځای کولو دپاره داسی ونه کړی چی دصالحانو دعمل څخه به څه کم کړی او د دوی داولاد عمل به په پوره کړی، بلکه دخپل فضل څخه به یی دهغوی سره برابر کړی.

كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ : یعنی هرانسان به په خپل عمل کی بندوی داسی به نه وی چی دبل گناه به پرده وروا‌ړوی ، یعنی لکه څنگه چی په تیر ایت کی دصالحانو داولاد څخه به دصالحانو په خاطرسره درجه زیاته کړی ، داعمل به په نیکیو کی خو وی ، په گناهونو کی به دیو دگناه اثر پربل نه لویږي (ابن کثیر)

فَذَكِّرْ فَمَآ أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَّلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِۦ رَيْبَ

نو ته نصيحت کوه چی ته دخپل رب په فضل سره نه دپيريانو څخه خبر اخيستونکی يی او نه ليونی يی ، آيا
وايی چی دا شاعر دی مونږ انتظار کوو په ده دګردش ،

الْمَنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا۟ فَإِنِّى مَعَكُم مِّنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾ أَمْ تَأْمُرُهُمْ

دزمانی ، ته ووايه تاسی انتظار کوی زه هم تاسی سره انتظار کوونکی يم ، آيا د دوی عقلونه

أَحْلَامُهُم بِهَٰذَآ ۚ أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٣٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُۥ ۚ بَل

دوی ته دا ښيی يا دا خلق په شرار کی دی ، يا وايی چی دا قرآن ده پخپله جوړی کړی دی داسی نه ده

لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا۟ بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِۦٓ إِن كَانُوا۟ صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾ أَمْ

بلکه دوی يقين نه کوی ، پس په کار ده چی راوړی يوه خبره ددی په شان که دوی رښتينی وی ، آيا

خُلِقُوا۟ مِنْ غَيْرِ شَىْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا۟ السَّمَاوَاتِ

دوی پيدا سوی دی دڅانه ، يا دوی دی پيدا کوونکی ، يا دوی جوړ کړی دی اسمانونه

وَالْأَرْضَ ۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ عِندَهُمْ خَزَآئِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ

او مځکه داسی نه ده بلکه دوی يقين نه کوی ، يا د دوی سره دی خزانی د رب ستا يا دوی يی

الْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ ۖ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُم

دا روغه دی، يا د دوی سره ځينه ده چی په هغه سره اوری پس په کار دی چی راوړی کوم چی يی اوريدلی وی

بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ أَجْرًا

سند ښکاره دهغه څخه ، آيا دهغه دپاره لوڼی دی او تاسی دپاره زامن ، يا ته غواړی د دوی څخه

فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾ أَمْ عِندَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾

اجر پس دغه تاوان په دوی بار دی ، آيا دوی سره خبر دی دغيبو پس دوی هغه ليکی ،

أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا ۖ فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ

یا غواړي څه تدبیر کول ، پس کافران راځي په تدبیر کې ، آیا دوی لره

إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾ وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ

بل معبود دی دالله څخه ماسوا ، هغه الله پاك دی ، د دوی دشرك جوړولو څخه ، او كه ووینی یوه تخته

السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرْهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ

داسمان څخه راغورځیدونکی وبه وایی چی دا وریځ ده کلکه سوی ، پس پریږده دوی تردی چی ووینی خپله هغه ورځ

الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ

چی په هغه کی ولویږي په دوی کړپ دبریښنا ، په کومه ورځ چی به په کار ورنه سی دوی لره د دوی تدبیرهیڅ

يُنْصَرُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَٰلِكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ

اونه به د دوی مدد وکړل سی ، او ددې ظالمانو دپاره یو عذاب دی ددې څخه ماسوا او لیکن ډیر په دوی کی

لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا ۖ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

نه پوهیږي ، اوته صبرکوه حکم د رب خپل ته پس ته زمونږ دسترګو په مخکې یی اوپاکی بیانوه دخپل رب

حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

په ثناء سره څه وخت چی پورته کیږي ، او په څه وخت دشپه کی پاکی بیانوه او دستورو په واپس کیدو کی.

لنډتفسیر: (هرکله چی په تامضامین دتبلیغ کولو دپاره وحی کیږی لکه چی لوړ دجنت اودوږخ دمستحقینو تفصیل سوی دی) نوته (په دی مضامینو سره خلګ) پوهوه ځکه چی ته دالله ﷻ په فضل سره نه کاهن یی اونه مجنون یی (لکه چی دمشرکانو داقول دسورة والضحی په شان نزول کی نقل دی، قَدْ تَرَكَكَ شَيْطَانُكَ، رواه البخاری، ددی مطلب دا دی چی ته کاهن نه سی کیدی ، ځکه چی کاهن دشیطانانو څخه خبرونه حاصلوی اوستا دشیطان سره څه واسطه نسته اوپه یوایت کی دی، وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ، په دی کی ستا څخه دجنون نفی سوی ده، مطلب داچی ته نبی یی اودنبی کارهمیشه نصیحت کول دی ، که څه هم خلګ هرڅه وایی) ها! ایا داخلګ (علاوه دکاهن اومجنون ویلو څخه ستاپه نسبت) داسی (هم) وایی چی داشاعر دی (او) مونږ دده په باره کی دحادثی دمرګ انتظار کوو (لکه چی په درمنثورکی دی چی قریش

په دارالندوة کې جمع سول او دده په باره کې يې دا مشوره وکړه چې لکه څنګه چې نورشاعران مړه سول اوختم سول ، دوی هم په هغوی کې يو دی ، دغه شان به دی هم هلاك سی نو داسلام قصه به ختمه سی) ته ووایه چې (ښه نو) تاسی انتظارکوی زه هم ستاسی سره منتظر یم (یعني تاسی زماانجام ته ګوری ، زه ستاسی انجام ته ګورم ، په دی کې اشارةً پیش ګویی ده چې زما انجام فلاح اوکامیابی ده اوستاسی انجام خساره اوناکامی ده ، او دا مقصود نه دی چې تاسی به مړه سی اوزه نه مړکیږم ، بلکه ددغو خلګو چې ددی څخه کوم مقصدوو چې دده دین به ونه چلیږی او دی به مړسی نو دین به یې ختم سی ، په جواب کې ددی رد مقصود دی ، چنانچې هم دغسی وسوه او دغه خلګ چې داسی خبری کوی نو) آیا د دوی عقلونه (دکوم چې دوی ډیر مدعیان دی) دوی ته ددی خبرو تعلیم کوی یا داده چې داشریر خلګ دی (د دوی دعقل اوپوهی دعوی کول د دوی ددی قول څخه ثابته ده، لَوْكَانَ خَيْرًامَّاسَبَقُوْنَآاِلَيْهِ : الاحقاف ، ۱۱ ، او دمعالم دنقل څخه ددی نور تائیدکیږی چې دقریشو غټان لوی مشهور عقلمندان وه ، نو په دی آیت کې د دوی دعقل حالت ښوول سوی دی چې بس صاحبه صرف دا عقل دی کوم چې داسی تعلیم درکوی او که دا دعقل تعلیم نه دی نو خالص شرارت اوضد دی) البته آیا هغوی دا (هم) وایی چې د دوی دا (قرآن) په خپله جوړ کړی دی (نو تحقیقی جواب خو ددی دا دی چې دا خبره نه ده) بلکه (دا خبره صرف په دی وجه وایی چې) داخلګ (په وجه دعناد ددی) تصدیق نه کوی (اوقاعده دا ده چې دکوم شی بنده تصدیق نه کوی که په زر واره هغه حق وی مګرهمیشه یې نفی کوی او دوهم الزامی جواب دا دی چې ښه ده نوکه دا ده جوړکړی وی) نو دا خلګ (هم عربیان اولوی فصیح اوبلیغ اوقادرالکلام دی) داسی څه کلام دی (جوړکړی) رادی وړی که دوی (په دی دعوه کی) رښتینی وی (دا ټول مضامین درسالت متعلق دی ، مخ ته دتوحید متعلق خبری دی ، چې داخلګ کوم چې دتوحید څخه منکردی نو) آیا داخلګ بغیر دڅه خالق څخه خود بخوده پیدا سوی دی یادوی په خپله دځان خالقان دی ؟یا(داچې نه په خپله خالقان دی اونه بغیردخالق پیدا سوی دی لیکن) هغوی آسمانونه اومځکه پیداکړی دی (اوداﷲ ﷻ سره دخالقیت په صفت کې شریك دی ، لنډه دا چې کوم سړی صفت دخالقیت خاص داﷲ ﷻ سره مخصوص کیدل اوپه خپله دځان هم دخالق دمحتاج کیدو عقیده لری نوعقلاً پرده لازمه ده چې دتوحید هم قائل سی داﷲ ﷻ سره څوك نه شریکوی او دتوحید څخه انکار هغه څوك کولی سی کوم چې دخالقیت صفت داﷲ ﷻ سره مخصوص نه ګنی ، یا دخپل مخلوقیت څخه منکر وی اوچونکی داخلګ دخپل غور اوفکر دنیست والی په وجه په دی نه پوهیږی ، چې کله خالق یودی نو معبودهم لازمی یوپه کار دی ، په دی وجه مخ ته د دوی ددی جهل طرف ته اشاره ده چې په واقع کې داسی نه ده) بلکه داخلګ (په وجه دجهل په توحید) یقین نه کوی (دغه جهل دا دی چې په دی کې فکر نه کوی چې په خالقیت اومعبودیت کې تلازم دی ، دا خبری دتوحید متعلق بیان سوی ، مخ ته درسالت متعلق د دوی دنوروګمانونو رد دی ، چنانچې هغوی به دا هم ویل چې که نبوت حاصلیدی ، نو فلانی فلانی سردارد مکې یاطائف ته به حاصل سوی وای ، حق تعالی ددی جواب ورکوی چې) ایا ددی خلګو سره ستاسی درب (دنعمتونو اورحمتونو چې نبوت هم په کې داخل دی) خزانی دی (چې چا ته غواړی نبوت ورکی ، لکه داقول داﷲ ﷻ دی ، اَهُمْ يَقْسِمُوْنَ رَحْمَةَ

رَبِّكَ) یاداخلګ (ددی محکمی دنبوت) حاکمان دی (چی چا ته غواړی نبوت ورکوی ، یعنی دورکولو دوه صورتونه دی ، یوخوداچی مثلاً خزانه په خپله قبضه کی وی ، دوهم دا چی په قبضه کی نه وی خوقابضان دخزانی دده محکوم وی چی دده دستخط وويني نو ورکوی یی ، دلته یی ددواړونفی وفرمایله مطلب یی دا دی چی داخلګ کوم چی درسالت محمدیه څخه منکردی اودمکی اوطائف سرداران درسالت مستحق ګرځوی ، د دوی سره ددی څه عقلی دلیل خوسته نه، بلکه په خپله ددی په عکس عقلی دلیلونه قائم دی اوپه دی وجه یی صرف په استفهام انکاری سره بسوالی وفرمایی ، اوس مخ ته ددلیل نقلی نفی فرمایی یعنی) ایا ددی خلګو سره څه ځینه ده چی په هغه سره (آسمان ته خیژی) خبری اوری (یعنی دلیل نقلی وحی آسمانی ده او ددی دعلم دوی طریقی دی یاخو وحی په چا دآسمان څخه نازله سی یاصاحب وحی آسمان ته وخیژی او ددی دواړو نفی کیدل ددی خلګو څخه ښکاره دی ، مخ ته ددی په حقله دیوعقلی احتمال ابطال فرمایی چی که فرض کړه داخلګ دا دعوی کوی چی مونږ آسمان ته خیژو او دهغه ځای خبری اورو) نو په دوی کی چی کوم (دهغه ځای) خبری اوریدلی وی (په دی دعوه دی) څه صفا دلیل پیش کی (چی په هغه سره ثابته سی چی دا سړی په وحی مشرف سوی دی ، لکه چی زمونږ نبی په خپله وحی باندی دلیلونه خارقه یقینیه لری ، مخ ته بیا دتوحید په باره کی دیوخاص مضمون په حقله خبره ده یعنی دتوحید منکران چی کوم ملائکوته دخدای لوڼی وایی اوشرك کوی نومونږ د دوی څخه پوښتنه کوو چی) آیا دخدای دپاره لوڼی (منتخب سوی) اوستاسی دپاره زامن (منتخب سول ، یعنی دځان دپاره خو هغه شی خوښوی کوم چی داعلی درجی ګڼی اودخدای دپاره هغه شی منتخب کوی کوم چی دادنی درجی ګڼی چی بیان یی دسورة صافات په اخرکی په تفصیل سره اومدلل تیر سوی دی ، مخ ته بیا درسالت متعلق خبره ده چی ستا درسالت دحقانیت ثابتیدو باوجود که داخلګ ستا تابعداری کول دومره بدګڼی نو) ایاته د دوی څخه څه معاوضه (دتبلیغ داحکامو) غواړی چی هغه تاوان یی پردی خلګو بوج دی (اودا ددی قول دالله ﷻ په شان دی ، أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا الخ ، مخ ته دقیامت اوجزا په حقله خبره ده چی هغه خلګ چی کوم دا وایی چی اول خوقیامت سته نه اوکه بالفرض وی هم نومونږ به هلته هم په ښه حالت کی یو لکه دا قول دالله ﷻ دی ، وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَى رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ لَلْحُسْنَى : نو مونږ ددی په حقله د دوی څخه پوښتنه کوو چی) آیا د دوی سره (علم د) غیب دی چی دوی (دهغه دمحفوظ کولو دپاره) لیکی (دا داحقر په نزد کنایه ده د، يَحْفَظُونَ، څخه، ځکه چی کتابت طریقه ده دحفظ، نو لنډه دا سوه چی په کوم کار اثباتاً یانفیاً څه عقلی دلیل قائم نه وی ، هغه محض غیب دی ، ددی دعوی اثباتاً یانفیاً کوی خوك چی په څه واسطه سره په دغو غیبو مطلع سی اوبیا دمطلع کیدو څخه وروسته هغه دامحفوظ هم ساتی ، په دی وجه که دمعلومیدو څخه وروسته محفوظ نه وی ، بیاهم حکم او دعوی به بغیر دعلمه وی ، نو تاسی چی کوم دقیامت دنفی او دځان دپاره دحُسْنَى قائل یاست ، نوآیا تاسی ته په غیبو باندی په څه واسطه سره اطلاع درکول سوي ده ، لکه چی زمونږ نبی ﷺ ته دقیامت داثبات اوستاسی څخه دښه حالت دنفی خبر (غیبی) په واسطه دوحی ورکول سوی دی اوهغه دامحفوظ ساتی اونورو ته یی رسوی مخ ته درسالت په حقله یوه بله خبره ده هغه داچی) ایا داخلګ (دصاحب رسالت سره

دخه بدي كولو اراده لري (چي بيان يې په نورو ايتونوكي دي، وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِيُثْبِتُوْكَ اَوْ يَقْتُلُوْكَ اَوْ يُخْرِجُوْكَ: نو داكافران په خپله به (ددې) بدي (په گناه كي) ونيول سي (چنانچي په دې قصد كي ناكامه سول اوپه بدركي قتل سول، مخ ته بيا دتوحيد په حقله خبره ده چي) آيا د دوى دالله ﷻ څخه ماسوا بل معبود دى، الله ﷻ د دوى دشرك څخه پاك دى او (مخ ته بيا درسالت په حقله يوه خبره ده هغه دا چي دا خلگ درسالت دنفي دپاره يوه خبره دا هم كوي چي مونږ خو ستا رسالت به هلته ومنوچي ته په مونږ دآسمان يوه ټكړه راوغورځوى، لكه چي الله ﷻ فرمايي، وَقَالُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ، څخه تر، اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا: پورې، نو ددې جواب دا دى چي اول خو په دعوىٰ باندي برابره خبره ده كه دغه دعوىٰ دسالت وي يابل څه مطلق دليل په دې شرط چي صحيح وي، قائمول كافي دي كوم چي درسالت ددعوى په وخت كي بغير دڅه قدح اوجرح قائم دي او دڅه خاص دليل قائمول ضروري نه دي او نه په دې سره په دعوىٰ دنبوت كي څه قدح لازميږي، تبرعًا كه څه فرمائشي دليل قائم سي نو دا هغه وخت كله چي په دې كي څه مصلحت وي، مثلاً درخواست كوونكى طالبِ حق وي نو دا وگڼل سي چي خير په دې ذريعه به ده ته هدايت وسي اوكه بل څه معتدبه حكمت وي او دلته دامصلحت هم نسته، ځكه چي د دوى دا فرمائش دحق دپاره نه دى، بلكه محض دتعنا اوعنادپه وجه دي اودغه داسي ضديان دي چي) كه چيري (د دوى دافرمائشي معجزه ظاهره هم سي او) هغوى دآسمان ټكړي ووينى (هم) چي راروانه ده رالويږي نو (هغه ته هم) داسي به ووايي چي داخو قط په قط وريځ ده (لكه داقول دالله ﷻ دى، وَلَوْ اَنَّا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِّنَ السَّمَآءِ فَظَلُّوْا فِيْهِ يَعْرُجُوْنَ، نو كله چي مصلحت هم نه دى او دنورو مصلحتونو نفي هم مونږ ته معلومه ده، بلكه د دوى فرمائشي معجزي واقع كيدل خلافت حكمت دي نو كله چي ضرورت نسته، مصلحت نه دى بلكه خلاف مصلحت دى بياولي واقع سي او نه ددې دوقوع په نيست باندي دنبوت نفي كيږي، مخ ته د دوى په غلو في الكفر باندي كوم چي دلورو آيتونو څخه اوپه شدت عناد باندي كوم چي داخرى آيت څخه معلوميږي، په طور دتفريع حضورﷺ ته تسلي وركول سوې ده، فرمايي چي كله داخلگ داسي طاغيان اوباغيان اوغاليان دي) نو د دوى څخه (دايمان په توقع كولو غم مه كوه، بلكه) دوى (د دوى په حالت باندي) پريږده، تردې چي د دوى دخپلې هغې ورځي سره واسطه راسي، په كومه كي چي به دوى بې هوښه سي (مراد دقيامت ورځ ده او ددې صَعقَ تفصيل دسورة زمر په اخرى آيت، وَنُفِخَ الخ، په تفسيركي تيرسوى دى اودَحَتّٰى دمعنىٰ تحقيق دسورة زخرف په اخركي كوم ځاى چي حَتّٰى يُلٰاقُوْا، راغلى دى، تير سوى دى، مخ ته ددغې ورځي بيان دى يعني) په كومه ورځ چي د دوى تدبيرونه (كوم چي يې په دنياكي داسلام دمخالفت اودخپلې كاميابي په باره كي كول) د دوى هيڅ په كار ورنه سي اونه (ديو ځاى څخه به) دوى ته مدد حاصل سي (نه دمخلوق دطرف څخه چي ددې خو امكان نسته او نه دخالق دطرف څخه چي ددې خو وقوع نسته يعني په دغه ورځ به دوى ته حقيقت معلوم سي، باقي ددې څخه ديخوا ته ايمان راوړونكى نه دى) او (په اخرت كي خو دا مصيبت به پر دوى راځي ليكن) ددې ظالمانو دپاره مخ ته ددې (عذاب) څخه هم عذاب كيدونكى دى (يعني په دنياكي لكه قحطي اوپه غزوه بدركي قتل كيدل) ليكن په دوى كي اكثروته معلومه نه ده (اكثر يې شايد په دې وجه وفرمايل چي دځينو دپاره

ایمان مقدر وو او د دوی دعدم علم ، په وجه ددی چی په علم سره بدلیدونکی وو ، په دی وجه یی دغه عدم علم مقرر نه کی) او (کله چی تاته معلومه سوه مونږ د دوی دسزا دپاره یووخت معین کړی دی نو) ته دخپل رب په (دی) انتخاب په صبر سره کښینه (او ددی خلگو دپاره دالله ﷻ دانتقام تلوار مه کوه کوم چی ته دمسلمانانو دخواهش او د دوی دامداد په حیثیت سره غواړی اومه په دی خیال سره په انتقام کی تلوار کوه چی دا خلک به دمهلت په موده کی تاته څه ضرر ورسوی ، نو ددی هم څه اندیښنه مه کوه ځکه چی) ته زمونږ په حفاظت کی یی (بیا بیره دچاده چنانچی هم داسی وسوه) او (که د دوی دکفر غم پرزړه راځی نو علاج یی دا دی چی دالله ﷻ طرف ته توجه کوه مثلاً داچی) دپورته کیدوپه وخت کی (مثلاً دمجلس څخه یادخوب څخه دپورته کیدوپه وخت، مثلاًپه تهجد کی) دخپل رب تسبیح اوثناوایه او دشپی (په څه حصه) کی هم دهغه تسبیح وایه (مثلاً دماخستن په وخت کی) او دستورو (دپریوتو) څخه وروسته هم (مثلاً دسهارلمونځ اومطلق ذکرهم په دی کی راغی ، اوتخصیص ددی وختونو په خاصو خاصو وجهو سره داهتمام دپاره دی ، مطلب دا چی خپل زړه دی خوا ته مشغول ساته بیابه دفکر اوغم غلبه نه وی)

معلومات اومسئلې : فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا : ددښمنانو ددښمنی اومخالفت اوتکذیب څخه نبی کریم ﷺ ته دتسلی ورکولو دپاره دسورة په اخرکی اول خو یی دا وفرمایل چی ، زمونږ په نظرونو کی یی ، یعنی زمونږ په حفاظت کی یی ، مونږ به تا د دوی دهر شرڅخه محفوظ کوو ، ته د دوی دڅه خبری پروامه کوه لکه چی په بل یو آیت کی ارشاد دی ، وَاللهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ الله ﷻ به دخلگو څخه ستا حفاظت فرمایی .

ددی څخه وروسته یی دالله ﷻ په تسبیح اوثناکی دمشغول کیدوحکم وفرمایی کوم چی اصل مقصد دژوند هم دی او دهر مصیبت څخه دساتلو اصلی علاج هم دی ، فرمایی ، وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ یعنی دالله ﷻ حمداوثناکوه ، کله چی ته ودریږی ، ددریدو څخه مراد دخوب څخه ولاړیدل هم کیدی سی ابن جریر دا اختیار کړي ده ، ددی تائید ددی حدیث څخه هم کیږی کوم چی امام احمد دحضرت عباده بن صامت رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایی کوم سړی چی دشپی بیدار سو او ده داکلمات وویل نوچی څه دعاکوی قبلیږی ، هغه کلمات دا دی ، لَاإِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَلَاحَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ، بیا که ده دلمانځه کولو اراده وکړ او اودس یی وکی ، لمونځ یی وکی نو دده لمونځ به قبول سی (ابن کثیر)

دمجلس کفاره : اوحضرت مجاهد اوابو الاحوص وغیره دتفسیر امامان فرمایی چی دَحِيْنَ تَقُوْمُ څخه مراد دا دی چی کله بنده دخپل مجلس څخه پورته کیږی نو دا دی وایی چی ، سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ : حضرت عطاء ابن ابی رباح ددی آیت په تفسیر کی فرمایی چی کله تاسی دخپل مجلس څخه پورته سی نوتسبیح اوثناء وایاست ، که تاسی په دی مجلس کی څه نیك کارکړی وی نو په نیکی کی زیاتی اوبرکت به حاصل سی اوکه څه غلط کار موکړی وی نو دا کلمی به دهغه کفاره سی .

دحضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی په یومجلس کی کښینی او په هغه مجلس کی بنی بدی خبری وی نو دهغه مجلس څخه دپورته کیدو څخه مخکی که دغه کلمی ووایی نوالله ﷻ به دده ټولی خطاگانی کوم چی په هغه مجلس کی سوی وی ، معاف کړی ، هغه

کلمی دا دی ، سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوبُ اِلَيْكَ (رواه الترمذی وهذا لفظه، اودنسایی الفاظ، فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ، وَقَالَ الترمذی حديث حسن صحيح، ابن كثير)

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ : یعنی په شپه کی تسبیح کوه ، په دی کی دماښام اوماخستن لمونځ هم دا خل دی ، اوعام تسبیحات هم .

وَاِدْبَارَ النُّجُومِ : یعنی دستورو دغائبیدو څخه وروسته ، مراد ددی څخه لمونځ دسهار او ددغه وخت تسبیحات دی (ابن كثير)

سُوْرَةُ الطُّوْرِ بِحَمْدِاللهِ سُبْحَانَهُ عَصْرَ يَوْمِ الْاَرْبَعَاءِ لِثَلٰثٍ وَّعِشْرِيْنَ مِنْ رَبِيْعِ الْاَوَّلِ سـ ۱۳۹۱ ـنه هـ وَاللهُ الْمَسْئُوْلُ لِاِتْمَامِ الْبَاقِيْ بِعَوْنِهٖ وَحُسْنِ تَوْفِيْقِهٖ .

﴿ سورة النجم ﴾

سُوْرَةُ النَّجْمِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ اِثْنَتَانِ وَّسِتُّوْنَ اٰيَةً وَّثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة النجم په مکه کی نازل سو په دی کی دو شپیته (۶۲) ایتونه اودری (۳) رکوع گانی دی .

شروع کوم په نوم سره دالله ﷻ چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی .

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰى ۞۱ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى ۞۲ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ

قسم دی په ستوری کله چی وغورزیږی ، نه گمراه سو ستاسی ملگری او نه بی لاری سو ، او دی نه کوی خبری

الْهَوٰى ۞۳ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُّوْحٰى ۞۴ عَلَّمَهٗ شَدِيْدُ الْقُوٰى ۞۵ ذُوْ مِرَّةٍ

دخپل خان څخه ، دا خو حکم دی لیږل سوی ، ښوولی دی ده ته سخت قوتونو والا ، زوراور

فَاسْتَوٰى ۞۶ وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى ۞۷ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى ۞۸ فَكَانَ قَابَ

بیا برابر سو ، او هغه وو په لوړه کناره کی داسمان ، بیا نژدی سو نو دیر نژدی سو ، بیا پاته سو فرق د دوو

قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى ۞۹ فَاَوْحٰى اِلٰى عَبْدِهٖ مَا اَوْحٰى ۞۱۰ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ

لیندو برابر بلکه زیات نژدی ، پس حکم را ولیږی الله خپل بنده ته څه چی یی را ولیږی ، دروغ ونه گڼل

مَا رَاٰى ۞۱۱ اَفَتُمٰرُوْنَهٗ عَلٰى مَا يَرٰى ۞۱۲ وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى ۞۱۳ عِنْدَ

درسول زړه څه چی یی ولیدل ، اوس آیا تاسی جگړه کوی دهغه سره په هغه کی چی هغه ولیدل ، اوهغه ده لیدلی دی په را کښته کیدوکی یو وار بل ،

سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ﴿۱۴﴾ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰى ﴿۱۵﴾ اِذْ يَغْشَى

دسدرة المنتهٰى په خوا کی ، چی ددی په خوا کی دی جنت د دارام ، هرکله چی پټه کړه سدری

السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى ﴿۱۶﴾ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى ﴿۱۷﴾ لَقَدْ رَاٰى مِنْ

هغه څه چی پټه یی کړه ، نه اوښتی سترګی او نه دحد څخه زیاتیدی ، بیشکه ولیدی ده

اٰيٰتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى ﴿۱۸﴾

دخپل رب ډیری (غټی) نښانی .

تفسیر: قسم دی په ستوری کله چی هغه لوېږی (یعنی هر یو ستوری چی وی او په دی قسم کی دمضمون دجواب قسم ، مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى : سره یو خاص مناسبت دی یعنی لکه څنګه چی ستوری دختلو څخه ترپریوتلو پوری په دی ټول مسافت کی دخپل باقاعده رفتار څخه اخواته دیخوا نه سوه ، دغه شان ستا څخه هم په وجه دنه ګمراه کیدو اونه بی لاری کیدو هدایت کیدی سی اوچونکی کله چی ستوری دآسمان په مینځ کی وی نو طرف ور څخه نه معلومیږی ، په دی وجه دغه وخت دستوری څخه لاره نه معلومیږی ، په دی وجه یی قید ولګوی په دی کی دغروب دوخت اوکه څه هم دطلوع په وخت کی هم دی افق ته نژدی وی ، لیکن دا خبره دغروب په وخت کی زیاته ده ، چی دغه وخت دهدایت طالبان دا غنیمت ګڼی ، په دی خیال سره چی که په استدلال کی لږ څه توقف وسو نو غائب به سی ، په خلاف دطلوع څخه چی په دی کی بی فکره وی ، نو په دی کی دی طرف ته هم اشاره وسوه چی دنبی کریم ﷺ څخه هدایت حاصلول غنیمت وګڼی او په شوق سره ورمنده کړی ، مخ ته جواب دقسم دی چی) داستاسی (هروخت) درسره (اوستاسی په مخکی) پاته کیدونکی (پیغمبر چی عام احوال اوافعال یی تاسی ته معلوم دی دکوم څخه چی په شرط دانصاف د دوی په راستی اوحقانیت استدلال کول کیږی داپیغمبر) نه دَ (حقی) لاری څخه اوښتی اونه په غلطه لاره دی (ضلال دا چی بالکل لاره هیره کړی حیران ودریږی اوغوایت دا چی بله لار لار وګڼی په غلط طرف روان سی ، لکه چی په خازن کی دی یعنی تاسی چی دوی په دعوٰی دنبوت او دعوت الی الاسلام کی بی لاری ګڼی دا خبره نه ده بلکه دی نبی برحق دی) اونه دوی په خپل نفسانی خواهش سره خبری جوړوی (لکه چی تاسی وایاست، افْتَرٰاهُ بلکه) د دوی ارشاد خالص وحی ده کومه چی دوی ته لیږل کیږی ، برابره خبره ده که دالفاظو وحی هم وی ، لکه چی قرآن ورته وایی اوکه صرف دمعانیو وی لکه چی حدیث ورته وایی اوبرابره خبره ده که وحی جزیی وی یادڅه قاعدی کلیی وحی وی چی اجتهاد په کی فرمایی ، نو په دی سره نفی داجتهادنه کیږی او اصل مقصود مقام دنفی دی ، دکفارو ددی خیال چی دوی دخدای طرف ته دغلطی خبری نسبت فرمایی ، مخ ته دوحی راتللو واسطه ښیی چی) دوی ته یوه ملائکه (ددی وحی دالله ﷻ دطرف څخه) تعلیم کوی چی لوی

طاقتور دی (او هغه په خپل کوشش اومحنت سره طاقتورنه سو) بلکه پیدائشی طاقتور دی (لکه چی په
یو روایت کی په خپله حضرت جبرائیل ﷺ دخپل طاقت بیان فرمایی چی مادقوم لوط ﷺ کلی دبیخ
څخه لوړکړل ، آسمان ته می یوړل اوبیامی را ایله کړل ، په درکی دسورة تکویر په تفسیرکی دا روایت
دی ، مطلب دا دی چی دا کلام دیو شیطان په ذریعه دوی ته نه دی رسیدلی چی دکاهن کیدو احتمال وی
بلکه دملائکی په ذریعه راغلی دی اوشایدچی دشدید القوٰی په فرمایلوکی دا مقصود وی چی ددی
احتمال هم نه سی کیدی چی شاید په اصل کی ملائکی راوړی وی ، مګر په مینځ کی څه شیطانی تصرف
سوی وی ، په دی کی اشاره وسوه دجواب طرف ته چی هغه نهایت شدید القوٰی دی دشیطان مجال نسته
چی ورنژدی سی ، بیا دوحی ختمیدو څخه وروسته په خپله حق تعالی ددی دبعینه ادا کولو وعده
فرمایلی ده ، اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهٗ وَقُرْآنَهٗ : مخ ته ددی شبهی جواب دی چی ددی وحی راوړونکی ملائکه
اوجبرائیل کیدل خو هغه وخت معلومیدی سی ، کله چی دوی ﷺ دا پیژنی اوپوره صحیح پیژندل موقوف
دی په اصلی صورت کی په لیدو باندی ، نوآیا دوی جبرائیل ﷺ په خل اصلی صورت کی لیدلی دی؟
ددی په نسبت فرمایی چی ها! داسی هم سوي ده چی کیفیت یی دا دی چی څو واری خو یی په نورو
صورتونوکی لیدلی دی) بیا (یو وار داسی هم وسوه چی) هغه ملائکه (په خپل) اصلی صورت باندی
(دوی ته مخامخ) ښکاره سوه په داسی حالت کی چی هغه (دآسمان) په لوړه کناره باندی وه (په یو روایت
کی په شرقِ افق سره ددی تفسیر راغلی دی ، لکه چی په دُرِّمنثورکی دی اوپه افق باندی په ښکاره
کیدوکی غالبًا داحکمت دی چی دآسمان په مینځ کی کتل دمشقت اوتکلیف څخه خالی نه وی اوپه لوړ
(اعلی) کی غالبًا داحکمت وو ، چی بالکل لاندی پرافق باندی پوره سی په نظر نه راځی، په دی وجه لږ
لوړ په نظر راځی او ددی لیدو قصه داسی سوی وه چی یو وار نبی کریم ﷺ جبرائیل ﷺ ته خواهش
ښکاره کی چی ماته خپل اصلی صورت وښیه، هغه ﷺ ورته دحراء په خواکی دترمذی دروایت مطابق
په محله جیادکی دځان ښوولو وعده وکړه، دوی هلته تشریف یووړی نو دی یی په مشرقی افق کی
ولیدی چی شپږ سوه وزرونه یی دی او دومره خپاره سوی وه چی ترمغربی افق پوری ځای یی نیولی وو
دی ﷺ بی هوښه پریوتی ، دغه وخت جبرائیل ﷺ دبنده په شکل سو اوده ﷺ ته دتسلی ورکولو دپاره
راکښته سوچی مخ ته یی ذکر دی (لکه داسی په جلالین کی دی) لنډه داچی دغه ملائکه اول په اصلی
صورت کی په افق اعلی باندی ښکاره سوه) بیا (چی کله دی ﷺ بی هوښه سونو) هغه ملائکه (دوی ته
نژدی راغله بیا نوره نژدی سوه (نو دنژدی والی په وجه) د دوو لیندیو برابر فاصله پاته سوه بلکه (دډیر
نژدیکت په وجه) نوره هم کمه (فاصله پاته سوه ، د دوو لیندیو مطلب دا دی چی دعربو عادت وو چی کله
به دوو کسانو دیو بل سره انتهایی درجه اتفاق اواتحاد کول غوښتل نو دواړو به خپلی خپلی لیندی را
واخیستی ، تارونه به یی ورته دیو بل سره پیوست کړل او په دی صفت کی هم دځینو اجزاوو په اعتبار
سره څه فاصله ضرور پاته کیږی نو ددی محاوری په وجه داکنایه سوه دقرب اواتحاد څخه او چونکی
دامحض داتفاق صوری علامه وه ، نوکه روحانی اوقلبی اتفاق هم وی نوهلته، اَوْ اَدْنٰی، هم صادق راځی
نو د، اَوْ اَدْنٰی، په زیاتولوسره اشاره وسوه چی دصوری مجاورت څخه علاوه د دوی اوجبرائیل ﷺ په

مینځ کی روحانی مناسبت هم وو ، کوم چی مدار اعظم دی دمعرفت تامه اوحفظ صورت غرض دا چی د
دوی په تسکین ورکولو سره دحضور ﷺ تسکین وسو اوبه سو) بیا (دبه کیدو ځخه وروسته) الله ﷻ
(ددی ملائکی په ذریعه) په خپل بنده (محمد ﷺ) باندی وحی نازله کړه څه چی یی نازلول (چی تعین یی په
تخصیص سره معلوم نه دی اونه یی دمعلومولو حاجت سته ، اوسره ددی چی اصل مقصود دا وخت
وحی نازلول نه دی ، بلکه حضرت جبرائیل ﷺ په خپل اصل صورت کی ښوول، د دوی ورسره پوره
معرفت کول وو ، مگر دا وخت نوره هم وحی نازلول شاید ځکه وی چی داپه معرفت کیدوکی زیاته
مددگاره سی ، ځکه چی ددی وخت وحی دالله ﷻ دطرف ځخه کیدل دحضرت جبرائیل ﷺ په اصلی
صورت کی دکیدو په وجه قطعی اویقینی ده او دنورو وختونو وحی کومه چی په صورت بشریه کی ده ،
کله چی دا دواړه نبی کریم ﷺ په یو شان سره ووینی نو دزیات ځخه په زیات یقین کی به قوت پیداسی
چی په دواړو حالتونوکی وحی راوړونکی واسطه یعنی ملائکه یوه ده ، لکه چی دیوه سړی داواز لب او
لهجی ځخه بنه خبر وی نوکه هغه صورت بدل هم کړی اوخبری کوی نوصفا یی پیژندی سی ، مخ ته ددی
دلیدو په حقله دیوی شبهی جواب دی ، هغه شبهه دا ده چی په اصلی صورت کی دلیدو باوجود دا
احتمال خوهم کیدی سی چی دزړه په ادراك اواحساس کی غلطی وسی ، لکه چی په احساساتوکی
غلطی کیدل اکثره مشاهده کیدی سی ، مجنون باوجود دسلامتیا دحس ځینی اشنا خلگوته دنوروخلگو
نومونه اخلی نو دا لیدل صحیح لیدل وه اوکه نه ؟ مخ ته ددی شبهی جواب دی یعنی دغه لیدل صحیح وه
چی ددغو لیدو په وخت کی) زړه په لیدل سوی شی کی غلطی ونه کړه (پاته سوه دا چی ددی څه دلیل دی
چی زړه غلطی ونه کړه ، نوخبره دا ده چی که مطلقاً داسی احتمالات قابل التفات سی نوپه محسوساتو
به هیڅ اعتبار پاته نه سی ، بیاخوبه دټولی دنیا معاملات گډوډ سی ، هاکه دچا سره څه منشاء دشبهی
معتد به موجوده وی نو په دی غورکول کیږی اواحتمال دخطاء قلبی منشاء داکیدی سی چی ادراك
کوونکی مختل العقل وی ، اوحضور ﷺ صحیح العقل وو فطین اوذهین، صاحب فراست کیدل ظاهر
اومشاهد دی ، چونکی باوجود ددی بلیغ اثبات ځخه بیاهم معاندین دجگړی اوخلاف ځخه نه واپس
کیدل ، په دی وجه مخ ته په طور دتوبیخ اوتعجب ارشاد فرمایی چی کله تاسی دداسی شافی بیان ځخه
دمعرفت اورؤیت ثبوت واوریدی) نوایا دده (پیغمبر) سره دده په لیدلی (کتل) سوی شی کی جگړه کوی
(یعنی دکومو شیانو علم اوادراك چی انسان ته کیږی په هغوکی دمحسوساتو په شان شیان دشك شبهی
ځخه ته بالاتر وی ، دغضب خبره ده چی تاسی په محسوساتوکی هم اختلاف کوی ، بیاخو دغسی
ستاسی په محسوساتوکی هم په زرگونو خدشی راوتلی سی) او (که چیری دامهمله خدشه وی چی یوشی
یی یو وار لیدلی وی ، نو ددی پیژندل ځنگه کیدی سی؟ نوجواب دا دی چی اول خو دا ضروری نه ده چی
په یو وار لیدو سره یی نه سی پیژندی اوکه علی سبیل التنزل دشناخت دپاره بیادوباره لیدل ضروری دی
نو) هغوی (یعنی پیغمبر ﷺ) دا ملائکه بل وارهم (په صورت اصلی کی) لیدلی ده (نو اوس خودغه وهم هم
دفع سو ، ځکه چی په تطابق دصورتینو سره پوره تعین وسو چی ها جبرائیل ﷺ دا دی ، مخ ته ددی
دوباره لیدو ځای ښیی چی کوم ځای یی ولیدی؟ یعنی په شپه دمعراج کی یی لیدلی دی) دسدرة

المنتهٰی په خواکی (سدره وایی دبیری درختی ته ، او دمنتهٰی معنٰی ده دانتهایی ځای ، په حدیث کی راغلی دی چی دا یوه درخته ده دبیری په اووم آسمان کی دعالم بالا څخه چی کوم احکام اورزقونه وغیره راځی ، هغه اول سدرة المنتهٰی ته رسیږی ، بیا دهغه ځای څخه یی ملائکی مخکی ته راوړی ، دغه شان ددی ځای څخه چی کوم اعمال لوړ خیژی هغه هم سدرة المنتهٰی ته رسیږی بیا دهغه ځای څخه لوړ پورته کیږی ، په دنیاکی ددغه مثال ډاکخانه ده چی راتلل اوتلل دخطونو ددی څخه کیږی اوپه، عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰی، کی خوځای دلیدو ښوول سوی وو، مخ ته ددی مکان شرافت ښیی چی) ددی (سدرة المنتهٰی) په خواکی جنت الماْوٰی دی (دَمَاْوٰی معنٰی داوسیدو ځای، چونکی جنت دنیکو بندګانو داوسیدو ځای دی ، په دی وجه ورته جنت المَاْوٰی وایی، لنډه داچی دغه سدرة المنتهٰی په یوممتاز موقع باندی دی، اوس وروسته دتعین دځای دلیدوڅخه زمانه ښیی چی دغه لیدل کله وسوه ؟ نوفرمایی چی) کله دا سدرة المنتهٰی پټول کومو شیانوچی پټول (په یو روایت کی دی چی دسرو زرو پتنګان وه ، یعنی صورتونه یی دپتنګانوپه شان وه اوپه یو روایت کی دی چی ملائکو دحق تعالٰی څخه اجازت غوښتلی وو چی مونږ هم دحضورﷺ زیارت وکو، دوی ته اجازت وسو هغوی په دی سدره جمع سوی وی (دا ټول روایتونه په در منثورکی دی) په دی کی هم اشاره کیدی سی دحضور ﷺ دمعزز اومکرم کیدو طرف ته اوباقی هغه تقریر دی کوم چی په تقیید سابق کی بیان سوی دی ، اوس یواحتمال دا هم کیدی سی چی دداسی حیرت انګیز شیانو په لیدو سره سترګی چکر وخوری په ښه شان سره قدرت په ادراك باندی نه پاته کیږی ، په دی صورت کی به دجبرائیل ﷺ دصورت څه ادراك وسی ، کله چی دا ادراكِ ثانی معتبر نه سو نوبیا ددی ذکر سوی خدشی چی کوم جواب په، لَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰی : سره ورکول سوی دی ، هغه کافی نه سو، ددی احتمال درفع دپاره فرمایی چی دوی داعجائبات ولیدل نویوه ذره یی هم سترګی چکر ونه خوړی اوبالکل حیرانه نه سو، چنانچی دکومو شیانو دلیدو حکم وو، دهغه طرف ته په نظر کولو سره د دوی) نظر نه واپس سو (بلکه دغه شیان یی ښه ولیدل) او (دکومو شیانو دلیدوحکم چی ترڅوپوری نه وو سوی) نه (دهغو طرف ته دلیدودپاره د دوی نظر) واوښتی (یعنی داجازت څخه مخکی یی ونه کتل ، لکه چی په مدارك کی دی په مینځ دفرق دزاغ اودطغٰی کی ، دا دلیل دی د دوی دغایت استقلال څکه چی په عجیبه شیانوکی راسی نو بنده دا دوه حرکتونه کوی ، کومو شیانو ته چی ورته دکتو وویل سی هغه ته ګوری نه ، اودکومو چی ورته نه وی ویل سوی هغه ته ګوری ، غرض انضباط په دی کی نه پاته کیږی ، مخ ته د دوی دقوت استقلال بیانولو دپاره فرمایی چی) دوی (یعنی پیغمبرﷺ) دخپل پروردګار (دقدرت) لوی لوی عجائبات ولیدل (مګر دهرشی په لیدوکی ددوی داشان وو، مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰی : دغه عجائبات په احادیثو دمعراج کی راغلی دی ، دانبیاء لیدل دارواحانولیدل، جنت وغیره لیدل، نو ثابته سوه چی په دوی کی غایت استقلال دی ، نو دحیرانیدو احتمال نسته نو دخدشی چی کوم جواب په، لَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰی : کی ذکر وو ، هغه سالم پاته سو، غرض دا چی دټول تقریر څخه درؤیت اومعرفت دحضرت جبرائیل ﷺ متعلق شبهه دفع سوه ، امرِ رسالت ثابت اومتحقق سو کوم چی مقصود وو دمقام .

معلومات اومسئلې

(دسورة خصوصيات) سورة نجم اولنى سورة دى دکوم چې نبى کريم ﷺ په مکه مکرمه کې اعلان وفرمايي (رواه عبد الله ابن مسعود ﷺ، قرطبى) او دا دتولو څخه اولنى سورة دى په کوم کې چې آيت دسجدې نازل سو اونبى کريم ﷺ دتلاوت سجده وکړه اوپه دى سجده کې يو عجيبه صورت داپيښ سو چې نبى کريم ﷺ دا سورة په عامه مجمع کې تلاوت وفرمايي ، په کومه کې چې مسلمانان اوکفار تول شريك وه کله چې دوى دسجدې پرآيت باندې سجده وکړه نومسلمانانو خو د دوى په اتباع کې سجده کوله ، تولو دحضور ﷺ سره سجده وکړه ، دتعجب خبره دا پيښه سوه چې څومره کفار اومشرکين موجود وه ، هغه هم تول په سجده پريوتل ، صرف يو متکبر سړى چې په نوم کې يې اختلاف دى ، داسې پاته سو چې سجده يې ونه کړه ، مګر دمځکې څخه يې يو موتې خاورې لوړې کړې دتندې سره يې ولګولې اوويې ويل چې بس دا کافي ده ، حضرت عبد الله ابن مسعود ﷺ راوى دحديث فرمايي چې ما دغه سړى دکفر په حالت کې مړ ليدلى دى (بخارى ومسلم واصحاب السنن، ابن کثير ملخصاً)

ددى سورة په شروع کې دنبى کريم ﷺ دبرحق رسول کيدو اوپه دوى په نازل سوى وحى کې دڅه شك اوشبهې دګنجائش نه کيدو بيان دى .

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوٰى: لفظ دنجم دستورى په معنٰى کې راځى ، هر يو ستورى ته نجم اوجمع يې نجوم ويل کيږى اوکله دالفظ په خاص طورسره دثرياستورى دپاره هم ويل کيږى، کوم چې دڅوستورو مجموعه ده، په دى آيت کې هم ځينى حضراتو دنجم تفسيرپه ثرياسره کړى دى فراء اوحضرت حسن بصرى ﷺ داولنى تفسيرمعنٰى مطلق ستورى ته ترجيح ورکړې ده (قرطبى) هم دا لوړ په لنډ تفسيرکې اختيار سوي ده .

اِذَا هَوٰى : هَوٰى دساقطيدو اولويدو په معنٰى کې راځى ، دستورى لويدل ، ددى غروب کيدل دى ، په دى آيت کې الله ﷻ په ستورو قسم اخيستى دى ، دنبى کريم ﷺ دوحى حقوالى اوصحيح والى اودشکونو اوشبهو څخه بالاترکيدل يې بيان کړى دى ، په سورة صافات کې په تفصيل سره تير سوى دى چې الله ﷻ ته اختيار دى چې هغه دخاصو مصلحتونو اوحکمتونو دپاره په خپل خاص خاص مخلوقاتو قسم اخلى ، نورچاته ددى اجازه نسته چې دالله ﷻ څخه ماسوا په چاقسم واخلى ، دلته الله ﷻ په ستورو قسم واخيستى ، په دى کې يو حکمت دا هم دى چې ستورى په تياره شپه کې دطرفونو او لارو بنوولو دپاره استعماليږى او په دى سره دمقصود طرف ته هدايت کيږى ، دغه شان دنبى کريم ﷺ څخه دالله ﷻ دلارى طرف ته هدايت کيږى .

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى : دا جواب دقسم دى يعنى هغه مضمون دى دکوم دپاره چې قسم اخيستل سوى دى ، ددى معنٰى دا ده چې نبى کريم ﷺ چې دکومې لارى طرف ته خلګوته دعوت ورکوى هغه صراط مستقيم اومنزل مقصود يعنى دالله ﷻ درضا صحيح لار ده ، نه دوى لار هيره کړې ده اونه په غلطه لاره ده

(دنبي کريم ﷺ څخه په لفظ دَصَاحِبُكُمْ سره دتعبير کولو حکمت)

دلته دنبى کريم ﷺ دنوم مبارك يا دلفظ درسول اونبى ذکر کولو په ځاى يې د دوى ذات په لفظ دَصَاحِبُكُمْ سره په تعبير کولوکې دى طرف ته اشاره ده چې محمد مصطفٰى ﷺ ددباندې څخه نه دى راغلى اوڅوك

اجنبي نه دي چي په صدق اوکذب کي يي تاسي ته اشتباه وي بلکه دوی يي کوچنيوالي تيرکي ، دلته ځوان سو، د دوی دژوند يوارخ ستاسي څخه پټ نه دي اوتاسي تجربه کړي ده چي ده هيڅکله دروغ نه دي ويلي ، په څه غلط اوبدکار کي تاسي دوی په کوچنيوالي کي هم نه دي ليدلي ، د دوی په اخلاقو اوعاداتو او د دوی په امانت اوديانت ستاسي ټولو دومره اعتماد وو چي دپوره مکي خلګو به دوی ته امين وايه ، اوس چي دنبوت دعوٰی يي وکړه نوتاسي دوی ته د دروا‌غونسبت شروع کي چاچي دانسانانو په معامله کي هيڅکله دروغ نه وي ويلي ، غضب دي چي په دوی دا الزام ولګول سي چي دوی دخدای په معامله کي درواغ ويلي دي ، په دي وجه مخ ته فرمايي .

وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوٰى، إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى : يعني نبي کريم ﷺ دخپل طرف څخه خبري جوړوي او دالله ﷻ طرف ته يي نسبت کوي ، ددي قطعًا څه امکان نسته ، بلکه دوی چي هرڅه فرمايي هغه ټول دالله ﷻ دطرف څخه وحي سوي وي ، دوحي ډيرقسمونه دبخاري داحاديثو څخه ثابت دي ، په دي کي يوقسم هغه دي دکوم چي معنٰی اوالفاظ ټول دالله ﷻ دطرف څخه نازل سوي وي، چي نوم يي قرآن دی، دوهمه هغه چي صرف معني دالله ﷻ دطرف څخه نازل سوي وي ، نبي کريم ﷺ دغه معني په خپلو الفاظوکي ادا فرمايي ، ددي نوم حديث اوسنت دی، بياپه حديث کي چي کم مضمون دحق تعالى دطرف څخه راځي کله هغه دځه معاملي صفا او واضحه فيصله وي اوحکم وي کله څه قاعده کليه ښيي چي احکام ورڅخه نبي کريم ﷺ په خپل اجتهاد سره راباسي اوبيانوي يي په دي اجتهادکي ددي امکان وي چي څه غلطي وسي ، مګر دنبي کريم ﷺ اودټولو انبياوو داخصوصيت دي چي کوم احکام هغوی په خپل اجتهاد سره بيانوي په هغه کي که څه غلطي وسي نود الله ﷻ دطرف څخه په ذريعه دوحي ددغه اصلاح کول کيږي ، هغه په خپل غلط اجتهادقائم نه سي پاته کيدی ، په خلاف دنوروعلماوو مجتهدينو څخه چي که د دوی څخه په اجتهادکي څه غلطي وسي ، نو دوی قائم برپاته کيدی سي او د دوی دا خطا هم دالله ﷻ په نزد نه صرف معاف ده ، بلکه ددين په پوهه کي چي کوم خپل پوره توان خرڅ کوي ، په دي هم دوی ته يو ثواب حاصليږي (لکه چي داسي په صحيح اومعروفو احاديثوکي دي)

په دي تقريرسره په ذکرسوي آيت دهغه شبهي جواب هم وسو چي کله نبي کريم ﷺ څه فرمايي هغه ټول وحي من الله وي نو په دي سره لازميږي چي دوی په خپله رايه اواجتهاد سره هيڅ نه فرمايي حال دا دي چي په صحيح احاديثوکي ډير واقعات داسي ذکر سوي دي چي په شروع کي به دوی يوحکم وکي ، بيابه دوحي په ذريعه هغه بدل سوکوم چي علامه ددي ده چي داحکم دخدای دطرف څخه نه وو بلکه د دوی په رايه او اجتهاد وو خولوړتيرسوي دي چي ځيني وخت وحي دڅه قاعدي کليي په شکل کي راځي په کوم سره چي داحکامو په استخراج کي پيغمبرته په خپله رايه سره اجتهاد کول راځي، چونکي دا قاعده کليه دالله ﷻ دطرف څخه راغلي ده ، په دي وجه دي ټولو احکامو ته هم وحي من الله وويل سوه، والله تعالى اعلم

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى:ددي ځای څخه تراوولسم ۱۷ آيت، لَقَدْرَأٰى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى:پوري په ټولو ايتونوکي ددي بيان دي چي دنبي کريم ﷺ په وحي کي دڅه شك اوشبهي ګنجائش نسته دادالله ﷻ کلام دی کوم چي دوی ته داسي ورکول سوی دي چي په دي کي دڅه التباس اوتلبيس ياخطااوغلطي هيڅ امکان نه دي پاته

(دا یتونو دنجم په تفسیر کې دامامانو دتفسیر اختلاف)

ددې آیتونو په باره کې دامامانو دتفسیر څخه دوه تفسیرونه منقول دي ، دیوه خلاصه دا ده چې دا ټول ایتونه یې دمعراج دواقعي بیان مقرر کړی دی ، دالله ﷻ څخه یې بغیر دواسطې تعلیم اورؤیت اوقرب دحق تعالی په ذکر محمول فرمایلي دي ، شَدِيدُ الْقُوٰى : ذُو مِرَّةٍ، فَاسْتَوٰى او: دَنٰى فَتَدَلّٰى ټول یې دالله ﷻ صفتونه اوافعال مقرر کړي دي اومخ ته چې دکوم رؤیت اومشاهدې ذکر دی ، دهغه څخه هم دالله ﷻ رؤیت اوزیارت مراد اخلي ، په صحابه کرامو ﷡ کې دحضرت انس ؓ اوحضرت ابن عباس ؓ څخه دا تفسیر منقول دی ، په تفسیرِ مظهري کې یې دا اختیار کړی دی او ډیرو حضراتو صحابه وو ﷡ اوتابعینو او امامانو دتفسیر دا آیتونه دحضرت جبرائیل ؑ په اصلي صورت کې دلیدو بیان مقرر کړی دی ، او شَدِيدُ الْقُوٰى، وغیره یې دحضرت جبرائیل امین صفتونه ښوولي دي ، ددې ډیرې وجهې دي، په تاریخي حیثیت سره هم سورة نجم بالکل دابتدایي سورتونو څخه دی ، اودحضرت ابن مسعود ؓ دوضاحت مطابق دټولو څخه اولنی سورة کم چې نبي کریم ﷺ په مکه مکرمه اعلانًا ویلی دی، دا سورة دی اوظاهره دا ده چې واقعه دمعراج ددې څخه وروسته ده، لیکن په دې کې کلام کیدی سي ، اصل وجه دا ده چې په حدیث مرفوع کې په خپله دنبي کریم ﷺ څخه ددې ایتونو تفسیرپه رؤیت جبرائیل ؑ سره منقول دی دکوم الفاظ چې په مسند احمد کې دا دي .

عَنِ الشَّعْبِي، عَنْ مَسْرُوْقٍ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ عَائِشَةَ ؓ فَقُلْتُ : أَلَيْسَ اللّٰهُ يَقُوْلُ (وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِيْنِ) التكوير:۲۳(وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرٰى) فَقَالَتْ: أَنَا أَوَّلُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ سَأَلْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهَا، فَقَالَ: إِنَّمَا ذَاكَ جِبْرَئِيْلُ لَمْ يَرَهُ فِيْ صُوْرَتِهِ الَّتِيْ خُلِقَ عَلَيْهَا إِلاَّ مَرَّتَيْنِ، رَآهُ مُنْهَبِطًا مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ، سَادًّا عِظَمُ خَلْقِهِ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، (أَخْرَجَاهُ فِي الصَّحِيْحَيْنِ، مِنْ حَدِيْثِ الشَّعْبِيْ) (ابن کثیر)

شعبي دمسروق ؒ څخه نقل کوي چې دی یوه ورځ دحضرت عائشې ؓ سره وو ، (دالله ﷻ دلیدلو په باره کې خبرې اترې وې) مسروق وایي چې ماوویل الله ﷻ فرمایي وَلَقَدْ رَآهُ الخ حضرت عائشې ؓ وفرمایل چې په ټول امت کې دټولوڅخه اول مادنبي کریم ﷺ څخه ددې آیت دمطلب پوښتنه وکړه دوی وفرمایل دچادلیدوچې په آیت کې ذکردی هغه جبرائیل ؑ دی کوم چې نبي کریم ﷺ صرف دوه واره دده په اصلي صورت کې لیدلی دی ، په آیت کې چې دکم رؤیت ذکردی دهغه مطلب دا دی چې دوی جبرائیل ؑ دآسمان څخه مځکې ته راکښته کیدونکی ولیدی چې دده بدن دمځکې اوآسمان درمیاني فضاډکه کړې وه په صحیح مسلم کې هم داروایت تقریبًاپه دې الفاظوسره منقول دی اوپه فتح الباري کتاب التفسیرکې د حافظ ابن مردویه څخه داروایت په دې سندسره نقل کړی دی په کوم کې چې دحضرت عائشه ؓ الفاظ دا دي .

أَنَا أَوَّلُ مَنْ سَأَلَ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ هٰذَا فَقُلْتُ: يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ هَلْ رَأَيْتَ رَبَّكَ ؟ فَقَالَ: لَا إِنَّمَا رَأَيْتُ جِبْرِيْلَ مُنْهَبِطًا(فتح الباري ص ۴۹۳ ج ۸)

یعني حضرت صدیقه ؓ فرمایي چې ددې آیت دټولو څخه اول ماپه خپله دنبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې تاخپل رب لیدلی دی ؟ نو دوی وفرمایل چې نه؛ بلکه ماجبرائیل ؑ په راکښته کیدو لیدلی دی .

اوپه صحیح بخاری کی دشیبانی رحمه الله څخه روایت دی چی دوی دحضرت زرّڅخه ددی آیت دمطلب پوښتنه وکړه (فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى فَاَوْحٰى اِلٰى عَبْدِهٖ مَا اَوْحٰى) نودوی جواب ورکی چی مونږته حضرت ابن مسعود رضی الله عنه حدیث بیان کی چی محمد ﷺ جبرائیل امین په داسی حالت کی ولیدی چی دده شپږ سوه وزرونه وه اوابن جریرپه خپل سندسره دحضرت ابن مسعود رضی الله عنه څخه دایت (مَاكَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى) په تفسیرکی دانقل کړی دی چی نبی کریم ﷺ جبرائیل امین ولیدی ، په داسی حالت کی چی هغه د ، رَفْرَفْ په لباس کی وه او دمځکی اوآسمان درمیانی فضاء دهغه بدن ډکه کړی وه .

دابن کثیر تحقیق : دا ټول روایتونه دحدیث ابن کثیر په خپل تفسیرکی دنقل کولوڅخه وروسته فرمایی چی دسورة نجم په ذکر سوو ایتونو کی درؤیت اوقرب څخه مراد دجبرائیل علیه السلام رویت اوقرب دی دا قول په صحابه کرامو رضی الله عنهم کی دحضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها، عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه ابوذرِ غفاری رضی الله عنه، اوابی هریره رضی الله عنه دی ، په دی وجه ابن کثیر دذکر سوو ایتونو په تفسیر کی فرمایی .

په دی آیتونوکی چی دکوم رویت اوقرب ذکر دی ، هغه رویت اوقرب دجبرائیل امین مراد دی ، کله چی دی نبی کریم ﷺ په اول وار دده په اصلی صورت کی لیدلی وو ، بیا دوهم وار په شب معراج کی سدرة المنتهٰی ته نژدی یی ولیدی اودا اولنی رؤیت دنبوت په بالکل ابتدایی زمانه کی وسو ، کله چی جبرائیل علیه السلام اول واردسورة اقرأ دابتدایی ایتونو وحی راوړه راغی، ددی څخه وروسته په وحی کی فترت یعنی وقفه پیښه سوه په کوم سره چی نبی کریم ﷺ ته سخت غم اوتکلیف وو ، ډیر واره یی داخیالات په زړه کی راغلل چی دغرڅخه ځان را وغورځوی اوځان مړکی ، مگر کله چی به داسی صورت جوړسو نوجبرائیل امین به غائبانه دهوا څخه اواز ورکی چی ای محمد! ﷺ ته دالله ﷺ رسول یی برحق یی اوزه جبرائیل یم، دده په اواز سره به د دوی ﷺ زړه ډېر مطمئن سو اوسکون به ورته راغی چی کله به داسی وخت راتلی نوجبرائیل امین به په داسی اواز سره تسلی ورکوله مگر دا تسلی غائبانه وه، تردی چی یوه ورځ جبرائیل امین دبطحا په ډاگه میدان کی په خپل اصل صورت داسی ظاهرسو چی دده شپږ سوه وزرونه وه اوټول افق یی ډك کړی وو ، بیا جبرائیل امین ده ﷺ ته نژدی راغلی اوده ﷺ ته یی وحی الهی راوړه، دا وخت په رسول کریم ﷺ باندی دجبرائیل امین دعظمت اودالله ﷺ په نزد دلوی قدر حقیقت ښکاره سو (ابن کثیر) لنډه دا چی امام ابن کثیر دخپل مرفوع تفسیر اودصحابه کرامو رضی الله عنهم داقوالو په بنا دسورة نجم دذکر سوو آیتونو تفسیر دا مقررکړی دی چی په دی کی رؤیت اوقرب دجبرائیل امین مراد دی او دا اولنی رؤیت دی کوم چی په دی عالم کی دمکی مکرمی په افق وسو .

په ځینو روایتونوکی ددی رؤیت دا تفصیل راغلی دی چی جبرائیل امین په اول وار دده په اصلی صورت کی چی ولیدی په نبی کریم ﷺ باندی بی هوښی راغله ، نو بیا جبرائیل امین دسړی په صورت کی دوی ته نژدی راغی او ورته ډیر نژدی سو .

د دوهم وار لیدو ذکرمخ ته دسورة نجم په آیت کی داسی راځی ، وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى : کوم چی په شپه دمعراج کی وسو ، دذکر سوو وجهو په بناباندی عامومفسرینو حضراتو دا تفسیر اختیار کړی دی ، دابن کثیر رحمه الله مضمون خو اوس لوړتیرسوی دی ، قرطبی رحمه الله، ابوحیان رحمه الله، امام رازی رحمه الله وغیره

عموماً دا تفسیر ته ترجیح ورکوی ، حضرت حکیم الامت رحمه الله هم دا اختیارکړی دی کوم چی لوړ په لنډ تفسیرکی بیان سوی دی چی خلاصه یی دا ده چی دسورة نجم په ابتدایی ایتونوکی دحق تعالی دلیدو ذکر نسته ، بلکه دجبرائیل علیه السلام دلیدلو ذکر دی په کښی ، نووی رحمه الله په شرح دمسلم کی اوحافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباري کی هم دا تفسیر اختیار کړی دی .

ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوٰى ‎ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلٰى : دمرة معنٰی قوت ده دا هم دجبرائیل امین دوهم صفت دقوت اوطاقت دزیات بیانولو دی چی چاته دا وهم نه وی چی دوحی راوړونکی ملائکی په کار کی څوك شیطان دخیل کیدی سی ، څکه چی جبرائیل امین دومره قوی دی چی شیطان دده خواته ورنژدی کیدی هم نه سی اوډ.

فَاسْتَوٰى : معنٰی ده برابر سو ، مراد دا دی چی اول یی کله جبرائیل امین ولیدی نوهغه دآسمان څخه راکښته کیدی ، دراکښته کیدو څخه وروسته په لوړ افق باندی برابر سو کښېنستی ، دافق سره داعلی په قیدکی دا حکمت دی چی دافق هغه حصه کومه چی دمځکی سره یوځای په نظر راځی دغه عموماً دنظرونو څخه پټه وی ، په دی وجه په لوړ افق باندی جبرائیل امین وښووی .

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى ددنٰی معنٰی نژدی سو ، او دَتَدَلّٰی لفظی معنٰی راوځړېدل سو ، مراد ورڅخه کښته کیدل ، نژدی کیدل دی .

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنٰى : دلیندی لرګی کوم ځای چی دنیولو دسته وی او ددی په مقابل کی دلیندی سرۍ وی ، ددی دواړو درمیانی فاصلی ته قاب ویل کیږی چی اندازه یی تقریباً دیولاس په مقدار وی ، قاب قوسین یعنی د دوو لیندیو دقاب دفرمایلو وجه دعربو یو خاص عادت دی چی دوو کسانوکه به په خپله میںځ کی دصلح او دوستی وعده کول غوښتل نولکه څنګه چی ددی یوه نښانه په لاس کی دلاس ورکولو معروفه اومشهوره ده ، دغه شان بله نښانه دکومی څخه چی ددوستی مظاهره کیدی سوه ، دا وه چی دواړو سروبه دخپلی خپلی لیندی لرګی خپل طرف ته کړل اوتارونه به یی بل طرف ته ، دغه شان چی به د دواړو سری دیوبل سره یوځای سوه نو دباهمی قرب او دوستی اعلان به ګڼل کیدی ، ددی قرب په وخت کی به د دواړو سره په سینځ کی د دواړو لیندیو دقابونو فاصله پاته کیده یعنی تقریباً دوه لاسه (یایو ګز) ددی څخه وروسته أَوْ أَدْنٰى یی وویل دایی وښووله چی دا قرب او اتصال دعام رسمی اتصال په شان نه وو ، بلکه ددی څخه هم زیات وو .

په ذکر سوی آیت کی دحضرت جبرائیل علیه السلام انتهایی قریب راتلل په دی وجه بیان سول چی داثابته سی چی کومه وحی یی ده ﷺ ته رسولی ده ، په دی کی دڅه شك اوشبهی ګنجائش نسته او دا چی ددی قرب او اتصال په وجه دا احتمال هم پاته نه سو چی نبی کریم ﷺ جبرائیل امین ونه پیژنی او څوك شیطان مداخلت وکړل سی .

فَأَوْحٰى إِلٰى عَبْدِهٖ مَا أَوْحٰى : دأَوْحٰى ضمیر فاعل دحق تعالی طرف ته راجع دی اودعبده ضمیر هم ، معنٰی دا ده چی جبرائیل امین یی دمعلم په حیثیت سره نبی کریم ﷺ ته بالکل نژدی ولیږی ، حق تعالی دخپل طرف څخه وحی نازله وفرمایله .

یوعلمي اشکال او دهغه جواب : دلته چی کوم په ظاهری شکل کی یوعلمی اشکال دا محسوس کیږی چی په لوړو آیتونوکی ضمیرونه جمهورو مفسرینو اومحدثینو دجبرائیل امین طرف ته راجع کړی دی ، د،

فَاسْتَوٰى څخه واخله تر، قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى : پوري ټول ضميرونه حضرت دجبرائيل امين طرف ته راجع دي اوپه راتلونكو ايتونوكي هم په قول دجمهورو مفسرينو دجبرائيل ﷺ ذكر دي نوصرف په دي آيت كي د اَوْحٰى اوعبده ضمير دالله ﷻ طرف ته راجع كول دنظم اونسق دعبارت څخه خلاف اودضمائرو دانتشار موجب دي ، ددي جواب استاذ محترم حضرت مولانا سيد محمد انور شاه الكشميري ﷫ دا وركړي دي چي نه دي دلته په نظم دكلام كي څه اختلال دي نه انتشار دضمائرو، بلكه حقيقت دا دي چي دسورة نجم دشروع په آيت كي يي د، اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُّوْحٰى ذكر وفرمايي ، دكوم مضمون چي ابتداء سوي ده ، ددي نهايت منضبط بيان داسي وسو چي وحي ليږونكي خو ظاهره ده چي دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوك نسته ، مگر ددي وحي په رسولوكي يوه واسطه دحضرت جبرائيل وه ، په څو آيتونوكي ددي واسطي دتوثيق په پوره شان سره دكولو څخه وروسته بيا ، اَوْحٰى اِلٰى عَبْدِهٖ مَآ اَوْحٰى يي وفرمايل نودا دابتدايي كلام تكمله ده او په دي كي انتشار دضمائرو څكه نسته چي د، اَوْحٰى اِلٰى عَبْدِهٖ مَآ اَوْحٰى په ضمير كي ددي څخه ماسوا بل احتمال كيدي نه سي چي دغه دي دحق تعالى طرف ته راجع وي ، په دي وجه دامرجع دمخكي څخه متعينه ده او، مَآ اَوْحٰى، يعني څه چي دوحي فرمايل وو، دا يي مبهمه پريښوولمه ، ددي دعظمت شان طرف ته يي اشاره فرمايلي ده ، دصحيح بخاري باب بدء الوحي ، دحديث څخه معلوميږي چي دغه وخت چي كومه وحي وسوه هغه دسورة مدثر ابتدايي ايتونه دي . والله تعالى اعلم

ددي پوره نظم دكلام څخه دقرآن كريم حقانيت او ددي ټيك كلام حق كيدل ثابتيږي ، چي لكه څنګه محدثين حضرات دنبي كريم ﷺ دحديثونو سند دځان څخه واخله ترنبي كريم ﷺ پوري مكمل بيانوي په دي آيتونوكي حق تعالى دقرآن سند داسي بيان وفرمايي چي وحي كوونكي په خپله حق تعالى دي اومعلم اومبلغ كوم چي دالله ﷻ او درسول ﷺ په مينځ كي واسطه دسند ده ، دغه جبرائيل امين دي ، په ذكرسوو آيتونوكي دجبرائيل امين لوي شان والا اوشديدالقوٰى كيدل گويا ددي واسطي دسند تعديل دي

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى: دفواد معنٰى ده زړه اومطلب دايت دادي چي سترگو څه ليدلي دي زړه هم دهغه په ادراك كي څه غلطي نه ده كړي داغلطي اوخطاء يي په آيت كي په لفظ د كذب سره تعبيركړي ده چي دليدل سوي شي ، په ادراك كي زړه دروغ نه دي ويلي يعني غلطي اوخطاء يي نه ده كړي اودلفظ د، مَا رَاٰى ، معنٰى ، څه چي يي وليدل ، دقرآن الفاظو دا نه ده متعين كړي چي څه يي وليدل ، ددي په تفسير كي داصحابو﷢ تابعينو اودتفسير امامانو هغه دوه قولونه دي كوم چي لوړ په تفصيل سره تيرسوي دي چي دځينو په نزد په خپله دالله ﷻ ليدل مراد دي (اودا قول دحضرت ابن عباس ﷛ دي) اودځينو په نزد دجبرائيل امين په اصلي صورت كي ليدل مراد دي (او دا قول دحضرت عائشه، ابن مسعود، اوابوهريره، اوابي ذرغفاري ﷢ دي) ددي تفسير مطابق لفظ درآى په خپله حقيقي معنٰى كي په سترگو سره ليدو ته وايي او دليدوڅخه وروسته ادراك اوفهم كوم چي دزړه كاردي ددغه زړه طرف ته نسبت سوي دي ، درؤيت په مجازي طور درؤيتِ قلبي په معنٰى كي داخيستو ضرورت پيښ نه سو (لكه چي داسي قرطبي كړي دي) پاته سو داسوال چي په آيت كي دادراك نسبت دزړه طرف ته دي ، حال دادي چي دحكماء مشهور قول دي چي دادراك تعلق دعقل يانفس ناطقه سره دي ، ددي جواب دا دي چي دقرآن كريم ډيرو آيتونو څخه

معلومیږي چي دادراك اوفهم اصل مرکز زړه دی ، په دی وجه یی کله عقل هم په لفظ دقلب سره تعبیر کړی دی ، لکه په آیت ﴿لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ﴾ کی دقلب څخه مراد عقل اخیستل سوی دی ، ځکه چي قلب مرکز دعقل دی ، دقرآن ایتونه : لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا﴾ وغیره په دی شاهد دی .

وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ، عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ : دلته هم دَرَآهُ په ضمیرکی هغه دوه قوله دی چي الله ﷻ مراد دی یاجبرائیل امین دنَزْلَةً أُخْرَىٰ ، څخه مراد دوهم وار نزول دی ، دراجح تفسیر مطابق دانزول هم دجبرائیل امین دی اولکه چي مخ ته درؤیت مقام قرآن کریم په دی عالم دنیاکی دمکی مکرمی افق اعلیٰ ښوولی وو ، دغه شان یی ددی دوهم رؤیت مقام په اووم آسمان کی سدرة المنتهیٰ وښووله او دا ظاهره ده چي اووم آسمان ته دنبی کریم ﷺ تشریف وړل په شپه دمعراج کی سوی دی ، په دی سره د دوهم رؤیت وخت هم فی الجمله متعین کیږي ، سدره په لغت کی دبیري درختی ته وایی اودمنتهیٰ معنیٰ دانتهاء ځای ، په اووم آسمان باندی دعرش رحمان لاندی دادبیري درخته ده ، دمسلم په روایت کی یی دا په شپږم آسمان کی ښوولی ده ، او د دواړو روایتونو تطبیق داسی کیدی سی چي رېښی یی په شپږم آسمان اوښاخونه یی په اووم آسمان کی وی (قرطبی) او دعامو ملائکو درسیدو دا اخری حد دی ، په دی وجه دی ته منتهیٰ وایی .

په ځینو روایتونوکی دی چي دالله ﷻ احکام دعرش رحمٰن څخه اول سدرة المنتهیٰ ته نازلیږي ، ددی ځای څخه متعلقه ملائکوته سپارل کیږي او دمځکی څخه آسمان ته تلونکی عملنامی وغیره هم ملائکی تردی ځای پوري رسوی ، ددغه ځای څخه یی دالله ﷻ په مخکی دپیشی څه بل صورت وی ، په مسند احمد کی دا مضمون دحضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ څخه منقول دی (ابن کثیر)

عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ، دَمَأْوَىٰ معنیٰ تیکانه او داوسیدو ځای او دارام ځای دی ، جنت ته مَأْوَىٰ په دی وجه فرمایی چي دانسان اصل ځای اومقام دغه دی دلته ادم ﷺ اوحوا ﷺ پیدا سول ، ددی ځای څخه مځکی ته راکښته سول او بیا به هم دغه دجنتیانو مقام وی .

(دجنت او دوږخ موجوده مقام)

دی آیت دا هم وښووله چي جنت دا وخت هم موجود دی لکه چي دجمهور امت عقیده دا ده چي جنت او دوږخ به دقیامت څخه وروسته نه پیدا کیږي ، دا دواړه مقامات دا وخت هم موجود دی ، دی آیت دجنت محل وقوع هم وښووله چي دا تر اووم آسمان لوړ ترعرشِ رحمٰن لاندی دی، گویا اووم آسمان ددی جنت فرش اوعرش رحمان یی چت دی ، د دوږخ محل وقوع دقرآن په یوایت یاپه روایتونو دحدیث کی په وضاحت سره نه دی ښوول سوی ، دسورة طور دایت، وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ: څخه ځینی مفسرینو دا مطلب را ایستلی دی چي دوږخ ترسمندر لاندی دمځکی په بیخ کی دی پرکم چي داوخت یودروند اوسخت غلاف غوړول سوی دی کوم چي به په قیامت کی ځیري سی اوبه یی خپورسی اوتول سمندربه په اوربدل سی په دی وخت کی دیورپ ډیرو ماهرینو کومو چي مځکه برمه کوله دیو طرف څخه بل طرف ته دتللو دلاری جوړولو کوشش یی ډیرکلونه جاری وساتی اودلویو څخه لوی مشینان یی ددی کار دپاره ایجاد کړل ، مختلفو جماعتونوپه دی محنت خرڅ کی ، دتولوڅخه زیات چي کوم جماعت کامیاب سو، هغوی

دمشینانو په ذریعه دمځکې بیخ ته ترشپږو میلو پورې ورسیدل ، مګر دشپږو میلو څخه وروسته سختو ډبرو دوی عاجزه کړل نو بیا یې نوې په بل ځای کې کیندل شروع کړل ، مګر هم هغه دشپږ میله څخه وروسته دسختې ډبرې سره مخامخ سول په ډیرو ځایونو کې ددې تجربې کولو څخه وروسته د دوی تحقیق دا مقرر کړه چې دشپږو میلو څخه وروسته دډبرې څه غلاف پرتوله مځکه خپور دی چې په هغه کې هیڅ مشین کار نه سي کولی ، دمځکې قطر کوم چې په زرګونو میله دی ، په دې کې دسائنس په دې ترقي یافته زمانه کې دسائنس رسایي صرف ترشپږو میلو پورې وسوه، مخ ته یې دډبرې دغلاف اقرار وکې اوخپل کوشش یې پرېښووی، ددې واقعي څخه هم ددې تائید کیږي چې پوره مځکه دډبرې په څه غلاف باندې بنده سوې ده ، که په څه صحیح روایت سره دجهنم محل وقوع ددې غلاف څخه دننه ثابت سي نو څه بعیده نه ده ، والله سبحانه تعالٰی اعلم

إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى : یعنې کله چې پټوله سدرة پټوونکې شی ، په صحیح مسلم کې دحضرت ابن مسعود ﷺ څخه دا روایت دی چې دغه وخت په سدرة المنتهٰی باندې دسرو زرو څخه جوړ سوي پتنګان دهرطرف څخه رالویدل ، داسې معلومیږي چې په دغه ورځ سدرة المنتهٰی په خاص طور سره ښائسته سوې وه ، چې په دې کې دراتلونکې میلمه حضرت نبی کریم ﷺ اعزاز وو .

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى زاغ، دَزَيْغ څخه مشتق دی چې معنٰی یې کږیدل اوبې لارې کیدل دی اوطغٰی دَطُغْيَانْ څخه مشتق دی چې معنٰی یې دحد څخه تجاوز کول دی ، مراد ددې دواړو لفظونو څخه دابیان کول دی چې نبی کریم ﷺ چې څه ولیدل په هغه کې نظر څه خطا یاغلطي نه ده کړې ، دا ددې شبهې جواب دی چې ځینې وخت دانسان نظرهم خطاکوي ، خصوصًا کله چې هغه څه عجیبه غیرمعمولي واقعه ویني ، ددې شبهې په جواب کې قرآن کریم دوه لفظونه استعمال کړل ، ځکه چې دنظر غلطي په دوو وجهو سره کیدې سي یو دا چې کوم شی یې لیدل غوښتل نظر دهغه څخه کوږ سو بل طرف ته ولاړ ، په لفظ دَمَا زَاغَ سره دداقسم غلطي نفي وسوه چې د دوی نظر بل طرف ته نه سو ، بلکه څه شی چې یې لیدل غوښتل خاص په هغه شي یې نظر ولویدی ، دوهمه وجه دنظر دغلطي داکیدې سي چې نظر خو ولویږي په هغه شي دکوم چې لیدل مقصود وو ، مګر ددې سره هغه اخواته دیخواته نورو شیانو ته هم کتل، په دې کې هم ځینې وخت دالتباس کیدو خطره وي ، ددې قسم غلطي دلیرې کولو دپاره یې وَمَا طَغٰی وفرمایل .

کومو حضراتو چې دتیرو آیتونو تفسیر په رؤیت جبرائیل ﷺ سره کړی دی ، هغه ددې آیت هم دا مطلب مقرر کړی دی چې دجبرائیل ﷺ په لیدو کې سترګو څه غلطي نه ده کړې ، ددې بیان ضرورت په دې وجه وسو چې جبرائیل ﷺ واسطه دوحې ده که دی په ښه شان سره ونه ویني اووې نه پیژني ، نو وحې دشبهې څخه خالي نه پاته کیږي .

اوکومو حضراتو چې دتیروآیتونو تفسیر په رویت حق سبحانه وتعالٰی سره کړی دی هغوی دلته هم دا فرمایي چې دحق تعالٰی سبحانه په دیدار کې دنبی کریم ﷺ سترګو څه غلطي ونه کړه بلکه صحیح یې ولیدی ، البته دې آیت داخبره نوره زیاته واضحه کړه چې دا رؤیت په سترګو دسر وسو ، صرف دزړه رؤیت نه وو .

(دذکر سوو آیتونو په تفسیر کي یوبل مفید تحقیق)

داسلافو محدثینو یوه نمونه حضرت استاذ مولانا سید محمد انورشاه کشمیری رحمه الله کوم چی بیشکه په دی زمانه کی آیة من ایت الله اوحجة الله فی الارض وو ، د دوی علوم بلا شبهه دحافظ ابن حجر رحمه الله او دذهبی رحمه الله په شان امامانو داحادیثو دعلومو نمونه وه اوپه مشکلات القرآن باندی ددوی یو مستقل تصنیف دډیرو ژورو علومو اومعلوماتو خزانه ده ، دسورة نجم په آیتونوکی چونکی دصحابه وو رضی الله عنهم اوتابعینو څخه واخله ترامامانو مجتهدینو اومحدثینو اومفسرینو رحمهم الله پوری مختلف اقوال دی او علمي اشکالات په کی معروف اومشهور دی ، په (مشکلات القرآن) کی دوی ددی آیتونو تفسیر داسی فرمایی چی په ډیرو روایتونوکی تطبیق راسی .

بیا داحقر بل استاذ شیخ الاسلام حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی رحمه الله چی کله دصحیح مسلم شرح فتح الملهم تحریر وفرمایله اوداسراء اومعراج په بیان کی دسورة نجم ددی ایتونو حواله راغله نو دمسئلی داهمیت ترمخه ددی ایتونو تفسیر په خپله دحضرت انور الاساتذة قدس سره په قلم سره ولیکله ، دایی دخپل کتاب فتح الملهم جزء جوړکی اوپه خپل فوائد القرآن کی یی هم دا اختیارکی ، دغه ډول داحقر دا تحقیق د دوو بزرګانو استاذانو متفقه تحقیق سو ددی دکتلو څخه اول ځوخبری پیش نظر ساتل په کار دی کوم چی تقریباً دټولو عالمانو امامانو په نزد مسلم دی ، اول دا چی نبی کریم ﷺ جبرائیل امین دده په اصلی صورت کی دوه واره لیدلی دی او ددی دواړو وارو دلیدلو ذکر دسورة نجم په ذکر سوو ایتونو کی موجود دی ، دوهم وار په کوم ځای اوپه کومه زمانه کی یی ولیدی ، دا خو یی په دی ایتونوکی متعین ښوولی دی چی دارؤیت په اووم آسمان دسدرة المنتهٰی په خوا کی سوی دی اودا ظاهره ده چی اووم آسمان ته دنبی کریم ﷺ تشریف وړل صرف په لیلة المعراج کی سوی دی ، په دی سره ددی رؤیت ځای هم معلوم سو اووخت هم چی دغه په شپه دمعراج کی سوی دی، داولنی رؤیت دمحل وقوع او وخت تعین په دی ایتونوکی نسته ، مګر په صحیح بخاری باب بدء الوحی کی دحضرت جابر بن عبدالله ددی لاندی حدیث څخه دا دواړه شیان متعین کیږی .

قَالَ وَهُوَ يُحَدِّثُ عَنْ فَتْرَةِ الْوَحْيِ فَقَالَ لِي حَدِيثِهِ بَيْنَا أَنَا أَمْشِي إِذْ سَمِعْتُ صَوْتًا مِنَ السَّمَاءِ فَرَفَعْتُ بَصَرِي فَإِذَا الْمَلَكُ الَّذِي جَاءَنِي بِحِرَاءٍ جَالِسٌ عَلَى كُرْسِيٍّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَرُعِبْتُ مِنْهُ فَرَجَعْتُ فَقُلْتُ زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى (يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ إِلَى قَوْلِهِ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ) فَحَمِيَ الْوَحْيُ وَتَتَابَعَ .

نبی کریم ﷺ په وحی کی دفترت یعنی دوقفی ذکر کوی ، ویی فرمایل چی (یوه ورځ) کله چی زه روان وم، ناڅاپه می دآسمان دطرف څخه یو اواز واوریدی ماسترګی لوړی کړی نو ومی لیدل چی هغه ملائکه کومه چی په حراء کی ماته راغلی وه دآسمان اومځکی په مینځ کی (معلق) پریوه کرسی ناسته ده ، زه دده څخه مرعوب سوم کورته راغلم اوومی ویل چی ماپټ کی دغه وخت الله ﷻ دسورهٔ مدثر ایتونه تر، وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ پوری نازل کړل او ددی څخه وروسته وحی مسلسل راتلل شروع سو .

ددی حدیث څخه معلومه سوه چی دجبرائیل امین په اصلی صورت کی دلیدو اوله واقعه دفترت وحی په زمانه کی په مکه مکرمه کی دننه هغه وخت پیښه سوه ، کله چی دوی ﷺ دمکی په ښارکی یو ځای تلل ،

ددی څخه معلومه سوه چې اوله واقعه دمعراج څخه مخکې په مځکه باندې او دوهمه واقعه په اووم آسمان په شپه دمعراج کې پیښه سوه .

دوهمه خبره دا هم دټولو په نزد مسلمه ده چې دسورة نجم په ابتدایي ایتونوکې کم از کم دا ایت ، وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرٰى : څخه تر ، لَقَدْ رَأٰى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى : پورې ټول آیتونه دمعراج دواقعې متعلق دي .

دذکر سوو امورو ترمخه استاد محترم حجة الاسلام حضرت مولانا سیدمحمد انور شاه کشمیری رحمه الله دسورة نجم دابتدایي آیتونو تفسیر داسې فرمایلی دی چې .

قرآن کریم دخپل عام اسلوب مطابق دسورة نجم په ابتدایي آیتونوکې دوه واقعات ذکر فرمایلي دي ، یوه واقعه دحضرت جبرائیل علیه السلام د دوی په اصلي صورت کې دهغه وخت دلیدو ده کله چې دوی دفترت وحی په زمانه کې په مکه مکرمه کې یو ځای تلل او دا واقعه داسراء اومعراج څخه مخکې ده .

دوهمه واقعه دشب معراج ده په کومه کې چې دجبرائیل امین په اصلي صورت کې د دوباره لیدو څخه ډیر زیات نور عجائبات او دالله ﷻ لوی آیتونه لیدل ذکر دي ، په دې آیت کبرٰی کې په خپله دحق سبحانه تعالٰی زیارت او رؤیت شامیلدل هم محتمل دی .

دسورة نجم دابتدایي آیتونو اصل مضمون دنبي کریم ﷺ په رسالت او د دوی په وحی کې دشبهاتو را ایستلو جواب دی چې په ستورو قسم اخلي ، الله ﷻ دا فرمایي چې نبي کریم ﷺ څه ارشادات امت ته ورکوي ، نه په دې کې دڅه غیراختیاري غلطي امکان سته نه داختیاري غلطي ، او دا دوی چې څه فرمایي ، په خپل څه نفساني غرض سره یې نه فرمایي ، بلکه دغه ټول دالله ﷻ دطرف څخه رالیږل سوې وحی وي ، بیا چونکې دا وحی دحضرت جبرائیل علیه السلام په واسطه سره رالیږل کیږي ، هغه په حیثیت دمعلم او مبلغ وحی رسوي ، په دې وجه دحضرت جبرائیل علیه السلام دمخصوصو صفتونو او عظمت شان بیان په څو آیتونوکې یې ذکر وفرمایي ، په دې کې دزیات تفصیل وجه شاید دا هم وي چې دمکې مشرکان خو دحضرت اسرافیل علیه السلام اومیکائل علیه السلام څخه واقف وه ، دحضرت جبرائیل علیه السلام څخه واقف نه وه ، په هرحال دحضرت جبرائیل علیه السلام دصفتونو بیانولو څخه وروسته بیا اصل مضمون دوحی بیان فرمایي ، فَأَوْحٰى إِلٰى عَبْدِهِ مَا أَوْحٰى : تردې پورې دا ټول یولس آیتونه دي په کوموکې چې دوحی او رسالت دتوثیق په ضمن کې دحضرت جبرائیل علیه السلام دصفتونو ذکر دی او چې فکر وسی نو دا ټول صفتونه په حضرت جبرائیل علیه السلام بې تکلفه صادق راځي ، داکه دالله ﷻ صفتونه مقرر سي ، لکه چې ځینو مفسرینو ویلي دي نودتکلف او تاویل څخه خالي نه دي ، مثلاً ، شَدِيدُ الْقُوٰى : ذُومِرَّةٍ : دَنٰى فَتَدَلّٰى : فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنٰى : دا کلمات دتاویل سره خو دالله ﷻ دپاره ویل کیږي ، مگر بې تاویله اوبې تکلفه ددې مصداق جبرائیل امین کیدی سي ، په دې وجه په دې ابتدایي ایتونو کې چې دکوم رؤیت اوقرب اواتصال ذکر دی هغه ټول دحضرت جبرائیل علیه السلام د رؤیت سره متعلق گرځول اقرب او اسلم معلومیږي .

البته ددې څخه وروسته ددولسم آیت ، مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأٰى : څخه تر : لَقَدْ رَأٰى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى : پورې په کومو کې چې واقعه داسراء اومعراج بیانیږي په دې کې هم دجبرائیل امین دوباره په اصلي صورت

کی لیدل که څه هم ذکر دی ، مګر دنورو دایات کبرٰی په ضمن کی دی په کومو کی چی رؤیت دباری تعالی دشاملیدلو احتمال هم لری ،کوم چی لوړیی تائیدسوی دی ، په صحیح احادیثواواقوالو داصحابو اوتابعینو سره ، دا نه سی نظر انداز کولی څکه د، مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى : تفسیر دا دی چی څه نبی کریم ﷺ په سترګو سره ولیدل ، د دوی زړه مبارك یی تصدیق وکی چی صحیح یی ولیدل ، په دی تصدیق کی یی زړه مبارك څه غلطی ونه کړه ، دا یی په مَاكَذَبَ لفظ سره تعبیر کړي ده او په دی کی دَ، څه چی یی ولیدل ، الفاظ عام دی ، دجبرائیل امین لیدل هم په کی شامل دی اوڅه چی دمعراج په شپه کی دوی لیدلی دی هغه ټول په کی شامل دی او په دی کی دټولوڅخه اهم په خپله دحق تعالی رؤیت او زیارت دی ، ددی تائید ددی څخه هم کیږی چی په راتلونکی آیت کی ارشاد دی ، أَفَتُمَارُونَهُ عَلَى مَا يَرَى په دی کی دمکی مشرکانو ته خطاب دی چی تاچی څه ولیدل یا اتنده به یی وینی ، هغه دجګړی اواختلاف کولو یاشك اوشبهی شی نه دی ، عین حق اوحقیقت دی ، په دی آیت کی یی دا ونه فرمایل چی ، أَفَتُمَارُونَهُ عَلَى مَاقَدْ رَأَى بلکه عَلَى مَايَرَى په صیغه دمستقبل یی وفرمایل چی په دی کی راتلونکی رؤیت کوم چی په شپه دمعراج کی کیدونکی وو ، دی طرف ته یی اشاره وکړه ، اوپه دی پسی په وروستی آیت کی، وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى کی ددی وضاحت دی او په دی آیت کی هم د دواړو رؤیتونو احتمال دی ، یعنی رؤیت دجبرائیل ﷺ او رؤیت دحق تعالی ، دحضرت جبرائیل ﷺ رؤیت خو ظاهر دی او دالله ﷻ درؤیت طرف ته اشاره داسی پیدا کیدی سی چی درؤیت دپاره قرب عادتًا ضروری دی ، لکه چی په حدیث کی دحق تعالی نزول ددنیا آسمان طرف ته په اخره شپه کی ذکر دی ، دَعِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى مطلب دا دی چی څه وخت دوی دسدرة المنتهٰی په خوا کی وه کوم چی مقام دقرب دی دالله ﷻ سره ، دغه وخت یی ولیدل، په دی کی دالله ﷻ په زیارت مراد کیدو باندی دا حدیث شاهد دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

وَأَتَيْتُ سِدْرَةَ الْمُنْتَهٰى فَغَشِيَتْنِي ضَبَابَةٌ خَرَرْتُ لَهَاسَاجِدًاوَهٰذِهِ الضَّبَابَةُ هِيَ الظُّلَلُ مِنَ الْغَمَامِ الَّتِي يَأْتِيْ فِيْهَااللهُ وَيَتَجَلّٰى زه سدرة المنتهٰی ته ورسیدم نو زه دوریځی په شان یو شی پټ کړم زه ددی دپاره په سجده پریوتم ، دقیامت په ورځ دحق تعالی ظهور دقرآن کریم په یو آیت کی داسی ذکر دی چی دوریځی دسایی په شان څه شی به وی په هغه کی به الله ﷻ نزول اجلالی وفرمایی .

دغه شان دراتلونکی آیت ، مَازَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى په مطلب کی هم دواړه رؤیتونه شامل دی اوپه دی سره دازیاته ثابته سوه چی دا رؤیت په حالت دبیداری کی په سترګو سره سوی دی ، لنډه دا چی په کومو آیتونوکی دمعراج دشپی ذکر دی ، په هغوکی درؤیت په باره کی چی څومره الفاظ راغلی دی په هغه ټولوکی درؤیتِ جبرائیل ﷺ او رؤیتِ حق تعالی سبحانه دواړو احتمال دی ، نورو حضراتو هم ددی تفسیر په رؤیت حق تعالی سره کړی دی ، ددی ګنجائش په الفاظو دقرآن کی موجود دی .

(درؤیتِ باری تعالی مسئله)

ټول صحابه اوتابعین اوجمهور امت په دی باندی متفق دی چی په اخرت کی به جنتیان اوعام مومنان دالله ﷻ دیدارکوی لکه چی صحیح احادیث په دی شاهد دی ، ددی څخه دومره معلومه سوه چی دالله ﷻ

رؤیت او زیارت څه محال یانا ممکن امر نه دی البته په عالم دنیا کی په انسانی نظر کی دومره قوت نسته کوم چی ددی برداشت وکی ، په دی وجه په دنیاکی چاته رؤیت اوزیارت دحق تعالی نه سی کیدی ، داخرت په معامله کی په خپله دقرآن کریم ارشاد دی ، فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ : یعنی په اخرت کی به دانسان نظر تیز او قوی سی اوپه دی به ورڅخه لیری کړل سی .

حضرت امام مالك رحمه الله فرمایی چی په دنیاکی یو انسان الله ﷻ نه سی لیدی ، ځکه چی دده نظر فانی اوالله ﷻ باقی دی ، بیاچی کله په اخرت کی انسان ته غیر فانی نظر ورکول کیږی نو دحق تعالی په رؤیت کی به هیڅ مانع پاته نه سی ، تقریبًا دا مضمون دقاضی عیاض څخه هم منقول دی اودصحیح مسلم په یوحدیث کی ددی تقریبًا وضاحت دی چی الفاظ یی دا دی ، وَاعْلَمُوْا اَنَّكُمْ لَنْ تَرَوْا رَبَّكُمْ حَتّٰى تَمُوْتُوْا (فتح الباری ص ۴۹۳ ج ۸) ددی څخه امکان خو ددی هم را ووتی چی په عالم دنیاکی هم څه وخت په خصوصی طور دنبی کریم ﷺ په نظر کی هغه قوت ورکول سی ، په کوم سره چی دی دحق تعالی زیارت وسی ، لیکن ددی عالم څخه دباندی کله چی په شپه دمعراج کی دوی ﷺ دآسمانونو اوجنت او دوزخ اودالله ﷻ دخاصو آیتونو دقدرت دمشاهدی کولو دپاره په امتیازی حیثیت سره وبلی ، دغه وخت خو دحق تعالی زیارت ددی عامی قاعدی څخه هم مستثنٰی دی چی دا وخت دوی په دی عالم دنیاکی نه دی دثبوت دامکان څخه وروسته مسئله دا پاته کیږی چی ایا رؤیت واقع سو اوکه نه ؟ په دی معامله کی روایتونه داحادیثو مختلف او ایتونه دقرآن محتمل دی ، په دی وجه په اصحابو ﷺ، تابعینو او امامانو ددین کی دا مسئله همیشه په اختلاف کی پاته سوه .

ابن کثیر ددی آیتونو په تفسیر کی فرمایی چی حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ دنبی کریم ﷺ دپاره رؤیت حق سبحانه وتعالی ثابت فرمایی اودسلفوصالحینو یوجماعت د دوی اتباع کړي ده اوداصحابو ﷺ اوتابعینو ډیرو جماعتونو ددی څخه اختلاف کړی دی ، مخ ته یی ددواړو جماعتونو دلیلونه وغیره بیان کړی دی .

دغه شان حافظ په فتح الباری کی په تفسیر دسورة نجم کی داصحابو ﷺ اوتابعینو ددی اختلاف ذکر کولو څخه وروسته داسی ځینی اقوال هم نقل کړی دی ، په کوموسره چی په دی دواړو مختلفو اقوالو کی تطبیق وسی اوفرمایی چی قرطبی په المُفْهِم کی دی خبری ته ترجیح ورکړي ده چی مونږدی په دی معامله کی هیڅ فیصله ونه کو ، بلکه توقف اوسکوت دی اختیارکو ، ځکه چی دامسئله څه عملی مسئله نه ده چی په یوه طرف باندی یی عمل کول ناگزیر وی، بلکه دا دعقیدی مسئله ده په کومه کی چی ترڅو پوری قطعی الثبوت دلیلونه نه وی، هیڅ فیصله نه سی کیدی اوترڅو چی په یوکارکی قطعی الثبوت دلیلونه نه وی ، هیڅ فیصله نه سی کیدی اوترڅو چی په یوکارکی قطعی خبره معلومه نه وی حکم یی دتوقف دی (فتح الباری ص ۴۹۴ ج ۸) داحقر په نزد دا اسلم اواحوط ده ، په دی وجه ددی مسئلی دواړه طرف ته دلیلونه او وجوهات ذکر نه سول . والله سبحانه وتعالی اعلم

أَفَرَءَيْتُمُ اللّٰتَ وَالْعُزّٰى ﴿١٩﴾ وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرٰى ﴿٢٠﴾ أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنْثٰى ﴿٢١﴾

ښه ده تاسی وکوری لات اوعزّیٰ ته ، او منات دریم بل دی ، آیا تاسی لره زامن اوهغه لره لونی ؟

تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزٰى ﴿۲۲﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ

دا خو ډیره بې مناسبه تقسیم دی، دا ټول نومونه دي کوم چې ایښودلي دي تاسي او ستاسي پلارنیکه نه دي نازل کړي

بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ ۚ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ ۚ

الله په دي څه دلیل ، دوی محض په اټکل چلیږي او د خپل زړه په خواهش

وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدٰى ﴿۲۳﴾ أَمْ لِلْإِنْسَانِ مَا تَمَنّٰى ﴿۲۴﴾

او رسیدلې دی دوی ته د دوی د رب څخه هدایت ، آیا بنده ته رسیږي څه چې غواړي؟

فَلِلّٰهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولٰى ﴿۲۵﴾ وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمٰوٰتِ لَا تُغْنِي

پس د الله په لاس کې دی خیر وروسته او اول ، او ډیري ملائکې دي په اسمانونو کې چې هیڅ په کار

شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضٰى ﴿۲۶﴾

نه ورځي دهغوی سفارش مګر هر کله چې حکم وکړي الله دچا دپاره چې غواړي او خوښ کړي ،

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلٰئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنْثٰى ﴿۲۷﴾

کوم خلق چې یقین نه لري ، په آخرة هغوی نوم ایږدي ملائکو لره نومونه زنانه ،

وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ ۖ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ﴿۲۸﴾

او دوی ته په دي هیڅ خبر نسته محض په اټکل چلیږي، او اټکل په کار نه ورځي د حق په باره کې هیڅ قدري .

لنډتفسیر: (اي مشرکانو) وروسته ددي څخه چې نبي کریم ﷺ حق ویونکی او دوحي تابعداری کوونکی ثابت سو او دوی په دي وحي تابعداري کوونکي ثابت سوه او دوی په دي وحي سره د توحید حکم فرمایي کوم چې په عقلي دلیلونو سره هم ثابت دي او تاسي بیا هم د بتانو عبادت کوی نو) ایا تاسي (یووخت ددي بتانو مثلاً) لات او عزٰی او دیو دریم منات په حال فکر هم کړی دی (چې تاسي ته معلومه سوی وای چې دغه قابل دعبادت دي او که نه دي، نو په کلمي دفاء سره د أفائده وسوه چې ستا دخبردارکولو څخه وروسته خبردار کیدل په کار وه او د توحید متعلق یوه بله خبره قابل غورده چې تاسي کومو ملائکو ته دخدای لوڼي وایاست او معبودان یې جوړوی نو) ایا ستاسي دپاره خو زامن (انتخاب) دي او دخدای دپاره لوڼي (منتخب دي یعني کومو انجلیانی چې تاسي عار او شرم او دنفرت قابلې ګڼی دهغوی دي دخدای طرف ته نسبت وسي) په دي حالت کې خو دا ډیر ناجائز تقسیم سو (چې ښه شی ستاسي په حصه

کی اوبدشی دخدای په حصه کی نعوذ بالله منه دایی بنا علی العرف وفرمایل کنه نو دخدای ﷻ دپاره خو زامن منتخب کول هم ناجائزه خبره ده) دا (ذکر سوی معبودان بتان اوملائکی په ذکر سوی عقیده) خالص نومونه دی (یعنی دامسمیات دخدای کیدوپه حیثیت سره هیڅ موجود شی نسته ، بلکه مثل دهغو اسماوو دی دکومو چی یوځای مصداق نه وی) کوم چی تاسی اوستاسی پلرونو نیکه ګانو (دځانه) مقرر کړی دی ، خدای ﷻ خو د دوی (دمعبودکیدو) هیڅ دلیل (عقلی یانقلی) نه دی رالیږلی (بلکه) داخلک (په دی عقیده دالوهیت دغیرالله کی) صرف په بی اصله خیالاتو اودخپل نفس په خواهش (کوم چی د دوی دبی اصله خیالاتوڅخه پیداکیږی) چلیږی (په دواړوکی فرق داسو چی دهرعمل څخه مخ ته یوه عقیده وی اویوعزم اواراده کومه چی دعمل دپاره محرکه وی ، نو په دواړو سره د دواړو طرف ته اشاره ده) حال دا دی چی دوی ته د دوی درب دطرف څخه (په واسطه دنبی کریم ﷺ کوم چی حق ګو او دوحی الهی تابع دی په دوی سره) هدایت (دواقعی امر) راغلی دی (یعنی په خپله خوپه خپله دعوی څه دلیل نه لری اوددی دعوی په تفصیل باندی درسول ﷺ په ذریعه سره دلیل اوری اوبیاهم نه منی ، داخو خبری وی دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چادمعبودکیدوپه ابطال کی مخ ته ددی بیان دی چی تاسی کوم بتان په دی غرض سره معبود منی چی دوی به دالله ﷻ سره ستاسی سفارش وکی دا غرض هم محض دوکه اوباطل دی فکر وکی چی) آیا انسان ته دده هره یوه تمنا حاصلیږی (واقعه داسی نه ده ځکه چی هره تمنا) هم دخدای په اختیارکی ده ، داخرت (هم) او ددنیا (هم نو هغه چاته چی غواړی پوره کوی اوپه قطعی نص کی دا ثبوول سوی ده چی الله ﷻ د دوی داباطله تمنابه پوره کول نه غواړی ، نه په دنیا کی به د دوی په حاجتونوکی شفاعت وکی ، نه په اخرت کی چی هلته دعذاب څخه دنجات شفاعت وکی ، په دی وجه یقیناً هغه به پوره نه سی) او (بی چاره بتان به څه شفاعت وکی چی په هغوی کی په خپله اهلیت دشفاعت نسته په هغه دربارکی خوچی کوم خلک اهل دی دهغوی هم بی داجازت دحق څخه څه نه چلیږی چنانچی) ډیری ملائکی په آسمانونوکی موجود دی (شایدپه دی کی اشاره وی دلوی شان طرف ته ، مګر سره ددی لوی شان) د دوی سفارش ذره هم په کارنه سی راتلی (بلکه په خپله شفاعت نه سی پیداکوی) مګر وروسته ددی چی الله ﷻ دچادپاره چی غواړی اجازت ورکی او (دده دپاره په شفاعت کولوسره) راضی سی (یَرْضٰی یی ځکه زیات کی چی یوځای دمخلوق اذن بی درضا څخه هم په څه دباؤ یامصلحت سره کیدی سی دالله ﷻ په معامله کی ددی هم څه لیری احتمال نسته، چی هغه په څه دباؤ سره مجبوره سی راضی سی ، مخ ته ددی بیان دی چی دملائکو داولاد مقررکول کفر دی چی) کوم خلک په اخرت ایمان نه لری (بلکه ددی څخه دانکار په وجه کافر دی) هغوی ملائکی (دخدای) دلونو په نوم سره یادوی (د دوی په اخرت باندی دکفر دتعبیرپه تخصیص سره شاید دی طرف ته اشاره وی چی داتولی ګمراهی داخرت څخه په بی فکری سره پیداسوی دی کنه نوداخرت معتقدته دخپل نجات خامخا فکروی اودلته انثی په معنی دلور لکه په دی قول دالله ﷻ کی ، وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَى : اوکله چی ملائکی دخدای سره دشریکولو کفرکیدل واضح سو ، نو بتانو ته دشریك جوړولو کفرکیدل خوپه درجه اولی ثابت سوه په دی وجه صرف پردی باندی بسوالی وسو ، مخ ته ددی بیان دی چی ملائکی دالله ﷻ لونی مقررول باطله عقیده ده) حال

دا دي چي د دوی سره په دي باندی څه دلیل نسته ، صرف په بی اصله خیالاتو باندی روان دی او یقیناً بی اصله خیالات په حق امر کی (په ثابتولو کی) ذره هم مفید کیدی نه سی .

معلومات اومسئلي : په تیرو آیتونوکی دنبی کریم ﷺ دنبوت او رسالت د دوی دوحی دمحفوظ کیدو ددلیلونو تفصیلی ذکر وو په دی آیتونو کی ددی بالمقابل دعربو دمشرکانو ددی فعل مذمت دی چی دوی بغیر دڅه دلیل څخه مختلفو بتان خپل معبود کارساز جوړ کړی دی اوملائکو ته دخدای لونی وایی او په ځینو روایتونوکی دی چی دغو بتانوته به هم دوی دخدای ﷻ لونی ویلی .

دعربو دمشرکانو بتان دکومو چی دوی عبادت کوی بی شمیره دی ، مگر په هغه کی دری زیات مشهور دی او د دغو په عبادت باندی دعربو لوی لوی قبیلی لگیدلی وی ، لات، عزٰی ، منات، لات دثقیف قبیلی (طائف والاوو) بت وو ، عزٰی دقریشو اومنات دبنی هلال، ددی بتانوپه ځایونو مشرکانو لوی لوی شاندار مکانات جوړ کړی وه کومو ته چی به یی دکعبی حیثیت ورکوی ، دمکی دفتح څخه وروسته نبی کریم ﷺ دا ټوله ونړول (قرطبی)

قِسْمَةٌ ضِيزٰى : دضیزٰی معنٰی ظالمانه تقسیم دی ، دَضَوْزٌ څخه مشتق دی ، چی معنٰی یی ظلم کول اوحق تلفی کول دی ، په دی وجه حضرت ابن عباس ﷺ دَقِسْمَةٌ ضِيزٰى معنٰی ظالمانه تقسیم کړی ده .

(دظن مختلف اقسام او ددی احکام)

وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا : لفظ دظن په عربی ژبه کی دمختلفو معانیو دپاره ویل سوی دی ، یوه معنٰی یی دا هم ده چی بی بنیاد خیالاتوته ظن ویل کیږی ، په آیت کی دامراد دی ، اودادمکی دمشرکانو دبت پرستی سبب وو ، په دی وجه دلیری کولودپاره یی دا فرمایلی دی او دوهمه معنٰی دظن هغه ده کومه چی دیقین په مقابله کی راځی، یقین ویل کیږی، هغه علم قطعی مطابق دواقعی ته په کوم کی چی څه شك اوشبهه نه وی ، لکه دقرآن کریم یادمتواترو احادیثو څخه حاصل سوی علم ، ددی په مقابله کی ظن هغه علم ته ویل کیږی کوم چی بی بنیاده خیالات خو نه وی ددلیل په بنیاد باندی قائم وی ، مگر دا دلیل په داسی قطعی درجه کی نه وی چی بل احتمال په کی نه وی ، لکه داحادیثو په عامو روایتونو باندی ثابت سوی احکام ، په دی وجه اول قسم مسئلو ته قطعی اویقینی وایی اودوهم قسم ته ظنیات، اوداظن په شریعت کی معتبردی ، په قرآن اوحدیث کی ددی دمعتبر کیدو شواهد موجود دی او دټول امت په نزد واجب العمل دی، په ذکرسوی آیت کی یی چی کوم ظن ناقابل اعتبار فرمایلی دهغه څخه مراد ظن په معنٰی دبی بنیاد اوبی دلیله خیالات دی ، په دی وجه څه اشکال نسته .

فَأَعْرِضْ عَنْ مَّنْ تَوَلّٰى ۙ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ

نو ته منع کوه دهغه چا څخه چی مخ یی واړوی زمونږ دیادو څخه او نه غواړی

إِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِّنَ الْعِلْمِ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ

مگر ددنیا ژوند ، نو تردی پوری رسیږی د دوی پوهه ، بیشکه ستا رب دی ښه

بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ ۙ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ

پوهه په هغه چاچې غلط سو دهغه دلارې څخه، او هغه ښه پوهه دی په هغه چاچې په لارې سو ، او خاص الله لره دی څه

وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ

چې په اسمانونو کې دی او په مځکه کې چې بدله ورکړی بدی کوونکو ته ، د دوی دعمل او بدله ورکړی

أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى ﴿٣١﴾ الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا

نیکی کوونکو ته په نیکی سره ، کوم چې ځان ساتی دلویو ګناهونو څخه او دبې حیایی دکارونو څخه مګر

اللَّمَمَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ۚ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ

کوچنی ګناهونه، بیشکه ستا رب ډیر فراخه بخشش کوونکی دی، هغه ښه پوهه دی په تاسی باندی کله چې یې پیدا کړی تاسی

الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ ۖ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ ۖ

دمځکې څخه او کله چې تاسی بچې واست په نس کې دمیندو ، پس پاك مه وا یاست ځانونو ته ،

هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَىٰ ﴿٣٢﴾

هغه ښه پیژنی هغه چالره چې ځان ساتي دګناهونو څخه.

لنډتفسیر: (هرکله چې په ، إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ : او ، جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدَىٰ : سره دعربو دمشرکانو عناد کول معلوم سو چې سره دنزول دقرآن او دهدایت څخه دوی په خپل ګمان او خواهش چلیږی او دعناد کوونکی څخه دحق قبلولو امیدنه وی) نو دداسی سړی څخه خپل خیال واړوه کوم چې زمونږ دنصحیت خیال نه ساتی او بغیر ددنیوی ژوند څخه دده بل مقصودنه وی (چې ددی وجه په اخرت باندی دایمان نستوالی دی کوم چې دَ ، لَايُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ : څخه لوړ معلوم سوی دی او) ددی خلګو دپوهی درسیدو حد بس دغه (ددنیا ژوند) دیَ (کله چې ددوی دناپوهی او بې فکری حد دی ځای ته رسیدلی دی نو د دوی فکر مه کوه ، د دوی معامله الله ﷻ ته حواله کړه بس) ستا پروردګار ښه پوه دی چې څوك دهغه دلاری څخه اوښتی دی او هم هغه ، هغه څوك هم ښه پیژنی کوم چې په سیده لاره دی (په دی سره خو دهغه علم ثابت سو) آو (په دی سره یې قدرت ثابت دی چې) څه چې په آسمانونو او په مځکه کې دی هغه ټول دالله ﷻ په اختیار کې دی (کله چې هغه په علم او قدرت دواړو کې کامل دی او دده په احکامو او قانون باندی په عمل کولو سره دخلګو دوه قسمونه دی ګمراه او په هدایت عمل کوونکی نو) انجام کار دا دی چې بدکار کوونکو ته به دهغوی دَ (بد) کار په عوض کې (په خاص طور) جزاء ورکړی او نیك کار کوونکو ته به دهغوی دنیك کار

کولو په عوض (په خاص طور) جزاء ورکی (ددی مقتضا دا ده چی هغه ته یی حواله کړی مخ ته دهغو خلګو بیان دی کوم چی نیکو کار محسنین دی) هغه خلګ داسی دی چی دکبیره ګناهونو څخه او (په دی کی) دبی حیایی دخبرو څخه (بالخصوص زیات) ځانونه ساتی مګر کوچنی کوچنی ګناهونه (کله کله کی ورڅخه وسی نو دکومی نیکو کاری چی دلته ذکر دی په هغه کی د دوی خلل نه راځی ، مطلب داستثناء دا دی چی دکومو نیکو کارو چی په دی آیت کی مدح سوي ده او د دوی دالله ﷻ په نزد دمحبوب کیدو اظهار سوی دی ، ددی دمصداق جوړیدو دپاره دکبیره ګناهونو څخه ځان ساتل خوشرط دی ، لیکن دکوچنیو ګناهونو کله کله صدور ددیٰ منافی نه دی یعنی دمحبوبیت منافی نه دی ، البته په صغیره ګناهونو کی هم دا شرط دی چی عادت یی جوړ نه کی او اصرارنه پرکوی ، یوځای په اتفاقی طور سره وسی ، کنه نو په عادت اواصرار سره صغیره ګناه هم کبیره سی او داستثناء دا مطلب نه دی چی دصغائرو اجازت دی ، او دکبائرو څخه دځان ساتلو دشرط دا مطلب دی چی نیکو کارو ته د دوی دنیک عمل ښه جزا حاصلیدل دکبائرو څخه په اجتناب موقوف دی ، ځکه چی مرتکب دکبائروهم چی کله نیکی کوی جزا به پیدا کی ، لکه دا قول دالله ﷻ دی ، فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ، نو دا شرط دجزا ورکولو په اعتبار سره نه دی ، بلکه ده ته دمحسن اومحبوب عندالله دلقب ورکولو په اعتبار سره دی په کوم چی عنوان د أَحْسَنُوا دلالت کوی ښه پوه سی اولوړ چی دکومو بدکاریو دسزا ورکولو بیان راغی ، په دی سره دګناهګارو دنا امیده کیدو هم کیدی سو چی اثر به یی دا وو چی دایمان اوتوبی څخه به نا امیده کیدل او محسنینو ته به دنیکی جزا په وعده ورکولو سره د دوی په عجب اوغرور کی دمبتلاکیدو وهم او خطره وه ، مخ ته ددی وهمونو رد سوی دی) بیشکه ستا درب مغفرت ډیرلوی وسیع دی (ګناهګارو ته دګناه په تدارک سره بی همته کیدل نه دی په کار ، هغه که وغواړی نو بغیر دکفر اوشرک څخه نوری بدی محض په فضل سره معاف کوی نو په تدارک سره به یی ولی نه معاف کوی اودغه شان نیکی کوونکو ته عجب اوغرورکول نه دی کول په کار ، ځکه چی په نیکیو کی ځینی وخت داسی پټ نقصانونه حاصلیږی ، دکومو په سبب چی هغه قابل قبول پاته نه سی او دعامل دغه طرف ته په نه فکرکیدو سره دهغه څخه خبر هم نه وی او الله ﷻ ته خوعلم دی کله چی دغه نیکی مقبولی نه وی ، نوکوونکی یی محسن اومحبوب نه دی ، بیا عجب اوغرور دڅه دی ، او دا خبره چی ستاسی دهیڅ حالت په خپله تاسی ته اطلاع نه وی او الله ﷻ ته اطلاع وی ، دا څه دتعجب خبره نه ده بلکه دابتداء څخه ددی وقوع کیږی چنانچی) هغه تاسی (اوستاسی حالات دهغه وخت څخه) ښه پیژنی کله چی تاسی یی (یعنی ستاسی نیکه حضرت ادم ؑ یی) دمځکی (دخاوری) څخه پیداکی (دکوم په ضمن کی چی په واسطه سره تاسی هم دخاوری څخه پیدا سوا ست) اوکله چی تاسی دخپلو میندو په نس کی بچیان واست (اوپه دی دواړو حالتونو کی تاسی ته په خپله خپل څه علم نه وو ، اوموږ ته علم وو ، نو دغه شان اوس هم ستاسی په خپله دځان څخه ناواقفه کیدل او زموږ عالم او واقف کیدل څه دتعجب خبره نه ده ، کله چی دا خبره ده) نو تاسی خپل ځانونه پاک مه ګڼی (ځکه چی) تقویٰ دار هغه ښه پیژنی (چی فلانی متقی دی فلانی نه دی که څه هم صورتًا افعال دتقویٰ د دواړو څخه صادریږی)

معلومات اومسئلي: فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ : يعنى ته دداسي خلګو څخه خپل خيال وارړه کوم چي زمونږ دياد څخه مخ اړوي او ددنيا دژوند څخه ماسوا د دوي بل مقصد نه وي ، دا د دوي انتهايي علم او هنر دی .

ضروري خبرداري : قرآن کريم دا دهغو کفارو حال بيان کړی دی کوم چي داخرت اوقيامت څخه منکر دی افسوس دی چي انګريزی تعليم اوددنيا خواهشاتو نن صبا زمونږ دمسلمانانو داحال کړی دی چي زمونږ ټول علوم اوفنون اودعلمی ترقی ټول کوششونه صرف دمعاشياتو پرشا اوخوا ګردش کوی معاديات (داخرت معاملی) موداسی هيرکړی دی چي خيال قدر يی هم نه ورته کيږي ، مونږ دنبی کريم ﷺ نوم اخلو او دده دشفاعت اميد کوو ، مګر حالت داسی سوی دی چي الله ﷻ خپل رسول ﷺ ته دداسی حالت والاوو څخه دمخ اړولو هدايت کوی ، نعوذ بالله منه .

اَلَّذِيْنَ يَجْتَنِبُوْنَ كَبٰٓئِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ : په دی آيت کی يی دالله ﷻ دپيروی کوونکو نيکو کوونکو خلګو ذکر په مقام دمدح کی وفرمايی ، د دوی پيژندګلوی يی دا ښوولی ده ، چي دوی دکبيره ګناهونو څخه عمومًا اودفحش اوبی حيايی دکارونو څخه خصوصًا ليری اوسی ، په دی کی يوه استثناء په لفظ دلَمَمْ فرمايلی ده (چي تشريح يی مخ ته راځي او داستثناء مطلب هغه دی کوم چي لوړ په لنډتفسيرکی وليکل سو ، چي هغه خلګو ته کومو ته چي دنيکو کارو خطاب ورکول سوی دی ، په لَمَمْ کی اخته کيدل دوی ددی خطاب څخه نه محرومه کوی .

دلَمَمْ، په تفسيرکی داصحابو ؓ اوتابعينو څخه دوه قوله منقول دی ، يو دا چي ددی څخه مراد صغيره ګناهونه دی کوم چي يی دسورة نساء په آيت کی په سيئات سره تعبير کړی دی ، إِنْ تَجْتَنِبُوْا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ : دا قول دحضرت ابن عباس ؓ او ابوهريره ؓ څخه ابن کثير نقل کړی دی ، دوهم قول دا دی چي ددی څخه مراد هغه ګناه ده کومه چي دانسان څخه اتفاقی طور کله وسی ، بياورڅخه توبه وباسی او دتوبی څخه وروسته بياهغه ته ورنژدی نه سی ، دا قول هم ابن کثير په روايت دابن جرير اول دحضرت مجاهد څخه نقل کړی دی اوبيايی دابن جرير په دوهم روايت کی دا قول په واسطه دعطاء دحضرت ابن عباس ؓ څخه اوپه روايت دحضرت حسن بصری دحضرت ابوهريره ؓ څخه هم نقل کړی دی ، ددی هم مطلب دا دی چي دنيك سړی څخه که کله اتفاقًا ګناه کبيره هم وسی اودی توبه وکاږي ، نو داسړی هم دصالحينو اومتقيانو دفهرست څخه نه خارجيږي، دسورة ال عمران په يوايت کی دامضمون بالکل واضح اوښکاره راغلی دی ، هغه دا دی چي دمتقيانو دصفتونو بيانولو په ذيل کی فرمايی ، وَالَّذِيْنَ إِذَا فَعَلُوْا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوْا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللهَ فَاسْتَغْفَرُوْا لِذُنُوْبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ إِلَّا اللهُ وَلَمْ يُصِرُّوْا عَلٰى مَا فَعَلُوْا وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ : يعنى دغه خلګ هم په متقيانو کی دا خل دی دکومو څخه چي څه فحش کبيره ګناه وسی ياهغوی دګناه په کولو سره په خپل ځان ظلم وکړی نو فورًا دوی ته الله يادسی او دخپلو ګناهونو مغفرت وغواړي اودالله ﷻ څخه ماسوا دګناهونو معاف کوونکی څوك کيدی سی اوکومه ګناه چي ورڅخه سوی وی په هغه اصرار کوونکی پاته نه سی ، او دا هم دجمهورو عالمانو په نزد متفق عليه

ده چی په کومه صغیره ګناه باندی اصرار وسی او عادت جوړسی هغه هم کبیره ګناه سی ، په دی وجه په ذکرسوی لنډتفسیرکی دلَمَمْ تفسیر په هغه صغیره ګناهونو سره سوی دی په کومو چی اصرارنه وی سوی

(دصغیره او کبیره ګناه تعریف)

دا مضمون په پوره تفصیل سره دسورة نسآء دایت ، إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ : په تفسیرکی په (۵، ۲۹ کی تیر سوی دی هلته یی وګوری .

هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِيْ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ، اَجِنَّةٌ دَجَنِیْن : جمع ده ، بچی کله چی دمور په نس کی وی ده ته جنین وایی ، په دی آیت کی الله ﷻ انسان ته په دی باندی خبرداری فرمایلی دی چی دی په خپله دخپل ځان هم دومره علم نه لری څومره چی دده خالق سبحانه ته دی ، ځکه چی دمورپه نس کی چی کوم دتخلیق مختلف دورونه پرده باندی تیریدل هغه وخت ده هیڅ علم اوشعورنه درلودی ، مګر دده جوړونکی ښه پوهیدی دکوم حکیمانه تخلیق چی دی جوړوی ، په دی کی یی انسان دده پرعجز اوکوم علمی خبردارکړی داهدایت ورته سوی دی چی دغه انسان چی کوم هم ښه اونیك کارکوی ، دغه دده ذاتی کمال نه دی ، دخدای ﷻ ورکول سوی انعام دی چی دکار کولو دپاره ورته اعضاء اواندامونه هغه جوړ کړل ، په دی کی دحرکت قوت هغه کښیښوی، بیاپه زړه کی داعیه اوبیاپه دی عزم اوعمل دهغه په توفیق سره وسو، نو یوچا دلوی څخه لوی نیك صالح اومتقی اوپرهیزګار انسان ته هم داحق نه رسیږی چی په خپل عمل فخر وکی او دا عمل خپل کمال مقرر کړی او په غرورکی مبتلاسی ، ددی څخه علاوه دټولوشیانومدارپه خاتمه اوانجام باندی دی اوس ددی حال معلوم نه دی چی خاتمه په څه حال کیږی نوفخر،وغرورکول په کومه خبره باندی دی دا هدایت یی په راتلونکی آیت کی داسی بیان وفرمایی .

فَلَا تُزَكُّوْا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى: یعنی تاسی دخپل نفس دپاکی دعوی مه کوی ځکه چی په دی صرف الله ﷻ پوه دی چی څوك ښه دی اودکومی درجی دی ، ځکه دفضیلت مدار په تقوی باندی دی ، په ظاهری اعمالونه دی اوتقوی هم هغه معتبره ده کومه چی ترمرګه پوری قائمه پاته سی ، دحضرت زینب بنت ابی سلمه ﷺ نوم ددی مور اوپلار ،برّه، ایښی وو چی معنی یی ده، نیکو کاره ، نبی کریم ﷺ ذکر سوی آیت، فَلَا تُزَكُّوْا اَنْفُسَكُمْ : تلاوت وفرمایی ، ددی نوم څخه یی منع وکړه ځکه چی په دی کی دخپل نیك کیدو دعوی ده ، او نوم یی ورته بدل کی ، زینب یی ورته کښیښوی (رواه مسلم فی صحیحه) ابن کثیر .

امام احمد رحمه الله دعبدالرحمٰن بن ابی بکره ﷺ څخه روایت کړی دی چی یوسړی دنبی کریم ﷺ په مخکی دیو بل سړی مدح اوتعریف وکی ؛ دوی منع کی او وی فرمایل چی که دچامدح اوثناکوی نو په دی الفاظو سره یی کوه چی زماپه علم کی داسړی نیك متقی دی ، وَلَا اُزَكِّيْ عَلَى اللّٰهِ اَحَدًا: یعنی زه دا نه سم ویلی چی دالله ﷻ په نزد هم هغه داسی پاك صفا دی ، لکه چی زه یی ګنم .

اَفَرَءَيْتَ الَّذِيْ تَوَلّٰى ﴿۳۳﴾ وَاَعْطٰى قَلِيْلًا وَّاَكْدٰى ﴿۳۴﴾ اَعِنْدَهٗ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرٰى ﴿۳۵﴾

آیا تا ولیدی هغه چی مخ یی واړ وی ، اولږیی ورکی بیایی بند کی ، آیا دده سره خبر دی دغیبو پس هغه وینی ،

أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَىٰ ﴿۳۶﴾ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّىٰ ﴿۳۷﴾ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ

آیا ده ته خبرنه دی رسیدلی دهغه چی په پانو دموسی ﷺ کی دی ، او دابراهیم چی په خپل قول کی پوره وختی ،
چی نه سی پورته کولی پورته کوونکی بار ،

أُخْرَىٰ ﴿۳۸﴾ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿۳۹﴾ وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ

دبل ، او دا چی رسیږي انسان ته څه چی ده گټلی وی ، او دا چی دی به خپله گټه

يُرَىٰ ﴿۴۰﴾ ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَىٰ ﴿۴۱﴾ وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنتَهَىٰ ﴿۴۲﴾

خامخا ووینی ، بیا به ده ته بدله رسیږي پوره بدله ، او دا چی ستا رب ته دتولو رسیدل دی ،

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴿۴۳﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴿۴۴﴾ وَأَنَّهُ خَلَقَ

اوداچی هغه خندول کوی او ژړول کوی،اودا چی هغه مړه کول کوی او ژوندی کول کوی،اوداچی هغه جوړه کړی

الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿۴۵﴾ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴿۴۶﴾ وَأَنَّ عَلَيْهِ

ده جوړه نر او ښځه ، دیو څاڅکی څخه کله چی څڅول کیږي ، او دا چی دهغه په

النَّشْأَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿۴۷﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴿۴۸﴾ وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ

ذمه دی بیا پورته کول ، او دا چی هغه دولت ورکی او خزانه ، او دا چی هغه رب

الشِّعْرَىٰ ﴿۴۹﴾ وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَىٰ ﴿۵۰﴾ وَثَمُودَ فَمَا أَبْقَىٰ ﴿۵۱﴾ وَقَوْمَ

دشعرٰی دی ، او داچی هغه هلاك کړل عادیان اولنی ، اوثمودیان نو څوك یی باقی پري نه ښوول اوقوم

نُوحٍ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْغَىٰ ﴿۵۲﴾ وَالْمُؤْتَفِكَةَ

دنوح ﷺ د دوی څخه مخکی ، دغه خو وو نورهم ظالمان او شرارتیان ، او چپه کړی کلی یی

أَهْوَىٰ ﴿۵۳﴾ فَغَشَّاهَا مَا غَشَّىٰ ﴿۵۴﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴿۵۵﴾ هَٰذَا

را وویشتل ، بیا را پرپوتل په دغو چی څه را پرپوتل ، نو اوس کوم کوم نعمتونه دخپل رب درواغجن کوی ، دا

نَذِيرٌ مِّنَ النُّذُرِ الْأُولَىٰ ﴿٥٦﴾ أَزِفَتِ الْآزِفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ

دا هم يو بيره اورونکی دی د مخکنيو بيره اورونکو څخه ، را ورسيدی را رسيدونکی ، نشته د غه لره دالله څخه ماسوا

اللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ أَفَمِنْ هَٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ

څوک ښکاره کوونکی ، آيا تاسی ته په دی خبره تعجب دی ؟ او خاندی

وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾ وَأَنتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦١﴾ فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ۩ ﴿٦٢﴾

او ژاړی نه ؟ او تاسی تکبر کوی ، نو سجده کوی دالله په مخکی او بندګی .

شان نزول : په دُرِّ منثورکی په روايت دابن جرير دا نقل سوی دی چی يو سړی اسلام راوړی وو، دده يو ملګری ده ته ملامتيا وويل چی تادخپل پلارنيکه دين ولی پريښووی؟ ده وويل چی زه دالله ﷻ دعذاب څخه بيرېږم ، هغه ورته وويل چی ته ما ته څه را کړه نو زه به ستا داخرت عذاب په خپل سر واخلم نو دعذاب څخه به وساتل سی ، چنانچی ده څه ورکړل ، هغه نور وغوښتل نو دځه دعوی اوجنجال څخه وروسته يی نور ورکړل او دباقی يی دشاهدانو په مخکی ليکلی ورکړل ، په روح المعانی کی يی ددی سړی نوم وليد بن مغيره ليکلی دی چی داسلام طرف ته يی ميلان سوی وو ، دده دوست ملامت کی او دعذاب ـمه واری يی په خپل سر واخيسته .

لنډتفسير: (تاخو دنيکانو صفتونه واوريدل) نو آيا تاسی دا سړی هم ليدلی دی کوم چی (دحق دين د) مخ اړولو (يعنی داسلام څخه واپس سو) اولږ مال يی ورکی او (بيايی) بندکی (يعنی دکوم سړی سره چی يی دمال ورکولو وعده دخپل مطلب دپاره کړی وه هغه يی هم پوره ورنه کړه او ددی څخه دامعلومه سوه چی داسی سړی به دنورو دنفعی دپاره څه خرچ کړی ، کله چی دخپل مطلب دپاره پوره خرڅ نه سی کولی چی مطلب يی دده بخيل کيدل دی) آيا ددی سړی سره (په څه صحيح ذريعه سره) علم غيب دی چی هغه وينی (دکوم په ذريعه چی ورته معلومه سوه چی فلانی سړی به زما دطرف څخه زما دګناهونو عذاب په خپل سر واخلی مابه دعذاب څخه وساتی) آياده ته ددی مضمون خبرنه دی رسيدلی کوم چی دموسیٰ ﷺ په صحيفوکی دی (او ددُرّ منثور دروايت مطابق دسورة اعلی په تفسيرکی دموسیٰ ﷺ دالس صحيفی دتورات څخه علاوه دی) اودارنګه دابراهيم (ﷺ) په صحيفوکی اودابه په سورة اعلی کی راسی) کومو چی احکام پوره په ځای کړل (اوهغه مضمون) دا (دی) چی هيڅوک دچاګناه په خپل ځان (په داسی طور سره) نه سی اخيستی (چی ګناه کوونکی بری سی ، بيا دا سړی څنګه پوهه سو چی زماټول ګناهونه به دا سړی په خپل سر واخلی) او دا (ذمه ده) چی انسان ته (دايمان په باره کی) به صرف خپله ګټه حاصليږی (يعنی دبل ايمان به دده په کار ورنه سی ، نو که ددی ملامت کوونکی سړی سره ايمان وی نوبيابه هم ددی سړی په کار نه ورتلی نو بيا لاڅه کوی چی هغه هم ايمان نه لری) او دا (مضمون دی) چی دانسان

کوشش به ډیر ژر وکتل سي بیابه ده ته پوره بدله ورکول سي (سره ددې بیا داسې دخپلې فلاح دکوشش څخه څنګه غافله سو) اودا (مضمون دی) چې (تولوته) ستا دپروردګار خواته رسیدل دي (بیا هغه سړی څنګه زړه ورسو) او دا (مضمون دی) چې هغه خندل کوي او هغه ژړول کوي او دا چې هغه وژل کوي او هغه ژوندي کول کوي او دا چې هغه دواړه قسمه یعني نر اومادي دنطفې څخه جوړوي کله چې (هغه په رحم کې) وغورځول سي (یعني مالك دتمامو تصرفاتو هغه خدای دی ، بل نه دی ، بیادغه سړی څنګه پوره سو چې دقیامت په ورځ به دا تصرف چې مابه دعذاب څخه وساتي، دبل چا په قبضه کې به سي) اودا (مضمون دی) چې دوباره پیداکول (حسب وعده) دهغه ذمه ده (یعني داسې ضروري کیدونکې ده لکه چې دچاپه ذمه وي نو ددې سړي دزړه ورکیدو وجه دا هم نه وه په کار چې قیامت به نه راځي) او دا (مضمون دی) چې هغه غنې کول کوي (یعني سرمایه ورکوي) اوسرمایه ورکړې محفوظه (او) باقي يې ساتي او دا چې هغه مالك دی دستورې شعرٰی هم (دکوم چې به په جاهلیت کې ځینو خلګو عبادت کوي یعني ددې تصرفاتو او اشیاوو مالك هم هغه دی لکه داولنیو تصرفاتو مالك چې هغه دی اولوړ ذکر سوي تصرفات په خپله دانسان په بدن کې دي او وروستني تصرفات دانسان په متعلقاتوکې دي چنانچې مال اوستوري دواړه خارج دي اوشاید ددې دواړو په ذکرکې اشاره وي چې کوم تاسې خپل مددګار ګنې ددغو رب هم مونږ یو ، بیابل ته په قیامت کې ددې سړي دګمان موافق څه تصرف رسیدی سي) او دا (مضمون دی) چې (د دوی څخه یې) څوك باقي پرې نه ښووې او د دوی څخه مخکې قوم دنوح ﷺ يې هم هلاك کړل بیشکه هغه دټولو څخه زیات ظالمان اوشرارتیان وه (چې په نهه نیم سوه کاله دعوت باندې هم پرلار نه سوه) او (دلوط ﷺ دقوم) چپه کړې کلې يې هم را وویشتل وه بیابې هغه کلی ونیول کوم شی چې ګیرول (یعني دلوړ څخه کاڼي اوریدل پرشروع سو ، نودې سړي که په دې قصوکې غورکولی نودکفر دعذاب څخه به بیریدلی وای اوبې فکره کیدای به نه مخ ته په دې ټولو مضامینو باندې تفریع فرمایي چې ای انسانه ! کله چې په داسې داسې مضامینو باندې ته اګاه کول کیږې چې په وجه دهدایت کیدو هرمضمون په خپل ځای یونعمت رباني دی) نوته دخپل رب په کوموکومونعمتونوکې به شك (اوانکار)کوی (او ددې مضامینوپه اوریدونفع نه اخلې) دا (پیغمبر) هم مخکنیو پیغمبرانو په شان یو پیغمبر دی (دې ومنی څکه چې) هغه ژر راتلونکې شی نژدې راغلې دی (مرادیې قیامت دی اوکله چې هغه راسي نو) څوك غیرالله دهغه واپس کوونکې نسته (نودچا په بروسه دبې فکرې ګنجائش نسته) نوآیا (داسې دبیرې په خبرو او ریدو هم) تاسې خلګ په دې کلام (الهي) سره تعجب کوي او (په مسخرو سره) خاندئ او (دبیرې دعذاب څخه) ژاړې نه اوتاسې (داطاعت څخه) تکبر کوی نو (ددې تکبر او غفلت څخه منع سی او ددې پیغمبر دتعلیم مطابق) دالله ﷻ اطاعت کوی او دده بغیر دشرکت څخه) عبادت کوی (چې تاسې نجات پیداکې)

معلومات اومسئلې : اَفَرَءَيْتَ الَّذِي تَوَلّٰى دَتَوَلّٰى : لفظي معنی مخ ګرځول دي ، مراد دا دی چې دالله ﷻ داطاعت څخه یې مخ واړوی .

وَاَعْطٰى قَلِيْلًا وَّاَكْدٰى اَكْدٰى دَكُدْيَه څخه مشتق دی کُدْیَه هغه سختي ډبرې ته ویل کیږي کوم چې دڅاه کیندلو یابنیاد کیندلو په وخت کې په مځکه کې راووزي اودکیندلو دپاره بندیز جوړ سي ، په دې وجه

داکدٰی معنٰی دا سوه چی اول یی څه ورکړل بیا دورکولو څخه منع سو ، دایت په شان نزول کی چی کومه واقعه لوړ بیان سوي ده ، دهغه مطابق خومعنٰی ظاهره ده او ددی څخه که قطع نظر وسی نو معنٰی به دا وی چی هغه سړی کوم چی دالله ﷻ په لاره کی څه خرڅ وکی بیایی پرېښووی یاپه شروع کی دالله ﷻ داطاعت طرف ته څه مائله سو څه یی وکړل بیایی پرېښوول ، ددی لفظ دا تفسیر دحضرت مجاهد رحمه الله سعید بن جبیر رضی الله عنه عکرمه رضی الله عنه قتاده رضی الله عنه وغیره څخه منقول دی (ابن کثیر)

أَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰ : په شانِ نزول کی چی کومه قصه لوړ بیان سوي ده ، دهغه مطابق خو دایت مطلب دا دی چی کوم سړی اسلام ځکه پرېښووی چی دده یوملګری ده ته ویلی وه چی ستا داخرت عذاب به زه په خپل سر واخلم تابه خلاص کړم ، دغه احمق په دی یقین څنګه وکی ایاده ته علم غیب حاصل دی ؟ په کوم سره چی هغه وینی چی بیشکه دکفر په صورت کی چی هغه دکوم عذاب مستحق سی ، هغه عذاب به دا ملګری په خپل سرواخلی اوما به خلاص کړی ، کوم چی ظاهره ده چی سراسر دوکه ده ، نه ده ته علم غیب سته ، نه یو بل سړی دچا داخرت عذاب پرخپل سراخیستی سی ، دی خلاصیړی اوکه ددی قصی څخه قطع نظروسی نو معنٰی دایت به داسی چی هغه سړی کوم چی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کوی منع سی اوخرڅ کول پرېږدی ، نو ددی وجه دا کیدی سی چی ده ته به داخیال سوی وی چی مال که خرڅ کړم نو بیابه دکومه راسی ، ددی خیال په تردید کی فرمایی چی ایاده ته دغیبو علم دی دکوم په ذریعه چی ګویا هغه داوینی چی دامال به ختم سی او ددی په ځای به نور مال ده ته حاصل نه سی داغلطه ده ځکه چی نه ده ته دغیبو علم دی اونه داخبره صحیح ده، ځکه چی په قرآن کریم کی دحق تعالی ارشاد دی ، وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ : یعنی تاسی چی څه خرڅ کوی الله ﷻ دهغه بدل تاسی ته درکوی اوهغه دټولو څخه ښه رزق ورکوونکی دی ، انسان چی فکر وکی نودالله ﷻ دقرآن دارشاد صرف دمال اودپیسی په معامله کی نه دی ، بلکه هرقوت اوتوانایی چی هغه په دنیاکی خرڅ کوی الله ﷻ دهغه په بدن کی دهغه بدل ما یتحلّل پیدا کوی کنه نو دانسان دبدن یو اندام که دفولادو هم جوړ وی نو په شپیته اویا کاله کار اخیستو سره به سولیدی اوهواریدی به، څنګه چی الله ﷻ دانسان په ټولو اندامونو کی چی څه په محنت سره تحلیل سی نو دخودکار مشین په شان ددی بدل ددننه نه پیدا کوی ، دغه شان دمال هم داسی معامله ده چی انسان یی خرڅ کوی او دهغه بدل راځی .

په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ حضرت بلال رضی الله عنه ته وفرمایل ، أَنْفِقْ يَا بِلَالُ وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ إِقْلَالًا: یعنی ای بلاله رضی الله عنه دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کوه او دعرش والا الله ﷻ دطرف څخه ددی خطره مه کوه چی هغه به تا مفلسه کړی (ابن کثیر)

أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَىٰ، وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّىٰ : په دی آیت کی دحضرت ابراهیم علیه السلام یو خاص صفت وفٰی بیان سوی دی ، دوفا معنٰی دوعدی یا معاهدی پوره کول دی ،

(دحضرت ابراهیم علیه السلام دخاص صفت ایفاء عهد تفصیل)

مراد دا دی چی حضرت ابراهیم علیه السلام چی دالله ﷻ سره کوم عهد کړی وو چی هغه به دالله ﷻ اطاعت کوی او دهغه پیغام به مخلوق ته رسوی ، دوی دامعاهده په هرحیثیت سره پوره کړه ویی ښووله په کومه کی

چې دې دسختو ازمانښتونو څخه هم تیرسو ، دَوَفّٰی دا تفسیر ابن جریر ، ابن کثیر وغیره اختیار کړی دی ، دحدیث په ځینو روایتونوکی یی دحضرت ابراهیم ﷺ خاص خاص اعمال دلفظ دَوَفّٰی سبب ښوولی دی هغه ددی منافی نه دی ، ځکه چې اصل وفاءِ عهد عامه ده ، دټولو الٰهی احکامو تعمیل او اطاعت چې په کی خپل اعمال هم دا خل دی او دنبوت او رسالت دفرائضو په ذریعه دعام مخلوق اصلاح هم ، په دی اعمالوکی دا عمل هم دی دکومو ذکر چې دحدیث په دی روایتونوکی دی .

مثلاً ابن ابی حاتم دحضرت ابوامامه ﷺ څخه روایت کړی دی چې نبی کریم ﷺ دا آیت تلاوت وفرمایی ، وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفّٰى : او بیایی دوی ته وفرمایل چې تاسی پوهیږی چې دَوَفّٰی مطلب څه دی؟ ابوامامه ﷺ دوی ته وفرمایل چې تاسی پوهیږی چې دَوَفّٰی مطلب څه دی؟ ابو امامه ﷺ عرض وکی چې الله ﷻ او دهغه رسول ښه پیژنی نو دوی وفرمایل چې مراد دا دی چې .

وَفّٰى عَمَلَ يَوْمِهٖ بِأَرْبَعِ رَكْعَاتٍ فِي أَوَّلِ النَّهَارِ (ابن کثیر)

یعنی دوی دخپلی ورځی دعملونو تکمیل داسی وکی چې دورځی په شروع کی څلوررکعتونه(داشراق) لمونځ وکی ددی تائید ددی حدیث څخه هم کیږی کوم چې ترمذی دحضرت ابوذر ﷺ څخه روایت کړی آیت چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

ابْنَ اٰدَمَ ارْكَعْ لِيْ أَرْبَعَ رَكْعَاتٍ مِّنْ أَوَّلِ النَّهَارِ أَكْفِكَ اٰخِرَهٗ (ابن کثیر)

یعنی الله ﷻ فرمایی چې ای دادم زویه ! ته دورځی په شروع کی ماته څلور رکعتونه ادا کړه نوزه به تر اخر دورځی پوری ستا ټول کارونه پوره کړم .

او دابن ابی حاتم څخه یو روایت دحضرت معاذ بن انس ﷺ څخه دا نقل کړی دی چې نبی کریم ﷺ فرمایی چې زه تاسی ته وښیم چې الله ﷻ حضرت ابراهیم ﷺ ته د ، اَلَّذِیْ وَفّٰی خطاب ولی ورکی؟ بیایی وفرمایل چې وجه دا وه چې هغه به روزانه سهار اوماښام کیدو په وخت کی دا ویل ، فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِيْنَ تُمْسُوْنَ وَحِيْنَ تُصْبِحُوْنَ، وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِيْنَ تُظْهِرُوْنَ (ابن کثیر)

(دحضرت موسی اوابراهیم علیهما السلام خاص هدایتونه اوتعلیمات)

دتیرو پیغمبرانو علیهم السلام څخه چې هرکله دچا قول یاڅه تعلیم په قرآن کریم کی ذکر کول کیږی نو ددی مطلب دا وی چې ددی امت دپاره هم دغه واجب العمل دی ، ترڅو چې ددی خلاف څه شرعی نص نه وی ، په راتلونکو اتلسو ایتونوکی ددغو خاصو تعلیماتو ذکر دی کوم چې دحضرت موسٰی اوابراهیم ﷺ په صحیفوکی وو ، په دغو کی عملی احکام دکومو تعلق چې دتیرو آیتونو سره دی هغه صرف دوه دی ، باقی تعلیمات دعبرت اونصیحت او دالله ﷻ دآیتونو دقدرت متعلق دی ، هغه دوه دا دی .

أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ أُخْرٰى او: وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى .دَوِزْرَ معنٰی په اصل کی باردی او داول معنٰی دا ده چې څوک بارپورته کوونکی دځان څخه ماسوا دبل بار نه سی پورته کولی ، دبارڅخه مراد دګناه بار اوددی عذاب دی مطلب دادی چې دقیامت په ورځ دیوه سری عذاب په بل نه سی غورځول کیدی نه به چاته ددی اختیاروی چې هغه دبل عذاب په خپل سرواخلی دقرآن کریم په یوبل آیت کی ددی بیان داسی راغلی

دي ، وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ : يعني كه څوك دګناهونو دبار پيټي پرسر خلګو ته درخواست وکي چي زماڅه بار تاسي پورته کي نو دچا مجال به نه وي چي دده دبار څه حصه پورته کړي .

(ديوه په ګناه کي به بل نه سي نيول کيدی)

په دې آيت کي دهغه سړي دخيال هم ترديد وسو دکوم ذکر چي په شان نزول کي راغلی دی چي هغه مسلمان سوی وو يا مسلمانيدونکی وو دده ملګري ملامت کی او ددی ضمانت يی واخيستی چي که په قيامت کي په تاڅه عذاب وو نو هغه به زه په خپل سر واخلم اوتابه خلاص کړم ، ددی آيت څخه معلومه سوه چي دداسي معاملي دالله ﷻ په نزد هيڅ امکان نسته چي ديوه په ګناه کي بل ونيول سي .

اوپه يوحديث کي دا راغلي دي چي په کوم مړي باندي دده کوروالا ناجائز ژړا اوفرياد کوي نو د دوی په دې کار سره مړي ته عذاب وي (لکه چي په صحيحينو کي دابن عمر ﷺ څخه روايت دی) نو دا دهغه سړي په باره کي ده کوم چي په خپله هم په مړي دچغو او ژړا عادی وي ، ياکوم چي خپلو وارثانو ته ددې وصيت کړی وي چي په ما به چيغي ژړا اوانګولا کوی (مظهري) په دې صورت کي په ده عذاب په خپله دده دخپل عمل سو دنورو دعمل نه دی .

دوهم حکم دی ، وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى ددې خلاصه دا ده چي لکه څنګه څوك دبل عذاب په خپل سر نه سي اخيستی ، دغه شان چاته دا حق هم نسته ، چي دبل دعمل په بدله کي په خپله عمل وکي او دهغه غاړه ددې عمل څخه خلاصه سي ، مثلاً يو سړی دبل دطرف څخه فرض لمونځ ادا کي ، يادبل دطرف څخه فرض روژه ونيسي او ددغه بل دخپل فرض لمانځه او روژې څخه غاړه خلاصه سي يا دا چي يو سړی دبل دپاره ايمان قبول کړي او په دې سره هغه مومن مقرر کړل سي .

دذکر سوی آيت په دې تفسير باندي څه فقهي اشکال اوشبهه نه عائد کيږي ځکه چي دزياتو څخه زياته شبهه دحج اوزکوٰة په مسئله کي داکيدی سي چي دضرورت په وقت شرعًا يو سړی دبل دطرف څخه حج بدل کولی سي يادبل زکوٰة دهغه په اجازه سره ادا کولی سي ، مګرکه فکر وسي نودا اشکال ځکه صحيح نه دی چي څوك دخپل ځان دطرف څخه حج بدل ته ليږل اودهغه خرڅ په خپله ادا کول يا څوك دخپل طرف څخه دزکوٰة ادا کولو دپاره مامورہ کول هم په حقيقت کي ددې سړي دخپل عمل اوکوشش جزء دی ، په دې وجه د ، وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى . منافي نه ده .

(دثواب رسولو مسئله)

هرکله چي لوړ دا معلومه سوه چي دذکر سوی آيت مطلب دا دی چي يو سړی دبل په فرض، ايمان، لمونځ روژه اداکولو باندي دهغه غاړه نه سي خلاصولی نو په دې سره دا نه لازميږي چي ديوه سړي دڅه نفلي عمل فائده اوثواب بل ته نه سي رسيدی ديوه سړي ددعا اوصدقي ثواب بل ته رسيدل په شرعي نصوصو سره ثابت او دټول امت په نزد اجماعي مسئله ده (ابن کثير)

صرف په دې مسئله کي دامام شافعي اختلاف دی چي دقرآن دتلاوت ثواب بل ته بخښلی او رسولی سی يانه سی ، امام شافعي رحمه الله ددې څخه انکارکوی اوذکر سوی آيت مطلب عام اخلي او په دې سره دليل نيسي . جمهور اماماں رحمهم الله او امام ابوحنيفه رحمه الله فرمايي چي لکه څنګه چي ددعا اوصدقي

ثواب بل ته رسولی سی ، دغه شان دقرآن دتلاوت اوهرنفلی عبادت ثواب بل ته بخښلی سی اوهغه ته ورکول کیږی قرطبی په خپل تفسیرکی فرمایی چی ډیر احادیث په دی شاهد دی چی مومن ته دبل سړی دطرف ځخه دنیك عمل ثواب رسیږی، په تفسیرِ قرطبی کی یی دلته هغه احادیث جمع کړی دی په کومو سره چی دثواب فائده نوروته رسول ثابتیږی .

لوړ چی دحضرت موسیٰ اوابراهیم علیهما السلام دصحیفو په حواله سره کومی دوی مسئلی بیان سوی دی ، یوه دا چی دیوه سړی دګناه عذاب بل ته نه رسیږی او دیوه په ګناه کی بل نه سی نیول کیدی ، دوهمه دا چی په هرسړی باندی چی دکومو شرعی عملونو ذمه واری ده ددی ځخه به دده غاړه دده په خپل عمل سره خلاصیږی ، دبل په عمل سره دده غاړه نه سی خلاصیدی .

دا دواړه حکمونه که څه هم دنورو انبیاؤ په شریعتونو کی هم وه ، مګر دحضرت موسیٰ علیه السلام اوابراهیم علیه السلام خصوصیت شاید په دی بنا وسو چی د دوی په زمانه کی دا جاهلانه رسم جاری سوی وو چی دپلار په بدله کی به زوی او د زوی په بدله کی به پلار یا ورور، خور وغیره قتل کیدل ، ددی دواړو بزرګانو شریعتونو دا دجاهلیت رسم ختم کړی وو .

وَاَنَّ سَعْيَهٗ سَوْفَ يُرٰى : یعنی صرف دهر سړی ظاهری کوشش کافی نه دی ، دالله ﷻ په دربارکی به دسعی (کوشش) اصل حقیقت ته هم کتل کیږی چی ده په اخلاص سره دالله ﷻ دپاره کړی دی یانور دنیوی غرضونه په کی شامل دی ، لکه چی په حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، "اِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ : یعنی صرف دعمل صورت کافی نه دی په عمل کی خالص نیت دالله ﷻ درضا او حکم منلو ضروری دی .

وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى:مراددادی چی اخردټولو دالله ﷻ طرف ته واپسی ده اودعملونوحساب به ورکول وی ځینو مفسرینو حضراتو ددی جملی دا مطلب مقررکړی دی چی دانسانی غوراوفکرسلسله چی دالله ﷻ ذات ته ورسیږی ختمه سی دده دذات اوصفاتوحقیقت په څه غوراوفکرسره نه حاصلیدی سی اونه په دی کی دغوراوفکر اجازه سته ، لکه چی په ځینو روایتونوکی دی چی دالله ﷻ په نعمتونوکی غور اوفکر کوی ، دده په ذات کی غور او فکرمه کوی ، بلکه دا علم الٰهی ته سپاری دا ستاسی دوس کار نه دی .

وَاَنَّهٗ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰى : یعنی په انسانی نوع کی خوشحالی اوغم او ددی په نتیجه کی دخندا اوژړا سلسله هر سړی وینی او دا دواړه شیان ددی دظاهری راپیښیدونکو اسبابو طرف ته نسبت کوی او معامله ختموی ، دلته دغور اوفکر ځای دی ، په ژور نظر سره چی وکتل سی چی څه خوشحالی یاغم اوخندول یاژړول په خپله دده یادبل په قبضه کی نه دی ، دا دواړه شیان دالله ﷻ دطرف ځخه دی ، هغه اسباب پیدا کوی ، په دغو اسبابوکی تاثیر اچوی هغه چی کله وغواړی نو ژړیدونکی په یوه سکینډ کی خندولی سی او خندیدونکی په یوه سکینډ کی ژړولی سی اولکه چی چا څه ښهٔ ویلی دی .

بګوش ګل چی سخن ګفته که خندان ست　　به عندلیب چی فرموده که نالان ست

الله ﷻ ته عرض کوی فرمایی چی نه پوهیږم چی دګل په غوږ کی دی څه فرمایلی دی چی خاندی اوبلبل ته دی څه فرمایلی دی چی ژاړی .

وَاَنَّهٗ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰى دغنا معنٰی مالداری ده ، دَاَغنَا معنٰی بل مالدار کول دی ، اواَقنٰی دقنیه څخه مشتق دی ، چی معنٰی یی محفوظه اوپټه سرمایه ده ، مراد دایت دا دی ، چی الله ﷻ خلګ مالدار اوغنی جوړ وی هغه چا ته چی وغواړی دومره سرمایه ورکوی چی محفوظه یی وساتلی سی .

وَاَنَّهٗ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰی شِعرٰی : په زیر دشین سره دیو ستوری نوم دی کوم چی دجوزا څخه شاته دی ، دعربو خینو قومونو ددی ستوری عبادت کوی په دی وجه په خصوصیت سره یی دده نوم واخیستی او وی ښوولہ چی ددی ستوری مالک اوپروردګار هم الله ﷻ دی ، که څه هم هغه دټولو ستورو آسمانونو مځکو، خالق اومالك او پروردګار دی .

وَاَنَّهٗ اَهْلَكَ عَادَنِ الْاُولٰى * وَثَمُوْدَ فَمَآ اَبْقٰى قوم عاد ددنیا قوی اوسخت ترین قوم دی ، د دوی دوی طبقی په یو بل پسی دَاُولٰی اواُخرٰی په نوم سره یادیږی دوی ته حضرت هود ﷺ رسول لیږل سوی وو ، په نافرمانی کولوسره دهوادطوفان عذاب په راغلی اوټول قوم هلاك سو ، دحضرت نوح ﷺ دقوم څخه وروسته په عذاب هلاکیدونکی دا اولنی قوم دی (مظهری) اوثمود هم د دوی په مثل بل ښاخ دی دکومو طرف ته چی حضرت صالح ﷺ لیږل سوی وو ، د دوی په نافرمانی کولو باندی په دوی دسخت اواز عذاب راغی چی په دی سره د دوی زړونه وچاودل اوهلاك سول .

وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰى دَمؤتفکة لفظی معنٰی مؤتلفه ده ، دامتصل څوکلی اوښارونه وه حضرت لوط ﷺ د دوی طرف ته لیږل سوی وودنافرمانی اوبی حیایی دعملونوپه سزاکی د دوی کلی حضرت جبرائیل ﷺ سرچپه کړل

فَغَشّٰىهَا مَاغَشّٰى : یعنی پټ کړه دغه کلی کوم شی چی پټول ، مراد ورڅخه هغه دکاڼو باران دی کوم چی ددی کلو دچپه کیدو څخه وروسته پردوی وسو تردی ځایه پوری په حواله دصحیفو دحضرت موسٰی اوابراهیم ﷺ سره چی کوم تعلیمات بیانول وو هغه ختم سو .

فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰى دَتتمارٰی : معنٰی جګړه اومخالفت کول دی ، حضرت ابن عباس ﷺ فرمایی چی دا خطاب هر انسان ته دی چی تیرو آیتونو او دحضرت موسٰی اوابراهیم ﷺ په صحیفوکی په راغلو ربانی آیتونوکی که څوك ذره هم غور اوفکر وکی ، نو هغه ته به دنبی کریم ﷺ او د دوی دوحی او تعلیماتو په حق کیدو کی دڅه شك اوشبهی ګنجائش پاته نه سی او چی دتیرو قومونو دهلاکت اوعذاب واقعات واوری نو دمخالفت څخه دمنع کیدو به ښه موقع په لاس ورته ورسی ، کوم چی دحق تعالی یو نعمت دی ، ددی باوجود تاسی دالله ﷻ په کوم کوم نعمت کی جګړه اوخلاف کوی .

هٰذَا نَذِيْرٌ مِّنَ النُّذُرِ الْاُوْلٰى : دهٰذَا اشاره دنبی کریم ﷺ یاقرآن طرف ته ده چی دا هم دتیرو رسولانو اوتیرو کتابونو په شان دالله ﷻ دطرف څخه یو نذیر رالیږل سوی دی کوم چی دصراط مستقیم او ددین دنیا په کامیابیو مشتمل هدایتونه راوړی دی او ددی مخالفت کوونکی دالله ﷻ دعذاب څخه بیروی .

اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ اَزِفَ په معنٰی دقرب راځی معنٰی دا ده چی قریب راتلونکی شی قریب راغی دکوم چی دخدای ﷻ څخه ماسوا څوك منع کوونکی نسته مراد ددی څخه قیامت دی، ددی قریب راتلل دټولی دنیادعمرپه اعتبارسره دی چی امت محمدیه ددی بالکل په اخرکی قیامت ته نژدی دی

اَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيْثِ تَعْجَبُوْنَ وَتَضْحَكُوْنَ وَلَا تَبْكُوْنَ دهٰذَا الحديث څخه مراد قرآن كريم دى ، معنىٰ دايت دا ده چې دقرآن كريم په شان كلام الهى كوم چې په خپله يوه معجزه ده ، ستاسى په مخكى راغى آيا په دى هم تاسى تعجب كوى او په طور دمسخرو خاندى او دخپلو ګناهونو يا عمل په كوتاهى ژاړى نه .

وَاَنْتُمْ سٰمِدُوْنَ: دسمود لغوى معنىٰ غفلت او بى فكرى ده سَامِدُوْنَ په معنىٰ دَغٰفِلُوْنَ دى او يوه معنىٰ دسُمُود سندرى ويل هم راځى ، هغه هم دلته مراد كيدى سى (لكه چې ځينو امامانو يې دا تفسير كړى دى)

فَاسْجُدُوْا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوْا : يعنى تير آيتونه چې فكر كوونكى انسان ته دعبرت او نصيحت سبق وركوى ، ددى مقتضىٰ دا ده چې تاسى ټول دالله ﷻ په مخكى په خشوع او تواضع سره كښته سى اوسجده وكى اوصرف دهغه عبادت كوى .

په صحيح بخارى كى دحضرت ابن عباس ؓ څخه روايت دى چې دسورة نجم په دى آيت نبى كريم ﷺ سجده وكړه او د دوى ﷺ سره ټولو مسلمانانو مشركانو او ټولو پيريانو او انسانانو سجده وكړه او دبخارى اومسلم په بل حديث كى دحضرت ابن مسعود ؓ څخه روايت دى چې نبى كريم ﷺ دا آيت تلاوت كى اودتلاوت سجده يې وفرمايله او د دوى سره ټولو حاضرينو دمجلس (مومنانو اومشركانو ، سجده وكړه ، بغير ديو قريشى بوډا څخه چې هغه دمځكى څخه يو موټى خاورى رالوړى كړى او په تندى پورى يې ومږلى او وې ويل ما ته دا كافى ده ، حضرت ابن مسعود ؓ فرمايى چې دغه سړى ما په حالت دكفر قتل سوى ليدلى دى ، په دى كى دى طرف ته اشاره ده چې دغه وخت دنبى كريم ﷺ په اتباع كى مسلمانانو ته خو سجده كول په كار وه خو په مشركانو هم داسى حالت غالب سو چې ټول په سجده كولو مجبوره سوه كه څه هم دكفر په وجه دغه وخت د دوى سجدى هيڅ ثواب نه درلودى مګر دغه هم دااثر وكى چې وروسته دغو ټولو ته داسلام او ايمان توفيق وسو ، صرف هغه په كفر مړه سوه چاچې سجده ونه كړه اودصحيحينو په يو حديث كى چې دحضرت زيدبن ثابت ؓ په روايت دى دا مذكور دى چې دوى دنبى كريم ﷺ په مخكى ټول سورة نجم ووايه او هغوى سجده ونه كړه ، دا نه لازميږى چې سجده واجب يا لازم نه ده ، ځكه چې په دى كى دا احتمال دى چې دغه وخت به هغوى په اوداسه كى نه وو يا بل څه عذر به دسجدى كولو څخه مانع وو ، په داسى حال كى فورى سجده كول ضرورى نه دى ، وروسته دى كړى وى والله سبحانه وتعالىٰ اعلم .

سُوْرَةُ النَّجْمِ بِعَوْنِهٖ وَحَمْدِهٖ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالىٰ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ لِغُرَّةِ الرَّبِيْعِ الثَّانِىْ سنه (۱۳۹۱) هـ فِىْ اَسبوعٍ وَّاحِدٍ وَيَتْلُوْهُ تَفْسِيْرُسُوْرَةِ الْقَمَرِ اِنْشَاءَ اللّٰهُ تَعَالىٰ وَهُوَ وَلِىُّ التَّوْفِيْقِ .

(سورة القمر)

سُوْرَةُ الْقَمَرِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ خَمْسٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَّخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَّثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ

سورة القمر په مكه كى نازل سو په دى كى پنځه پنځوس (۵۵) آيتونه او درى (۳) ركوع ګانى دى .

شروع كوم دالله په نوم سره چې بى حده مهربانه نهايت رحم والا دى .

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾ وَاِنْ يَّرَوْا اٰيَةً يُّعْرِضُوْا وَيَقُوْلُوْا

نژدی راغی قیامت او وچاوده سپوږمی ، او که هغوی ووینی یوه نښه نومخ اړوی او وایی

سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾ وَكَذَّبُوْا وَاتَّبَعُوْٓا اَهْوَآءَهُمْ وَكُلُّ اَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ﴿٣﴾

چی دا جادو دی دمخکی څخه راروان، اودروغجن کوی اوتابعداری کوی دخپلو خواهشونو او هر یو کار مقرر دی په

وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِّنَ الْاَنْۢبَآءِ مَا فِيْهِ مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾ حِكْمَةٌۢ بَالِغَةٌ فَمَا

یو وخت ، او راغلی دی دوی ته حالات هغه چی په هغو کی زورنه ده ، دپوره عقل خبره ده بیا کارنه

تُغْنِ النُّذُرُ ﴿٥﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ اِلٰى شَيْءٍ نُّكُرٍ ﴿٦﴾

ورکوی دوی لره بیرول ، نومخ واړوه د دوی څخه په کومه ورځ چی وبولی یو بلونکی شی نا آشنا ته ،

خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُوْنَ مِنَ الْاَجْدَاثِ كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ

سترګی به کښته وی راوزی به دقبرونو څخه داسی لکه چی ملخان دی

مُّنْتَشِرٌ ﴿٧﴾ مُّهْطِعِيْنَ اِلَى الدَّاعِ يَقُوْلُ الْكٰفِرُوْنَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾

خپاره سوی ، منډی به وهی اوازکوونکی ته ، وایی به کافران دا ورځ مشکله راغله.

لنډتفسیر: (ددی کفارو دپاره زاجر یعنی په غلطی خبردارکوونکی خبره خو داعلی درجی ثابته ده چنانچی) قیامت نژدی راغی (په کوم کی چی به په تکذیب کوونکو لوی مصیبت راسی) او (ددی قیامت دنژدی کیدو مصداق هم واقع سو چنانچی) سپوږمی نیمه سوه (او په دی سره دقیامت نژدی کیدو تصدیق داسی کیږی چی شقِ قمرمعجزه ده دنبی کریم ﷺ چی په دی سره د دوی نبوت ثابتیږی اودنبی هر قول صادق وی ، په دی وجه ضروری ده چی دقیامت دنژدی کیدو خبر کوم چی دوی ورکړی دی هغه هم صادق دی په دی سره تحقیق دزاجر متعین سو) او (ددی مقتضٰی دا وه چی) دا خلګ (په دی سره منزجر اومتاثر سوی وای ، لیکن د دوی دا حالت دی چی) که څه معجزه ووینی نو وروسته کوی یی او وایی چی دا جادو دی چی اوس به ختم سی (داکنایی ده ددی دباطل کیدو څخه چی دباطل اثر تردیره پوری قائم نه پاته کیږی ، لکه چی دالله ﷻ ارشاد دی ، وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ : مطلب دا دی چی دقیامت په نژدی کیدو سره نصیحت حاصلول خو دنبوت محمدیه په اعتقاد بانډی موقوف دی دا خلګ په خپله خو ددی دلیل ته په نظر دتامل سره نه ګوری او دا باطل ګنی نوبیاپه دی سره په دوی څه اثر کیږی) او (په دی اعراض اوپه باطلولو ددعوی دمعجزی کی په خپله) داخلګ (په باطل اصرار کوونکی سول اوحق یی)

درواغجن کي او دخپل نفساني خواهشاتو پيروي يې وکړه (يعني ددوی اعراض دځه صحيح دليل په وجه سره نه دی ، بلکه سبب ددی اعراض خواهش نفساني دی او دعناد په وجه دحق تکذيب دی) او (دا چې دوی معجزو ته جادو وايي چې اثر يې ژر زائليږي ، نوقاعده دا ده چې) هره خبره (وروسته دځه وخت ځخه چې په خپل اصلي حالت راسي) قرار ورته راسي (يعني دحق حق کيدل او دباطل باطل کيدل دا سبابو او اثارو ځخه په عام طورسره متعين سي، مطلب دا دی چې که ځه هم په واقع کې خوفي الحال هم حق متعين اوواضح دی ، مګرکوم فهمه که اوس هم نه په پوهيږي نو وروسته دځه وخت ځخه به دوی ته هم ظاهره سي په دی شرط سره چې دغورځخه کار واخلي نو دځو ورځو ځخه وروسته به تاسي ته معلومه سي چې دا فاني سحر دی یاباقي حق دی) او (ددی ذکر سوي زاجر ځخه علاوه) ددی خلګو سره (خو دتيرو امتونوهم) خبرونه دومره رسيدلي دی چې په هغه کې (کافي) عبرت يعني داعلی درجې پوهه (حاصليدونکي) ده نو (د دوی دا کيفيت دی چې) بيروونکي شيان دوی ته فائده نه ورکوی (اوکله چې حال دا دی) نو ته د دوی طرف ته خيال مه کوه (کله چې دغه وخت دقيامت اوعذاب دکوم ځخه چې دوی بيرول کيږي راسي نو په خپله به معلومه سي ، مخ ته ددغه ورځي بيان دی يعني) په کومه ورځ چې يوبلونکي ملائکه (دوی) ديو ناخوښه شي طرف ته راوبولي ، د دوی سترګي به (دذلت اوهيبت ځخه) کښته سوي وی (او) دقبرونو ځخه به داسي راوزي لکه ملخان چې غوړول سوي وی (او بياچې راوزي) دبلونکي طرف (يعني دحساب موقف ته کوم ځای ته چې دجمع کيدو دپاره بلونکي اواز کړی دی) په منډه به روان وی (او دهغه ځای سختي چې ووينی) کافران به وايي چې دا ورځ ډيره سخته ده .

معلومات اومسئلي : تير سورة (النجم) په أَزِفَتِ الاٰزِفَةُ الخ باندی ختم سوی دی چې په کې دقيامت نژدی راتلو ذکردی ، ددی سورة شروع ددی مضمون ځخه سوی ده ، اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ : مخ ته دقيامت دنژدی کيدو يو دليل ، دسپوږمی د دوو ټوټو کيدو دمعجزی ذکر سوی دی ، ځکه چې دقيامت دعلامو دکومو چې لوی تفصيل دی ، په هغه کې يوه لويه علامه په خپله خو دخاتم الانبياء ﷺ بعثت اونبوت دی ، لکه چې په حديث کې د دوی ارشاد دی ، چې زما را تلل اوقيامت داسي يوځای دی لکه دلاس دوو ګوتي اونور يې هم ځو روايتونه په حديث کې د دوی قيامت ته دنژدی کيدو بيان فرمايلي دی ، دغه شان يوه لويه علامه داقيامت دا هم ده چې د دوی دمعجزی په طور به سپوږمی دوی ټوټي سی ، جلا جلا به سی ، بيابه ديوبل سره يوځای سی ، دارنګه دسپوږمی دوی ټوټي کيدل په دی حيثيت سره هم دقيامت علامه ده چې ځنګه دغه وخت دالله ﷻ په قدرت سره سپوږمی دوی ټوټي سوه دغه شان په قيامت کې تولي سياری اوستوری ټوټي کيدل ځه مستبعد کار نه دی .

(دسپوږمي دوی ټوټي کيدو معجزه)

دمکي کفارودنبي کريم ﷺ ځخه دهغه دنبوّت اورسالت دپاره ځه نښانه دمعجزی طلب کړه ، الله ﷻ د دوی دحقانيت دثبوت دپاره دامعجزه دشق القمر ظاهره کړه ، ددی معجزی ثبوت دقرآن کريم په دی آيت کې هم موجود دی ، وَانْشَقَّ الْقَمَرُ، اوپه صحيح احاديثو کې کوم چې دصحابه کرامو ﷺ ديوجماعت ځخه روايت سوی راغلي دی ، په کومو کې چې حضرت ابن مسعود ﷺ ، ابن عمر ﷺ، جبيربن مطعم ﷺ ، ابن

عباس ﷺ انس بن مالك ﷺ وغيره شامل دي او حضرت ابن مسعود ﷺ په خپله دخپل ځان په دغه وخت کې موجود کیدل او دمعجزې ليدل بيان کړي دي امام طحاوي رحمه الله او ابن كثير رحمه الله دشق القمر دواقعي روايتونه متواتر مقرر کړي دي ، په دي وجه ددي نبوي معجزې واقع کیدل په قطعي دليلونو سره ثابت دي .

دواقعي خلاصه دا ده چې نبي كريم ﷺ دمكي مكرمي په مقام دمنٰی کې تشريف فرماوو ، دمکې مشرکانو د دوی څخه دنبوت نښانه طلب کړه ، دا واقعه دسپوږمی دیوی شپې ده ، الله ﷻ دا ښکاره معجزه وښووله چې سپوږمی دوی ټوټې سوه ، يوه مشرق طرف ته بله مغرب طرف ته ولاړه او د دواړو ټوټو په مینځ کې غر حائل وليدل سو ، نبي كريم ﷺ ټولو حاضرينوته وفرمايل چې وګورئ او شهادت ورکئ ، کله چې ټولو خلګو په صفا طور سره دا معجزه ولیده ، نو دا دواړي ټوټې بيا ديو بل سره يو ځای سوي ، ددي ښکاره معجزې څخه انكار خو دسترګو والاوو څخه ممكن نه وو ، مګر مشرکانو وويل چې محمد ﷺ په ټول جهان جادو نه سي کولی ، دملك داطرافو څخه دراتلونکو خلګو انتظار وکئ چې دوی څه وايي ، دبيهقي او ابو داود طيالسي روايت دحضرت ابن مسعود ﷺ څخه دي چې وروسته دټولو اطرافو څخه دراتلونکو مسافرانو څخه دغو خلګو تحقيق وکئ نو ټولو دسپوږمی د دوو ټوټه کیدو دليدلو اعتراف وکئ په ځينو روايتونو کې دي چې دامعجزه دشق القمر په مکه مکرمه کې دوه وار پيښه سوه ، مګر دصحيح روايتونو څخه يو وار ثبوت حاصليږي (بيان القرآن) ددي معاملې متعلق څو روايتونه دحديث دا دي (کوم چې دابن كثير څخه را اخيستل سوي دي)

(۱) په صحيح بخاري کې دحضرت انس بن مالك ﷺ څخه روايت دي چې .

انّ اَهْلَ مَكَّةَ سَأَلُوْا رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنْ يُرِيَهُمْ آيَةً فَاَرَاهُمُ الْقَمَرَ شِقَّيْنِ حَتّٰى رَأَوْا حِرَاءَ بَيْنَهُمَا (بخاري او مسلم)

يعني دمكي خلګو دنبي كريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې دخپل نبوت دپاره څه نښانه (معجزه) وښيه نو الله ﷻ دوی ته سپوږمی دوی ټوټې کړه وي ښووله تردي چې دوی دحراء غر د دواړو ټوټو په مینځ کې حائل وليدئ

(۲) په صحيح بخاري او مسلم کې او مسند احمد کې دابن مسعود ﷺ څخه روايت دي چې .

انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلٰى عَهْدِ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شِقَّتَيْنِ حَتّٰى نَظَرُوْا اِلَيْهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اشْهَدُوْا .

دنبي كريم ﷺ په زمانه مبارکه کې سپوږمی دوی ټوټې سوه کومه چې ټولو په ډاګه وليده او نبي كريم ﷺ خلګو ته وفرمايل چې وي وينئ او شهادت ورکئ .

او ابن جرير هم په خپل سند سره دا حديث نقل کړی دي ، په دي کې دا هم ذکر سوی دي چې ، كُنَّا مَعَ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّم بِمِنًى ، فَانْشَقَّ الْقَمَرُ ، فَاَخَذَتْ فِرْقَةٌ خَلْفَ الْجَبَلِ ، فَقَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : اشْهَدُوْا اشْهَدُوْا (عبد الله ابن مسعود ﷺ فرمايي چې مونږ په منٰی کې دنبي كريم ﷺ سره وو ناڅاپه سپوږمی دوی ټوټې سوه او يوه ټوټه دغره شاته ولاړه نو نبي كريم ﷺ وفرمايل چې شاهدي ورکئ شاهدي ورکئ .

(۳) دحضرت ابن مسعود ﷺ په روايت سره ابو داود طيالسي او بيهقي دا هم نقل کړي دي .

انْشَقَّ الْقَمَرُ بِمَكَّةَ حَتّٰى صَارَ فِرْقَتَيْنِ فَقَالَ كُفَّارُ قُرَيْشٍ اَهْلِ مَكَّةَ هٰذَا سِحْرٌ سَحَرَكُمْ بِهِ ابْنُ اَبِيْ كَبْشَةَ اُنْظُرُوْا السُّفَّارَ فَاِنْ كَانُوْا رَاَوْا مَا رَاَيْتُمْ فَقَدْ صَدَقَ وَاِنْ كَانُوْا لَمْ يَرَوْا مِثْلَ مَا رَاَيْتُمْ فَهُوَ سِحْرٌ سَحَرَكُمْ بِهِ فَسُئِلَ السُّفَّارُ قَالَ وَقَدِمُوْا

مِنْ كُلِّ جِهَةٍ فَقَالُوْا رَاَيْنَا (ابن كثير)
په مکه مکرمه کی سپوږمۍ دوی ټوټې سوه، دقریشو کفارو وویل چې دا جادو دی ابن ابی کبشه (یعنی محمد ﷺ) په تاسی جادو کړی دی، په دی وجه تاسی انتظارکوی دباندی څخه راتلونکو مسافروته که دوی هم دوی ټوټې کېدل لیدلی وای نو دی به رښتیا وایی اوکه دباندی راتلونکو خلګو داسی نه وای لیدلی نو بیا دا بیشکه چې جادو دی، نوبیا دباندی دراتلونکو مسافرو څخه یې تحقیق وکی کوم چې دهر طرف څخه راغلی وو اقرار وکی چې مونږ هم دوی ټوټې کېدل لیدلی دی.

(دشق القمر په واقعه څه شبهات او جواب)

په دی یوه شبهه خو دیونانی فلسفی داصولو په بناء سوې ده، مطلب یې دا دی چې په آسمان اوسیاراتو کی ماتیدل اوپیوست کېدل ممکن نه دی، مګر دا محض د دوی دعویٰ ده، په دی چې څومره دلیلونه پیش سوی دی، هغه ټول بی کاره اوبی بنیاده دی، دهغه لغویت اوباطلوالی متکلمینو داسلام ډیر واضح کړی دی او تر ننه پوری په څه عقلی دلیل سره دشق قمر محال والی اوناممکن والی ثابت نه سو، البته ناواقفه عوام هرمستبعد شی ته ناممکن وایی، مګر داظاهره ده چې معجزه خونوم دی دهغه فعل کوم چې دعام عادت څخه خلاف او دعامو خلګو دقدرت څخه خارج حیرت انګیز اومستبعد وی که نه وی نو معمولی کار خو هر وخت چې وسی هغه ته څوك معجزه ویلی سی؟

دوهمه عامیانه شبهه دا کول کیږی چې که داسی عظیم الشانه واقعه راپیښه سوی وای نو دټولی دنیاپه تاریخونو کی به یې ذکر وای، مګر دفکر خبره دا ده چې دا واقعه په مکه معظمه کی دشپی په وخت کی پیښه سوې ده، دغه وخت په ډیرو ملکونو کی خوبه ورځ وه، هلته ددی واقعی دښکاره کېدو اوظاهرېدو خوګرسره سوال نه پیدا کیږی اوپه ځینو ملکونو کی به نیمه شپه اواخری شپه وه، څه وخت چې عامه دنیا بیده وی اوکه څوك ویښ هم وی نوهغوی خوهروخت سپوږمۍ ته نه ګوری، په مخکه باندی په غوړول سوی رڼا ددی د دوو ټوټو کېدو څخه څه اثر نه لویږی، چې ددی په وجه ورته څوك وګوری، بیا دا خو دلږ وخت قصه وه، روزانه لیدل کیږی چې په یوملك کی سپوږمۍ تندر نیولی وی او نن صبا خو دمخکی څخه ددی اعلانات هم کیږی، ددی باوجود په زرګونو لکونو خلګ ددې څخه ناخبره وی هغوی ته هیڅ پته ونه لګیږی، نو آیا ددی دا دلیل جوړیدی سی چې سپوږمۍ دسره تندر نیولی نه ده، په دی وجه ددنیا په عامو تاریخونو کی ددی په ذکر نه کېدو سره ددی واقعی تکذیب نه سی کیدی.

ددی څخه علاوه دهندوستان مشهور اومستند تاریخ، تاریخ فرشته، کی ددی ذکرهم موجود دی، چې په هندوستان کی مهاراجه مالیبار دا واقعه په خپلو سترګو ولیده او په خپله روزنامچه کی یې ولیکله او دا واقعه دده دمسلمانیدو سبب جوړ سو، اولوړ دابوداؤد طیالسی اوبیهقی درِوایتونو څخه هم دا ثابته سوې ده چې په خپله دمکی مشرکانو هم دباندی دخلګو څخه ددې تحقیق کړی وو او دمختلفو طرفونو څخه راتلونکو ددې واقعی تصدیق کړی وو. والله تعالی اعلم

وَاِنْ يَّرَوْا اٰيَةً يُّعْرِضُوْا وَيَقُوْلُوْا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ دَمُستمِرٌّ: مشهوره معنی کومه چې په فارسی اوپښتو کی هم معروفه ده هغه تر ډیره وخته پوری اوهمیشه پاته کیدونکی ده، مګر په عربی ژبه کی دالفظ دَمَرٌّ او

اِسْتَمَرَّ دتیریدو اوختمیدو په معنیٰ کی هم راغی ، دتفسیر په امامانو کی مجاهد اوقتاده دلته دا معنیٰ بیان کړی ده ، په دی به دایت مطلب داسی چی دا دجادو اثر دی کوم چی تر ډیر وخته پوری نه سی چلیدی ، په خپله به تیرسی او ختم به سی .
اوبوه معنیٰ دمُسْتَمِرٌ قوی اوسخت هم راغی ابوالعالیه اوضحاك په دی آیت کی دمُسْتَمِرٌ دا تفسیر کړی دی او مراد به دا وی چی دا ډیر قوی جادو دی .
دمکی خلکو چی ددی مشاهدی تکذیب ونه کی نو دی ته یی جادو یا سخت جادو وویل اوخپلو زړونو ته یی تسلی ورکړه .
وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ : دا ستقرار لغوی معنیٰ قرار نیول دی ، دایت مطلب دا دی چی هرکار اوهر شی خپلی انتها ته رسیږی اخرکه چیری صفاسی په څه جعل سازی سره چی که پرده په حقیقت واچول سی ، هغه اخر ښکاره کیږی او دحق حق کیدل او دباطل کیدل واضح سی .
مُّهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ : دمهطعین لفظی معنیٰ سر پورته کول دی ، دایت معنیٰ دا ده چی دبلونکی داواز طرف ته به گوری دمحشر په لور به منډی وهی او ددی څخه مخ ته په آیت کی چی ، خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ راغلی دی چی معنیٰ یی سترگی اوسر کښته کول دی ، په دی دواړوکی تطبیق دا دی چی دمحشر مواقف به مختلف وی ، په څینی مواقفو کی به داسی هم وی چی دتولو سرونه به کښته وی .

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴿٩﴾

دروا غجن کړی دی د دوی څخه مخکی قوم دنوح ﷺ نو دروا غجن یی کی بنده زمونږ او ویی ویل ، لیونی دی او

فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ

زورنه یی ورکړه ، نو ده وبلی رب خپل چی زه عاجزه سوم ته بدله واخله ، بیامونږ خلاصی کړی دروازی داسمان

مُّنْهَمِرٍ ﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَىٰ أَمْرٍ قَدْ

په اوبو وریدونکو ، او را وبیولی مونږ دمځکی څخه چینی نو یوځای سوی اوبه په کار چی مقرر سوی وو

قُدِرَ ﴿١٢﴾ وَحَمَلْنَاهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ﴿١٣﴾ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً

، او مونږ سپاره کړل دوی په یو تختو او میخونو والا باندی ، چی بهیده زمونږ په مخکی بدله

لِّمَنْ كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ تَّرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ فَكَيْفَ

اخستل دهغه چاچی قدر یی ورلره ونه پیژندی ، اودوی مونږپریښول دنښی دپاره بیا څوك سته فکر کوونکی نو

كَانَ عَذَابِيْ وَنُذُرِ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ﴿١٧﴾

څنګه وو زما عذاب او زما بيرول ، او مونږ آسانه کړی قرآن دپاره دپوهيدو نو سته يو فکر کوونکی ؟

تفسير: ددی خلکو څخه مخکی قوم دنوح ﷺ تکذيب وکړی ، يعنی زمونږ دبنده (خاص نوح ﷺ) تکذيب يی وکړی او وي ويل چی داليونی دی او (محض په دی بی هوده خبره يی بسوالی ونه کړی ، بلکه د دوی څخه يو عبث کارهم وسو يعنی) نوح ﷺ ته (د دوی دطرف څخه) اخطار (هم) ورکول سو (چی ذکر يی په سورة شعراء کی دی ، لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ) نونوح ﷺ خپل رب ته دعا وکړه چی زه (بالکل) عاجزه سوم (ددی خلکو مقابله نه سم کولی) نو ته (د دوی څخه) بدل واخلی (يعنی دوی هلاك کړی ، لکه دا قول دالله ﷻ دی ، رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا) نو مونږ په ډيرو اوريدونکو اوبو سره دآسمان دروازی خلاصی کړی او دمځکی څخه مو اوبه جاری کړی بيا (دآسمان او مځکی) اوبه ددی کار (پوره کيدو) دپاره يوځای سوی کوم چی (په علم الهی کی) مقدر سوی وو (مراد ددی څخه هلاکت دی دکفارو ، يعنی دواړه اوبه يوځای سوی طوفان زيات سو په کوم کی چی ټول غرق سول) اومونږ دنوح (ﷺ دطوفان څخه دمحفوظ ساتلو دپاره) په تختو اوميخونو والا کښتی باندی کومه چی زمونږ په نګرانی کی (داوبو په سطح) روانه وه (سره دمومنانو) سپورکړی دا ټول دهغه سړی دبدلی اخيستو دپاره وسو دکوم چی بی قدری سوی وه (مراد نوح ﷺ دی اوچونکی دالله ﷻ او درسول په حکم کی تلازم دی ، په دی کی کفر بالله هم راغی ، نو دا شبهه پاته نه سوه چی دا غرق دکفر بالله په سبب نه وو سوی) او مونږ دا واقعه دعبرت دپاره (په قصو اوتذکرو کی) پريښوولو نو ايا څوك نصيحت حاصلوونکی سته؟ (مقصود ددی څخه نصيحت حاصلولوته ترغيب دی) بيا (وګوره) زما عذاب اوزما بيرول څنګه سو؟ (يعنی دکوم شی څخه چی بيرول واقع سوی وو ، هغه څنګه پوره سو؟ نو ددی بيرولو حاصل هم عذاب سو غرض دعذاب الهی دوه عنوانونه سول ، يو په خپله عذاب او دوهم دوعدهٔ الهی پوره کيدل) اومونږ قرآن (کوم چی مشتمل دی په داسی ذکر سوو قصو) دنصيحت حاصلولو دپاره اسان کړی (دټولو دپاره عموماً په وجه دواضح کيدو دبيان اودعربو دپاره خصوصاً په وجه دعربی ژبی) نو آيا (په دی قرآن کی داسی مضامين دنصيحت په ليدو) څوك نصيحت حاصلوونکی سته ؟ (يعنی دمکی کفارو ته بالخصوص په دی قصو سره بيريدل په کار دی)

معلومات اومسئلي : مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ د ، وازدُجر لفظی معنی ده وترټی (ددی عطف په لفظ دقالو باندی دی ، په دی وجه) مراد دا دی چی دی خلکو حضرت نوح ﷺ ته مجنون هم وويل اوبيايی دی وترټی ، اخطاريی ورکی ، درسالت دتبليغ څخه يی منع کول هم وغوښتل لکه چی په يوبل آيت کی دی چی دی خلکو حضرت نوح ﷺ ته دا اخطار ورکی چی که ته دخپل تبليغ ددعوت څخه منع نه سوی نو مونږ به تا په کاڼو وولو اومړ به دی کو .

عبد بن حميد رحمه الله دمجاهد رحمه الله څخه نقل کړی دی چی دحضرت نوح ﷺ دقوم ځينو خلکو چی به کله حضرت نوح ﷺ يوځای پيدا کی نوځينی وخت به يی دده مری خپه کوله ، تردی پوری چی دی ﷺ به بی

هوښه سو ، بیاچې به په هوښ کې راغی نو دالله ﷻ څخه به یې داسوال کوی چې یا الله! زما قوم معاف کې ، دوی دحقیقت څخه ناخبره دي ، نهه نیم سوه کاله یې دقوم ددي ازارونو جواب په دعاگانو سره ورکولو کې تیر کړل ، اخر عاجزه سو او ښراوي یې وکړي چې ذکر یې په راتلونکی آیت کې دی ، دکوم په نتیجه کې چې ټول غرق سو .

فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَىٰ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ : یعنی دمځکې څخه را خوټکیدونکې اوبه او دآسمان څخه اوریدونکې اوبه دواړه داسې یوځای سوې ، په کوم سره چې دالله ﷻ مقرره سوې فیصله چې ټول قوم غرق سی ، نافذه سوه چې دغرونو ترسرونو پورې هم چاته پناه حاصله نه سوه .

ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ : الواح دلوح جمع ده په معنٰی دتختې ، اودُسُر ددِسار جمع ده چې معنٰی یې میخ هم دی اوهغه مزی یاتارته هم ویل کیږي په کوم سره چې دکښتې تختې تړل کیږي .

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ : د ذکرمعنٰی یادول اوحفظ کول هم راځي او دڅه خبرې څخه عبرت اونصیحت حاصلول هم، دا دواړې معانیوې دلته مرادکیدی سی ، چې الله ﷻ قرآن کریم دحفظ دپاره اسانه کړی دی ، دا خبره دده څخه مخکې یو کتاب ته هم حاصله نه سوه چې ټول کتاب تورات ، انجیل یا زبور خلکو ته زباني یادوي او دا دالله ﷻ دآسانولو اثردی چې دمسلمانانو کوچنی کوچنی بچي قرآن کریم پوره داسې یادوي چې دیوه زبر زیر فرق نه په کې راځي ، څه دپاسه څوارلس سوه کالونه په هره زمانه هره طبقه اوهره خطه کې په زرګونو لکونو حافظانو په سینو کې دالله ﷻ دا کتاب محفوظ دی .

او دا معنٰی هم کیدی سی چې قرآن کریم دعبرت اونصیحت خپل مضامین داسې اسان کړي دي چې لکه څنګه چې دلوی څخه لوی عالم ، ماهر ، فلسفي اوحکیم ددې څخه فائده اخستی سی ، دغه شان هرعامي اوجاهل دکوم چې دعلومو سره څه مناسبت نه وي هغه هم دعبرت اونصیحت دقراني مضامینوڅخه فائده اخلی او ورڅخه متاثره کیږي .

(دحفظ کولو اونصیحت حاصلولو دپاره یې قرآن اسان کړی دی ، نه چې داجتهاد او استنباط داحکامو دپاره)

په دې آیت کې یې د يَسَّرْنَا سره دلِلذِّكْرِ قید ولګوی او دایې هم ښوولې ده چې قرآن دحفظ کولو او ددې دمضامینو څخه دعبرت او نصیحت حاصلولو ترحده پورې دا اسان کړی دی چې هرعالم اوجاهل لوی اوکوچنی ورڅخه یوشان فائده اخیستی سی ، په دې سره دا نه لازمیږي چې دقرآن کریم څخه دمسائلو او احکامو استنباط هم دې داسې اسانه وي ، هغه په خپل ځای یومستقل اومشکل فن دی په کوم کې چې عمرونه صرف کوونکې عالمانو راسخانو ته څه حصه حاصلیږي ، دهر یوه دپاره دغه میدان نه دی .

په دې سره دهغو خلکو غلطي واضحه سوه کوم چې دقرآن کریم ددې جملې پناه اخلي ، دقرآن مکمل تعلیم ددې داصولو اوقواعدو سره دحاصلولو څخه بغیر مجتهد جوړیدل او په خپله رایه سره داحکامو اومسائلو استخراج کول غواړي چې دغه دښکاره ګمراهي لار ده .

۱۸ كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ۱۸ إِنَّا أَرْسَلْنَا

دروغجن کړل عادیانو نو څنګه سو زما عذاب او بیرول ، مونږ ولیږله په

عَلَيۡهِمۡ رِيۡحًا صَرۡصَرًا فِيۡ يَوۡمِ نَحۡسٍ مُّسۡتَمِرٍّ ﴿۱۹﴾ تَنۡزِعُ النَّاسَ

دوی هوا تنده په يو سپيره ورځ چې تيره سوه ، ويستل يې خلق

كَاَنَّهُمۡ اَعۡجَازُ نَخۡلٍ مُّنۡقَعِرٍ ﴿۲۰﴾ فَكَيۡفَ كَانَ عَذَابِيۡ وَنُذُرِ ﴿۲۱﴾

ګويا وه دوی تنی دخرماؤ ايستل سوو ، نو څنګه سو عذاب زما او بيرول زما

وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا الۡقُرۡاٰنَ لِلذِّكۡرِ فَهَلۡ مِنۡ مُّدَّكِرٍ ﴿۲۲﴾ كَذَّبَتۡ ثَمُوۡدُ بِالنُّذُرِ ﴿۲۳﴾

او مونږ آسانه کی قرآن دپوهيدو دپاره نو آيا سته يو فکر کوونکی ؟ درواغجن کړل ثموديانو بيرونکی

فَقَالُوۡۤا اَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهٗۤ ۙ اِنَّاۤ اِذًا لَّفِيۡ ضَلٰلٍ وَّسُعُرٍ ﴿۲۴﴾ ءَاُلۡقِيَ

نو دوی وويل آيا ديو سړی زمونږ څخه مونږ تابعداری وکړو يقينا مونږ به دغه وخت په غلطی او سوداکی يو

الذِّكۡرُ عَلَيۡهِ مِنۡۢ بَيۡنِنَا بَلۡ هُوَ كَذَّابٌ اَشِرٌ ﴿۲۵﴾ سَيَعۡلَمُوۡنَ غَدًا مَّنِ

ايا په مونږ تولو کی په ده نازل سوی دی نصيحت بلکه دی درواغجن اومتکبردی، پوهه به سی صبا چې څوك دی

الۡكَذَّابُ الۡاَشِرُ ﴿۲۶﴾ اِنَّا مُرۡسِلُوا النَّاقَةِ فِتۡنَةً لَّهُمۡ فَارۡتَقِبۡهُمۡ

درواغجن لاپو ، مونږ راليږو اوښه دپاره دامتحان د دوی نو ته انتظار کوه دوی ته

وَاصۡطَبِرۡ ﴿۲۷﴾ وَنَبِّئۡهُمۡ اَنَّ الۡمَآءَ قِسۡمَةٌۢ بَيۡنَهُمۡ ۚ كُلُّ شِرۡبٍ مُّحۡتَضَرٌ ﴿۲۸﴾

او صبر کوه ، اوخبر کړه دوی چې اوبه ويشلی دی په مينځ د دوی کی هر وار ته رسيدل په کار دی

فَنَادَوۡا صَاحِبَهُمۡ فَتَعَاطٰى فَعَقَرَ ﴿۲۹﴾ فَكَيۡفَ كَانَ عَذَابِيۡ وَنُذُرِ ﴿۳۰﴾

نو دوی اوازوکی ملګری خپل ته نو هغه لاس وچلوی اوپړی يې کړه ، نو څنګه سو زماعذاب اوزمابيرول ،

اِنَّاۤ اَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ صَيۡحَةً وَّاحِدَةً فَكَانُوۡا كَهَشِيۡمِ الۡمُحۡتَظِرِ ﴿۳۱﴾

نو مونږ وليږله په دوی يوه چغه نو سوه دوی په شان دهغه غنو چوره کړل سوو

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ﴿۳۲﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوْطٍۭ

او مونږ آسانه کړی قرآن دپوهیدو دپاره نو آیا څوک شته فکر کوونکی ، درواغجن کړل قوم دلوط ﷺ

بِالنُّذُرِ ﴿۳۳﴾ اِنَّآ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا اِلَّآ اٰلَ لُوْطٍ ؕ نَجَّيْنٰهُمْ بِسَحَرٍ ﴿۳۴﴾

بیرونکی ، مونږ ولیږل په دوی باندی کاڼی مګر خاندان دلوط ﷺ مونږ محفوظ کړل دوی په سهار کی

نِّعْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِيْ مَنْ شَكَرَ ﴿۳۵﴾ وَلَقَدْ اَنْذَرَهُمْ

په فضل سره دخپل طرف څخه ، مونږ درانګه بدله ورکوو هغو ته چی حق منی ، یقیناً هغه بیرول هغوی

بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ ﴿۳۶﴾ وَلَقَدْ رَاوَدُوْهُ عَنْ ضَيْفِهٖ فَطَمَسْنَآ

زمونږ دحملی څخه بیا دوی جګړه وکړه په حق دبیروونکی کی ، او مطالبه یی وکړه دهغه څخه دمیلمنو دهغه نو

اَعْيُنَهُمْ فَذُوْقُوْا عَذَابِيْ وَنُذُرِ ﴿۳۷﴾ وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ

مونږ ړندی کړی سترګی د دوی نو وبی څکی عذاب زما او بیرول زما ، اوراغی پر دوی په سهار کی وختی عذاب

مُّسْتَقِرٌّ ﴿۳۸﴾ ج فَذُوْقُوْا عَذَابِيْ وَنُذُرِ ﴿۳۹﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ

همیشه پاته کیدونکی ، نو وڅکی زما عذاب او زما بیرول ، اومونږ آسانه کړی دی قرآن دپوهیدو دپاره

فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ﴿۴۰﴾ ع وَلَقَدْ جَآءَ اٰلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ ﴿۴۱﴾ ج كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا كُلِّهَا

نو آیا څوک سته فکر کوونکی ، او راغلل فرعونیانو ته بیرونکی ، درواغجن کړل هغوی زمونږ آیتونه ټول

فَاَخَذْنٰهُمْ اَخْذَ عَزِيْزٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿۴۲﴾

نو ونیول مونږ دوی په نیولو ددیر غالب قادر سره

لنډتفسیر: دعاد قوم (هم دخپلو پیغمبرانو) تکذیب وکی (د دوی قصه واوری چی) زما عذاب اوبیرول خنګه سو؟ (اوهغه قصه دا ده چی) مونږ په دوی یوه سخته هوا دمسلسل نحوست په ورځ کی (یعنی دغه زمانه دهغوی په حق کی دهمیشه دپاره څکه منحوسه سوه چی په دغه ورځ کوم عذاب راغی هغه عذاب دبرزخ سره متصل سو، بیاعذاب داخرت ددی سره متصل سوکوم چی به د دوی څخه هیڅکله منقطع نه سی او) هغه هوابه خلګ داسی (د دوی دځای څخه) پورته کول راویشتل چی ګویا هغه دویشتلو سود

خرماؤ تنی دی (په دی تشبیه کی علاوه د دوی دراویشتلو څخه اشاره د دوی دقامت داوږدوالی طرف ته هم ده) نو (وګوره) زماعذاب اوبیرول څنګه (هیبتناك) سوه اومونږ قرآن دنصیحت حاصلولو دپاره آسانه کړی دی ، آیا څوك نصیحت حاصلوونکی سته؟ ثمودیانو (هم) دپیغمبرانو تکذیب وکی (څکه چی دیو پیغمبر تکذیب مستلزم دی دټولو پیغمبرانو تکذیب لره) اوویی ویل ایا مونږ دداسی سړی تابعداری وکړه کوم چی زمونږ دجنس انسانان دی او (دبدبه اوخادمان یی نسته) یوازی دی (یعني یا خودی ملائکه وای نو مونږ به یی اتباع کړی وای په دین کی یاصاحب خادمان ودبدبه وی ، نو په دنیوی کارونوکی به یی مونږ تابعداری کوله کله چی بشردی اوهغه هم یوازی دی نونه یی په دنیوی کارونوکی دتابعداری څه امر مقتضی سته نه په دین کی اوکه مونږ په دی حالت کی دده تابعداری وکو) نوپه دی صورت کی به مونږ په لویه غلطی (بلکه) جنون کی راسو آیاپه مونږټولوکی (دی منتخب سو) وحی پرنازله سوه (هیڅکله داسی نه ده) بلکه دی لوی درواغجن او تکبر کوونکی دی (دامتکبره دلوییږ داسی خبری کوی چی خلګ ما سردار وګنی ، الله ﷻ حضرت صالح ﷺ ته وفرمایل چی ته د دوی په دی فضولوخبرومه غمجن کیږه) هغوی ته به ډیر ژر (دمرګ سره) معلومه سی چی په دروغو تکبر کوونکی څوك وو (یعني داخلګ وه کوم چی په انکار درسالت کی درواغجن وه اودنبی دتابعداری څخه یی په وجه دتکبر شرم کوی او داخلګ کومو چی داوښی معجزه یی طلب کوله نو) مونږ (د دوی ددرخواست موافق دډبری څخه اوښه را ایستونکی یو دهغوی دازمائش (دایمان) دپاره نو دوی (حرکتونو ته یی) ګوره اوپه صبر سره ناست اوسه او دی خلګو ته (کله چی اوښه پیداسی نو) دا وښیه چی اوبه (دڅاه) تقسیم سوی دی (یعني ستاسی دحیوانانو اواوښی نمبر مقرر سوی دی) هریودی په خپل خپل وارحاضری کوی (یعني اوښه دی په خپل نمبر اوبه چښی اوحیوانان دی په خپل لمبر ، چنانچی اوښه پیداسوه اوحضرت صالح ﷺ دغسی وفرمایل) نو(ددی لمبر داوبوڅخه هغوی تنګ سول او) هغوی ددی (دقتلولو دپاره) خپل ملګری (قدار) راوبلی نو هغه (په اوښه) وار وکی او (دایی) مړه کړه نو (وګوره) زماعذاب اوبیرول څنګه سو (چی بیان یی مخ ته راځی هغه داچی) مونږ په دوی یوه نعره (دملائکی) مسلطه کړه نو دوی (په دی سره) داسی سول لکه دغنو شپول لګوونکی (دشپول) ماتی سوی غنی (یعني دفصل یاحیوانانو وغیره دحفاظت دپاره چی دغنووغیره شپول کوی اوځو ورځی وروسته ټول ذره ذره سی ، دغه شان دوی تباه اوهلاك سول ، دعربو خلګو دا مشبه به یعني دفصل پرشا اوخوا شپول شپه او ورځ لیدی نوهغوی په دی تشبیه ښه پوهیدل) اومونږ قرآن کریم دنصیحت حاصلولو دپاره اسانه کړی دی ، نو آیاڅوك نصیحت حاصلوونکی سته؟ قوم دلوط (ﷺ هم) دپیغمبرانو تکذیب وکی (څکه چی دیو پیغمبر تکذیب مستلزم دی دټولو تکذیب لره) مونږ په هغوی دکانو باران وکی بغیر دمتعلقینو دلوط ﷺ څخه (یعني بغیر دمومنانو څخه) چی دوی یی دشپی په اخر کی (دکلی څخه وایستل اودعذاب څخه یی) خلاص کړل دخپل طرف څخه په فضل کولو سره کوم چی شکر کوی (یعني ایمان راوړی) مونږ هغوی ته داسی بدله ورکوو (چی دقهرڅخه یی خلاصوو) او (مخکی دعذاب راتلوڅخه) لوط ﷺ دوی زمونږ دحملی څخه بیرولی وه ، نوهغوی په بیرولوکی جګړی پیداکړی (یعني یقین یی ونه کی) او (کله چی لوط ﷺ ته زمونږ ملائکی په شکل

دمیلمنو راغلی او دغو خلګو ته دښائسته هلکانو راتلل معلوم سوه نودلته راغلل) دغوخلګو دلوط ﷺ خځه دده میلمانه په بدنیت سره اخیستل غوښتل (په کوم سره چې اول لوط ﷺ بیریدی مګرهغه ملائکې وې) نو مونږ (هغو ملائکوته حکم ورکی) دهغوی سترګې بې خړې کړې (یعنی جبرائیل ﷺ خپل وزرونه دهغوی پرسترګو ووهل په کوم سره چې دهغوی سترګې پټې سوې، لکه چې داسې په دُرَ کې دقتاده خځه دې اوپه ژبه دقال یادحال هغوی ته وویل سوه چې) واخلی زمادعذاب خوند وڅکی (اول خودا واقعه دسترګو بیکاره کیدو ورپیښه سوه) او (بیا) سهار وختی پردوی دائمی عذاب راغی (اوارشاد وسو) چې واخلی زما دبیرولو اوعذاب خوند وڅکی (داجمله اول دړندیدو په عذاب ویل سوی وه، دلته دهلاکت په عذاب باندې ده ، په دې وجه څه تکرار نسته) اومونږ قرآن دنصیحت حاصلولو دپاره اسانه کړی دی ، نو آیاڅوك نصیحت حاصلوونکی سته او (فرعون او) فرعونیانو ته هم دبیرولو ډیرشیان ورسیدل (مراد دموسٰی ﷺ ارشادات اومعجزې دې چې په ارشاداتو سره په تشریعی طور او په معجزاتو سره په تکوینی طور دوی وبیرول سول مګر) دې خلګو زمونږ ټولی (نښانی کومې چې دوی ته راغلی وی هغه نه (۹) معجزې کومې چې مشهورې دی) درواغجنی کړې (یعنی ددغو مدلول اومقتضا توحید الهی اونبوت دموسٰی ﷺ یې درواغجن کی که نه وی نو دواقعاتو دوقوع تکذیب خوکیدی نه سی) نو مونږ دوی دزبردست صاحب قدرت په نیولو باندې ونیول (یعنی کله چې مونږ دوی په قهر اوغلبې سره ونیول نو د دوی یې هیڅ دفعه ونه کړل سوه ، نو دعزیز مقتدر څخه مراد الله ﷻ دی)

معلومات اومسئلې

دځینو لغاتو تشریح: سُعُر، دالفظ په ذکر سوو آیتونوکی دوه واره راغلی دی ، اول دقوم ثمود په ذکر کی د دوی خپل قول دی ، په دې کی دَسُعُر لفظ دجنون په معنٰی کی راغلی دی ، بل ځای دالفظ په مخکی راتلونکو آیتونوکی دالله ﷻ دطرف څخه دمجرمانو دعذاب په ذکرکی راغلی دی ، فِیْ ضَلٰلٍ وَّسُعُرٍ: دلته دَسُعُر معنٰی دجهنم اور دی ، داهل لغت دوضاحت مطابق لفظ دسعر په دواړو معناووکی استعمالیږی.

رَاوَدُوهُ عَنْ ضَیْفِهٖ : دمراودت معنٰی څوك دخپل نفسانی شهوت پوره کولو دپاره لمسول او غولول دی ، مراد دا دی چې دلوط ﷺ قوم چونکه په خپل خباثت سره دهلکانو سره دبد فعلی عادت وو اوالله ﷻ د دوی دامتحان دپاره ملائکی دښائسته بې ږیروهلکانوپه صورت کی رالیږلی وی دا شیطانان د دوی دخپل خواهش نښانه کولو دپاره دحضرت لوط ﷺ په کور را وختل ، حضرت لوط ﷺ دروازه بنده کړه نو دوی د دروازې په ماتولو یاپه دیوال باندې په را اوښتلوشروع سول ، حضرت لوط ﷺ پریشانه سو نو دغه وخت ملائکو خپل راز ښکاره کی ، چې ته فکرمه کوه، دوی زمونږ هیڅ نه سی کولی مونږ دالله ﷻ ملائکی دوی ته دعذاب ورکولو دپاره راغلی یو .

سورة القمریې دقیامت نژدې کیدوپه ذکرسره شروع کی چې کفاراومشرکان کوم چې ددنیاپه هوااوهوس کی مبتلاداخرت څخه غافله دی ، هغوی په هوښ کی راسی ، اول دقیامت دعذاب بیان وسو ، ددې څخه وروسته په دنیا کی هم د دوی دبد انجام ښوولو دپاره دپنځو مشهورو قومونو ددنیا حالات او دانبیاء ﷩ په مخالفت د دوی بد انجام اوپه دنیاکی هم دقسم قسم عذابونو په مبتلا کیدو، بیان سوی دی.

دټولو څخه اول یې دحضرت نوح ﷺ دقوم ذکر وکی ، ځکه چې دا په دنیاکې کې دټولو څخه اولنی قوم دی کوم چې په عذاب سره ونیول سو ، دا قصه په تیرو آیتونوکې راغلی ده ، په دې ذکر سوو آیتونوکې دڅلورو قومونو ذکر دی ، عادیان ثمودیان ، قوم دلوط ﷺ اوقوم دفرعون ، د دوی واقعات اومفصلې قصې په قرآن کریم کې په ډیرو ځایونوکې بیان سوې دی ، دلته یې اجمالي ذکر سوی دی .

دا پنځه سره قومونه ددنیا قوي ترین اوواك یافته قومونه وه ، داسې چې د دوی آرام کول دچاپه وس کې نه وه ، په ذکر سوي آیتونوکې په هغوی دالله ﷻ عذاب راتلل ښوول سوي دي او دهریوه قوم په انجام باندې قرآن کریم یوه جمله ارشاد فرمایي، فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ یعنې په دومره لوی قوي اوډیر تعداد والا قوم باندې چې کله دالله ﷻ عذاب راغی نو وګورئ چې هغوی څنګه دغوماشو اومچانو په شان مړه سول او ددې سره یې دمومنانو او کفارو دعام نصیحت دپاره دا جمله بار بار بیان کړي ده ، وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ الخ یعنې دالله ﷻ ددې عظیم عذاب څخه دمحفوظ کیدو لار قرآن ده اوقرآن دنصیحت اوعبرت ترحده پورې مونږ ډیر آسانه کړی دی ، لوی بدنصیبه اومحرومه دی کوم چې ددې څخه فائده وا نه خلی ، په وروستو راتلونکو آیتونوکې دنبوت دزمانې موجودینو ته خطاب کوي اودایي ښوولې ده چې ددې زمانې منکرین اوکفارپه دولت اوثروت تعداد اوقوت طاقت کې دعادیانو او ثمودیانو اودقوم فرعون وغیره څخه څه زیات خونه دي بیادوی څنګه بې فکره ناست دي .

أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُولَٰئِكُمْ أَمْ لَكُم بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ

آیا اوس په تاسې کې چې کوم منکران دي آیاغوره دي ددې ټولو څخه یا ستاسې دپاره فارغه خطي لیکل سوې ده په پاڼو کې ، او که یا وایي چې مونږ دله یو بدله اخستونکې ، اوس به شکست وخوري ،

الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ

دا ډله او په شا به وتښتي ، بلکه قیامت دی د دوی دوعدې وخت او هغه وخت دی ډیر دآفت

وَأَمَرُّ ﴿٤٦﴾ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي

او ډیر تریخ ، کوم خلق چې ګناهګار دي په غلطۍ کې دي او په سودا کې ، په کومه ورځ چې را کشیږي

النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ

اورته ، پر مخې وڅکې خوند د اور ، مونږ هر شی پیدا کړی دی

بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا

د اول څخه مقرر کړی ، او زمونږ کار خو دیو دم خبره ده لکه دسترګو رپ ، او مونږ هلاك کړی دی

أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ﴿۵۱﴾ وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ ﴿۵۲﴾ وَ

ستاسی ملگری نو آیا څوك فكركوونكی سته؟ او هر شی چی دوی كړی دی ولیكل سو په پاڼو كی،

كُلُّ صَغِيرٍ وَّكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ ﴿۵۳﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنّٰتٍ وَّنَهَرٍ ﴿۵۴﴾

او هر یو كوچنی او لوی لیكل سوی دی ، بیشكه كوم چی بیریدونكی دی په باغونو او نهرونو كی به وی

فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿۵۵﴾

ناست به وی په ربښتینو كښینستو په نزد دباچا چی په ټولو یی قبضه ده .

لنډتفسیر: (دا دكفارو قصی او دكفر په وجه په دوی دعذاب راتلو واقعات خوتاسی واوریدل ، اوس كله چی تاسی هم ددی جرم دكفر مرتكب یاست نوستاسی دعذاب څخه دخلاصیدو هیڅ وجه نسته) آیا په تاسی كی چی كوم كافران دی په دوی كی ددغو (ذكرسوو تیرو) خلگو څخه څه فضیلت دی (دكوم په وجه چی به تاسی سره دجرم كولو سزا نه كی پیدا) یاستاسی دپاره (په آسمانی) كتابونو كی څه معافی (نامه لیكل سوی) ده (كه څه هم څه خاص فضیلت نه وی) یا (په دوی كی څه داسی قوت دی كوم چی به دوی دعذاب څخه خلاص كړی لكه چی) داخلگ وایی چی زمونږ داسی جماعت دی كوم چی به غالب وی (اوكله چی د دوی دمغلوب كیدو واضح دلیلونه موجود دی اوپه خپله هم د دوی دمغلوبیت یقین دی نو بیا دا خبره ددی مستلزمه ده چی په دوی كی څه داسی قوت سته كوم چی دعذاب څخه منع كول كولی سی ، دا دری احتماله دی دعذاب څخه دخلاصیدو او وایاست چی په دوی كی یوصورت په واقع كی سته ، داولو دوو احتمالونو بطلان خو ظاهر باهر دی ، پاته یو دریم احتمال نو داسبابو عادیو په اعتبار سره كه څه هم فی نفسه ممكنه ده ، مګر په دلالت ددلیلونو سره ددی وقوع به نه وی ، بلكه ددی دعكس وقوع به وی چی په دی سره به د دوی كذب ظاهر سی او دغه دعكس وقوع به داسی وی چی) ډیر ژر به (د دوی) داجماعت شكست وخوری اوپر شابه وتښتی (او داپیش گویی په بدر او احزاب وغیره كی واقع سوه او دا نه چی د دوی په دنیوی عذاب باندی بس سوه پاته سوه) بلكه (دلوی عذاب) په قیامت (كی چی به وی چی) ددوی (اصل) وعده (هغه) ده اوقیامت (څه كوچنی شی مه گڼی، بلكه دغه) لوی سخت اوناخوښه شی دی (اودا موعود أَدْهٰى وَأَمَرُّ خامخا واقع كیدونكی دی اوددی دوقوع څخه په انكاركی) دامجرمان (یعنی كفار) په لویه غلطی اوبی عقلی كی (پراته) دی (اودغه غلطی به ډیره ژر دوی ته كله چی علم الیقین په عین الیقین سره بدل سی ، ظاهر سی اوهغه به داسی وی چی) په كومه ورځ چی به داخلگ پرمخی دجهنم اورته راكش كړل سی نو دوی ته به وویل سی چی د دوږخ (داور) لگیدو خوند وڅكی (اوكه چیری دوی ته ددی څخه شبهه وی چی قیامت اوس ولی نه واقع كیږی نو ددی وجه دا ده چی) مونږ هر شی (په اعتبار دزمانی وغیره په یوخاص) انداز سره پیداكړی دی (كوم چی زمونږ په علم كی دی

يعنې زمانه وغيره يې ددې په خپل علم کې معينه اومقدره کړې ده ، دغه شان دقيامت دوقوع دپاره هم يو وخت معين دی ، نو ددې عدم وقوع في الحال ددې دوخت دنه راتللو په وجه دی ، ددې څخه دوکه خوړل نه دي په کار چې دقيامت وقوع به نه وي) او (کله چې دده وخت راسي نو دغه وخت به) زمونږ حکم (ددې دوقوع متعلق) بس داسې ديو وار څخه وي لکه دسترګو رپ (غرض داچې دوقوع نفي خوباطله سوه) او (که تاسي ته دا شبهه وي چې زمونږ طريقه دالله ﷻ په نزد ناخوښه او مبغوضه نه ده که قيامت واقع هم سي بياهم زمونږ څه فکر نسته ، نو په دې باره کې واورئ چې) مونږ ستاسي هم طريقه خلک (په خپل عذاب سره) هلاک کړي دي (کوم چې دليل دی ددې طريقې دمبغوض کيدو اودغه ستاسي طريقه دهٔ، په دې وجه مبغوضه ده ، او دا دليل نهايت واضح دی) نو آيا (په دې دليل سره) څوک نصيحت حاصلوونکی سته او (دا هم نه ده چې د دوی عملونه دعلم الهي څخه به غائب پاته سي ، دکوم په وجه چې به دالله ﷻ په نزد د دوی دطريقې دمبغوض کيدو باوجود دسزا څخه دخلاصيدو احتمال وي بلکه) څه چې دا خلک کوي ټول (حق تعالی ته معلوم دی) په عملناموکی (هم ليکلي) دي او (دانه ده چې څه به يې ليکلي وي اوڅه به پاته سوي وي بلکه) هره کوچنکه لويه خبره (په دې کې) ليکل سوي ده (نو په وقوع دعذاب کې څه شبهه پاته نه سوه ، داخو دکفارو حال سو) او (کوم چې) پرهيزګاره خلک (دي هغه به دجنت) په باغونوکی اوپه نهرونوکی به وي په يو عمده مقام کې دقدرت والا بادشاه په خواکی (يعنې دجنت سره به دالله ﷻ قرب هم وي)

معلومات اومسئلې : دځينو لغاتو تشريح: زُبُر، دزبور جمع ده، په لغت کې هرليکل سوی کتاب ته زبور وايي او دهغه خاص کتاب نوم هم زبور دی کوم چې په حضرت داود ﷺ نازل سوی وو .

اَدْهٰى وَاَمَرُّ دَاَدْهٰى : معنٰی زيات هيبتناك اوامَرُّ دَمَرُّ څخه ماخوذ دی چې معنٰی يې تريخ دی ، او هرسخت اوتکليف ورکوونکی شی ته هم مُرّ او اَمَرّ وايي .

فِي ضَلٰلٍ وَسُعُرٍ : دَضَلل معنٰی معلومه ده چې ګمراهي ده اود: سُعُر معنٰی دلته دجهنم اور دی، اَشْيَاعَكُمْ اشياع دَشِيعه جمع ده چې معنٰی يې متبع اوپيروکار دی ، مراد هغه خلک دي کوم چې په عمل کې د دوی متبع يامثل دي ، مَقْعَدِ صِدْقٍ، دمقعد معنٰی مجلس اومقام دی اوصدق په معنٰی دحق دی مراد دا دی چې دا مجلس به حق وي ، په دې کې به څه خطا اوبې هوده خبره نه وي .

اِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنٰهُ بِقَدَرٍ : دَقدَرلغوي معنٰی اندازه کول اوڅه شی دحکمت اومصلحت مطابق په اندازه سره جوړول دي ، په دې آيت کې دالغوي معنٰی هم مراد کيدی سي چې حق تعالی ﷻ دعالم ټول مخلوقات او د دوی هره نوع اوصنف په يوحکيمانه اندازې سره لوی کوچني اوپه مختلف هيئت اوصورت کې جوړ کړي دي ، بيا دهرنوع اوصنف دهر فرد په تخليق کې هم حکيمانه انداز په لوی حکمت سره اېښی دی ، ګوتي يې ټولې يوشان نه دي جوړې کړي په اوږدوالي کې يې فرق ساتلی دی ، دلاسونو پښوپه اوږدوالي پلنوالي اوپه غزيدو راټولولو اوخپرولوکی يې اسپرنګان لګولي دي ، ديوه يوه اندام، يو يو جزء ته چې ګورې نو دقدرت اوحکمت خداوندي عجيبه اونادري دروازې به خلاصې په نظر درته راځي .

اوپه اصطلاح دشرع کې لفظ دقدر په معنٰی دتقدير الهي هم استعماليږي او اکثرو امامانو دتفسير

دخينو روايتونو دحديث په بناپه دي آيت كي دقدر څخه تقدير الهي مراد اخيستی دی .
په مسند احمد ، مسلم، ترمذي كي دحضرت ابوهريره ﷺ څخه روايت دی چي دقريشو مشركينو يو وخت
دنبي كريم ﷺ سره دتقدير دمسئلي په حقله جګړه جوړه كړه نو په دې دا قرآني آيت نازل سو ، ددې معنی
په اعتبار سره مطلب دا يت به دا وي چي مونږ دټول عالم يو يو شی دخپل تقدير ازلي مطابق جوړكړی دی
يعنې په ازل كي پيدا كيدونكی شی اوددې مقدار زمانه او مكان اوددې دكميدو زياتيدو پيمانه يې دعالم
دپيدا كيدو څخه مخكی ليكلی وه ، څه چي په عالم كي پيدا كيږي ، هغه ددې ازلي تقدير مطابق كيږي
دتقدير دا مسئله داسلام قطعي عقيده ده ، ددې منكر كافر، اوكومې فرقې چي په تاويل سره انكار
كوي هغوی فاسقان دي ، امام احمد ابوداود طبراني دحضرت عبدالله ابن عمر ﷺ څخه روايت كړی دی
چي نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چي په هرامت كي څه خلګ مجوسيان وي ، ددې امت محمديه مجوسيان
هغه خلګ دي كوم چي دتقدير څخه انكار كوي ، كه داسې خلګ ناجوړه سي نو دمريض پوښتنه يې مه
كوي اوكه مړه سي نو په كفن دفن كي يې مه شريكيږي (از روح المعاني) والله تعالیٰ اعلم
بِعَوْنِ اللهِ سُبْحَانَهُ وَبِحَمْدِهِ سُوْرَةُ الْقَمَرِ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ لِسِتَّةٍ مِنَ الرَّبِيْعِ الثَّانِي سنه (۱۳۹۱) هـ وَيَتْلُوْهَا اِنْشَآءَ اللهُ تَعَالیٰ
سُوْرَةُ الرَّحْمٰنِ .

﴿ سُوْرَةُ الرَّحْمٰنِ ﴾

سُوْرَةُ الرَّحْمٰنِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ ثَمَانٌ وَّسَبْعُوْنَ اٰيَةً وَّثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة الرحمٰن په مدينه كي نازل سو په دې كي اته اويا (۷۸) آيتونه او درې (۳) ركوع ګانې دي .

شروع كوم دالله ﷺ په نوم سره چي بې حده مهربانه نهايت رحم والا دی .

اَلرَّحْمٰنُ ① عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ ② خَلَقَ الْاِنْسَانَ ③ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ④

رحمٰن ښوولی دی قرآن ، پيدا يې كی انسان ، بيا يې وښوولی ده ته خبرې ،

اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ⑤ وَّالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدٰنِ ⑥ وَالسَّمَآءَ

لمر او سپوږمی دپاره يو حساب دي ، او بوټي او درختی مشغول دي په سجده كي ، او اسمان

رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيْزَانَ ⑦ اَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيْزَانِ ⑧ وَاَقِيْمُوا

يې لوړ كی او كښيښوولې يې تله ، چي زياتوب مه كوي په تله كي ، او برابر تول كوي

الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيْزَانَ ⑨ وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِ ⑩

په انصاف سره او مه كموي (تله) تول ، او مځكه يې خپره كړه دپاره دمخلوق

فِيهَا فَاكِهَةٌ وَّالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ ﴿۱۱﴾ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ

په دې کې میوې دي او خرماوې چې غلاف يې دي په میوو، او په دې کې دانې دي چې د دغو سره بوس دي

وَالرَّيْحَانُ ﴿۱۲﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۱۳﴾ خَلَقَ الْإِنسَانَ مِن

او خوشبويه ګلونه ، بیا کوم کوم نعمتونه دخپل رب درواغجن کوئ تاسي دواړه ، پیدا کړی يې دی انسان

صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿۱۴﴾ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ ﴿۱۵﴾ فَبِأَيِّ

دچې ختې څخه په شان دکو درې ، او پیدا کړی يې دی پیری دلمبې د اور څخه ، نو کوم کوم

آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۱۶﴾ رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ﴿۱۷﴾ فَبِأَيِّ

نعمتونه دخپل رب درواغجن کوئ تاسي دواړه ، مالك دی د دوو مشرقونو او د دوو مغربونو ، بیا کوم کوم

آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۱۸﴾ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿۱۹﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا

نعمتونه دخپل رب درواغجن کوئ تاسي دواړه ،روان کړي يې دي دوه دریابونه پیوست،ددواړو په مینځ کې پرده ده چې په یو

يَبْغِيَانِ ﴿۲۰﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۲۱﴾ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ

یوبل زیاتوب نه کوي،بیاکوم کوم نعمتونه دخپل رب درواغجن کوئ تاسي دواړه ،راوزي ددې دواړو څخه ملغلرې

وَالْمَرْجَانُ ﴿۲۲﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۲۳﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ

اومرجان ، بیا کوم کوم نعمتونه درب خپل تاسي درواغجن کوئ ، او هغه لره دي جهازونه او چت

فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿۲۴﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۲۵﴾

په دریاب کې لکه غرونه ، بیا کوم کوم نعمتونه درب خپل تاسي درواغجن کوئ .

﴿ دسورة ربط اودجملې فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ دتکرار حکمت ﴾

ددې څخه مخکې په سورة قمر کې زیات تر مضامین په سرکښو قومونو دعذاب الهی دراتلو متعلق وه ، په دې وجه دهر یوه عذاب څخه وروسته دخلګو دخبردارکولو دپاره یوه خاصه جمله بار بار فرمايل سوي ده ، فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ : او په دې پسې متصل دايمان او اطاعت دترغیب دپاره بله جمله ، وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ : بار بار راوړل سوي ده .

په سورة رحمٰن کې ددې په مقابل کې ډیر مضامین دحق تعالٰی ددنیوي او اخروي نعمتونو په بیان کې دي ، په دې وجه کله چې دڅه خاص نعمت ذکر فرمايي نو يوه جمله دخلګو دخبردارکولو اودنعمت دشکر دترغیب ورکولو دپاره فرمايي ، فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ : اوپه ټول سورة کې داجمله یو دیرش ۳۱ واره راوړل سوې ده ، کومه چې په ظاهره تکرار معلومیږي اودیوه لفظ یاجملې تکرارهم دتاکید فائده ورکوي په دې وجه دا هم دفصاحت اوبلاغت خلاف نه ده ، خصوصًا دقرآن کریم په دې دواړو سورتونوکې چې دکومې جملې تکرار سوی دي ، هغه خو دصورت په اعتبار سره تکرار دي ، دحقیقت په اعتبار سره هره یوه جمله دیو نوي مضمون سره دمتعلق کیدو په وجه محض مکرره نه ده ، څکه چې په سورة قمرکې دهر نوي عذاب څخه وروسته ددې متعلق ، فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي راغلی دی دغه شان په سورة رحمٰن کې دهر نوي نعمت دبیان څخه وروسته د ، فَبِأَيِّ آلَاءِ تکرار سوی دی کوم چې دیو نوي مضمون سره دمتعلق کیدو په سبب تکرار محض نه دی .

علامه سیوطي رحمه الله ددې قسم تکرار نوم ، تردید ، ښوولی دی ، دغه دعربو دفصحاء اوبلغاء په کلام کې مستحسن اوشیرین ګڼل سوی دی ، په نثر اونظم دواړوکې استعمالیږي ، او صرف په عربي کې نه بلکه په فارسي پښتو وغیره ژبوکې دمسلمو شاعرانو په کلام کې هم ددې نظیرونه پیدا کیږي ، داموقع ددې دجمع کولو نه ده ، په تفسیرِ روح المعاني وغیره کې یې دلته ډیر داسې مثالونه نقل کړي دي .

لنډتفسیر: (دّ) رحمٰن (بې شمیره نعمتونه دي په هغه کې یو روحاني نعمت دا دی چې هغه احکام دّ) قرآن وښوول (یعنی قرآن یې نازل کې چې دهغه بندګان ایمان په راوړي او ددې علم حاصل کړي په دې عمل وکې چې ددائمي عیش او راحت سامان ورته حاصل سي ، او دهغه یو نعمت جسماني دی هغه دا چې) هغه انسان پیدا کی (بیايي) ده ته خبري وښوولې (چې په زرګونو فائدې په مرتب کیږي منجمله په دې کې دقرآن دبل په ژبه کې رسیدل اونوروته رسول دي اویونعمت جسماني افاقي دا دی چې دده په حکم سره) لمر اوسپوږمۍ په حساب سره چلیږي اوبوټي اوتنه داري درختي دواړي (دالله ﷻ) مطیع دي (دلمر او سپوږمۍ چلیدل خو په دې وجه نعمت دي چې په دې سره دشپې او ورځې ، یخي ګرمي میاشتي کال حساب مرتب وي او ددې فائدې ظاهري دي او د درختو سجده په دې وجه نعمت دي چې الله ﷻ په دې کې دانسان دپاره بې شمیره فائدې پیدا کړي دي) او (یو نعمت دا دی چې) ده آسمان لوړکې (چې په دې سره علاوه دنورو فائدو کومې چې دآسمان سره متعلق دي لويه فائده داده چې ده ته وګوري نوانسان ددده دجوړونکي په عظمت شان باندې استدلال وکې ، لکه چې الله ﷻ فرمايي ، يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ الخ اویونعمت دا دی چې) هغه (په دنیاکې) تله کښیښووله چې تاسې په تول کې کموالی زیاتوالی مه کوی او (کله چې دداسې لويې فائدې دپاره جوړه ده چې دا آله ده دحقوقو دلین دین دپوره کولو ، په کوم سره چې په زرګونو ظاهري اوباطني مفاسدلیرې کیږي نوتاسې ددې نعمت په خصوصیت سره شکرکوئ اوپه دې شکرکې دا هم ده چې) په انصاف (اوحق رسانۍ) سره تول صحیح کوئ اوتول کموئ مه او (یونعمت دا دی چې) هغه دمخلوق (دفائدې) دپاره مځکه (ددې په ځای) کښیښووله چې په دې کې میوې دي او دخرماوې درختي دي دکومو چې (په میوو باندې) غلافونه دي او (په دې کې) غله ده په کومه کې چې

بوس (هم) دی او (په دی کی) نور دخوراك شیان (هم) دی (لکه ډیری ترکاریانی وغیره) نو ای پیریانو او انسانانو (سره دنعمتونو ددی دومره کثرت اوعظمت) تاسی به دخپل رب دکومو کومونعمتونوڅخه منکرکیږی؟(یعني منکرکیدل لویه ناشکری اودبدیهیاتوبلکه دمحسوساتو څخه انکاردی اویونعمت دا دی چی) ده انسان (اول اصل یعني ادم ﷺ) دداسی خاوری څخه کومه چی دکودری په شان کړنګیده پیدا کی (چی اجمالاً یی په څو آیتونو کی لوړ ذکر راغلی دی) اودپیریانو (اول اصل یی) خاص داور څخه (په کوم کی چی دود نه وو) پیدا کړل (اوبیایه دواړو نوعوکی دتوالد اوتناسل په ذریعه نسل وچلیدی ، ددی تشریح دسورة حجرپه دوهمه رکوع کی راغلی ده) نو ای پیریانو اوانسانانو (سره دنعمتونو ددی دومره کثرت اوعظمت څخه) تاسی به دخپل رب دکوموکومونعمتونوڅخه منکرکیږی؟ (مراد ددی لوړتیرسوی دی او) هغه د دواړو مشرقونو او د دواړو مغربونو (حقیقي) مالك دی (مراد ددی څخه دلمرسپوږمی دختلو او پریوتلو افق دی ، په دی کی هم وجه دنعمت ظاهره ده چی دشپی او ورځی دشروع اوختمیدو سره ډیر غرضونه متعلق دی) پس ای پیریانو اوانسانانو (سره دنعمتونو ددومره کثرت اوعظمت څخه) تاسی به دخپل رب دکومو کومو نعمتونو څخه منکرکیږی؟ (اویونعمت دا دی چی) هغه دوه دریابونه (صورتًا) یوځای کړل (په ظاهرکی) دیوبل سره یوځای دی او (حقیقتًا) د دواړوپه مینځ کی یوه (قدرتی) پرده ده چی (ددی په وجه) دواړه (دخپلی خپلی موقعی څخه) تجاوزنه سی کولی (چی تشریح یی په سورة فرقان کی تیره سوي ده اودخوږو اوترخو اوبونفعی هم ظاهری دی او د دواړو په یوځای کیدوکی داستدلال نعمت هم دی) نو ای پیریانو اوانسانانو؛ سره د دومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسی به دخپل رب دکومو کومونعمتونوڅخه منکرکیږی؟ (او ددریابونو متعلق یونعمت دادی چی) ددواړوڅخه ملغلری اومرجانونه په لاس راځی (دملغلرو اومرجانونونفعی اووجهی دنعمت خوظاهری دی) نوای پیریانو اوانسانانو (ددی دومره نعمتونودکثرت اوعظمت باوجود) تاسی به دخپل رب دکوموکومونعمتونو څخه منکرکیږی؟(اویونعمت دادی چی) دهغه (په اختیاراوملکیت کی) دی جهازونه کوم چی په سمندرکی دغرونو په شان لوړ ولاړ لیدل کیږی (ددی فائدی هم ظاهری دی بلکه اظهری دی) نو ای پیریانو او انسانانو؛ (سره دنعمتونو د دومره کثرت اوعظمت) تاسی دخپل رب دکومو کومو نعمتونو څخه منکر کیږی ؟

معلومات اومسئلي : دسورة رحمٰن په مکی یامدنی کیدوکی اختلاف دی ، امام قرطبی دحدیث دڅو روایتونو په وجه مکی کیدو ته ترجیح ورکړی ده ، په ترمذی کی دحضرت جابر ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ دخه خلګوپه مخکی ټول سورة رحمٰن تلاوت وفرمایی دی خلقو واوریدی او خاموش پاته سول نونبی کریم ﷺ وفرمایل چی ماپه لیلة الجن کی دپیریانو په مخکي دا سورة تلاوت کی نو داثر قبلولو په اعتبارسره هغوی ترتاسی ښه سوه ، ځکه چی کله به زه دقرآن دی آیت ته رسیدم ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ نوپیریانو به ټولوپه جمع وویل (لَابِشَيْءٍ مِّنْ نِّعَمِكَ رَبَّنَا نُكَذِّبُ فَلَكَ الْحَمْدُ) یعنی ای زمونږ پروردګاره؛ مونږ ستا دهیڅ نعمت تکذیب او ناشکری نه کوو ، تاته ثناده ، ددی حدیث څخه معلومه سوه چی دا سورة مکی دی ، ځکه چی دلیلة الجن هغه شپه په کومه کی چی نبی کریم ﷺ جناتوته تبلیغ اوتعلیم وفرمایی ، په مکه مکرمه کی سوي ده ، دغه شان څو روایتونه نور هم قرطبی نقل کړی دی

دکومو ځخه چې ددې سورة مکي کيدل معلوميږي .

دا سورة يې دلفظ دَ، رحمٰن، ځخه شروع کړې دې ، په دې کې يو مصلحت دا هم دې چې دمکي کافران دالله ﷻ په نومونو کې درحمٰن ځخه واقف نه وه ، په دې وجه يې ويل، وَمَا الرَّحۡمٰنُ چې رحمٰن څه شی دې؟ ددې خلګو دواقف کولو دپاره دالله ﷻ په نومونو کې دلته درحمٰن انتخاب وسو .

دوهمه وجه دا هم ده چې مخ ته کوم کار درحمٰن ذکرسوی دې ، يعنې دقرآن تعليم ، په دې کې هم دا وښوول سوه چې ددې تعليم قرآن مقتضي اوسبب داعي صرف دالله ﷻ رحمت دې ، کنې دده په ذمه څه واجب اوضروري نه ده چې دده ځخه يې پوښتنه وسي اونه هغه چاته محتاج دې .

مخکې په ټول سورة کې دحق تعالی ددنيوي اوديني نعمتونو ذکر مسلسل سوی دې ، په عَلَّمَ الۡقُرۡاٰنَ کې دالله ﷻ په نعمتونوکې چې کوم لوی نعمت دې دهغه دذکر ځخه ابتداء وسوه، اودټولو ځخه لوی نعمت قرآن دې ، ځکه چې قرآن کريم دانسان دمعاش اومعاد ، دين اودنيا دواړو دخيرونو اوبرکتونو جامع دې کوموچې قرآن واخيستي اوددې حق يې اداکې ، لکه صحابه کرام ﷺ، حق تعالی دوی داخرت په درجو او نعمتونو خو سرفراز فرمايلي دي ، په دنياکې يې هم هغه درجه اومقام ورته ورکې کوم چې لويو لويو بادشاهانو ته هم حاصل نه دې .

دقاعدې مطابق دلفظ دَعَلَّمَ دوه مفعوله وي ، يو هغه علم کوم چې ښوول کيږي ، دوهم هغه سړی چاته چې ښوول کيږي ، دلته په آيت کې هغه شي خو وښوول سودکوم چې تعليم سوی ، يعنې قرآن دوهم مفعول يعنې قرآن چاته وښوول سو؟ ددې ذکر يې ونه کې ، ځينې مفسرين حضرات فرمايي چې بلا واسطه چې حق تعالی چاته تعليم کړې دې يعنې نبی کريم ﷺ هغه ورځخه مراد دې ، بيا د دوی په واسطه سره ټول مخلوقات په دې کې داخل دي اوداهم کيدی سي چې دقرآن نازلولو مقصد دخدای ټول مخلوق ته دهدايت لارښوول وي او ټولو ته ښه اخلاق اونيك عملونه ښوول وي ، په دې وجه دځه خاص مفعول تخصيص يې ونه سو ، د دوهم مفعول په نه ذکر کولو سره اشاره ددې دعموم طرف ته ده .

خَلَقَ الۡاِنۡسَانَ عَلَّمَهُ الۡبَيَانَ : دانسان پيداکول په خپله دحق تعالی يولوی نعمت دې اودطبعي ترتيب په اعتبار سره دا دټولوځخه مقدم دې ، تردې چې دقرآن تعليم کوم چې يې اول ذکرکړی دې ، هغه هم ظاهره ده چې دپيداکولوځخه وروسته کيدی سي ، مګرقرآن حکيم دقرآن دتعليم نعمت مخکې اودانسان تخليق وروسته کې او دې طرف ته يې اشاره وکړه چې دانسان دتخليق اصل مقصد دقرآن تعليم اوده په ښوول سوې لاره باندې تلل دې ، لکه چې په نورو ايتونوکې ارشاد دې ، وَمَا خَلَقۡتُ الۡجِنَّ وَالۡاِنۡسَ اِلَّا لِيَعۡبُدُوۡنِ : يعنې ماپيريان اوانسانان صرف ددې دپاره پيداکړي دي چې زماعبادت کوی ، اوظاهره ده چې عبادت بغير دتعليم الهي ځخه نه سي کيدی ، ددې ذريعه قرآن دې ، په دې وجه په دې حيثيت سره دقرآن تعليم دانسان دتخليق ځخه مخکې سو .

دانسان دتخليق ځخه وروسته چې کوم نعمتونه انسان ته ورکول سول هغه بې شميره دي ، په هغه کې په خاص طور سره دتعليم بيان دلته دذکر کولو حکمت دا معلوميږي ، چې دکومو نعمتونو تعلق دانسان دنشو اونما ، وجود اوبقاء سره دې مثلاً خوړل څښل، ديخ او ګرمی ځخه دخلاصيدو سامان، داوسيدو

انتظام وغیره، په دی نعمتونوکی خو هرجاندار انسان اوحیوان شریك دی هغه نعمتونه کوم چی دانسان سره مخصوص دی ، په هغوکی یی اول خو دقرآن تعلیم ذکر وفرمایی ، ددی څخه وروسته یی دتعلیم بیان وکی ، ځکه چی دتعلیم قرآن څخه فائده اخیستل اورسول پربیان باندی موقوفه ده .
اوپه بیان کی زبانی بیان هم داخل دی تحریر،خط،دافهام اوتفهیم چی څومره ذریعی الله ﷻ پیداکړی دی ، هغه دبیان په مفهوم کی شاملی دی اوبیادمختلفوملکونواوقومونومختلفی ژبی اوددوی محاورات ټول ددی تعلیم بیان اجزاء دی ، کوم چی د ، عَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا عملی تفسیردی ، فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ .
اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ دانسان دپاره الله ﷻ چی کوم نعمتونه په مځکه اوآسمان کی پیداکړی دی، په دی آیت کی دعلویاتوڅخه دلمر اوسپوږمی ذکر په خصوصیت سره شاید ځکه کړی دی چی دعالم دنیا ټول نظام کار ددی ددواړو سیارو دحرکتونو اوپلوشو سره تړلی دی اولفظ دحسبان په پیښ دحاء ځینی حضرات فرمایی چی مصدر دی په معنٰی دحساب کی لکه غفران ، سبحان، قرآن اوځینی فرمایی چی دحساب جمع ده اومراددایت دادی چی دلمراوسپوږمی حرکتونه په کومو چی دانسان دژوندټول کاروبار موقوف دی، دشپی ورځی اختلاف، دموسمونو تبدیلی، دکلونو اودمیاشتو تعین ددی ټولو حرکتونو او دورونو محکم نظام دیوخاص حساب اواندازی مطابق چلیږی اوکه حسبان دحساب جمع مقررسی نو معنٰی به دا وی چی د دوی څخه دهر یوه د دوری جلاجلا حساب دی ، په مختلف قسم حسابونو باندی دانظام شمسی اوقمری چلیږی اوحساب هم داسی محکم اومضبوط چی دلکونو کلونو څخه په دی کی دیوه منټ یوه سیکنډ فرق نه راځی .
دی زمانی ته دسائنس دمعراج زمانه ویل کیږی او ددی حیرانوونکی نوو نوو ایجادونو عاقلان حیران کړی دی ، لیکن دانسانی جوړو سوو شیانو اودالله ﷻ دپیدا سوو واضح فرق هرلیدونکی وینی چی په انسانی جوړو سوو شیانوکی دورانیدو اوجوړیدو سلسله یولازمی امر دی ، مشین که هرڅومره مضبوط اومستحکم وی خو څه زمانه وروسته ده ته دمرمت اوکم ازکم ورته دګریسو وغیره ضرورت وی ، او تر دغه وخته پوری دغه مشین معطل وی ، دالله ﷻ دجاری سوی دی عظیم الشان مخلوقات ته نه کله دمرمت حاجت سته ، نه هیڅکله د دوی په رفتارکی څه فرق راځی .
وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ : نجم هغه درختی ته ویل کیږی دکومی چی بوټی خپریږی تنه یی نه وی اوشجر تنه داری درختی ته ویل کیږی ، یعنی هرقسم درخته برابره خبره ده که تنه داره اوښاخونو والاوی اوکه بی تنی بوټی داره وی، ټولی دالله ﷻ په مخکی سجده کوی ، سجده کول چونکی دانتهایی تعظیم او اطاعت علامه ده ، ددی څخه مراد دلته دا دی چی هره یوه درخته بوټی او ددی ګلونه میوی پاڼی چی حق تعالٰی دکومو خاصوخاصو کارونو او دانسان دفائدو دپاره جوړکړی دی اوګویادهریوه یی یوه وظیفه مقرره کړي ده چی هغه به فلانی کار داسی کوی په دی کی هریوپه خپله خپله وظیفه لګیدلی دی اودحکم ربانی تابع په ده کی دابینوول سوو فائدو اوخواصوسره خلګوته فائدی رسوی داتکوینی اوجبری اطاعت حق یی په دی آیت کی په سجده سره تعبیر کړی دی (روح ، مظهری)
وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ : رفع او وضع دوه متقابل لفظونه دی درفع معنٰی پورته لوړول دی او دوضع

معنٰی لاندی اینبوول اوکښته کول دی ، په دی آیت کی اول دآسمان دپورته کولو اولوړولو ذکر دی چی په دی کی ظاهری لوړوالی هم دا خل دی اومعنوی یعنی ددرجی اومرتبی لوړوالی هم، چی دآسمان درجه دمځکی په نسبت لوړه ده ، دآسمان مقابل مځکه ګڼل کیږی اوپه ټول قرآن کریم کی یی ددی تقابل سره دآسمان اومځکی ذکرکړی دی ، په دی آیت کی درفع سماء دذکر کولو څخه وروسته د وضع میزان ذکر سوی دی ، کوم چی دآسمان په تقابل کی نه راځی ، په فکر کولو سره معلومیږی چی دلته هم په تقابل کی په حقیقت کی مځکه راوړل سوي ده لکه چی دری ایتونه وروسته ﴿وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ﴾ راغلی دی ، نو په اصل کی تقابل درفع سماء اووضع ارض دی ، مګر ددی دواړو په مینځ کی یو دریم شی ، یعنی وضع میزان ذکر په څه خاص حکمت سوی دی ، داسی معلومیږی چی حکمت په دی کی دادی چی دوضع میزان اوبیا ددی څخه وروسته دمیزان دصحیح استعمال حکم کوم چی په وروسته درو آیتونو کی راغلی دی ، ددی ټولوخلاصه عدل او انصاف قائمول دی ، او دچا دحق وهلو او دظلم اوزیاتی څخه دځان خلاصول دی دلته درفع سماء او وضع ارض په مینځ کی دایتونه دمیزان په ذکر کولوکی دی طرف ته اشاره راځی چی دآسمان اومځکی دپیدا کولو اصلی غایت اومقصود هم په عالم کی دعدل اوانصاف قیام دی اوپه مځکه کی امن اوامان هم په عدل اوانصاف قیام دی اوپه مځکه کی امن او امان هم په عدل اوانصاف سره قائمیدی سی کنی فساد اوفساد به وی . والله سبحانه تعالی اعلم

دمیزان دلفظ تفسیر په دی آیت کی حضرت قتاده، مجاهد ، سدی وغیره په عدل سره کړی دی، ځکه چی دمیزان اصل مقصد عدل دی اوځینو مفسرینو حضراتو دلته میزان په خپله معروفه معنٰی کی اخیستی دی اومطلب ددی هم هغه دی چی په حقونوکی دعدل او انصاف څخه کار واخیستل سی اودمیزان په معنٰی کی هره هغه آله دا خله ده ، په کومه چی دڅه شی مقدار معین کول کیږی ، برابره خبره ده که هغه دوه پلو والا تله وی یا دپیمانش او اندازی بله څه جدیده آله وی .

أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ: په اول آیت کی چی کوم دمیزان پیدا کولو ذکر وو ، په دی جمله کی ددی مقصد واضح سوی دی تَطْغَوْا دطغیان څخه مشتق دی چی معنٰی یی بی انصافی اوظلم دی ، مراد دا دی چی میزان الله ﷻ ددی دپاره جوړ کړی دی چی تاسی په وزن کی په کمی اوزیاتی کولوسره په زور ظلم کی اخته نه سی.

وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ دقسط لفظی معنٰی انصاف دی مرادظاهردی چی وزن په انصاف سره سم قائم کړی

وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ دخُسر معنٰی په وزن کی کمی کول دی ، کومه خبره چی په اوله جمله کی په، أَقِيمُوا الْوَزْنَ کی په مثبت انداز سره بیان سوي ده دا دهغه منفی پهلودی چی په وزن کی کم تول کول حرام دی.

وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ : أنام په زور سره په وزن دسحاب هرجاندار ته ویل کیږی کوم چی په مځکه اوسیږی کرخی (قاموس) بیضاوی ددی ترجمه هرذی روح کړی ده ، اوظاهره دا ده چی په دی آیت کی دأَنَام څخه مراد انسانان اوپیریان دی، ځکه چی په ټولو ذی روحو کی دادواړه دشرعی احکامو مکلف اومامور دی اوپه دی سورة کی بار بار دوی دواړو ته خطاب هم سوی دی ، لکه چی په ، فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ : کی دا دواړه جن او انس مخاطب دی .

فِيهَا فَاكِهَةٌ : فاکهه هري داسی میوی ته وایی کومه چي عادتًا دخوراك څخه وروسته تفریحًا خوړل کیږي .
وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ : اَكْمَامِ دکِمِ په زور سره جمع ده چي معنٰی یی هغه غلاف دی کوم چي دخرماو غیره پرمیوو باندی په اول کي هوار وی .
وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ : حَبٌ په زور دحاء سره اوپه شَدْ دباء سره دانی یعنی غلی ته وایی ، لکه غنم، نخود، وربجه، متر، لوبیا وغیره اوعصف هغه بوسوته ویل کیږي په کوموکي چي دانه په مینځ کي دخدای په قدرت اوبالغ حکمت سره پیدا کیږي ، ددغه بوسو په غلاف کي دننه بنده سوی دخرابو هواګانو غوماشو مچیانو څخه محفوظ وی پاك صفا ساتل کیږي ، ددانی دپیدائش سره یی دَ ذُو الْعَصْفِ لفظ زیات کی ، غافل انسان یی دی طرف ته هم متوجه کړی دی چي دا ډوډۍ دال وغیره کوم چي دی په ورځ کي څوځو واره خوری ، ددی یوه یوه دانه مالك اوخالق په څنګه څنګه عجیبه صنعت سره دخاورو او اوبو څخه پیدا کړه اوبیا موځنګه دا دحشرات الارض څخه محفوظه وساتله چي په یوه یوه دانه یی غلاف خپورکی، نودغه ستاسی لقمه جوړه سوه، ددی سره دعصف په ذکر کولوکي شاید دیوبل نعمت طرف ته هم اشاره وی چي دابوس (پروړ) ستاسی دحیوانانو خوراك جوړیږي ، دکوموڅخه چي تاسی شیدی خوری او دسپرلی او بار برداری کار هم ورڅخه اخلی اوخپل خدمت په کوی .
وَالرَّيْحَانُ : دریحان مشهوره معنٰی خو شبوده او ابن زید دا معنٰی په آیت کي مراد کړي ده چي هغه په مځکه کي دپیدا کیدونکو درختو څخه قسم قسم خوشبویانی اوخوشبوی داره ګلونه پیدا کړی دی اوکله لفظ دریحان په معنٰی دمغز او رزق هم استعمالیږي، خَرَجْتُ أَطْلُبُ رَيْحَانَ اللّٰهِ : یعنی زه راووتم دالله ﷻ درزق دتلاش کولو دپاره ، حضرت ابن عباس ؓ په دی آیت کي دریحان تفسیر په رزق سره کړی دی .
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ : لفظ دَآلَآء جمع ده ، دنعمتونو په معنٰی کي اومخاطب ددی انسانان او پیریان دی چي قرینه یی دسورة رحمٰن په ډیرو آیتونو کي دجناتو ذکر دی .
خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ : دانسان څخه مراد دلته په اتفاق سره حضرت ادم ؑ دی چي تخلیق یی دختی څخه سوی دی ، صَلْصَالٌ په اوبوکي اغږل سوی ختهِ کله چي هغه وچه سی اوفخار هغه په اوبوکي اغږل سوی خته کومه چي په اور پخه سی .
وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ : جَانٌ په شَدْ دنون سره جنس دپیریانو ته وایی اومارج داور څخه پورته سوی شعله ده، دجناتو دتخلیق لوی عنصر داور شعله ده، لکه چي دانسان په تخلیق کي لوی جزء دخاوری دی
رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ : په یخ اوګرمی کي دلمر دختو ځایونه بدلیږي، په دی وجه دیخنی په زمانه کي دلمر دختو ځای بووی اوپه ګرمی کي، دی دواړو ته یی په آیت کي مشرقین ویلی دی ، دغه شان یی ددی په مقابله کي مغربین وفرمایل چي په یخنی کي دلمر پریوتلو ځای یو دی اوپه ګرمی کي بل .
مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ : دَمَرَجَ لغوی معنٰی ازاد پریښوول دی او دبحرین څخه دوه دریابونه خوږ او تریخ مراد دی ، په مځکه باندی حق تعالٰی دواړه قسمه دریابونه پیدا کړی دی اوپه ځینو ځایونوکي دادواړه حاصلیږي ، دکومو نظیرونه چي ددنیاپه هره خطه کي پیداکیږي ، لیکن کوم ځای چي دوه دریابونه خوږ اونمکین

يوځاى بهيږي ، هلته تركافى ليرى پورى دد واړو اوبو جلا جلا په فرق وى يوطرف ته خوږوى اوبل طرف ته تريو وى اوخينى ځاى داصورت لاندى باندى هم وى ، كوم ځاى چى تر يو درياب پرخوږ سربيره راغلى وى ، هلته هم لاندى اوبه په خپل ځاى خوږى وى اوسربيره تروى اوترخى وى ، اوبه باوجود ددى چى نرمى اولطيفى وى ، تر يومسافت پورى په يوبل كى نه خلط ملط كيږى، جلاجلا سره دخپل خوند او ذائقى سره چليږى ، دحق تعالى ددى قدرت دبيانولو دپاره فرمايى، مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ۚ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ يعنى دواړه درياپونه يوځاى كيږى ، مگر د دوى په مينځ كى دقدرت خداوندى يوه پرده حائله كومه چى دوى ترليرى پورى يوځاى كيدوته نه پريږدى .

يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ : دلُؤْلُؤْ معنى ملغلرى اودمرجان معنى كوچنى ملغلرى دى ، دا هم قيمتى جواهرات دى ، په دى كى ددرختى په شان ښاخونه وى ، دا دواړه شيان ددريابونو څخه راوزى ، مگر معروفه دا ده چى دا دتريخ درياب څخه راوزى دخوږ څخه نه ، په دى آيت كى يى د دواړو څخه راوتل بيان فرمايلى دى ، ددى توجيه دا هم كيدى سى چى ملغلرى په دواړو دريابونو كى پيداكيږى خوشيرين درياب روان وى ، ددى څخه ملغلرى را ايستل اسان نه وى اودا خواړه دريابونه ټول ځى په تريخ كى لويږى ، دهغه ځاى څخه را ايستل كيږى ، په دى وجه دملغلرو منبع تريخ درياب ته ويل كيږى .

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ : جَوَارِى دجَارِيه جمع ده ، ددى معنى كښتى هم راځى ، هغه دلته مراد دى منشئت دنْشَاء څخه مشتق دى چى معنى يى لوړيدل اوبلندكيدل دى مراد ورڅخه دكښتيو بادبانونه دى كوم چى دبيرغو په شان لوړجوړيږى په دى كى دكښتى دصنعت اوددى داوبوپرسردتللو دحكمت بيان دى

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۝٢٦ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ۝٢٧ فَبِأَيِّ

څوك چى په مځكه دى ټول فنا كيدونكى دى ، اوباقى به پاته كيږى ذات درب ستابزرگى اوعظمت والا ،

آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٢٨ يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ كُلَّ

نو كوم كوم نعمتونه درب خپل درواغجن كوى ؟ دده څخه غوارى څوك چى په اسمانونو كى دى اوپه مځكه كى ،

يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ۝٢٩ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٣٠ سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ

هره ورځ هغه په څه ناڅه كاركى وى ، نو تاسى دكومو كومو نعمتونو دخپل رب څخه منكركيږئ ؟ مونږ ژرفارغ كيدونكى يو

الثَّقَلَانِ ۝٣١ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٣٢ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ

ستاسى طرف ته اى دوو دلو ، نو تاسى به دخپل رب دكومو كومو نعمتونو څخه منكركيږئ ؟ اى دلى دپيريانو او انسانانو !

إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا

كه ستاسى طاقت وى نو ووزى دكنارو داسمانونو اودمځكى څخه نو وزى وتښتئ

لَا تَنْفُذُوْنَ اِلَّا بِسُلْطٰنٍ ﴿۳۳﴾ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ﴿۳۴﴾ یُرْسَلُ

نه سی وتلی بغیر د زور څخه ، نو تاسی به دخپل رب دکومو کومو نعمتونو څخه منکر کیږي ، را وبه لیږي

عَلَیْکُمَا شُوَاظٌ مِّنْ نَّارٍ ۙ وَّ نُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرٰنِ ﴿۳۵﴾ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ

په تاسی شغلی داور او دود والا نو بدله به وانه خستل سی ، نو تاسی به دخپل رب

رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ﴿۳۶﴾ فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَکَانَتْ وَرْدَةً کَالدِّهَانِ ﴿۳۷﴾

دکومو کومو نعمتونو څخه منکر کیږي ؟ بیا چی هرکله څیری سی اسمان نوسی به گلابی په شان دسری څرمن

فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ﴿۳۸﴾ فَیَوْمَئِذٍ لَّا یُسْئَلُ عَنْ ذَنْۢبِهٖۤ اِنْسٌ

نو تاسی به دخپل رب کومو کومو نعمتونو څخه منکر کیږي ؟ نو په دغه ورځ به پوښتنه نه کیږي دده څخه دگناه

وَّ لَا جَآنٌّ ﴿۳۹﴾ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ﴿۴۰﴾ یُعْرَفُ الْمُجْرِمُوْنَ

دده دانسان څخه او نه دپیری څخه ، نو تاسی به دخپل رب دکومو کومو نعمتونو څخه منکر کیږي ؟ پیژندل کیږي به مجرمان

بِسِیْمٰهُمْ فَیُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِیْ وَالْاَقْدَامِ ﴿۴۱﴾ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا

په خپلومخونو سره نو نیول کیږي به دتندی د وربښتیانو او قدمونو څخه ، نو تاسی به دخپل رب دکومو کومو

تُکَذِّبٰنِ ﴿۴۲﴾ هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتِیْ یُکَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُوْنَ ﴿۴۳﴾ یَطُوْفُوْنَ

نعمتونو څخه منکر کیږي ؟ دا دوږخ دی کوم چی درواغجن کوی دا مجرمان ، گرځی به په

بَیْنَهَا وَبَیْنَ حَمِیْمٍ اٰنٍ ﴿۴۴﴾ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ﴿۴۵﴾

مینځ ددي او دگرمو جوشیدلو اوبو کی ، نو تاسی به دخپل رب دکومو کومو نعمتونو څخه منکر کیږي ؟

لنډتفسیر: (څومره نعمتونه چی تاسی خلگو اوریدلی دی تاسی ته دتوحید او اطاعت سره ددغو شکر ادا کول په کار دی اوپه کفر اومعصیت سره ناشکری نه دی کول په کار، ځکه چی ددی عالم دفنا کیدو څخه وروسته یوبل عالم راتلونکی دی کوم ځای چی به په ایمان اوکفرباندی جزاء اوسزا واقع کیږی دکومو بیان چی په راتلونکو ایتونوکی دی ، نو ارشاد دی چی) څومره پیریان اوانسانان په مخ دمځکی باندی موجود دی ټول به فناسی او (صرف) ستا دپروردگار ذات کوم چی عظمت (والا) او (باوجود دعظمت

احسان والادی باقی به پاته سی (چونکی مقصود خبردارکول دثقلینو یعنی پیریانو او انسانانو دی او دغه ټول په مخکه دی ، په دی وجه په فنا کیدوکی داهل ارض ذکر وسو، په دی ذکری تخصیص سره دنورو شیانو دفنا کیدو نفی نه لازمیږی اودلته دالله ﷻ دوه صفتونه دعظمت اواحسان په دی وجه ذکر سوه چی یوصفت ذاتی دوهم اضافی دی ، مطلب ددی دا دی چی اکثره اهل عظمت دنورو پرحال توجه نه کوی مګر الله ﷻ سره ددی عظمته هغه په خپلو بندګانو رحمت اوفضل فرمایی اوچونکه دعالم دافنا او ددی څخه وروسته دجزا اوسزا خبر ورکول انسان ته دایمان دولت بخښی په دی وجه دامجموعه هم یولوی نعمت دی ، په دی وجه فرمایی) نو ای پیریانو اوانسانانو (سره ددی کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسی به دخپل رب دکومو کومو نعمتونو څخه منکر کیږی ؟ (مخ ته په یوخاص طور سره ددی عظمت او اکرام متعلق مضمون دی یعنی هغه داسی باعظمته دی چی) دده څخه (خپل خپل حاجتونه) ټول آسمان اومخکی والا غواړی (دمخکی والاوو حاجتونه خوظاهر دی اومحتاج دی ، مخ ته دحق تعالی فضل او احسان په یوبل عنوان سره بیان سوی دی) هغه هر وخت په څه ناڅه کارکی وی (دا مطلب نه دی چی دافعالو صدور دده دذات دلوازمو څخه دی ، کنه نو قدیم والی به دحادث لازم سی ، بلکه مطلب دا دی چی څومره تصرفات په عالم کی واقع کیږی، هغه دهغه تصرفات دی، په کوموکی چی دهغه انعامات او احسانات هم داخل دی لکه ایجاد اوابقاء کوم چی عام رحمت دی اورزق او اولاد ورکول کوم چی ټول دنیوی رحمتونه دی ، اوهدایت اوعلم ورکول اوتوفیق دعمل کوم چی دینی رحمتونه دی ، نو سره دعظمته داسی اکرام اواحسان فرمایل دا هم یوعظیم نعمت دی) نو ای پیریانو اوانسانانو (سره ددی دومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسی به دخپل رب دکومو کومونعمتونوڅخه منکرکیږی؟ (دا مضمون دجلال اواکرام یی دخالق دبقاء متعلق وفرمایی مخ ته بیا دمخلوق دفنا متعلق ارشاد دی چی تاسی خلګ دامه ګڼی چی بیابه دغه فنا همیشه اوعذاب اوثواب به نه وی، بلکه مونږ به تاسی دوباره ژوندی کړو اوجزا اوسزابه درکو، داداسی فرمایی چی) ای پیریانو اوانسانانو! مونږ به ډیر ژر ستاسی (دحساب کتاب) دپاره فارغه سو (یعنی حساب کتاب اخیستونکی یو مجازاً اومبالغتًا یی داپه خالی کیدو سره تعبیر وفرمایی اومبالغه داسی ده چی انسان کله دټولو کارونو څخه فارغه سی اویوطرف ته متوجه سی نو دغه پوره توجه ګڼل کیږی ، دانسانی فهم مطابق داعنوان اختیار سو، کنه نو دحق تعالی اصل شان دا دی ، چی هغه ته یو مشغولیت دبل مشغولیت مانع نه وی اودهغه چی کوم طرف ته څه وخت توجه وی تامه اوکامله وی هلته دناقصی توجه دسره احتمال نسته اودتیر په شان مخ ته ارشاد دی چی دادحساب کتاب خبر درکول هم یوعظیم نعمت دی) نو ای پیریانو اوانسانانو! (سره ددی کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسی به دخپل رب دکومو کومونعمتونوڅخه منکرکیږی؟ (مخ ته دحساب دتاکید دپاره فرمایی چی دغه وخت داهم احتمال نسته چی څوک یوځای خلاص سی ولاړسی چنانچی ارشاد دی چی) ای ډلی دپیریانانو اوانسانانو! که تاسی ته دا قدرت وای چی دآسمان اومځکی دحدودو څخه یوځای دباندی ولاړ سی نو (مونږ هم ګورو چی) وزی (مګر) بغیر دزور څخه نه سی وتلی (او زور ستاسی نه، نو دوتلو وقوع هم ممکنه نه دی اودا حالت به بعینه په قیامت کی وی ، بلکه هلته خوبه ددی څخه هم زیات عجزوی '

غرض دا چې يوځاى ته دتښتيدو احتمال پاتـه نه سو او دا خبره ښوول هم موجب دهدايت او لوى نعمت دى) نو اى پيريانو او انسانانو! (سره ددى دومره كثرت او عظمت دنعمتونو) تاسى به دخپل رب دكومو كومو نعمتونو څخه منكر كيږئ؟ (مخ ته په وخت دعذاب كى دانسان دعجز ذكر فرمايى لكه چې لوړ دحساب په وخت كې دده دعاجزه كيدو ذكروو، يعنى اى دپيريانو اوانسانانو مجرمانو) پرتاسى دواړو به (دقيامت په ورځ) داور شعله اودود رايله كړل سى بيابه تاسى (دغه) دځان څخه ليرى نه كړى (دا شعله اودود غالبًاهغه دى دكوم ذكر چې په سورة والمرسلت كى دى، اِنْطَلِقُوْٓا اِلٰى ظِلٍّ ذِىْ ثَلٰثِ شُعَبٍ، الى قوله اِنَّهَا تَرْمِىْ بِشَرَرٍ: نوسايه دود دى اوشرر لمبه ده، والله اعلم، او ددى ښوول هم دهدايت دذريعه كيدو په وجه يولوى نعمت دى) نو اى پيريانو اوانسانانو! (سره ددى دومره ډيروالى اوعظمت دنعمتونو) تاسى به دخپل رب دكومو كومو نعمتونو څخه منكركيږئ؟ (غرض داچې كله چې زمونږ حساب اخيستل اوستاسى دحساب اوعذاب په وخت كى عاجزه كيدل معلوم سوه، نوپه دى سره دقيامت په ورځ دحساب اوعذاب واقع كيدل ثابت سوه چې بيان يى دا دى چې) كله (قيامت راسى په كوم كى چې) به آسمان څيرى سى اوداسى به سور سى لكه سره چمړه (يعنى څرمن شايد دارنگه به څكه وى چې داعلامه دغضب ده چې په غضب كى مخ سوركيږى اودا دآسمان څيريدل هغه دى كوم چې دوَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ: دپارى په شروع كى په دى قول دالله ﷻ كى وَيَوْمَ تَشَقَّقُ الخ سره راغلى دى او دا خبر وركول هم يونعمت دى) نو اى پيريانواوانسانانو! (سره ددى دومره كثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسى به دخپل رب دكوموكومو نعمتونو څخه منكركيږئ؟ (داخو دحساب وقوع او ددى وخت وښوول سو، مخ ته دحساب اوطريق فيصله ارشاد فرمايى په كومه ورځ چې به داواقعات ارسال شواظ، نحاس، انشقاق سماء وغيره كيږى) نوپه دغه ورځ به (دالله ﷻ دمعلومولو دپاره) ديو انسان اوپيرى څخه دده دجرم متعلق پوښتنه نه كيږى (ولى چې الله ﷻ ته ټول معلوم دى يعنى حساب به په دى غرض نه وى بلكه په خپله هغوى ته به دمعلومولو اوخبرولو دپاره سوال اوحساب وى لقوله تعالى، فوربك لنسئلنهم اجمعين، اوداخبر وركول هم يونعمت دى) نو اى پيريانو او انسانانو! (سره ددى دومره ډيروالى اوعظمت دنعمتونو) تاسى به دخپل رب دكوموكومو نعمتونوڅخه منكركيږئ ؟(داخودحساب كيفيت سوچې په طوردتحقيق به نه وى،بلكه په طور دتوبيخ به وى مخ ته دابنيى چې الله ﷻ ته خوتعيين دجرمونواومجرمانو معلوم دى په دى وجه دتحقيق ضرورت به نه وى ليكن ملائكوته به مجرمان څنگه معلوميږى نوارشاد فرمايى چې) مجرمان خلق به په خپله حليه سره (چې دمخونو تورروالى اودستركو ژړوالى دى لكه چې داقول دالله ﷻ دى تَسْوَدُّ وُجُوْهٌ، او وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِيْنَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا) پيژندل كيږى نو (دوى) دسر دوريښتانو اودپښو څخه به نيول كيږى (اوپه راكشولو به جهنم ته وغورځول سى، يعنى دچا سر دچاپښه دعملونو مطابق ياكله سر كله پښه په غرض داجتماع داقسامو دعذاب اوداخبر وركول هم يونعمت دى) نو اى پيريانو اوانسانانو! (سره ددى دومره كثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسى به دخپل رب دكوموكومو نعمتونو څخه منكركيږئ؟ (مخ ته زيات عذاب ښيى) دا دى هغه جهنم كوم چې مجرمانو (يعنى تاسى) درواغجن كوى، هغه خلگ به د دوږخ اوگرمو جوشيدلو اوبو

په مینځ کی ګرځي (یعنی کله به داور عذاب وی ، کله به دګرمو اوبو ، دکومو تحقیق چی دسورة مومن په اتمه رکوع کی تیر سوی دی او دا خبر ورکول هم یو نعمت دی) نو ای پیریانو او انسانانو (سره ددی دومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسی به دخپل رب دکومو کومو نعمتونو څخه منکر کیږی ؟.

معلومات اومسئلي: كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ، وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، د: عَلَيْهَا ضمیر دمځکی طرف ته راجع دی چی ذکر یی مخ ته راغلی دی ، وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ : ددی څخه علاوه مځکه دهغو عامو اشیاؤ څخه ده دکومو طرف ته چی دضمیر راجع کولو دپاره اول دمرجع ذکر لازم نه دی ، معنی ددی دا سوه چی کوم پیریان او انسانان په مځکه دی ، ټول فنا کیدونکی دی ، په دی کی دجن او انس تخصیص ځکه وسو چی په دی سورة کی مخاطب دا دواړه دی ددی څخه دا نه لازمیږی چی آسمان او دآسمان مخلوقات فانی نه دی ځکه چی په بل آیت کی الله ﷻ په عامو لفظونو کی دټولو مخلوقاتو فانی کیدل هم واضح کړی دی ، كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ .

وَجْهُ رَبِّكَ : دَوَجْهُ څخه مراد دجمهورو مفسرینو په نزد ذات حق سبحانه وتعالی دی او په رَبِّكَ کی ضمیر دخطاب درسول الله ﷺ ته راجع دی ، دادحضرت سید الانبیاء علیه السلام خاص اعزاز اواکرام دی چی دوی ته په خاص مقام دمدح کی یوځای دعبده خطاب سوی دی او یو ځای رب الارباب دخپل ذات نسبت دحضور ﷺ طرف ته کړی دی او په رَبِّكَ سره یی خطاب فرمایلی دی .

دمشهور تفسیر مطابق معنی دایت دا سوه چی په مځکه او آسمان کی چی څه دی په کوموکی چی پیریان او انسانان هم دا خل دی ټول فانی دی ، باقی پاته کیدونکی یوذات دحق ﷻ وعلا شانه دی .

دفانی کیدو څخه مراد دا هم کیدی سی چی دا ټول شیان دا وخت هم په خپل ذات کی فانی دی ، په دوی کی د دوام اوبقا صلاحیت نسته او دا معنی هم کیدی سی چی دقیامت په ورځ به دا ټول شیان فناسی .

اوځینو مفسرینو دَوَجْهُ رَبِّكَ تفسیر په جهت اوطرف سره کړی دی ، په دی صورت کی به معنی دایت داسی چی په ټولو موجوداتو کی بقاء صرف په هغه شی کی ده کوم چی دالله ﷻ په جانب دی ، په دی کی دهغه ذات اوصفات هم دا خل دی او دمخلوقاتو په عملونو او حالاتوکی چی دکوم شی تعلق دحق تعالی سره دی هغه هم شامل دی چی مطلب به یی دا وی چی انسانان اوپیریان اوملائکی چی کوم کار دالله ﷻ دپاره کوی ، هغه کار هم باقی دی فناکیږی نه (لکه چی په مظهری اوقرطبی اوروح کی دی) اوددی مطلب تائید دقرآن ددی آیت څخه هم کیږی ، مَاعِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللهِ بَاقٍ : یعنی ستاسی سره چی څه مال او دولت وی یاقوت اوطاقت یاراحت اوتکلیف یادچا سره محبت اودښمنی دا ټول شیان فنا کیدونکی دی اوڅه چی دالله ﷻ سره دی هغه باقی پاته کیدونکی دی ، دالله ﷻ سره چی څه دی هغه لره فنا نسته . والله سبحانه وتعالی اعلم

ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ : یعنی هغه رب صاحب عظمت اوجلال هم دی اوصاحب اکرام هم دصاحب اکرام کیدو دامطلب هم کیدی سی چی په حقیقت کی دهر اکرام اواعزاز مستحق یوازی هغه دی اودامعنی هم کیدی سی چی هغه په خپله دصاحب عظمت اوجلال کیدو باوجود دعامی دنیادبادشاهانو اوعظمت والاؤ په شان نه دی چی دده نوروته اودغریبانوطرف ته التفات نه وی بلکه هغه دعظمت اوجلال سره دخپل مخلوقاتو هم

اکرام کوی چی دوی ته د وجود ورکولو څخه وروسته قسم قسم بې شمېره نعمتونه ورکوی او د دوی درخواستونه او دعاګانی اوری راتلونکی آیت ددی دوهمی معنی شهادت ورکوی، اودا لفظ د: ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ دحق تعالٰی دهغو خاصو صفتونو څخه دی چی ددی په ذکر کولو سره انسان کومه دعا وغواړی قبلیږی.

په ترمذی نسایی او مسند احمد کی دربیعه ابن عامر ﷛ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی اَلِظُّوْا بِيَاذَاالْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، اَلِظُّوْا دالظاظ څخه مشتق دی چی معنٰی یی لازم نیول دی. مراد د حدیث دادی چی په خپلو دعاګانو کی يَاذَالْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ یادساتی او ددی سره دعا کوی (ځکه چی دا اقرب الی القبول ده) مظهری

يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ: یعنی دمځکی اوآسمان ټول مخلوقات حق تعالٰی ته محتاج دی، او دهغه څخه خپل حاجتونه غواړی دمځکی مخلوق خپل مناسب حاجتونه رزق، صحت، عافیت ارام اوراحت بیا داخرت مغفرت اورحمت اوجنت غواړی، دآسمان مخلوق که څه هم څه خوری چښی نه، مګر دالله ﷻ د رحمت او عنایت هروخت محتاج دی، هغوی هم د رحمت اومغفرت وغیره دخپلو حاجتونو طلب ګاروی، مخ ته كُلَّ يَوْمٍ ددی يَسْئَلُ ظرف دی، یعنی د دوی داسوالونه او درخواستونه حق تعالٰی ته هره ورځ وی او دیوم اوورځی څخه مرادهم عرفی ورځ نه ده بلکه مطلقًاوخت ورڅخه مراد دی، مطلب یی دا دی چی ټول مخلوقات په مختلفو ملکونو اومختلفو ژبوکی دده څخه خپل خپل حاجتونه هر وخت غواړی، او دا ظاهره ده چی ټول دمځکی اوآسمانونو مخلوقات او د دوی دیوه یوه فرد بې شمېره حاجتونه اوهغه هم هرګړی اوهر وخت ماسوا ددی عظمت والا اوجلال والا قادر مطلق څخه څوك اوریدی سی اوڅوك یی پوره کولی سی، په دی وجه دكُلَّ يَوْمٍ سره یی داهم وفرمایل هُوَ فِي شَأْنٍ یعنی هروخت هره لحظه دحق تعالٰی یو خاص شان وی، هغه څوك ژوندی کوی څوك وژنی، چاته عزت ورکوی، چاته ذلت ورکوی، څوك روغ ناجوړه کوی څوك ناجوړه روغوی، یو مصیبت زپلی ته دمصیبت څخه نجات ورکوی، یو غمجن ژړیدونکی خند وی یو سوال کوونکی ته دهغه غوښتنی شی ورکوی، دیوچا ګناه معاف کوی جنت ته یی دداخلولو مستحق جوړ وی، یوقوم لوړ وی عزت اواقتدار ورکوی، څوك لاندی او ذلیل کوی، غرض هر وخت هره لمحه دالله ﷻ یوخاص شان وی.

سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ، ثقلان دثقل تثنیه ده چی معنٰی یی وزن اوبار دی ثقلان دوه بارونه، مراد ددی څخه پیریان او انسانان دی، لفظ دثقل په عربی ژبه کی هر هغه شی ته ویل کیږی، دکوم وزن اوقدر اوقیمت چی معروف وی، په دی وجه په حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی، اِنِّيْ تَارِكٌ فِيْكُمُ الثَّقَلَيْنِ: یعنی زه دخپل ځان څخه وروسته دوه وزندار قابل قدر شیان پریږدم کوم چی به تاسی ته دهدایت اواصلاح کار درکوی . ددی دواړو شیانو بیان په ځینو روایتونوکی، كِتَابُ اللهِ وَعِتْرَتِيْ، راغلی دی، په ځینوکی كِتَابُ اللهِ وَسُنَّتِيْ او خلاصه ددواړو یوه ده، ځکه چی دعترت څخه مرادخپل اولاد دی چی نسبی او روحانی دواړه قسمه اولادو لره شامل دی، په دی وجه مراد ټول صحابه کرام ﷛ سول او دحدیث معنٰی دا سوه چی دنبی کریم ﷺ څخه وروسته دوه شیان دمسلمانانو دهدایت اواصلاح ذریعه ده، یو دالله ﷻ کتاب، دوهم د دوی ﷺ صحابه کرام ﷛ او په معاملاتو اواحکامو کی دهغوی کردار، اوپه کوم روایت کی چی دعترت په ځای سنت راغلی دی، ددی مطلب دا دی چی دنبی کریم ﷺ تعلیمات کوم چی دصحابه کرامو ﷛ په

واسطه مسلمانانو ته رسیدلی دی.
په هرحال په دی حدیث کی دثقلین څخه مراد دوه وزندار قابل قدرشیان دی ، په ذکرسوی آیت کی جن او انس دواړو نوعو ته ثقلین ددی مفهوم په اعتبار سره ویل سوی دی چی په مځکه باندی په اوسیدونکو تولو ذی روحو شیانوکی جن اوانس دټولو څخه زیات وزندار اوقابل قدر دی ، اوسَنَفرُغُ دَفَرَاغُ څخه مشتق دی چی معنی یی دیوکارڅخه فارغیدل او وزګارکیدل دی ، دفراغ مقابل په لغت کی شغل دی او لفظ دفراغ د دوو شیانو خبر ورکوی ، اول دا چی په څه بل شغل کی مشغول وو ، دوهم دا چی اوس دغه شغل ختم سو اوفارغه سو ، دا دواړی خبری په مخلوقاتوکی خومعروفی اومشهوری دی انسان کله په یوه شغل کی وی ، بیادهغه څخه فارغ سی ، مګرحق تعالی ددی دواړوڅخه بری دی ، نه ده ته یوشغل دبل شغل څخه مانع کیدی سی ، نه هغه کله داسی فارغ کیدی څنګه چی انسان فارغه کیدی سی.
په دی وجه په ذکر سوی آیت کی د ، سَنَفرُغُ لفظ دیو تشبیه اواستعاری په طور راوړل سوی دی کوم چی په عامو انسانانوکی رائج دی چی دیوکار داهمیت ښوولو دپاره ویل کیږی چی مونږ ددی کاردپاره فارغه سو ، یعنی اوس پوره توجه ددی کار طرف ته ده اوکوم سړی چی په یوکارخپله پوره توجه خرڅ کوی ، دده دپاره په محاوره کی ویل کیږی ، چی ده ته ددی څخه ماسوا بل کار نسته .
ددی څخه په مځکی آیت کی چی دامذکور وه چی دآسمان اومځکی ټول مخلوقات او د دوی یو یو فرد دحق تعالی څخه خپل حاجتونه غواړی اوالله ﷻ هر وخت په هرحال کی د دوی ددرخواست دپوره کولو په لحاظ سره په یوخاص شان کی وی ، په آیت سَنَفرُغُ لَكُمْ الخ کی دا وښوولہ چی دقیامت په ورځ به ددرخواستونو او ددی دقبول اوعمل سلسله بنده سی ، دغه وخت به کار صرف یوپاته سی او دمختلفو شانونو څخه به صرف یوشان وی ، یعنی حساب کتاب او په عدل او انصاف سره فیصله (روح)

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَن تَنفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانفُذُوا لَا تَنفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ : په تیر ایت کی یی جن اوانس ته په لفظ دثقلین خطاب کړی وو اوښوولی یی وه چی دقیامت په ورځ به یوکار وی چی دټولو پیریانو او انسانانو دعملونو جائزه به اخیستل کیږی اوددی په ذره ذره به جزا اوسزا وی، په دی آیت کی دا ښوول منظور دی چی دورځی دجزا دحاضری اودعملونو دحساب څخه یوسړی هم تښتیدی نه سی ، دهیچا مجال نسته چی دمرګ څخه یادورځی دقیامت اوحساب څخه یوځای وتښتی خلاص سی ، په دی آیت کی دثَقَلَنِ په ځای د ، یٰمَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ واضح نوم یی ذکرکی اوجن یی په انس باندی مخکی کی ، شاید په دی کی اشاره دی طرف ته وی چی دآسمان اومځکی داطرافو څخه دباندی وتل لوی قوت اوقدرت غواړی ، جناتوته الله ﷻ په داسی کارونوکی قوت دانسان څخه زیات ورکړی دی ، په دی وجه دجناتو ذکر یی مخ ته وکی ، مطلب دایت دا دی چی ای جناتو اوانسانانو که ستاسی داګمان وی چی مونږ به یوځای وتښتو او دحساب کتاب څخه به خلاص سو ، نوځی خپل قوت وازمایی وګوری که ستاسی په دی قدرت وی چی دآسمان اومځکی ددائرو څخه دباندی وتلی سی نو ووزی وښیاست داخه اسانه کارنه دی ، ددی دپاره خو ډیر لوی قوت اوقدرت په کار دی کوم چی جن او انس دواړو قومونو ته حاصل نه دی ، ددی مطلب دا نه دی چی ګوندی د دوی دآسمان اومځکی داطرافو

څخه ددباندي وتلو امکان او احتمال ښوول دي ، بلکه په طور دفرض محال د دوی عاجزوالی ښوول دي .
په آیت کې مراد که دمرګ څخه تیښته ده نو دا دنیا ددي مصداق دی چي دهیچا په امکان کی نسته چي دمځکی څخه تر آسمانونو پوري حدونه قطع کړی دباندي ووزي او دمرګ څخه خلاص سي ، ددي حدونو پریکولو ذکر هم دانساني خیال مطابق سوی دی ، کنې نو که څوك دآسمانونو دحدونو څخه دباندي ووزي نو بیاهم دالله ﷻ دقدرت داحاطې څخه دباندي نه دي او که مراد دمحشر دحساب کتاب او جواب ورکولو څخه دتیښتي ناممکن والی ښوول وي ، نو ددي عملي صورت دقرآن کریم په نورو ایتونو او روایتونو دحدیث کی دا دی چي دقیامت په ورځ به آسمان څیری سی ، ټولی ملائکی به دمځکی کناروته راسی اودهرطرف څخه به محاصره وي ، پیریان او انسانان به دقیامت هیبتناك شیان ویني ، مختلفو طرفونو ته به تښتي او په هرطرف به دملائکو محاصره ویني ، بیابه خپل طرف ته بیرته راګرځي (روح)

(فضایي سفر کوم چي نن صباپه مصنوعي سیارو او راکټونو باندي کیږي ددي آیت سره یې هیڅ مطابقت نسته)

په دی زمانه کی چي کوم دمځکي دکشش څخه ددباندي وتلو اوپه خلا کی سیاروته درسیدو تجربي کیږي ظاهره ده چي دا ټولی دآسمان دحدودو څخه دباندي نه دي بلکه دآسمان دسطح څخه ډیرلاندي کیږي دآسمانونو داطرافو څخه ددباندي وتلو ددي سره هیڅ تعلق نسته ، دوی خو دآسمانونو اطرافو ته هم نه دي رسیدلی دباندي وتل خولاڅه کوي ، په دی وجه ددي آیت دمطلب سره ددي خلایي سفرونو او سیارو ته درسیدو دواقعاتو هیڅ تعلق نسته ځیني ساده خلګ دا ایت دخلایي سفرونو دامکان او جواز دپاره پیش کوي ، کوم چي دمعنٰونه څخه بالکل دناواقفیت او نا خبرتیا دلیل دی .

يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِّنْ نَّارٍ وَّنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ : حضرت ابن عباس ؓ او دتفسیر نور امامان فرمایي چي ، شُواظ په پښتو دشین سره داور هغه شعلی ته وایي په کومه کی چي دود نه وي او نحاس هغه دود ته ویل کیږي په کوم کی چي داور رڼا نه وي ، په دی آیت کی هم جن او انس ته خطاب کوي ، پردوی داور دشعلو او دود را استولو بیان دی ، ددي مطلب داهم کیدی سی ، چي دحساب کتاب څخه وروسته چي کوم مجرمان جهنم ته وراچول کیږي ، په هغه جهنم کی به دا دوه قسمه عذاب وي ، یوځای به اور او اور وي چي د دود به په کښي نوم او نښانه هم نه وي او یوځای به سراسر دود او دود وي چي داور هیڅ رڼا به په کښي نه وي او ځیني مفسرین دا ایت دتیر ایت تکمله مقرروی او دا معنٰی یی کوی چي ای پیریانو او انسانانو! دآسمانونو دحدودو څخه وتل ستاسی دوس خبره نه ده که تاسی داسی اراده وکی هم نو کوم طرف ته چي تښتي داور شعلی او دود به تاسی راګیروی (ابن کثیر)

فَلَا تَنْتَصِرَانِ : دَانْتِصَار څخه مشتق دی چي معنٰی یی دچا مدد کول او دمصیبت څخه خلاصول دی مطلب دا دی چي دعذاب الهی څخه دخلاصیدو دپاره په تاسی ټولو پیریانو او انسانانو کی به هیڅوك دچا مدد ونه کړلسی چي ګویا دهغه په ذریعه به دعذاب څخه خلاص سی .

فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَّلَا جَانٌّ : یعنی په دغه ورځ به دیو انسان یا پیری څخه دهغه دګناه پوښتنه ونه سی ، ددي یو مطلب خو هغه دی کوم چي په لنډ تفسیر کی اخیستل سوی دی ، چي ددي خلګو څخه به په قیامت کی دا پوښتنه ونه سی چي تاسی فلانی جرم کړی دی او که نه دی ، دغه خو دملائکو په لیکل

سو عملنامو کې محفوظ او د الله ﷻ په علم ازلي کې د دي ټخه مخکې موجود دي ، بلکه پوښتنه به دا وي چې فلاني جرم تاولې کړی دی ، دا تفسير حضرت ابن عباس ؓ کړی دی او مجاهد فرمايي چې کومې ملائکې د مجرمانو په عذاب ماموره دي ، هغوی ته به د مجرمانو ټخه د پوښتنې ضرورت نه وي چې تاسي دا جرم کړی دی او که نه، بلکه د هر جرم يو خاص نښانه به د مجرمانو په مخکې ظاهره وي ، ملائکې به هغه نښانه گوري او دوی به جهنم ته ورا چوی ، په ورپسې آيت کې دا مضمون راغلی دی .

يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ د دي دواړو تفسيرونو خلاصه داده چې دا واقعه د هغه وخت ده کله چې په محشر کې د حساب کتاب ټخه وروسته د مجرمانو جهنم ته د غورځولو فيصله وسي نو اوس به د دوی ټخه د دوی د گناهونو په باره کې ټه پوښتنه نه وي په نښانو سره به پيژندل کيږي او جهنم ته به ورغورځول کيږي .

او حضرت قتاده ؓ فرمايي چې دا د هغه وخت حال دی ، کله چې يو وار د دوی ټخه د دوی د جرمونو پوښتنه وسي او دوی انکار وکي او قسمونه واخلي نو د دوی په خلو اوژبو به مهر ولگول سي او لاسونه او پښې به يې شاهدي ورکړي ، دا دري سره تفسيرونه ابن کثير نقل کړي دي ، دري سره نژدې دي ټه اختلاف په کې نسته .

يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ د: سِيمَا معنی نښانه ده ، حضرت حسن بصري رحمه الله فرمايي چې په دغه ورځ به مجرمان د کومو چې جهنم ته د غورځولو فيصله وسي ، د دوی نښانه به دا وي چې مخونه به يې تور او سترگې به يې زړې وي ، رنځ او غم به يې پر مخونو راخپور وي ، ملائکې به د دي نښانې په ذريعه دوی نيسي .

نَوَاصِي دَ نَاصِيَةٌ جمع ده د تندي وريښتانو ته ويل کيږي د تنديو او قدمونو د نيولو ټخه دا مطلب هم کيدی سي چې څوك به د سر د وريښتو ټخه نيول کيږي او راکش به سي او څوك به د پښو ټخه نيول کيږي او راکش به سي ، يا به کله د سر د وريښتو ټخه او کله به د پښو ټخه نيول کيږي او راکشيږي به او دا معنی هم کيدی سي چې د سرونو وريښته او پښې به يې يو ځای وتړل سي «روح» والله اعلم

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾ ذَوَاتَا أَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾

او څوك چې د خپل رب په مخکې د او ريد و ټخه و بيريږي ده لره دوه باغونه دي ، نو تاسي به کوم کوم نعمتونه د رب خپل د رواغجن کوی ؟ چې ډير ښاخونه دي په کې ،

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ

نو تاسي به د خپل رب کوم کوم نعمتونه د رواغجن کوی ؟ په دي دواړو کې دوې چينې بهيږي ، نو تاسي به کوم

رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ

کوم نعمتونه د رب خپل د رواغجن کوی ؟ په دي دواړو کې به هره يوه ميوه په قسم قسم وي ، نو تاسي به کوم کوم

رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۵۳﴾ مُتَّكِـِٕيْنَ عَلٰى فُرُشٍۭ بَطَآىِٕنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍ

نعمتونه درب خپل درواغجن کوی ، تکیه لګولی به ناست وی په فرشونو چی استرونه به یی دغتو وریښموو وی

وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿۵۴﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۵۵﴾ فِيْهِنَّ

اومیوی د دواړو باغونو به را کښته وی ، نو تاسی به کوم کوم نعمتونه درب خپل درواغجن کوی ؟ په دی دواړو

قٰصِرٰتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴿۵۶﴾ فَبِاَيِّ

کی به ښځی وی کښته نظر کوونکی چی نه به وی نژدی سوی دوی ته یو سړی د دوی څخه مخکې اونه یو پیری ،

اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۵۷﴾ كَاَنَّهُنَّ الْيَاقُوْتُ وَالْمَرْجَانُ ﴿۵۸﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ

نو تاسی به دخپل رب کوم کوم نعمتونه درواغجن کوی ؟ هغه داسی دی لکه لعلونه اوملغلری ، نو تاسی به

رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۵۹﴾ هَلْ جَزَآءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ ﴿۶۰﴾ فَبِاَيِّ

دخپل رب کوم کوم نعمتونه درواغجن کوی ؟نه ده بدله دنیکی مګر نیکی ، نو تاسی به

اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۶۱﴾ وَمِنْ دُوْنِهِمَا جَنَّتٰنِ ﴿۶۲﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا

دخپل رب کوم کوم نعمتونه درواغجن کوی ؟ او ددی دوو څخه ماسوا نور دوه باغونه دی ، نو تاسی به دخپل رب

تُكَذِّبٰنِ ﴿۶۳﴾ مُدْهَآمَّتٰنِ ﴿۶۴﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۶۵﴾ فِيْهِمَا

کوم کوم نعمتونه درواغجن کوی ؟ ژور شنه لکه تور ، نو تاسی به دخپل رب کوم کوم نعمتونه درواغجن کوی ؟ په

عَيْنٰنِ نَضَّاخَتٰنِ ﴿۶۶﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۶۷﴾ فِيْهِمَا فَاكِهَةٌ

دغو کی دوې چینی دی راخوټکیدونکی ،نو تاسی به دخپل رب کوم کوم نعمتونه درواغجن کوی؟په هغه کی میوی

وَّنَخْلٌ وَّرُمَّانٌ ﴿۶۸﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۶۹﴾ فِيْهِنَّ خَيْرٰتٌ

دی خرماوی اوانار ، نو تاسی به دخپل رب ذکوم کوم نعمتونه درواغن کوی ؟ په دغو ټولوباغونو کی ښی ښځی

حِسَانٌ ﴿۷۰﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۷۱﴾ حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ﴿۷۲﴾

دي خوبصورته، نو تاسي به دخپل رب کوم کوم نعمتونه درواغجن کوئ؟حوري دي بندي اوسيدونکي په خيموکي

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۷۳﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا

نو تاسي به دخپل رب کوم کوم نعمتونه درواغجن کوئ ؟ چي لاس به نه وي ور وړي دوی ته يو انسان د دوی څخه مخکي

جَانٌّ ﴿۷۴﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۷۵﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ

اونه پيري ، نو تاسي به دخپل رب کوم کوم نعمتونه درواغجن کوئ ؟ تکيه لګولي به ناست وي په شنو

خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿۷۶﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۷۷﴾

بالښتونو بانډي او په قيمتي کوربچو ښائسته ؤ ، نو تاسي به دخپل رب کوم کوم نعمتونه درواغجن کوئ؟

تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿۷۸﴾

لوی برکت والا دی نوم ستا درب چي خاوند دلويي او دعظمت دی.

لنډتفسير: (په دي آيتونوکي د دوو باغونو ذکر د ، وَلِمَنْ خَافَ : څخه شروع سوی دی، دنورو دوو باغونو ذکر د ، وَمِنْ دُونِهِمَا څخه : اولنی دوه باغونه دخواصو مقربينو دي ، دوه باغونه دعامو مومنانو دپاره، دليلونه ددي تعين اوتقسيم به مخ ته وليکل سی ، دلته صرف تفسيرليکل کيږي ، په تيرو آيتونوکي دمجرمانو دسزاګانو ذکر وو، دلته دمومنانو صالحانو دجزا ذکر شروع کيږي) او (دجنتيانو حال دا دی چي په دوی کي دوه قسمه دي، خواص اوعوام نو) کوم سړي (چي دخواصو څخه وي او) دخپل رب په مخکي ددريدو څخه (هر وخت) بيريږي (او بيريږي چي دشهوتونو او نافرمانيو څخه ځان ساتي اودا شان دخواصو دي ، ځکه چي په عوامو خوکله کله بيره راځي اوکله د دوی څخه ګناهونه هم کيږي که څه هم توبه وکاږي ، غرض دا چي کوم سړي چي داسي متقي وي) دهغه دپاره (په جنت کي) به دوه باغونه وي (يعني دهرمتقي دپاره به دوه باغونه وي اوغالبًا په دي تعدد کي حکمت د دوی دتکرم اوتنعم اظهار دی لکه چي څنګه په دنياکي دنعمت دخاوندانو سره اکثره منقولات اوغيرمنقولات شيان ډيروي) نو ای پيريانو اوانسانانو! (سره د دومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسي به دخپل رب دکوموکومونعمتونو څخه منکرکيږي؟ (او دغه) دواړه باغونه به ډيرو ښاخونو والا وي (په دي کي دسايي دګڼ کيدو او دميوو دډير والي طرف ته اشاره ده) نو ای پيريانو اوانسانانو! (سره د دومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسي به دخپل رب دکوموکومونعمتونوڅخه منکرکيږي؟ (په دي دواړوباغونوکي به دوی چيني وي چي (ترليري پوري به) بهيدونکي رواني وي ، نو ای پيريانو اوانسانانو! (سره ددومره کثرت اوعظمت

دنعمتونو) تاسی به دخپل رب دکومو کومو نعمتونو څخه منکرکیږئ؟ (او) په دی دوو باغونوکی به دهري ميوی دوه قسمونه وی (چی په دی کی زيات خوند اومزه ده کله ديوقسم څخه خوند اخلی کله دبل قسم) نو ای پيريانو اوانسانانو (سره د دومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسی به دخپل رب دکوموکومو نعمتونو څخه منکر کيږئ؟ (او) دغه خلگ به تکيه لگولی پرداسی فرشونو باندی ناست وی دکومو أستر چی به دغتو وريښمو وی (اوقاعده ده چی سربيره کپړی په نسبت داستر زياته نفيسه او ښه وی ، نوکله چی یی استر داستبرقو وی نو سربيره به لا څنگه وی) او ددی دواړو باغونو ميوه به ډيره نژدی وی (چی په ولاړی، ناستی، پروتی هر ډول سره به په لاس راځی) نو ای پيريانو او انسانانو! (سره د دومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسی به دخپل رب کوم کوم نعمتونه نه منئ؟ (او) په دی (باغونو په کورونو اومحلاتو) کی به کښته نظر کوونکی (يعنی حورانی) وی چی ددی (جنتی) خلگو څخه مخ کی به پردوی نه يوانسان تصرف کړی وی اونه يو پيری (يعنی بالکل محفوظی غيرمستعمل سوی به وی) نو ای پيريانو او انسانانو! (سره ددومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسی به دخپل رب دکوموکومونعمتونوڅخه منکر کيږئ؟(اورنگونه به يی دومره صفااوشفاف وی چی) گويادغه ياقوت اومرجان دی (اوممکنه ده چی تشبيه په سرخی کی هم وی اوتعدد دمشبه به غالبًا داهتمام دپاره وی) نو ای پيريانو اوانسانانو! (سره ددومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسی به دخپل رب دکوموکومو نعمتونوڅخه منکرکيږئ؟(مخ ته دذکرسوی مضمون تقرير اوتاکيد دی چی) آيا دغايت اطاعت بدله بغير دعنايت څخه بله څه کيدی سی (دوی انتهايی اطاعت وکی ، نو په بدله کی هم دغايت عنايت مورد سو) نو ای پيريانو اوانسانانو! (سره د دومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسی به دخپل رب دکوموکومونعمتونوڅخه منکرکيږئ؟ (دا خو دخواصو دباغونو دصفت ذکرسو) او (مخ ته دعامو مومنانو دباغونو ذکر دی يعنی) ددی (ذکرسوو) دوو باغو څخه په کومه درجه کی دوه باغونه نور دی (کوم چی دعامو مؤمنانو دپاره دی اوهريوه ته به دوه دوه حاصليږی) نو ای پيريانو اوانسانانو! (سره د دومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسی به دخپل رب دکوموکومو نعمتونوڅخه منکرکيږئ؟ (اومخ ته ددی باغونوصفت دی چی) دغه دواړه باغونه به ډير زيات شنه وی نو ای پيريانو اوانسانانو! (سره د دومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسی به دخپل رب دکوموکومو نعمتونوڅخه منکرکيږئ؟ په دی دواړوباغونوکی به دوی چينی وی چی جوش به وهی پس ای پيريانواوانسانانو!(سره ددومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسی به دخپل رب دکوموکومو نعمتونو څخه منکرکيږئ؟ (جوش وهل په وجه ددی چی دا دچينی دلوازمو څخه دی په لوړو چينوکی هم داصفت مشترك وو اوهلته تَجْرِيٰنِ هم دی اودلته نسته نو دا قرينه ده ، ددی چی دا چينی په صفت دجريان کی داولو دواړو چينو څخه کمی دی اوداباغونه دهغو دواړو باغونو څخه کم دی او) په دی دواړو باغونوکی به ميوی اوخرماوی اوانار وی نو ای پيريانو اوانسانانو! (سره ددومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسی به دخپل رب دکوموکومو نعمتونو څخه منکرکيږئ؟ (دلته مطلق فاکهه اوبياپه تفصيل کی په نخل اورمان باندی بسوالی کول اوهلته په لفظ دکل سره دهر قسم فواکهی وضاحت اوبياپه لفظ دَزَوْجَانِ سره د دوی دډيروالی ذکر په کوم سره چی دفواکهی کثرت معلوميږی ، دا ټول قرائن ددی دی چی اولنی

باغونه ددې وروستنيو باغونو څخه افضل او اعلیٰ دي او) ددې (باغونو په مکانونو) کې به خوب سيرته اوخوبصورته ښځې وي (يعني حورې) نو اې پيريانو او انسانانو! (سره ددومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسې به دخپل رب دکومو کومو نعمتونو څخه منکر کيږئ؟ هغه ښځې به غنم رنګه وي (او) په خيموکې به محفوظې وي، نو اې پيريانو اوانسانانو! (سره ددومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسې به دخپل رب دکومو کومو نعمتونو څخه منکر کيږئ؟(هلته دياقوتو اومرجانو سره تشبيه ورکول کومه چې مفيد د مبالغه ده اودلته صرف په حِسَان باندې بسوالی کول ، دارنګه قرينه ده چې اولنی دوه باغونه ددې وروسته دوه باغونو څخه افضل دي ، او ددې ځای تول صفتونه هلته صراحتًا يا اشارتًا مذکوردي، مثلاً خوش سيرته کيدل دقٰصِرٰتُ الطَرْفِ معلوم سو، حور کيدل په قرينې دمقام سره معلوميږي، دمقصورات څخه پر زيات عصمت اوعفت باندې لفظ دقٰصِرٰتُ الطَرْف دلالت کوي چې څوك داسې وي هغه به ضرورپه کورکې اوسيږي او) هغه خلق به په شنو مشجّرو اوعجيبه خوبصورته جامو (په فرشونو) تکيه لګولې ناست وي، نواې پيريانواوانسانانو!(سره ددومره کثرت اوعظمت دنعمتونو) تاسې به دخپل رب دکومو کومو نعمتونو څخه منکر کيږئ؟ (په دې کې په فکرکولو سره معلوميږي چې ددې دوو باغونو فرش به په نسبت داولو دوو باغونوڅخه په کمه درجه وي ، ځکه چې هلته تصريح ده په ورېښمي کيدو بيا په کوم کې چې ددې تولو مضامينوکوم چې په سورة رحمٰن کې په تفصيل سره بيان سوي دي تائيد اوتاکيد دې چې) لوی با برکت دی نوم ستادرب کوم چې عزت والا اواحسان والا دی (دنوم څخه مراد صفتونه دي کوم چې دذات څخه غيرنه دي ، نوحاصل دجملې ثناء سوه ، دکمال دذات اوصفاتو سره او شايد دلفظ داسم په زياتولو سره مقصود مبالغه وي چې مسمّٰی به څومره کامل اوبابرکت وي ، دده خو اسم هم مبارك اوکامل دی)

معلومات اومسئلې : ځنګه چې په تيرو آيتونوکې دمجرمانو دسختو سزاګانو ذکر وو، په دې آيتونوکې دهغو بالمقابل دمومنانو صالحانو دعمده جزاګانو او نعمتونو بيان دی په کومو کې چې دجنتيانو اول د دوو باغونو ذکر دی او په دې کې چې کوم نعمتونه دي دهغو بيان دی ، تردې وروسته دنورو دوو باغونو اوپه دې کې دتيارو سوو نعمتونو ذکر دی .

اولنې دوه باغونه چې دکومو حضراتو دپاره مخصوص دي ، هغه خو يې متعين ښوولې دي وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ يعنې ددې دوو باغونو مستحق هغه خلګ دي کوم چې هروخت په هرحال کې دالله ﷻ په مخکې دقيامت په ورځ دوړاندې کيدو اوحساب کتاب څخه بيريږي ، دکوم په نتيجه کې چې هغه هيڅ ګناه ته نه نژدې کيږي ، ظاهره ده چې داخلګ سابقين او خاص مقربين کيدی سي .

دنورو دوو باغونو مستحق به کوم خلګ وي ، ددې وضاحت په ذکر سوو آيتونوکې نه دی سوی ، مګر دانښوول سوي ده چې دادواړه باغونه به دمخکنيو دواړو باغونو څخه په کمه درجه کې وي ، وَمِنْ دُوْنِهِمَا جَنَّتٰنِ : يعنې داولو باغونو څخه به کمتر نور دوه باغونه وي ، ددې څخه په قرينه دمقام معلومه سوه چې ددې دوو باغونو مستحق به عام مومنان وي کوم چې دخاصو مقربينو څخه په درجه کې کم دي. داولنيو اونورو دوو باغونو په تفسيرکې مفسرينو حضراتو نور هم توجيهات بيان کړي دي ، دلته چې

کوم تفسیر اختیار سوی دی چی اولنی دوه باغونه دسابقینو اولینو اوخاصو مقربینو دپاره دی اونور دوه باغونه دعامو مؤمنانو دپاره دی او دا چی دا نور دوه باغونه داولنیو دوو باغونو څخه په درجه کی کم دی ، په روایتونو دحدیث سره راجع معلومیږی ، لکه چی په بیان القرآن کی په حواله ددر منثور دامرفوع حدیث نقل کړی دی، چی نبی کریم ﷺ دایت ، وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ جَنَّتٰنِ اود: وَمِنْ دُوْنِهِمَا جَنَّتٰنِ په تفسیر کی فرمایلی دی ، جَنَّتَانِ مِنْ ذَهَبٍ لِلْمُقَرَّبِيْنَ وَجَنَّتَانِ مِنْ وَرِقٍ لِأَصْحَابِ الْيَمِيْنِ : یعنی دوه باغونه دسرو زرو جوړ سوی دی دمقربینو دپاره اودوه باغونه دسپینو زرو دأَصْحٰبُ الْيَمِيْنِ یعنی عامو مؤمنانو صالحانو دپاره، دارنگه په در منثورکی دحضرت براء بن عازب ﷺ څخه موقوفًا دا روایت کړی دی ، اَلْعَيْنَانِ الَّتِيْ تَجْرِيْ خَيْرٌ مِّنَ النَّضَّاخَتَيْنِ : یعنی داولو باغونو دوی چینی دکومو په باره کی چی تَجْرِيٰنِ فرمایلی دی هغه ښه دی دنورو دوو باغونو دچینو څخه دکومو متعلق چی نضاختٰن فرمایلی دی څکه چی دَنَضَّاخَتٰنِ معنی ده خوټکیدونکی دوی چینی، نو دا صفت په هره چینه کی دی مگرکوم چی یی په تجریان سره بیان کړی دی په دی کی دخوټکیدو څخه علاوه ترلیری پوری پرمخکه دبهید وصفت زیات دی .

دا اجمالی بیان وو دڅلورو چینو کومی چی به جنتیانو ته حاصلیږی اوس دایتونو دالفاظو سره ددی معانیو ته وگوری .

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ : دمقام درب څخه مراد داکثرو مفسرینو په نزد دقیامت په ورځ دالله ﷻ په مخکی دحساب دپاره پیش کیدل دی او ددی څخه دبیری معنٰی دا ده چی په ښکاره په پټه په ظاهره اوباطن په ټولوحالاتو کی دهغه سره همیشه دا فکر وی چی زه به یوه ورځ دالله ﷻ په مخکی پیش کیږم او دعملونو حساب به راڅخه غوښتل وی او ظاهره ده چی دچا سره هر وخت دافکر وی هغه گناه ته نه ورځی .

اوقرطبی وغیره ځینو مفسرینو حضراتو دمقام رب دا تفسیر هم کړی دی چی الله ﷻ زمونږ په هرقول اوفعل اوپټ ښکاره عمل باندی نگران اوقایم دی زمونږ هرحرکت دهغه په مخ کی دی ، مطلب ددی به هم هغه وی چی دحق تعالٰی دامراقبه دی دگناهونو څخه خلاصوی .

ذَوَاتَا أَفْنَانٍ : دا داولنیو دوو باغونو صفت دی چی دډیرو ښاخونو والا به وی چی دا اثر یی لازمی دی چی د دوی سایه به هم گڼه او میوه به یی هم ډیره وی ، دنورو دوو باغونو دکومو ذکر چی مخ ته راځی په هغه کی دا صفت ذکر نه دی چی په دی سره په دی معامله کی ددغه دکمی طرف ته اشاره کیدی سی .

فِيْهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجٰنِ : دمخکنیو دوو باغونو په صفت کی ، مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ : په الفاظ سره دمیوو دټولو قسمونو بیان یی فرمایلی دی ، ددی په مقابله کی دنورو دوو باغونو په صفت کی د ، مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ : په ځای صرف دَفَاكِهَةِ الفاظ دی او دزوجان معنٰی دا ده چی دهری میوی به دوه دوه قسمونه وی ، دا دوه قسمونه دا هم کیدی سی چی وچه اوښنه به وی او دا هم کیدی سی چی یوه خو به عامه معروفه ، مشهوره او دخوند وی او دوهمه به دغیر معمولی انداز وی (مظهری)

لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ : لفظ دَطَمْثٌ دځو معانیو دپاره استعمالیږی ، دحیض وینی ته طَمْثٌ وایی اوحائضی ښځی ته طامِثٌ وایی او دناواوده سوی انجلی سره کوروالی ته هم طَمْثٌ وایی دلته دامعنٰی مراد

ده او په دی کی چی کومه ددی نفی سوې ده چی دکومو جنتیانو دپاره چی داحوری مقرری دی د دوی څخه مخکی دوی به هیڅ انسان یاپیری نه وی مسه کړی ددی مفهوم هغه هم کیدی سی کوم چی په لنډ تفسیر کی بیان سوی دی چی کومی حوری دانسانانو دپاره مقرری دی ، دوی به یو انسان او کومی چی دمومنانو جناتو دپاره مقرری دی هغوی به یو واری د دوی څخه مخکی نه وی مسه کړی او دا معنیٰ هم کیدی سی چی لکه څنګه چی په دنیاکی پرانسانی ښځو کله جنات مسلط کیږی، هلته به ددی هم څه امکان نه وی .

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ : دخاصو مقربینو ددوو باغونو دڅه تفصیل ذکر کولو څخه وروسته دا ارشاد فرمایی چی دښکلی عمل بدله ښکلی جزا کیدی سی ددی څخه ماسوا څه احتمال نسته ، دی حضراتو همیشه دنیك عمل پابندی وکړه نو دحق تعالی دطرف څخه دوی ته دعمده جزا بدله ورکول په کار وه کومه چی دوی ته ورکول سوه .

مُدْهَامَّتَانِ : دډیر شین والی په وجه چی کوم توروالی ښکاره کیږی هغه ته ادهمام ویل کیږی ، مراد دا دی چی ددی دواړو باغونو سرسبزی به د دوی دسیاهی مائل والی په وجه سره وی ، دا صفت که څه هم په مخکنیو دوو باغونو کی نه دی ذکر سوی ، مګر ددی څخه دا نه لازمیږی چی په دغو کی به دا صفت نه وی بلکه، ذَوَاتَا أَفْنَانٍ : چی کوم دهغه ځای صفت ښوول سوی دی په دی کی د ، مُدْهَامَّتَانِ : صفت هم شامل دی .

فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ دَخَيْرَاتٌ : څخه مراد دسیرت او کردار ښه والی او دحسان څخه مراد دشکل او صورت ښه والی دی اودا کار به هم ددواړو باغونو په حوروکی مشترك وی ، دکومو طرف ته چی اشاره په مخکی آیتونو کی موجوده ده .

مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ : په قاموس کی دی چی رَفْ دشین رنګ دوربښمو کپړه ده چی فرش تکیی اونور دزینت سامان ورڅخه جوړیږی او په صحاح کی دی چی پر دغو به نقش اونګار ددرختو اوبوټو اوګلونو وی ، چی په اردوکی ورته مشجّر ویل کیږی ، عَبْقَرِيٌّ هری ښکلی ښائسته کپړی ته ویل کیږی ، په حسَانٌ سره ددی وصف دخوبصورتی بیان وسو .

تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ: په سورة رحمٰن کی زیات دحق تعالی دنعمتونو او په انسان داحساناتو ذکر دی ، ددی پرخاتمه دخلاصی په طور دا جمله ارشاد سوه چی دهغه پاك ذات به څه ووایی ، دهغه نوم هم لوی بابرکت دی ، دهغه په نوم سره دا ټول نعمتونه قائم دی . والله سبحانه تعالی اعلم

تـــمـــت

سُوْرَةُ الرَّحْمٰنِ بِحَمْدِ اللهِ وَعَوْنِهٖ لِلْحَادِیْ عَشَرَ مِنَ الرَّبِیْعِ الثَّانِیْ سنه ۱۳۹۱ هـ یَوْمَ السَّبْتِ

﴿ سورة الواقعة ﴾

سُوْرَةُ الْوَاقِعَةِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ سِتٌّ وَتِسْعُوْنَ اٰيَةً وَثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ

سورة الواقعه په مکه کی نازل سو په دی کی شپږنوی (۹۶) آیتونه اودری (۳) رکوع ګانی دی .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع کوم په نوم دخدای چې بې حده مهربانه نهایت رحم والا دی .

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۝١ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ۝٢ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ۝٣

هرکله چې واقع سی واقع کیدونکې ، نسته په واقع کیدو دهغه کې څه درواغ ، کښته کوونکې پورته کوونکې

إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ۝٤ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ۝٥ فَكَانَتْ هَبَاءً

هرکله چې وښوري مځکه په ښوريدوسره ، ذره ذره به سي غرونه په ذره ذره کيدو ، بیاسی گرد ،

مُّنۢبَثًّا ۝٦ وَكُنتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ۝٧ فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ

الوتونکې ، او تاسی سی دری قسمه ، نو دراسته طرف والا څه ښه دی دراسته طرف

الْمَيْمَنَةِ ۝٨ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ۝٩ وَالسَّابِقُونَ

والا ، او چپه طرف والا څه بد دی . چپه طرف والا ، او مخکې کیدونکې

السَّابِقُونَ ۝١٠ أُولَٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ۝١١ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ۝١٢ ثُلَّةٌ مِّنَ

خو مخکې دی دغه خلق دی مقربین ، په باغونو دنعمت کې ، دوی گڼ دی

الْأَوَّلِينَ ۝١٣ وَقَلِيلٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ۝١٤ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ۝١٥ مُّتَّكِئِينَ

اولین څخه ، او لږ د وروسته څخه ناست به وي تختونو جار سوو ، تکیه لگوونکې

عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ۝١٦ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ۝١٧ بِأَكْوَابٍ

په دی باندی یو بل ته مخامخ ، گرځي به په دوی هلکان همیشه پاته کیدونکې سره ، دپیالو

وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ۝١٨ لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ ۝١٩

او کوزو دصفا شرابو ، چې نه به په کې سردردی وی اونه غلطی خبری کول

وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿۲۰﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿۲۱﴾ وَحُورٌ

اومیوی کومی چی دوی خوښوی ، اوغوښی دمرغانو کومی چی د دوی زړه غواړی ، اوحوری

عِينٌ ﴿۲۲﴾ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ ﴿۲۳﴾ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۲۴﴾

غټی سترګی ، په شان دملغلرو په غلاف کی دننه ، بدله دهغو کارونو کوم چی دوی کول ،

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَّلَا تَأْثِيمًا ﴿۲۵﴾ إِلَّا قِيلًا سَلٰمًا سَلٰمًا ﴿۲۶﴾

نه به اوری هلته فضول خبری او نه دګناه خبره ، مګر یوه خبره سلام او سلام

وَأَصْحٰبُ الْيَمِينِ ۵ مَآ أَصْحٰبُ الْيَمِينِ ﴿۲۷﴾ فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴿۲۸﴾

اودراسته طرف والا څه ښه دی دراسته طرف والا ، اوسیږي به دبیرو په درخته کی چی شنی به په کی نه وی

وَّطَلْحٍ مَّنضُودٍ ﴿۲۹﴾ وَّظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴿۳۰﴾ وَّمَآءٍ مَّسْكُوبٍ ﴿۳۱﴾ وَّفَاكِهَةٍ

او په کیلو لاندی باندی به وی، او سایه اوږده ، او اوبو بهیدونکی ، اومیوی

كَثِيرَةٍ ﴿۳۲﴾ لَّا مَقْطُوعَةٍ وَّلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿۳۳﴾ وَّفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ ﴿۳۴﴾

ډیری ، چی نه به بندیږي او نه به منع کیږي ، اوبچیان لوړ

إِنَّآ أَنشَأْنٰهُنَّ إِنشَآءً ﴿۳۵﴾ فَجَعَلْنٰهُنَّ أَبْكَارًا ﴿۳۶﴾ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴿۳۷﴾

مونږ پیدا کړی دی دغه حوری په عجیبه طرف سره ، نو مونږ هغوی کړی دی پیغلی ، محبت کوونکی همزولی ،

لِّأَصْحٰبِ الْيَمِينِ ﴿۳۸﴾ ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿۳۹﴾ وَثُلَّةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ﴿۴۰﴾

دراسته طرف والا وو دپاره ، ډیر جماعت اولنیو څخه ، او ډیر جماعت د وروسته څخه

وَأَصْحٰبُ الشِّمَالِ ۵ مَآ أَصْحٰبُ الشِّمَالِ ﴿۴۱﴾ فِي سَمُومٍ وَّحَمِيمٍ ﴿۴۲﴾

او دچپه طرف والا ، څه بد دی دچپه طرف والا ، په ګرمی هوا او ګرمو اوبو کی ،

وَّظِلٍّ مِّنْ يَّحْمُوْمٍ ﴿٤٣﴾ لَّا بَارِدٍ وَّلَا كَرِيْمٍ ﴿٤٤﴾ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَبْلَ

او په سایه کی د دود ، چی نه به یخ وی نه به دعزت وی ، دغه خلق وه ددی څخه مخکی

ذٰلِكَ مُتْرَفِيْنَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوْا يُصِرُّوْنَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيْمِ ﴿٤٦﴾

خوشحاله ، او وه ضد کوونکی په لویه گناه باندی ،

وَكَانُوْا يَقُوْلُوْنَ ۙ اَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا ءَاِنَّا

او ویل به یی آیا چی مونږ مړه سو او خاوری سو او هډوکی سو نو آیا بیا به پورته

لَمَبْعُوْثُوْنَ ﴿٤٧﴾ اَوَ اٰبَآؤُنَا الْاَوَّلُوْنَ ﴿٤٨﴾ قُلْ اِنَّ الْاَوَّلِيْنَ وَالْاٰخِرِيْنَ ﴿٤٩﴾

کړل سو ؟ او آیا زمونږ اولنی پلان نیکه گان هم؟ ته ووایه چی مخکنی او وروستنی ،

لَمَجْمُوْعُوْنَ ۙ اِلٰى مِيْقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ اَيُّهَا

ټول جمع کیدونکی یاست ، دیوی ورځی مقرری په وخت ، بیا به تاسی ای

الضَّآلُّوْنَ الْمُكَذِّبُوْنَ ﴿٥١﴾ لَاٰكِلُوْنَ مِنْ شَجَرٍ مِّنْ زَقُّوْمٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِئُوْنَ

بی لاری سوو درواغجن کوونکو ؟ خوری یوه درخته د زقوم ، نو ډکوی به

مِنْهَا الْبُطُوْنَ ﴿٥٣﴾ فَشٰرِبُوْنَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيْمِ ﴿٥٤﴾ فَشٰرِبُوْنَ

ورځخه نسونه ، بیا به څښی په دی سربیره جوشیدلی اوبه ، بیا به څښی

شُرْبَ الْهِيْمِ ﴿٥٥﴾ هٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّيْنِ ﴿٥٦﴾

لکه چی څښی اوښ تږی سوی ، دا د دوی میلمستوب دی په ورځ دانصاف.

لنډتفسیر: هرکله چی قیامت راسی دکوم په واقع کیدو چی څه خلاف نسته (بلکه واقع کیدل یی بالکل صحیح اوحق دی) نوهغه به (ځینی) لاندی کړی (اوځینی به) لوړکی (یعنی دکفارو ذلت اودمومنانو لوړوالی به په دغه ورځ ښکاره سی) کله چی په (مځکه سخته زلزله راسی اوغرونه به بالکل ذره ذره سی بیابه دغه) دالوتونکی گرد (په شان) سی اوتاسی (ټول انسانان کوم چی دا وخت موجود یاست یا مخ ته تیر سوی دی یاائنده راتلونکی دی) دری قسمه به سی (دکومو تفصیل چی مخ ته راځی ، خواص مومنان

اوعوام مومنان اوكفار، چې په سورة رحمٰن كې هم دا درې قسمونه ذكر دي اوپه راتلونكو آيتونوكې يې خواصو ته مقربين اوسابقين ويلي دي اوعوامو مومنانوته يې اصحاب اليمين اوكفاروته يې اصحاب الشمال ، اوپه دې ايتونوكې ، دَاِذَا وَقَعَتِ څخه تر ثُلَّةٌ پورې ځينې واقعات دَاولې شپيلۍ دوخت بيان سوي دي ، لكه رُجَّتْ چې دسورة حجرپه شروع كې راغلي دي ، اوبُسَّتْ اوځينې واقعات ددوهمې شپيلۍ دي لكه : خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ : اوكُنْتُمْ اَزْوَاجًا اوځينې مشترك دي لكه اِذَا وَقَعَتْ اولَيْسَ لِوَقْعَتِهَا : چونكه داولې شپيلۍ څخه تردوهمې شپيلۍ پورې تول ديو وخت په حكم كې دي ، په دې وجه هر جزء دوخت ته دهرې واقعې وخت ويل كيږي ، مخ ته په دې درې سره وو قسمونوكې دتقسيم بيانولو څخه وروسته يې د درې سره وو احكام جلاجلابيان كړل ، اول اجمالاً بيا تفصلاً چې درې قسمونه كوم چې ذكر سوي دي، نو (په دوى كې يو قسم يعنې) كوم چې دراسته طرف والادي ، هغه راسته طرف والاڅه ښه دي (مراد ددې څخه چې كومو ته عمل نامه په راسته لاس وركول سي او كه څه هم دا مطلب خو په مقربينوكې هم مشترك دي ، ليكن په دې صفت په بس كولو سره دې طرف ته اشاره پيداكيږي چې په دوى كې داصحاب اليمين څخه ماسوا بل څه صفت دخاص قرب نه سي پيداكيدى ، دغه شان مراد ددې څخه عوام مومنان سول اوپه دې كې اجمالاً د دوى دحالت ښه والي وښوول سو ، مخ ته په ، فِي سِدْرٍمَّخْضُوْد الخ سره ددې اجمال تفصيل سوى دي) او (بل قسم يعنې) كوم چې چپه طرف والادي هغه چپه طرف والا څومره بددي (مراد ددې څخه كومو ته چې عملنامه په چپه لاس وركول سي ، يعنې كفار اوپه دې كې اجمالاً د دوى دحالت بدوالي وښوول سو ، مخ ته په فِيْ سَمُوْمٍ الخ سره ددې اجمالي تفصيل دي) او (دريم قسم يعنې) كوم چې داعلى درجې دي ، هغه خو داعلى درجې دي (او) هغه (دخداى ﷻ سره) خاص قرب لرونكي دي (په دې كې تول داعلى درجې بندګان داخل دي انبياء عليهم السلام، اولياء، صديقين اوكامل متقيان ، او په دې كې اجمالاً د دوى حالت اولوړوالي وښوول سو ، مخ ته په، فِي جَنّٰتِ النَّعِيْمِ الخ سره ددې اجمال تفصيل كول كيږي ، يعنې) دا (مقرب) خلګ به دارام په باغونوكې وي (چې زيات تفصيل يې په ، عَلٰى سُرُرٍ سره راځي ، او په درميان كې په دې خاصو مقربينوكې د ډيرو جماعتونو شامليدل بيانوي چې) د دوى (مقربينو) يوه لويه ډله خو به دمخكې خلګوڅخه وي اولږ به دوروسته خلګوڅخه وي (دمخكې څخه مراد متقدمين دي ، دحضرت ادم ﷺ څخه واخله دحضور ﷺ څخه ترمخ كې پورې او دوروسته څخه مراد دحضور ﷺ څخه واخله ترقيامته پورې ، لكه چې په دُرّ كې دحضرت جابر ﷺ څخه مرفوعًا دي او په متقدمينوكې دسابقينو ډيروالي اوپه متاخرينوكې دلږوالي وجه دا ده چې خواص په هره زمانه كې كم وي او متقدمين يعنې دحضرت ادم ﷺ دزمانې څخه دخاتم الانبياء عليهم السلام پورې زمانه ډيره اوږده ده ، په نسبت دامت محمديه كوم چې قيامت ته نږدې پيداسوي دي ، نو په اقتضاء دزمانې دعادت په دغه اوږده زمانه كې خواص په نسبت دامت محمديه دزمانې دلنډوالي خواص به كوم وي څكه چې په دغه اوږده زمانه كې لك دوه لكه خوانبياء دي او دخاتم الانبياء عليهم السلام په زمانه كې څول نبي نسته ، په دې وجه دخواصو مقربينو يوه لويه ډله خو به دمتقدمينو څخه وي او دمتاخرينو څخه په امت محمديه كې به ددغو څخه كم وي ، مخ ته دخواصو مقربينو دپاره چې كوم نعمتونه مقرر دي ، دهغه

تفصیل دا دی چی) هغه (مقرب) خلک به دسرو زرو دتارونو څخه په اودل سوو تختونو تکیه لګولی مخامخ ناست وی (په در منثور کی دحضرت ابن عباس ﷺ څخه دلفظ دمَوْضُونَة دا تفسیر نقل کړی دی) او د دوی سره به داسی هلکان وی، کوم چی به همیشه هلکان وی، دوی به شیان راوړی تلل راتلل به کوی، پیالی اوکوزی او دشرابو داسی جامونه کوم چی به دبهیدونکو شرابو څخه ډکول کیږی (ددی تحقیق په سورة صافات کی تیر سوی دی) نه به ددی څخه هغوی ته درد سروی اونه به ددی څخه په عقل کی فتور راځی (دا هم په سورة صافات کی تیرسوی دی) اومیوی کومی چی به دوی خوښوی اودمرغانو غوښی کومی چی به د دوی دزړونو خوښی وی او د دوی دپاره به ښائسته غټ سترګی ښځی وی (مراد حوری دی چی رنګونه به یی داسی صفا اوشفاف وی) لکه (په حفاظت سره) پټی اینبوول سوی ملغلری، دا به د دوی دعملونو په بدله کی حاصلیږی (او) هلته به نه عبثیات اوری اونه هغوی څه عبث خبره (اوری یعنی په شرابو چښلو سره یاهسی هم داسی شیان به نه کی پیدا په کوموچی خوند اومزه ورك کیږی) نو (دهر طرف څخه به) دسلام سلام اوازونه راځی (لکه دا قول دالله ﷻ دی، وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ، سَلَامٌ عَلَيْكُمْ: اولکه داقول دالله: تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ، کوم چی دلیل داعزاز اواکرام دی، غرض روحانی اوجسمانی هرقسم لذت اومسرت به داعلی درجی وی، داجزاء دسابقینو بیان سوه) او (مخ ته داصحاب الیمین دجزاء تفصیل دی، یعنی) کوم چی دراسته طرف والا دی، هغه راسته طرف والا څنګه ښه دی (ددی اجمال اعاده دتفصیل څخه مخکی ځکه وسوه چی دهغه اجمال فصل راغلی وو اوس مخ ته د دوی دښه والی بیان دی چی) هغوی به په هغوباغونوکی وی په کوموکی چی به بی ازغوبیری وی او پرله پسی کیلی به وی او اوږده سایه به وی اوبهیدونکی اوبه به وی اوپه کثرت سره میوی به وی چی ختمیږی به نه (لکه ددنیامیوی چی په فصل تمامیدو سره تمامی سی) اونه به ورڅخه دوی منع کول کیږی (لکه ددنیا باغوانان چی ورڅخه خلک منع کوی) اولوړ لوړ فرشونه (ځکه چی په کومو درجوکی دغه هوار وی، هغه درجی به لوړی وی اوچونکی مقام دخوشحالی دی اوخوشحالی بغیر دښځو څخه نه کاملیږی، په دی طور سره ددی عیش داسبابو په ذکر سره دښځو سته والی معلوم سو، په دی وجه مخ ته دجنتی ښځو طرف ته یی دَأَنْشَأْنَهُنَّ ضمیر راجع کی او د دوی ذکر فرمایی چی) مونږ (دهغه ځای) هغه ښځی (په کوموکی چی دجنت حوری هم شاملی دی او ددنیا ښځی هم، لکه چی په روح المعانی کی دترمذی په حواله سره دا مرفوع حدیث نقل دی، چی په دی آیت کی چی دکوموښځو دنوی تخلیق ذکر دی، ددغو څخه مراد هغه ښځی دی کومی چی په دنیاکی بوډی ګانی یا بدشکله وی دهغوی په حقله فرمایی چی مونږ هغه ښځی) په خاص طور جوړی کړی دی (چی تفصیل یی مخ ته راځی) یعنی مونږ هغه ښځی داسی جوړی کړی چی هغوی پیغلی دی (یعنی دنژدیکت څخه وروسته به بیاپیغلی کیږی، لکه چی په درمنثور کی دحضرت ابوسعید خدری ﷺ څخه مرفوع حدیث ثابت دی او) محبت کوونکی دی (یعنی حرکات ناز اوانداز، حسن اوجمال هرڅه به دهغوی زړه راکشوونکی وی اودجنتیانو سره) هم عمره دی (ددی تحقیق په سورة صٓ کی تیر سوی دی) داټول شیان دراسته طرف والاو دپاره دی (مخ ته داښیی چی دراسته طرف والابه هم مختلف قسم خلک وی یعنی) د دوی (اصحاب الیمینو) یوه لویه ډله به

دمخکی څخه وی اویوه لویه ډله به دوروسته څخه وی بلکه په وروسته کی به اصحاب الیمین په نسبت دمخکی په شمارکی زیات وی چنانچی په احادیثوکی وضاحت دی چی ددی امت دمومنانو مجموعه به دتیرو ټولو امتونو دمومنانو دمجموعی څخه زیات وی ځکه چی دخواصو مقربینو اکثریت خو به متقدمینو کی په خپله دلوړنی آیت څخه ثابت سوی دی اوکله چی اصحاب الیمین په مرتبه کی دمقربینو څخه کم دی نو د دوی جزاء به هم کمه وی نو ددی توجیه دا ده چی دمقربینو په جزاء کی هغه دعیش سامانونه زیات ذکر دی کوم چی ښاریانوته زیات مرغوب دی اوداصحاب الیمین په جزاء کی هغه دعیش سامانونه زیات ذکر دی کوم چی دصحر اوکلیو خلگوته زیات مرغوب ، په دی په جزاء کی هغه دعیش سامانونه زیات ذکر دی کوم چی ښاریانوته زیات مرغوب دی اوداصحاب الیمین په جزاء کی هغه دعیش سامانونه زیات ذکردی کوم چی دصحراوو اوکلیو خلگو ته زیات مرغوب ، په دی کی دی طرف ته اشاره ده چی په دی دواړوکی به داسی فرق وی لکه دښارپه خلگو اودکلیو په خلگوکی چی وی لکه چی داسی په روح کی دی) او (مخ ته دکفارو او د دوی دعذابونو ذکر دی یعنی) کوم چی چپه طرف والادی ، دغه چپه طرف والا څومره بد دی (اوددی اجمال تفصیل دا دی چی) هغه خلگ به په اورکی وی اوپه جوشیدلو اوبوکی اودتور دود په سایه کی چی نه یخ وی اونه خوشحاله کوونکی (یعنی دسایی څخه یوه جسمانی نفع وی راحت اویخ والی اویوه روحانی نفع وی لذت اوفرحت دغلته به دواړه نه وی دا هغه دود دی دکوم ذکر چی لوړ په سورة رحمٰن کی په لفظ دنحاس راغلی دی مخ ته ددی عذاب وجه ارشاد ده چی) هغه خلگ به ددی څخه مخکی (یعنی په دنیاکی) په لویه خوشحالی کی وه او (ددی خوشحالی په غرورکی) په ډیره لویه ګناه (یعنی په شرك اوکفر) باندی اصرارکوی (مطلب دا دی چی ایمان یی نه راوړی) او (مخ ته د دوی دکفر بیان دی کومی لره چی زیات دخل دی دحق په نه طلب کولوکی یعنی دغو) به داسی ویل چی کله مونږ مړه سو او خاوری اوهډوکی سو نو آیا ددی څخه وروسته به مونږ دوباره ژوندی سو او آیا زمونږ مخکنی پلرونه نیکه ګان هم (به ژوندی سی چونکی دقیامت په منکرانو کی ځینی کفار دنبی کریم ﷺ په زمانه کی هم وه ، په دی وجه د دوی په حقله ارشاد دی چی) ته ووایه چی ټول مخ ته او ورسته به جمع سی ، دیو معین تاریخ په وخت باندی بیا (دجمع کیدو څخه وروسته) به تاسی لره ای ګمراهانو دروا غجن کوونکو دزقوم درخته خوړل وی او نس به ورڅخه ډکوی ، بیا به په دی سربیره جوشیدلی ګرمی اوبه چښل وی ، بیا چښل هم دتږو اوښانو په شان (غرض دا چی) ددی خلګو به دقیامت په ورځ دا میلمستیا وی .

معلومات اومسئلي

(دسورة واقعه خصوصي فضیلت اوپه مرض دوفات کي دعبد الله ابن مسعود رضی الله عنه سبق اموز هدایتونه)

ابن کثیر په حواله دابن عساکر دابوظبیه څخه داواقعه نقل کري ده چی دحضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه دمرض وفات په وخت کی حضرت عثمان غنی رضی الله عنه دناجوړی دپوښتنی دپاره تشریف یوړی ، حضرت عثمان رضی الله عنه ورڅخه پوښتنه وکړه چی تاته څه تکلیف دی ؟ نووي فرمایل ، دخپلو ګناهونو تکلیف دی راته بیا یی ورڅخه پوښتنه وکړه ته څه غواړی ؟ نووي فرمایل ، دخپل رب رحمت غواړم ، بیا ورته حضرت

عثمان ﷺ وفرمایل چی زه به تاته یو طبیب راوغواړم نو وي فرمایل چی طبیب خو زه ناجوړه کړی یم ، بیا ورته حضرت عثمان غنی ﷺ وفرمایل چی زه به ستادپاره دبیت المال څخه څه بخشش راولیږم، نوویی فرمایل ، ماته ددی هیڅ حاجت نسته ، حضرت عثمان ﷺ ورته وفرمایل چی بخشش واخله دابه ستاڅخه وروسته ستا دلوڼو په کار ورسی ، نوویی فرمایل چی آیا ستا سره زما دلوڼو په باره کی دا فکر دی چی دوی به په فقر اوفاقه کی مبتلاسی ، مګر زما سره دا فکر ځکه نسته چی ماخپلو لوڼوته تاکید کړی دی چی هره شپه دی سورة واقعه وایی ، ځکه چی مادنبی کریم ﷺ څخه اوریدلی دی .

مَنْ قَرَءَ سُوْرَةَ الْوَاقِعَةِ كُلَّ لَيْلَةٍ لَمْ تُصِبْهُ فَاقَةٌ اَبَدًا (ابن کثیر)

کوم سړی چی هره شپه سورة واقعه وایی ، دی به هیڅکله په لوږه کی اخته نه سی .

ابن کثیرپه روایت دابن عساکر دنقل کولو څخه وروسته ددی تائید دنورو سندونو او نورو روایتونو اونورو کتابونو څخه هم پیش کړی دی .

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ : ابن کثیر فرمایی چی واقعه دقیامت دنومونو څخه یو نوم دی ، ځکه چی ددی په قوع کی دڅه شك اوشبهی ګنجائش نسته .

لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ : كَاذِبَةٌ مصدر دی ، لکه عَافِيَةٌ اوعَاقِبَةٌ ، او معنٰی دا ده چی ددی په وقوع کی هیڅ دروغ نه سی کیدی ، ځینو حضراتو كَاذِبَةٌ په معنٰی دتکذیب مقرر کړی دی ، معنٰی ظاهره ده چی ددی تکذیب نه سی کیدی .

خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ : یعنی دقیامت واقعه به ډیر لوړی مرتبی والا قومونه او افراد پست اوذلیل کړی اوډیر نو او ذلیل قومونه او افراد به سربلنده کړی ، دحضرت ابن عباس ﷺ څخه ددی جملی دا تفسیر منقول دی او مقصد ددی هولناك کیدل او په دی کی دعجیب قسم انقلاباتو پیښیدو بیان دی لکه چی دسلطنتونو اوحکومتونو دانقلاب په وخت کی لیدل کیږی چی پورته کښته اوکښته پورته سی ، فقیر مالدار اومالدار فقیر سی (روح)

(دحشرپه میدان کی دحاضرینو دری قسمونه)

وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً : ابن کثیر فرمایی چی دقیامت په ورځ به ټول خلګ په دری ډلو کی تقسیم سی ، یو قوم به دعرش څخه راسته طرف ته وی ، دا به هغه خلګ وی کوم چی دحضرت ادم ﷺ دراسته طرف څخه پیداسوی وی او د دوی عملنامی به دوی ته په راسته لاس کی ورکول کیږی او دوی به دعرش راسته طرف ته جمع سی ، دا ټول جنتیان دی ، دوهم قوم به دعرش چپه طرف ته جمع سی کوم چی به دحضرت ادم ﷺ دچپه طرف څخه پیداسوی وی اوکومو ته چی به ددوی عملنامی په چپه لاس کی ورکول سی ، دا ټول به دعرش چپه طرف ته جمعه سی اوداټول دوږخیان دی (الله ﷻ دی ورڅخه مونږته امان راکړی) آمین او دریم قسم ډله به دسابقینو وی کوم چی به درب دعرش په مخکی دخصوصی امتیاز اوقرب په مقام کی به وی ، په کومو کی چی به انبیاء رسولان صدیقین، شهیدان اواولیاء الله شامل وی ، د دوی تعداد به په نسبت داصحاب الیمین کم وی .

دسورة په اخر کی به ددی درو وارو ذکر بیاپه دی سلسله کی راسی چی دانسان دمرګ دوخت څخه اثار ددی محسوس سی چی دی په دی درو ډلو کی په کومه ډله کی شاملیدونکی دی.

وَالسّٰبِقُوْنَ السّٰبِقُوْنَ : امام احمد دحضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها څخه روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ دصحابه کرامو رضی الله عنهم څخه پوښتنه وکړه چی تاسی پیژنی چی دقیامت په ورځ به دظلّ الله طرف ته سبقت کوونکی کوم خلګ وی صحابه کرامو رضی الله عنهم عرض وکی چی الله ﷻ او دهغه رسول یی ښه پیژنی، دوی وفرمایل چی داهغه خلق دی چی کله دوی ته دحق طرف ته دعوت ورکول سی نو هغه قبلوی اوچی د دوی څخه حق وغوښتل سی نوادا کوی یی اودخلګو په معاملو کی هغه فیصله کوی کومه چی په خپل حق کی کوی.

مجاهد رحمه الله فرمایی چی دسابقین څخه مراد انبیاء علیهم السلام دی، ابن سیرین رحمه الله فرمایی چی کومو خلګو دواړو قبلو یعنی دبیت المقدس اوبیت الله طرف ته لمونځ کړی دی هغه سابقین دی اوحضرت حسن رحمه الله اوقتاده رحمه الله فرمایی چی په هر امت کی سابقین وی، ځینی مفسرین فرمایی چی مسجد ته دټولو څخه مخکی تلونکی به سابقین وی.

ابن کثیر ددی ټولو اقوالو دنقل کولو څخه وروسته فرمایی چی دا ټول اقوال په خپل خپل ځای صحیح او درست دی، په دی کی هیڅ اختلاف نسته، ځکه چی سابقین به هغه خلګ وی، کومو چی په دنیاکی دنیکو کارونو طرف ته سبقت کړی وی، کوم سړی چی په دی دنیاکی په نیکو کارونو کی دنورو څخه مخکی سو هغه به په اخرت کی هم دسابقینو څخه وی، ځکه چی په اخرت کی به جزاء دعمل په مناسبت ورکول کیږی.

ثُلَّةٌ مِّنَ الْاَوَّلِیْنَ وَقَلِیْلٌ مِّنَ الْاٰخِرِیْنَ : لفظ د: ثُلَّةٌ په پیښ دثاء سره یوی ډلی ته ویل کیږی او زمخشری وایی چی لویی ډلی ته ثُلَّةٌ ویل کیږی (روح)

(داولین اواخرین څخه څه مراد دی؟)

دلته داولین اواخرین دتقسیم دوه ځایه ذکر راغلی دی اول دسابقینو مقربینو په سلسله کی، دوهم داصحاب الیمین یعنی عامو مومنانو په سلسله کی، په اول ځای یعنی په سابقینو کی خو دا فرق سوی دی چی داسابقین مقربین داولینو به لوی جماعت وی او داخرینو څخه به کم وی، لکه چی په ذکر سوی آیت کی دی اوبل ځای داصحاب الیمین په بیان کی داولینو اواخرینو دواړو په بیان کی لفظ دثُلَّةٌ راغلی دی چی معنی یی دا سوه چی اصحاب الیمین داولینو څخه به غټه ټولی وی، دغه شان داخرینو څخه به هم غټه ټولی وی، ثُلَّةٌ مِّنَ الْاَوَّلِیْنَ وَثُلَّةٌ مِّنَ الْاٰخِرِیْنَ.

اوس دغور قابله خبره دا ده چی داولینو څخه مراد څوك دی او داخرینو څخه څوك؟ په دی کی دمفسرینو حضراتو دوه قوله دی، یوداچی دحضرت ادم علیه السلام څخه واخله ترنژدی زمانی دحضرت خاتم الانبیاء علیهم السلام پوری ټول مخلوقات په اولینو کی داخل دی اودحضرت خاتم الانبیاء علیه السلام څخه واخله ترقیامته پوری راتلونکی مخلوقات په اخرین کی داخل دی، دا تفسیر مجاهد رحمه الله اوحسن بصری رحمه الله دابن ابی حاتم رحمه الله څخه په سند سره نقل کړی دی اوابن جریر هم داتفسیر اختیار کړی دی، دبیان القرآن په لند

تفسیرکی هم دا اختیار سوی دی، کوم چی لوړ بیان سوی دی اوددی په دلیل کی یی دحضرت جابرؓ څخه مرفوع حدیث نقل کړی دی ، داحدیث ابن عساکر رحمه الله په خپل سند سره داسی نقل کړی دی ، دا حدیث ابن عساکر رحمه الله په خپل سند سره داسی نقل کړی دی چی کله اولنی آیت کوم چی دسابقینو مقربینو په سلسله کی راغلی نازل سو ، ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ : نوحضرت عمربن خطاب ؓ په تعجب سره عرض وکی ، چی یارسول الله! آیاپه تیرو امتونوکی به سابقین زیات وی اوپه مونږکی به کم وی؟ ددی څخه وروسته تریو کال پوری راتلونکی آیت نازل نه سو ، کله چی یوکال وروسته دا ایت نازل سو ، ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ : نو نبی کریم ﷺ وفرمایل .

اسْمَعْ يَا عُمَرُ مَا قَدْ أَنْزَلَ اللهُ: (ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ * وَثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ) أَلَا وَإِنَّ مِنْ آدَمَ إِلَيَّ ثُلَّةٌ، وَأُمَّتِي ثُلَّةٌ (ابن کثیر)

ای عمر ؓ! واوره کوم چی الله ﷻ نازل کړه چی داولینو څخه به هم لوی جماعت وی او داخرینو څخه به هم لوی جماعت وی اویاد ساته چی ډادم ؑ څخه ترما پوری یوه ثلّه ده او زما امت بله ثله ده .

او ددی مضمون تائید دهغه حدیث څخه هم کیږی کوم چی امام احمد اوابن ابی حاتم دحضرت ابو هریره ؓ څخه روایت کړی دی چی کله آیت ، ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ نازل سو نو په صحابه کرامو ؓ باندی ګرانه سوه چی مونږ به په نسبت دتیرو امتونوکم یو ، دغه وخت بل آیت نازل سو: ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ دغه وخت نبی کریم ﷺ وفرمایل چی زما امید دی چی تاسی یعنی امت محمدیه به په جنت کی دټول مخلوق په مقابله کی څلورمه ، دریمه بلکه نیمه حصه دجنتیانو یاست، اوپه باقی نیمه کی به هم ستاسی څه حصه وی (ابن کثیر)

ددی نتیجه به دا وی چی په مجموعی طور به په جنتیانوکی اکثریت دامت محمدیه وی ، مګر ددی دواړو احادیثو څخه په استدلال کی یو اشکال دا دی چی ، قَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ خود سابقینو مقربینو متعلق راغلی دی اوپه بل آیت کی چی ، ثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ راغلی دی ، دغه دسابقینو مقربینو متعلق نه دی ، بلکه داصحاب الیمین په حقله دی .

ددی جواب په روح المعانی کی دا ورکول سوی دی چی صحابه کرامو ؓ اوحضرت عمر ؓ ته چی کوم په اولنی آیت رنځ اوغم ورسیدی ، دهغه وجه دا کیدی سی چی دوی به دا خیال وو چی کوم نسبت په سابقینو کی دی هغه شاید په اصحاب الیمین اوعامو جنتیانوکی وی چی نتیجه به یی دا وی چی په ټولو جنتیانوکی به زمونږ تعداد ډیر کم وی ، کله چی داصحاب الیمین په تشریح کی په اولین اواخرین دواړوکی لفظ دثُلَّةٌ نازل سو نو ددی شبهی ازاله وسوه چی په مجموعی اعتبار سره به په جنتیانوکی دامت محمدیه اکثریت وی ، که څه هم په سابقینو اولینو کی د دوی شمیر دمجموعه تیرو امتونو په مقابله کی کم وی خصوصاً په دی وجه چی په مجموعه ټولو تیرو امتونوکی یولوی شمیر دانبیاؤ علیهم السلام هم دی ، ددغو په مقابله کی دامت محمدیه خلګ به کم وی خو دا دڅه غم شی نه دی .

لیکن ابن کثیر، ابوحیان ، قرطبی ، روح المعانی، مظهری وغیره ټولو تفسیرونوکی دوهم تفسیرته ترجیح ورکړی ده چی مطلب یی دا دی چی دا اولین اواخرین دواړی طبقی ددی امت مراد دی ، اولین

ددی امت قرون اولی یعنی صحابه اوتابعین وغیره دی ، کومو ته چی یی په حدیث کی خیر القرون ویلی دی او اخرین دقرون اولی څخه وروسته حضرات دی .

ابن کثیر دحضرت جابر رضی الله عنه څخه چی کوم مرفوع حدیث داولنی تفسیر په تائیدکی لوړ لیکلی دی ددی دسند متعلق فرمایی ، وَلٰکِن فِی اِسْنَادِهٖ نَظَرٌ : د دوهم تفسیر دپاره په استدلال کی یی دقرآن هغه ایتونه پیش کړی دی په کومو کی چی دامت محمدیه خیر الامم کیدل بیان سوی دی لکه ، كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اوفرمایی چی دا خبره ډیره مستبعده ده چی دسابقینو مقربینو شمیر په خیر الامم کی دنورو امتونو په نسبت کم وی ، په دی وجه راجح دا ده چی د، ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِيْنَ : څخه مراد ددی امت قرون اولی دی ، اود، قَلِيْلٌ مِّنَ الْاٰخِرِيْنَ : څخه مراد وروسته خلګ دی چی په دوی کی دسابقینو مقربینو تعدادبه کم وی.

ددی قول په تائیدکی ابن کثیر دحضرت حسن بصری رحمه الله قول په روایت دابن ابی حاتم دا پیش کړی دی چی حضرت حسن رحمه الله دا ایت ، السّٰبِقُوْنَ السّٰبِقُوْنَ : تلاوت وکی اووي فرمایل چی سابقین زمونږ څخه مخکی تیر سول لیکن یاالله مونږ په اصحاب الیمین کی داخل کړی او دحضرت حسن څخه په دوهم روایت کی دالفاظ هم نقل سوی دی ، چی د ، ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِيْنَ په تفسیرکی یی وفرمایل ، ثُلَّةٌ مِّمَّنْ مَّضٰى مِنْ هٰذِهِ الامة ، یعنی داولین څخه مراد ددی امت سابقین دی .

دغه ډول محمد بن سیرین فرمایی چی د ، ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِيْنَ وَقَلِيْلٌ مِّنَ الْاٰخِرِيْنَ : متعلق علماء دا وایی اوتوقع کوی چی دا اولین او اخرین ټول په دی امت کی به وی (ابن کثیر)

اوپه روح المعانی کی ددی دوهم تفسیر په تائیدکی یو مرفوع حدیث په سند حسن سره دحضرت ابوبکره رضی الله عنه څخه روایت نقل کړی دی .

أَخْرَجَ مُسَدَّدٌ فِيْ مُسْنَدِهٖ وَابْنُ الْمُنْذِرِ وَالطَّبْرَانِيُّ وَابْنِ مَرْدَوَيْهِ بِسَنَدٍ حَسَنٍ عَنْ أَبِيْ بَكْرَةَ رضی الله عنه عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيْ قَوْلِهٖ سُبْحَانَهٗ (ثُلَّةٌ مِّنَ الاولين * وَثُلَّةٌ مِّنَ الاخرين) قَالَ: هُمَا جَمِيْعاً مِّنْ هٰذِهِ الْأُمَّةِ.

مسدد په خپل مسندکی او ابن المنذر اوطبرانی اوابن مردویه په سند حسن سره دحضرت ابوبکره رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چی نبی کریم صلی الله علیه وسلم دآیت ، ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِيْنَ : الاية په تفسیرکی فرمایی چی دا دواړه جماعتونه ددی امت محمدیه څخه به وی .

او دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه هم په سند ضعیف سره مرفوع حدیث دډیرو حضراتو محدثینو څخه نقل کړی دی چی الفاظ یی دا دی ، هُمَا جَمِيْعاً مِّنْ أُمَّتِيْ : یعنی دا دواړه اولین اواخرین به زما دامت څخه وی .

ددی تفسیر مطابق دایت په شروع کی د، كُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً : مخاطب به امت محمدیه وی اودا دری سره قسمونه به دامت محمدیه څخه وی (روح المعانی)

په تفسیر مظهری کی یی اولنی تفسیر څکه ډیر بعید ګرځولی دی چی دقرآن دایتونو واضح دلالت پردی دی چی امت محمدیه دټولو تیرو امتونو څخه افضل دی اوظاهره دا ده چی دیو امت افضلیت په دوی کی داعلی طبقی په زیات تعداد سره وی ، په دی وجه دا خبره بعیده ده چی په افضل الامم کی دننه دسابقینو مقربینو تعداد دی کم وی ، دقرآن دایت ، كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ ، او، لِتَكُوْنُوْا شُهَدَآءَ عَلَى

النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا : څخه دامت محمديه افضليت پرتولو امتونو ثابت دی اوترمذی، ابن ماجه، دارمی دحضرت بهز بن حکیم څخه روایت کړی دی اوترمذی ددی سند حسن مقرر کړی دی، دحدیث الفاظ دادی.

اَنْتُمْ تُتِمُّوْنَ سَبْعِيْنَ اُمَّةً اَنْتُمْ اَخِيْرُهَا وَاَكْرَمُهَا عَلَى اللهِ تَعَالٰى.

تاسی داویا (۷۰) تیرو امتونو تتمه یاست په کومو کی چی تاسی دټولو څخه په اخرکی او دالله ﷻ په نزد دټولو څخه زیات او افضل یاست.

اوامام بخاری دحضرت عبدالله ابن مسعود ؓ څخه روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ وفرمایل چی ایا تاسی په دی راضی یاست چی دجنتیانو څلورمه حصه تاسی سی؟مونږعرض وکی چی بیشکه مونږپه دی راضی یو نودوی وفرمایل.

وَالَّذِيْ نَفْسِيْ بِيَدِهٖ اِنِّيْ لَاَرْجُوْا اَنْ تَكُوْنُوْا نِصْفَ اَهْلِ الْجَنَّةِ (مظهری)

قسم دی په هغه ذات دکوم په قبضه کی چی زماروح دی، زما امیددی چی تاسی (یعنی امت محمدیه) به دجنتیانو په نیمه سی

اوترمذی، حاکم اوبیهقی دحضرت بریده ؓ څخه روایت کړی دی اوترمذی ددی سندته حسن اوحاکم صحیح ویلی دی، الفاظ دحدیث دا دی چی نبی کریم ﷺ وفرمایل.

اَهْلُ الْجَنَّةِ مِائَةٌ وَّعِشْرُوْنَ صَفًّا ثَمَانُوْنَ مِنْهَا مِنْ هٰذِهِ الْاُمَّةِ وَاَرْبَعُوْنَ مِنْ سَائِرِ الْاُمَمِ (مظهری)

جنتیان به ټول یوسل اوشل صفونه وی په کوموکی چی به اتیا صفونه ددی امت څخه وی، باقی څلویښت به دټولو امتونو په شریکه وی.

په دی ذکر سوو روایتونو کی ددی امت دجنتیانو نسبت دنورو امتونو دجنتیانو څخه کله څلورمه، کله نیمه اوپه دی اخری روایت کی په درو کی دوې حصی ذکر دی، په دی کی څه تعارض څکه نسته چی دا نبی کریم ﷺ اندازه بیان کړې ده په دی اندازه کی په مختلفو اوقاتوکی زیاتوب کیدی. والله تعالی اعلم

عَلٰى سُرُرٍ مَّوْضُوْنَةٍ : دموضونة متعلق دحضرت ابن عباس ؓ څخه ابن جریر ابن ابی حاتم اوبیهقی وغیره دا نقل کړی دی چی دا هغه کټ ده په کومه چی دسرو زرو په تارونو سره کار سوی وی.

وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُوْنَ : ددی څخه مراد دا دی چی داهلکان به همیشه په دغه حالت هلکان وی، په دوی کی څه تغیر دعمر وغیره به نه وی، ددغو جنتی غلمانو متعلق راجح تحقیق دا دی چی دحورو په شان به دا هم په جنت کی پیدا سوی وی او دا ټول به دجنتیانو خادمان وی، دحدیث درو ایتونو څخه ثابته ده چی دیوه یوه جنتی سره په زرگونو خادمان وی (مظهری)

بِاَكْوَابٍ وَّاَبَارِيْقَ وَكَاْسٍ مِّنْ مَّعِيْنٍ : اَكْوَاب دکوب جمع ده داوبو وغیره چښلو داسی لوښی ته ویل کیږی لکه زمونږپه عرف کی چی گلاس وی اواباریق دابریق جمع ده، لاستی والا لوټی ته ویل کیږی، کاْس خاص دشرابو پیالی ته ویل کیږی دمعین څخه مراد دادی چی داشراب به دیوی جاری چینی څخه راوړل سوی وی

لَا يُصَدَّعُوْنَ : دصداع څخه مشتق دی چی معنی یی دسر درد دی، په دنیا کی په زیاتو شرابو چښلو سره

په سر کې درد اوچکر وی ، دجنت دا شراب به ددې څخه پاك وی .
لَا يُنْزِفُوْنَ : دنَزَف اصل معنٰی دڅاه توړلې اوبه راکښل دی ، دلته مراد دعقل څخه خالی کیدل دی .
وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُوْنَ : یعنی دمرغیو غوښې څنګه چې د دوی خواهش وی ، په حدیث کې دی چې جنتیان څه وخت دیو مرغه غوښې ته رغبت کوی نو دهغه غوښه چې څنګه یې خوراك ته دده رغبت راغلی وی چې کباب وی یا بل ډول پخه ، هغه شان به فوراً تیاره سی ، دده په مخکې به راسی (مظهری)
وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ اصحاب یمین ، په اصل کې په مومنانو متقیانو اواولیاء الله کې به گناهګاره مسلمانان هم د دوی سره یوځای کیږی ، ځینې خو به محض دالله ﷻ په فضل سره ، ځینې به دیو نبی ولی په شفاعت سره دمغفرت اومعافی کیدو څخه وروسته اوځینو لره به عذاب وی ، مګر دخپلی ګناه دعذاب تیرولو څخه وروسته به دوی هم دګناه څخه پاك صفاسی ، داصحاب الیمین په ډله کې به شامل سی ، ځکه چې دګناهګار مومن دپاره دجهنم اور په حقیقت کې عذاب نه دی ، بلکه دخیری څخه دپاك صفا کولو یو تدبیر دی (مظهری)
فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ وَظِلٍّ مَمْدُودٍ وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ : دجنت نعمتونه بی شمیره اوبی مثاله اوبی قیاسه دی ، په دی کې چې کوم نعمتونه قرآن کریم ذکرکوی دغه دمخاطبو دانداز فکر او د دوی دمحبوبو اوپسندیده شیانو ذکر کوی دعربو دخلګو چې دکومو تفریحاتو اوکومو میوو سره مینه وه ، دلته یې دهغو څخه دځو میوو ذکر کړی دی ، فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ سدر دبیری درختی ته ویل کیږی مَخْضُوْد هغه بیره ده دکوم چې ازغی پریکړل سوی وی اودمیوی دبارڅخه یې ښاخونه راکښته سوی وی اودا دجنت بیری ددنیا دبیرو په شان به نه وی ، بلکه هغه بیری به دمنګو برابر غټې اوپه خوند کې هم ددنیا دبیرو سره دهغو هیڅ نسبت نسته (لکه داسې په حدیث کې دی)
طَلْحٍ مَنْضُوْدٍ ، طلح دکیلی درخته ، مَنْضُوْد دکومې چې میوه قط په قط وی لکه دکیلی په څرخونوکې چې په قطار سره لاندی باندی وی .
ظِلٍّ مَمْدُوْدٍ : اوږده سایه ، دصحیحینو په حدیث کې دی چې دجنت دځینو درختو سایې به دومره اوږده وی چې پراس سپور سی سړی به یې په سل کاله کې قطع نه کړی ، وَمَاءٍ مَسْكُوْبٍ جاری اوبه کوم چې دمځکې په مخ بهیږی .
وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ : دکثیره په معنٰی کې دا هم داخله ده چې دمیوو شمیر به ډیر وی او دا هم چې اقسام او اجناس به یې بی شمیره وی .
لَامَقْطُوْعَةٍ وَلَامَمْنُوْعَةٍ : دمقطوعه څخه مراد کوم فصل چې په ختمیدو ختم سی ، لکه چې ددنیادعامو میوو داحال دی ، ځینې په ګرمی کې وی اوپه موسم ختمیدو باندی ختمې سی ، څه په یخ یاپسرلی کې وی او دموسم په ختمیدو دهغه نوم نښانه پاته نه سی دجنت هره میوه دائمی په هروخت هرموسم کې به موجوده وی ، دمَمْنُوْعه څخه مراد دا هم دی چې په دنیاکې څنګه په درختوکې دلګیدلو میوو نګرانان دهغه دشکولو څخه منع کوی ، دجنت میوی به ددی څخه هم ازادی وی ، په شکولوکې به یې څه بندیزنه وی .

وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ فُرُش : دَفِرَاش جمع ده چې معنٰی یې بستر یافرش ده دفرش لوړوالی اول خو په دې وجه دې چې دامقام په خپله لوړ دی دوهم په خپله دا فرش په مځکه نه دی ، بلکه په تختونو اوکټونو باندې به وي، دریم په خپله فرش هم پنډوي اوځینومفسرینو دلته دفراش ځخه مراد ښځه مقرره کړې ده ، ځکه چې ښځه هم په لفظ دفراش سره تعبیرکیږي، په حدیث کې دي ، اَلْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ : په دې کې دفراش ځخه مراد ښځه ده اوپه راتلونکوایتونوکې چې کوم دجنتي ښځوصفتونه بیان سوي دي هغه هم ددې معنٰی قرینه ده (مظهري) په دې صورت کې به لفظ دَمَرْفُوعَه درفعت د درجې په اعتبار سره وي ، په معنٰی دلوړې درجې إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنشَاءً، دَاِنْشَاءَ معنٰی پیدا کول دي ، دهُنَّ ضمیر دجنتي ښځو طرف ته راجع دي، که څه هم په تیرو نږدې آیتو کې د دوی ذکر نسته مګرپه لږفاصله سره دَسَابِقُوْنَ په بیان کې ددوی ذکر راغلی دی په دې وجه ضمیر ددوی طرف ته راجع کیدی سی اوکه په ذکر سوي آیت کې دفراش څخه مراد دجنت ښځې وي ، نوضمیر د دوی طرف ته کیدل ظاهر دي ، دارنګه دفرش اوبستر وغیره دعیش دشیانوپه ذکرکې په خپله یو دلالت دښځو طرف ته پیدا کیږي ، په دې وجه هم ضمیر د دوی طرف ته راجع کیدی سی .
معنٰی دایت دا ده چې مونږ دجنت دښځو پیدائش اوتخلیق په یوخاص انداز سره کړی دی ، داخاص انداز خودجنت دحورانو دپاره داسې دی چې هغوی په جنت کې بغیر دولادت ځخه پیداسوي دي او ددنیا ښځې کومې چې به جنت ولاړې سي ، د دوی دخاص تخلیق څخه به دامطلب وي چې کوم په دنیا کې بدشکله تور رنګې یابوډۍ وي ، اوس به هغوی په ښائسته صورتونوکې ځوانانې سي ، لکه چې په ترمذي اوبیهقي کې دحضرت انس ﷺ ځخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ د ، إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ : په تفسیرکې وفرمایل چې کومې ښځې په دنیا کې بوډۍ ، ملاتیتې، سپین سرې سوي بدشکله وي ، هغوی په دانوي تخلیق ښائسته ځوانانې جوړې کړې اوبیهقي دحضرت عائشه صدیقه ﷺ ځخه روایت بیان کړی دی چې یوه ورځ نبی کریم ﷺ کورته تشریف راوړی ، زما سره یوه بوډۍ ناسته وه، دوی پوښتنه وکړه چې دا څوك ده ؟ ماعرض وکې چې زماپه قرابت کې ترور ده ، نبی کریم ﷺ په طور دخوش طبعي وفرمایل چې ، لَا تَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَجُوزٌ : یعني جنت ته به یوه بوډۍ هم نه سي تلی ، دا عاجزه ډیره غمجنه سوه اوپه ځینې روایتونوکې دي چې په ژړا سوه نونبي کریم ﷺ دې ته تسلي ورکړه اود خپلي خبرې حقیقت یې دابیان کې چې څه وخت دوی جنت ته ځي نوبوډۍ ګانې به نه وي ، بلکه ځوانانې به دا خلیږي او دا ایت یې تلاوت وفرمایی (مظهري)
أَبْكَارًا: بِکْر په زور دباء سره جمع ده ، پیغلې انجلۍ ته ویل کیږي ، مطلب دا دی چې دجنتي ښځو تخلیق به په دې شان سره وي ، چې دهر کوروالی اویوځای کیدو څخه وروسته به بیا پیغله کیږي (یعني باکره کیږي به)
عُرُبًا، په پیښ دعین اوراء سره د ، عَرُوبَه جمع ده ، هغه ښځې ته ویل کیږي کومه چې دخپل خاوند عاشقه اومینه کوونکې محبوبه وي .
أَتْرَابًا: تِرَبْ په زور دتاء سره جمع ده ، چې معنٰی یې هم عمره ده ، کوم چې یوځای په خاورو کې لوبې کړې وي ، په جنت کې به ښځه اوسړي هم عمره کړل سي ، دحدیث په ځینو روایتونو کې دي چې دټولو عمر به دری دیرش ۳۳ کلونه سي (مظهري)

ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِيْنَ وَثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِيْنَ ثُلَّةٌ : معنی لوی جماعت دی او داولین اواخرین په تفسیرکی دمفسرینو حضراتو دوه قولونه لوړ بیان سوی دی ، که داولین څخه مراد دحضرت ادم ؑ څخه ترخاتم الانبیاء ؑ دزمانی پوری حضرات اوداخرین څخه دحضور ﷺ امت ترقیامته پوری وی ، لکه چی ځینی مفسرین فرمایی نو دایت مطلب به داسی چی اصحاب الیمین یعنی دمومنانو متقیانو تعداد به دتیرو امتونو دمجموعی څخه یو لوی جماعت وی اویوازی دامت محمدیه څخه به یولوی جماعت وی ، په دی صورت کی اول خو دامت محمدیه دفضیلت دپاره دا هم څه کمه نه ده چی دتیرو په لکونو انبیاء دامتونو برابر به دا امت سی چی زمانه یی ډیره مختصره ده ، ددی څخه علاوه په لفظ دثُلَّةٌ کی ددی هم ګنجائش دی چی داثُلَّةٌ داخرینو تعداد داولینو څخه زیات سی .

اوکه دوهم تفسیر مراد واخیستل سی چی اولین اواخرین دواړه ددی امت مراد دی ، لکه چی دحضرت ابن عباس ؓ څخه بغوی اودحضرت ابوبکره ؓ څخه مسدد اوطبرانی او ابن مردویه روایت کړی دی ، چی نبی کریم ﷺ ددی آیت په تفسیرکی فرمایی چی هُمَا مِنْ اُمَّتِیْ : یعنی دا اولین اواخرین زما دامت دوی طبقی دی ، ددی معنی په لحاظ سره ثابتیږی چی دسابقینو اولینو صحابه اوتابعینو وغیره په شان حضراتو څخه دا امت تر اخره پوری هم بالکل محرومه به نه وی ، که څه هم په اخری دور کی داسی خلګ به کم وی اومومنین متقین اواولیاء الله خو ددی ټول امت په اول اواخرکی په ډیر تعداد سره به وی او دامت محمدیه یو دور اویوه طبقه به هم داصحاب الیمین څخه خالی نه وی ، ددی شهادت ددی حدیث سره هم حاصلیږی ، کوم چی په صحیح بخاری اومسلم کی دحضرت معاویه ؓ څخه منقول دی چی نبی کریم ﷺ فرمایی چی زماپه امت کی به یوه ټولی همیشه په حق قائمه وی او دزړګونو مخالفتونو په خنډونو کی به هم هغوی دخپل رشد او هدایت کار کوی دوی ته به هیڅ مخالفت نقصان نه سی رسولی تردی چی دقیامت قائمیدو پوری به دوی خپل کار کوی .

نَحْنُ خَلَقْنٰكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُوْنَ ﴿۵۷﴾ اَفَرَءَيْتُمْ مَّا تُمْنُوْنَ ﴿۵۸﴾ ءَاَنْتُمْ تَخْلُقُوْنَهٗٓ

مونږ تاسی پیدا کړی یاست بیاولی رښتیانه منی ، آیاوګوری کومی اوبه چی تاسی څخوی ؟ آیاتاسی دغه پیدا کوی

اَمْ نَحْنُ الْخٰلِقُوْنَ ﴿۵۹﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ

اوکه مونږ یی پیدا کوو ؟ ، مونږ مقرر کړی دی په تاسی کی مرګ او مونږ عاجزه نه یو

بِمَسْبُوْقِيْنَ ﴿۶۰﴾ عَلٰٓى اَنْ نُّبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِيْ مَا لَا

ددې خبرې څخه ، چی په بدله راولو ستاسی په شان خلق او کړم تاسی هغه خای ته چی

تَعْلَمُوْنَ ﴿۶۱﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْاَةَ الْاُوْلٰى فَلَوْلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿۶۲﴾

تاسی ته نه دی معلوم ، اوتاسی خو پیژندلی دی اول وار پیدا کول بیا ولی نصیحت نه قبلوی ؟

أَفَرَءَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلزَّٰرِعُونَ ﴿٦٤﴾

آیا وینی تاسی هغه شی کوم چی تاسی کوی، آیا تاسی ئې کوی هغه یا مونږ یې ترکوونکی یو ؟

لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَٰهُ حُطَٰمًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴿٦٦﴾

که وغواړو مونږ نو کړو به غوبل سوی وابنه ، بیا به تاسی توله ورځ خبری جوړونکی سی ، چی مونږ قرض دار

بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلْمَآءَ ٱلَّذِى تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾ ءَأَنتُمْ

سو ، بلکه مونږ خو محرومه سو ، آیا وینی تاسی اوبه کومی چی تاسی چښی ؟ آیا تاسی

أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ ٱلْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنزِلُونَ ﴿٦٩﴾ لَوْ نَشَآءُ جَعَلْنَٰهُ

ورَوی دغه د وریځی څخه یا مونږ یې ورَوو ؟ که وغواړو نو کړو به دغه ترخی

أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى تُورُونَ ﴿٧١﴾ ءَأَنتُمْ

نو ولی شکر نه کوی ، آیا وینی تاسی هغه اور کوم چی تاسی بلوی ، آیا تاسی

أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَآ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنشِـُٔونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَٰهَا تَذْكِرَةً

پیدا کړی ده ددی درخته یامونږ یې پیدا کوو ؟ مونږ پیدا کړه دغه درخته دپاره دعبرت

وَمَتَٰعًا لِّلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

او سامان دمسافرانو ، نو پاکی بیانوه دخپل رب دنوم چی دټولو څخه لوی دی .

لنډتفسیر: مونږ تاسی (اول وار) پیداکړی یاست (کوم چی تاسی هم منی) نو بیا تاسی (په اعتبار ددی دنعمت کیدو دتوحید او په اعتبار ددی چی بیا پیداکو دقدرت دلیل ددی قیامت) تصدیق ولی نه کوی (مخ ته ددی پیداکولو بیاددی داسبابو دبقاء تفصیل اویادګیرنه ده یعنی) ښه نو بیا داوښیاست چی تاسی کومه (دښځو رحمونو ته) منی رسوی دهغه څخه تاسی انسان جوړونکی یاست او که مونږیې جوړوو (اوظاهره ده چی مونږ یې جوړوو او) مونږ ستاسی په مینځ کی مرګ (په معین وخت) مقرر کړی دی (مطلب دا دی چی جوړول او ددی جوړ سوی تریو خاص وخته پوری باقی ساتل دا ټول زمونږ کار دی، مخ ته دا ښیی چی لکه څنګه چی دانسان دذات پیداکول او باقی ساتل یې زمونږ کار دی ، دغه دول ستاسی موجوده صورت باقی ساتل هم زمونږ کار دی او) مونږ ددی څخه عاجزه نه یو چی ستاسی په شان ستاسی پرځای

نور(انسانان) پيدا كړو اوتاسى ته داسى صورتونه جوړ كو كوم چى تاسى پيژنى هم نه (يعنى مثلاً دانسان څخه دحيوان په صورت كى مسخ كى چى گمان يى هم نسته) او(مخ ته خبرداروَل دى، ددى په دليل يعنى) تاسى ته داول وار پيدا كيدو علم حاصل دى (چى دغه زمونږ په قدرت سره دى) بياتاسى ولى نه پوهيږى؟ (چى پوه سى ددى نعمت شكر اداكى اودتوحيد اقرار وكى اوپه قيامت كى په دوباره ژوندى كيدوهم استدلال وكى ، مخ ته يوبل خبردارى دى يعنى) ښه بيا داوښياست تاسى چى څه (تخم وغيره) كرى، هغه تاسى راټوكوى اوكه مونږ يى راټوكوونكى يو(يعنى په مځكه كى دتخم په غورځولو كى خو ستاسى څه دخل هم سته ليكن دغه دمځكى څخه را ايستل دا دچاكار دى ؟ مخ ته دابنيى چى لكه څنگه چى دمځكى څخه درخته ټوكول زمونږ كار دى ، مخ ته ددغى درختى څخه ستاسى فائده اخيستل هم زمونږ په قدرت اوحكمت باندى موقوف دى لكه چى داسى لوړهم فرمايل سوى وه يعنى) كه مونږ وغواړو نودا(پيداوار) به ذره ذره كو (يعنى دانى به په كى ونه سى اوپانى به يى وچى سى ذره ذره به سى) بيابه تاسى حيران پاته سى (چى اوس څو) په مونږ تاوان راغى (يعنى په سرمايه كى نقصان وسو اونقصان څه) بلكه بالكل محرومه سولو (يعنى ټوله سرمايه ولاړه ختمه سوه ، مخ ته دريم خبردارى دى يعنى) ښه بيا دا وښياست چى كومى اوبه تاسى چښى هغه دوريځى څخه تاسى اوروى اوكه مونږ يى اوررو (بيادغه اوبه دچښلو قابلى جوړول زمونږ بل نعمت دى چى) كه مونږ وغواړو دغه به ترخى كړو نوتاسى شكرولى نه كوى؟ (اولوى شكر عقيده دتوحيد اودكفر پريښوول دى، مخ ته څلورم خبردارى دى يعنى) ښه بيا دا وښياست چى كوم اور تاسى بلوى دهغه درختى (په كومه كى چى دا اور دى چى بيان يى دسورة يٰس په اخركى دى اودغه شان دكومو ذريعوڅخه چى دا اور پيداكيږى هغه ذريعى) تاسى پيداكړى دى اوكه مونږ يى پيداكوونكى يو مونږ دا (د دوږخ د اور يادخپل قدرت) دياددولو شى او دمسافرو دپاره دفائدى شى جوړكړى دى (ورياداول يوه دينى فائده ده اوبله دنيوى فائده په اورباندى خوراك پخول دى او تخصيص دمسافر دحصر دپاره نه دى ، بلكه په سفركى داور دكومو پيداكولو سبب يوعجيبه شى دى اوپه متاعًا كى دى طرف ته هم اشاره وسوه چى داور څخه فائده اخيستل هم زمونږ دقدرت څخه دى) نو (دچا چى داسى قدرت دى) دخپل (دغه) عظيم الشان پروردگار دنوم تسبيح (اوثنا) كوى (چى كمال دذات اوصفات مقتضىٰ دمستحق كيدو دحمد اوثناء دى اودنوم دتسبيح وغيره تحقيق دسورة رحمٰن په اخرى آيت كى تير سوى دى)

معلومات اومسئلي : دسورة دشروع څخه تردى ځاى پورى په محشركى دانسانانو د درو قسمونو اود درو قسمونو دجزا اوسزا اواحكامو بيان وو، په دى ذكرسوو ايتونوكى هغو گمراهو خلكو ته خبردارى دى كوم چى دسره دقيامت دقائميدو او د دوباره ژوندى كيدو قائل نه دى يادالله ﷻ په عبادت كى نور شريكوى ، دانسان ددغه غفلت او جهالت پرده څيرول دى كوم چى دى په هيروكى غورځولى دى وضاحت ددى دا دى چى په دى عالم كائنات كى چى څه موجود دى ياموجود كيدونكى دى.يا اننده راتلونكى دى ، ددى پيداكول اوبياداباقى پريښوول اوبيا دادانسان په مختلفو كارونوكى لگول، داټول په حقيقت كى دالله ﷻ دقدرت اوحكمت كرشمى دى ، كه داسبابو پردى په مينځ كى نيستى سى او

انسان ددې تولو شیانو پیدا کیدل بې دواسطې داسبابو څخه مشاهده کړي نوپه ایمان راوړلو به مجبوره سي مګر الله ﷻ دنیا دار الامتحان جوړه کړي ده ، په دې وجه دلته چې څه په وجود اوظهور کې راځي ، هغه داسبابو په پردوکې راځي .

او الله ﷻ په خپل کامل قدرت اوبالغ حکمت سره په دې اسبابو اومسبباتوکې داسې مستحکمه رابطه قائمه کړي ده چې کوم ځای سبب موجودیږي نومسبب ورسره ورسره په وجودکې راځي چې لیدونکې یې لازم اوملزوم ګڼي اوظاهر بین (ښکاره کتونکي) نظرونه داسبابوپه دې سلسله کې منتهې پاته سي ، او دکائناتو دپیداکیدو ددې اسبابو طرف ته نسبت کوونکې سي ، اصل قدرت اوحقیقي قوت فاعله کوم چې دې اسبابو اومسبباتو لره ګردش ورکوونکې دې دهغه طرف ته فکر نه ځي .

په ذکر سوو آیتونو کې اول خو حق تعالی په خپله دانسان دپیدائش حقیقت واضح وفرمایی ، بیایې دانساني ضرورتونو دپیدائش دحقیقت څخه پرده پورته کړه ، په خپله انسان یې مخاطب کې او سوالونه یې وکړل ، ددې سوالونو په ذریعه یې اصل جواب طرف ته رهنمایي وفرمایله څکه چې په سوالونوکې یې ددغو اسبابو کمزوري او د دوی دپیدائش علت نه کیدل واضح کړل .

په ذکر سوو آیتونوکې اولنی آیت نَحْنُ خَلَقْنٰكُمْ یوه دعوه ده اوراتلونکې آیتونه یې دلیلونه دي ، دتولو څخه اول دانسان په پیدائش یوسوال وسو څکه چې غافل انسان روزانه ددې مشاهده کوي چې دسړي اوښځې دخلط څخه حمل قرار نیسي اوبیاهغه دمور په رحم کې غتیږي اوتیاریږي اودنهو میاشتو څخه وروسته دیومکمل انسان په صورت کې پیداکیږي ، په دې (روزمره مشاهده سره دغفلت شعار انسان نظر بس تردې پورې پاته سي ، چې دسړي اوښځې په خلط کیدو سره دانسان دپیدائش حقیقي علت ګڼي ، په دې وجه سوال وسو چې .

أَفَرَأَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ءَأَنتُمْ تَخْلُقُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلْخَٰلِقُونَ : یعني ای انسانه لږڅه فکرخووکړه چې دهغې په پیدائش کې ستادخل ددې څخه ماسواڅه دي چې تاخو یوه قطره دمني یوخاص محل ته ورسوله دهغې څخه وروسته آیا تاته څه خبرسته چې پردې نطفه څه څه دورونه تیر سول څه څه تغیرات په کې راغلل په څه څه شان سره په دې کې هډوکې غوښه پوستکې پیداسول اوپه څه څه شان ددې عالم اصغرپه وجودکې څنګه څنګه نازك نازك مشینان دغذاحاصلولوینه جوړولو اوروحِ حیواني پیداکولوبیادلیدوخبروکولو ، اوریدو ، چښلو ، فکرکولو ، پوهیدو قوتونه دده په وجودکې ودرول سول چې دیوه انسان وجودیوه حرکت کوونکې فکتري (کارخانه) جوړه سوه نه پلارخبردي نه مور ، دچاپه نس کې چې داهرڅه کیږي اخرکه عقل په دنیاکې څه شی دي ، نو هغه په دې ولې نه پوهیږي ، چې په عجیبه حکمتونو باندې مشتمل انساني وجود ایاخود بخوده بغیر دجوړولو څخه جوړ سو ؟ اوکه څوك جوړونکې سته نو هغه څوك دي ؟ مور اوپلار خو خبرهم نه دي چې څه جوړسول ، څنګه جوړ سو ؟ دوی ته خو دحمل ترپیدا کیدو پورې دا هم علم نه وو چې په حمل کې هلك دي که انجلۍ ، بیا اخر هغه کوم قدرت دی ، کوم چې په نس کې ، بیاپه رحم کې بیا تربېچې لوړ په بنده پرده کې په درو تیاروکې دننه داښائسته خوبصورته اوریدونکي ، لیدونکي ، شُدبد لرونکي وجود تیارکي ، په دې هم چې په ، فَتَبٰرَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخٰلِقِيْنَ : ویلو مجبوره نه سي ، هغه دعقل ړوند کیدی سی .

ددی څخه وروسته یی په آیتونوکی دا هم وښوولہ ، چی ای انسانانو! تاسی دپیداکیدو اوګرځیدو راګرځیدو اوکارجوګه کیدو څخه وروسته هم په خپل وجود اوبقاء او په ټول کار اوبارکی زمونږ محتاجه یاست، مونږ ستاسی دمرګ هم داوس څخه یووخت مقررکړی دی اوددغه وخت څخه مخکی چی کوم عمر تاسی ته حاصل دی په دغه کی تاسی په خپله خپل ځان خود مختاره پیداکی ، داهم ستاسی مغالطه ده مونږ ته په دی هم قدرت سته چی اوس اوس تاسی فناکو، ستاسی پرځای نوی قوم پیداکو اودا قدرت مو هم سته چی دفنا کولو په ځای ستاسی وجودونه په یو بل صورت حیوانی یاجماداتی کی بدل کو، دا مضمون ددی ایتونو دی چی .

نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ : دمرګ په مقدر اومعین وخت په راتلوکی دی طرف ته هم اشاره ده چی تاسی په خپله بقاء کی ازاد اوخود مختارنه یاست بلکه ستاسی بقاء تریو معین وخته پوری ده ، تاسی حق تعالی دیوخاص قوت اوقدرت اوعقل اوحکمت مالکان جوړکړی یاست ، ددی څخه په کار اخیستو تاسی دیر څه کولی سی .

د ، وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ : مطلب دا دی چی زمونږ په اراده سبقت کوونکی اوزمونږ په مشیت غالب راتلونکی هیڅوك نسته ، مونږ دا وخت هم چی څه غواړو کولی یی سو چی ، أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ : یعنی ستاسی په ځای اوستاسی په مثل څوك بل قوم راولو ، وَنُنْشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ، اوستاسی هغه شکل جوړکی کوم چی تاسی پیژنی هم نه ، ددی داشکل هم کیدی سی چی مړه سوی خاوری سی داسی هم کیدی سی چی دیوحیوان په شکل کی بدل سی ، لکه په تیرو امتونو چی دمسخ کیدو په بیزوګانو اوخنزیرانو جوړیدو عذاب راغلی دی او دا هم کیدی چی تاسی دګټو اوجماداتو په شکل کی بدل سی .

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ : دتخلیق انسانی په معامله کی دانسان غفلت اودطبعی اسبابو په پرده کی دمښتو داصل خالق او مالك څخه دبی خبره کیدو دپردی څیرلو څخه وروسته دده خوراك کوم چی دده دژوند مدار دی ، ددی حقیقت یی په دی اندازسره ظاهر وفرمایی چی سوال یی وکی چی تاسی کوم په مځکه کی تخم کری لږ فکر خو وکی چی په دی تخم کی د درختی په پیدا کولوکی ستاسی دعمل څه اوڅومره دخل دی چی فکر په وکی نو جواب به ددی څخه ماسوا بل نه وی چی دکښت کار دخل په دی کی ددی څخه زیات نسته چی هغه په مځکه کی یوړ وکړه ، بیایی سره واړوله ، نرمه یی کړه چی کوم ضعیف تیغ ددی دانی څخه پیداسی ، لوړ راخیژی نو چی په آسانی سره رالوړ سی ، دتخم کرونکی انسان ټول کوشش صرف ددی یوی نقطی چاپیره دی اوکله چی درخته راوخیژی نوبیا دده ټول کوشش دهغه دحفاظت وی ، لیکن دیوی دانی څخه دبوټی تیغ را ایستل نه دده دوس خبره ده اونه دی دا دعوی کولی سی چی مادادرخته جوړه کړي ده ، نوبیا دا سوال پیداکیږی چی دخاوری ددننه څخه ددانی څخه داخوبصورته اوپه زرګونو فائدو مشتمله درخته چا جوړه کړه ؟ نو جواب یی ددی څخه ماسوا څه دی چی دهغه مالك اوخالق کائنات کامل قدرت اوعجیبه صنعت ددی جوړونکی دی .

دغه شان ددی څخه وروسته اوبه دکومو په څښلو چی انسان ژوندی اوسی اور په کوم چی خپل خوراك

پخوی اوخپل صنعتونه په دی چلوی ، ددی ټولو په پیدا کولوکی یی دغسی دسوال اوجواب ذکر وفرمایی او په اخر کی یی دټولو خلاصه دا بیان وفرمایله چی .

نَحْنُ جَعَلْنٰهَا تَذْكِرَةً وَّمَتَاعًا لِّلْمُقْوِيْنَ : مُقْوِيْنَ داقواء څخه مشتق دی او دغه قواء په معنی دصحراء څخه مشتق دی ، دمقوی معنی سوه په صحراء کی پاته کیدونکی ، مراد ورڅخه مسافردی چی په صحراء کی بوځای پاته سی او دخپل خوراك انتظام کوی او مراد دایت دا دی چی دا ټول تخلیقات زمونږ دقدرت اوحکمت نتیجه ده .

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيْمِ : ددی لازمی اوعقلی نتیجه دا کیدل په کار دی چی انسان دالله ﷻ په کامل قدرت اوتوحید ایمان راوړی او دخپل عظیم رب دنوم تسبیح وایی چی دا ددی نعمتونو شکر دی .

فَلَآ اُقْسِمُ بِمَوٰقِعِ النُّجُوْمِ ﴿٧٥﴾ وَاِنَّهٗ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُوْنَ عَظِيْمٌ ﴿٧٦﴾ اِنَّهٗ لَقُرْاٰنٌ كَرِيْمٌ ﴿٧٧﴾

نو زه قسم خورم په پریوتو دستورو ، اویقنًا دا لوی قسم دی که تاسی پوهیږي ، بیشکه دا قرآن دی عزتمند ،

فِیْ كِتٰبٍ مَّكْنُوْنٍ ﴿٧٨﴾ لَّا يَمَسُّهٗۤ اِلَّا الْمُطَهَّرُوْنَ ﴿٧٩﴾ تَنْزِيْلٌ مِّنْ رَّبِّ

لیکل سوی په یو محفوظ کتاب کی ، لاس به ور وړی دی ته پاك خلق ، نازل سوی دپروردګار عالم دطرف څخه

الْعٰلَمِيْنَ ﴿٨٠﴾ اَفَبِهٰذَا الْحَدِيْثِ اَنْتُمْ مُّدْهِنُوْنَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُوْنَ

آیا پس په دی خبره کی تاسی سستی کوی ؟ او تاسی خپله

رِزْقَكُمْ اَنَّكُمْ تُكَذِّبُوْنَ ﴿٨٢﴾ فَلَوْلَآ اِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُوْمَ ﴿٨٣﴾ وَاَنْتُمْ

حصه دا اخلی چی دی درواغجن کوی ؟ نو ولی نه هر کله چی روح ورسی مری ته ، اوتاسی ورته

حِيْنَئِذٍ تَنْظُرُوْنَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَّا تُبْصِرُوْنَ ﴿٨٥﴾

دغه وخت ګوری ، اومونږ نژدی یُو ده ته ترتاسی اولیکن تاسی نه وینی ،

فَلَوْلَآ اِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِيْنِيْنَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُوْنَهَآ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٨٧﴾

نوولی که نه یاست تاسی نه دچا په حکم کی ، نو ولی نه واپس کوی تاسی دغه روح که یاست رښتینی؟

فَاَمَّآ اِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَّرَيْحَانٌ ۙ وَّجَنَّتُ

نو که وی دغه (مړی) مقربینو څخه ، نوراحت دی او روزی ده اوباغ

نَعِيۡمٍ ﴿۸۹﴾ وَاَمَّاۤ اِنۡ كَانَ مِنۡ اَصۡحٰبِ الۡيَمِيۡنِ ﴿۹۰﴾ فَسَلٰمٌ

دنعمت ، او که وی هغه دراسته طرف د خلقو څخه ، نو وبه ویل سی ورته چی سلام دی

لَّكَ مِنۡ اَصۡحٰبِ الۡيَمِيۡنِ ﴿۹۱﴾ وَاَمَّاۤ اِنۡ كَانَ مِنَ الۡمُكَذِّبِيۡنَ

په تا ته دراسته دطرف والا وو څخه یی ، او که وی هغه د درواغجن کونکو

الضَّآلِّيۡنَ ﴿۹۲﴾ فَنُزُلٌ مِّنۡ حَمِيۡمٍ ﴿۹۳﴾ وَّتَصۡلِيَةُ جَحِيۡمٍ ﴿۹۴﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ

گمراهانو څخه ، نو میلمستیا ده دگرمو اوبو ، او غورځول دی په دوږخ کی بیشکه دا خبره

حَقُّ الۡيَقِيۡنِ ﴿۹۵﴾ فَسَبِّحۡ بِاسۡمِ رَبِّكَ الۡعَظِيۡمِ ﴿۹۶﴾

ده لائقه دیقین ، نو ته پاکی بیانوه دخپل رب په نوم سره چی ډیر لوی دی.

لنډتفسیر: (په عقلی دلیلونو سره وروسته دمرګ څخه دژوندی کیدو دامکان ثابتید وڅخه وروسته دقرآن څخه چی ددی واقع کیدل ثابت دی اوتاسی داقرآن نه منئ) نو زه قسم اخلم دستورو په پریوتو اوکه تاسی فکر وکی نو دا یو ډیر لوی قسم دی (اوقسم په دی خبره اخلم) چی دا (قرآن کوم چی په پیغمبر ﷺ نازلیږی دالله ﷻ دطرف څخه دنازلیدو په وجه) یو مکرم قرآن دی کوم چی په یومحفوظ کتاب (یعنی لوح محفوظ) کی (دمخکی څخه) لیکلی دی (اوهغه لوح محفوظ داسی دی) چی ده ته بغیردپاکوملائکو څخه (چی دګناهونو څخه بالکلیه پاکی دی) بل څوك (شیطان وغیره) لاس نه سی وروړی (ددی په مضامینو خبریدل خولیری خبره ده ، نو دهغه ځای څخه یی دلته په خاص طور سره راتلل دملائکی په ذریعه دی او دا نبوت دی اوشیطانان دا راوړلی نه سی چی په احتمال دکهانت وغیره سره په نبوت کی شبهه وی لکه داقول دالله ﷻ دی ، نَزَلَ بِهِ الرُّوۡحُ الۡاَمِيۡنُ : او دا قول ، وَمَا تَنَزَّلَتۡ بِهِ الشَّيٰطِيۡنُ : ددی څخه ثابته سوه چی) دا درب العٰلمین دطرف څخه رالیږل سوی دی (کوم چی اشارتًا مدلول دکریم وه، دلته دستورو په پریوتو قسم دخپل مفهوم او مقصد په اعتبار سره داسی دی لکه په شروع دسورة نجم کی چی دی چی هلته بیان سوی ، په کوم کی چی دستورو په اعتبار دغروب دحضور ﷺ په نبوت سره موصوف کیدل اومنار الهدٰی کیدل مثل والی هم بیان سوی دی کوم چی مقصود دمقام دی اوقسمونه څومره چی په قرآن کی دی په دی وجه چی په مطلوب دلالت کوی تول عظیم دی ، لیکن ځینی ځینی دمطلوب دخاص اهتمام اوپه دی دزیات خبردارکولو دپاره دعظیم کیدو وضاحت یی هم فرمایلی دی ، لکه چی دلته اوپه سورة فجرکی اجمالاً مطلب دمقام هغه دی کوم چی په تفصیل سره دسورة شعراء په اخری رکوع کی ارشاد سوی دی) نو (ددی دالله ﷻ دطرف څخه نازلیدل ثابت سو نو) ایا تاسی خلک داکلام سرسری خبره ګنی (یعنی واجب التصدیق یی نه ګنی) او (ددی مداهنت څخه زیات دا چی) درواغجن کول خپله غزا جوړوی (اوپه دی وجه

دتوحید اوقیامت دواقع کیدو څخه هم انکار کوی) نو (که دا انکار حق دی نو) څه وخت چې (د مرګ راتلو په وخت دیو سړی) روح مری ته راورسیږی او تاسی دغه وخت (ناست یاست په افسوسناك نظر سره) ورته ګوری اوموږ (دغه وخت) هغه (مړکیدونکی) سړی ته ستاسی څخه هم زیات نژدی یو (یعنی ستاسی څخه هم زیات ددغه سړی په حال خبر یو، ځکه چې تاسی صرف ظاهری حالت وینی اوموږ دده په باطنی حالت باندی هم خبردار یو) لیکن (زموږ دا علمی قرب په وجه دخپل جهل اوکفر) تاسی نه پیژنی نو (په واقع کی) که ستاسی حساب اوکتاب کیدونکی نه وی (لکه چې ستاسی خیال دی) نوتاسی دغه ورځ (دبدن طرف ته) بیا ولی نه راګرځی (دکوم چې دغه وخت ستاسی تمناهم وی) که (دقیامت څخه په انکار اوحساب کی) تاسی رښتینی یاست؟ (مطلب دا چې قرآن صادق دی او وقوع دقیامت ناطق، نومقتضٰی دوقوع متحققه سوه اومانع هیڅ امر نسته، نوواقع کیدل ثابت سو اوپه دی سربیره ستاسی انکار اونفی کول په دلالت دحال ددی مستلزمه ده چې ګویا تاسی روح په خپل وس کی ګڼی، چې که څه هم په قیامت کی الله ﷻ دوباره روح اچول وغواړی لکه چې مقتضی دقرآن ده، مګر موږ به یی اچولو ته نه پریږدو، اودوباره پورته کیدل به پری نه ږدو، کله چې په داسی زور سره نفی کوی ګنی ځوك چې ځان عاجزه ګڼی، هغوی دوقوع ددلیلونو څخه وروسته داسی دزور خبره ځنګه کوی، نوکه تاسی یی په خپل وس کی ګڼی نولږ خپل زور هغه وخت وښیاست، کله چې یوه سړی دمړ کیدو په حالت کی وی اودژوند آرزوهم کوی اوچې ځوك ورته ګوری رحم یی پوراځی اودلګیر کیږی هم، اودغه زور ښوول دادی چې دغه روح ختلوته مه پریږدی، بدن ته یی واپس کی، کله چې په دی ستاسی وس نسته چې روح بدن ته واپس کړی نو د دوی د دوباره پیدا کولو څخه په منع کولو به ستاسی ځنګه وس وسی، نو داسی بی مقصده دعوٰی ولی کوی اوچونکی مقام دی دنفی دقدرت اونفی دعلم مستلزم ده نفی دتعلق دقدرت لره، په دی وجه په نَحۡنُ اَقۡرَبُ جمله معترضه کی یی ددغو دعلم تام نفی وفرمایله اوچونکی داکافی دلیل د دوی دپاره شافی نه سو، په دی وجه په لَاتُبۡصِرُوۡنَ کی یی توبیخ هم وفرمایی اوچونکی په دی تقدیر سره اثبات دقدرت هم وسو، په دی وجه دبعث سره دا دتوحید دلیل هم دی، مخ ته دبدلی ورکولو دکیفیت ارشاد دی، یعنی دا خو ثابته سوه چې قیامت به په خپل وخت ضرور راځی) بیا (کله چې قیامت قائم سی نو) کوم سړی چې دمقربینو څخه وی (دکومو ذکر چې لوړ تیر سوی دی، وَالسّٰبِقُوۡنَ الخ) دهغه دپاره خو راحت دی او (دخلاصولو) خوراکونه دی اودارام جنت دی اوکوم سړی چې دراسته لاس والاوو څخه وی (دکومو ذکر چې لوړ تیر سوی دی، وَاَصۡحٰبُ الۡیَمِیۡنِ الخ) نوهغه ته به وویل سی چې ستا دپاره (دهرافت اوخطری څخه) امن وامان دی چې ته دراسته طرف والاوو څخه یی (اودا وینا به برابره خبره ده که ابتداءً وی، که په فضل سره یا په توبی سره یی داول څخه مغفرت وسی یا انتهاءً وی که وروسته دسزا څخه یی مغفرت وسی، او دلته دروح اوریحان څخه فرمایل دنفی دپاره نه دی بلکه اشاره دی طرف ته ده چې دوی به دسابقینو څخه په دی کارونو کی کم وی) اوکوم سړی چې ددرواغجن کوونکو (او) ګمراهانو څخه وی نوپه جوشیدلو ګرمو اوبو سره به ده لره میلمستیا وی اوپه دوږخ کی به ورلره داخلیدل وی، بیشکه دا (څه چې ذکرسول) تحقیقی یقینی خبره ده نو (دچاسره چې داتصرفات دی) دخپل (دی) عظیم الشان

پروردګار دنوم تسبیح (اوثنا) وایاست (اودا اوس لږ مخ ته تیر سوی دی)

معلومات اومسئلي : په تیرو آیتونوکی په عقلی دلیلونو سره په قیامت کی د دوباره ژوندی کیدو ثبوت، دحق تعالی دکامل قدرت او ددی دنیاوی پیدا کیدو په ذریعه سره ورکول سوی وو، مخ ته نقلی دلیل په دی دحق تعالی دطرف څخه په قسم سره ورکول سوی دی.

فَلَآ اُقۡسِمُ بِمَوٰقِعِ النُّجُوۡمِ : لفظ دلاَ دقسم په شروع کی یوه عامه محاوره ده، لکه لاَ وَاللهِ او دجاهلیت په قسمونو کی لاَوَاَبِیۡكَ خو مشهوردی ځینی حضراتو دلاَلفظ زیات مقررکړی دی اوځینو ددی توجیه دا کړې ده چی په دی موقع باندی حرف دلاَدمخاطب دګمان نفی کولو دپاره وی یعنی، لَیۡسَ کَمَا تَقُوۡلُ، یعنی لکه څنګه چی ته وایی اوګنی هغه خبره نه ده بلکه حقیقت هغه دی کوم چی مخ ته قسم اخلی اوښیی یی.

مَوَاقِع ، دموقع جمع ده چی معنی یی دستورو پریوتو ځای یاوخت دی په دی آیت کی یی په ستورو قسم دپریوتودوخت سره مقید کړی دی لکه چی په سورة نجم کی هم په وَالنَّجۡمِ اِذَا هَوٰی کی دلویدلودوخت قید دی ددی قید حکمت دا دی چی دلویدلو په وخت کی دهر ستوری کار دافق څخه قطع کیدل په نظر راځی اودفنا کیدو اثاریی لیدل کیږی په کوم سره چی ددوی حادث اودالله ﷻ دقدرت محتاج کیدل ثابتیږی.

اِنَّهٗ لَقُرۡاٰنٌ کَرِیۡمٌ فِیۡ کِتٰبٍ مَّکۡنُوۡنٍ لَّا یَمَسُّهٗۤ اِلَّا الۡمُطَهَّرُوۡنَ: په تیرو آیتونوکی یی په مواقع النجوم قسم واخستی کوم مضمون چی دقسم دجواب بیانول دی، هغه په دی آیتونو کی ذکر دی، چی مطلب یی دقرآن کریم مکرم اومحفوظ کیدل او دمشرکانو ددی خیال تردید دی، چی دا دیو انسان جوړ سوی یامعاذ الله دشیطان القاء سوی کلام دی.

د : کِتٰبٍ مَّکۡنُوۡنٍ لفظی معنی پټ سوی کتاب، مراد ددی څخه لوح محفوظ دی، لَّا یَمَسُّهٗۤ اِلَّا الۡمُطَهَّرُوۡنَ دلته دوی مسئلی غورطلب اودتفسیرپه امامانوکی مختلف فیه دی، اول دا چی دنحوی ترکیب په اعتبار سره په دی جمله کی دوه احتماله دی، یو دا چی دکوم کتاب یوصفت مکنون راغلی دی، دا جمله دهغه کتاب دوهم صفت دی اوضمیرپه لَایَمَسُّهٗ کی ددغه کتاب طرف ته راجع دی، په دی صورت کی معنی دایت داکیږی، چی کتاب مکنون یعنی لوح محفوظ ته ماسوا دپاکو خلګو بل څوك لاس نه سی وروړی، او دا هم ظاهره ده چی په دی صورت کی لفظ دمسّ په خپله حقیقی معنی لاس وروړلو کی نه سی اخیستل کیدی بلکه دمسه کولو اولاس وروړلو مجازی معنی به مراد اخیستل وی، یعنی په لوح محفوظ کی په لیکل سوو مضامینو باندی خبریدل ځکه چی لوح محفوظ په لاس سره مسه کول لاس وروړل دیومخلوق ملائکی وغیره کار نه دی (قرطبی) دبیان القرآن په لنډتفسیر کی په داترکیب اومطلب اختیارولو سره تفسیر سوی دی.

دوهم احتمال ددی جملی په ترکیب نحوی کی دا دی چی دا قرآن صفت جوړسی، کوم چی لوړ په، اِنَّهٗ لَقُرۡاٰنٌ کَرِیۡمٌ کی ذکر دی، په دی صورت کی به دلَایَمَسُّهٗ ضمیر دقرآن طرف ته راجع وی اوددی څخه به مراد هغه صحیفه وی، په کومه کی چی قرآن لیکل سوی وی او لفظ دَمَسّ به په خپله حقیقی معنی لاس وروړلو کی پاته سي، دمجاز ضرورت به نه وی، په دی وجه قرطبی وغیره مفسرینو داترجیح ورکړې ده

اوامام مالك فرمايي چې دايت ، لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ په تفسيرکې چې ماخه اوريدلي دي ، په هغوکې دټولو ښه قول دا دی چې ددی هغه مطلب وی کوم چې دسورة عبس په آيت کې دی ، يعنی، فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ (قرطبی وروح المعانی) او ددی مطلب هم دا دی چې دا جمله دکتاب مکنون صفت نه دی ، بلکه دقرآن صفت دی او دقرآن څخه مراد هغه صحيفی دی کوم چې وحی راوړونکو ملائکو ته په لاسوکې ورکول کیږی .

دوهمه مسئله غورِ طلب اومختلف فيه په دی آيت کې دا ده چې د ، مُطَهَّرُونَ څخه څوك مراد دی؟ دصحابه تابعينو اومفسرينو ديوی لويی ډلی په نزد د ، مُطَهَّرُونَ څخه مراد ملائکی دی کومی چې دگناهونو او رذائلوڅخه پاکی دی او معصومی دی، دا قول دحضرت انس ﷺ اوسعيدبن جبير ﷺ څخه منقول دی (قرطبی) دحضرت ابن عباس ﷺ هم دا قول دی (ابن کثير) امام مالك ﷺ هم دا اختيارکړی دی (قرطبی) اوځينی مفسرين حضرات فرمايي چې دقرآن څخه مراد هغه مصحف دی کوم چې زمونږ په لاسونوکې دی او، دمُطَهَّرُونَ څخه مراد هغه خلگ دی کوم چې دنجاست ظاهری اومعنوی يعنی دحَدَث اَصْغَر اواَكْبَر څخه پاك وی دحدث اصغر معنی بی اودسه کيدل دی دکوم دليری کولو دپاره چې اودس کول وی اوحدثِ اکبر جنابت اوحيض اونفاس ته ويل کیږی ، دکوم څخه دپاکی دپاره چې غسل ضروری دی ، دا تفسير حضرت عطاء، طاوس، سالم او حضرت محمد باقر ﷺ کړی دی (روح)

په دی صورت کی جمله د ، لَايَمَسُّهُ كه څه هم جمله خبريه ده ، مگر دا خبر په حکم دانشاء يعنی دنهی او ممانعت په معنی کی مقررکیږی او مطلب دايت به دا وی چې دمصحف قرآن مسه کول بغير دطهارت څخه جائز نه دی او دطهارت په مفهوم کی دا هم دا خله ده چې دظاهری نجاست څخه هم دده لاس پاك وی اوبی اودسه هم نه وی اوپه جنابت کی هم نه وی ، قرطبی دی تفسير ته اظهر فرمايلی دی ، په تفسير مظهری کی يی ددی په ترجيح زور ورکړی دی .

دحضرت فاروق اعظم ﷺ داسلام راوړلو په واقعه کی چې کوم ذکر دی چې دوی خپله خور دقرآن په ويلو ليده نو دقرآن دپاڼو ليدل يی وغوښتل دده خور دا آيت ووايه اودقرآن دپاڼو يی دده په لاسوکی دورکولو څخه انکار وکی چې دی ته دپاکو خلگو څخه ماسوا بل څوك لاس نه سی وروړی فاروق اعظم ﷺ مجبوره سو اوغسل يی وکی ، بيايی هغه پاڼی وويلی ، په دی واقعه سره هم ددی اخری تفسير ترجيح کیږی او دحديثو روايتونه په کوموکی چې ناپاك دقرآن دمسه کولو څخه منع سوي دی ، دغه روايتونه هم ځينی حضراتو ددی اخری تفسير دترجيح دپاره پيش کړی دی .

مگر چونکی په دی مسئله کی دحضرت ابن عباس ﷺ اوحضرت انس ﷺ وغيره اختلاف دی کوم چې لوړ تير سو ، په دی وجه ډيرو حضراتو بی اودسه ته قرآن ته دلاس وروړلو دممانعت په مسئله کی ددکر سوی آيت څخه استدلال پري ايښی دی ، صرف دحديث روايتونه يی پيش کړی دی (روح) هغه احاديث دا دی .

امام مالك په موطاکی دنبی کريم ﷺ هغه مکتوب گرامی نقل کړی دی ، کوم چې دوی حضرت عمرو بن حزم ﷺ ته ليکلی وو چې په هغه کی يوه جمله دا ده ، لَايَمَسُّ الْقُرْآنَ اِلَّاطَاهِرٌ (ابن کثير) يعنی قرآن ته دی

هغه سړي لاس نه وروړي کوم چې پاك نه وي .
اوپه روح المعاني کې دا روایت دمسند عبدالرزاق ، ابن ابی داود اوابن المنذر څخه هم نقل کړی دی اوطبراني اوابن مردویه دحضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي ، لَا يَمَسُّ الْقُرْآنَ إِلَّا طَاهِرٌ(روح المعاني) یعنی قرآن ته دی لاس نه وروړي بغیر دهغه چا څخه چې کوم پاك وي .
مسئله : دذکر سوو روایتونو په بنا باندې دجمهور امت او دځلوروسره وو امامانو په دې اتفاق دی چې قرآن کریم ته دلاس وروړلو دپاره طهارت شرط دی ، ددې خلاف کول ګناه ده ، دظاهري نجاست څخه لاس پاکول په اوداسه کې کیدل ، په حالت دجنابت کې نه کیدل ټول په دې کې داخل دي حضرت علي رضي الله عنه ابن مسعود رضي الله عنه، سعدبن ابی وقاص رضي الله عنه ، سعید ابن زید رضي الله عنه ، عطاء رحمه الله زهري رحمه الله نخعي رحمه الله حکم رحمه الله حماد رحمه الله امام مالك رحمه الله شافعي رحمه الله اوابوحنیفه رحمهم الله دټولو دا مذهب دی لوړ چې کوم اختلاف داقوالو نقل سوی دی ، هغه صرف په دې خبره کې دی چې دامسئله کومه چې دذکر سوو احادیثو څخه ثابته اودجمهور امت په نزد مسلمه ده ایا داخبره دقرآن ددې ذکر سوی آیت څخه ثابته ده اوکه نه ده ، ځینو حضراتو ددې آیت او دذکر سوو احادیثو مطلب یومقررکړی دی اوددې آیت اودذکر سوو احادیثو دمجموعی څخه یې دا مسئله ثابته کړې ده نور حضرات دایت په استدلال کې دپیش کولو څخه داصحابو رضي الله عنهم داختلاف په وجه احتیاط کوي ، لیکن دذکر سوو احادیثو په بنا مسلك ټولو دا اختیار کړی دی ، چې بې اودسه اوبې پاکی قرآن ته لاس وروړل جائز نه دی ، په دې وجه خلاف په مسئله کې نه دی بلکه په دلیل کې یې سوی دی .
مسئله : دقرآن مجید غلاف کوم چې دجلد سره ګنډل سوی وي ، هغه هم دقرآن په حکم کې دی ، دغه ته هم بغیر داوداسه اوبغیردپاکی څخه لاس وروړل دځلورو سره وو امامانوپه اتفاق سره ناجائزدی البته دقرآن کریم قمیص کوم چې دجلاکپړی وي که په هغه کې قرآن کریم بندوي نوددغه قمیص سره قرآن کریم ته لاس وروړل بې اودسه دامام ابوحنیفه رحمه الله په نزدجائزدی مګردامام مالك اوشافعي په نزد داهم جائزنه دی (مظهري)
مسئله : کومه کپړه چې سړي اغوستې وي ، ددې په لستوني یا لمن سره بې اودسه قرآن کریم ته لاس وروړل هم جائز نه دی البته که په جلا دسمال یاڅادر سره یې نیسي نو نیولی یې سي (مظهري)
مسئله : علماء فرمایي چې په دې آیت سره په درجه اولی داهم ثابتیږي چې دجنابت یا حیض اونفاس په حالت کې دقرآن تلاوت هم جائز نه دی ترڅوچې غسل ونه کړي، ځکه په مصحف کې دلیکل سوو حرفونو اونقشونو چې کله داتعظیم واجب دی نواصل حروف کوم چې په ژبه سره اداکیږي دهغه تعظیم ددې څخه زیات اهم اوواجب کیدل په کار دی ، ددې متقضی خو دا وه چې بې اودسه سړي ته هم دقرآن تلاوت جائز نه وي ، مګر دحضرت ابن عباس رضي الله عنه حدیث کوم چې په بخاري اومسلم کې دی اودحضرت علي رضي الله عنه حدیث کوم چې په مسنداحمد کې دی ، ددې څخه په بې اودسه دقرآن ویل دنبی کریم ﷺ څخه ثابت دی ، په دې وجه فقهاوو په بې او دسه دقرآن دتلاوت اجازت ورکړی دی (مظهري)
أَفَبِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ، مُدْهِنُونَ دَادْهَان څخه مشتق دی چې لغوی معنی یې په تیلو مالش کول دی او دتیلو په مالش سره انداموته نرمیږي ، په دې وجه په نرمولو اوپه ناجائزو مواقعو باندې دنرمی کولو په معنی

او دنفاق په مفهوم کی یی استعمالیدل شروع سو، په ذکر سوی آیت دکی دالفظ دالله ﷻ دایتونو په تصدیق کی دنفاق یا تکذیب په معنیٰ کی استعمال دی.

فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ.

په تیروایتونوکی اول په عقلی دلیلونو سره بیادحق تعالیٰ دطرف څخه په ستورو په قسم اخیستو او د دوی دمجبور اومغلوب کیدو دکیفیت طرف ته یی اشاره وکړه او دوی خبری یی ثابتی کړی، اول دا چی قرآن دالله ﷻ کلام دی، په دی کی دچا شیطان اوپیری وغیره هیڅ تصرف نسته، څه چی په دی کی دی هغه حق دی، دوهمه مسئله کومه چی دقرآن په مسئلو کی خاص اهمیت لری هغه دقیامت راتلل او دټولو مړو ژوندی کیدل درب العزت ﷻ په مخکی دحساب دپاره پیش کیدل دی او ددی په اخرکی یی دکفارو او مشرکانو ددی ټولو واضحو دلیلونو خلاف دقرآن دحقانیت اوپه قیامت کی دمړو دژوندی کیدو څخه انکارذکر کړی وو

دقیامت اودمرګ څخه وروسته دژوندی کیدوڅخه انکار ګویا د دوی دطرف څخه ددی دعویٰ ده چی د دوی ځان او روح په خپله د دوی په قبضه کی دی او د دوی په خپل ژوندکی د دوی هم څه دخل سته، د دوی ددی باطل خیال دتردید دپاره یی په ذکر سوو ایتونو کی دیو قریب الموت انسان مثال ورکړی دی او ښوولی یی ده چی کله دده روح حلق ته ورسیږی اوتاسی یعنی دمړکیدونکی خپل خپلوان اودوستان عزیزان ټول دده حال وینی اوپه تقاضا دمحبت او تعلق دا هم غواړی چی دده روح ونه وزی، دی ژوندی پاته سی، مګر دغه وخت ټولوته دخپلی ناچاری اوعاجزی احساس اواقرار وی چی هیڅ څوك ددی مړکیدونکی روح نه سی خلاصولی، په دی الله ﷻ وفرمایل چی دغه وخت دخپل علم اوقدرت په لحاظ سره مونږ ستاسی په نسبت دغه مړکیدونکی ته زیات نژدی یو دنژدی کیدوڅخه مراد دده دننه اوظاهری حالاتوڅخه خبرتیا اوپرده پوره قدرت دی او فرمایی چی مګرتاسی زمونږ دی نژدیکت او دمړکیدونکی دتصرف لاندی کیدل په سترګوسره نه وینی.

لنډه دا چی تاسی ټول په یوځای دده دژوند اودروح حفاظت غواړی، مګرستاسی خبره نه چلیږی، مونږ دخپل علم اوقدرت په اعتبار سره ده ته زیات نژدی یوهغه زمونږ زیرتصرف اودمشیت اوحکم تابع دی په کوم وخت چی مونږ دهغه دروح ایستلو فیصله کړی وی، هغه هیڅوك نه سی منع کولی، ددی مثال په وراندی کولوسره ارشادکیږی چی که تاسی داګنی چی دمرګ څخه وروسته به تاسی ژوندی نه سی اوتاسی دومره قوی اوبهادر یاست چی دالله ﷻ دنیولوڅخه دباندی یاست نولږدخپل قوت اوقدرت ازمینبت دلته وکی چی ګوری ددی مړکیدونکی روح دوتلو څخه خلاص کړی یا دوتلوڅخه وروسته یی په ده کی بیارااوپس کړی اوکله چی ستاسی څخه دومره هم نه سی کیدی نوبیا خپل ځان دالله ﷻ دګرفت څخه دباندی ګڼل اودمرګ څخه وروسته ددوباره ژوندی کیدوڅخه انکارکول څومره دبی عقلی علامه ده

فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ: په تیرو آیتونوکی په مختلفو دلیلونو اوپه مختلفو عنواناتو سره دا واضحه سوه چی ددنیا موجوده ژوند یوه ورځ ختمیدونکی اودمرګ په وخت دټولو خپلوانو اودوستانو طبیبانو

عاجزه کیدل روزانه لیدل کیږی، دغه شان دا هم یقینی وګنی چی دمرګ څخه وروسته دوباره ژوندی کیدل اودخپلو عملونو حساب ورکول دی او دحساب څخه وروسته جزا اوسزا هم یقینی ده اوپه جزا اوسزاکی دټول مخلوق په درو ټولیوکی تقسیمیدل اودهر یوه جلاجلا جزاکیدل کوم چی دسورة په شروع کی بیان سوی دی ددی اجمال بیان دلته ذکرسوی دی چی دمرګ څخه وروسته که داسړی دمقربینو یعنی دسابقینو په ډله کی وی نوراحت په راحت ، ارام په ارام دی اوکه دسابقینو مقربینو څخه نه وی ، مګر داصحاب الیمین یعنی عامو مومنانو صالحانو څخه وی نو هم به دجنت په نعمتونو سرفرازه وی اوکه په دریمه ډله یعنی اصحاب شمال کفارو اومشرکانوکی وی نو دجهنم داور اودجوشیدلو ګرمو اوبو سره به دده واسطه راځی ، په اخرکی فرمایی .

إِنَّ هٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ : یعنی داجزا اوسزا دکوم ذکر چی لوړ سوی دی حق اوبالکل یقینی امر دی ، په دی کی دځه شك اوشبهی ګنجائش نسته .

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ :دسورة په ختمیدو باندی نبی کریم ﷺ ته خطاب دی چی ته دخپل رب دنوم تسبیح کوه ، یعنی دده پاکی په ټولو هغو شیانو سره کوم چی دده لائق دشان دی بیانوه ، په دی کی دلمانځه تسبیحات هم داخل دی اوخارج دلمانځه تسبیحات هم اوکله دلمانځه څخه هم څیکی وخت په تسبیح سره تعبیر کول کیږی ، نو دا حکم دلمانځه داهتمام کولو هم سو ، والله سبحانه وتعالی اعلم

سُوْرَةُ الْوَاقِعَةِ بِحَمْدِاللهِ وَعَوْنِهٖ لَيلة الثلاثاء لعشرين من ربيع الثاني سنه ۱۳۹۱هـ وَيَتْلُوْهُ اِنْشَاءَ اللهُ تَعَالٰى سُوْرَةُ الْحَدِيْدِ

﴿سورة الحدید﴾

سُوْرَةُ الْحَدِيْدِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ تِسْعٌ وَّعِشْرُوْنَ اٰيَةً وَّاَرْبَعُ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة الحدید په مدینه کی نازل سو او په دی کی نه ویشت (۲۹) آیتونه اوڅلور (۴) رکوع ګانی دی.

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی .

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ① لَهٗ مُلْكُ

پاکی وایی الله لره څه چی په اسمانونوکی دی اوپه مځکه کی دی او هغه زبردست حکمتونو والا دی ، هغه لره

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ② هُوَ

دی حکومت دآسمانونو اودمځکی ژوندی کوی او مړه کوی ، او هغه په هرڅه قادر دی هغه دی دټولو

الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ③ هُوَ

څخه اول او دټولو آخر او ظاهر او باطن ، او هغه په هرڅه پوهه دی ، هغه دی

الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِیْ سِتَّةِ اَیَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰی عَلَی

چا چې جوړکړل آسمانونه او مځکه په شپږ ورځو کې بیا قائم سو په عرش

الْعَرْشِ ؕ یَعْلَمُ مَا یَلِجُ فِی الْاَرْضِ وَمَا یَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا یَنْزِلُ

، پیژنی هغه چې ننوزی په مځکه کې ، او په هغه چې راوزی ددې څخه او څه چې نازلیږي

مِنَ السَّمَآءِ وَمَا یَعْرُجُ فِیْهَا ؕ وَهُوَ مَعَكُمْ اَیْنَ مَا كُنْتُمْ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا

د آسمان څخه او څه چې خیژي ده ته ، او هغه تاسي سره دی کوم ځای چې تاسي یاست ، او الله ﷻ

تَعْمَلُوْنَ بَصِیْرٌ ﴿۴﴾ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَاِلَی اللّٰهِ تُرْجَعُ

په هغه څه چې تاسي کوی لیدونکی دی ، هغه لره دی حکومت د اسمانونو او د مځکی ، او الله ﷻ ته واپسی ده

الْاُمُوْرُ ﴿۵﴾ یُوْلِجُ الَّیْلَ فِی النَّهَارِ وَیُوْلِجُ النَّهَارَ فِی الَّیْلِ ؕ وَهُوَ

د ټولو کارونو ، ننباسی شپه په ورځ کې او ننباسی ورځ په شپه کې ، او هغه پوهه دی

عَلِیْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۶﴾

د زړونو په رازونو .

تفسیر: د الله ﷻ پاکی بیانوی څه چې په آسمانونو او مځکه کې (مخلوقات) دی (په زبان قال یا په زبان حال سره) او هغه زبردست (او) حکمت والا دی ، د هغه حکومت دی په آسمانونو او مځکه کې هغه ژوند ور کوی او (هغه) مرګ ورکوی او هغه په هر څه قادر دی هم هغه (د ټول مخلوق څخه) مخکی دی او هغه (به د ټولو د ذاتی یا صفاتی فنا کیدو څخه) وروسته (هم وی یعنی په هغه نه د مخکی څخه څه عدم راغلی دی او نه اننده په څه درجه کی پرده د عدم راتلو څه امکان سته په دی وجه د ټولو په اخرکی هم هغه دی) او هغه (د مطلق وجود په اعتبار سره ازروی دلائل نهایتی) ظاهر دی او هغه (د ذات د حقیقت په اعتبار سره نهایت) پټ دی (یعنی څوک د هغه د ذات ادراك نه سی کولی) او (که څه هم هغه په خپله خود اسی دی چې مخلوق ته په یو حیثیت سره معلوم دی او په یو حیثیت سره غیرمعلوم لیکن ټول مخلوق من کل الوجوه هغه ته معلوم دی) او هغه د هرشی ښه پیژندونکی دی (او) هغه داسی (قادر) دی چې هغه آسمانونه او مځکی په شپږو ورځو (مقدار زمانه) کې پیدا کړل بیا پر عرش (کوم چې مشابه دی د تخت د سلطنت سره داسی) قائم سو (او جلوه فرماسو ، څنګه چې دده د شان سره لائق دی او) هغه هرڅه پیژنی کوم شیان چې په مځکه کی

داخليږي (مثلاً باران) اوکوم شيان چي ددی څخه راوزي (مثلاًنباتات) اوڅه شی چي دآسمان څخه
نازليږي اوڅه چي ورته خيژي (مثلاًملائکي چي خيژي کښته کيږي اومثلاً احکام دکومو چي نزول کيږي
اوعملونه دبندګانوچي پورته خيژي) او(لکه څنګه چي ددی شيانوهغه ته علم دی ، دغه شان ستاسي ټول
حالات هم هغه ته معلوم دي چنانچي) هغه (دعلم او اطلاع په اعتبار سره) ستاسي سره وي ، برابره خبره ده
که تاسي خلګ هرځای چي ياست (يعني تاسي په هيڅ ځای کی دهغه څخه پټ نه سی پاته کيدی) او هغه
ستاسي ټوله عملونه هم ويني ، دهغه حکومت دی په آسمانونو کی اوپه مځکه کی اودالله ﷻ طرف ته
دټولو کارونو (جوهريه اوعرضيه) واپسی ده (يعني په قيامت کی به پيش سی ، په دی کی دتوحيد سره
ضمناً دقيامت هم اثبات وسو) هم هغه (دَ شپی (اجزاء) په ورځ کی داخلوی (چي په دی سره ورځ لويه سی
اوهم هغه (دَ ورځی (اجزاء) په شپه کی داخلوی (چي په دی سره شپه لويه سی) او (ددی قدرت سره دهغه
علم داسی دی چي) هم هغه دزړه خبری پيژني .

معلومات اومسئلي (دسورة حديد ځيني خصوصيات)

پنځو سورتونو ته په حديث کی مسبحات ويل سوی دی دکومو په شروع کی چي سَبَّحَ يايُسَبِّحُ راغلی دی
په هغه کی اولني دا سورة حديد دی ، دوهم حشر ، دريم صف ، څلورم جمعه ، پنځم تغابن ، په ابوداود،
ترمذي اونسايي کی دحضرت عرباض بن ساريه (رض) څخه روايت دی چي نبی کريم ﷺ به دشپی دبيده
کيدو څخه مخکی دامسبحات ويل او دوی ارشاد فرمايي چي په دی کی يو ايت داسی دی کوم چي
دزرو آيتونو څخه افضل دی ، ابن کثير ددی روايت نقل کولو څخه وروسته فرمايي چي دغه افضل آيت
دسورة حديد دا آيت دی . هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ .
ددی پنځوسورتونوڅخه په درو يعني حديد ، حشر اوصف کی خولفظ دَسَبَّحَ په صيغه دماضي راغلی دی
اوپه اخري دوه يعني جمعه اوتغابن کی يُسَبِّحُ په صيغه دمضارع په دی کی اشاره دی طرف ته کيدی سی
چي دالله ﷻ تسبيح اوذکرپه هره زمانه هروخت ماضي مستقبل اوحال کی جاري ساتل په کاردی (مظهري)

(دشيطاني وسوسو علاج)

حضرت ابن عباس ﷺ فرمايي چي که چيري ستاسي په زړه کی دالله ﷻ اودحق دين په معامله کی شيطان
څه وسوسه وغورځوی نودا آيت په پټه ووايه ، هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ : ددی آيت په
تفسير او د اول او اخر، ظاهر اوباطن په معنی کی دمفسرينو حضراتو دلسو څخه زيات اقوال نقل دی ،
په کومو کی چي هيڅ تعارض نسته دټولوګنجائش سته ، دلفظ داول معنی خوتقريباًچي متعينه ده
يعني دوجود په اعتبار سره دټولو موجوداتو اوکائناتو څخه مقدم اواول دی ، ځکه چي ټول موجودات
دده څخه پيدا سوي دی ، په دی وجه هغه دټولوڅخه اول دی او داخر معنی ځينو حضراتو دا کړي ده چي
دټولو موجوداتو دفنا کيدو څخه وروسته هم هغه به باقي وی لکه چي په آيت ، كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ :
کی ددی وضاحت دی او دفنا څخه مراد عام دی ، برابره خبره ده که فناء اوعدم قوع وسی لکه چي
دقيامت په ورځ به عام مخلوقات فناء سی يا دفنا وقوع نه وی ، مګر دده فنا اوعدم ممکن وی اوهغه په
خپل ذات کی دعدم دخطري څخه خالي نه وی ، دی ته دموجود کيدو په وخت کی هم فاني ويل کيږي ،

ددی مثال جنت او دوزخ او په دی کی داخلیدونکی ښه او بد انسانان دی چی د دوی وجود به فنا کیږی نه ، مګر سره دفنا دنه واقع کیدو امکان او احتمال دفنا، څخه بیاهم خالی نه دی ، صرف دحق تعالی ذات دی په کوم چی په هیڅ حیثیت او هیڅ مفهوم سره نه مخکی کله عدم راغلی دی او نه انده کله ددی امکان سته ، په دی وجه ده ته دټولو څخه اخر ویل کیږی .

او امام غزالی رحمه الله فرمایی چی حق تعالی ته اخر په اعتبار دمعرفت ویل سوی دی چی دټولو څخه اخری معرفت دهغه دی ، انسان په علم او معرفت کی ترقی کوی ، مګر دا ټولی درجی کومی چی ده ته حاصلی سوی ، دلاری مختلفی منزلونه دی ، ددی انتها او اخری حد دحق تعالی معرفت دی (روح المعانی)

او دظاهر څخه مراد هغه ذات دی کوم چی په خپل ظهور کی دټولو شیانو څخه فائق او برتر وی او ظهور چونکه دوجود فرع ده نو کله چی دحق تعالی وجود پر ټولو موجوداتو باندی فائق او مقدم دی، دده ظهور هم په ټولو باندی فائق دی چی دده څخه زیات په دی عالم کی څه شی ظاهر نسته ځکه چی دده دحکمت او قدرت مظاهر ددنیا په هره هره ذره کی ښکاره دی او باطن دخپل ذات دحقیقت په اعتبار سره دی چی دده حقیقت ته دچا دعقل او خیال رسایی نه سی کیدی .

ای برتر از قیاس وګمان وخیال ووهم — وزهر چی دیده ایم وشنیدیم وخوانده ایم
ای برون از جمله قال وقیل من — خاك بر فرق من وتمثیل من

ترجمه: ۱: ای الله ته زمونږ دقیاس ، ګمان، وهم او خیال څخه بالاتر یی ، او څه چی مونږ لیدلی ، او ریدلی او ویلی دی ، ددی ټولو څخه ستا ذات بالاتر دی ، ۲: ای هغه ذاته ! ستا احاطه مونږ په هیڅ قیل او قال سره نه سو کولی او ستا په باره کی زمونږ مثالونه بیانول او فرقونه ښوول عبث دی)

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ : یعنی الله جل جلاله ستاسی سره دی ، تاسی چی هر چیری یاست ، ددی معیت حقیقت او کیفیت دیو مخلوق دعلم په احاطه کی نه سی راتلی مګر ددی وجود یقینی دی ، ددی څخه بغیر نه دانسان وجود قائم پاته کیدی سی نه څه کار دده څخه کیدی سی ، دده په مشیت او قدرت سره هر څه کیږی کوم چی په هر حال او هر ځای کی دهر انسان سره دی ، والله تعالی اعلم

آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُم مُّسْتَخْلَفِينَ فِيهِ

ایمان راوړی په الله او دهغه په رسول او خرڅ کوی دهغه څخه چی تاسی یی خپل نائبان کړی یاست په هغه کی

فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَأَنفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾

نو کوم چی ایمان راوړی په تاسی کی او خرڅ کوی ددغو لوی ثواب دی ،

وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ

او تاسی ته څه سوی دی چی ایمان نه راوړی په الله او دهغه په رسول بولی تاسی چی ایمان راوړی په خپل رب

وَقَدْ اَخَذَ مِيْثَاقَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝۸ هُوَ الَّذِيْ يُنَزِّلُ عَلٰى
او اخستی یی دی تاسی څخه وعده که تاسی منونکی یاست ، (الله) هغه ذات دی چی نازلوی په خپل
عَبْدِهٖۤ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ لِّيُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۭ وَاِنَّ اللّٰهَ
بنده ایتونه واضح چی راوباسی تاسی دتیارو څخه رڼا ته ، او الله ﷻ په تاسی
بِكُمْ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ۝۹ وَمَا لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَلِلّٰهِ
نرمی کوونکی مهربانه دی ، اوڅه سوی دی تاسی چی نه خرڅوی په لاره دالله کی او الله ﷻ ته
مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ لَا يَسْتَوِيْ مِنْكُمْ مَّنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ
پاته کیږي هرڅه چی په آسمانونو او په مځکه کی دی ، برابر نه دی په تاسی کی چاچی خرڅ کړی دی دفتح
الْفَتْحِ وَقٰتَلَ ۭ اُولٰۗىِٕكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِيْنَ اَنْفَقُوْا مِنْۢ بَعْدُ
(مکه) څخه مخکي اوجنګ یی کړی دی ، ددغو خلقو درجه غټه ده دهغوڅخه چی خرڅ کوی ددی څخه وروسته
وَقٰتَلُوْا ۭ وَكُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى ۭ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ۝۱۰
او جنګ کوی ، او دټولو سره وعده کړی ده الله نیک ، او الله ﷻ خبر دی څه چی تاسی کوی ،
مَنْ ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضٰعِفَهٗ لَهٗ وَلَهٗۤ اَجْرٌ كَرِيْمٌ ۝۱۱
څوک دی داسی چی قرض ورکی الله ﷻ ته په ښه شان سره بیابه یی هغه دوچنده کړی ده لره او ده ته به ورکول کیږي ثواب دعزت

تفسیر: تاسی خلک په الله ﷻ او دهغه په رسول ایمان راوړی او (چی ایمان راوړی نو) په کوم مال کی چی هغه تاسی دنورو قائمقام جوړکړی یاست ، دهغه څخه (دهغه په لاره کی) خرڅ کوی (په دی عنوان داستخلاف کی دی طرف ته اشاره ده چی داماڵ ستاسی څخه مخکی دبل چاسره وو او دغه شان به ستاسی څخه وروسته دبل لاس ته ولاړسی نوکله چی داهمیشه پاته کیدونکی نه دی نو دا دغه شان جمع کول اوساتل اوپه ضروری مصرف کی یی نه خرڅ کول ، دحماقت څخه ماسوا نورڅه دی) نو (ددی حکم موافق) چی کوم خلګ په تاسی کی ایمان راوړی او (دایمان راوړلوڅخه وروسته دالله ﷻ په لاره کی) خرڅ کوی دهغوی دپاره لوی ثواب دی او (کوم خلګ چی ایمان نه راوړی ددغوڅخه موږ پوښتنه کوو چی) تاسی ته ددی څه سبب دی چی تاسی په الله ایمان راوړی (په دی کی ایمان بالرسول هم راغلی) حال دا دی چی (دایمان راوړلو قوی دواعی موجود دی ، هغه دا چی) رسول ﷺ دکوم رسالت چی په دلیلونو

سره ثابت دي) تاسي ددي خبري طرف ته را بولي چي تاسي په خپل رب (دده ددرکول سوي تعليم مطابق)
ايمان راوړی (يو داعي خو دا سو) او (بل داعي دا دی چي) په خپله خدای ستاسي څخه (دايمان راوړلو
ميثاق په، أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ عهد اخيستی وو (چي اجمالي اثرېی ستاسي په فطرت کي هم موجود دي او
دالله ﷺ رسول چي کومي معجزي اودليلونه راوړي دي هغه هم ددي ياد دهاني وکړه نو) که تاسي ايمان
راوړي (نودا دواعي کافي دي ، کني نو بيا دايمان راوړلو دپاره دکوم داعي انتظار دی ، لکه دا قول
دالله ﷻ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَاللهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ : مخ ته ددي مضمون وَالرَّسُولُ الخ نوره تشريح ده چي) هغه داسي
(رحيم) دی چي په خپل بنده (خاص محمد ﷺ) صفا صفا ايتونه رالېږي (کوم چي دحسن عبارت اوخاص
اعجاز په وجه په واضح مقصود دلالت کوي) چي هغه (خاص بنده) تاسي دَ (کفر اوجهل دَ) تيارو څخه
(دايمان اوعلم دحقيقتونو) دړنا طرف ته راولي (لکه داقول دالله ﷻ دی ، لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ
إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ) اوبيشکه الله ﷻ ستاسي په حال لوی مشفق مهربانه دی (چي هغه داسي دتيارو څخه
را ايستونکی ستاسي طرف ته راولېږی) او (په دي مضمون کي خو پرايمان راوړلو سوال وو اوس دالله
ﷻ په لاره کي په خرڅ نه کولو سوال دی چي مونږ پوښتنه کوو چي) ستاسي دپاره ددی کوم سبب دی چي
تاسي دالله ﷻ په لاره کي خرڅ نه کوی حال دا دی چي (ددی هم يوقوی داعي دی هغه داچي) ټول
آسمانونه اومځکه به په اخرت کي الله ﷻ ته پاته سي (کله چي ټول مالکان مړه سي اوهغه پاته سي، نو
کله چي به دټولو مالکانو څخه يوه ورځ پاته کېږي نو په خوشحالي سره يی ولي نه ورکوی چي ثواب يی
هم وسي او دآسمان ذکر کول سره ددي چي هيڅ يومخلوق هم ددي مالك نه دی، شايد ددي نکتی دپاره
وي چي لکه څنګه چي آسمان بغير دشرکت څخه دده ملك دی، دغه شان مځکه هم دحقيقت په اعتبارسره
خوفي الحال هم دهغه ملك دی اواخربه په ظاهري طورهم دده په ملك کي پاته سي، دامضمون دلفظ
دمُسْتَخْلَفِينَ دشرح په طور وسو، مخ ته دخرڅ کوونکو ددرجو تفاضل ښيي چي که څه هم چي خرڅ کول
په دي وجه چي امرېی سوی دی دهر يوه دپاره کوم چي ايمان راوړي خرڅ کوی موجب داجر دی ، ليکن
بياهم تفاوت دی ، هغه دا چي) کومو خلګو دمکي دفتح څخه مخکي (دالله ﷻ په لاره کي) خرڅ کړی دی
او (دالله ﷻ په لاره کي) جنګ يی کړی دی (اوکوم چي دمکي دفتح څخه وروسته وجنګيدل اوخرڅ يی
وکی دواړه) برابرنه دي (بلکه) هغه خلګ په درجه کي دهغه خلګو څخه زيات دي کوموچي (دمکي دفتح
څخه) وروسته خرڅ وکی اوجنګ يی وکی او (هسي خو) دالله ﷻ دښيګړي (يعني ثواب) وعده دټولو سره
کړي ده اوالله ﷻ ته ستاسي دټولوعملونو پوره خبردی (په دي وجه ثواب به ددواړو وختونوپه عمل
ورکوی ، په دي وجه کوموخلګوته چي موقع دمکي دفتح څخه مخکي دخرڅ کولو حاصله نه سوه هغوی
ته هم ترغيبًا وايو چي) څوك دی هغه کوم چي الله ﷻ ته په ښه شان (يعني په خلوص سره) دقرض په طور
ورکړي ، بيابه خدای ﷻ دا (د ورکړل سوو ثواب) ددي سري دپاره دوچنده کوی او (ددو چندی سره) دهغه
دپاره ښه اجر (تيار سوی) دی (په دوچنده کولو سره يی دمقدار زياتول بيان کړل اوپه لفظ دکريم سره
ددي جزا دکيفيت دښه والی طرف ته اشاره ده)

معلومات اومسئلې : وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ : ددې څخه ميثاق ازل هم مراد کيدی سی ، کله چې الله ﷻ دمخلوقاتو دپيدا کولو څخه مخکې په وجودکې راتلونکې ټول ارواحان جمع کړل د دوی څخه يې دالله ﷻ دربـ العٰلمين کيدو اقرار اوعهد اخيستی وو چې ذکر يې په قرآن کريم کې د ، أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى : په الفاظو سره راغلی دی او دا هم کيدی سی چې ددې ميثاق څخه هغه عهد اوميثاق مراد وی کوم چې دټيرو انبياوو عليهم السلام او د دوی دامتونو څخه په خاتم الانبياء عليه السلام باندې دايمان راوړلو او دده دمدد کولو په حقله اخيستل سوی دی چې ذکر يې دقرآن کريم په دې آيت کې راغلی دی ، ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (آل عمران ، ۸۱)

إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ : يعنی که تاسی مومنان ياست ، دلته دا سوال پيدا کيږي چې داکلام دهغو کفارو سره دی دکومو په نه مومن کيدو چې خبرداری ددې څخه مخکې راغلی دی ، وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ : بيا دوی ته دا ويل څنګه صحيح سوه چې که تاسی مومنان ياست ؟

جواب دا دی چې کفار او مشرکان هم په الله ﷻ باندې دايمان خو مدعی وه ، دبتانو په باره کې به يې دا ويل چې مونږ د دوی عبادت څکه کوو ، چې دوی به دالله ﷻ په مخکې زمونږ سفارش کوی ، مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ : نو مطلب دايت دا سو چې تاسی چې کوم په الله ﷻ دايمان لرلو دعوٰی کوی ، که ستاسی دا دعوٰی رښتني وی نو بيا دايمان بالله صحيح اومعتبر صورت اختيار کی ، کوم چې ددې څخه بغير نه سی کيدی چې په الله ﷻ دايمان راوړلو سره دهغه په رسول هم ايمان راوړی .

وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ : ميراث په اصل کې هغه ملکيت ته ويل کيږي کوم چې داولنی مالك دمرګ څخه وروسته دده ژوندیو وارثانو ته حاصليږي او داملك جبري وی که مرکيدونکی غواړي اوکه نه غواړي کوم چې وارث وی ، ملکيت دهغه طرف ته منتقل کيږي ، دلته دالله ﷻ ملکيت دآسمان اومځکې دميراث په لفظ سره په تعبير کولوکی دا حکمت دی چې که تاسی غواړي اوکه نه غواړي دکوم شی چې نن تاسی مالکان ګڼل کيږي دغه ټول به په اخرکې دحق تعالی خاص ملکيت ته منتقل سی مراد دادی چې که څه هم حقيقی مالك دعالَم دټولو اشياوو مخکې هم حق تعالی وو ، مګرده په خپل فضل سره دځينې شيانو ملکيت ستاسی په نوم کړی وو اواوس به دغه ظاهری ملکيت سی ، په دې وجه داوخت کله چې تاسی ته ظاهری ملکيت حاصل دی که تاسی يې دالله ﷻ په نوم خرڅ کړی نو ددې بدله به تاسی ته په اخرت کې حاصليږي ، دغه شان به ګويا دالله ﷻ په لار کې دخرڅ سوی شی ملکيت ستاسی دپاره دائمی سی .

په ترمذی کی دحضرت عائشه ﷺ څخه روايت دی چې يوه ورځ مونږ يوه بزه ذبح کړه ، چې اکثره حصه يې تقسيم سوه ، صرف يولاس (ولې) يې دکور دپاره پرې ښوي ، نبی کريم ﷺ زما څخه پوښتنه وکړه چې آيا دبزې په غوښوکې دتقسيمولو څخه وروسته څه باقی پاته سوی دی ؟ ماعرض وکې چې يولاس (ولې) پاته دی نو دوی وفرمايل چې دا ټوله بزه باقی پاته سوه ، صرف دغه يولاس يې باقی پاته نه سوکوم چې تاسی باقی ګڼی ، څکه چې ټوله بزه دالله ﷻ په لاره کې خرڅ سوه ، دغه به دالله ﷻ سره ستاسی دپاره

باقي وي او دا لاس کوم چي دي دځان دپاره ايښی دي، په اخرت کي هيڅ معاوضه نسته ، ځکه چي دا به دلته ختم سي (مظهري)

په تيرو ايتونوکی دالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولو دتاکيد بيانولو څخه وروسته په راتلونکی آيت کی دابنوول سوي ده چي دالله ﷻ په لاره کی چي هرڅه په هر وخت کی هم خرڅ سی ، ثواب خو به دهر يوه په هرحال کی حاصليږي ليکن دثواب په درجوکی به دايمان اواخلاص اومسابقت په اعتبار سره فرق وی په دی وجه فرمايی .

لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ يعنی په مسلمانانوکی فی سبيل الله مال خرڅ کوونکی دوه قسمه خلګ دي يوهغه چي دمکی دفتح څخه مخ ته يی ايمان راوړی دی او دايمان راوړلو څخه وروسته يی دالله ﷻ په لاره کی مال خرڅ کی ، دوهم هغه چی کوم دمکی دفتح څخه وروسته په جهادکی شريك سول او دفی سبيل الله جهاد په خرڅ کولوکی هم ، دادواړه قسمونه دالله ﷻ په نزدبرابرنه دی بلکه دثواب ددرجو په اعتبارسره په دوی کی تفاضل دی ، دمکی دفتح څخه مخکی دايمان راوړونکو اوجهاد کوونکو اوخرڅ کوونکو درجه دثواب په اعتبار سره لويه ده ، دبل قسم څخه يعنی کوموخلګوچی دمکی دفتح څخه وروسته په اسلامی خدمتونوکی شرکت وکی .

(دمکي فتح دصحابه کرامو ﷢ ددرجو متعين کولو دپاره دحد فاصل مقررولو حکمت)

په ذکر سوو آيتونو کی حق تعالی دصحابه کرامو﷢ دوی طبقی مقرره کړی دی يوه هغه کومه چی دمکی دفتح څخه مخکی مسلمانان سول او په اسلامی خدمتونوکی يی حصه واخيسته ، دوهم هغه خلګ کومو چی دمکی دفتح څخه وروسته دا کار کړی دی دمخکنيو خلګو دمقام په نسبت دنورو خلګو دالله ﷻ په نزد دلوړيدو اعلان په دی آيت کی فرمايل سوی دی ،

دمکی فتح په دی دواړو طبقوکی دحد فاصل مقررولو کی يو لوی حکمت دا دی چی دمکی مکرمی دفتح څخه مخکی دسياسی حالاتو او ظاهرو اسبابو په اعتبار سره دمسلمانانو فناء اوبقاء اوداسلام دزياتيدو خپريدو يا دډيرو تحريکونو په شان دمړ کيدو احتمالات په ظاهرو نظرونوکی په يوډول انداز سره ګردش کوی ددنيا هوښياران خلګ په يو داسی جماعت ياتحريك کی شرکت نه کوی دکوم دشکست خوړو ياختميدو خطره چي په مخکی وی ، دانجام انتظار کوی کله چی دکاميابی امکانات واضح سی نوشريکيږی ، اوځينی خلګ که څه هم دا حق اوصحيح ګڼی ليکن دمخالفينو دازارونو دبيری اودخپلی کمزوري په سبب دشرکت کولو همت نه کوی ، ليکن باعزم اوباهمته خلګ کوم چی کومه نظريه اوعقيده صحيح اوحقه ګڼی اوقبلوی يی ، هغه دفتح اوشکست اوپه جماعت کی پرکموالی اوډيروالی باندی دنظر کولو څخه بغير ددی دقبلولو طرف ته منډی وهی .

دمسلمانانو قلت اوکمزوری او ددی په وجه دمشرکانو دازارونوسلسله وه خصوصًاداسلام دابتداء په وخت کی چی داسلام اوايمان اظهار کول دخپل مرګ سره لوبی کول اودخپل کور اواهل دهلاکت دپاره دپيش کولو مترادف وو ، داظاهره ده چی په داسی حالاتوکی چی اسلام قبول کی ، خپل ځانونه يی په خطره کی واچول اوبيا دنبی کريم ﷺ په مدد کی او ددين په خدمت کی يی خپل ځانونه اومالونه ولګول ،

د دوی ایمانی قوت اواخلاص عمل ته نور خلگ نه سی رسیدی.
کرار کرار حالات بدلیدل ، مسلمانانوته قوت حاصلیدی تردی چی مکه مکرمه فتح سوه ، په ټولو عربو باندی داسلام حکومت قائم سو، دغه وخت لکه چی په قرآن کریم کی ذکر دی ، يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ أَفْوَاجًا: یعنی خلگ دالله ﷻ په دین کی ډلی ډلی داخلیږی ، ددی ظهور وسو، ځکه چی ډیروخلگو داسلام په حقوالی خو یقین درلودی ، مگر دخپلی کمزوری اوداسلام دمخالفینو دقوت اوشوکت او ددوی دازارونو دبیری څخه داسلام او ایمان په اظهارکی پس اوپیش کیدل ، اوس د دوی دلاری څخه دابندیز لیری سو نو فوج په فوج راتلل په اسلام کی داخل سوه ، دقرآن کریم دی آیت د دوی هم اکرام او احترام وکی او د دوی دپاره یی هم دمغفرت او رحمت وعده ورکړي ده ، لیکن دا یی وښوولہ چی دهغو درجه او مقام دهغو خلگو سره نه سی برابریدی ، کومو چی دخپل همت او اولو العزمی اوقوت ایمان په سبب دازارونو اومخالفتونو دخوف اوخطری پرواه ونه کړه، داسلام اعلان یی وکی او په سخت وخت کی داسلام په کار ورغلل.
لنډه دا چی دعزم اوهمت اودایمان دقوت ددرجو متعین کولو دپاره دمکی دفتح څخه مخ کی او وروسته حالات دیوحد فاصل حیثیت لری ، په دی وجه په ذکر سوی آیت کی یی وفرمایل چی دا دواړی طبقی برابریدی نه سی.

(دټولو اصحابو ﷺ دپاره دمغفرت اورحمت خوشخبری او دصحابه کرامو ﷺ دباقي امت څخه امتیاز)

په ذکر سوو ایتونوکی که څه هم دصحابه کرامو ﷺ په مینځ کی ددرجو دتفاضل ذکر سوی دی لیکن په اخرکی فرمایی ، وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ : یعنی سره ددی چی د دوی په مینځ کی دمرتبو فرق دی الله ﷻ دحسنی یعنی دجنت او مغفرت وعده دټولوسره کړي ده ، دا وعده دصحابه کرامو ﷺ دهغه دواړو طبقو دپاره ده کومو چی دمکی دفتح څخه مخکی او وروسته دالله ﷻ په لاره کی خرڅ وکی او داسلام دمخالفینو مقابله یی وکړه ، په دی کی تقریباً دصحابه کرامو ﷺ پوره جماعت شاملیږی ، ځکه چی داسی افراد خو ډیر کم کیدی سی کومو چی دمسلمانیدو باوجود دالله ﷻ دپاره خرڅ نه وی کړی او داسلام دمخالفینو په مقابله او مقاتله کی هم نه وی شریك سوی ، په دی وجه دقرآن کریم دمغفرت او رحمت دا اعلان دصحابه کرامو ﷺ دپوره جماعت دپاره عام اوشامل دی.
ابن حزم رحمه الله فرمایی چی ددی سره دقرآن بل آیت دسورة انبیاء یوځای کړه په کوم کی چی یی فرمایلی دی، إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ۝ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ
یعنی دکومو خلگو دپاره چی مونږ حسنی مقرره کړي ده ، هغوی به دجهنم څخه داسی لیری اوسیږی چی دهغه تکلیف ورکوونکی اوازونه به هم د دوی غوږونو ته نه رسیږی او په خپل زړه پوری نعمتونوکی به همیشه همیشه اوسیږی.

دبحث لاندی په آیت کی ، كُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ : ذکردی ، اوپه دی آیت کی دکومو دپاره چی دحسنی وعده ده ، دهغوی دپاره دجهنم داور څخه ددیرلیری اوسیدو اعلان دی ، ددی مطلب دا دی چی قرآن کریم ددی ضمانت ورکی ، دصحابه کرامو ﷺ سابقینو اواخرینو څخه دیوچا څخه هم که په ټول عمرکی

څه ګناه سوی هم وی ، نوقآئم نه پرپاته کیږی ، توبه به یی کړی وی یابیا دنبی کریم ﷺ دصحبت اونصرت او ددین دعظیمو خدمتونو او د دوی دبی شمیره نیکیو په وجه الله ﷻ دوی معاف کړی دی او د دوی مرګ د دوی دګناه دمعاف کیدو څخه مخکی نه دی سوی یاددنیا مصیبتونه اوافتونه اودزیات څخه زیات په برزخ کی څه تکلیف د دوی دګناهونو کفاره سی .

اوپه کومو احادیثو کی چی په ځینو صحابه کرامو ؓ باندی دمرګ څخه وروسته دعذاب ذکر راغلی دی هغه داخرت عذاب او دجهنم عذاب نه دی ، برزخی یعنی دقبر عذاب دی ، دا څه بعیده نه ده چی په صحابه کرامو ؓ کی دچا څخه څه ګناه وسوه اواتفاقًا دتوبی کولو اودهغه څخه دپاکیدو موقع ورته حاصله نه سوه نو دی دبرزخی عذاب په ذریعه پاکول کیږی چی دا خرت عذاب نه وی باندی .

(دصحابه کرامو ؓ مقام دقرآن او حدیث څخه پیژندل کیږی دتاریخي روایتونو څخه نه سي پیژندل کیدی)

لنډه دا چی صحابه کرامو ؓ دعام امت په شان نه دی هغوی دنبی کریم ﷺ اوامت په مینځ کی دالله ﷻ جوړه کړل سوی یوه واسطه ده ، د دوی څخه بغیرنه امت ته دقرآن درسیدو څه لارسته اونه دقرآن دمعانیو او دنبی کریم ﷺ دتعلیماتو ، په دی وجه په اسلام کی د دوی یو خاص مقام دی ، دتاریخ دکتابونو درطب اویابس څخه د دوی مقام نه سی پیژندل کیدی ، بلکه دقرآن اوسنت په ذریعه پیژندل کیدی سی .

په دوی کی که دچا څخه څه خطاهم کیږی نو اکثره هغه اجتهادی خطاوی په کومه چی څه ګناه نه وی بلکه دصحیح احادیثوپه وضاحت سره یو اجرحاصلیږی اوکه فی الواقع څه ګناه هم وسی نواول خوهغه د دوی دټول عمر دنیکو عملونو اودنبی کریم ﷺ او داسلام دنصرت اوخدمت په مقابله کی دنیست حیثیت لری بیاپه هغوی کی دبیری اوخوفِ خدا داحالت وو چی په معمولی ګناه سره به رپیدل اوفوراً به یی توبه کښله اوپه خپل نفس به یی ددی دسزا دجاری کولو دپاره به یی کوشش کوی ، چابه ځان دجمات دستنی سره تړی اوترڅو پوری چی به یی دتوبی قبلیدو یقین نه ووسوی بندبه وو اوبیاپه دوی کی دهریوه نیکی دومره دی چی هغه په خپله دګناهونو کفاره کیدی سی په دی ټولو سربیره دا چی الله ﷻ د دوی دخطاګانو دمغفرت عام اعلان په دی آیت اونورو ایتونو کی وفرمایی اوصرف مغفرت نه بلکه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ : یی وفرمایل او دخپلی رضایی هم سند ورکی ، په دی وجه د دوی په مینځ کی چی کوم اختلافات اومشاجرات پیښ سوی دی دهغه په وجه دوی ته څه بد ویل یاپه دوی لعن طعن کول قطعًا حرام اودنبی کریم ﷺ دارشاد مطابق دلعنت موجب اوخپل ایمان په خطره کی غورځول دی ، نعوذ بالله منه .

نن صبا دتاریخ د درواغو اوربنتیا قوی اوضعیف روایتونو په بنا چی کوم ځینو خلکو حضرات صحابه ؓ مورد دطعن اوالزام جوړ کړی دی اول خو ددغو بنیاد چی پر تاریخی روایتونو دی ، دغه بنیاد متزلزل دی اوکه په څه درجه کی دغه روایتونه قابل التفات هم ومنل سی ، نو دقرآن اوحدیث دښکاره ارشاداتو خلاف دهغه هیڅ حیثیت نه پاته کیږی هغه ټول مغفور دی .

(دصحابه کرامو ؓ په باره کي کي دبوره امت اجماعي عقیده)

داده چی دټولوصحابه کرامو ؓ تعظیم اوتکریم د دوی سره محبت ساتل د دوی مدح اوثنا کول واجب دی اودوی په مینځ کی چی کوم اختلافات اومشاجرات پیښ سوی دی دهغه په معامله کی سکوت کول او

خوك مورد دالزام نه جوړول لازم دي داسلامي عقيدوپه تولوكتابونوكي ددي اجماعي عقيدي وضاحتونه موجود دي دامام احمد رساله كومه چي په روايت داصطخري معروفه ده دهغه ځيني الفاظ دا دي .

لاَ يَجُوْزُ لِاَحَدٍ اَنْ يَّذْكُرَ شَيْئًا مِّنْ مَّسَاوِيْهِمْ وَلاَ يَطْعَنُ عَلٰى اَحَدٍ مِّنْهُمْ بِعَيْبٍ وَلاَ نُقْصٍ فَمَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ وَجَبَ تَادِيْبُهٗ (شرح العقيدة الواسطية المعروف بالدرة المضية ص ۳۸۹)

دچا دپاره جائز نه دي چي په صحابه كرامو ﷺ كي دچا دبدي ذكر وكي يا په دوي كي په يو ه طعن وكي ياڅه عيب يانقصان ددوي طرف ته منسوب كړي اوځوك چي داسي وكي، هغه لره سزا وركول واجب دي.

او ابن تيميه رحمه الله په الصارم المسلول كي دصحابه كرامو ﷺ متعلق دفضيلتونو او خصوصيتونو دپيرو ايتونو او روايتونو دحديث ليكلو څخه وروسته ليكي .

وَهٰذَا مِمَّا لاَ نَعْلَمُ فِيْهِ خِلاَفًا بَيْنَ اَهْلِ الْفِقْهِ وَالْعِلْمِ مِنْ اَصْحَابِ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالتَّابِعِيْنَ لَهُمْ بِاِحْسَانٍ وَّسَائِرِ اَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ فَاِنَّهُمْ مُجْمِعُوْنَ عَلٰى اَنَّ الْوَاجِبَ الثَّنَاءُ عَلَيْهِمْ وَالْاِسْتِغْفَارُ لَهُمْ وَالتَّرَحُّمُ عَلَيْهِمْ وَالتَّرَضِّيْ عَنْهُمْ وَاعْتِقَادُ مَحَبَّتِهِمْ وَمُوَالاَتِهِمْ وَعُقُوْبَةُ مَنْ اَسَاءَ فِيْهِمُ الْقَوْلَ .

ترڅو پوري چي زمونږ په علم كي ده مونږ په دي معامله كي دفقهاوو علماوو صحابه او تابعين او دټول اهل سنة والجماعت په مينځ كي څه اختلاف نه كي پيدا ځكه چي دټولو پردي اجماع ده چي پرامت واجب داده چي دټولو صحابه كرامو ﷺ مدح اوثنا كوي او د دوي دپاره استغفار كوي او د دوي ذكر دالله ﷻ درحمت اورضا سره كوي د دوي په محبت او دوستي باندي ايمان وساتي اوځوك چي د دوي په معامله كي بي ادبي كوي هغه لره سزا وركي .

او ابن نيميه رحمه الله په شرح دعقيده واسطيه كي دټول امت محمدي ﷺ داهل السنة والجماعة عقيده بيانوي ، دصحابه كرامو ﷺ دمشاجراتو متعلق ليكي .

وَيُمْسِكُوْنَ عَمَّا شَجَرَ بَيْنَ الصَّحَابَةِ وَيَقُوْلُوْنَ هٰذِهِ الْاٰثَارُ الْمَرْوِيَّةُ فِيْ مَسَاوِيْهِمْ مِنْهَا مَا هُوَ كَذِبٌ وَّمِنْهَا مَا زِيْدَ فِيْهَا وَنُقِصَ وَغُيِّرَ وَجْهُهُ وَالصَّحِيْحُ مِنْهُ هُمْ فِيْهِ مَعْذُوْرُوْنَ اِمَّا مُجْتَهِدُوْنَ مُصِيْبُوْنَ وَاِمَّا مُجْتَهِدُوْنَ مُخْطِئُوْنَ وَهُمْ مَعَ ذٰلِكَ لاَ يَعْتَقِدُوْنَ اَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِّنَ الصَّحَابَةِ مَعْصُوْمٌ مِّنْ كَبَائِرِ الْاِثْمِ وَصَغَائِرِهٖ بَلْ يَجُوْزُ عَلَيْهِمُ الذُّنُوْبُ فِي الْجُمْلَةِ وَلَهُمْ مِّنَ الْفَضَائِلِ وَالسَّوَابِقِ مَا يُوْجِبُ مَغْفِرَةَ مَا يَصْدُرُ مِنْهُمْ حَتّٰى اِنَّهُمْ يُغْفَرُ لَهُمْ مِّنَ السَّيِّاٰتِ مَا لاَ يُغْفَرُ لِمَنْ بَعْدَهُمْ .

اهل سنت والجماعت سكوت اختيار وي په هغو اختلافي معاملو سره كوم چي دصحابه كرامو ﷺ په مينځ كي پيښ سوي دي او وايي چي كوم روايتونه په دغوكي پرچا دعيب لګولو دي دهغه حقيقت دا دي چي ځيني خو بالكل درواغ دي اوپه ځينوكي يي كموالي او زياتوالي كړي دي ، اصل حقيقت يي ورخراب كړي دي اوڅه چي صحيح دي هغه په دغوكي معذور دي (ځكه چي هغوي چي څه كړي دي دالله ﷻ دپاره يي كړي دي اجتهاد يي كړي دي) په دي اجتهادكي ياهغوي په صحيح خبره وه (نو ددو چنده ثواب مستحق وه) يا په خطاء وو (نو معذور او ديوه ثواب مستحق وه) ددي ټولو خبرو سره هغوي ددي ، معتقد نه دي چي هرصحابي دلويي وړي ګناه څخه معصوم دي، بلكه دهغوي څخه دګناهونو كيدل ممكن دي ، مګر دهغوي فضائل او داسلام عظيم الشان خدمتونه داسي دي كوم چي ددغو تولو

دمغفرت مقتضی دی تردی پوری چی د دوی مغفرت او معافی به دومره وسیعه وی کومه چی به په امت کی دنورو دپاره نه وی .

په مقام صحابه د دوی په درجو اوفضیلتونو مفصل بحث دسورة فتح ترایت ، وَالَّذِیْنَ مَعَهٗۤ اَشِدَّآءُ الخ لاندی تیر سوی دی او احقر په دی بحث یوه مفصله رساله د «مقام صحابه» په نوم سره کلی ده کومه چی جلا چاپ سوي ده ، په دی کی عدالت صحابه، مشاجرات صحابه او د دوی په باره کی دتاریخی روایتونو حیثیت او د درجی مکمل تحقیق دی ، هلته یی وگوری .

یَوْمَ تَرَی الْمُؤْمِنِیْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ یَسْعٰی نُوْرُهُمْ بَیْنَ

په کومه ورځ چی ته ووینی ایماندار سړی او ایمانداری ښځی چی منډی وهی د دوی رڼا د دوی

اَیْدِیْهِمْ وَبِاَیْمَانِهِمْ بُشْرٰىكُمُ الْیَوْمَ جَنّٰتٌ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا

په مخکې ، او د دوی راسته طرف ته خوشخبری ده تاسی ته نن ورځ باغونه دی چی بهیږي به لاندی

الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَا ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِیْمُ ﴿۱۲﴾ یَوْمَ یَقُوْلُ

دهغه ځخه نهرونه همیشه به وی په هغه دی ، دا ده لویه کامیابی ، په کومه ورځ چی وایی

الْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ لِلَّذِیْنَ اٰمَنُوا انْظُرُوْنَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُّوْرِكُمْ

منافقان سړی او منافقانی ښځی ایماندارو ته چی انتظار وکړی مونږ ته چی رڼا واخلو ستاسی

قِیْلَ ارْجِعُوْا وَرَآءَكُمْ فَالْتَمِسُوْا نُوْرًا فَضُرِبَ بَیْنَهُمْ بِسُوْرٍ لَّهٗ

دنور ځخه وبه ویل سی ورته چی واپس سی وروسته نو ولټوی رڼا ، بیا به و دورول سی د دوی په مینځ کی یو

بَابٌ بَاطِنُهٗ فِیْهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهٗ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴿۱۳﴾

دیوال چی په هغه کی به دروازه وی ، دننه به په کی رحمت وی ، او دباندی طرف ته به یی عذاب وی ،

یُنَادُوْنَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَّعَكُمْ قَالُوْا بَلٰی وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ

اواز به وکړی هغه ته چی آیا مونږ تاسی سره نه وو ؟ وبه وایی چی ولی نه ، لیکن تاسی په فتنه کی واچول

وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْاَمَانِیُّ حَتّٰی جَآءَ اَمْرُ اللّٰهِ

ځانونه، اوانتظار موکوی اوپه دوکه کی لویدلی او مغروره سوی په خپلو خیالونو تردی چی راغی حکم دالله

وَغَرَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ ﴿١٤﴾ فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَّلَا مِنَ

او دوکه کړی تاسی په الله دوکه کوونکی ، نونن به تاسی څخه قبوله نه سی فدیه ورکول ، او نه

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ مَاْوٰىكُمُ النَّارُ ؕ هِيَ مَوْلٰىكُمْ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿١٥﴾

دکافرانو څخه ، ستاسی دټولو ځای دوږخ دی ، هغه دی ملګری ستاسی ، اودیر بدځای دی دورتلو ،

اَلَمْ يَاْنِ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوْبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ

آیاوخت نه دی راغلی مؤمنانو لره چی عاجزی وکړی د دوی زړونه دالله ﷻ په یادو سره اوځه چی نازل سوی

مِنَ الْحَقِّ ۙ وَلَا يَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ

دی دحق دین څخه او نه سی په شان دهغه چا چی کتاب ور ته ورکړل سوی وو ددی څخه مخکی نو اوږده

عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوْبُهُمْ ؕ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿١٦﴾ اِعْلَمُوْۤا اَنَّ

سوه په هغوی زمانه نو سخت سول زړونه دهغوی ، او دیر په هغوی کی نافرمانه دی ، پوهه سی چی

اللّٰهَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ

الله ﷻ ژوندۍ کوی مځکه ، وروسته دمرګ دهغه څخه ، مونږ ښکاره بیان کړی دی تاسی ته آیتونه چی تاسی

تَعْقِلُوْنَ ﴿١٧﴾ اِنَّ الْمُصَّدِّقِيْنَ وَالْمُصَّدِّقٰتِ وَاَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضًا

پوهه سی ، بیشکه کوم خلق چی خیرات کوونکی دی سړی او ښځی اوقرض ورکوی الله ته قرض

حَسَنًا يُّضٰعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ اَجْرٌ كَرِيْمٌ ﴿١٨﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَ

ښه دوچنده کوی یی دوی لره او دوی لره ثواب دی دعزت ، او کوم خلق چی ایمان راوړی په الله ﷻ

رُسُلِهٖۤ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصِّدِّيْقُوْنَ ۖۗ وَالشُّهَدَآءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ لَهُمْ

اودهغه په ټولو رسولانو دغه دی رښتینی ایماندار ، او حال احوال ښوونکی دی په نزد درب خپل د دوی دپاره

اَجْرُهُمْ وَنُوْرُهُمْ ؕ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَاۤ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿١٩﴾ ع

د دوی ثواب او رڼا ده ، او کوم چی کافران دی او دروغجنان یی کړل زمونږ آیتونه دوی دی د دوږخ خلق.

لنډتفسير: (هغه ورځ هم ديادولو ده) په کومه ورځ چې ته مسلمانان سړي او مسلمانانې ښځې ووينې چې د دوی نور د دوی څخه مخکې او د دوی راسته طرف ته منډې وهي (دا نور پرپل صراط باندې دتيريدو دپاره به د دوی سره وي او په يوه روايت کې دي چې چپه طرف ته به هم وي لکه چې په درمنثور کې دی نو تخصيص دراسته طرف شايد په دې وجه وي چې ددې طرف نوربه زيات قوي وي او نکته په دې تخصيص کې شايد دا وي چې دا به نښانه وي د دوی دعملنامې په راسته لاس کې دورکولو او په مخکې نورکيدل خو پرداسې موقعو عام عادت دی او دوی ته به وويل سي چې) نن تاسې ته خوشخبري ده دداسې باغونو چې لاندې يې نهرونه بهيږي چې په کومو کې به دوی هميشه اوسيږي (او) دالويه کاميابي ده (ظاهره ده چې دا خبره به هم دغه وخت وويل سي او دا وخت په طور دخبر ورکولو وويل سي او بُشْرٰکُمْ ويونکې غالبًا ملائکې دي ، لکه دا قول دالله ﷻ دی ، تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا الخ يا به بې حق تعالی په خپله په دې خطاب سره مشرف وفرمايي او دا به هغه ورځ وي) په کومه ورځ چې منافقان سړي او منافقانې ښځې مسلمانانو ته (په پل صراط باندې) ووايي چې (لږ) زمونږ انتظار وکړې چې مونږ هم ستاسې په نور سره څه رڼا حاصله کړو (دابه هغه وخت وي کله چې مسلمانان دخپلو عملونو او ايمان په برکت سره ډير مخ ته ولاړسي او منافقان کوم چې په پل صراط دمسلمانانو سره ورخيژي ، وروسته په تياره کې پاته سي ، برابره خبره ده که د دوی سره داول څخه نور نه وي يا لکه چې ددر منثور په يو روايت کې دي چې د دوی سره به هم څه قدر نور وي او بيا به هغه مړ سي او حکمت په عطاء دنور کې دا وي چې په دنيا کې دظاهري اعمالو په اعتبار سره هغوی دمسلمانانو سره اوسيدل، مګر په اعتبار دعقيدې په زړه سره جلاوه ، په دې وجه به اول دوی ته دظاهري اعمالو په وجه سره نور حاصل سي مګر بيا په زړه کې دايمان او تصديق دنيست والي په سبب دغه نور ورك سي اودارنګه د دوی دتګې او دوکې جزا هم دا ده چې اول دوی ته نور حاصل سو ، بيا خلاف ګمان ورك سو ، غرض دا چې هغوی به مسلمانانو ته د دريدو دپاره ووايي) دوی ته به جواب ورکول سي (دا جواب ورکوونکې به برابره خبره ده که ملائکې يا مومنان وي) چې تاسې خپل شاته واپس سي بيا (دهغه ځای څخه) رڼا ولټوی (ددرّ منثور دروايت مطابق، ددې شاته، څخه مراد هغه ځای دی کوم ځای دی دسختۍ تياري څخه وروسته پرپل صراط دختلو په وخت کې نور تقسيم سوی وو ، يعنې دنور دتقسيمدو ځای هغه دی هلته ولاړسي راوايي خلې چنانچې هغوی به هلته ولاړسي ، کله چې هلته هم څه حاصل نه سي ، بيابه دي خواته راسي) بيابه (مسلمانانو ته ونه رسيږي بلکه) د دوی (فريقينو) په مينځ کې به يو ديوال قائم کړل سي ، په کوم کې چې به يوه دروازه (هم) وي (چې کيفيت يې دا دی چې) ددې په دننه طرف کې به رحمت وي او دباندې طرف ته به يې عذاب وي (ددر منثور دروايت مطابق دا ديوال اعراف دی او ددننه څخه دمومنانو جانب او ددباندې څخه دکافرانو جانب مراد دی او درحمت څخه مرادجنت دی او دعذاب څخه مراد دوزخ دی اوشايد دادروازه دخبرو اترو دپاره وي يا په دې دروازه دجنت لاروي او داعراف زيات تحقيق دسورة اعراف په پنځمه رکوع کې تير سوی دی غرض دا کله چې د دوی او مسلمانانو په مينځ کې ديوال حائل سي او دوی په خپله په تياره کې پاته سي نو دغه وخت به) دغه (منافقان) هغوی (مسلمانانو) ته اواز وکړي چې ايا (په دنياکې) مونږ

ستاسي سره نه وو (يعني په عملونو اوطاعتونوكي به مونږ ستاسي سره شريك وو نونن هم ملگرتيا په
كار ده) هغوي (مسلمانان) به ووايي چي (هو!) واست خو ليكن (دغسي كيدل څه په كارنه راغي ځكه چي
محض په ظاهركي زمونږ سره واست او باطني حالت ستاسي دا وو چي) تاسي خپل ځان په گمراهي كي
مبتلولي وو او (هغه گمراهي دا وه چي تاسي دپيغمبر ﷺ اومسلمانانوسره دښمني درلوده اوپر هغوي
دحادثو واقع كيدو) تاسي منتظر واست (اوخواهشمند واست) او (داسلام په حقوالي كي) تاسي شك
كوي او تاسي ستاسي بي هوده ارزوگانو په دوكه كي غورځولي واست ، تردي چي پرتاسي دخداي حكم
راغي (مراد دبي هوده ارزوگانو څخه دا دي چي اسلام به ختم سي او داچي زمونږ مذهب حق دي او
دنجات موجب دي اومراد دخداي دحكم څخه مرگ دي يعني ټول عمر په دغه كفرياتو باندي اصرار
كوونكي پاته سواست ، توبه مو هم ونه كړه) اوتاسي دوكه كوونكي (يعني شيطان) دالله ﷻ په باره كي
په دوكه كي غورځولي واست (هغه داسي چي الله ﷻ به پرمونږ مؤاخذه نه كوي ، ددي مجموعي حاصل
دا دي چي ددي كفرياتو په وجه ستاسي ظاهري ملگرتيا دنجات دپاره كافي نه ده) غرض دا چي نن به نه
ستاسي څخه څه معاوضه واخيستل سي اونه دكافرانو څخه (يعني اول خو دمعاوضي وركولو دپاره
ستاسي سره څه سته نه ، ليكن بالفرض كه وي هم بيابه هم نه قبليدل ځكه چي دادار الجزاء ده ، اودار
العمل نه دي او) ستاسي دټولو ځاي دوږخ دي هغه ستاسي (دهميشه دپاره) ملگري دي اوهغه (واقعي)
ناكاره ځاي دي (داقول، فَالْيَوْمَ الخ ياخوبه دمومنانو وي يادحق تعالى، ددي ټول بيان څخه داثابته سوه
چي په كوم ايمان كي دضروري طاعاتوكمي وي ، هغه گويا كالعدم نه دي ليكن كامل هم نه دي ، په دي
وجه په راتلونكو ايتونوكي ددي دتكميل دپاره په صورت دعتاب مسلمانانوته حكم فرمايي چي) ايا
دايماندارو (څخه چي كوم خلگ په ضروري طاعاتوكي كمي كوي لكه دگناهگارو مسلمانانو حالت چي
وي نو آيا د دوي) دپاره (اوس هم) ددي خبري وخت نه دي راغلي چي د دوي زړه دخداي دنصيحت اوكوم
چي حق دين (دالله ﷻ دطرف څخه) نازل سوي دي (چي دغه نصيحت خداوندي دي) ددي په مخكي كښته
سي (يعني په زړه سره دضروري طاعتونو دپابندي قصد اودگناهونو دپريښوولو وكي اودي ته خشوع په
معنى دسكون ځكه وويل سوه چي دزړه په مطلوبه حالت باندي پاته كيدل سكون دي اودمعصيت طرف
ته تلل مشابه دحركت دي) او(په ذكر سوي معنى باندي په خشوع كي په وخت اړولو سره چي مطلب يي
په توبه كي وخت اړول دي ، دغه) دهغو خلگو په شان نه سي كيدي كومو ته چي د دوي څخه مخكي
(اسماني) كتاب حاصل سوي وو (يعني يهود اونصارا چي دوي هم دخپلو كتابونو دمقتضى څخه خلاف
په شهواتو اونافرمانيو كي مشغوليدل شروع كړل) بيا (په دغه حالت كي) پرهغو يوه اوږده زمانه تيره
سوه (اوتوبه گارنه سول) بيا (ددي توبي په نه كولو سره) دهغوزړونه (ښه) سخت سول (چي اضطراري
ندامت اوملامتيا ورته هم نه كيده) او (نوبت يي دي ته ورسيدي چي ددغه سخت دلي په وجه) ډيرخلگ
دهغو (نن) كافران دي (ځكه چي په معاصي باندي اصرار كول اوښه يي گڼل اودبرحق نبي سره دښمني
اكثره سبب دكفر جوړيږي ، مطلب دا دي چي مسلمانانو لره ژر توبه كول په كار دي ، ځكه چي ځيني
وخت بيادتوبي توفيق پاته نه سي اوځيني وخت كفر ته نوبت ورسيږي، مخ ته فرمايي چي كه ستاسي

خلګو په زړونو کی دګناهونو څه خرابی کمه یازیاته پیدا سوی وی نو دا ددی وهم په ربنا باندی دتوبی څخه مانع مه ګڼی چی اوس به په توبی سره څه اصلاح وسی بلکه) په دی خبره پوه سی چی الله ﷻ (دداسی شان مالك دی چی هغه) مځکه ددی دوچیدو څخه وروسته ژوندی کوی (بس دغه شان په توبه کولو باندی په خپل رحمت سره مړ زړه ژوندی اوصحیح کوی نومایوسه کیدل نه دی په کارځکه چی) مونږتاسی ته (ددی) مثالونه بیان کړی دی چی تاسی پوه سی (دمثال یانمونی څخه مراد لکه چی په مدارك کی دی چی دمځکی ژوندی کول دی اوجمع راوړل یی شاید چی په وجه دتکرار دوقوع وی ، مخ ته دلوړذکرسوی خرڅ کولودفضیلت ارشاد دی یعنی) بیشکه صدقه ورکوونکی سړی اوصدقه ورکوونکی ښځی اودا (صدقه ورکوونکی) الله ﷻ لره په خلوص سره قرض ورکوی هغه (به دغه) صدقه (په اعتبار دثواب) به دهغوی دپاره زیاتوی او (د دوچندی سره) دهغوی دپاره ښه اجر (منتخب سوی) دی (تفسیر ددی اوس تیرسوی دی) او (مخ ته دلوړ ذکر سوی ایمان دفضیلت ارشاد دی چی) کوم خلک چی په الله ﷻ او دهغه په رسولانو باندی (پوره) ایمان لری (یعنی په کوموکی چی ایمان اوتصدیق او پابندی دطاعاتوپه مکمله درجه کی وی) داسی خلک دالله ﷻ په نزد صدیقان اوشهیدان دی (چی بیان یی دسورة نسآء په نهمه رکوع کی تیر سوی دی ، یعنی دا مرتبی دکمال او دکامل ایمان په برکت نصیب کیږی او دشهید حاصل دالله ﷻ په لاره کی خپل نفس خرڅ کول دی ، یعنی چی خپل ځان دالله ﷻ په لاره کی پیش کی ، که څه هم قتل نه سی ځکه چی دغه داختیار څخه دباندی دہ) ددغو دپاره (په جنت کی) دهغوی (خاص) اجر او (په صراط باندی) دهغوی (خاص) نور وی او (مخ ته دکفارو ذکر فرمایی چی) کوم خلک کافران سول او زمونږ آیتونه یی درواغجن کړل ، هم دغه خلک دوږخیان دی .

معلومات اومسئلي: يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَىٰ نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ (یعنی هغه ورځ دیاد ساتلو ده په کومه ورځ چی ته مومنان سړی اومومنانی ښځی وویني چی د دوی نور به د دوی څخه مخکی او راسته طرف ته وی الخ)

ددی ورځی څخه مراد دقیامت ورځ ده او دا دنور عطاء کولو معامله به په پل صراط باندی دتللو څخه څه لږ مخکی راسی ، ددی تفصیل په یوحدیث کی دی کوم چی دحضرت ابو امامه باهلی ﷺ څخه روایت سوی دی ، ابن کثیر دا په حواله دابن ابی حاتم نقل کړی دی ، حدیث اوږد دی ، په کوم کی چی دا بو امامه ﷺ په دمشق کی په یوه جنازه کی شرکت او دفارغیدو څخه وروسته خلګو ته دمرګ او اخرت دیادولو دپاره پرمرګ اوقبر باندی دحشر څه حالات بیانول ذکر دی ، دهغه دځو جملو ترجمه دا ده چی .

بیابه تاسی دقبرونو څخه میدان دحشر طرف ته منتقل سی په کوم کی چی به مختلف مراحل اومواقف وی یوه مرحله به داسی راسی چی دخدای په حکم به ځینی مخونه سپین او روښانه سی اوځینی مخونه به تورسی ، بیا به یوه مرحله داسی راسی چی په میدان دحشرکی په جمع سوو ټولوخلګوچی مومنان اوکافران ټول به په کی وی یوه سخته تیاره راخپره سی چاته به هیڅ په نظر نه راځی ، ددی څخه وروسته به نور تقسیم سی هر مومن ته به نور ورکول سی (دابن ابی حاتم په بل روایت کی دحضرت عبد الله ابن مسعود ﷺ څخه نقل دی چی په مومنانوکی به دا نور په قدر د دوی دعملونو تقسیم سی ، دچا نور به په

مثل دغر دچا دا دخرما ددرختي په شان، دچا دا دانسان دقامت به برابر وی ، دټولو څخه کم نور دهغه سړی وی ، دکوم چی به صرف په ګوته کی نور وی اوهغه به هم کله روښانه کیږی او کله به مری (ابن کثیر) بیا ابوامامه باهلی ﷺ فرمایی چی منافقانو اوکفارو ته به هیڅ نور ورنه کول سی او فرمایی چی دا واقعه قرآن کریم دیو مثال په عنوان سره په دی آیت کی بیان فرمایلی ده .

أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ .

اوفرمایی چی مومنانوته کوم نور ورکول سی (ددغه حال به ددنیا دنور په شان نه وی چی کوم ځای نور وی نو خوا اوشا ته نور خلګ ورڅخه هم فائده اخلی لکه څنګه چی یو ړوند دبل روغ دسترګو په نظر سره څه نه سی لیدی ، دغه شان دمومنانو ددی نورڅخه به څوك کافر یافاسق فائده نه سی اخیستی (ابن کثیر) دحضرت ابوامامه باهلی ﷺ ددی حدیث څخه معلومه سوه چی په کوم موقف کی دسختی تیاری څخه وروسته دحق تعالی دطرف څخه په مومنانو سړو اومومنانو ښځو نور تقسیم سی نودغه وخت به منافقان اوکافران ددغه نور څخه محرومه سی او هغوی ته به هیڅ قسم نور حاصل نه سی .

مګر طبرانی دحضرت ابن عباس ﷺ څخه یو مرفوع روایت دا نقل کړی چی نبی کریم ﷺ فرمایی چی ، په پل صراط باندی به الله ﷻ هر مومن ته نور ورکړی او هرمنافق ته هم مګرڅه وخت چی پرپل صراط ورسی نو دمنافقانو نور به ختم سی (ابن کثیر)

ددی څخه معلومه سوه چی منافقینو ته به هم په ابتداء کی نور ورکول سی مګر پل صراط ته په رسیدو به دا نور د دوی څخه واخیستل سی ، په هرحال په ابتداء کی دوی ته نور نه وی ورکول سوی یا ورکول سوی وی بیا مړ سوی وی ، دغه وخت به هغوی مومنانو ته درخواست کوی چی لږ ودریږی چی مونږ هم ستاسی دنور څخه څه فائده واخلو، ځکه چی مونږ په دنیا کی هم په لمانځه ، زکوة، حج، جهاد، ټولو شیانو کی ستاسی سره شریك وو، نو دوی ته به ددی درخواست جواب دنامنظوری په شکل کی ورکول سی چی بیان یی مخ ته راځی او دمنافقانو دحال مناسب خودا ده چی اول دوی ته هم دمسلمانانو په شان نور حاصل سی بیا لیری سی څنګه چی هغوی په دنیاکی خدای او رسول ته د دوی کی ورکولو په کوشش کی لګیدلی وه د دوی سره په قیامت کی به هم معامله داسی کول کیږی ، لکه چاته چی ددوکی ورکولو دپاره څه رڼا وښوول سی او بیا مړه کړل سی ، لکه چی د دوی په باره کی دقرآن کریم دا ارشاد دی ، يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ : یعنی منافقان الله ﷻ ته د دوکی ورکولو کوشش کوی اوالله ﷻ دوی ته دوکه ورکونکی دی ، امام بغوی فرمایی چی ددی دوکی څخه دامراد دی چی اول به نور ورکول سی ، مګر عین هغه وخت کله چی دنور ضرورت وی واخیستل به سی او دا به هغه وخت وی کله چی به مومنانو ته هم دا بیره پیښه سی چی هسی نه زمونږ څخه هم نور واخیستل سی ، په دی وجه هغوی به دالله ﷻ څخه دعا کوی چی زمونږ نور تر اخره پوری پوره کړی ، چی ذکر یی په دی آیت کی دی ، يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا، الاية (مظهری)

په مسلم ، احمد ، او دارقطني کې دحضرت جابر بن عبدالله په مرفوع حديث کې هم راغلي دي چې په شروع کې به مومنانو اومنافقانو دواړو ته نور ورکول سي بيا چې پل صراط ته ورسيږي نو دمنافقانو نور به ليرې سي .

او په تفسيرِ قرطبي کې ددې دواړو روايتونو تطبيق داسې بيان سوی دی چې اصل منافقان کوم چې دنبي کريم ﷺ په زمانه کې وه هغوی ته به دشروع څخه دنورو کفارو په شان هيڅ نور حاصل نه سي ، مگر هغه منافقان چې دنبي کريم ﷺ دزماني څخه وروسته په دې امت کې وي ، کومو ته چې دمنافقانو نوم څکه نه سواى ورکول کيدى چې دوحې سلسله په نبي کريم ﷺ باندې ختمه سوې وه او دچاپه باره کې بغير دقطعي وحي څخه دا حکم نه سي لگول کيدى چې هغه په زړه سره مومن نه دی ، صرف دژبې اقرار دی په دې وجه په امت کې چاته داحق نسته چې چاته منافق ووايي، ليکن الله ﷻ خو پوه دی چې دچاپه زړه کې ايمان سته دچاپه زړه کې نسته ، نو په دوی کې چې کوم خلگ دالله ﷻ په علم کې منافقان دي که څه هم په ظاهرکې د دوی منافقت نه دی ښکاره ددغو سره به دا معامله وي چې په شروع کې به دوی ته هم نور ورکول سي وروسته به ورڅخه واخيستل سي .

دا قسم منافقان دامت هغه خلگ دي کوم چې په قرآن او احاديثوکې تحريف کوي اومعنیٰ يې خرابوي او دخپل مطلب موافق يې جوړ وي ﴿نعوذ بالله منه﴾

(په ميدان دحشر کې دنور او تياری اسباب)

دلته په تفسيرِ مظهري کې دقرآن اواحاديثو څخه دحشر دنور اوتياري اسباب هم بيان سوي دي کوم چې دعلمي تحقيقاتو څخه زيات اهم دي ، هغه نقل کوم ﴿شايد چې الله ﷻ زمونږ هم نور نصيب کړي﴾

۱، ابوداود ترمذي دحضرت بريده ؓ څخه اوابن ماجه دحضرت انس ؓ څخه دا مرفوع حديث روايت کړی دی ، نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې ، خوشخبري واوروی هغو خلگو ته چې دشپې په تياره کې مسجد ته ځي ، دقيامت په ورځ دمکمل نور، او ددې مضمون روايتونه دحضرت سهل بن سعد ؓ ، زيدبن حارثه ؓ، ابن عباس ؓ، ابن عمر ؓ، حارثه ابن وهب ؓ، ابو امامه ؓ ، ابو الدرداء ؓ ، ابوسعيد ؓ ابوموسیٰ ؓ ابو هريره ؓ ، حضرت عائشه صديقه ؓ وغيره صحابه کرام ؓ څخه هم منقول دي ﴿مظهري﴾

۲: په مسند احمد اوطبراني کې دحضرت ابن عمر ؓ څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې .

مَنْ حَافَظَ عَلَى الصَّلَوَاتِ كَانَتْ لَهُ نُورًا وَبُرْهَانًا وَنَجَاةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ لَمْ يُحَافِظْ عَلَيْهَا لَمْ يَكُنْ لَهُ نُورًا وَلَا بُرْهَانًا وَلَا نَجَاةً وَكَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ قَارُونَ وَهَامَانَ وَفِرْعَوْنَ.

کوم سړي چې دپنځو لمونځونو محافظت کوی ﴿يعني په خپلو وختونو کې يې سره دادابو پابندي ادا کوي﴾ دده دپاره به دا لمونځ دقيامت په ورځ نور اوبرهان اونجات جوړ سي اوکوم چې په دې محافظت نه کوي ، نه به د دوی دپاره نور وي نه برهان اونه نجات اوهغه به دقارون، هامان اوفرعون سره وي .

۳: اوطبراني دحضرت ابوسعيد ؓ څخه روايت کړی دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې کوم سړي سورة کهف وايي، دقيامت په ورځ به دده دپاره دومره نور وي چې دده دځاى څخه به ترمکې مکرمې

پوری غوړول سوی وی ، او په یوه روایت کی دی چی کوم سړی دجمعی په ورځ سورة کهف وایی ، دقیامت په ورځ به ده دقدمونو څخه ترآسمانه پوری نور ځلیږی .

۴: امام احمد دحضرت ابوهریره ﷺ څخه روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی دقرآن یو آیت هم تلاوت کی ، دا آیت به دقیامت په ورځ دده دپاره نور وی .

۵ : دیلمی دحضرت ابوهریره ﷺ څخه مرفوعًا روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، په ما درود لیږل به په پل صراط باندی دنور سبب جوړیږی .

۶ : طبرانی دحضرت عباده بن صامت ﷺ څخه داحدیث روایت کړی دی ، چی نبی کریم ﷺ دحج احکام بیانول نو ویی فرمایل چی دحج اوعمری داحرام څخه دفارغ کیدو دپاره چی کوم سرخرول کیږی نو ددی څخه چی کوم وریښته پرمځکه لویږی ، هغه به دقیامت په ورځ نور وی .

۷ : په مسندِ بزارکی دحضرت ابن مسعودﷺ څخه مرفوع روایت دی چی په منٰی کی دجمراتو رمی کول به دقیامت په ورځ نور وی .

۸ : طبرانی په سند جید سره دحضرت ابوهریره ﷺ څخه مرفوعًا روایت کړی دی چی دکوم سړی وریښته په حالت داسلام کی سپین سی ، هغه به دده دپاره په قیامت کی نور وی .

۹ : بزار په سندِ جید دحضرت ابوهریره ﷺ څخه مرفوعًا روایت کړی دی چی کوم سړی دالله ﷻ په لاره کی په جهاد کی یو غشی هم گذار کړی ، دده دپاره به په قیامت کی نور وی .

۱۰ : بیهقی په شعب الایمان کی په سند منقطع دحضرت ابن عمرﷺ څخه مرفوعًا روایت کړی دی چی په بازار کی دالله ﷻ ذکر کوونکی ته به دقیامت په ورځ دده دهر ویښته په مقابله کی یو نور حاصلیږی .

۱۱ : طبرانی دحضرت ابوهریره ﷺ څخه مرفوعًا نقل کړی دی چی کوم سړی دیو مسلمان مصیبت اوتکلیف لیری کړی نوالله ﷻ به دهغه دپاره پرپُل صراط باندی دنور دوه شعبی جوړی کړی ، په کوم سره چی به یو جهان روښانه سی چی شمیر یی دالله ﷻ څخه ماسوا بل هیڅوك نه پیژنی .

۱۲ : په بخاری اومسلم کی دحضرت ابن عمر ﷺ څخه اومسلم دحضرت جابرﷺ څخه اوحاکم دحضرت ابوهریره ﷺ څخه اوحضرت ابن عمر ﷺ اوطبرانی دابن زیاد څخه روایت کړی دی ، دی ټولو بیان کړی دی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی ، اِيَّاكُمْ وَالظُّلْمَ فَاِنَّهُ هُوَ الظُّلُمٰتُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ : یعنی تاسی دظلم څخه ډیر ځانونه ساتی ځکه چی ظلم به دقیامت په ورځ تیاره اوتاریکی وی .

(الله ﷻ دی مونږ دتیارو څخه په امان کړی اوخپل کامل نوردی دقیامت په ورځ زمونږ نصیب کړی امین)

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ

(یعنی په هغه ورځ کله چی منافقان سړی اومنافقانی ښځی مومنانوته ووایی چی لږ زمونږ انتظار وکی چی مونږ هم ستاسی دنور څخه فائده واخلو)

قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا : دوی ته به وویل سی چی واپس سی کوم ځای چی دانور تقسیم سوی ود، هلته نور تلاش کړی ، دا خبره یا خو به مومنان د دوی په جواب کی ووایی یابه ملائکی جواب ورکی (لکه چی دابن عباس ﷺ اوقتاده ﷺ څخه دوه قولونه دی)

فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ .
یعنی چی دمومنانو یا ملائکو جواب واوری نومنافقان به هغه ځای ته واپس سی کوم ځای چی نور تقسیم سوی وو ، هلته به هیڅ نه کی پیدا نو بیا به هغه طرف ته راسی دغه وخت به دوی مومنانوته ونه رسیدی سی ، بلکه د دوی او دمومنانو په مینځ کی به دیوال حائل سی چی دهغه دننه طرف ته کوم ځای چی به مومنان وی رحمت وی اوکوم طرف ته چی منافقان وی عذاب به وی .
په روح المعانی کی دابن زید ﷺ قول نقل کړی دی چی دا دیوال به اعراف وی کوم چی به دمومنانو او کفارو په مینځ کی حائل سی او ځینو نورو مفسرینو داعراف ددیوال څخه علاوه بل دیوال مقررکړی دی، اوپه دی دیوال کی چی کومه دروازه جوړه سی یا خو په دی وجه چی په دی لاره باندی به دمومنانو او کفارو په مینځ کی خبری وسی یا چی په دی دروازه مومنان دننه سی نو بیا به بنده سی .
فائده : ددی نور په معامله کی دکفارو هیڅ ذکر نه دی راغلی څکه چی په دوی کی دنور هیڅ احتمال نه وو ، دمنافقانو دنور په باره کی دوه روایتونه راغلل چی داول څخه به دوی ته نور حاصل نه سی یا دحاصلیدو څخه وروسته پرپل صراط باندی دتلو څخه وروسته به ورڅخه مرکړل سی او د دوی او دمومنانو په مینځ کی به یو دیوال حائل کړل سی ، ددی مجموعی څخه دا معلومه سوه چی دپل صراط په ذریعه به دجهنم څخه پوری وتل دا صرف دمومنانو دپاره وی ، کفار اومشرکان به په پل صراط نه سی ورختلی ، هغوی به دجهنم په دروازو جهنم ته وغورځول سی ، او مؤمنان به دپل صراط په لاره باندی تیرسی ، بیا گناهگار مومنان دکومو دپاره چی د دوی دعملونو په سزا کی څو ورځی په جهنم کی پاته کیدل وی ، هغوی به ددی پل څخه ولوېږی جهنم ته به ورسیږی ، باقی مومنان به صحیح سالم تیرسی اوجنت ته به داخل سی (شاه عبدالقادر دهلوی ددی داوضاحت کړی دی او په در منثورکی چی څه دی هغه ددی تائید کوی) والله تعالی اعلم،

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ .
یعنی آیا اوس هم وخت نه دی راغلی دایماندارو دپاره چی د دوی زړونه دالله ﷻ دذکر دپاره عاجزی وکی او نرم سی او ددی قرآن کریم دپاره کوم چی په دوی نازل سو .
دخشوع قلب څخه مراد دزړه نرمیدل او وعظ او نصیحت قبلول او دهغه اطاعت کول دی (ابن کثیر) دقرآن دپاره خشوع دا دی چی دده داحکامو، اوامرو اونواهیو دمکمل اطاعت دپاره تیارسی اوپه دی په عمل کولو کی څه سستی اوکمزوری ونه کړی (روح المعانی)
داعتاب اوخبرداری مومنانوته دی ، دحضرت عبدالله ابن مسعودؓ څخه روایت دی ، چی الله ﷻ دځینو مومنانو په زړونو کی دعمل په اعتبار سره څه سستی معلومه کړه ، په دی دا ایت نازل سو، (ابن کثیر)
امام اعمش ﷫ فرمایی چی مدینی منوری ته درسیدوڅخه وروسته اصحابوؓ ته څه معاشی سهولتونه او ارام حاصل سو ، نو په ځینو حضراتو کی دعمل جد اوجهد کوم چی د دوی عادت وو په هغه کی څه کمی اوسستی راغله ، په دی دا ایت نازل سو (روح المعانی)
دحضرت ابن عباسؓ په مذکوره روایت کی دا هم ده چی دا دعتاب آیت دقرآن دنزول څخه دریالس کاله

وروسته نازل سو (رواه عنه ابن ابی حاتم)
او په صحیح مسلم کی دحضرت ابن مسعود ﷺ روایت دی چی زمونږ داسلام راوړو څخه څلورکاله وروسته ددی آیت په ذریعه په مونږ عتاب او خبرداروَل نازل سو (والله تعالی اعلم)
په هرحال حاصل ددی عتاب اوخبرداروَلو، مومنانو لره دمکملی خشوع اوعمل صالح دپاره دمستعد اوسیدو تعلیم دی او دزړه په خشوع باندی دټولو عملونو مدار دی.
دحضرت شداد بن اوس ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایی چی دټولوڅخه اول چی کوم شی دخلکو څخه پورته کول کیږی هغه خشوع ده (ابن کثیر)

(آیاهرمومن صدیق اوشهید دی ؟)

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصِّدِّيْقُوْنَ وَالشُّهَدَآءُ :
ددی آیت څخه معلومه سوه چی صدیق اوشهید هرمومن ته ویل کیږی اوحضرت قتاده اوعمرو بن میمون ددی آیت په بنافرمایی چی هرهغه سړی کوم چی په الله ﷻ او دهغه په رسول ایمان راوړی هغه صدیق اوشهید دی.
ابن جریر رحمه الله دحضرت براء بن عازب ﷺ څخه روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی، مُؤْمِنُوْا اُمَّتِیْ شُهَدَآءُ یعنی زمادامت ټول مومنان شهدآء دی او ددی په دلیل کی یی دا ایت ذکر سوی تلاوت وفرمایی.
ابن ابی حاتم دحضرت ابوهریره ﷺ څخه روایت کوی چی یوه ورځ د دوی سره څه اصحاب حضرات جمع وه ، دوی وفرمایل ، کُلُّکُمْ صِدِّیْقٌ وَّشَهِیْدٌ : یعنی په تاسی کی هر یو صدیق اوشهیدهم دی ، خلگو په تعجب سره وویل چی ابوهریره ﷺ! دا تاسی څه وایاست ؟ نو حضرت ابوهریره وفرمایل ، چی که زما په خبره یقین نه کوی نو دقرآن دا ایت ووایاست، وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصِّدِّيْقُوْنَ وَالشُّهَدَآءُ لیکن دقرآن کریم دیوبل آیت څخه په ظاهره دامستفاد کیږی چی صدیق او شهید هرمومن نه دی ، بلکه دمومنانو څخه دیوی اعلی طبقی خلگوته صدیق اوشهید ویل کیږی ، آیت دا دی ، فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ : ځکه چی په دی آیت کی دانبیاوو سره دعامو مومنانو دری طبقی په خصوصیت سره ذکر سوی دی ، صدیقان ، شهداء اوصالحان ، او ددی څخه ظاهره دا ده چی ددی درو سره وو په مفهوم اومصداق کی فرق دی ، کنی ددی درو سره وو دجلاجلا ذکرکولو ضرورت نه وو، په دی وجه ځینی حضرات فرمایی چی صدیقین اوشهداء خوپه اصل کی دمومنانو مخصوص (داعلی طبقی) خلک دی کوم چی داعلی لوړو صفتونو حامل دی ، دلته ټولو مومنانوته دصدیق اوشهید فرمایلو مطلب دا دی چی هر یو مومن هم په یو حیثیت سره دصدیق اوشهید په حکم کی دی او د دوی په زمره کی پیوست ګڼل کیږی.

اوپه روح المعانی کی دی چی مناسبه دا ده چی په دی آیت کی د، اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا څخه مراد هغه مومن واخیستل سی ، کوم چی کامل ایمان لری اوطاعاتو پابند وی او نه هغه مومن کوم چی په شهواتو او غفلت کی ډوب وی ، هغه ته صدیق او شهید نه ویل کیږی.
ددی تائید دهغه حدیث څخه کیږی په کوم کی چی نبی کریم ﷺ فرمایی ، اَللَّعَّانُوْنَ لَايَكُوْنُوْنَ شُهَدَآءَ : یعنی

په خلکو لعنت کوونکی به په شهداوو کی شامل نه وی او حضرت فاروق اعظم ﷺ یو وار خلکو ته وفرمایل چی ، تاسی لره څه سوی دی چی تاسی وینی چی یو سړی دخلکو عزت او ابرو مجروح کوی او تاسی دی نه منع کوی نه یی څه بد ګنی ، دی حضراتو عرض وکی چی مونږ دهغه دبدزبانی څخه بیریږو چی که مونږ څه ووایو نو هغه به زمونږ په ابرو او عزت هم حمله وکی ، حضرت فاروق اعظم ﷺ وفرمایل چی که دا خبره وی نو تاسی خلګ شهداء کیدی نه سی .

ابن اثیر رحمه الله دا روایت نقل کی او ددی مطلب یی دا وښووی چی داسی مداهنت کوونکی په هغو شهداوو کی شامل نه وی کوم چی دقیامت په ورځ دتیرو انبیاؤ دامتونو په مقابله کی شاهدی ورکوی (روح)

په تفسیر مظهری کی دی چی په دی آیت کی ذَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا څخه مراد صرف هغه حضرات دی کوم چی دنبی کریم ﷺ په عهد مبارک کی ایمان راوړی او د دوی په صحبت سره مشرف سول .

او په آیت کی لفظ د هُمُ الصِّدِّیْقُوْنَ چی کوم کلمه دحصر ده دا پردی دلالت کوی چی صدیقیت په صحابه کرامو ﷺ کی منحصر دی ، حضرت مجدد الف ثانی فرمایی چی صحابه کرام ﷺ ټول دنبوت دکمالاتو حامل وه ، کوم سړی چی یو وار نبی کریم ﷺ دایمان سره ولیدی هغوی دنبوت په کمالاتو کی مستغرق سول ، والله سبحانه وتعالی اعلم

اِعْلَمُوْٓا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ وَّزِيْنَةٌ وَّ

پوهه سی چی ددنیا ژوند لوبی او تماشی او زینت دی

تَفَاخُرٌۢ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ ؕ كَمَثَلِ غَيْثٍ

او تفاخر دی ستاسی په مینځ کی او زیاتوالی دی په مالونو او اولاد کی ، لکه باران چی

اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهٗ ثُمَّ يَهِيْجُ فَتَرٰىهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُوْنُ حُطٰمًا ؕ

خوشحالوی زمینداران سبزه کیدل ددی بیاترو تازه سی بیا ته وینی چی ژړ سی بیا سی ذره ذره

وَفِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ۙ وَّمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌ ؕ وَ

او په آخرت کی سخت عذاب دی او معافی هم ده دالله دطرف څخه او رضامندی ، او

مَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُوْرِ ﴿۲۰﴾ سَابِقُوْٓا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِّنْ

نه دی ژوند ددنیا مګر صرف سامان د دوکی دی ، منډی وهی دخپل رب دمغفرت طرف ته

رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ۙ اُعِدَّتْ

او جنت ته چی پلنوالی یی داسمان او مځکی هومره ، تیار سوی دی

لِلَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ؕ ذٰلِكَ فَضۡلُ اللّٰهِ یُؤۡتِیۡهِ مَنۡ یَّشَآءُ ؕ

دهغوی دپاره چې ایمان را وړی په الله او دهغه په رسولانو دا فضل دالله ﷻ دی چې ورکوی یې هغه چاته

وَاللّٰهُ ذُو الۡفَضۡلِ الۡعَظِیۡمِ ﴿۲۱﴾

چې وغواړی ، او دالله ﷻ فضل لوی دی .

لنډتفسیر: تاسی ښه پوه سی چې (داخرت په مقابله کې) ددنیا ژوند (هیڅکله دمشغول کیدو شی نه دی ځکه چې) دا محض لهو لعب او (یوظاهری) زینت اوپه خپل مینځ کې په یوبل فخرکول (په قوت ښائست او دنیوی هنر اوکمال کې) اوپه مالونو اواولادکې دیوبل څخه ځان زیات ښوول (یعنی ددنیا مقصودونه دا دی چې په کوچنیوالی کې دلهو اولعب غلبه وی اوپه ځوانی کې دزینت اودفخر اوپه زوړوالی کې دمال دولت آل اولاد زیاتول اوشمیرل او دا ټول فانی مقصدونه دی اومحض خواب اوخیال دی چې مثال یې داسی دی) لکه چې باران (وسی) چې په دی سره پیداوار (فصل ښه سی) زمیندار په خوشحاله کیږی بیا دغه (فصل) وچ سی ، نو هغه ته زړ سوی وینی ، بیاهغه ذره ذره سی (دغه شان ددنیا شو ورځی بهاردی ، بیا زوال اوزائله کیدل، داخو ددنیا حالت سو) اواخرت (داسی دی چې په دی) کی (دوه شیان دی یوخو دکفارو دپاره) سخت عذاب دی او (دوهم دایماندارو دپاره) دخدای دطرف څخه مغفرت اورضا مندی ده (او دا دواړه باقی دی ، نواخرت خوباقی دی) او ددنیاژوند محض (فانی دی لکه چې فرض که یو) ددوکی اسباب دی (او ددی تفسیر په ال عمران کی تقریباً په اخرکی تیرسوی دی ، نوکله چې متاع ددنیا فانی اوداخرت باقی دی کوم چې دایمان په دولت نصیب کیږی نوتاسی ته په کار دی چې) تاسی دخپل پروردگار طرف ته منډی وهی او (دارنګه) داسی دجنت طرف ته چې پراخوالی یې دآسمان اومځکی د پراخوالی هومره دی (یعنی ددی څخه کم خونه دی دکموالی نفی ده او دزیاتوالی نفی نسته او) هغه دهغو خلکو دپاره تیار سوی دی کوم چې په الله ﷻ او دهغه په رسولانو ایمان لری (او) دا (مغفرت اورضوان دالله ﷻ فضل دی ، هغه خپل فضل چا ته چې غواړی ورکوی اوالله ﷻ لوی فضل والا دی (په دی کی اشاره ده چې په خپلو عملونو ځوك مغرورنه سی او په خپلو عملونو دجنت دمستحق کیدو مدعی نه وی دامحض فضل دی چې مداریې زمونږ پرمشیت دی ، مګر مونږ په خپل رحمت سره ددی عملونو دکوونکو سره خپل مشیت متعلق کی ، که چیری مونږ غوښتلی نو مشیت به مو نه ورسره متعلق کولی چې ، اَلۡقُدۡرَةُ تَتَعَلَّقُ بِالضِّدَّیۡنِ)

معلومات اومسئلې: په تیرو آیتونوکی دجنتیانو او دوزخیانو حال بیان سوی وو کوم چې به په اخرت کی پیښیږی او دائمی به وی او داخرت دنعمتونو څخه محرومی اوپه عذاب کی داخته کیدو لوی سبب دانسان دپاره ددنیا فانی لذتونه اوپه دی کی مشغوله کیدل داخرت څخه غفلت کیدل دی ، په دی وجه په دی ایتونوکی ددنیا فانی اوبی اعتماده کیدل بیان سوی دی .

دعمر دابتداء څخه تر اخره پوری چې څه په دنیاکی کیږی اوپه کوموکی چې دنیادار منهمك اومشغوله

اوپه دی خوشحاله وی دهغه بیان په ترتیب سره دا دی چی ددنیا دژوند خلاصه په ترتیب یوځوشیان اوځو حالات دی ، اول لعب بیا لهو بیا زینت بیا تفاخر بیا دمال او اولاد په کثرت باندی ناز اوفخر .

لعب هغه لوبی دی په کوم کی چی مطلق څه فائده پیش نظرنه وی لکه دډیرو کوچنیانو بچیانو حرکتونه اولهوهغه لوبی دی چی اصل مقصدخویی تفریح اوزړه مشغولول او دوخت تیرولو مشغله وی، په ضمنی طورڅه ورزش یابله فائده هم په دی کی حاصلیدی سی، لکه دلویو بچیانو لوبی، بال، لامبو وهل یانښانه بازی وغیره اوپه حدیث کی دنښانه بازی اولامبو وهلو مشق ته ښه لوبه ویلی ده ، زینت دبدن اوکپړو وغیره معروف دی ، هرانسان ددی دورڅخه تیریږی چی دعمر بالکل ابتدایی حصه خویی بالکل په لعب کی تیره سی ددی څخه ورروسته لهو شروع سی ، ددی څخه دده سره دخپل تن بدن اوکپړو دښائست فکر سی ، ددی څخه ورروسته دهمزولو او هم عمرو څخه دمخ ته کیدو او پر دوی دفخر کولو داعیه پیدا سی .

اوپه انسان چی څومره دوورونه په دی ترتیب سراه راځی ، که فکر وکی نوپه هردورکی دی په خپل دی حال باندی قانع اودا دټولو څخه ښه ګڼی کله چی دیو دور څخه بل دورته منتقل کیږی نو دتیرو دورو کمزوری اوخطا والی ورته رامخ ته کیږی ، بچیان چی په ابتدایی دورکی کومی لوبی دخپل ژوند سرمایه اودټولو څخه لوی دولت ګڼی که څوك یی دده څخه اخلی نوده ته داسی صدمه رسیږی لکه چی دلوی سړی څخه مال اسباب اوکوټه بنګله واخیستل سی، لیکن ددی دور څخه چی مخ ته تیرسی، ده ته حقیقت معلوم سی چی کوم شیان مونږ هغه وخت دژوند مقصد جوړ کړی وه ، هغه هیڅ نه وه ټول خرافات وه ، په کوچینوالی کی په لعب بیا په لهوکی مشغوله وو په ځوانی کی دزینت اوتفاخر مشغله یومقصد جوړ سوی وو چی زوړ سو نو اوس مشغله دتکاثر فی الاموال اواولاد جوړه سوه چی دخپل مال دولت په شمیر او د اولاد اونسل په زیاتوالی خوشحالی کوی ، دغه شماری اوحسابوی ، مګر لکه څنګه چی په ځوانی کی ورته دکوچنیوالی حرکتونه خطا معلومیدل چی زوروالی ته ورسیدی ، دځوانی حرکتونه ورته خطا اوناقابل التفات په نظر ورغلل اوس یی اخری منزل زوروالی دی ، په دی کی دمال پریمانی او د اولاد کثرت اوقوت او د دوی په جاه اومنصب باندی فخر دژوند سرمایه اوعظیم مقصود جوړسی ، قرآن کریم وایی چی دا حال هم دتیریدو دی او فانی دی ، راتلونکی دور دبرزخ بیا دقیامت دی ، دهغه فکر کوه چی اصل هغه دی ، قرآن کریم په دی ترتیب سره ددی ټولو دنیوی مشغلو او مقصدونو زائل کیدل ناقص اوناقابل اعتماد کیدل ، بیان کړل او بیایی مخ ته دا دیوفصل په مثال سره واضحه کړه .

كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا : دغیث معنی باران دی او لفظ دکفار کوم چی دمومنانوپه مقابله کی راځی ، دهغه معنی خومعروفه اومشهوره ده ، ددی یوه بله لغوی معنی دکښتکارهم راځی ، په دی آیت کی ځینو حضراتو دامعنی مراد کړی ده اومطلب دآیت یی دا مقررکړی دی چی لکه څنګه چی په باران سره فصل اوقسم قسم بوټی زرغونیږی اوکله چی هغه تر اوتازه سی نو زمینداران په هغه خوشحالیږی اوځینو نورو حضراتو مفسرینو لفظ دکفار دلته هم په معروفه معنی کی اخیستی دی ، چی کافران خلګ په دی سره خوشحالیږی ، په دی چی کوم دا اشکال دی چی دفصل په تر

اوتازه لیدلوسره خوشحالیدل خودکافرانو سره مخصوص نه دی مسلمانان هم په دی سره خوشحاله کیږی ، ددی جواب مفسرینو حضراتو دا ورکړی دی چی دمومن په خوشحالی او دکافرپه خوشحالی کی لوی فرق دی ، مومن خوشحالیږی نو فکر یی دحق تعالی طرف ته راګرځی ، هغه یقین کوی چی دا هرڅه دهغه قدرت ، حکمت او رحمت دی ، هغه دا شی دژوند مقصد نه جوړ وی بیا ددی خوشحالی سره ده ته داخرت فکر هم هر وخت لګیدلی وی ، په دی وجه کوم مومن چی دایمان تقاضا پوره کوی ، ددنیا دلوی څخه په لوی دولت باندی هم هغه داسی خوشحاله اومستیږی نه ، لکه چی کافر وی ، په دی وجه دلته دخوشحالی داظهار کفارو ته نسبت دی .

مخ ته ددی مثال خلاصه دا ده چی دا فصل اونور بوټی ګلونه کله چی تر اوتازه سی نو ټول لیدونکی خصوصًا کفار ډیر خوشحاله اومشغول په نظر سره راځی مګر اخر بیا دهغه وچیدل شروع سی اول ژړ مراوی سی، بیا بالکل وچ سی ذره ذره سی ، دا مثال دانسان دی چی په شروع کی تر اوتازه ښائسته اوخوبصورته وی ، دکوچنیوالی څخه تر ځوانیدو پوری مرحلی ، په دی حال کی طی کوی ، مګر اخر زوړوالی راسی په کوم کی چی کرار کرار دبدن تازګی اوحسن اوجمال ټول ختم سی او اخر مړسی خاوری سی ، ددنیا دبی ثباتی اوزوال پذیر کیدو دبیان فرمایلو څخه وروسته بیا داصل مقصود داخرت دفکر طرف ته دتوجه راګرځولو ذکر فرمایی .

وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ : یعنی په اخرت کی به انسان ته ددی دوه حالتونو څخه یوحالت خامخا راسی ، یو حال دکفارو دی د دوی دپاره سخت عذاب دی ، دوهم حال دمومنانو دی ، د دوی دپاره دالله ﷻ دطرف څخه مغفرت او رحمت دی .

دلته دعذاب ذکر اول وسو ځکه چی په دنیاکی مست اومغرور کیدل کوم چی په اولو ایتونوکی ذکر دی ددی نتیجه هم سخت عذاب دی او دسخت عذاب په مقابله کی یی دوه شیان ارشاد وفرمایل، مغفرت او رضوان، په کوم کی چی اشاره ده چی دګناهونو اوخطاګانو معافی یونعمت دی چی په نتیجه کی یی بنده دعذاب څخه خلاصیږی ، مګر دلته صرف دومره نه ده بلکه دعذاب څخه خلاص سی ، بیا دجنت په دائمی نعمتونو سره هم سر فرازه سی ، چی سبب یی رضوان یعنی دحق تعالی خوشحالی ده .

ددی څخه وروسته یی ددنیا حقیقت په دی لنډو الفاظوکی بیان کی .

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ : یعنی په دی ټولو خبرو دپوهیدلو او لیدلو څخه وروسته دیوهوښیار اوبصیر انسان دپاره ددی څخه ماسوا بله نتیجه ددنیا په باره کی نه سی پاته کیدی چی دا یوه د دوکی سرمایه ده اصلی سرمایه نه ده کوم چی دسختی په وخت کی په کار راسی ، بیا داخرت ثواب اوعذاب او ددنیا دبی ثباتی دبیانولو لازمی اثر دا په کار وو چی انسان ددنیاپه لذتونو کی مشغوله نه سی او داخرت دنعمتونو فکر زیات کوی ، ددی بیان په راتلونکو ایتونوکی داسی راغی .

سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ : یعنی مخ ته کیږی دخپل رب مغفرت او دده جنت طرف ته دکوم پلنوالی چی دآسمان اومځکی دپلنوالی برابر دی .

دمسابقت کولو څخه مراد دا هم کیدی سی ، چی په عمر او صحت او قدرت هیڅ باور نسته په نیکو

عملونو کی سُستی او بی ثباتی مه کوی ، هسی نه چی بیاخه ناروغی یاعذر راسی او تاسی ددی کار قابل پری نږدی یامرگ راسی نو مطلب دمسابقت دا دی چی دعجز او ضعف اومرگ څخه مسابقت کوی چی ددی دراتلو څخه اول اول دداسی عملونو ذخیره جمع کړی کومه چی جنت ته درسولو ذریعه جوړه سی.
او دمسابقت معنیٰ دا هم کیدی سی چی په نیکو عملونوکی دنورو څخه دمخ ته کیدو کوشش کوی ، لکه چی حضرت علی ﷺ په خپلو نصیحتونوکی فرمایی چی ، تاسی جماتونو ته دټولو څخه مخ ته تلونکی او دټولوڅخه په اخر کی وتونکی جوړ سی ، حضرت ابن مسعود ﷺ فرمایی چی ، دجهادپه صفونوکی په اولنی صف کی د دریدو دپاره مخ ته کیږی ، حضرت انس ﷺ فرمایی چی دجمات په لمانځه کی اول تکبیر ته دحاضریدو کوشش کوی (روح)
دجنت په تعریف کی فرمایی چی ددی پلنوالی به دآسمان اومځکی برابر وی ، په سورة الِ عمران کی هم ددی مضمون آیت اول تیرسوی دی ، په هغه کی لفظ دسمٰوٰت په جمع سره راغلی دی ، ددی څخه معلومه سوه چی دآسمان څخه مراد اووه آسمانونه دی اومعنیٰ دا ده چی داوو آسمانونو اومځکو پراخوالی یوځای جمع کړه ، نو دغه به دجنت پراخوالی وی او داخو ظاهره ده چی اوږدوالی خو دهرشی ددی دپلنوالی څخه زیات وی ، ددی څخه ثابته سوه چی دجنت پراخوالی داوو آسمانونو اومځکی دپراخوالی څخه زیات دی اولفظ دعرض کله چی مطلق دفراخی په معنیٰ کی استعمالیږی ، په دی کی داوږدوالی مقابله مقصود نه وی ، په دواړو صورتونوکی دجنت دعظیم الشان وسعت بیان وسو.
ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَاۗءُ ۚ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ : ددی څخه په مخکی آیت کی جنت او ددی دنعمتونو دپاره دمسابقت اوکوشش حکم وو ، په دی سره چاته داخیال پیداکیدی سو چی جنت او ددی لازوال نعمتونه زمونږ دعمل ثمره او زمونږ عمل ددغو دپاره کافی دی ، په دی آیت کی الله ﷻ دا ارشاد وفرمایی چی ستاسی عملونه دجنت دپاره کافی علتونه نه دی په کوموباندی چی دجنت ورکول مرتب کیدل لازمی وی ، دانسان دټول عمر عملونه خودهغونعمتونوبدله هم نه سی کیدی کوم چی ده ته په دنیا کی حاصلیږی ، زمونږ دا عملونه دجنت دلازوال نعمتونو قیمت نه سی جوړیدی ، په جنت کی چی څوك هم دا خلیږی ، هغه به دالله ﷻ په فضل او احسان سره به داخلیږی ، لکه چی په صحیحینوکی دحضرت ابو هریره ﷺ څخه په مرفوع حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایی چی په تاسی کی هیچا ته یوازی دده عمل نجات نه سی ورکولی اصحابو ﷺ عرض وکی چی ایاتاسی ته هم ؟ نبی کریم ﷺ وفرمایل چی هو ! زه هم په خپل عمل سره جنت ته نه سم حاصلولی ، بغیر ددی چی دالله ﷻ فضل او رحمت وسی (مظهری)

مَاۤ اَصَابَ مِنْ مُّصِیْبَةٍ فِی الْاَرْضِ وَلَا فِیْۤ اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِیْ كِتٰبٍ
هیڅ آفت نه راځی په ملك کی او نه ستاسی په ځانونو کوم چی لیکلی نه وی

مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّبْرَاَهَا ؕ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَی اللّٰهِ یَسِیْرٌ ۚۖ لِّكَیْلَا تَاْسَوْا عَلٰی مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوْا
په کتاب کی مخکی ددې څخه چی پیدا کی مونږ هغه په دنیا کی بیشکه دا الله ته اسانه ده ، چی تاسی غم ونه

کړی په هغه چی په لاس درنه سی او غرور ونه کړی ،

بِمَآ اٰتٰىكُمْ ۗ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرِ ۙ ﴿۲۳﴾ الَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ

په هغه چی درکړل سی او الله ﷻ نه خوښوی تکبر کوونکی فخرکوونکی ، هغه چی په خپله بخل کوی

وَيَأْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ ۗ وَمَنْ يَّتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ﴿۲۴﴾

او حکم کوی خلقو ته په بخل سره ، او څوک چی مخ اړوی نو بیشکه چی الله بی حاجته صفت کړل سوی دی

لنډتفسير: يو مصيبت نه په دنياکی راځی اونه خاص ستاسی په نفسونوکی ، مگر دغه (ټول) په يوه کتاب (يعنی په لوح محفوظ کی) ليکل سوی دی ، مخ ته ددی څخه چی مونږ روحونه پيداکو (يعنی ټول مصيبتونه خارجی وی ياداخلی دغه ټول مقدردی او) دا دالله ﷻ په نزد اسانه کار دی (چی دواقع کيدو څخه يی مخکی وليکله ځکه چی هغه ته علم غيب حاصل دی اومونږ دا خبره په دی وجه وښووله) چی کوم شی تاسی ته حاصل نه سی (تندرستی يامال يا اولاد) نو تاسی په دی باندی (دومره) غم ونه کی (کوم چی دالله ﷻ په رضا طلب کولو اوداخرت په کارونوکی ډمشغول کيدو څخه خنډ جوړ سی او دطبعی تکليف څه باك نسته) اوچی کوم شی تاسی ته درکول سی (دهغه په نسبت هم داوګڼئ چی خدای ﷻ په خپل فضل اوکرم سره ددی راکول خوښ کړی وه اوهغه راکړی دی) په هغه لويی ونه کی (ځکه چی لويی کول خو په هغه شی وی چی استحقاق يی ذاتی وی اوکله چی دبل په مشيت اوحکم سره يوشی حاصل سـ ی دی په هغه دلويی کولوڅه حق دی) او (مخ ته په دی لويی کولوباندی وعيد دی چی) الله ﷻ لوی کوونکی ، فخر کوونکی نه خوښوی (داختيال يعنی لويی کولو لفظ اکثره په اندرونی فضائلو باندی دلويی کولو دپاره اوفخر اکثره په خارجی اشياوو مال مرتبه وغيره باندی دلويی کولو دپاره مستعمل کيږی ، مخ ته دبخل مذمت دی چی) څوك چی داسی وی چی (دنيا دمحبت په وجه سره) په خپله هم (دخدای په نزد په پسنديده حقونوکی دصرف کولو څخه) بخل کوی (که څه هم په خپلو خواهشاتو اوګناهونوکی هرڅومره اسراف کوی) او (ددی ګناه هم مرتکب کيږی چی) نورو خلګوته هم دبخل ښودنه کوی (دالَّذِيْنَ الخ څخه کوم چی په ترکيب کی بدل دی ، دا مقصود نه دی ، چی وعيدګويا ددی کارونو دمجموعی سره متعلق دی ، ځکه چی ظاهره ده چی په هر بدخصلت باندی وعيددی ، بلکه اشاره دی طرف ته ده چی ددنيا محبت داسی دی په کوم سره چی اکثره بدخصلتونه جمع کيږی ، اختيال اوافتخار هم اوبخل هم او داسی نور) او (دا ددنيا محبت کله چی څوك دحق څخه روی ګردانی ته رسوی چی دهغه په حق کی داعذاب دی چی) کوم سړی چی (دحق دين څخه چی يوه فرعه يی دخدای په لاره کی خرڅ کول دی) مخ واړوی نو الله ﷻ (ته هيڅ نقصان نسته ځکه چی هغه دټولو دعبادت اومالونو څخه) بی نيازه دی (او په خپل ذات وصفاتوکی کامل او) لائق دثناء دی .

معلومات اومسئلي : ددنيا دوه شيان انسان ته دالله ﷻ ديادو او داخرت دفکر څخه غافله کوونکی دی ، يو راحت اوعيش چی انسان په کی اخته سی نو الله ﷻ يی هير سی ، ددی څخه دځان ساتلو هدايت په

تیرو آیتونوکی راغلی دی دوهم شی مصیبت او غم دی ، په دی کی په اخته کیدو باندی هم ځینی وخت انسان مایوسه سی او دخدای ﷻ دیادو څخه غافله سی ، په دی ذکر سوو آیتونوکی ددی بیان دی .

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا : یعنی کوم یو مصیبت چی په تاسی په مځکه کی یاپه خپلو ځانونوکی واقع کیږی ، دغه ټول مونږ په کتاب یعنی لوح محفوظ کی دمخلوقاتو دپیدا کیدو څخه مخکی لیکلی وه ، دمځکی دمصیبت څخه مراد قحط ، زلزله په فصل اوباغ کی نقصان ، په تجارت کی تاوان ، دمال دولت ضائع کیدل دخپلوانو دوستانو مرګ ټول په کی دا خل دی او دخپلو ځانونو په مصیبت کی هر قسم مرضونه او زخم اوګوذار وغیره شامل دی .

لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ مطلب ددی آیت دا دی چی په دنیاکی څه مصیبت یاراحت خوشحالی یاغم انسان ته پیښیږی هغه ټول الله ﷻ په لوح محفوظ کی دانسان دپیدا کیدو څخه مخکی لیکلی دی ددی اطلاع تاسی ته ځکه درکول سوه چی تاسی ددنیا ښو او بدو حالاتو ته زیات فکر ونه کی نه ددی ځای تکلیف اومصیبت یا نقصان او فقدان دڅه زیات حسرت اوافسوس کولو شی دی او نه ددی ځای راحت اوعیش یامال متاع دومره زیات دخوشحالی اومستیدو شی دی چی په کی مشغول سی او دالله ﷻ دیادو څخه غافله سی .

حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمایی چی هرانسان په طبعی طورپه ځینو شیانو خوشحاله کیږی اوپه ځینو غمجن کیږی ، لیکن په کار دا ده چی چاته څه مصیبت پیښ سی هغه په هغه صبر وکی او داخرت اجر او ثواب وګټی ، او چاته چی راحت او خوشحالی ورپیښه سی ، هغه په هغه شکر ګذارسی او اجر او ثواب حاصل کړی (رواه حاکم وصححه) (از روح المعانی)

په ورپسی آیت کی یی په راحت اوارام یامال دولت باندی دلویی کوونکو اوفخر کوونکو مذمت بیان کړی دی ، وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ یعنی الله ﷻ نه خوښوی لویی کوونکی اوفخر کوونکی ، او ظاهره ده چی څوك نه خوښوی ، دهغه سره بغض اونفرت هم لری ، مطلب دا دی چی ددنیا په نعمتونو لویی کوونکی اوفخر کوونکی دالله ﷻ په نزد مبغوض دی ، مګر په نه خوښولو سره یی ورڅخه تعبیر وکی شاید اشاره دی طرف ته وی چی دعقلمند عاقبت او انجام ته فکر کوونکی انسان دا فرض دی چی هغه په خپل هرکار کی ددی فکر کوی چی هغه دالله ﷻ په نزد دخوښی دی که دناخوښی ، په دی وجه یی دلته دناخوښه کیدو ذکر وفرمایی .

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ

مونږ لیږلی دی خپل　رسولان　دښکاره نښو سره او نازل کړی مودی د دوی سره کتاب

وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۚ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ

او ترازو چی خلق قائم سی　په انصاف باندی　، او مونږ نازله کړی ده اوسپنه چی په دی کی

شَدِيدٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ وَرُسُلَهٗ بِالْغَيْبِ

سخت جنگ دی اوفائدی دی په کی دخلقو او چی معلوم کړی الله چی څوك مدد کوی دهغه اودهغه درسولانو

إِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿۲۵﴾

په نالیدلی، بیشکه الله زور اوړ دی زبردست.

لنډتفسیر: مونږ (ددی اصلاح اخرت دپاره) خپلو پیغمبرانو ته ښکاره احکام ورکړل ومولیږل اومونږ د دوی سره کتاب او (په دی کتاب کی خاصکر) دانصاف کولو (حکم چی تعلق یی دحقوق العباد سره دی) نازل کی چی خلک (په حقوق الله اوحقوق العبادکی) په اعتدال باندی قائم پاته سی (په دی کی ټول شریعت راغی کوم چی معتدل یعنی دافراط اوتفریط په مینځ کی دی) اومونږ اوسپنه پیدا کړي ده چی په دی کی سخت هیبت دی (چی ددی په ذریعه دعالم انتظام وی چی دبیری څخه دیری بی انتظامی بندیږی) او (ددی څخه علاوه) دخلکو نوری هم قسم قسم فائدی دی (چنانچی اکثره دکار شیان داوسپنی څخه جوړیږی) او (په دی وجه مو اوسپنه پیدا کړه) چی الله ﷻ (په ظاهری طورسره) معلوم کړی چی بغیر (دخدای پاك) دلیدو څخه دهغه او دهغه درسولانو (یعنی په دین کی) څوك مدد کوی (ځکه چی په جهاد کی هم په کار راځی نو دا هم اخروی نفع سوه او دجهاد حکم په دی وجه نه دی چی دالله ﷻ ورته حاجت دی ځکه چی) الله ﷻ (په خپله) قوی زبردست دی (بلکه ستاسی دثواب دپاره دی)

معلومات اومسئلی

(دآسمانی کتابونو او دانبیاء ؑ دلیږلو اصل مقصد دخلکو په عدل او انصاف قائم ساتل دی)

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ.

دلفظ دبینٰت لغوی معنٰی واضح اوښکاره شی دی، ددی څخه دا هم مرادکیدی سی چی واضح احکام وی، لکه په لنډتفسیرکی داترجمه سوي ده او دا هم کیدی سی چی ددی څخه معجزات او په نبوت او رسالت باندی واضح دلیلونه مراد وی (لکه ابن کثیر، اوابن حبان یی داسی تفسیر کړی دی) او دبینٰت څخه وروسته په وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ: کی دکتاب نازلولوجلا ذکرپه ظاهره ددی تفسیر تائید کوی، چی دبینٰت څخه مراد معجزی اودلیلونه وی اوداحکامو دتفصیل دپاره یی دکتاب نازلولو ذکر وفرمایی.

دکتاب سره دیوبل شی دمیزان نازلولو هم ذکردی، میزان په اصل کی هغه آلی ته ویل کیږی په کوم سره چی دیوشي وزن کول کیږی چی عام صورت یی دَ، تلی، دی او درواجی تلی څخه علاوه دمختلفو شیانو دوزن کولو دپاره چی کوم مختلف قسم الات ایجادیږی، دغه هم دمیزان (تلی) په مفهوم کی داخل دی لکه نن صباچی دهوا، رڼا وغیره ناپ کولو الات دی، په دی آیت کی دکتاب په شان دمیزان دپاره هم دنازلولو ذکر فرمایلی دی، دکتاب دآسمان څخه نازلیدل او دملائکو په ذریعه پیغمبر ته رسیدل خو معلوم اومعروف دی، دمیزان نازلولو څه مطلب دی؟ ددی متعلق په روح المعانی مظهری وغیره کی دی چی دمیزان نازلولو څخه مراد دهغو احکامو نزول دی کوم چی دمیزان استعمالولو اوانصاف کولو په

حقله نازل سوه، اوقرطبي فرمايي چي په اصل کي نازل سوي خوکتاب دی، دتلي ايجاد کول اووضع کول يی ددی سره لګولی دی لکه چي دعربو په کلام کي ددی نظائر موجود دی ، نوګويا مفهوم دکلام دا دی اَنزَلنَا الکِتٰبَ وَوَضَعنَا المِيزَانَ : يعني مونږ نازل کي کتاب اوايجاد موکړه تله ، ددی تائيد دسورة رحمٰن دايت، وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ المِيزَانَ : څخه هم کيږي،چي په دی کي دميزان سره لفظ دوضع استعمال کړی دی . اوپه ځينو روايتونوکي دی چي په حضرت نوح ﷺ باندی په حقيقي معنٰی کي دآسمان څخه تله نازله سوی وه اوحکم ورکول سوی وو ،چي په دی سره وزن کوی،حقوق پوره ورکول په کار دی، والله تعالی اعلم دکتاب اوميزان څخه وروسته ديو دريم شي دنازلولو ذکردی يعني حديد (اوسپنه) ددی دنازلولو مطلب هم داپيدا کول دی ، لکه چي دقرآن کريم په يوايت کي دحيوانانو متعلق هم لفظ دانزال استعمال فرمايلی دی، حال دا دی چي دا دآسمان څخه نه دی نازل سوی ، په مځکه پيدا کيږي، آيت دا دی ، وَاَنزَلَ لَکُم مِنَ الاَنعَامِ ثَمٰنِيَةَ اَزوَاجٍ : دلته په اتفاق دَاَنزَلنَا څخه مراد خَلَقنَا دی ، يعني تخليق يی دانزال په لفظ سره تعبير کړی دی ، چي په دی کي اشاره دی طرف ته پيدا کيږي چي په دنياکي څه دی دغه ټول په دی اعتبار سره منزل من السماء دی چي د دوی دپيدا کيدو څخه هم دير مخکي دغه په لوحِ محفوظ کي ليکل سوی وه (روح)

حديد يعني داوسپني په نازلولوکي دوه حکمتونه په آيت کي بيان سوی دی اول دا چي په مخالفينو ددی رعب پريوزی او سرکښان ددی په ذريعه دالله ﷻ دحکمونو اوعدل او انصاف داحکامو پابند جوړول کيږي ، دوهم دا چي په دی کي دخلګو دپاره ديری فائدی الله ﷻ ايښی دی چي څومره صفتونه او ايجادات او مصنوعات په دنيا کي سوی دی يا اتنده کيږي په دغو ټولو کي داوسپني ضرورت دی ، داوسپني څخه بغير يو صنعت هم نه چليږي.

فائده : دلته دا خبره هم دفکر کولو غوښتونکي ده چي په دی آيت کي اصلي مقصد دپيغمبرانو او کتابونو دليږلو او دميزان دعدل دايجاد کولو او ددی داستعمالولو دابيان کړی دی چي ، لِيَقُومَ النَّاسُ بِالقِسطِ : يعني خلګ په انصاف قائم سی ددی څخه وروسته ديو دريم شي يعني داوسپني دنازلولو يعني ايجاد کولو هم ذکرفرمايل سوی دی ، دا هم په حقيقت کي ددغه عدل اوانصاف دتکميل دپاره دی کوم چي دپيغمبرانو اوکتاب دنازلولوڅخه مقصود دی ، ځکه چي انبياء ﷺ اواسماني کتابونه دعدل او انصاف قائمولو واضح دليلونه ورکوی او دنه قائمولو په صورت کي داخرت دعذاب څخه بيروی ، ميزان دا حدود ښيي په کوم سره چي انصاف کول کيږي ، مګر سرکښ عنادګر کوم چي نه څه دليل مني ، نه دتلي دتقسيم مطابق عمل کولوته تيار دی ، که دوی ازاد پريښوول سی ، نوهغوی په دنياکي عدل اوانصاف قائمولوته نه پريږدی ، د دوی دپابند کولو کار داوسپني او دتوری دی کوم چي دحکومت سياست کوونکي په اخر کي په مجبوری سره استعمالوی.

بله فائده : دلته دا خبره دغور قابله ده چي قرآن کريم په دنياکي دعدل اوانصاف کولو دپاره دوه شيان خو اصل مقرر کول ، يو کتاب ، دوهم ميزان ، په کتاب شره دحقوقو داداتيګي او په دی کي دکمي اوزياتی

دممانعت احکام معلومیږی ، اوپه میزان سره هغه حصی متعین کیږی کومی چی دنورو حقوق دی ددی دوارو شیانو دنازلولو مقصد یی ، لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ : مقرر کړی دی داوسپنی ذکریی ددی څخه وروسته په اخرکی وفرمایی په کوم کی چی اشاره ده ، چی دعدل اوانصاف قائمولو دپاره داوسپنی استعمال دمجبوری په درجه کی کیدی سی ، دغه اصل ذریعه داقامت عدل او انصاف نه ده .

ددی څخه ثابته سوه چی دخدای دمخلوق اصل اصلاح اوددوی په عدل او انصاف قائمول په حقیقت کی دذهنونو په تربیت اوتعلیم سره کیږی دحکومت زور زبردستیٔ په اصل کی ددی کاردپاره نه دی بلکه دلاری څخه دخنډ لیری کولو دپاره دمجبوری په درجه کی ده ، اصل شی دذهنونو تربیت اوتعلیم او تلقین دی .

وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ وَرُسُلَهٗ بِالْغَيْبِ : دلته وَلِيَعْلَمَ دحرف عطف سره راغلیٔ دی ، په روح المعانی کی دی چی دا عطف په یوه محذوفه جمله باندی دی یعنی لِيَنْفَعَهُمْ اومطلب دا دی چی مونږ اوسپنه ددی دپاره پیدا کړه چی پرمخالفینو ددی رعب پریوزی اوپه دی وجه چی خلګ ددی څخه په صنعت اوحرفت کی فائده واخلی اوپه دی وجه چی په قانونی اوظاهری طور باندی الله ﷻ دا معلومه کړی چی کوم خلک داوسپنی دالاتو دجنګ په ذریعه دالله ﷻ اودهغه درسولانو مددګارجوړیږی او ددین دپاره جهادکوی په قانونی اوظاهری طورباندی څکه ویل سوی دی چی په ذاتی طورخوحق تعالی ته هرڅه دمخکی څخه معلوم دی مګرکله چی انسان عمل کوی نوهغه په عملنامه کی لیکل کیږی قانونی ظهور یی په دی سره کیږی .

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا وَّاِبْرٰهِيْمَ وَجَعَلْنَا فِيْ ذُرِّيَّتِهِمَا

او مونږ ولیږی نوح ﷺ او ابراهیم ﷺ او مقرر کی مونږ په اولاد د دوی کی

النُّبُوَّةَ وَالْكِتٰبَ فَمِنْهُمْ مُّهْتَدٍ ۚ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿۲۶﴾

نبوّت او کتاب بیا څوك په دوی کی په هدایت دی او ډیر په دوی کی نافرمانه دی ،

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاٰتَيْنٰهُ

بیاپرله پسی ولیږل مونږ د دوی په قدمونو خپل رسولان او وروسته ولیږی مونږ عیسی ﷺ زوی دمریم اوده لره

الْاِنْجِيْلَ ۙ وَجَعَلْنَا فِيْ قُلُوْبِ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ رَاْفَةً وَّرَحْمَةً ۭ

مونږ ورکړ انجیل ، اوکښېښوول مونږ په زړونو دهغوی کی چی دده تابعدار سول نرمی او رحمت

وَرَهْبَانِيَّةَ ۨ ابْتَدَعُوْهَا مَا كَتَبْنٰهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَآءَ رِضْوَانِ

اوپریښوول ددنیاکومه چی دوی نوی خبره را ایستلی وه مونږ نه وه مقرر کړی دا په هغوی مګر لټول درضامندی

اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ۚ فَاٰتَيْنَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْ ۚ

دالله ﷻ بيا دوی ساتنه ونه کړه دهغه څنګه چې حق دساتنې دهغه وو، بيا ورکړه مونږ په دوی کې ايماندارو ته دهغو

وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿۲۷﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَ اٰمِنُوْا

بدله، او ډير په دوی کې نافرمانه دي، ای ايماندارو ! ويره کوی دالله څخه او ايمان

بِرَسُوْلِهٖ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَّحْمَتِهٖ وَيَجْعَلْ لَّكُمْ نُوْرًا تَمْشُوْنَ

راوړی دهغه په رسول دربه کړی تاسی ته دوی برخې دخپل رحمت څخه او دربه کړی تاسی ته رڼا چې ګرځې به

بِهٖ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۸﴾ لِّئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتٰبِ

دهغه سره او معاف به کړی تاسی او الله ﷻ معاف کوونکی مهربانه دی، چې معلوم نه سی اهل کتابو ته

اَلَّا يَقْدِرُوْنَ عَلٰى شَيْءٍ مِّنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ

چې دوی نه سی پيدا کوی څه شی دفضل دخدای څخه او دا چې فضل دالله ﷻ په لاس کی دی،

اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ﴿۲۹﴾

ور کوی يې چا ته چې غواړی او دالله ﷻ فضل ډير لوی دی.

لنډتفسير: اومونږ (دمخلوق داخرت او ددين داصلاح دپاره) نوح ﷺ اوابراهيم ﷺ پيغمبر جوړکړی راوليږی اومونږ د دوی په اولادکی پيغمبری اوکتاب جاری پاته کړل (يعنی د دوی په اولادکی موهم څينی پيغمبران اوپه دوی کی څينی صاحب کتاب جوړکړل) نو (کوموکوموخلګوته چې داپيغمبران راغلل) په هغوخلګوکی څينی خوهدايت پيداکی اوڅينی په دوی کی نافرمانه وه (اودا ذکر سوی پيغمبران خو دمستقل شريعت خاوندان وه، په دوی کی څينی دکتاب خاوندان هم وه، موسیٰ ﷺ کم چې دحضرت نوح ﷺ اوابراهيم ﷺ دواړوپه اولادکی وو اوڅينی که څه هم صاحب کتاب نه وه، لکه هود اوصالح ﷺ چې د دوی دکتاب خاوندان کيدل منقول نه دی، مګر شريعت د دوی مستقل وو، په هرحال ډيرنبيان خو دمستقل شريعت خاوندان وليږل) بيا د دوی څخه وروسته مو نور رسولان (کوم چې دمستقل شريعت خاوندان نه وه) په يو بل پسی راوليږل (لکه دموسیٰ ﷺ څخه وروسته دتورات په احکامو عمل کوونکی ډير پيغمبران راغلل) او د دوی څخه وروسته مو (بيا يو دمستقل شريعت خاوند يعنی) عيسیٰ ﷺ زوی دمريم (رض) وليږی اومونږ ده ته انجيل ورکی او (د دوی په امت کی دوه قسمه

خلگ سول یو هغه چې په دوی یې ایمان راوړی او دوهم انکارکوونکي) اوکوموخلگوچې د دوی تابعداري کړې وه (یعنې اول قسم خلگ) مونږ دهغوی په زړونوکې شفقت اوترحم (دیوبل سره کوم چې اخلاقِ حمیده دي) پیداکې (لکه دا قول دالله ﷻ په باره داصحابو ؓ کې: رُحَمَآءُ بَیۡنَهُمۡ اوشاید په وجه ددې چې د دوی په شریعت کې جهاد نه وو، ددې مقابل صفت، اَشِدَّآءُ عَلَی الۡکُفَّارِ یې ذکر ونه فرمایی، غرض دا چې غالب په دغو شفقت اورحمت وو) او (زمونږ دطرف څخه خودغوخلگوته صرف په احکامو کې دتابعداري کولو ذکرسوی وو، لیکن په دغو متبعینوکې څینې هغه سول چې) هغوی رهبانیت دځان څخه ایجادکې (درهبانیت مطلب دنکاح اوجائز لذتونو، او اختلاط پرېښوول دي اوددې دایجاد سبب دا جوړ سوی وو چې دعیسیٰ ؑ څخه وروسته کله چې خلگو دالله ﷻ احکام پرېښوول شروع کړل نوڅینې اهل حق هم وه، کوم چې به دحق اظهارکوی، دا خبره خواهشِ نفساني لرونکوته مشکله معلومه سوه او دوی خپلو بادشاهانو ته درخواست وکې چې دغه خلگ دې مجبوره سي چې زمونږ په شان جوړ سي، کله چې هغوی مجبوره سول نو هغوی درخواست وکې چې مونږته دې اجازت راکول سي چې مونږ ددې خلگو سره هیڅ تعلق او غرض نه ساتو اوازاد ژوند تیروو، برابره خبره ده که په یوګُنج کې کښېنو یاپه سفر اوسیاحت کې عمر تیروو، چنانچې په دې باندې هغوی پرېښوول سول (لکه چې په دُرِّ منثورکې داسې دي) په دې مقام باندې دا ذکر دی چې دوی رهبانیت (اختیارکې) مونږ په دوی باندې داواجب کړې نه وو، لیکن دوی دالله ﷻ درضا دپاره (خپل ددین دمحفوظ ساتلو دپاره) دا اختیار کړی وو نو (په دغو راهبانوکې زیات هغه سول چې) دوی ددې (رهبانیت) پوره رعایت ونه کې (یعنې دکوم غرض دپاره چې دا اختیار سوی وو او دغه غرض دالله ﷻ رضا لټول وو او ددې اهتمام یې ونه کې، یعنې اصل احکام یې پوره نه کړه، که څه هم صورتًا درهبانیت اواحکامو په ځای کولو اظهار یې کوی، دغه شان په راهبانو کې دوه قسمه خلگ سول، داحکامو رعایت کوونکي او رعایت نه کوونکي او په دوی کې چې کوم دنبي کریم ﷺ دزماني وه، د دوی په حق کې داحکامو درعایت یوشرط داهم دی چې په نبي کریم ﷺ باندې ایمان راوړي، په دې وجه دنبي کریم ﷺ په عهدِ مبارك کې داحکامو رعایت اواهتمام کوونکي هغه خلگ سول کومو چې په دوی ایمان راوړی اوکومو چې په دوی ﷺ دایمان راوړلو څخه منعه وکړه، اوهغوی داحکامو په رعایت نه کوونکوکې شامل سول) نو په دوی کې چې کومو (په نبي کریم ﷺ باندې) ایمان راوړی مونږ دوی لره د دوی اجر (وعده سوی) ورکې (مگر داسې خلگ کم وه) اوزیات په دوی کې نافرمانه دي (چې په حضور ﷺ یې ایمان نه راوړی اوچونکه اکثریت دنافرمانیو وو، په دې وجه درعایت نه کولو نسبت ټولوته وسو چې فَمَا رَعَوۡهَا یې وفرمایل، معلومه سوه چې دانفي درعایت داکثریت په اعتبار سره ده اولږ کومو چې ایمان راوړی وو، دهغوی بیان یې دایت په اخرکې په، فَاٰتَیۡنَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا مِنۡهُمۡ اَجۡرَهُمۡ: کې وفرمایی.

تردې ځای پورې په عیسایانوکې دایمان راوړونکو اونه راوړونکو د دوو قسمونو ذکر وو مخ ته دایماندارو حکم دی چې) ای (په عیسیٰ ؑ) ایمان لرونکو تاسې دالله ﷻ څخه وبیرېږئ او (ددې بیرې په مقتضیٰ عمل کوی یعنې) دده په رسول (ﷺ) باندې ایمان راوړئ، الله ﷻ به تاسې ته دخپل رحمت څخه

(دثواب) دوی حصې درکړی (لکه چې په سورة قصص کې، أُولٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ : الاية کې دی) اوتاسی ته به داسی نور درکړی چې تاسی به ددی سره ګرځئ (یعنی داسی ایمان به درکړی کوم چې به هر وخت ستاسی سره وی، ددی ځای څخه تر پل صراط پورې) اوتاسی به وبخښی (ځکه چې په اسلام سره دکفر دزمانی ټول ګناهونه معاف کیږی) اوالله ﷻ غفور رحیم دی (او دا دولتونه به تاسی ته ځکه درکول سی) چې (څه وخت ددی بخششونو ظهور وسی، یعنی دقیامت په ورځ دغه وخت به) اهل کتابو ته (یعنی کومو چې ایمان نه وو راوړی هغوی ته به) دا خبره معلومه سی چې دغو خلګو ته دالله ﷻ دفضل پر یو جزء هم (بغیر دایمان راوړلو څخه) وس نسته (او دا هم معلومه سی) چې فضل دالله ﷻ په لاس کی دی هغه چې چا ته وغواړی ورکوی یی (چنانچې دهغه مشیت دهغه دفضل سره دمسلمانانو سره متعلق سول نو هغوی ته یی ورکی) اوالله ﷻ لوی فضل والا دی (مطلب دا چې دهغوی غرور او زعم مات سی چې په موجوده حالت باندی هم هغوی ځان دفضل مورد او دمغفرت محل ګڼی)

معلومات اومسئلې : په تیرو ایتونوکی ددی عالَم دهدایت اوپه دی کی دعدل اوانصاف دقائمولو دپاره دانبیاؤ رسولانو او د دوی سره دکتاب اومیزان نازلولو عمومی ذکر وو، په دی ذکر سوی ایتونوکی ددغو څخه دخاصو خاصو انبیاوو ذکر دی، اول دحضرت نوح ؈ چې هغه ادم ثانی دی او دطوفان نوح څخه وروسته په دنیاکی دباقی پاته کیدونکو مخلوقاتو نسل دهغه څخه دی، دوهم حضرت ابراهیم خلیل الله ؈ کوم چې دانبیاوو پلار اوپیشوا دمخلوقاتو دی، ددغو دواړو دذکر سره یی دا اعلان وفرمایی چې اینده څومره انبیاء اواسمانی کتابونه دنیاته راځی هغه ټول به ددی دواړو په اولاد کی وی یعنی دحضرت نوح ؈ هغه ښاخ ددی فضیلت دپاره مخصوص سو، په کوم کی چې حضرت ابراهیم ؈ دی هم دا وجه ده چې وروسته څومره انبیاء ؈ مبعوث سول اوڅومره کتابونه نازل سول هغه ټول دحضرت ابراهیم ؈ په اولادکی دی.

ددی خصوصي ذکر څخه وروسته دانبیاوو ؈ پوره سلسله یی په یوه لنډه غوندی جمله کی بیان کړه ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا : په اخر کی یی په خصوصیت سره دبنی اسرائیلو په پیغمبرانوکی داخری پیغمبر حضرت عیسیٰ ؈ ذکر وکی دحضرت خاتم الانبیاء ؈ او د دوی دشریعت ذکریی وفرمایی په حضرت عیسیٰ ؈ باندی دایمان راوړونکو د دوی دحواریانو خاص صفت یی دا وښووی، وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً : یعنی کومو خلګو چې دحضرت عیسیٰ ؈ یا انجیل تابعداری وکړه، مونږ دهغوی په زړونوکی شفقت اورحمت پیدا کی، یعنی هغه خلګ په خپل مینځ کی پریوبل مهربانه اورحیم دی، یا دخدای دټول مخلوق سره د دوی دشفقت او رحمت تعلق دی، رَأْفَتْ او رحمت دواړه لفظونه دیوبل هم معنیٰ ګڼل کیږی، دلته دمقابلې په وجه ځینی حضرات فرمایی چې رَأْفَتْ سخت رحمت ته ویل کیږی، ګویا دعام رحمت څخه په دی کی زیاته مبالغه ده اوځینی فرمایی چې په یوه سړی باندی درحمت اوشفقت دوی تقاضی عادتًا کیدی سی یوه دا چې که هغه په څه تکلیف اومصیبت کی اخته وی نو دده تکلیف لیری سی، دی ته رَأْفَتْ ویل کیږی، دوهم دا چې دده څه شی ته ضرورت وی هغه ورکول سی، دا رحمت دی، غرض دا چې درَأْفَتْ تعلق دمضرت ددفع سره دی او درحمت دا دجَلْبِ مَنْفَعَتْ سره،

اوچونکې دمضرت دفع په هر اعتبار سره مقدمه ګڼل کیږي ، په دې وجه عموماً کله چې دا دواړه لفظونه یو ځای ویل کیږي ، نو رافت په رحمت باندې مخکې ویل کیږي .
دلته دحضرت عیسیٰ ﷺ اصحاب کومو ته چې حواریان ویل کیږي ، د دوی خصوصي صفت رَأْفَتْ او رحمت بیان سوی دی ، لکه چې دنبي کریم ﷺ داصحابو کرامو ﷺ ځو صفتونه په سورة فتح کې بیان سوي دي ، په کوموکې چې یوصفت ، رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ : هم دی ، مګر هلته ددې صفت څخه مخکې دصحابه ﷺ خاص صفت اَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ بیان سوی دی ، دفرق وجه دامعلومیږي چې دحضرت عیسیٰ ﷺ په شریعت کې دکفارو سره دجهاد اوقتال احکام نه وه ، په دې وجه دکفاروپه مقابله کې دشدت ظاهرولو هلته څه ځای نه وو . والله تعالی اعلم

(درهبانیت مطلب او ضروري هدایت)

وَرَهْبَانِيَّةَنِ ابْتَدَعُوهَا رهبانیت درهبان طرف ته منسوب دی ، دراهب اورهبان معنیٰ ده بیریدونکی ، دحضرت عیسیٰ ﷺ څخه وروسته کله چې په بني اسرائیلوکې فسق اوفجورعام سوخصوصاً بادشاهانو اورئیسانو دانجیل داحکامو څخه ښکاره بغاوت شروع کی ، په هغوی کې چې ځینې عالمان اوصالحان وه ، هغوی یې دبدعملي څخه منع کوله نو هغوی قتل سول ، کوم چې خلاص پاته سول هغوی ولیدل چې اوس دمنع کولو اومقابلې کولو طاقت نسته ، که مونږ ددغو خلګو سره یو ځای اوسیږو نو زمونږ دین به هم بربادسي ، په دې وجه هغو خلګو په ځان دا خبره لازمه کړه چې اوس ددنیا ټول جائز لذتونه اوارام هم پریږدي ، نکاح مه کوي ، دخوراك څښاك دسامان جمع کولو فکرمه کوي ، داوسیدو دپاره دسامان او کور اهتمام مه کوي دخلګو څخه لیرې په یو ځنګل غره کې اوسیږي ، یابیا دخانه بدوشو په شان په سیر اوساحت کې ژوند تیر کړي ، چې ددین په احکامو باندې په ازادي سره پوره پوره عمل وسی ، د دوی دا عمل چونکې دخدای دبیرې څخه وو ، په دې وجه داسي خلګو ته راهب یارهبان ویل شروع سول ، د دوی طرف ته په نسبت کولو ، د دوی طریقې ته رهبانیت ویل کیږي .
د دوی داطریقه چونکې دحالاتو څخه دمجبورې او ددین دحفاظت دپاره وه په دې وجه اصالةً څه مذموم شی نه وو ، البته یوشی دالله ﷻ دپاره په خپل ځان باندې دلازم کولوڅخه وروسته په هغه کې کوتاهي او خلاف ورزې کول لویه ګناه ده ، لکه چې دنذر اومنني حکم دی چې هغه په اصل کې خو په چا لازم او واجب نه وي په خپله خوښ په ځان باندې څه شی نذر کړي ، حرام یاواجب یې کړي نوبیا شرعًا دهغه پابندي واجب او خلاف ورزي یې ګناه سي ، مګر په هغوی کې ځینو خلګو درهبانیت په نوم سره ددنیا طلبي اوعیش او عشرت ذریعه جوړه کړي ، ځکه چې عوام خلک دداسي خلګو معتقد سول ، تحفې دالي او نذرانې راتلل شروع سو ، دخلګو د دوی طرف ته رجوع وسوه نو خبره فواحشو ته ورسیده .
قرآن کریم په ذکر سوی آیت کې په دې خبره بده وګڼله ، چې په خپله یې په ځانونو باندې دلذتونو پرې ښوول لازم کړي وه کوم چې دالله ﷻ دطرف څخه پردوی نه وه لازم سوي ، اوکله چې یې لازم کړل نوبیا دوی لره دهغه پابندي کول په کار وه لیکن دوی دهغه خلاف ورزي وکړه .
ددغو خلګو دا طریقه په اصل کې مذمومه نه وه ، دحضرت عبد الله ابن مسعود ﷺ حدیث پردې باندې شاهد دی ، ابن کثیر رحمه الله په روایت دابن ابی حاتم او ابن جریر رحمه الله یو ورد حدیث نقل کړی دی په

کوم کی چی نبی کریم ﷺ فرمایی چی بنی اسرائیل په دوه اویا ۷۲ فرقو کی تقسیم سوی وه په کوم کی چی صرف دری فرقو ته دعذاب څخه نجات حاصل سو کومو چی دعیسیٰ علیه السلام څخه وروسته ظالم او جابر بادشاهان اودولت اوقوت او والا فاسقان او فاجران خلگ د دوی دفسق اوفجورڅخه منع کړل د دوی په مقابله کی مغلوب سول او قتل سول نوبیا د دوی پرځای یوه بله فرقه راپورته سوه دکومو چی دمقابلی دومره قوت اوطاقت نه وو، مگر دحق کلمی درسولو دپاره یی دخپلو ځانونو دپرواکولو څخه بغیر هغوی دحق طرف ته راوبلل، دغه ټول هم قتل سول ځینی په آرو سره څیری سول، ځینی ژوندی په اور کی وسوزل سول، مگرهغوی دالله ﷻ درضادپاره پردی ټولومصیبتونوباندی صبر وکی، دوی هم نجات پیداکی، بیا یو دریم جماعت د دوی پرځای پورته سوپه کوموکی چی نه دمقابلی طاقت وو، نه د دوی سره په یوځای داوسیدو یی په خپل دین دعمل کولو صورت جوړیدی، په دی وجه دی خلگو دغرونو اوځنگلونو لار ونیوله اوراهبان جوړسول، دا هغه خلگ دی دکومو چی الله ﷻ په دی کی ذکرکړی دی، وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ: ددی حدیث څخه معلومه سوه چی په بنی اسرائیلو کی داصل رهبانیت اختیار کوونکی کوموچی درهبانیت دلوازمو رعایت وکی اوپه مصیبتونویی صبروکی، هغوی هم نجات پیدا کی.

دذکر سوی آیت دتفسیر خلاصه دا سوه چی لکه څنگه چی په ابتداء کی رهبانیت اختیار کړی وو، هغه په خپل ذات کی مذموم اوبدشی نه وو البته هغه څه شرعی حکم نه وو، دغوخلگوپه خپله رضا اوخوشحالی سره پرخپل ځان لازم کړی وو، دبدوالی اومذمت ارخ یی ددی ځای څخه شروع سوچی ددی التزام څخه وروسته ځینی خلگو ددی ساتنه ونه کړه او چونکی تعداد ددا سی خلگو زیات سوی وو، په دی وجه اکثرو لره حکم دکل وی نو ددی قاعدی موافق قرآن دبنی اسرائیلو طرف ته ددی نسبت وکی چی دوی کوم رهبانیت په ځان لازم کړی وو، دهغه ساتنه یی ونه کړه او ددی دشرطونو رعایت یی ونه کی، دا خبره یی وفرمایله، فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا.

ددی څخه داهم معلومه سوه چی ددی رهبانیت په حقله چی قرآن کریم فرمایلی دی ابْتَدَعُوهَا یعنی دوی ایجاد کی، په دی کی لفظ دَابْتِدَاع چی دبدعت څخه مشتق دی هغه دلته په خپله لغوی معنیٰ یعنی دختراع اوایجاد دپاره ویل سوی دی دشریعت اصطلاحی بدعت مرادنه دی دکوم په باره کی چی په حدیث کی ارشاد دی، كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ: یعنی هر بدعت گمراهی ده.

دقرآن کریم په نظم اونسق چی فکر وسی نو دا خبره بالکل واضحه کیږی دټولو څخه اول خو په دی جمله نظر واچوی، وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً په دی کی الله ﷻ دخپل نعمت داظهار په سلسله کی فرمایی چی مونږ دهغوی په زړونوکی رافت رحمت اورهبانیت پیدا کی، دکلام دنسق څخه دا خبره معلومیږی چی څنگه رافت اورحمت مذموم نه دی، دغه شان د دوی اختیارکړی رهبانیت هم په خپل ذات سره څه مذموم شی نه وو، کنه نو په مقام دامتنان کی درافت اورحمت سره درهبانیت دذکر کولو هیڅ وجه نه وه، په دی وجه کومو حضراتو چی مطلقًارهبانیت مذموم اوممنوع گرځولی دی، دوی ته دلته درهبانیت په عطف کی غیر ضروری تاویل کول راغلل، چی دا یی په رافت اورحمت باندی عطف

ونه منی بلکه یوه مستقله جمله یی دلته محذوفه مقرره کړه یعنی ، اِبْتَدَعُوا (لکه چی قرطبی داسی کړی دی) لیکن په ذکر سوی تفسیر ددی دتاویل څه ضرورت نه پاته کیږی ، مخ ته هم قرآن کریم د دوی په دی ابتداع څه نکیر اورد ونه فرمایی ، بلکه نکیر یی په دی وکی چی دوی ددی اختیار کرده رهبانیت ساتنه ونه کړه او دده دحقوقو او شرآئطو رعایت یی ونه کی ، دا هم هلته کیدی سی چی ابتداع په لغوی معنٰی کی واخیستل سی چی شرعی او اصطلاحی معنٰی وی نو قرآن په خپله هم نکیر پرکوی ، ځکه چی بدعت اصطلاحی په خپله یوه گمراهی ده .

اودعبدالله ابن مسعود رضی الله عنه دذکرسوی حدیث څخه نوره هم دا خبره واضحه سوه چی ترهُب اختیارونکی جماعت یی په نجات یافته جماعتونو کی شمارکی که دوی داصطلاحی بدعت مجرمان وای نو په نجات یافته کی به نه وای شمار سوی بلکه په گمراهانوکی به شمار وای .

(آیا رهبانیت مطلقًا مذموم او ناجائز دی او که څه تفصیل په کی سته ؟)

صحیح خبره دا ده چی دلفظ درهبانیت عام اطلاق دلذتونو اودمباحاتو پرپریښوولو باندی کیږی ، ددی څو درجی دی ، یوه دا چی یومباح اوحلال شی اعتقاداً یاعملاً حرام مقررکی ، داخو ددین تحریف او تغیر دی ، ددی معنٰی په اعتبار سره رهبانیت قطعًا حرام دی اودقرن آیت ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ : او ددی په مثالونوکی ددی دممانعت اوحرمت بیان دی ، ددی آیت عنوان لَا تُحَرِّمُوا په خپله دابنیی چی ددی ممانعت ځکه دی چی دی دالله ﷻ حلال کړی شیان اعتقاداً یا عملاً حراموی کوم چی دالله ﷻ په احکاموکی بدلون اوتحریف دی ، دوهمه درجه دا ده چی دمباح کول عملاً یا ا نقاداً نه حراموی مگر دځه دنیوی یا دینی ضرورت په وجه دهغه دپریښولو پابندی کوی ، دنیوی ضرورت لکه دځه ناروغی دخطری په وجه دځه مباح شی څخه پرهیز کوی اودینی ضرورت دا چی دی محسوسه کړی چی که ما دامباح اختیار کړل نو اخر په گناه کی به مبتلا سم ، لکه د درواغو غیبت وغیره څخه دخلاصیدو دپاره یو بنده دخلگو سره اختلاط پریږدی یا دنفسانی رذیله اخلاقو دعلاج دپاره څو ورځی ځینی مباحات پریږدی او دپریښوولو پابندی په توگه دعلاج او دوا ترهغه وخته پوری کوی ترڅو پوری چی دارذیله لیری سوی نه وی لکه صوفیاءِ کرام چی مبتدی ته دکمو خوړو ، کمو بیده کیدو او دکم اختلاط تاکید کوی چی دایوه مجاهده وی نفس لره پراعتدال دراوستو ، کله چی پرنفس منع راسی چی ناجائزو ته درسیدوخطره پاته نه سی نو دا پرهیز پری ښوول سی ، دا په حقیقت کی رهبانیت نه دی تقوٰی ده کومه چی په دین کی مطلوب ده او داسلافو کرامو اصحابو او تابعینو څخه ثابته ده .

دریمه درجه دا ده چی یومباح حرام خو نه گرځوی ، مگر ددغه استعمال ځنگه چی په سنتو سره ثابت دی دغه شان استعمال یی پریښوول هم ثواب او افضل گنی اوپرهیز ورڅخه کوی دا یو قسم غلوه ده چی په ډیرو احادیثو کی یی نبی کریم ﷺ منع فرمایلی ده اوپه کوم حدیث کی چی ، لَا رَهْبَانِيَّةَ فِي الْاِسْلَامِ : راغلی دی ، یعنی په اسلام کی رهبانیت نسته ، ددی څخه مراد داسی ترک مباحات دی چی ددی پریښوول فضل اوثواب گنی ، په بنی اسرائیلوکی چی کوم رهبانیت داول څخه شروع سو هغه که ددین دحفاظت په ضرورت سره وو نوپه دوهم قسم یعنی تقوٰی کی داخل دی ، لیکن په اهل کتابوکی دغلوفی الدین افت

دير رو هغوى كه په دي غلو كي داولي درجي تحريم دحلالو ته ورسيدل نو دحرامو مرتكب سول اوكه په دريمه درجه كي پاته سوه نوهم ديو مذموم فعل مجرمان سول والله تعالى اعلم

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ په دي آيت كي د. يا ايها الذين آمنوا : خخه مراد اهل كتاب دي كوم چي په عيسى ﷺ ايمان راوري . دقرآن كريم عام عادت دا دي چي د. الَّذِينَ آمَنُوا لفظ صرف دمسلمانانو دپاره وايي ، دپهودو اونصاراوو دپاره داهل كتابو لفظ راځي . ځكه چي صرف په موسى ﷺ او عيسى ﷺ باندي د دوي ايمان معتبر نه دي اونه كافي دي ترڅو پوري چي په نبي كريم ﷺ باندي ايمان رانه وړي ، په دي وجه هغوى دَ الَّذِينَ آمَنُوا ويلو مستحق نه دي . مگر دلته ددي عام عادت خلاف دالفظ دنصاراوو دپاره وويل سو شايد په دي كي دا حكمت وي چي مخ ته دوي ته حكم سوى دي چي په عيسى ﷺ دصحيح ايمان راوړلو تقاضا دا ده چي په خاتم الانبياء ﷺ باندي هم ايمان راوړي او هغوى چي كله داسي وكي نو ، د الَّذِينَ آمَنُوا دخطاب مستحق سول

مخ ته دايمان په دي تكميل د دوي سره دا وعده وسوه چي دوي ته به دوچنده اجر اوثواب حاصليږي ، يو په اول نبي حضرت عيسى ﷺ دايمان راوړلو او دده په شريعت دعمل كولو او دوهم په خاتم الانبياء ﷺ باندي دايمان راوړلو او د دوي په شريعت دعمل كولو ، په دي كي اشاره دي طرف ته ده چي كه څه هم يهود اونصارى په نبي كريم ﷺ باندي دايمان نه راوړلو تر وخته پوري كافران وه او دكافر هيڅ عبادت مقبول نه دي ، ددي مقتضا دا وه چي په تير شريعت چي كوم عمل سوى ور هغه ټول عبث سول ، مگر دي آيت دا وښوولي چي كافر كله مسلمان سي نو دكفر دزماني كړي نيك عملونه هم بيا ده بحال سي ، په دي وجه دوچنده اجر وي .

لِئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ . په دي كي لا زائد دي معنى . لِيَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ ده اومطلب دايت دا دي چي دا ذكر سوي احكام ځكه بيان سول چي اهل كتاب پوه سي چي هغوى په خپل موجوده حالت كي ، چي صرف په حضرت عيسى ﷺ خو بي ايمان دي او په نبي كريم ﷺ نسته ، په دي حالت كي هغوى دالله ﷻ دهيڅ فضل مستحق نه دي . ترڅو پوري چي په حضرت خاتم الانبياء ﷺ باندي ايمان رانه وړي والله سبحانه وتعالى اعلم

تمت

سُوْرَةُ الْحَدِيْدِ بحمدالله تعالى وعونه للسادس والعشرين من الربيع الثاني يوم الاثنين بعد العشاء ويتلوه انشاء الله سورة المجادلة .